

Frīdrihs Bernhards Blaufūss
Dzīvesgājums

Friedrich Bernhard Blaufuß
Lebenslauf

Sastādītāja Beata Paškevica
sadarbībā ar Tomasu Grūnevaldu
un Holgeru Caunšteku

Herausgeberin Beata Paškevica
in Zusammenarbeit mit Thomas Grunewald
und Holger Zaunstück

Frīdrihs Bernhards Blaufūss
Dzīvesgājums

Friedrich Bernhard Blaufuß
Lebenslauf

Sastādītāja Beata Paškevica
sadarbībā ar Tomasu Grūnevaldu
un Holgeru Caunšteku

Herausgeberin Beata Paškevica
in Zusammenarbeit mit Thomas Grunewald
und Holger Zaunstöck

Rekomendēts izdošanai ar Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātniskās padomes
2023. gada 19. jūlija sēdes lēmumu (protokols Nr. 2/2023)
Zur Publikation empfohlen durch den Beschluss des Wissenschaftsrates
der Nationalbibliothek Lettlands vom 19. Juli 2023 (Protokoll Nr. 2/2023)

Sastādītāja, tulkotāja no vācu valodas,
ievada un komentāru autore

Beata Paškevica
sadarbībā ar
Tomasu Grūnevaldu
Holgeru Caunšteku

Priekšvārda autors
Holgers Caunšteks

Teksta redakcija latviešu valodā
Arturs Hansons
Sigita Kušnere

Teksta redakcija vācu valodā
Tomass Grūnevalds

Tulkojums angļu valodā
Juris Ojārs Beņķis

Māksliniece
Inese Hofmane

Zinātniskie recenzenti
Māra Grudule (Rīga)
Jānis Šiliņš (Rīga)
Jānis Krēsliņš (Stokholma)

Izdevējs
Latvijas Nacionālā bibliotēka
Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423
lnb.lv

Herausgeberin, Übersetzerin aus dem Deutschen,
Autorin der Einleitung und der Kommentare

Beata Paškevica
in Zusammenarbeit mit
Thomas Grunewald
Holger Zaunstöck

Autor des Vorworts
Holger Zaunstöck

Textredaktion in lettischer Sprache
Arturs Hansons
Sigita Kušnere

Textredaktion in deutscher Sprache
Thomas Grunewald

Übersetzung ins Englische
Juris Ojārs Beņķis

Designerin
Inese Hofmane

Wissenschaftliche Gutachter
Māra Grudule (Rīga)
Jānis Šiliņš (Rīga)
Jānis Krēsliņš (Stockholm)

Herausgeber
Nationalbibliothek Lettlands
Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423
lnb.lv

© Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2023
© Beata Paškevica, Holger Zaunstöck, teksti / Text, 2023
© Inese Hofmane, dizains / Design, 2023

Iespiests / Druck
SIA "Jelgavas tipogrāfija"

Saturs

Inhalt

Holgers Caunšteks/Holger Zaunstöck, Halle

- 6 Par mainību un pierakstīšanu
12 Vom Kippen und Aufschreiben

Beata Paškevica, Rīga

- 18 Par Frīdriha Bernharda Blaufūsa dzīvi un literāro darbību
42 Zu Leben und Werk von Friedrich Bernhard Blaufuß

- 69 **Frīdriha Bernharda Blaufūsa dzīvesgājums**
Friedrich Bernhard Blaufuß Lebens-Lauff

- 213 Teksta komentāri
Textkommentar

- 241 Frīdriha Bernharda Blaufūsa tekstu bibliogrāfija
Bibliografie der Texte von Friedrich Bernhard Blaufuß

- 243 Arhīvu un bibliotēku nosaukumu rādītājs
Verzeichnis der Archive und Bibliotheken

- 244 The Life Story of Friedrich Bernhard Blaufuß
Summary

Par mainību un pierakstīšanu

Holgers Caunšteks / Holger Zaunstöck
HALLE

Starptautiskās un starpdisciplinārās pētniecības interese par Halles un Hernhūtes piētismu kā divām ietekmīgākajām garā 18. gadsimta dievbijības, sociālās pārveides un misiju kustībām pēdējos gadu desmitos ir krietni augusi. Tas skaidrojams arī ar perspektīvas maiņu vēstures zinātnē, proti, modernizācijas teoriju nomainījusi praksēs ieinteresēta un laiktelpas kontekstus izgaismojoša kultūrvēsture. Piētisma pētniecība izmanto abas pieejas – tā ir rakstījusi par 18. gadsimtā aktuāliem progresa naratīviem, un pēdējā laikā tā meklē ceļu atpakaļ vēsturē, lai izprastu aktoru rīcību vēsturiskos kontekstos. Piētisma pētniecība līdz ar paradigmas maiņu būtiskus impulsus radusi vēsturiskajā pieejā balstītās zinātnēs, savukārt globālo vēsturi aptverošā un postkoloniālā pētniecība par 18. gadsimtu daudz guvusi no piētistu aktivitātēm, izmantojot tās kā piemērus pētāmo jautājumu iztīrījuma. Tomēr jāņem vērā, ka neeksistē kāds viens kopējs piētisms. Tam ir daudzas izpausmes – Hernhūtes, Halles, Virtembergas, Šveices.¹ Ir radikālais piētisms, ir separātisti.² Daudzi detaļpētījumi ir parādījuši, ka lokālas piētisma vēstures saprotamas tikai reģionālā, eiropēiskā un pat vispasaules kopsakarā. Pētniecībā šāda jautājuma ievirze bija apjausta jau ilgi, tomēr nebija pietiekami labi attīstīta.

Teiktais pilnā mērā attiecināms uz tiem diviem piētismiem, kuriem bija savstarpēji sarežģītas attiecības un kuri tā dēvētajā Dieva valstības darbā Eiropā un ārpus Eiropas bija savstarpēji konkurenti, – uz Halles un Hernhūtes piētismu. Pēdējā laikā aizvien biežāk tiek meklētas atbildes uz jautājumiem par šīm sarežģītajām attiecībām, to izpausmēm, praksēm un dinamiku.³ Runa ir par notikumiem Eiropā, piemēram, Dānijā, kā arī uz globālās skatuves, jo īpaši Ziemeļamerikā un Indijā.⁴ Šie notikumi atspoguļojas pat pilsētu vēsturē, kā to parādīja Ēriks Hēbeizenes (*Hebeisen*) pētījums par Bāzeli: dažādi piētisma veidi, arī hernhūtisms, izsekojami pilsoņu (no vācu: *Bürger*) ģimeņu un atsevišķu pārstāvju biogrāfiju vēsturē, turklāt šīs personas simpatizējušas te vienam, te otram piētisma paveidam.⁵

Plašais, transnacionālais ietvars un pastiprināta pētnieciska interese vērš skatu arī uz Baltiju. Atšķirībā no apgaismības laikmeta izpētes Baltijā, kam veltīti būtiski un daudzšķautņaini darbi, pēdējo gadu starptautiskā piētisma pētniecība šai kultūrtelpai nav pievērsusies. Jāsecina, ka Eduarda Vintera (*Winter*), Teodora Vočkes (*Wotschke*), Guntrama Filipa (*Philipp*) un Ēriha Donnerta (*Donnert*) darbiem, līdz pat Jāņa Krēšliņa, Arvo Teringa (*Terling*), Oto Teigelera (*Teigeler*), nesenākā laikā arī Indreka Jirjo (*Jürjo*) un Gvido Straubes pētījumiem nav nepārtraukta sistemātiska turpinājuma, piemēram, nedz četrstāvu “Piētisma vēsturē”, nedz arī “Piētisma rokasgrāmātā” nav atsevišķa šķirklis par

1 Ievadam tēmā sk. šādu literatūru: Lehmann, Hartmut. *Absonderung und neue Gemeinschaft*. In: Hartmut Lehmann, Hartmut (Hg.). *Glaubenswelt und Lebenswelten*. Geschichte des Pietismus. Bd. 4. Göttingen, 2004, S. 487–497; Martin Brecht, Klaus Deppermann (Hg.). *Der Pietismus im achtzehnten Jahrhundert*. Geschichte des Pietismus. Bd. 2. Göttingen, 1995; Wolfgang Breul, Thomas Hahn-Bruckart (Hg.). *Pietismus Handbuch*. Tübingen, 2021, S. 211–340.

2 Sk.: Wolfgang Breul, Lothar Vogel, Marcus Meier (Hg.). *Der radikale Pietismus. Perspektiven der Forschung*. Göttingen, 2010 (Arbeiten zur Geschichte des Pietismus 55); Engelhardt, Juliane. *Pietismus und Krise*. Der hallesche und der radikale Pietismus im dänischen Gesamtstaat. *Historische Zeitschrift*, 2018, Nr. 307/2, S. 341–369.

3 Sk., piemēram, starptautiskas starpdisciplināras konferences *Nähe und Distanz. Forschungen und Perspektiven zur Bestimmung des Verhältnisses von Herrnhuter und Halleschem Pietismus*. Halle, 7.–8. März, 2018; *Pietismus in der baltischen Geschichte – Forschungen und Perspektiven*. Riga und Halle, 2. Juni, 2023; *Hallescher und Herrnhuter Pietismus: Konflikte – Strategien – Praktiken*. Halle, 22.–25. November, 2023.

4 Ruhland, Thomas. *Pietistische Konkurrenz und Naturgeschichte. Die Südasienmission der Herrnhuter Brüdergemeine und die Dänisch-Englisch-Hallesche Mission (1755–1802)*. Herrnhut, 2018 (Beiheft von Unitas Fratrum 31).

5 Hebeisen, Erika. *„leidenschaftlich fromm“*. Die pietistische Bewegung in Basel 1750–1830. Köln/Weimar/Wien, 2005.

Baltiju.⁶ Jaunāki un visjaunākie pētījumi, jo īpaši par skolu un pedagogijas vēsturi, kuru autori ir Beata Paškevica un Mihaels Rohers (*Rocher*)⁷, liecina par to, ka pētnieciskais lauks ir daudzsološs. Šis iztrūkums jo vairāk pamanāms tāpēc, ka Baltija kā Rietumu un Austrumu, kā Vācu nācijas sv. Romas Vecās impērijas un Skandināvijas krustpunkts bija piētismam nozīmīga darbības telpa. Dievbijības un modināšanas kustību darbošanās zemāko slāņu vidū provocēja pie varas esošo institūciju kontrolējošu un sociāldisciplinējošu pretenziju rašanos “no augšas”.⁸ Bija svarīgi vienot un līdz ar to vadīt, proti, pārņemt dievbijīgās kustības savā kontrolē. Gothilfa Augusta Franke (*Francke*; 1696–1769) sarakste ar Frīdrihu Bernhardu Blaufūsu (*Blaufuß*; 1697–1756) ir tam spilgts piemērs. Nikolausa Ludviga fon Cincendorfa (*Zinzendorf*; 1700–1760) sprediķos Blaufūss saskatīja iespēju ietekmēt reģiona iedzīvotājus un viņus apvienot, savukārt Franke, gluži pretēji, Cincendorfa vadīto kustību uzskatīja par šķeltniecisku un 1744. gadā brīdināja no, Franke vārdiem sakot, atdalījušās sekta, kas pārplūdina Baltijas teritoriju. Franke (jun.) korespondence liecina, ka “no apakšas” izveidojušās dievbijības kustības ir daudzviet. Hallieši un arī Hernhūtes piētisti mēģina tās piesaistīt sev, savukārt valstis, atkarībā no tajās valdošās politiskās situācijas, viņus šai nodomā aizkavē vai arī viņiem palīdz (piemēram, Prūsijā, Lielbritānijā, Dānijā, Krievijā).⁹ Šai jomā vēl ir plašas pētniecības iespējas.

Auglīga pieeja ir tradīcijām bagātā un fundamentālā piētistu dzīvesstāstu pētniecība, kurai pēdējā laikā līdz ar digitālo iespēju attīstību nozīmīgu pavērsienu devis projekts *Moravian Lives*¹⁰, arī Franke fondu arhīva realizētais projekts “Agrīno jaunāko laiku auto/biogrāfiju apzināšana un digitalizācija”¹¹, kā arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) hernhūtiešu rokrakstu kolekcijas iekļaušana UNESCO Pasaules atmiņas nacionālajā reģistrā¹². Frīdriha Bernharda Blaufūsa autobiogrāfiskā liecība, kurai pats autors

6 Sk. i. vērī.

7 Paškevica, Beata. Die herrnhutische Lehrerausbildungsstätte der Pietistin Magdalena Elisabeth von Hallart im lettischen Wolmar (1738–1743). In: Silke Pasewalck, Rūta Eidukevičienė, Antje Johanning-Radžienė, Martin Klöker (Hg.). *Baltische Bildungsgeschichte(n)*. Oldenburg, 2022 (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 78), S. 163–180; Paškevica, Beata. “Pietismi” aus Halle in der Kulturlandschaft Livlands im 18. Jahrhundert. Facetten des Glaubens- und Bildungsprogramms. In: Bogumiła Burda, Anna Chodorowska, Bogumiła Husak, Brigitte Klosterberg (Hg.). *Halle i Sulechów – ośrodku pietyzmu i edukacji. Tło religijno-historyczne, powiązania europejskie*. Zielona Góra, 2019, str. 55–66; Rocher, Michael. Über die Verbindungen der Franckeschen Stiftungen in das nördliche Baltikum des 18. Jahrhunderts. Eine Untersuchung über den Export des Lehrpersonals, der Schulorganisation und der Unterrichtsmethoden von Halle nach Reval (heutigem Tallinn) und Riga. In: Dasselbst, str. 67–94; Rocher, Michael. Das Waisenhaus von Alp als ‘pietistisches’ Zentrum – Nachbildung, Ausgangspunkt oder nur ein gescheitertes Projekt? In: Silke Pasewalck u. a. (Hg.). *Baltische Bildungsgeschichte(n)*. Oldenburg, 2022, S. 181–198.

8 Sal. Albrecht-Birkner, Veronika. “Reformation des Lebens” und “Pietismus” – ein historiografischer Problem-aufriß. *Pietismus und Neuzeit*, 2015, Nr. 41, S. 126–153.

9 Sk. vēl nepublicēto Jesikas Kronshāgenes (Cronshagen, Oldenburga) pētījumu, kas tika izstrādāts, pateicoties Halles Franke fonda piešķirtajai Dr. Lizelotes Kirchneres (*Dr. Liselotte Kirchner-Stipendium*) vārdā nosauktajai stipendijai, un prezentēts 2021. gada 21. novembrī ar nosaukumu *Wer sind die “Anderen”? Zur Bewertung der Anhänger der Herrnhuter Brüdergemeine in den Korrespondenzen Gotthilf August Franckes* (Kas ir “citi”? Hernhūtes brāļu draudzes piekritēju korespondences ar Gothilfu Augustu Franki izvērtējums). Publikācija ir sagatavotā, sirsnīgi pateicos par iespēju izmantot viņas pētījumu un par rosinošām savstarpējām diskusijām par šo jautājumu.

10 *Moravian Lives*. Available: <http://moravianlives.org/> [sk. 03.07.2023.].

11 Franckesche Stiftungen. Verfügar: <https://digital.francke-halle.de/wiki/523956> [sk. 03.07.2023.]. Sk. arī Klosterberg, Brigitte. Tagebücher als emotionale Praxis? Die Notiztagebücher August Hermann Franckes im Kontext der Überlieferung im Archiv der Franckeschen Stiftungen. In: Daniel Cyranke u. a. (Hg.). *Gefühl und Norm. Religion und Gefühlskulturen im 18. Jahrhundert*. Beiträge zum V. Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2018. Halle, 2021 (Halle'sche Forschungen, 61/2), S. 561–579.

12 [Europeana]. *Herrnhutian manuscripts*.

Available: <https://www.europeana.eu/en/exhibitions/herrnhutian-manuscripts> [sk. 03.07.2023.].

devis nosaukumu “Frīdriha Bernharda Blaufūsa dzīvesgājums”, iepriekš minētās tendences un strāvojumus sakopo kā staru kūlī. Tā vērš skatu uz piētisma vēsturi Baltijas teritorijā 18. gadsimtā, tā iekļaujas senajā piētisma autobiogrāfiskās rakstības tradīcijā, tā atspoguļo komplicēto, bet arī savstarpēji ļoti cieši saistīto Halles un Hernhūtes piētisma vēsturi. Tā ataino pirms neilga laika “Piētisma rokasgrāmata” Hansa Jirgena Šrādera (*Schrader*) pausto, ka ir daudz “autobiogrāfisku liecību”, bet tās “gandrīz nemaz nav pētītas”.¹³

Blaufūss ir viena no tām “neviennozīmīgajām figūrām” (vācu val. – *Kippfigur*) Kristiana Sobota (*Soboth*) formulējumā,¹⁴ kuras dzīves gaitā mainījušas skatpunktu, attālinoties no Halles un tuvinoties Hernhūtes piētismam. Tās pārvietojas starp iekšējo un ārējo pasauli, dažādu motīvu vadītas un turoties pie savas dievbijības saknēm lojalitātes dēļ (Blaufūsa gadījumā tās ir viņa tuvās attiecības ar Franki, sen.), personisku vai taktisku apsvērumu dēļ, politiskā un baznīcas spiediena dēļ, cenšoties neatklāt savas simpātijas pret brāļu draudzi Rīgas pilsētā esošos politiskos apstākļos, tiesai nostājoties Blaufūsam nelabvēlīgā pozīcijā.¹⁵ Viss šo apsvērumu kopums redzams Blaufūsa autobiogrāfijā, un tas to padara interesantu pētniecībai. Viņa dzīves aprakstā nolasāms piētisko dzīvespauļu (vācu val. – *Lebenswelt*) – Tīringene, Halle, Baltija – kaleidoskops, kā arī viņa refleksija un mēģinājums rast līdzsvaru starp daudziem viņa dzīvi ietekmējošiem spēkiem. Līdzās piētiskiem aktoriem šeit minama luteriskā ortodoksija, krievu ortodoksija (no 1721. gada) un apgaismību veicinošās aprindas kā uz reliģisku un sabiedrisku dominanci pretendējoši spēki. Autobiogrāfija interpretējama arī kā avots, kas nav pilnībā identificējams nedz ar kolektīvo atmiņu manifestējošajiem hernhūtiešu dzīvesstāstiem, nedz arī ar dievbijīgiem modināšanas piedzīvojumā balstītiem dzīvesstāstiem,¹⁶ kādi ir Halles piētistiem.¹⁷ Blaufūsa autobiogrāfija kā 18. gadsimta stāsts, atmosfēriski piesātināts laikmeta vēstījums, kā arī latviešu sociālās vēstures portretējums aicina uz refleksiju par Hernhūtes un Halles piētisma attiecībām konkrēta cilvēka dzīves atspulgā. Vai arī citā formulējumā – tā aicina saprast patiesi nopietno un sarežģīto tiekšanos pēc “īstenās” ticības, pēc “pareizās” dievbijības prakses un visām no tā izrietošām 18. gadsimta pirmajā pusē dzīvojoša cilvēka pārlicībām un darbībām.

13 Schrader, Hans-Jürgen. Selbstzeugnisse und Biografien. In: Wolfgang Breul, Thomas Hahn-Bruckart (Hg.). *Pietismus Handbuch*. Tübingen, 2021, S. 468–474, hier: S. 473.

14 Soboth, Christian. Zwischen dem “hallischen Pflanzgarten” und der “lieben Kreuzgemeinde”. Anmerkungen zur Biographie einer Kippfigur: Christian David Lenz (1720–1798) in Livland. *Unitas Fratrum*, 2011/12, Nr. 65/66, S. 49–65. Sk. Paškevicā ievadu, 34. lpp.

15 Schmid, Pia. “wie glücklich man sey, wenn man sich dem Heiland ganz erbe”. Selbstzweifel und Selbstgewissheit in Herrnhuter Lebensläufen des 18. Jahrhunderts. Zur Genese von Subjektivität im Medium religiöser Vergemeinschaftung. In: Udo Sträter (Hg.). *Alter Adam und Neue Kreatur. Pietismus und Anthropologie. Beiträge zum II Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2005*. Tübingen, 2009 (Hallesche Forschungen 28/1), S. 305–323; Böß, Stephanie. Mehr als “Kommunikation zwischen der irdischen und der oberen Gemeinde” – Herrnhuter Lebensläufe als Medien des kollektiven Gedächtnisses. In: Christian Soboth, Pia Schmid (Hg.). “Schrift soll leserlich seyn.” *Der Pietismus und die Medien*. Halle, 2016 (Hallesche Forschungen 44/2), S. 671–680.

17 Lächele, Rainer. Die “Sammlung auserlesener Materien zum Bau des Reichs Gottes” zwischen 1730 und 1760. *Erbauungszeitschriften als Kommunikationsmedium des Pietismus*. Tübingen, 2006 (Hallesche Forschungen 18), S. 127–133; Strom, Jonathan. Constructing Religious Experience: Conversion Narratives in Hallensian Pietism. In: Udo Sträter (Hg.). “Aus Gottes Wort und eigener Erfahrung gezeigt.” *Erfahrung – Glauben, Erkennen und Handeln im Pietismus. Beiträge zum III. Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2009*. Halle, 2012 (Hallesche Forschungen 33/1), S. 107–129; Matthias, Markus. Franckes Erweckungserlebnis und seine Erzählung. In: Holger Zaunstöck u. a. (Hg.). *Die Welt verändern. August Hermann Francke – ein Lebenswerk um 1700. Jahresausstellung der Franckeschen Stiftungen zum Jubiläum des 350. Geburtstags August Hermann Franckes vom 24. März bis 21. Juli 2013*. Halle, 2013 (Kataloge der Franckeschen Stiftungen 29), S. 69–79.

Blaufūsa (un ne tikai viņa vien) iekšējā un ārējā svārstīšanās starp Halli un Hernhūti Baltijas jūras reģiona dzīves praksē, Rīgā un tās priekšpilsētās, nav retums. Nepastāv viens atskaites punkts, bet gan norisinās ilglaicīga pozīciju maiņa, kas izpaužas meklējumos, pārliecībās un pieredzēs, sociālajās lomās, pretstāvē un amata pienākumu pildīšanas neizbēgamībā. Varētu arī jautāt, cik liela loma šai pozīciju maiņā ir personiskai neizlēmībai, gribētai savas nostājas slēpšanai, nevēloties pieslieties nevienai no dievbijības kustībām un līdz ar to tiecoties izvairīties no kontroles. Paužot neskaidru pozīciju, bija iespējams rast telpu vismaz nelielai nepakļāvīgai darbībai. Šādu apsvērumu dēļ Blaufūsa autobiogrāfija atklāj makrovēsturiski globālo kopsakaru mikrovēsturiski reģionālā līmenī. Rīgā pastāvošais konflikts starp Halles un Hernhūtes piētismu ir arī, Jesikas Kronshāgenes vārdiem runājot, strīds par tiesībām runāt,¹⁸ tātad par to, kurš kam un ko drīkst sprediķot. Mums ir darīšana ar sociālu, teoloģisku, politisku konfliktu par tiesībām uz reliģijas interpretāciju un ar tām saistīto vēstījuma nodošanas iespēju un runātāju lomām. Tas ir strīds par pieeju zemākajam latviešu iedzīvotāju slānim Rīgā un ārpus tās, par iesaisti viņu dievbijības, apmācības un sociālo lomu noteikšanā. Tieši šis, nevis piētistu iekšējie un politiskie strīdi bija pats svarīgākais Baltijas sociālajai un kultūrvēsturei, kā to parāda Beata Paškevica Blaufūsa “Dzīvesgājuma” ievaddaļas tekstā.

Baltijā darbojošos piētisko aktoru autobiogrāfiskās liecības nākotnes pētniekiem ne tikai varētu būt interesantas Halles un Hernhūtes saspīlēto un dinamisko attiecību kontekstā, bet arī ļautu turpināt vēstures rakstīšanu, papildinot to ar piētiskās dzīvespasaules redzējumu Baltijas reģionā, kur Eiropas vēsture nav nošķirama no nacionālās vēstures. Jau vairākus gadus pastāvošā un arvien pieaugošā sadarbība starp Halles Frankes fondiem un Latvijas Nacionālo bibliotēku veicinājusi šī izdevuma tapšanu. Tas ir ne tikai abpusējs iepriecinājums, bet arī Eiropas mēroga ieguvums, jo īpaši starptautiskajā piētisma pētniecībā.

2023. gada martā

¹⁸ Sk. 9. vēri.

Vom Kippen und Aufschreiben

Holger Zaunstück
HALLE

In den letzten Jahrzehnten hat die Aufmerksamkeit der internationalen und interdisziplinären Forschung für den Halleschen und den Herrnhuter Pietismus als zwei wirkmächtigen Frömmigkeits-, Reform- und Missionsbewegungen im langen 18. Jahrhundert erheblich zugenommen. Dies geschah nicht zuletzt vor dem Hintergrund eines grundlegenden Perspektivwechsels in den historischen Wissenschaften: weg von der Modernisierungstheorie hin zu einer auf konkrete Raum-Zeit-Kontexte und Praktiken ausgerichteten Kulturgeschichte. Die Pietismusforschung stand bzw. steht für beide Zugänge: sie hat Fortschrittsnarrative geschrieben, die Moderne im 18. Jahrhundert gefunden, und sie hat jüngst den Weg zurück in die Geschichte gesucht, um die Handlungen der Akteurinnen und Akteure vornehmlich in den historischen Kontexten zu verstehen, in denen sie entstanden sind. Während die Pietismusforschung einerseits durch den paradigmatischen Wandel in den historisch arbeitenden Wissenschaften zentrale Impulse erhalten hat, hat andererseits die globalgeschichtliche und postkoloniale Forschung zum 18. Jahrhundert von der Analyse der weltweiten Aktivitäten der Pietistinnen und Pietisten profitiert und generelle Fragestellungen daran exemplifiziert. Dabei ist der Pietismus nicht als *ein* Pietismus zu verstehen. Er zerfällt vielmehr in unterschiedliche Spielarten: Herrnhuter, Hallescher, Württembergischer, Schweizer,¹ in radikale Pietisten und Separatisten.² Zahlreiche Einzelstudien haben deutlich werden lassen, dass die pietistischen Teilgeschichten nur als eine regional, europäisch wie transatlantisch verwobene Geschichte zu verstehen sind. Dieses Bewusstsein war in der Forschung schon lange vorhanden. Eine solche Perspektive ist jedoch nicht ausreichend entwickelt. Dies trifft insbesondere auf jene beiden Pietismen zu, denen ein besonderes Friktionsverhältnis unterstellt wird und die im Rahmen einer Reichgottesarbeit in Europa und in außereuropäischen Gebieten als Konkurrenten auftraten: Hallescher Pietismus und Herrnhuter Pietismus. Jüngst beginnt die Forschung, zunehmend nach diesem Spannungsverhältnis, seinen Ausprägungen, Praktiken und Dynamiken zu fragen.³ Dieses spielte sich in Europa, etwa in Dänemark, wie auch auf einer globalen Bühne, insbesondere in Nordamerika und Indien, ab.⁴ Zudem lassen sich diese Spannungen stadteschichtlich greifen, wie etwa die Studie von Erika Hebeisen zu Basel gezeigt hat: Verschiedene Spielarten des Pietismus, auch das Herrnhutertum, ziehen sich im Großbürgertum durch Familien, und einzelne Personen neigten mal der einen, mal der anderen Richtung zu.⁵

1 Siehe dazu einleitend Lehmann, Hartmut. Absonderung und neue Gemeinschaft. In: *Glaubenswelt und Lebenswelten*. Ders. (Hg.). Göttingen 2004 (Geschichte des Pietismus, Bd. 4), S. 487–497; Martin Brecht, Klaus Deppermann (Hg.). *Der Pietismus im achtzehnten Jahrhundert*. Göttingen 1995 (Geschichte des Pietismus, Bd. 2); Wolfgang Breul in Zusammenarbeit mit Thomas Hahn-Bruckart. *Pietismus Handbuch*. Tübingen 2021, S. 211–340 („Städte, Territorien, Regionen, Länder (in Auswahl)“).

2 Siehe dazu einleitend Wolfgang Breul, Lothar Vogel, Marcus Meier (Hg.). *Der radikale Pietismus. Perspektiven der Forschung*. Göttingen 2010 (Arbeiten zur Geschichte des Pietismus 55); Engelhardt, Juliane. Pietismus und Krise. Der hallesche und der radikale Pietismus im dänischen Gesamtstaat. In: *Historische Zeitschrift* 307/2 (2018), S. 341–369.

3 Siehe beispielsweise die internationalen und interdisziplinären Tagungen „Nähe und Distanz. Forschungen und Perspektiven zur Bestimmung des Verhältnisses von Herrnhuter und Halleschem Pietismus.“ (Halle, 7./8. März 2018), „Pietismus in der baltischen Geschichte – Forschungen und Perspektiven“ (Riga und Halle, digital, 2. Juni 2023) und „Hallescher und Herrnhuter Pietismus: Konflikte – Strategien – Praktiken.“ (Halle, 22.–25. November 2023).

4 Ruhland, Thomas. *Pietistische Konkurrenz und Naturgeschichte. Die Südasienmission der Herrnhuter Brüdergemeine und die Dänisch-Englisch-Hallesche Mission (1755–1802)*. Herrnhut 2018 (Beiheft von Unitas Fratrum 31).

5 Hebeisen, Erika. „leidenschaftlich fromm“. *Die pietistische Bewegung in Basel 1750–1830*. Köln/Weimar/Wien 2005.

Dieser weite, transnationale historische Blickwinkel zusammen mit dem entsprechend verstärkten Forschungsinteresse lenkt den Blick auch auf das Baltikum. Anders als die Aufklärungsforschung, die in den letzten Jahren gewichtige und facettenreiche Studien zur Aufklärung im Baltikum vorgelegt hat, ist dieser Kulturraum von der (jüngeren) internationalen Pietismusforschung kaum entdeckt worden. Auffällig ist, dass die Forschung seit den sehr verdienstvollen Studien von Eduard Winter, Theodor Wotschke, Guntram Philipp und Erich Donnert bis zu Janis Kreslins, Arvo Tering, Otto Teigeler und in jüngerer Zeit Indrek Jürjo und Gvido Straube nicht systematisch fortgeführt worden ist. So findet sich weder in der vierbändigen „Geschichte des Pietismus“ noch im „Pietismus Handbuch“ ein eigenes Lemma zum Baltikum.⁶ Jüngere und jüngste Ansätze wie insbesondere der Schul- und Pädagogikgeschichte von Beata Paškevica und Michael Rocher⁷ lassen jedoch auf ein weiterhin ergiebiges Forschungsfeld schließen. Diese Leerstelle ist umso auffälliger, als dass Baltikum ein bedeutender Handlungs- und Interaktionsraum für den Pietismus als Drehkreuz zwischen Ost- und Westeuropa, zwischen Altem Reich und Skandinavien gewesen ist. Dieser weite Interaktionsraum der frommen und erweckten Bewegungen „von unten“ rief zugleich auch kontrollierende und sozialdisziplinierende Ansprüche der Machthabenden „von oben“ aus.⁸ Es ging auch um die Einheit und damit um die Steuerbarkeit bzw. um die Hoheit über die Frömmigkeitsbewegungen. In der Korrespondenz zwischen Gotthilf August Francke (1696–1769) und Friedrich Bernhard Blaufuß (1697–1757) ist genau dies einer der Kernpunkte: Blaufuß sah in den Predigten Zinzendorfs eine Chance, die Menschen in der Region zu erreichen und die Bewegung damit zu kanalisieren. Francke hingegen verstand sie im Gegenteil als eine Spaltung der Bewegung durch Zinzendorf und warnte 1744 vor einer, wie er schreibt, abgesonderten Sekte die die baltischen Territorien überschwemmt. Die Korrespondenz des jüngeren Franckes verweist darauf, dass vielerorts bereits Frömmigkeitsbewegungen „von unten“ vorhanden sind. Dann versuchen Hallenser wie auch Herrnhuter Pietisten, Zugriff auf diese Bewegungen zu bekommen, und werden dabei von den Territorialstaaten je nach politischer Situation, und das nicht nur in Europa, unterstützt oder behindert (Preußen, Großbritannien, Dänemark, Russland).⁹ Hier liegt also großes Forschungspotenzial für die Zukunft.

6 Siehe Anm. 1.

7 Paškevica, Beata. Die herrnhutische Lehrerausbildungsstätte der Pietistin Magdalena Elisabeth von Hallart im lettischen Wolmar (1738–1743). In: Silke Pasewalck, Rūta Eidukevičienė, Antje Johanning-Radziēnė, Martin Klöker (Hg.): *Baltische Bildungsgeschichte(n)*. Oldenburg 2022 (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 78), S. 163–180; dies.: „Pietismi“ aus Halle in der Kulturlandschaft Livlands im 18. Jahrhundert. Facetten des Glaubens- und Bildungsprogramms. In: Bogumiła Burda, Anna Chodorowska, Bogumiła Husak, Brigitte Klosterberg (Hg.): *Halle i Sulechów - ośrodki pietyzmu i edukacji. Tło religijno-historyczne, powiązania europejskie*. Zielona Góra 2019, 55–66; Rocher, Michael. Über die Verbindungen der Franckeschen Stiftungen in das nördliche Baltikum des 18. Jahrhunderts. Eine Untersuchung über den Export des Lehrpersonals, der Schulorganisation und der Unterrichtsmethoden von Halle nach Reval (heutigem Tallinn) und Riga. In: ebd., S. 67–94; ders.: Das Waisenhaus von Alp als 'pietistisches' Zentrum – Nachbildung, Ausgangspunkt oder nur ein gescheitertes Projekt? In: Silke Pasewalck, Rūta Eidukevičienė, Antje Johanning-Radziēnė, Martin Klöker (Hg.): *Baltische Bildungsgeschichte(n)*, S. 181–198.

8 Vgl. dazu Albrecht-Birkner, Veronika. „Reformation des Lebens“ und „Pietismus“ – ein historiografischer Problemaufriss. In: *Pietismus und Neuzeit* 41, 2015, S. 126–153.

9 Ich folge hier unveröffentlichten Forschungsergebnissen von Jessica Cronshagen (Oldenburg), die sie während eines „Dr. Liselotte Kirchner-Stipendiums“ in den Franckeschen Stiftungen erarbeitet und im Forschungskolloquium am 21. November 2021 unter dem Titel „Wer sind die »Anderen«? Zur Bewertung der Anhänger der Herrnhuter Brüdergemeine in den Korrespondenzen Gotthilf August Franckes“ vorgetragen hat. Eine Publikation dazu ist in Vorbereitung. Ihr gilt mein herzlicher Dank für die Möglichkeit, die Ergebnisse hier zu nutzen sowie für den anregenden Austausch zum Thema.

Ein fruchtbarer Zugang dazu ist die traditionsreiche und konstitutive Forschung zu Selbstzeugnissen im Pietismus, die zuletzt digital und international einen neuen, erheblichen Schub durch das Projekt „Moravian Lives“ erhalten hat,¹⁰ das Projekt „Erschließung und Digitalisierung von Selbst-/Lebenszeugnissen der Frühen Neuzeit aus dem Archiv der Franckeschen Stiftungen“,¹¹ sowie die Einschreibung der herrnhuterischen Manuskripte in der Nationalbibliothek Riga in das Register „Memory of the World“ der UNESCO.¹² Die vorliegende autobiografische Quelle von Friedrich Bernhard Blaufuß – der selbst vom Autor gewählte Titel ist „Friedrich Bernhard Blaufußens Lebens-Lauff,“ – bündelt die hier knapp skizzierten Strömungen der Forschung wie unter einem Brennglas: Sie lenkt zum einen den Blick auf die Geschichte des Pietismus in den baltischen Territorien des 18. Jahrhunderts, sie ist zum anderen eingebettet in die lange Tradition autobiografischen Schreibens im Pietismus (Selbstzeugnisse) und mit ihr wird zum dritten an einem ganz konkreten Lebensweg die friktionsreiche, aber eben auch eng miteinander verknüpfte Geschichte des Halleschen und des Herrnhuter Pietismus greifbar. Dies steht zugleich in einem weiteren Forschungskontext: Hans-Jürgen Schrader hat jüngst im Handbuch Pietismus betont, dass die pietistischen Selbstzeugnisse, die „autobiografischen Bezeugungen“ in großer Zahl vorhanden, aber „weithin kaum erforscht“ sind.¹³

Denn Blaufuß ist eine der von Christian Soboth beschriebenen „Kippfiguren“,¹⁴ die in ihrem Leben einen Wandel vollzogen haben, zumeist weg vom Pietismus hallischer Prägung hin zum Herrnhutertum, gleichwohl aber oft keinen radikalen Bruch vollzogen haben. Sie pendeln zwischen den inneren und äußeren Welten offenbar aus ganz unterschiedlichen Motiven – vom Festhalten an den eigenen frommen Wurzeln und aus Loyalitätsgründen (bei Blaufuß ist es die enge Beziehung zu August Hermann Francke), seien diese nun persönlich oder auch taktisch motiviert, bis hin zu Fragen des politischen und kirchenpolitischen Drucks, sich nicht offen als Herrnhuter-Sympathisant erkennen geben zu können aufgrund der kirchen- und stadtpolitischen Verhältnisse in Riga, die sich in Blaufuß' Leben u.a. drastisch im Gerichtsverfahren gegen ihn spiegeln.¹⁵ All dies findet seinen Ausdruck in Blaufuß' Autobiografie und macht diese für die Forschung ergiebig: An seinem Lebensweg ist ein Wandlungsprozess innerhalb pietistischer Lebenswelten (Halle, Thüringen, Baltikum) ablesbar wie auch das Bemühen die Kräfte, die dabei auf ihn einwirken, zu reflektieren und auszubalancieren. Dazu sind neben den differenten pietistischen Akteurinnen und Akteuren zudem die Lutherische Orthodoxie, (seit 1721) die Russische Orthodoxie sowie die der Aufklärung verpflichteten Personengruppen – als Antagonisten in Hinsicht auf die religiöse und gesellschaftliche Deutungshoheit – zu rechnen. Die Autobiografie lässt sich als eine Quelle interpretieren, die auch

10 <http://moravianlives.org/>

11 <https://digital.francke-halle.de/wiki/523956> sowie Klosterberg, Brigitte. Tagebücher als emotionale Praxis? Die Notiztagebücher August Hermann Franckes im Kontext der Überlieferung im Archiv der Franckeschen Stiftungen. In: Daniel Cyranka u.a. (Hg.). *Gefühl und Norm. Religion und Gefühlskulturen im 18. Jahrhundert*. Beiträge zum V. Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2018. Halle, 2021 (Hallesche Forschungen, 61/2), S. 561–579.

12 <https://www.europeana.eu/en/exhibitions/herrnhutian-manuscripts>

13 Schrader, Hans-Jürgen. Selbstzeugnisse und Biografien. In: Wolfgang Breul, Thomas Hahn-Bruckart (Hg.). *Pietismus Handbuch*. Tübingen, 2021, S. 468–474, hier S. 473.

14 Soboth, Christian. Zwischen dem „hallischen Pflanzgarten“ und der „lieben Kreuzgemeinde“. Anmerkungen zur Biographie einer Kippfigur: Christian David Lenz (1720–1798) in Livland. In: *Unitas Fratrum* 65/66, 2011/12, S. 49–65.

15 Siehe dazu die Einleitung von Beata Paškevica auf Seite 61 ff.

hinsichtlich ihrer Gattungszugehörigkeit zwischen den Welten steht, denn sie ist weder ganz den Lebensläufen als Medien des kollektiven Gedächtnisses bei den Herrnhutern zuzuweisen,¹⁶ noch den vorbildhaften frommen Lebensläufen, die auf einem Bekehrungserlebnis aufbauen, wie bei den Halleschen Pietisten.¹⁷ Insofern lädt die Autobiografie von Blaufuß, die auch als ein erzählerischer Text des 18. Jahrhunderts, als atmosphärisch dichtes Stimmungsbild einer Epoche sowie als sozialgeschichtliche Reflektion zur lettischen Geschichte gelesen werden kann und sollte, dazu ein, das spannungsreiche Verhältnis von Herrnhuter und Halleschem Pietismus im Spiegel eines Lebens konkret zu reflektieren – oder anders formuliert: die ernsthafte und anstrengende Suche nach dem „wahren“ Glauben, nach der rechten Frömmigkeitspraxis und allen daraus sich ergebenden innerweltlichen Überzeugungen und Handlungen eines Menschen in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts nachzuvollziehen.

Das innere und äußere „Kippen“ (nicht nur) von Blaufuß zwischen Halle und Herrnhut in der Lebenspraxis des Baltikums, in Riga und seinen Vorstädten, kommt so als kein singulärer Vorgang zum Vorschein. Der Schalter wird nicht an einem Punkt im Leben umgelegt, sondern das „Kippen“ wird erkennbar als ein langwieriger und vielschichtiger Prozess der Suche und des Wandels, als ein Hin und Her, das durch Erinnerungen, Überzeugungen und Erfahrungen sowie soziale Rollen, Widerstand und Ämterpflichten geprägt und verändert wird. Zudem ist zu fragen, inwieweit dabei Unentschlossenheit und auch gewollte Indifferenz, sich eben nicht einer frommen Bewegung zuordnen (und damit auch: kontrollieren) zu lassen, als subjektives Motiv eine Rolle spielte. Das Verharren in einer uneindeutigen Position ermöglichte auch (widerständige) Handlungsräume. Auf diese Weise lässt die Quelle auf eindrückliche Weise das Spiegeln makrogeschichtlicher, globaler Zusammenhänge auf mikrogeschichtlicher, regionaler Ebene zu. So stellt sich entsprechend etwa, wie Jessica Cronshagen betont, der Konflikt zwischen Halleschem Pietismus und Herrnhutern in Riga vor allem auch als ein Streit über religiöse Sprecherrechte dar,¹⁸ also darüber, wer wem was predigen sollte und durfte. Es handelte sich somit um einen sozialen, theologischen und (stadt-)politischen Konflikt über die Frage der religiösen Deutungshoheit und den damit einhergehenden Vermittlungsmöglichkeiten und Sprecherrollen. Damit verbunden war auch der Zugang zu den unteren lettischen Bevölkerungsschichten inner- und außerhalb Rigas, die Eröffnung der Möglichkeit, ihre Frömmigkeit, Literalität und sozialen Rollen zu formen. Hierin lag, weit

16 Schmid, Pia. „wie glücklich man sey, wenn man sich dem Heiland ganz erbe“. Selbstzweifel und Selbstgewissheit in Herrnhuter Lebensläufen des 18. Jahrhunderts. Zur Genese von Subjektivität im Medium religiöser Vergemeinschaftung In: Udo Sträter (Hg.). *Alter Adam und Neue Kreatur. Pietismus und Anthropologie*. Beiträge zum II. Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2005. Tübingen, 2009 (Hallesche Forschungen 28/1), S. 305–323; Böß, Stephanie. Mehr als „Kommunikation zwischen der irdischen und der oberen Gemeinde“ – Herrnhuter Lebensläufe als Medien des kollektiven Gedächtnisses. In: Christian Soboth, Pia Schmid (Hg.). *„Schrift soll leserlich seyn“*. *Der Pietismus und die Medien*. Halle, 2016 (Hallesche Forschungen 44/2), S. 671–680.

17 Lächele, Rainer. Die *„Sammlung auserlesener Materien zum Bau des Reichs Gottes“ zwischen 1730 und 1760. Erbauungszeitschriften als Kommunikationsmedium des Pietismus*. Tübingen, 2006 (Hallesche Forschungen 18), S. 127–133; Strom, Jonathan. Constructing Religious Experience: Conversion Narratives in Hallensian Pietism. In: Udo Sträter (Hg.). *„Aus Gottes Wort und eigener Erfahrung gezeiget“*. *Erfahrung – Glauben, Erkennen und Handeln im Pietismus*. Beiträge zum III. Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2009. Halle, 2012 (Hallesche Forschungen 33/1), S. 107–129; Matthias, Markus. Franckes Erweckungserlebnis und seine Erzählung. In: *Die Welt verändern. August Hermann Francke – ein Lebenswerk um 1700. Jahresausstellung der Franckeschen Stiftungen zum Jubiläum des 350. Geburtstags August Hermann Franckes vom 24. März bis 21. Juli 2013*. Holger Zaunstöck, Thomas Müller-Bahlke, Claus Veltmann (Hg.). Halle, 2013 (Kataloge der Franckeschen Stiftungen 29), S. 69–79.

18 Siehe Anm. 9.

über die innerpietistischen und politischen Friktionen hinaus, die Bedeutung für die baltische Sozial- und Kulturgeschichte – dies zeigt Beata Paškevica in ihrer Einleitung zum vorliegenden „Lebens=Lauff“.

Hiervon ausgehend ist künftig zu fragen, in wie weit die pietistischen autobiografischen Zeugnisse von Akteuren und Akteurinnen, die im Baltikum aktiv waren, insbesondere dafür geeignet sind, das friktionsreiche und dynamische Verhältnis zwischen Halle und Herrnhut zu analysieren – und dabei gleichsam eine lebensweltliche Geschichte des Pietismus im Baltikum im Sinne einer europäisch geprägten und verflochtenen nationalen Geschichte weiter zu schreiben. Die nun seit einigen Jahren bestehende und wachsende Zusammenarbeit zwischen den Franckeschen Stiftungen zu Halle und der Nationalbibliothek Riga befördert – wie bei der vorliegenden Edition – diesen Weg. Dies ist nicht nur bilateral und im europäischen Rahmen höchst erfreulich, sondern auch ein Gewinn für die internationale Pietismusforschung.

im März 2023

Par Frīdriha Bernharda Blaufūsa dzīvi un literāro darbību¹

Beata Paškevica

RĪGA

¹ Ievadtekstā citāti no Blaufūsa autobiogrāfijas un dzejojuma “Vidzemes pieminēklis” praktisku apsvērumu dēļ vērēs netiek norādīti. Veclatviešu rakstu valodas īpatnības tekstā pēc iespējas tiek pielāgotas modernajai rakstībai, saglabājot dažas gramatikas un skaņu atveides īpatnības. Visi citētie arhīva dokumenti nav iepriekš publicēti.

Frīdrihs Bernhards Blaufūss: biogrāfisks pārskats

Tīringenē dzimušā un Vidzemē kalpojušā mācītāja Frīdriha Bernharda Blaufūsa (*Blaufuß*; 1697–1756) garīgie meklējumi dziļākai izpratnei par Dievu, kas nonākuši līdz mums autobiogrāfijas formā, seko vācu piētisma, tā pīlāra un Blaufūsa skolotāja Augusta Hermaņa Frankes (*Francke*; 1663–1727) tradicionālajai izpratnei par atgriešanos. Blaufūss piedzīvo visas piētiskās “iniciācijas” pakāpes – dievišķo pieskārienu, atgriešanās notikumu, grēknožēlas cīņu un izraušanos. Šos dvēseles attīstības posmus pavada cīņa ar grēku un tai sekojošā vēlme to nožēlot. Dzīves novakari, lai gan slimības aptumšotu, Blaufūss piedzīvo garīga miera un piedošanas meklējumos kā dzīvi un savu ticību apliecinoša personība. Autobiogrāfijas beigu daļu raksturo dziļas ilgas pēc garīgas un miesiskas pestīšanas.

Dzīvesgājuma rakstīšanas laikā 1752. gadā Blaufūss vēl nezināja, ka tieši tad sāksies viņa literārās darbības auglīgākais posms, kas viņu padarīs par nozīmīgu autoru un tulkotāju latviešu kultūrvēsturē. Ir vērtīgi iepazīt šo 18. gadsimta Halles piētisma un brāļu draudzes iespaidā Vidzemes mācītā vīra rakstīto liecību, kas mums atklāj gan kultūrvēsturiski nozīmīgas detaļas, gan arī cilvēka garīgajai izaugsmei nepieciešamas pārdomas, kuras nepazīst laiku un telpu.

Blaufūsa dzimtā vieta ir Breitungene Tīringenes mežu reģionā Verras upes rietumkrastā. To vēsturiski veidojušas trīs apdzīvotas vietas – Vec-, Sievu- un Vīru-Breitungene, burtiski tulkojot no vācu valodas. Sievu jeb Frauenbreitungene ir miests ar savu mācītāju un tirgusvietu deviņu kilometru attālumā no Zalcungenes – pilsētas, kurā visu savu darba mūžu pavada Frīdriha Bernharda vecākais brālis Johans Baltazars Blaufūss (1689–1773).

No 1150. līdz 1528. gadam Blaufūsa dzimtajā vietā atradies augustīniešu klosteris. Klosterī dzīvoja mūki un mūķenes, vēlāk tur mitinājās tikai mūķenes, tādēļ šo vietu sāka dēvēt par Frauenbreitungeni. Blaufūsu ģimenes dzīve bija pakārtota 17. gadsimta sākumā būvētās un vēl šodien darbojošās evaņģēliski luteriskās Marijas baznīcas dievkalpojumu kārtībai. Tēvs Ādams Verners Blaufūss (1660–1722), iespējams, bija tieši šīs baznīcas kantors un skolmeistars. Baznīcā bija mākslinieciski augstvērtīgs no smilšakmens darināts kristāmtrauks, kancele un galerija ar 49 eļļas gleznām par Jaunās un Vecās Derības tēmām, kas, iespējams, kopētas pēc Albrehta Dīrera (*Dürer*; 1471–1528) kokgriezumiem.²

Frīdrihs Bernhards Blaufūss piedzima 1697. gada 11. novembrī. Viņa māte Marija Elizabeta Rozenfelde (*Rosenfeldt*; 1661–1699) bija mācītāja meita. Viņas tēvs Filips Rozenfelds (*Rosenfeld*, arī *Rosenfeldt*; 1625–1663) no 1656. gada līdz aiziešanai mūžībā 1663. gadā bija mācītājs Vizenfeldē pie Koburgas.³ Māte nomira, kad Frīdriham Bernhardam bija tikai gads. Zēnu uzaudzināja vecmāmiņa Agnesa, Filipa Rozenfelda atraitne, kura otrreiz bija apprecējusies ar mācītāju Reimani (*Reumann*; 1625–1663). No mātes puses tātad šī bija teologu ģimene.

Arī Frīdriha Bernharda tēvs Ādams Verners piederēja pie mācīto vīru kārtas. Tēvs skoloja dēlu līdz viņa trīspadsmitajam dzīves gadam – mācīja viņam lasīt, rakstīt, katehismu, latīņu valodu, dziedāšanu un kāda taustiņinstrumenta (varbūt klavīhorda vai

2 Sk. Georg Voss (Hg.). *Bau- und Kunstdenkmäler Thüringens*. Bd. 1, 2. Kreis Meiningen: Amtsgerichtsbezirk Salungen und Wasungen. Jena, 1910, S. 61.

3 Friedrich Meinhof (Bearb.). *Thüringer Pfarrerbuch*. Bd. 9. Herzogtum Sachsen-Coburg (Pflege Coburg) mit Amt Königsberg in Franken. Entwurf zusammengestellt von Friedrich Meinhof. 2. erw. Auflage. Heilbad Heiligenstadt, 2015–2016, S. 252.

virdžināla) spēli. Astoņus gadus vecākais brālis savukārt apmācīja Frīdrihu Bernhardu blokflautas spēlē.

1700. gadā Ādams Verners Blaufūss apprecējās otrreiz, laulībā ar Margarēti Elizabeti Merkeli piedzima vairāki bērni. Viņa kļuva par Frīdriham Bernhardam nemīlamu pamāti, jo pēc tēva nāves bērniem no pirmās laulības pienākošos mantojuma daļu gribēja paturēt sev.⁴

Autobiogrāfijā savu īsto māti Blaufūss tēlo kā dievbijīgu, mīlestības pilnu dvēseli. Nav šaubu, ka bērnībā viņam mātes ļoti pietrūcis, lai gan vecmamma par viņu pienācīgi rūpējusies. Tēvs, kurš nomira, kad Blaufūsam bija 25 gadi, tiek raksturots kā apzinīgs baznīcas rituālus ievērojošs ticīgais. Tēva nāves dienā Blaufūss redzējis sapni, kurā bijis svētlaimīgi mirstošs un ar pasauli izlīdzināts tēva tēls.

Blaufūsa bērnībā liela loma bijusi mūzikai. Varam viegli iedomāties, kā tēvs un divi dēli kopīgi muzicē. Frīdrihs Bernhards ar kādu mazu solopartiju piedalījies pasijas uzvedumā kā koris. Ar pamāti un mazajiem pusbrāļiem viņi gājuši uz tirgus laukumu, svētku dienās apmeklējuši gadatirgus, piedzīvojuši “šīs zemes izpriecās, jo īpaši Ziemas- un Vasarsvētkos”, kā arī piedalījušies dievkalpojumos, kas notikuši “diezgan izteiktā šējienes pāvestnieku maniere”. Šādā formālā veidā pusaudzis arī pirmo reizi gājis pie dievgalda. Mācītājs esot pievērsis uzmanību tikai tam, lai bērni ietu kārtīgās rindās un viss notiktu pēc priekšrakstiem, bet bērnu dvēseles stāvoklis un sakramenta skaidrojums viņam bijis maznozīmīgs. Kalpones un uz ielas redzēti cilvēki stāstījuši tautiskus celsmes stāstus, kuri uz zēnu atstājuši lielu iespaidu. Kopumā Blaufūsa bērnība, šķiet, bijusi relatīvi pasargāta, bez lielām grūtībām. Savas dvēseles stāvokli šajā laikā Blaufūss gan raksturo “kā dzīvniecīgs pasaulē” un “papagailis kristīgajā mācībā”.

Mājmācība beidzās 13 gadu vecumā 1710. gadā. Brālis Johans Baltazars pēc Gotas ģimnāzijas absolvēšanas bija uzsācis studijas Halles Universitātē. Tika nolemts Frīdrihu Bernhardu nodot vecākā brāļa aprūpē, un viņš uzsāka mācības Augusta Hermaņa Frankes dibināto mācību iestāžu latīņu skolā, kas tolaik atradās Halles priekšpilsētā Glauhā un sagatavoja iestājam augstskolā. Viņš dzīvoja istabā kopā ar brāli. Iespējams, ka Johans Baltazars līdzās studijām piestrādāja par skolotāju, kas bija izplatīta prakse – studenti strādāja par skolotājiem, lai iegūtu praktisku pieredzi un par to saņemtu brīvpusdienas pie krogalda.⁵

1697. gadā dibinātajā latīņu skolā ap 1710. gadu bija 200 skolēnu, kurus izglītoja *fundamentis studiorum* priekšmetos: līdzās triju – latīņu, grieķu un senebreju – valodu kombinācijai tika mācīta teoloģija, vācu valoda, kaligrāfija, aritmētika, ģeogrāfija, vēsture, fizika, mūzika un matemātika.⁶ Šo mācību priekšmetu apguve sagatavoja audzēkņus studijām augstskolā. Nonākšana skolā Blaufūsam nozīmēja jaunu fizisku un garīgu pieredzi, kuru dēvē par Halles piētismu. Glauhas iestādes tieši šai laikā attīstījās ļoti strauji, Blaufūsa vārdiem runājot, “visa Halle bija iekustināta”.

4 Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Augustam Hermanim Frankem 1722. gada 20. aprīlī no Zalcungenes. Tur šādas rindas: “Jo mana māte, ar kuru mums jādalās, tik ļoti grib visu man un maniē brāļiem un māsām pienākošo daļu sev un pielieto tādu viltu, viņai ir dusmas pret mums, tā ka nevar rasties nekas cits kā vien naidis.” AFS/ H C 319:4.

5 Par skolēnu dzīvi Halles iestādēs sk. Oberschelp, Axel. *Das Hallesche Waisenhaus und seine Lehrer im 18. Jahrhundert. Lernen und Lehren im Kontext einer frühneuzeitlichen Bildungskonzeption*. Tübingen, 2006 (Hallesche Forschungen, 19).

6 Teigeler, Otto. *Zinzendorf als Schüler in Halle 1710–1716: Persönliches Ergehen und Präformation eines Axioms*. Halle, 2017, S. 30.

1710. gadā Halles pedagogiumā (*Paedagogium regium* – skola, kura bija paredzēta dižciltīgajiem) tika uzņemts arī par Blaufūsu trīs gadus jaunākais Nikolauss Ludvigs fon Cincendorfs (*Zinzendorf*; 1700–1760), kuram bija izšķiroša loma pieaugušā Blaufūsa dzīvē. Cincendorfs jau bija pieredzējis piētisko dievbijību savās mājās.⁷ Pusaugu Frīdrihs Bernhards pirmo šāda veida personisko pieredzi guva Hallē. Dažreiz dievbijības prasības augošam bērnam bija grūti izturamas. Vakara lūgšanas laikā brāļa istabā viņš aizmiedzis un dabūjis bargu sodu no brāļa, kā arī nav pielaists pie vakarēdiena. Kopumā viņš bijis možs un uzcītīgs latīņu skolas audzēknis.

1711. gadā brālis Johans Baltazars dabūja mājskolotāja vietu Lejaslauzicas gubernatora Ēgelnē un Groshennersdorfā Georga Kristofa fon Burgsdorfa (*Burgsdorff*; 1673–1741) namā. Burgsdorfs sarakstījās ar Augustu Hermani Franki un bija viņa bāreņu nama iestāžu mecenāts. Tur Johanam Baltazaram bija iespēja iepazīties ar Cincendorfa vecomāti Henrieti Katarīnu fon Gersdorfu (*Gersdorff*; 1648–1726) un varbūt arī ar pašu Cincendorfu. Pēc brāļa aizbraukšanas Frīdriham Bernhardam vajadzēja pārcelties uz dzīvi istabā kopā ar apmēram desmit citiem skolniekiem kāda Glauhas pilsoņa namā.

Skolnieka Frīdriha Bernharda dzīvē notiek kas ļoti negaidīts – viņš nevar izturēt pazemojumu un pamet skolu. Stundas laikā, kad kopā sanākuši vairāku gadagājumu skolēni, viņš paslepus zem sola darina sev bumbu.⁸ Tas tiek pamanīts, izstāstīts visiem klātesošajiem, un viņu gaida publisks sods, bet viņam izdodas no soda izvairīties aizbēgot. Neveiklā situācija, pateicoties vairākiem saprotošiem skolotājiem, pēc kāda laika tiek atrisināta, tomēr Frīdriham Bernhardam nav iespējams palikt Hallē, brālis Johans Baltazars 1712. gadā viņu aizved atpakaļ pie vecākiem. Atskatoties pagātnē, Blaufūss nosodīja latīņu skolas audzināšanas metodes. Viņš rakstīja: “[..] skolā daži skolotāji mani rāja bargiem vārdiem un lietoja bargas metodes, tāpēc man kļuva nepatīkama un pretīga ne tikai skolā valdošā kārtība, bet arī ārēja dievbijības un lūgšanu uzspiešana.”

Brālis atkal bija gatavs pievērsties Frīdriham Bernhardam un skolot viņu pats. Veseļības problēmu dēļ viņš tikko bija atvaļinājies no pienākumiem gubernatora Burgsdorfa namā. Pavisam drīz gan Johanu Baltazaru aicināja par mājskolotāju uz citu vietu turpat netālu Vildprehtrodē Zalcungenes administratīvajā teritorijā pie fon Butleru (*Buttler*) ģimenes, kas arī bija kontaktā ar Halli. Bādzalcungenes apkaimē Johans Baltazars palika visu mūžu, vēlāk kļuva arī par Zalcungenes superintendentu.

Pēc gada – 1713. gada aprīlī – tēvs Ādams Verners Blaufūss rakstīja Augustam Hermanim Frankem, lai viņš dēlam atļauj atgriezties latīņu skolā, kā arī ēst brīvpusdienas.⁹ Halles atbilde nav zināma, tomēr šī paša gada vasaras nogalē Frīdrihs Bernhards uzsāka ģimnāzista gaitas Gotā. Gotas cildenā ģimnāzija (*Gymnasium illustre*) tās rektora Gotfrīda Fokerota (*Vockerodt*; 1665–1727) personā cieši sadarbojās ar Halli, arī pats Augusts Hermanis Franke bija mācījies šajā ģimnāzijā.¹⁰ Fokerots bija Frankes draugs un bijušais kolēģis. Frīdrihs Bernhards Blaufūss pēc sešiem gadiem saņēma šīs skolas diplomu, kļūdamas par

7 Spangenberg, August. *Leben des Herrn Nicolaus Ludwig Grafen und Herrn von Zinzendorf und Pottendorf*. Barby, 1772/1774. 4 Bde.

8 Daniel Gottfried Schreber (Hg.). *Die Kunst der Ball- und Raquettenmacher und vom Ballspiele*. Von Herrn von Garfault. Leipzig: verlegt Johann Jacob Kanter, 1768. Pateicība Andreasam Tašem (*Tasche*) par norādi uz šo izdevumu.

9 Ādama Vernera Blaufūsa vēstule Augustam Hermanim Frankem 1713. gada 26. aprīlī. AFSt/H C 319:3.

10 Sascha Salatowsky (Hg.). *Gotha macht Schule: Bildung von Luther bis Francke*. Katalog zur Ausstellung der Universitäts- und Forschungsbibliothek Erfurt/Gotha in Zusammenarbeit mit der Stiftung Schloss Friedenstein Gotha vom 28. April bis 4. August 2013.

teoloģijā ieinteresētu personību. Sākumā gan sadzīves apstākļi bijuši ļoti smagi, dzīvesvietā viņš pieredzējis bīstamas situācijas un bijis spiests uzturēties "sliktā sabiedrībā". Vēlāk viņam radās izdevība apmesties kāda rātskunga namā, kur viņam bija jāskolo rātskunga bērni, pretī par to saņemot bezmaksas uzturēšanos un ēdienu. Tas bija produktīvs un izšķirīgs dzīves posms, kurā viņš nolēma kļūt par teologu.

Iespējams, tieši šai namā Gotā viņš izjuta savu modināšanas piedzīvojumu. Blaufūsa gadījumā tā bija dziļas Dieva radītās pasaules harmonijas izjūta, kas viņu pārņēma kādā vakarā, klausoties ielas muzikantu melodijās. Viņam bija sajūta, ka šai brīdī viņš izprot Dieva varenību pār visumu: "Kunga gudrība to izmantoja, lai atgādinātu man par Radītāja pilnību, diženumu un labestību un manī rastos šādas domas: skat, cik skaista un krāšņa, mīlīga un spirdzinoša ir Viņa radība! Cik gan daudz brīnišķīgākam un pārākam ir jābūt Viņam pašam? Cik gan mīlīgām un jaukām skaņām jābūt debesu pulku mūzikā un triumfā dziedājo izredzēto koru dziesmās daudz tīrākos un augstākos toņos pie Viņa debesīs?"

Līdz ar šo konkrēti datējamo (vakars pirms 1718. gada Vasarsvētkiem) modināšanas piedzīvojumu viņš kļūst par piētistu, uzsāk grēknožēlas cīņu pats ar sevi, nākamais piētista personības attīstībai būtisks solis – izraušanās – gan jāgaida vēl ilgāk par desmitgadi.

Blaufūsu Gotas ģimnāzijas laikā jo īpaši ietekmēja teologa Georga Niča (*Nitsch*; 1663–1729) sprediķi. 1719. gadā, savas sirds metanoias iedvesmots, Blaufūss absolvēja Gotas ģimnāziju. Rektors Fokerots devās dienesta braucienā uz Halli un ieteica Blaufūsu studijām Halles Universitātē. Halles Universitātes Teoloģijas fakultātes dekanāta grāmatā saglabājušies 1719. gada 24. un 25. oktobra ieraksti, kuros fiksēta Blaufūsa uzņemšana.¹¹ Sākās intensīvu studiju laiks un personīgas attiecības ar Augustu Hermani Franki – 1721. gadā viņš kļuva par Frankes palīgu un viņa lekciju pārrakstītāju. Šoreiz viņam palaimējās uzreiz nonākt labu studiju draugu kompānijā, un Halles studiju laiks aizritēja bez starpgadījumiem.

1722. gadā Blaufūsu sasniedza ziņa par tēvi nāvi, un ap Lieldienu laiku viņam bija jābrauc uz bērēm un jākārto mantojuma lietas. Jauns dzīves pavērsiens viņu gaidīja šī paša gada rudenī, kad, iespējams, pēc brāļa vēlēšanās, viņš tika pieprasīts par mājskolotāju Zalcungenē. Blaufūss raksta, ka Franke nebijis ar mieru viņu laist projām no sevis, bet pats Blaufūss varbūt pat ir vēlējies uzsākt patstāvīgas gaitas, lai pelnītu sev iztiku.

Franke viņu kopā ar bāreņu nama ārstu un aptiekāru Kristianu Zigismundu Rihteru (*Richter*; 1672–1739) aizsūtīja uz Lejaslauzicu, iespējams, lai piegādātu medikamentus vai arī sagādātu kādas izejvielas jau tolaik slavenajai bāreņu nama aptiekai. Brauciena laikā Frīdrihs Bernhards smagi saslima. Veselības problēmas viņu esot vajājušas jau kopš 1717. gada, savukārt 1721. gadā bāreņu nama ārsts Johans Junkers (*Juncker*; 1679–1759) pat esot domājis, ka viņš vairs ilgi nedzīvos.¹² Pēc izveseļošanās un atgriešanās Hallē Blaufūss tomēr saņēma Frankes atļauju uzsākt mājskolotāja darbu Zalcungenē. Ap 1722. gada Ziemassvētkiem Blaufūsa studiju laiks bija noslēdzies.

11 Blaufūsa vārds dekanāta grāmatā pirmo reizi parādās 1719. gada 24. oktobrī (UAHW, Rep. 27, Nr. 1201, S. 353), otro reizi dienu vēlāk – 25. oktobrī, tur šāds ieraksts: *Frid. Bernhard. Blaufuss, Frauenbreitunga-Meining. aet. 21. Gothae frequ. Hosp. beyrn Knopfmacher Kefster in Glaucha. Cont. Weida. Thet. Rom. Introd. H. E. recent. Fund. Hebr. Franck. Apoc.* (UAHW, Rep. 27, Nr. 1201, S. 353, Eintrag vom 25.10.1719). Par šo informāciju pateicos Štefanam Borhersam (*Borchers*).

12 Holger Zaunstöck, Thomas Grunewald (Hg.). *Heilen an Leib und Seele. Medizin und Hygiene im 18. Jahrhundert.* Halle, 2021 (Kataloge der Franckeschen Stiftungen, 38).

Brālis Johans Baltazars nesen bija kļuvis par konrektoru Zalcungenē. Frīdrihu Bernhardu Blaufūsu pieprasīja uz landrāta Konrāda Reinholda fon Vehmara (*Wechmar*; 1670–1724) namu, lai mācītu viņa dēlus, kā arī garīgi aprūpētu viņu pašu slimībā, pēc kuras 1724. gadā viņš nomira “apmierināts un svētīlaimīgs”. Viena laikus Frīdrihs Bernhards pēc uzaicinājuma arī sprediķoja tuvējā apkaimē.

Vēstules Frankem atklāj kādu personisku noslēpumu – Blaufūsa attiecības ar mājas-mātes Beātas Marijas fon Vehmaras (*Wechmar*, dzim. Aueroksas (*Auerochs*)?) istabeni. Abu attiecības kļuva publiski zināmas, un 1724. gada 5. martā Blaufūss bija spiests rakstīt par to arī savam skolotājam un garīgajam tēvam Frankem. Blaufūsam bija jāsaģatavo meitene, kuras mātes uzvārds bijis Eihenbergere (*Eichenberger*), pirmā vakarēdiena saņemšanai. Abi viens otrā iemīlējušies. Līdz ar to Blaufūsam bija daudz iemeslu, lai “būtu nomodā, lūgtos un cīnītos”¹³. Savam audzinātājam un labvēlim Frankem viņš atzīstas “daudzās nepareizībās, ka es pēc savas dabas visvairāk tieku kairināts miesas kāribās, es sapratu, ka šis ienaidnieks sācis manī rostities un es sāku ļoti labvēlīgi pret viņas personu izturēties, viņa atklājās arī tieksme pēc labā. Pie tam es aizvien vairāk guvu iekšēju pārlicību, ka man jāuzmanās, man ienāca prātā universitātē mācītie brīdinājumi šādu situāciju sakarā, es arī atcerējos daudzus labus cilvēkus, kuri tādā veidā iekrita rupjos grēkos vai arī atkrita remdeni ticīgā stāvoklī”¹⁴.

Šo peripetiju iznākums gan, šķiet, bijis pozitīvs, nākamās vēstules Frankem pauž dziļu pateicību. Iespējams, ka Franke apmierinājis Blaufūsa izteikto lūgumu, kuru Blaufūss izteicis šādiem vārdiem: “[..] tātad rezumējot, bailēs un pret jaunavu izraisītajā mīlestības afektā notika daudzas nepareizības, tāpēc es padomāju, ka būtu labāk, ja es viņai atklātos un pateiktu, ka mēs esam ļoti sagrēkojuši, un, tā kā ar šādu skūpstīšanas esam noziegušies un bijuši tik tuvās attiecībās, tad, lai apmierinātu mūsu sirdsapziņas, mēs varētu savienoties, ja Dievs mums neliktu šķēršļus (piemēram, ja es nonāktu kādā attālā vietā vai arī ja viņa mazinātos ar visu nopietnību iesētā ticība [..]), mēs varētu apprecēties, proti, tad, kad es nodrošinātu piemērotus apstākļus.”¹⁵ Varbūt šim atgadījumam bija nozīme tajā, ka Augusts Hermanis Franke Blaufūsu nosūtīja uz Vidzemi, lai pienācīgā attālumā viņš tiktu skaidrībā ar savām sirdslietām.

Frīdrihs Bernhards Blaufūss tika ieteikts nozīmīgajai piētiestu ģimenei ar krievu armijas dienestā esošo ģenerāli Ludvigu Nikolausu fon Hallartu (*Hallart*; 1659–1727) priekšgalā. Viņu iepriekšējais māj mācītājs Alberts Antons Fīrorts (*Vierorth*; 1697–1761) tikko bija iecelts par Tallinas Doma mācītāju.

1726. gadā Blaufūss devās ceļā, apstājoties Berlīnē, kur viņu ordinēja par mācītāju. Fon Hallarti tikko bija atgriezušies no Sanktpēterburgas galma, bagātīgi atalgoti ar īpašumiem. Par savu dzīvesvietu viņi bija izvēlējušies Valmiermuižu blakus Valmieras pilsētiņai pie Sanktpēterburgas ceļa ap 110 kilometru attālumā no provinces centra – Rīgas pilsētas. Blaufūss ieradās “līdz pat debesīm mācītās” Magdalēnas Elizabetes fon Hallartes (*Hallart*; 1683–1750) un viņas vīra – par ģenerāli *en chef* godinātā barona Ludviga Nikolausa fon Hallarta – namā. Barons drīz vien pēc tam – 1727. gadā – devās mūžībā.

13 Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Augustam Hermanim Frankem 1724. gada 5. martā no Zalcungenes. AFSt/ H C 319:13, S. 3.

14 Turpat.

15 Turpat, 6. lpp.

Ierašanās Vidzemē bija milzīga dzīves apstākļu pārmaiņa, turklāt attiecības ar muižnieci fon Hallarti neveidojās visai harmoniskas. Fon Hallartes kundze nebija mierā ar jauno mājniecību, savu neapmierinātību viņa neslēpa kādā viņai neraksturīgi neiecietības pilnā vēstulē Augustam Hermanim Frankem.¹⁶ Galvenais iemesls tam bija jaunā mācītāja sprediķu teikšanas stils un viņa – muižkundes skatījumā – nepietiekamā izglītība. Fon Hallarte pieprasīja, lai Blaufūss par Evaņģēliju runā “evaņģēliski”. Par šo kritiku Blaufūss izjuta kaunu un bija dusmīgs, bet tā lika viņam arī ilgi pārdomāt sacīto. Kritika bija izaicinājums godkārei un mācītāja pašizpratnei, tomēr, laikam ejot, ģenerālienes spriedums bija iedarbojies pozitīvi uz viņa turpmāko profesionālo darbību.

1727. gada vasarā Blaufūss pēc paša vēlēšanās tika atlaists no Valmiermuižas un bija nodomājis atgriezties dzimtenē. Rīgā viņš gaidīja izdevību kāpt uz kuģa. Stāvokli mainīja Vidzemes ģenerālsuperintendenta Heinriha fon Brīninga (*Brüninkg*; 1675–1736) iejaukšanās, kurš kā labs teologs rūpējās par jaunu mācītāju piesaisti kara postītajai zemei. Brīninga piedāvājumi un Rīgas Sv. Jāņa baznīcas mācītāja Kaspara Elvers (*Elvers*; 1680–1750) priekšlikums pagaidām apmeties viņa namā un būt par skolotāju viņa bērniem pamudināja Frīdrihu Bernhardu Blaufūsu tomēr mēģināt vēlreiz laimi Vidzemē. Ģenerālsuperintendents izteica vairākus piedāvājumus. Iespēja doties uz igauniski runājošo zemes daļu Blaufūsam nešķita pievilcīga, jo viņš jau bija iekrājis kādas latviešu valodas zināšanas, bet neprata ne vārda igauniski, saskaņā ar viņa teikto, viņš nav “gribējis apgrūtināt un vājināt savu 30 gadus veca cilvēka atmiņu ar vēl vienas jaunas valodas mācīšanos”. Ikviena mācītāja pienākums bija draudzes apkalpošana vietējā valodā.

Šī paša gada novembrī viņš pieņēma mācītāja vietu Palsmanē un Cirgaļos – Vidzemes latviešu daļā.¹⁷ Tur nonākot, viņš pilnībā sāka apjaust tā brīža Vidzemes grūto stāvokli. Blaufūss raksta: “Šī draudze bija ar ļoti vājām zināšanām un ļoti aizlaistā stāvoklī, rupjā elkdievībā un briesmīgā māņticībā.” Pēc Blaufūsa sniegtajām ziņām, draudzei nebija sava mācītāja 26 gadus, vieta bija grūti pieejama, apkārt meži un purvāji, tikai pieci cilvēki prata kaut nedaudz lasīt. Viņš apmetās pastorātā, bieži mēroja tālu ceļu līdz Cirgaļu muižai. Viņš skolas vecuma bērniem mācīja lasīšanu un katehismu. Viņu māca raizes par saimniecības uzturēšanu, bieži pat “vēdera raizes”, kuras viņš nebija gaidījis, jo, “rēķinot arklos, tā bija vismazākā draudze Latvijā”¹⁸.

Ar brāļa starpniecību viņam gan visai drīz palīgā steidzās “tikumīga un dievbijīga” jaunava, kuras vārdu Blaufūss autobiogrāfijā nemin, bet izmanto apzīmējumu “mana sieva”, iespējams, ka viņš ar šo meiteni bijis pazīstams jau agrāk. 1728. gada augustā Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā viņš tika salaulāts ar Elizabeti Eleonoru Šrēderi (*Schröder*; ?–pēc 1758)¹⁹.²⁰ Pirms tam viņa kalpojusi Saksijas-Meiningenes hercogienes Elizabetes Eleonoras (*Elisabetha Eleonora von Sachsen-Meiningen*; 1658–1729) galmā, jādodomā, ka dzimusi galma kalpotāju ģimenē un savu vārdu ieguvusi no kristībās lūgtās hercogienes. Kopš šī brīža dzīves prieki un rūpes tika dalīti uz pusēm un mācītāja Blaufūsa dzīve ieguva pilnvērtīgu saskaņu ar sievu un draudzi. Cik zināms, laulībā nebija bērnu.

16 Magdalēnas Elizabetes fon Hallartes vēstule Augustam Hermanim Frankem 1726. gada 8. oktobrī no Valmiermuižas. Berlīnes Valsts bibliotēka, Frankes fonds (turpmāk Stab/ F), Stab/ F 4b 12:18.

17 1727. gadā Palsmanē pēc zviedru laika muižu redukcijas vēl bija valsts īpašumā.

18 Ar jēdzienu *Lettland* Blaufūss domā Vidzemes latviešu daļu.

19 Nav noskaidrots, vai viņas mātes uzvārds bija Eihenbergere, tādēļ nevar ne apgalvot, ne noliegt, ka vēstulēs Frankem minētā istabene ir viena un tā pati persona.

20 LNA LVVA, 3142. f., 1. apr., 15. l., 60. lpp. Frīdrihu Bernhardu Blaufūsu laulāja mācītājs Kristians Haumanis (*Haumann*; 1682–1734).

1730. gada beigās Blaufūsu pārcēla uz lielāku un turīgāku draudzi Ērgemē – Vidzemes latviešu ziemeļu daļā igauņu pierobežā. Baznīcas grāmatā ar viņa roku izdarīts ieraksts vēsta: “Pēc tam, kad bija nomiris līdzšinējais Ērgemes draudzes mācītājs Burkhardus Vinceliuss, mani iecēla par mācītāju abi augstdzimušie kungi brāļi de la Barres – landrāts Vilhelms Frīdrihs un apakšpulkvedis Roberts Frīdrihs – un apstiprināja ķeizariskajā virskonsistorijā, pēc augstās pavēlēšanas sāku pildīt savu Trīsvienīgā Dieva amatu [...]”²¹

Viņa draudzē ietilpa arī Viģantu muiža, Turnas muiža, Brentu muiža un Kārķi. Kārķos Blaufūss kopā ar apakšpulkveža Roberta Frīdriha de la Barres (*Barre*; 1670–1731) kundzi Kristīni (1701–1774) izveidoja muižas skolu viņas dzīvojamā mājā. Ziemas mēnešos de la Barres kundze pulcināja pa vienam bērnam no katras zemnieku sētas. Blaufūss vērsās pie Augusta Hermana Frankes dēla un viņa amata pārņēmēja Gothilfa Augusta Frankes (*Francke*; 1696–1769) ar lūgumu uz Kārķiem nosūtīt skolnieku Hāku (*Haack*), kurš gan neesot visai apdāvināts, bet labi tiktu galā ar saviem pienākumiem. Vēl viņam būtu jāapmāca de la Barres jaunkundzes klavieru spēlē un zīmēšanā. 1735. gada 14. oktobra vēstulē Gothilfam Augustam Frankem lasām: “Par latviešu valodas zināšanām viņam [skolniekam; *B.P.*] nebūtu jāraizējas, Dievs, ja vien viņš nodosies Viņa rokā, par to drīz vien gādās. Domājot par savu pieredzi, es varu to droši apgalvot. Man bija jāpieliek zināmas pūles, bet pēc gada (jo tik ilgi man nebija nekādu darišanu ar latviešiem), tikko sāku katehēzes mācību, Dievs man uzreiz atdarīja muti, ka ar prieku varēju mācīt Palsmanes skolu jaunatni.”²²

Pie de la Barres jau iepriekš par meitu mājskolotāju bija atsūtīts Halles vācu un latīņu skolas skolotājs Jozefs Ādams Ertels (*Örtel*; 1706–pēc 1736).²³ Blaufūss viņā sastapa kompetentu sarunu biedru. 1736. gada skolu vizitācijas vajadzībām Blaufūsam bija jāraksta ziņojums par savu darbu ar skolas bērniem. Pēc sniegtajām ziņām, pie sevis pastorātā viņš izglītojis 10 bērnus, kuru vidū bija pastorāta zemnieku sētu bērni, tostarp divas meitenes. Mācītājmuižas telpas tam neesot piemērotas. Blaufūsa uzraudzībā darbojās arī divi latviešu skolmeistari – Toms un Pēteris. Viņi strādāja ar 75 zēniem un 26 meitenēm Kārķu muižas skolā. Daudzi bērni mācoties arī mājās no apakšpulkvežkundzes dotajām grāmatām, vairākas reizes gadā viņi nāk uz pārbaudēm pie mācītāja Blaufūsa. Faktiski skolu apmeklēja 77 bērni. 60 bērni var lasīt Jaunajā Derībā un dziesmu grāmatā, 12 bērni tika galā ar Luteru katehismu, 29 iesācēji boksterēja ābecē. Tie ir vizitācijas protokolā minēti skaitļi.²⁴ De la Barre divas reizes nedēļā bērniem deva papildu maizi un siltu ēdienu. Vienam bērnam no katras zemnieku sētas viņa uzdāvināja 1730. gadā Rīgā drukāto un Magdalēnas Elizabetes fon Hallartes līdzfinansēto Jauno Derību.²⁵

Attiecības ar Magdalēnu Elizabeti fon Hallarti bija uzlabojušās, tas zināmā mērā notika arī pēc pamudinājuma no Halles. Blaufūss sāka apmeklēt Valmiermuižu un sastapa tur dažreiz arī Hernhūtes brāļus un māsas, kuri vai nu bija tur caurbraucot, vai arī bija atbraukuši tieši uz Vidzemi. Arī mājskolotājs Ertels Kārķos šo to pastāstīja par “Cincendorfa cilvēkiem laikā, kad viņš bijis viņu vidū”²⁶. Blaufūsam bija labas attiecības arī ar

21 LNA LVVA, 235. f., 3. apr., 75-Dz 1., L, M, Cf, Com.-L, V, 76. lp.

22 Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Gothilfam Augustam Frankem 1735. gada 14. oktobrī. 1735. AFSu/ H C 340:5.

23 Iespējams, ka šī pati persona vēlāk kļuva par Jāņa Šteinhauera (*Steinhauer*; 1705–1779) bērnu mājskolotāju. Sk.: *Personalien des sel. Bruder Johann Steinhauers, der d. 10/21. Febr. in Riga sanft entschlafen ist.* UAH R. 22:9, S. 57.

24 LNA LVVA, 233. f., 1. apr., 692. l., 89.–91. lp.

25 Turpat, 90. lp.

26 Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Gothilfam Augustam Frankem 1735. gada 28. septembrī. AFSu/ H C 340:4, 1. lp.

kolēģiem Rīgas Jēkaba baznīcā un ar jauno ģenerālsuperintendentu Jākobu Benjaminu Fišeru (*Fischer*; 1684–1744), kas bija iecelts pēc Heinriha Brīninga nāves.

Personīga iepazīšanās ar grāfu Nikolausu Ludvigu fon Cincendorfu 1736. gadā Blaufūsu aizvien skeptiskāk noskaņoja pret brīdinājuma signāliem par bīstamajiem “cincendorfiāņiem”, kas tika sūtīti no Halles. Viņu fascinēja šī izcilā personība un jaunizveidotā brāļu draudze. Cincendorfa sabiedrību viņš piedzīvoja vairāku dienu garumā ar Rīgas Jēkaba baznīcas un tai piesaistītā liceja kolēģiem. Ķeizariskā liceja rektors bija Halles absolvents Johans Loders (*Loder*; 1687–1775). Blaufūss klausījās Cincendorfa runas, viņa dziedājumu, sēdēja ar viņu pie viena galda un piedalījās kopīgās sarunās. Autobiogrāfijā aizvien tiek uzsvērta Vidzemes ģenerālsuperintendenta Fišera labvēlīgā attieksme pret Cincendorfu, lai attaisnotu Blaufūsa personīgās simpātijas pret hernhūtiešiem.

Kopš Cincendorfa apmeklējuma un tā dēvētā Vidzemes plāna nolemšanas sākās plānota Hernhūtes brāļu un māsu ierašanās Vidzemē. Jāpieņem, ka arī Blaufūss izteicis vēlmi pieņemt par palīgu savā namā kādu brāli. 1737. gada oktobrī²⁷ viņa vēlēšanās tika izpildīta un pie viņa ieradās Johans Frīdrihs Tirkis (*Türk*)²⁸. Blaufūss apbrīnoja hernhūtiešus par viņu nesamāksloto izturēšanos, viņaprāt, brāļiem nebija problēmu komunicēt ar cilvēkiem, viņi esot “vienmēr apskaidroti un priecīgi”. Tomēr Blaufūss pret viņiem izjuta arī zināmu neuzticību, jo no Halles tika saņemtas pamācības neveidot nekādas attiecības ar hernhūtiešiem.²⁹ Viņš apciemoja brāļus Valmiermuižā, vēroja viņus darbojamies, bija ar viņiem saskarē arī privāti. Sevi un citus viņš apgādāja ar Cincendorfa rakstiem, pieredzēja saiešanas nama un skolotāju semināra celtniecību Valmieras Jērakalnā, iespaidīgo modināšanas laiku, par kuru viņš rakstīja autobiogrāfijā, kuru minēja

27 Ranzau, Erich von. *Historische Nachricht von dem Anfang und Fortgang des Gnaden Reich Jesu Christ in Liefland überhaupt und insonderheit in Lettland*. UAH NB.I.R.3.148.m., unpag.

28 Pie Blaufūsa viņš uzturējās gadu, 1740. gadā viņš apprecēja Margarētu Zidrihu (*Siedrich*), 1741. gadā viņš dzīvoja pie apakšpulkveža fon Bergholca (*Bergholz*) kundzes Mārcienā.

29 Gothilfa Augusta Frankes negatīvā nostāja pret hernhūtiešiem dokumentējama jau ar 1735. gadu. Saglabājusās Blaufūsa atbildes vēstules Frankem liecina par Blaufūsa centieniem mikstināt Halles pozīciju. 1735. gada 28. septembra vēstulē ir šāds mājaskolotāja Jozefa Ādama Ertela apraksts: “Ko augsti godājama man rakstījis trešajā vēstulē pēc viņa ierašanās, paturēju pie sevis, bet Ertela kungs pēc tam pats no sevis par to sāka runāt un teica, ka tā dēļ neesot jābaidās, ka prof. kungam pateikts vairāk, nekā ir patiesībā. Cik daudz līdz šim esmu pie viņa varējis novērot, tad viņš nav pilnībā sapratis Cincendorfa cilvēku būtību, kad reiz pats uzturējies viņu vidū [...]” Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Gothilfam Augustam Frankem 1735. gada 28. septembrī. AFSt/ H C 340:4.

Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Gothilfam Augustam Frankem 1736. gada 4. novembrī no Ērgemes. Tajā viņš attēlo tikšanos ar Cincendorfu un netieši atspēko Halles nostāju šai jautājumā: “No tā, par ko Jūsu augsti cienījamā godība bija noraižējusies pirms gada, neko pie viņa nemanīju. Tā kā pirms piecām nedēļām grāfs Cincendorfs bija Rīgā un man bija izdevība divas dienas baudīt viņa sarunas, arī vienu reizi klausīties viņa sprediķi, tad man jāatzīstas, ka ar vārdiem un darbos viņš bija visnotaļ celsmīgs. Šai īsajā laika sprīdī es nevarēju pamanīt neko, kas būtu pret ticību un mīlestību. Gluži pretēji – viņš atzīst Kristus milzu spēku, un domāju, ka Kristus mīlestība pārņēmusi visu viņa sirdi un mudina viņu darboties. Man šķiet, ka arī Hernhūtes draudzes rituālā nav nekā peļama. Brāļu draudze to veic ar brīvības izjūtu, kuru viņiem dod Kristus, un negreznojas ar nopelniem un neslikst pārmērībās, bet veic tikai nepieciešamo. Tomēr spriest par šo es lūdzu tīras un skaistākas acis. Bet labo, kas tur rodams, es izmantošu, palikšu pie svētīgās mācības priekšrakstiem un ar Dieva žēlastību palikšu uzticīgs tam, ko jau iesākumā esmu dzirdējis no uzticamo preceptoru un tēvu mutes.” AFSt C340:6. 1738. gada 29. jūnija vēstulē Blaufūss pat uzdrīkstas izteikt pārmetumu Hallei. Viņš raksta: “Šeit pie mums parādās liela Kunga žēlastība, šeit ir daudzi draugi, kuru dvēseles ir savienājušas un viena otru modina un stiprina, lai mēs pieaugtu ticībā un uzticīgi kalpotu Dieva darbam. Mēs vēlam, lai mums sekotu svētīgie tēvi, kuri bijuši tik uzticami Kristus sekotāji. Ir tik ļoti žēl, ka daudzi, kuri lepojas ar tēviem un preceptoriem, ir tik slikti sekotāji. Ak Dievs, palidzi man un visiem, kuri patiesi un no sirds grib. Lai mūsos Viņš iekvēlina jaunu dedzību un nopietnību un sanāk visi vienuviet, ka remdēnams un pasaules mīlēšana no mums tiek dzīta projām. Mīļajai Hallei lai Viņš stāv jo vairāk klāt.” Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Gothilfam Augustam Frankem 1738. gada 29. jūnijā. AFSt/ H C 340:7.

arī savos “Vidzemes stāstos” un daudzcināja garajā dzejojumā “Vidzemes piemineklis”. Ir pamats uzskatīt, ka modināšanas laikā viņš tomēr kļuva arī par draudzes locekli, “dārgajai Jēra draudzei” 1740. gada 12. maijā adresētajā vēstulē viņš parakstījās kā “nabaga necienīgais un vājākais loceklis Frīdrihs Bernhards Blaufūss”³⁰.

1738. gadā Blaufūss tika uzaicināts uz Rīgu, lai strādātu pie jaunā Bībeles izdevuma sagatavošanas. Diemžēl nav saglabājušies viņa apraksti par teksta rediģēšanas darbu, bet gan vienīgi par to, ka bijis daudz jāsēž – laikam diskutējot un rakstot. Blaufūsa brālim rakstītā vēstule, kurā pēc paša Blaufūsa ziņām ir stāstīts par darbu pie Bībeles teksta redakcijas un kura tikusi sūtīta kopā ar vēstuli Gothilfam Augustam Frankem, nav saglabājusies, jo Franke to, kā lūgts, nosūtījis tālāk Johanam Baltazaram.³¹ Arī Blaufūsam, iespējams, izteiktais lūgums uzrakstīt priekšvārdu jeb drīzāk pamācību, kā lasāma Bībele, nav atrodams.³² Blaufūss spīdoši ticis galā ar šo uzdevumu un ievadījis latviešu lasītāju vēlāk par hermeneitisko teksta interpretāciju dēvētā metodē, kura svarīga ne tikai Bībeles, bet jebkura literāra teksta izpratnei. Tāpat Blaufūss vedinājis lasītāju uz kontemplatīvo lasīšanu. Šis priekšvārds tika drukāts arī turpmākos Bībeles izdevumos un gadsimtu vēlāk iznāca pat kā atsevišķs izdevums.³³

Tolaik Blaufūss vēl nenojauta, ka dienesta uzturēšanās Rīgā kļūs par atvadām no Ērgemes draudzes gana posteņa. Jēkaba baznīcas mācītājs Georgs Ernsts Hēlings (*Heling*; 1699–1738) bija aizgājis mūžībā, un Blaufūsam tika uzdots noturēt sprediķus. Pirmais sprediķis 1738. gada Jāņu dienā tika uztverts kā eksāmens, jo kāds ietekmīgs dižciltīgais esot kritizējis Blaufūsu par viņa darbību Ērgemē un tas bijis jāatspēko. Eksāmens kļuva par Blaufūsa triumfu, tam sekoja vokācija par Jēkaba baznīcas mācītāju, kuru gan viņš 1739. gadā pieņēma ar ļoti lielu vilcināšanos. Viņš nebija gribējis atstāt savu Ērgemes draudzi, par ko liecina arī sirsnīgais vēstījums, kas adresēts draudzēm Ērgemē un Palsmanē un fragmenta veidā saglabājies viņa rokrakstā.³⁴ Iespējams, ka šis raksts bija domāts kā priekšvārds viņa īsajam reformācijas vēstures izklāstam latviešu lasītājam un tam sekojošam Augsburgeras ticības apliecinājuma tulkojumam latviešu valodā.³⁵

Ievadīšana jaunajā amatā notika pirmajā 1739. gada adventes svētdienā. Blaufūss bija kļuvis par Vidzemes administratīvi svarīgākās baznīcas mācītāju, tas bija liels karjeras lēciens. Viņa dievlūdžēju publika tagad bija valsts ierēdniecība, nevis daži dižciltīgie ar kalpotāju un zemnieku saimi latviešu–igauņu pierobežā. Šo paaugstinājumu viņš, iespējams, saņēma, pateicoties draudzīgām attiecībām ar Vidzemes ģenerālsuperintendentu Fišeru, iesaistei latviešu skološanā un Bībeles izdošanā un tāpat arī viņa svaigi

30 Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule draudzei Hernhūtē 1740. gada 17. maijā. UAH R.19.G.a.a.17.b.

31 Sal. Frīdriha Bernharda Blaufūsa vēstule Gothilfam Augustam Frankem 1738. gada 29. jūnijā. AFSt/ H C 340:7. Autobiogrāfijas tekstā viņš gan piemin savu autorību, bet neprecizē nosaukumu Kēnigsbergā izdotajam tekstam.

32 *Pamācīšana, kādā vīzē svēti Dieva raksti jālasa, ka cilvēkam var izdoties uz dvēseles labumu un mūžīgu dzīvošanu*. Rīga, 1841.

34 Visiem saviem veciem klausītājiem, kas pie tām divi zemnieku draudzēm Palzmerē un Ērgemē pieder, es vēlu iekš tās atzīšanas tā kunga Jēsu Kristu, caur to apgaismošanu tā svētā gara un caur to parādīšanu tās mīlestības Dieva tā tēva, visu dvēseles labumu un prieku, ar visadu šini dzīvošana, vajadzīgu miesas labklāšanu. LU AB M “LDB 5317”.

35 Ta apliecināšana tās ticības mācības, kas no tiem, kas priekš divsimts un puscetortdesmits gadiem to priecas mācību ir uzņēmuši, 1530 gadā tai 25 Jūņus jeb papuvju mēneša dienā, Augspurgā, priekš tā vāczemes Keisera Kārļa ta piekta un priekš daudz citiem vāczemes valdiniekiem, lieliem kungiem un vēl citiem stipriem un godīgiem kungiem un Bīskapiem lasita un tam Keiseřam nodota ir, no tiem latīnero rakstiem latviešu valodā pārtulkota, kuŗai viena ziņa priekš likta ir, kuŗā stāstīts top, kā tie Evangelīšķīgi ļaudis tik labi vāc kā arī šini vīdzemes caur Dieva [...] želastības darbu to skaidru priecas mācību un ticības brīvību ir dabuŗuši [...]. LU AB M “LDB5313”.

iespiestajam Lutera sprediķa tulkojumam ar priekšvārdu.³⁶ Tolaik vēl pozitīvu lomu, tiesa, pavisam drīz situācija mainījās, nospēlēja arī viņa saskare ar Hernhūtes brāļiem un dalība Valmieras un Valmiermuižas modināšanas notikumos. Tagad Blaufūsam bija atvērtas visas durvis un viņš kaislīgi metās savu garīgo pienākumu pildīšanā.

Šai darbā viņu atbalstīja Hernhūtes brālis, kažokādu meistars un cimdu darinātājs Andreass Zimhens (*Simchen*), kurš tieši šī uzdevuma pildīšanai 1740. gadā bija ieradies Rīgā un apmeties Pilsgrāvja rajonā muitas darbinieka³⁷ Ahtnihta (*Achtnicht*; 1695–1749)³⁸ namā. Blaufūsa nams bija atvērts ceļojošajiem brāļiem. Ilgāka draudzība viņam izveidojās ar vienu pie viņa naktsmājas guvušu brāli – brāli Reinki (*Reincke*)³⁹, kurš bija ceļā uz Sanktpēterburgu. Saglabājušās dažas Reinkem rakstītās vēstules.⁴⁰ Ir skaidrs, ka Blaufūss kontaktējās ar Hernhūtes un Halles aprindām Sanktpēterburgā. Vēstulēs viņš sūta sveicienus zemes kadetu korpasa luterāņu mācītājam Tobiasam Plašnigam (*Plaschnig*; 1703–1757).⁴¹ Viņš bija pazīstams arī ar Heinrihu Gotlību Naciusu (*Nazzius*; 1687–1751), Sanktpēterburgas Pētera baznīcas piētisko virsmācītāju, kurš Krievijā bija ieradies jau 1710. gadā un vēlāk nostājās pret hernhūtisma izplatību. Naciusa znots Jākobs Lange (*Lange*; 1711–1777) ar Blaufūsa starpniecību sāka kalpot Ēveles draudzē. Austrumprūsijā dzimušajam Langem Blaufūss līdzēja latviešu valodas apguvē. Langem bija filoloģiskas dotības, tādēļ abi tika uzaicināti rediģēt latviešu Bībeli.⁴² Nostājā pret hernhūtiešiem viņi atradās pretējās pozīcijās – 1743. gada tiesas prāvā Blaufūss kļuva par apsūdzēto, bet Lange darbojās kā izmeklēšanas komisijas sekretārs.

Rīgas periodā Blaufūss kontaktējās ar saviem amata brāļiem: Jēkaba baznīcas diakonu un vienlaikus arī liceja rektoru Johanu Loderu, citiem liceja mācībspēkiem un Jāņa baznīcas mācītāju Kasparu Elversu. Pastāvīgus kontaktus viņš uzturēja ar modināto vācu amatnieku un turīgo latviešu uzņēmēju ģimenēm, brīvajiem latviešiem Daugavas kreisajā krastā, kuru jau tolaik sauca par Pārdaugavu (vācu val.: *Überdüna*). Droši vien amata pienākumu pildīšanas dēļ viņš apmeklēja arī autobiogrāfijā minēto ģenerāli un gubernatoru Lūdolfu Augustu fon Bismarku (*Bismarck*; 1683–1750) un slepenpadomnieku Hermani Frīdrihu fon Fitinghofu-Šēlu (*Vietinghoff-Scheel*; 1670–1746), abi bija arī landrāti.

Neliela Rīgas amatnieku grupa un Blaufūsa priekšteči Jēkaba baznīcas mācītāja amatā – Kristians Haumanis (1682–1734) un Georgs Ernsts Hēlings – bija saziņā ar

36 *Tā Cienīga Mācītāja un Dieva Kalpa Martiņa Luterus Mācība, Kā To svētu Ciešanu Ta Kunga Kristus pareizi būs apdomāt.* No vāces valodas Latviešu valodā pārtulkota no Friedr. Bernhard Blaufuss. Mācītāja pie Jēkaba baznīcas. Rīga: bey Samuel Lorentz Fröhlich, 1739 (?).

37 Vācu oriģinālā – *Lizent Diener*.

38 Ābrahams Ahtnihts (*Achtnicht*, arī: *Achtsnicht*, *Achtnich*; 1695–1749). Par viņa dzīvi sk. *Name und Vorfahren der Familie Achtnich von Winterthur.* Zusammengestellt nach Aufzeichnungen von Kirchenrat Theodor Achtnich, Mannheim, durch Walter Hermann Achtnich, Wabern bei Bern. Privatdruck 2023. Paldies Andreassam Tašem par norādi uz šo uzdevumu.

39 Oto Teigela savā pētījumā par hernhūtiešiem Krievijā min studentu Reinki. Iespējams, ka tā ir viena un tā pati persona, ar kuru Blaufūss sarakstījās. Sk. Teigeler, Otto. *Die Herrnhuter in Russland: Ziel, Umfang und Ertrag ihrer Aktivitäten.* Göttingen, 2006, S. 272.

40 UAH R.19.G.a.a.17.b. (Nr. 128–146).

41 Zemes kadetu korpuss bija nozīmīga 1731. gadā dibināta Krievijas izglītības iestāde, kuras izveidē piedalījās grāfs Burkhardts Kristofs fon Minnihs (*Münich*; 1683–1767). Vācbaltiešu dižciltīgo bērniem tika izveidota atsevišķa nodaļa, kā arī nodibināta Sv. Miķeļa kadetu korpasa luterāņu draudze Sanktpēterburgā. Tobiasas Plašnigs apgādāja šīs iestādes ar grāmatām no Halles Bāreņu nama grāmatu tirgotavas. Viņš vāca naudu arī Bohēmijas bēgļiem. Piētiskie mācītāji un skolotāji pēc Frankes lūguma darbojās kā grāmatu izplatītāji. Sk. Winter, Eduard. *Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde.* Berlin, 1953, S. 49, 91.

42 Sk. Grudule, Māra. Blaufūss vai Lange? Manuskripta autorības problēma. No: Jānis Šiliņš (red.). Blaufūss, Frīdrihs Bernhards. *Vidzemes stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunās būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753.* Rīga, 2015, 24. lpp.

hernhūtiešiem jau kopš Hernhūtes izveides. Kristians Dāvids (*David*; 1692–1751) un divi citi brāļi pēc viņu lūguma (iespējams, arī ar Krimuldas mācītāja Johana Justusa Grīnera (*Grüner*; 1697–1756) starpniecību) bija ieradušies Vidzemē 1729. gadā. Līdz ar brāļu draudzes aktivitāšu pieaugumu Vidzemē kopš 1737. gada pieauga arī brāļu atbalstītāju skaits Rīgā vācu amatnieku un tirgotāju vidū, kā arī priekšpilsētu latviešu amatnieku, uzņēmēju un zemnieku vidū. Dažiem amatniekiem un tirgotājiem bija arī kādi personīgi kontakti ar hernhūtiešiem. 1743. gada hernhūtiešu tiesas prāvas aktīs un Blaufūsa korespondencē minēts aklais muzikants Dithens (*Düttchen*, arī *Tutgen*), kroņlukturu lējējs Birmanis (*Byrmann*) (viņš darinājis vācu Valmieras Jērakalnam), kurpnieks Lēve (*Loewe*), kā arī Erdmaņa Zelges (*Selge*) ģimene. Erdmanis Zelge aizdeva caurbraucošajiem hernhūtiešiem naudu un galvoja par viņiem. Rīgā dzīvojošais tirgotājs Mihaels Cellihs (*Zellich*; 1705–1764) kopā ar mastu šķirotāju, brāļu draudzes mecenātu un brāļu draudzes atbalstītāju vadītāju Rīgā Jāni Šteinhaueru (*Steinhauer*; 1705–1779) finansēja gruntsgabalu pirkumu hernhūtiešu vajadzībām Vinstonā-Sālemā (Ziemeļkarolīna, ASV) ap 1754. gadu.

Pēc brāļu pamudinājuma Blaufūss Jēkaba baznīcas pastorātā sāka organizēt celsmes stundas un saiešanas latviešiem un vāciešiem. Latvieši no Doles, Biķeriem, Ķīšezera, Pārdaugavas pulcējās ap Daugavgrīvā dzīvojošo Jāni Šteinhaueru. Ļaudis guva atbalstu no viņu dvēseļu kopēja mācītāja Kaspara Elversa Rīgas Jāņa baznīcā un Doles mācītāja Johana Frīdriha Zilmaņa (*Sielmann*; 1712–1770). Vilcējspēks brāļu draudzes izveidei Rīgā bija Šteinhauers. Vācu brāļiem viņa darbošanās šķita pārgalvīga un riskanta, tādēļ tika nolemts iesaistīt pret brāļiem labvēlīgi noskaņoto oficiālās baznīcas dienestā kalpojošo mācītāju Blaufūsu. Viņa uzdevums bija sagatavot dvēseles Rīgā brāļu draudzes dibināšanai, vienlaikus neradot saspīlējumu pilsētas konsistorijā.⁴³ Ir saglabājusies Kristiana Dāvida vēstule Blaufūsam par draudzes dibināšanas jautājumu. Dāvida skatījumā tam vēl nebija radīti visi priekšnoteikumi.⁴⁴

Guberņas pārvaldes iestādes un Vidzemes luteriskā baznīca sāka pievērst uzmanību Jēkaba baznīcas pastorātā notiekošajam, kā arī zemnieku pašu organizētiem saietiem savās sētās un Doles pastorātā. Tos jo cītīgi apmeklēja hernhūtiski noskaņotie modinātie zemnieki no Doles, Biķeriem, Ķīšezera, Daugavgrīvas un Pārdaugavas. Valmierā aizsāktais ar pārliecinošu spēku vēlās uz Rīgu. Hernhūtiešu darbošanās guva aizvien jaunus atbalstītājus arī Vidzemes igauņu apgabalos un Igaunijas provincē Tallinā. Jau divās Krievijas nesen iekarotajās provincēs bija sākusies svešzemju inspirēta modināšanas kustība. Hernhūtiskās aktivitātes kļuva potenciāli bīstamas, jo sabiedrības kārtas, kuras vēsturiski bijušas strikti nodalītas, tagad sāka darboties saskaņoti, un jo īpaši nebrīvo zemnieku kārtas pārstāvji saskarsmē ar hernhūtiešu brāļiem un māsām varēja gūt reālu pieredzi par vienlīdzības ideju Dieva priekšā.

1742. gada vasarā baznīcas virskonsistorija uzdeva visiem Vidzemes mācītājiem rakstīt ziņojumus par hernhūtisma izplatību viņu draudzēs. Daudzos ziņojumos hernhūtiešu darbība tika slavēta. Iespējams, tas bija viens no brīdinājuma signāliem valdībai, jo kļuva skaidrs, ka hernhūtiešu kustība guvusi atbalstu arī mācītāju vidū. 1742. gadā

43 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., 275. lp.

44 Kristiana Dāvida vēstule Frīdriham Bernhardam Blaufūsam saglabājusies Kristiana Dāvida Lenca norakstā. Sk. Lenz, Christian David. *Führungen*. LNA LVVA, 4038. f., 2. apr., 1330. l., 1. lp. Sk. arī Paškevica, Beata. Christian David Lenz' Selbstzeugnisse von 1740 bis 1750 über die herrnhutische Erweckungsbewegung in Livland. In: Nikola Roßbach u. a. (Hg.). *Lenz-Jahrbuch. Literatur Kultur Medien 1750–1800*. Bd. 29. 2023, S. 71–90.

Blaufūsa saiešanās pastorātā kontroles nolūkā ieradās valdības ierēdņi. Viņi saprata latviešu valodu, tāpēc varēja detalizēti ziņot savai vadībai par sanāksmē notiekošo. Jāņa baznīcas palīgmācītājs Retgers Zēdenss (*Sehdens*; 1687–1758) sāka publiski kritizēt Jēkaba baznīcas pastorāta sanāksmes. Daži viņa draudzes locekļi esot neizpratnē, vai viņiem vēl jāiet uz baznīcu vai esot jāpieņem “jaunā ticība”⁴⁵. Tā esot radusies “šķelšanās *quod doctrinam* Rīgas latviešu draudzē”⁴⁶. Iespējams, ka par Rīgas latviešiem atbildīgās Jāņa baznīcas mācītājs bija nemierā ar viņa draudzes locekļu lielo pieplūdumu pie cita mācītāja. Ierastā kārtība tika pārkāpta arī tādā veidā, ka saiešanās ārpus pastorāta, ja Blaufūss vai arī Elverss nevarēja būt klāt, celsmes stundu vadīja laji – muzikants Dithens, Jānis Šteinhauers vai arī kāds Rīgā tobrīd esošs Hernhūtes brālis. Privātas satikšanās notika savstarpēji pazīstamu amatnieku mājās. Savukārt mācītāja Blaufūsa kundze organizēja tādas pašas sanāksmes sievietēm.⁴⁷ Visās sanāksmēs tika dziedāts un lasīts no grāmatām, kas nebija izgājušas cenzūras procedūru.

Tiesu aktīs lasāms detalizēts Blaufūsa aktivitāšu apraksts, viņš aizvien esot “Šteinhaueram atgādinājis, ka viņam jārikojas piesardzīgi. Dažreiz tika noturēts arī mīlestības mielasts (Blaufūss to saucis par viesu mielastu). Dažreiz satikšanās notikusi pie kurpnieka Lēves, pie ķemmu darinātāja Šteinmeca un arī Ahtnihta namā, mācītājs Blaufūss tur arī dažreiz piedalījies, arī pats Blaufūss noturējis šādus viesu mielastus pie sevis. Arī skrodera Zelges un kurpnieka Tornbauma mājās. Blaufūsam bija naudas lādīte celsmes stundās, šī nauda tika nabaga brāļiem, piemēram, Dithenam. Blaufūss brauca arī uz Doles Bikšu zemnieku sētu un noturēja tur saiešanas”⁴⁸. Tas notika “*ex praemissis*, ka Rīgā izveidojās un tika praktizēta jauna hernhūtiska forma”⁴⁹.

1743. gada februārī Dolē darbu uzsāka valsts izmeklēšanas komisija, marta beigās komisija atbrauca uz Valmieru. Blaufūsam komisijas priekšā bija jāstājas 16. jūnijā, viņš neieradās, bet atsūtīja vēstuli, ka “nepieciešamu un neatliekamu baznīcas lietu dēļ”⁵⁰ viņš vēl nevar braukt uz Valmieru. Tika sagatavota atbildes vēstule ar prasību ierasties nekavējoties, un Loderam jāstrādā baznīcā viņa vietā. Blaufūss ieradās Valmierā 9. jūlijā. 11. jūlijā viņš tika informēts, ka notiks viņa izvaicāšana un viņa pienākums ir sniegt “atbildi, uz kuru var paļauties”⁵¹.

Izvaicāšanu uzsāka 13. jūlijā. Blaufūsam bija jānosauc to personu vārdi, kuri apmeklē viņa sanāksmes. Tā kā viņš to atteicās darīt, viņam tika pateikts, ka Rīgā tikšot izvaicāti viņa draugi un viņš tiks turēts Valmierā tik ilgi, līdz viņš šos vārdus nosauks. Blaufūss komisijas priekšā atbildēja izvairīgi un noliedza piederību hernhūtiešiem, tomēr vācu tautības hernhūtiešu atbalstītāju vārdus viņš nosauca. Procesa laikā piedzīvotais kļuva par vienu no svarīgākajiem iemesliem rakstīt autobiogrāfiju. Blaufūss sev aizvien uzdeva jautājumu, vai hernhūtiešu darbība Vidzemē ir attaisnojama. Blaufūsa autobiogrāfijā rakstītais lielā mērā sakrīt ar tiesas protokolos lasāmo. Arī autobiogrāfijā jautājums par

45 Autobiogrāfijā lietots apzīmējums latviešu valodā – “jauna ticība”.

46 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., 540. lp.

47 Schluß der historischen Nachricht von der in Liefland eingeführten und wieder gestörten Herrnhuterey. In: Beylage 1. Fortsetzung der Deduction aus den Acten, welche im Nahmen der Commission der kayserl. Regierung übersandt worden. In: *Acta historica ecclesiastica oder gesamlete Nachrichten von den neuesten Kirchengeschichten*. Sieben und achtzigster Theil. Weimar, bey Siegmund Heinrich Hofmann, 1751, S. 408.

48 Turpat, S. 410.

49 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., 551. lp.

50 Turpat, 286. lp.

51 Turpat, 135. lp.

to, vai viņš ir bijis brāļu draudzes loceklis, paliek neatbildēts. Procesa laikā viņš teicis, ka nav brālis, tomēr 18. gadsimta 40. gados brāļu draudzei sūtītās vēstules liecina par to, ka viņš bijis ļoti cieši saistīts ar brāļu draudzi, ciešāk, nekā pēdējos dzīves gados viņš to vēlējis atzīt sev pašam.

Svarīgs apsūdzības punkts ir viņa kā grāmatu izplatītāja darbošanās, jo īpaši hernhūtiešu atbalstītāju apgāde ar hernhūtisko literatūru: "Hernhūtes grāmatas, kas iegūtas daļēji no Heima, arī no Buntebarta, no Altonas turienes grāmatu tirgotāja Kortesa, adresētas mācītājam Blaufūsam, kuras viņš savukārt tālāk sūtījis brāļu draudzei."⁵² Šāda veida literatūras pārvadājumi nepalikuši nepamanīti arī Kurzemē. Liepājas mācītājs Ludvigs Tečs (*Tetsch*; 1708–1771) ziņoja: "Ir pamanīts, ka cauri vesti ne tikai drukāti hernhūtiski izdevumi, bet arī kuršu un igauņu šrifti lielā daudzumā un arī novilkti vara grebumi, kuri izskatās pietiekami mistiski un, bez šaubām, domāti nožēlojamās zemnieku tautas iztēles maitāšanai, tomēr nav pazīmju, ka šī caurplūstošā netīrā straume kaut kur būtu [pie mums – B. P.] aizkērusies."⁵³

Blaufūss nebija tikai literatūras sagādnieks, viņa latviski rakstītie teksti liecina par aktīvu dalību "barotāju kārtas" (no vācu val. – *Nährstand*) dievbijīgas apgaismošanas veicināšanā. Līdz ar to aizsākās intensīva latviešu izglītošanās, attīstījās muzikālā kultūra, nacionālās vēstures un radošuma potenciāla apziņa. Izmeklēšanas komisija "konfiscēja ap 2000 drukātu hernhūtiešu grāmatu, kas tulkotas latviešu jeb šejienes nevācu valodā"⁵⁴. Visticamāk, tika konfiscēts arī prāvs daudzums ar roku rakstītu tekstu.⁵⁵

Modināšanas kustība 1740. gadā varēja izplatīties arī Kurzemē. Mācītājs Tečs bija naidīgi noskaņots pret hernhūtiešiem un nekavējās ziņot Kurzemes superintendentam Aleksandram Grēvenam (*Gräven*; 1679–1746), "ka hernhūtiešu gars sāk ieņemt savu vietu Kurzemes galvaspilsētā Mītavā"⁵⁶. Arī Blaufūss uzsāka saziņu ar Jelgavas modināto aprindām. Veimārā iznākošajā periodiskajā izdevumā *Acta historico ecclesiastica* 1744. gadā tika nodrukāta viņa vēstule vārdā neminētai augstdzimušai sievietei Kurzemē un Kristiana Dāvida sacerēts modināšanas raksts, rakstīts uz Jelgavu, kā arī Jelgavai vēlīts dzejolis. Mītavā tika atmaskoti Hernhūtes piekritēji – adatu izgatavotājs Šprange (*Sprange*) un kurpnieks Zēters (*Sether*) –, "lieta tikusi nodota izskatīšanai Augstākajai rātes kamerai un traktēta kā dzimtenes nodevība"⁵⁷. Hernhūtiešu kustības iegrožošanas pasākumi bija veiksmīgi, jo Kurzemē tā sāka izplatīties tikai 19. gadsimta beigās.

Šo Blaufūsam grūto gadu piedzīvojumi atstājuši iespaidu uz viņa veselību. Autobiogrāfijas pēdējā daļā iztirzāta slimības gaita un tās atvieglināšanas metodes. Veselības stāvokļa apraksti ir kultūrvēsturiski interesanti, jo tiek aprakstīti cēloņi, terapija, kūrvieta iespējas.

52 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., 231. lp.

53 M. Carl Ludwig Tetschen Past. Libav. Teut. Prim & Insp. Schol. Kurze Nachricht von einigen herrnhuthischen Bewegungen in Curland. In: Anhang zu den actis historico ecclesiasticis und derselben Achten Band. In: *Acta historico-ecclesiastica, oder Gesammlete Nachrichten von den neuesten Kirchen-Geschichten*. Vier und vierzigster Theil. Weimar: bey Siegm. Heinrich Hoffmann, 1744, S. 310f.

54 [Anon]. Extract eines Schreibens aus Riga vom 14. Jan. In: turpat, S. 309.

55 Hernhūtiešu rokraksti latviešu valodā no darbības pirmsākumiem līdz tiesas prāvai praktiski nav saglabājušies, lai gan ir ziņas vairākos avotos, ka tādi ir bijuši.

56 M. Carl Ludwīg Tetschen Past. Libav. Teut. Prim & Insp. Schol. Kurze Nachricht von einigen herrnhuthischen Bewegungen in Curland. In: Anhang zu den actis historico ecclesiasticis und derselben Achten Band. In: *Acta historico-ecclesiastica, oder Gesammlete Nachrichten von den neuesten Kirchen-Geschichten*. Vier und vierzigster Theil. Weimar: bey Siegm. Heinrich Hoffmann, 1744, S. 317.

57 Turpat, S. 318.

Autobiogrāfijas noslēguma daļa ir paša mācītāja darbības izvērtējums un dvēseles stāvokļa analīze. Neapšaubāmi, autobiogrāfija lasāma arī kā hernhūtieša dzīvesstāsts⁵⁸, tomēr tās intelektuālā daudzveidība pārsniedz tradicionālo ietvaru. Blaufūss netieši atsaucas uz Augustīna (*Augustinus*; 354–430) “Atzišanos”, viņam, bez šaubām, acu priekšā bija arī Augusta Hermaņa Frankes dzīvesstāsts.

Pēc Jākoba Benjamina Fišera nāves un hernhūtiešu pretinieka Jākoba Andreasa Cimmermaņa (*Zimmermann*; 1706–1770) stāšanās amatā Blaufūsam kļuva grūti pildīt savus mācītāja pienākumus. Līdz ar veselības stāvokļa pasliktināšanos viņa pienākumus daļēji uzņēmās adjunkts Heinrihs Frīdrihs Hērvāgens (*Heerwagen*; 1717–1773), līdz 1749. gadā viņš kļuva par mācītāju Blaufūsa vietā. Blaufūss vairs nevarēja strādāt, viņam no pastorāta bija jāpārceļas uz “atraitnes dzīvokli”.⁵⁹

Uzrakstot autobiogrāfiju, Blaufūss rīkojās arī saskaņā ar Cincendorfa teikto: “Ja kāds atstāj savas miesas mājokli, tad prātīgs ir viņa solis pastāstīt par savu dzīvi, sakopt to un pēdējās stundas pavadīt, pārdomājot savas dvēseles stāvokli.”⁶⁰ Pēc autobiogrāfijas uzrakstīšanas Blaufūsam bija atvēlēti vēl rosīgas literārās darbības gadi.

Jēkaba baznīcas grāmatā 967. lappusē ir ieraksts: “21. maijā tika apbedīts mācītājs *emeritus* Frīdrihs Bernhards Blaufūss. Atvadu sprediķi runāja mācītājs Loders. Kaps atrodas aiz altāra, viņš nomira 13. maijā, pēc tam, kad deviņus gadus nebija varējis pildīt sava amata pienākumus. Viņa vecums bija 56 gadi.”⁶¹

58 Schmid, Pia. “Die Seele ihrem Heilande entgegen zu tragen”. Krankheit und Sterben in Herrnhuter Lebensläufen 1750–1830. In: Holger Zaunstöck, Thomas Grunewald (Hg.). *Heilen an Leib und Seele. Medizin und Hygiene im 18. Jahrhundert*. Halle, 2021, S. 280–289.

59 *Ex Actis Judicialibus Cæsarei suprimi Consistorii per Livoniam, Riga d. 26. April 1751*. LU AB R Ms. 1140, 1b.

60 Cit. no Meyer, Gerhard. Nikolaus Ludwig Reichsgraf von Zinzendorf und Pottendorf. Eine genealogische Studie mit Ahnen- und Nachfahrenliste. In: Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Ergänzungsbände zu den Hauptschriften*. Beyreuther, Erich; Meyer, Gerhard (Hg.). Ergänzungsband I. Hildesheim, 1966, S. 125.

61 Rīgas Sv. Jēkaba vācu draudzes 1751.–1789. gada dzimūšo un kristīto, laulāto un mirušo reģistrs ar alfabētisko rādītāju. LNA LVVA, 3142. f. Sv. Jēkaba baznīca 1. uzskaites 16. l. Ierakstā ir kļūda, jo Blaufūss mira 59 gadu vecumā.

Blaufūsa literārā darbība

Vidzemes stāsti

Latviešu kultūrvēsturē Frīdrihs Bernhards Blaufūss galvenokārt pazīstams kā pirmā latviski sarakstītā Vidzemes vēstures apraksta “Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753”⁶² autors. Šī teksta autorība nevar tikt viennozīmīgi pierādīta, jo nav atrasts Blaufūsa rokas rakstīts manuskripts, tomēr valodiskā un tematiskā līdzība ar citiem vēstures tēmai veltītiem Blaufūsa rokas rakstītiem darbiem gan latviešu, gan arī vācu valodā sniedz nepārprotamas norādes arī uz “Vidzemes stāstu” autorību. Teksts ir saglabājies tikai vienā nezināmas rokas rakstītā eksemplārā bez datuma. Pēc analogijas ar citiem viņa manuskripta tekstiem jāpieņem, ka arī “Vidzemes stāsti” bijuši aprīti vairākos norakstos. Pilnā apjomā “Vidzemes stāstu” manuskripts izdošanu ar zinātniskiem komentāriem piedzīvoja tikai 2015. gadā.

“Vidzemes kalendārā” 1791. gadam publicēts neliels “Vidzemes stāstu” fragments, iespējams, Gustava Bergmaņa (*Bergmann*; 1749–1814) pārstrādājumā.⁶³ Publikācijas autors saskaņā ar ierasto praksi nav norādīts. Teksta publikācija kalendārā norāda uz to, ka droši vien šī teksta manuskripts bijis Gustava Bergmaņa rīcībā vai pat īpašumā. Publicēšanai viņš izvēlējies fragmentu par vācu tirgotāju ierašanos, tā dēvēto “uzzēģelēšanas stāstu”, to īsinot un nedaudz pārveidojot.⁶⁴ Lasītājiem tika solīts turpinājums, ja viņus šis stāsts interesētu, tomēr nākamā gada kalendārā stāsts netika turpināts.

Blaufūsa Vidzemes vēstures pārstāsts ir ievērojams daudzos aspektos⁶⁵, šai īsajā pārskatā vēlētos tikai norādīt, ka Blaufūsa “Stāsti” tika uzrakstīti tieši pēc tam, kad plašākai sabiedrībai kļuva pieejama Indriķa Livonijas hronika.⁶⁶ Blaufūsa privātbibliotēkas izsoles katalogā ir minēts Johana Daniela Grūbera (*Gruber*; 1686–1748) sagatavotais hronikas pirmpublicācijas eksemplārs.⁶⁷ Grūbers 1723. gadā bija Halles Universitātes profesors. 1747. gadā iznāca Johana Gotfrīda Arnta (*Arndt*; 1713–1767) veiktais hronikas vācu tulkojums.⁶⁸ Arnts 1747. gadā pēc studijām Hallē un darba Vidzemes igauņu daļā bija kļuvis par Rīgas liceja konrektoru, tas nozīmē, ka viņš bija piederīgs Blaufūsa paziņu lokam. Blaufūsu varētu uzskatīt par pirmo hronikas fragmentu pārstāstītāju latviešu

62 LU AB M “LDB 5316”. Nezināmas rokas noraksts, publicēts 2015. gadā. Turpmāk tekstā tiks lietots nosaukuma saīsinājums – “Vidzemes stāsti”.

63 *Vidzemes kalendārs uz to 1791. gadu pēc ta Kunča Kristus Piedzimšanas*. Rīga, 1790, 41.–47. lpp.

64 Šis publikācijas pētniecībai veltīti vairāki raksti. Sk. Apinis, Aleksejs. Tautas senvēstures tēlojums latviešu pirmo literātu darbos. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1994, Nr. 1, 31.–48. lpp.; Daija, Pauls. Vēsture un atmiņa tautas apgaismības literatūrā: Vidzemes un Kurzemes kalendāri (1762–1822). No: Mārtiņš Kaprāns, Gustavs Strenga, Norberts Bekmans-Dirkess (atb. red.). *Atmiņu kopienas: atceres un aizmiršanas kultūra Latvijā*. Rīga, 2016, 83.–105. lpp.; Daija, Pauls. Kristofs Harders, Gustavs Bergmanis un “Vidzemes kalendārs 18. gadsimtā”. No: Edgars Lāms (atb. red.). *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Rakstu krājums, Liepāja, 2019, Nr. 24, 12.–27. lpp, šeit īpaši 22. lpp.

65 Sk. iepriekšējo atsauci.

66 Gvido Straube priekšvārdā “Vidzemes stāstu” izdevumam min šīs kopsakarības. Sk. Gvido Straube. Historiogrāfisks ievads. No: Blaufūss, Frīdrihs Bernhards. *Vidzemes stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753*. Rīga, 2015, 11.–18. lpp.

67 *Origines Livoniae sacrae et civilis seu cronicon Livonorum vetus, continens res gestas trium primorum Episcoporum [...] ad annum Christi 1226 deducta [...] e codice ms. Recensuit [...] Ioan Daniel Gruber*. Francofurti, Lipsiae, Anno MDCCXL. XVIII.

68 *Der Liefländischen Chronik erster Teil von Liefland unter seinen ersten Bischöfen [...] mit kurzen Anmerkungen begleitet und ins Deutsche übersetzt von Johann Gottfried Arndt der Schule zu Arensburg auf Oesel Rector*. Halle, 1747.

publikai, turklāt gandrīz vienlaikus ar tās publikāciju vācu valodā. Ļoti iespējams, ka "Vidzemes stāsti" tika rakstīti pēc Rīgas latviešu lūguma vai pamudinājuma.⁶⁹

Kultūrpētnieks Jānis Krēslīšs (jun.) norādījis uz vēl vienu "Vidzemes stāstu" šķautni, proti, tos sastatot ar Garlība Merķeļa (*Merkel*; 1769–1850) vāciski rakstīto apcerējumu "Latvieši, īpaši Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās". Viņš raksta: "Varam apgalvot, ka Blaufūsa "Stahsti" ir viens no spēcīgākajiem latviešu pašapziņas apliecinājumiem 18. gadsimta pirmajā pusē, – šo darbu sarakstījis cilvēks, kas latviešu valodu iemācījis kā svešvalodu. Un, kaut arī Blaufūsa vārds drīzāk reti minēts, varētu pat teikt – bieži aizmirsts, viņa ieguldījums latviešu nācijas izveidošanas procesā nebūt nav "zemē metams". Lasīdami Blaufūsa stāstus, Garlība Merķeļa vairāk nekā četrdesmit gadus vēlāk sarakstītie *Die Letten* vairs nešķiet tik revolucionārs darbs, kā vēstures grāmatās mums bieži to māca."⁷⁰

1739. gada Bībeles izdevuma priekšvārds

Ļoti nozīmīgs, ne mazāk pazīstams veikums ir arī daudzos Bībeles izdevumos un simt gadu pēc pirmizdevuma pat atsevišķā brošūrā publicētais Blaufūsa latviešu valodā rakstītais priekšvārds 1739. gada Bībeles izdevumam.⁷¹ Priekšvārds ir pamācība patstāvīgai, individuālai lasīšanai un ceļvedis paša lasītāja radītai satura interpretācijai. Blaufūsa paraugs un iedvesmas avots ir Augusta Hermaņa Frankes pamācība Bībeles lasīšanā, kuras pirmizdevums nāca klajā 1693. gadā.⁷² Blaufūsa teksts ir Frankes pamācības pārstāsts vai pat brīvs tulkojums. Saskaņā ar Blaufūsa ieteikumiem, kuri līdzīgi formulēti arī Frankes pamācībā, Bībeles teksta uztverei jānotiek sešos posmos. Pirmais no tiem ir paņemt rokā grāmatu, šīs darbības garīgā nozīme ir gatavība uz klausīt Dieva vārdu. Blaufūss uzskaita un atspēko arī iespējamus pretargumentus, kādus teiktu latviešu lasītājs, lai izvairītos no lasīšanas, piemēram, ka pietrūkst laika, ka nav iemācījies lasīt, ka Bībeli drīkst lasīt tikai baznīckungu. Blaufūss argumentē, ka Bībeles teksts rakstīts ikkatram: "Voi ne priekš visiem Cilvēkiem? Tiešām priekš visiem, tik pat priekš tiem vientiesīgiem, kā priekš tiem gudriem!"⁷³ Ar ekspresīviem retoriskiem līdzekļiem viņš turpina: "Ko tas nu palīdz tādiem cilvēkiem! ka tie gan māc lasīt, un Dievs viņiem arī tos svētus Rakstus Rokā dod, un viņi tos tomēr ne lasa? Ko tādiem tā Bībele Labumu darīs, uz

69 Apinis, Aleksejs. Tautas senvēstures tēlojums latviešu pirmo literātu darbos. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1994, Nr. 1, 31.–48. lpp., šeit 34. lpp.

70 Krēslīšs, Jānis (jun.). Frīdrihs Bernhards Blaufūss un viņa nevaids nizzināmi stāsti. No: Gvido Straube u. c. (red.). *Vidzeme, baznīca, sabiedrība laikmetu maiņā*. Valmiera, 2009, 101. lpp.

71 Viena Pamācīšana, kādā vizē svēti Dieva raksti jālasa, ka cilvēkam var izdoties uz dvēseles labumu un mūžīgu dzīvošanu. In: *BIBLIA, tas ir: Ta Svēta Grāmata, jeb Dieva Svēti Vārdi, Kas priekš un pēc ta Kunga Jesus Kristus svētas Piedzimšanas no tiem svētiem Dieva-Cilvēkiem, Praviešiem, Evangelistiem, jeb Priecas Mācītajiem un Apustuļiem uzrakstīti, Tām Latviešām Dieva Draudzībām par labu iztaisīta*. Ķensberga, 1739, 2.–5. lpp. [3.–10. lpp.].

72 Francke, August Hermann. Einfältiger Unterricht, Wie man die Heilige Schrift zu seiner wahren Erbauung lesen solle: Für diejenigen, welche begierig sind ihr gantzes Christenthum auf das theure Wort Gottes zu gründen / entworfen von August Hermann Francken, S. Theolog. Profess. zu Halle, u. Past. zu Glaucha vor Halle. [Pirmpublicējums 1694. gadā.]

73 Viena Pamācīšana, kādā vizē svēti Dieva raksti jālasa, ka cilvēkam var izdoties uz dvēseles labumu un mūžīgu dzīvošanu. In: *BIBLIA, tas ir: Ta Svēta Grāmata, jeb Dieva Svēti Vārdi, Kas priekš un pēc ta Kunga Jesus Kristus svētas Piedzimšanas no tiem svētiem Dieva-Cilvēkiem, Praviešiem, Evangelistiem, jeb Priecas Mācītajiem und Apustuļiem uzrakstīti, Tām Latviešām Dieva Draudzībām par labu iztaisīta*. Ķensberga, 1739, 2. lpp.

Benķiem vai Klētī uz Plaukta gulēdama?”⁷⁴ Otrkārt, ļoti svarīgi ir izlasīt Bībeli no sākuma līdz beigām, kā to mācījis arī Franke. Bībele nav jālasa izklaidei kā senlaicīgu stāstu krājums vai arī tikai pārdomājot ar prātu, bet gan tās vārdi jāglabā sirdī. Trešajā etapā, ja Bībele tiek lasīta ar “sirds iesaisti”, lasītājs nonāk pie apziņas, cik tumša un grēcīga ir viņa sirds, un viņš nevar paļauties uz savu izpratni par izlasīto. Ceturtajā solī talkā nāk lūgšana. Tikai gadījumā, ja cilvēks lūdzies pareizi, piektajā solī iespējama izlasītā satura dziļāka izpratne pēc būtības. Atslēgvārds šajā lasīšanas posmā ir “apdomāšana” (Frankes oriģinālvariantā lietots vācu valodas vārds *Betrachtung*) – tātad kontemplācija. Blaufūss aicina lasīt kontemplatīvi, intensīvi apgūstot visu Bībeles tekstu. Šāds “ideālais” lasītājs ir jaunums mutiskajā tradīcijā – gan tautas mutvārdu daiļrades, gan arī kanceles vārda ietekmē – augušajam latvietim. Blaufūss aicina lasīt visu Bībeles tekstu kā Dieva atklāsmi, kurā nav lieku vai nenozīmīgu vārdu. Viņa veidotā lasīšanas pamācība ir kristocentriska: “Šis Jēzus ir tev arīdzan jāmeklē iekš Mozus un visu Praviešu un Apustuļu grāmatām. [...] Tas Pestītājs būs tā liela un dārga Manta, ko tu, Dieva vārdus lasīdams un apdomādams, meklēsi, [...] tava Sirds uz viņu dzīsies un viņa Pricas mācība tev visur un aizvienu Prātā stāvēs.”⁷⁵ Aprakstot sesto soli, norādīts, ka izlasītie vārdi ir jāglabā sirdī, tiem jātic un tajos jāieklausās, nevis bezjēdzīgi jāprāto vai jāizliekas par gudru. Abas Bībeles daļas tiek saprastas tradicionāli – Vecā Derība ir grēcīgam cilvēkam domāti likumi, un Jaunā Derība ir vēstījums par atpestīšanu. Autobiogrāfijas tekstā Blaufūss dažkārt vārda “sirds” vietā izmanto zīmējumu, tādējādi akcentējot tās simbolisko nozīmi un, protams, sekojot baroka laikmeta figurālās poēzijas tradīcijai.

Vidzemes piemineklis

1752. gadā rakstītā autobiogrāfija bija literāri ražīgākā posma sākums Blaufūsa dzīvē. Īpašs bija 1753. gads, kad tapis nozīmīgais valodas piemineklis “Vidzemes stāsti” un tā līdzinieks saistīts pantos vācu valodā ar baroka laikmetam raksturīgo aprakstošo nosaukumu, kas latviešu tulkojumā skanētu šādi: “Vidzemes piemineklis Dievam par godu, kas parādīts 1738. gadā, modinot lielu daudzumu igauņu un latviešu zemnieku Vidzemes hercogistē viņu neliekuļotai atgriešanai un svētīgai sirds un dzīves pārmaiņai un kas katram tapis zināms, pat visā pasaulē, izsēto nepatiesību un viltus ziņojumu dēļ pēc patiesiem notikumiem vārsnās izklāstīts no kāda bezpartejiska aculiecinieka 1753. gadā.” Līdz šim pilnīgi nezināmais, galvenokārt aleksandrieša pantmērā sacerētais, apjomīgais dzejojums saglabāties divos manuskriptos – viens no tiem ir Blaufūsa rokas rakstīts darba variants ar autora labojumiem un iestarpinājumiem⁷⁶, otrs ir vēlāks dažās vietās no autogrāfa atšķirīgs noraksts⁷⁷. Dzejojums burtiskā nozīmē ir vārdu darināts piemineklis brāļu draudzes modināšanas notikumiem, kuru aculiecinieks bijis pats autors un kurus, iespējams, tieši aizlieguma un noklusēšanas dēļ autors vēlējies iemūžināt tekstā. Viens no šāda

74 Viena Pamācīšana, kādā vizē svēti Dieva raksti jālasa, ka cilvēkam var izdoties uz dvēseles labumu un mūžīgu dzīvošanu. In: *BIBLIA, tas ir: Ta Svēta Grāmata, jeb Dieva Svēti Vārdi, Kas priekš un pēc ta Kunga Jesus Kristus svētas Piedzimšanas no tiem svētiem Dieva-Cilvēkiem, Praviešiem, Evangelistiem, jeb Pricas Mācītajiem und Apustuļiem uzrakstīti, Tām Latviešām Dieva Draudzībām par labu iztaisita*. Ķensberga, 1739, 2. lpp.

75 Turpat, 5. lpp.

76 LNA LVVA, 237. f., l. apr., 8c. l.

77 UAH R.19.G.a.8.6.b.

dzejojuma radīšanas mērķiem ir arī hernhūtiešu darba aizstāvēšana pret, autoraprāt, greizām interpretācijām, kuras pieredzējis viņš pats, bet arī tām, kas būtu sagaidāmas nākotnē. Latviešu parindeņa versijā tas skan šādi: “Ir ļoti žēl, ka darbs ir aizmirsies, / kas agrāk bijis no svara, / ja būtu visam uzcelts piemineklis, / tad varbūt neuzskatītu šo par izdomātu. / Tādēļ ar mans kalts veido pieminekli / par Dieva darbu, kas ziemeļu gaisos noticis, / kas mūsu līvu tautai pirms apmēram gadiem piecpadsmit / Dieva spēkā, padomā un žēlastībā atgadījies. / Ar to es domāju šai zemē plaši zināmo modināšanu, / kas radusies Dieva aizsegā.”

Vienlaikus tas ir arī aicinājums cienīt savu vēsturi un kultivēt kolektīvo atmiņu. Dzejumā ne tikai aprakstīti nesenie modināšanas notikumi, bet arī sniegts atskats tālākā pagātnē, godinot ģenerālsuperintendenta Johana Fišera un zviedru valdības sāktos izglītības veicināšanas centienus. Autors saskata kopsakarības starp piētisma veidotāju Špēnera (*Spener*; 1635–1705) un Frankes ietekmes nozīmību⁷⁸ Vidzemes vadošo teologu ieguldījumā zemnieku izglītības veicināšanā un brāļu draudzes darbību kā morālās un garīgās celsmes audzinātāju. Jāsaka, ka šāds skatījums 1753. gada Vidzemē hernhūtiešu aizlieguma, kā arī Halles un Hernhūtes piētistu nesaskaņu dēļ ir ļoti neierasts. Tam bija nepieciešama drosmē un arī zināma vienaldzība par to, kāda būs lasītāju reakcija, kas, protams, ir pamatojams arī biogrāfiski – Blaufüss bija slims un atteicies no mācītāja amata.

“Vidzemes stāstos” un “Vidzemes piemineklī” minētie notikumi un personas kopš epizodes par Johana Fišera darbības laiku lasāmi paralēli. Abu tekstu virsuzdevums ir Vidzemē dzīvojošo tautu – latviešu un igauņu – pestīšanas vēstures apraksts. “Vidzemes stāstos”, protams, ir hronoloģiski plašāks tvērums kopš kristietības ieviešanas, savukārt “Vidzemes piemineklī” plaši aprakstīta reformētās reformācijas – piētisma – labvēlīgā ietekme.

“Vidzemes pieminekļa” mākslinieciskā forma veidota saskaņā ar baroka laikmeta normatīvās poētikas standartiem. Formas un arī tēmas izvērsuma ziņā baroka lirikas pazinēju negaida pārsteigumi, izbrīna tikai autora rīmju kalēja čaklums. Dzejojuma novitāte sava laikmeta kontekstā ir tā viela, kā arī šīs vielas atveidojuma maniere. Heroiskā aleksandrieša pantmērā rakstītās vārsnās nesastopamies ar cēlu bruņinieku vai dižciltīgu personu peripetijām, bet gan ar heroizējošu latviešu un igauņu attēlojumu. Zemniecības pārstāvji kļūst par Bībeles varoņu alegorijām, lai īpaši uzteiktu viņu darbību arhetipiskumu un nozīmību. Modinātie latvieši un igauņi kļūst par Lācariem, Martām, Magdalēnām, Sīmaņiem, Caķejiem un citiem Jaunās un Vecās Derības personāžiem. Dzejas rindas vēsta: “Tur bija sirsnīgas, noskumušas Magdalēnas, / kuras izsmējis Sīmaņa svētais lepnums; / Tur varēja dzirdēt arī sirsnīgu Caķeja grēksūdzi / un varēja ieraudzīt Jēzus vārda atvieglinātas sirdis.”

Lasītāja acu priekšā paveras iespaidīga atsevišķu tēlu panorāma, vienlaikus radot arī gana monolītu tēlu – tautu, kas iegūst aizvien konkrētākas aprises uz vēstures skatuves.⁷⁹

78 Sk. Albrecht-Birkner, Veronika. Glücks Verhältnis zu Philip Jacob Spener und August Hermann Francke, oder: War Glück Pietist? In: Cristiane Schiller, Māra Grudule (Hg.). *“Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs”*. Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Wiesbaden, 2010 (Fremdsprachen in Geschichte und Gegenwart, 4), S. 57–78.

79 Sīkāk par dzejojumu “Vidzemes piemineklis” sk.: Paškevica, Beata. A poetic monument to the Moravian awakening movement in Livonia. *Journal of Baltic Studies*. Vol. 54, issue 4/2023. Special issue: Multilingual Poetry and Poetic Multilingualism in Baltic History. Liina Lukas (ed.), 2023, p. 787–799.

Luterisma teksti

Vēsturiskām tēmām velītītiem tekstiem pieskaitāms arī Blaufūsa priekšvārds viņa veiktajam Augsburgas ticības apliecības tulkojumam latviešu valodā, kas saglabājies autora rokrakstā.⁸⁰ Iespējams, šim tulkojumam bijuši divi priekšvārdi. Pirmais no tiem ir saglabājies nepilnīgā formā, un tajā uzrunāti Blaufūsa iepriekšējo draudžu locekļi Palsmanē un Ērgemē⁸¹; otrais ticības apliecības tulkojumu ievadošais teksts ir Mārtiņa Lutera (*Luther*; 1483–1546) reformācijas gaitas vēsturisks apraksts, kurā minētas Lutera biogrāfijas svarīgākās epizodes un stāstīts arī par reformācijas pirmsākumiem Rīgā. Reformācijas aprakstā lasāmi teksta fragmenti, kuri ir gandrīz identiski ar “Vidzemes stāstos” rakstīto tekstu. Augsburgas ticības apliecības manuskripts nav datēts, no teksta secināms, ka tas gatavots Augsburgas ticības miera (1555) divsimt gadu jubilejai 1755. gadā. Vai Blaufūsa latviski rakstītā reformācijas vēsture guvusi kādu atsaucību no Vidzemes luteriskās baznīcas, nav zināms, tomēr Blaufūss ir gan pirmais Augsburgas ticības apliecības tulkotājs, gan arī reformācijas vēstures apskatnieks latviešu valodā.

Līdz ar 1739. gadā Rīgā iznākušo Mārtiņa Lutera ciešanu laika sprediķi Blaufūsa tulkojumā⁸² tiek pāršķirta jauna lappuse Lutera tulkojumu tradīcijā un receprijā latviešu kultūrā. Tas ir vienīgais zināmais Blaufūsa dzīves laikā publicētais lielāka apjoma teksts, neskaitot Bībeles priekšvārdu un okazonālo dzeju, par kuru būs runa turpmāk. Šis tulkojums lauž vairāk nekā gadsimta garumā izveidojušos tradīciju drukāt mazo Lutera katehismu un bērnu mācību, pirmo reizi latviešu valodā izdodot pilnu Lutera sprediķi. Arī sprediķa tulkojumam Blaufūss uzraksta priekšvārdu, vēršoties pie lasītāja Ernsta Glika (*Glück*; 1654–1705) Bībeles priekšvārda uzrunas vārdiem “mīlais latviets”. Lutera sprediķa tulkojums šķītis nozīmīgs vēl daudzus gadu desmitus pēc tā pirmpublicējuma, jo tas latviešu skolotāja Miķeļa Gaiļa (1749–1827) pārstrādājumā publicēts arī 1793. gadā.⁸³

1739. gada Lutera sprediķa izdevumā ir ievēribas cienīgs pielikums – dzejolis “Viena dziesma no tās ciešanas mūsu Kunga Jesus Kristus”, kura iespējamais oriģināls vēl joprojām nav noskaidrots. Dzejoli ietvertā Kristus vāšu un sānu pušuma izteikti hernhūtiskā simbolika ir pārsteidzoša, jo hernhūtiešu dziesmu izdevumam tai pašā gadā Kēnigsbergā netika dota oficiāla atļauja.⁸⁴ Tieši tādēļ vēl jo vairāk interesants ir šī dzejoļa publikācijas fakts Rīgā. Iespējams, ka šāda acu pievēršana saistāma ar tai laikā vēl ļoti labām Blaufūsa un Fišera savstarpējām attiecībām.

80 Ta apliecinašana tās ticības mācības, kas no tiem, kas priekš divsimts un pusceturdesmits gadiem to priecas mācību ir uzņēmuši, 1530 gadā tai 25 Junus jeb papuvju mēneša dienā, Augspurgā, priekš ta vāczemes Keisera Kārļa ta piekta un priekš daudz citiem vāczemes valdiniekiem, lieliem kungiem un vēl citiem stipriem un godīgiem kungiem un Bīskapiem lasita un tam Keiseřam nodota ir, no tiem latinero rakstiem latviešu valodā pārtulkota, kuŗai viena ziņa priekš likta ir, kuŗā stāstīts top, kā tie Evangelišķīgi ļaudis tik labi vāc kā arī šinī vidzemes caur Dieva [...] želastības darbu to skaidru priecas mācību un ticības brīvību ir dabujuši [...]. LU AB M “LDB 5313”.

81 Visiem saviem veciem klausītājiem, kas pie tām divi zemnieku draudzēm Palcerē und Ērgemē pieder [...]. LU AB M “LDB 5317”.

82 *Tā Cieniņa Mācītāja un Dieva Kalpa Martiņa Luterus Mācība, Kā To svētu Ciešanu Ta Kunga Kristus pareizi būs apdomāt.* No vāces valodas Latviešu valodā pārtulkota no Friedr. Bernhard Blaufuss. Mācītāja pie Jēkaba baznīcas. Rīga: bey Samuel Lorentz Fröhlich, 1739 (?).

83 *Dr. Martin Lutherus Mācības, visiem par labu, kas Kristu pareizi grib uzņemt, un Dievam par Slavu Driķētos Rakstos iespiestas.* Rīgē, 1793.

84 Sk. Paškevica, Beata. Hernhūtiešu dziedāšanas tradīcija un Kēnigsbergā drukātais pirmais hernhūtiešu dziesmu krājums “Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas”. No: Viesturs Zanders (zin. red.). *Grāmata Latvijai ārpus Latvijas*. Rīga: LNB, 2021, 120.–162. lpp., šeit: 143. lpp.

Lieldienu spēle dzejā

Blaufūsa spalvai pieder arī dzejojums Lieldienu spēle “Parunāšana par Jēzus Augšāmcelšanos”. Tas saglabājies divos eksemplāros, viens no tiem ir paša Blaufūsa autogrāfs⁸⁵, otrs – mācītāja Heinriha Baumaņa (*Baumann*; 1716–1790) rokraksts⁸⁶. Heinrihs Baumanis simpatizēja brāļu draudzei un tulkoja hernhūtiešu rakstus. Aleksandrieša pantmērā sacerētā dzejojuma autorība ir neskaidra. Aleksandrietis ir arī “Vidzemes pieminekļa” pantmērs, tomēr šī sakritība vēl neliecina par abu dzejojumu saikni, jo aleksandrietis ir ļoti izplatīts baroka laika pantmērs. Savukārt Blaufūsa rokraksta eksemplārā esošās, bet Baumaņa rokrakstā trūkstošās dzejas rindas vedina domāt, ka autors vai arī atdzejotājs tomēr varētu būt Blaufūss. Baumaņa manuskriptā trūkst, piemēram, zīmīgu rindu, kurās ir pārdomas par jēdziena “brālis” būtību. Ar lielu empātiju tēlotās Jēzus tiesāšanas ainas varētu būt netieša norāde uz biogrāfiska konteksta līdzību ar paša Blaufūsa piedzīvoto tiesas procesā, kad izmeklēšanas komisija uzdeva jautājumu, vai viņš ir brālis un vai savās vēstulēs brāļu draudzei izmantojis uzrunu “brālis”. Blaufūsa manuskriptā ir šādas rindas, kuru Baumaņa versijā nav: “Es viņus brāļus saucu, viņš sacīj, jo mans tēvs, / [...] pie viņu turpat mēs / Priekš tēva kopā būsīm kā brāļi mīlībā, / Pēc bēdām mēs tur kļūsim tai bērnu godībā. / Šie tiešām viņa vārdi, ko viņš pavēlēja, / Jums sacīt mīļi brāļi! Viņš skaidri sacīja: / Tā mani brāļiem saki, ar acīm redzēju, / Ar ausīm es it labi to vārdu klausīju.”⁸⁷

Blaufūss dziļi pārdzīvoja tiesas prāvas notikumus, aizvien sev jautājot, vai hernhūtiešu brāļi ir Kristus brāļu vārda cienīgi. Blaufūsa atbilde 1752. gadā rakstītajā autobiogrāfijā bija apstiprinoša. “Parunāšana par Jēzus augšāmcelšanos” Baumaņa eksemplārā datēta ar 1756. gadu. Tātad šis dzejojums varētu būt pēdējais Blaufūsa sacerētais vai tulkotais teksts.

Garīgo dziesmu tulkojumi un okazionālā dzeja

Blaufūss latviešu valodā ir tulkojis arī garīgās dziesmas. Dažas autobiogrāfijā minētās dziesmas, kā izdevās noskaidrot, ir paša Blaufūsa tulkotas, tās ir iespiestas 1764. gada izdevuma “Latviska dziesmugrāmata” pielikuma daļā “Jaunas dziesmas”.⁸⁸ Blaufūss šīs dziesmas minējis un diskutējis par tulkojuma redakciju vēstulē kādam nezināmam

85 LU AB M “LDB 541”.

86 Lettische Gedichte von G. W. Wagner. Kurl. Museum, Manusc. G. g. Gotthard Wilhelm Wagner's / weiland Pastors zu Salwen und später / zu Sezen, / hinterlassene lettische Gedichte, / der Gesellschaft für Literatur und Kunst / verehret / des Verfassers Großsohn, Fr. Wilh. / Wagner, / Pastor zu Nerft und Ilsenberg. / Ta Pateesiba / tahs Augschamzelschanas / ta Pestitaja / JESVS KRISTVS / eeksch weenas Parunnaschanas / starp Jesu / un Wiņņa Mahzekleem / preekschlikta / 1756. gaddā. LNA LVVA, 5759. f., 2. apr., 991. l. Jau Aleksejs Apinis noskaidrojis, ka tas ir Heinriha Baumaņa autogrāfs. Sk. Apinis, Aleksejs. *Neprasot atļauju. Latviešu rokraksta literatūra 18. un 19. gadsimtā*. Rīga, 1987, 31. lpp. Zinot Baumaņa rokrakstā Herderam sūtīto tautasdziesmu manuskriptus, var to apstiprināt. Pateicība Mārai Grudulei par atļauju izmantot viņas veikto teksta transkripciju.

87 LU AB M “LDB 541”. 43., 44. pants.

88 Dziesmas ir publicētas “Latviskas dziesmugrāmatas” 1764. gada izdevuma pielikumā “Jaunas dziesmas”. Sk.; *Latviska dziesmugrāmata, Iekš kā tik labi tās aprastas kā ir citas it no jauna salasītas garīgas dziesmas ir Dieva draudzībā ir mājās dziedamas* [...]. Rīga: bey Samuel Lorentz Frölich, 1764.

amata brālim.⁸⁹ Nav zināms, vai šo dziesmu tulkojumu publikācija bijusi paredzēta vēl Blaufūsa dzīves laikā.

Blaufūsa dzīves laikā publicēti divi viņa sacerēti okazonāli dzejojumi. Būtu savādi, ja viņš nebūtu sacerējis dzeju par godu savam mūžībā aizgājušajam priekšstāvim Jākobam Benjaminam Fišeram. 1745. gadā publicētais dzejolis “Svētlaimīgā Vidzeme [...]” uztverams kā dzejoļa “Vidzemes pieminēklis” priekšvēstnesis, un tajā ir līdzīgas rindas par Fišeru – tēva un dēla – ieguldījumu un nopelniem. Parindeņa tulkojuma versijā tas skanētu šādi: “Gudrais Fišers [domāts Fišers, sen. – B. P.] nāca un izmeta šeit savu tīklu, [...] / viņš gribēja ikvienu pievest pie tīra avota / zemnieku tautai dot rokā rakstus / pie latviešiem tas viņam arī pilnībā izdevās. [...] / Otrais Fišers [domāts Fišers, jun. – B. P.] / sagādāja Biblii par pieņemamu cenu.”⁹⁰

Mazāk ievēribas cienīgs ir vispārīgas garīgas pārdomas ietverošais dzejolis, kas rakstīts un publicēts par godu mūžībā aizgājušajai birģermeistara Johana fon Šulces (*Schultze*; 1676–1746) sievai Katarīnai (dzim. Elzingai (*Elsing*)).⁹¹ Saskaņā ar Johana Kristofa Broces (*Brotze*; 1742–1823) atstātu piezīmi Blaufūsam esot bijis arī dzejolis par hernhūtiešu misionāru Kristianu Dāvidu.⁹² Šis dzejolis pagaidām nav atrasts.

Aplūkojot Blaufūsa literāro mantojumu kopumā, jāsecina, ka viņš ir vairāku, tai skaitā arī līdz šim nezināmu, Latvijas vēstures tēmām veltītu tekstu autors, Vidzemes mācītu vīru poēzijas (vācu val.: *Gelehrtenpoesie*) pārstāvis abās valodās – gan vācu, gan arī latviešu. Par to liecina viņa garīgo dziesmu tulkojumi, dzejojumi un okazonālā dzeja. Novatora loma luterisma mantojuma latviskošanā ir ciešanu laika sprediķa un Augsburgas ticības apliecības tulkojumam.

89 Blaufūsa tulkotāja autorību pierāda LU AB M “LDB 5492 I” glabāta Blaufūsa rokas rakstīta vēstule nezināmam kolēģim bez gada norādes, vēstulē viņš iztīrīja labākā tulkojuma varianta jautājumus, kā arī šo dziesmu minēšana autobiogrāfijā un norāde uz Blaufūsu kā dziesmu tulkotāju Rekes (*Recke*; 1764–1846) un Napierska (*Napiersky*; 1793–1864) leksikona šķirklī par Blaufūsu.

90 *Das glückselige Liefland, Wolte bey des Weyland Magnifici, hochwürdigen und hochgelahrten Herrn, Herrn Jacob Benjamin Fischers, des Herzogthums Lieflandes hochverordneten Generalsuperintendentis, eines hochpreißl. Kayserl. Ober-Consistorii hochmeritirten Praesidis und Kayserl. Licei Scholarchae, seligem Abschied aus dieser Welt und der darauf am 6. Febr. 1745 erfolgten Beerdigung des erblichenen Cörpers in der Burtneckschen Kirche, vorstellen / Und zugleich sein Beyleid bezeugen Friedrich Bernahrd Blaufuß. Past. zu St. Jacobi, und des Kayserl. Ober-Consistorii Assesor.* Rīga: Samuel Lorenz Frölich, 1745. LU AB 1618 – P 1/1, R 35079 (20).

91 *Als die Wohlgeborne Frau Frau Catharina von Schultzen, geborne Elsing, des Wohlgebornen Herrn Joh. v. Schultzen, der Kaiserl. Stadt Riga, hochverdienten ältesten Bürgermeisters, Ober-Munster-Herrn und Ober-Land-Vogts geliebteste Gemahlin den seligen Wechsel der Zeit mit der Ewigkeit antrat! wolten gegen das Hochbetrübte Haus ihre ergebenste Condolenz abstatten Innen Benandte.* [Friedrich Bernhard Blaufuß; Collegen des Kaiserl. Lycei]. Rīga: Bey Samuel Lorenz Frölich, 1742.

92 Netālu no Hernhūtes Gērlīca dzimušā Johana Kristofa Broces (*Brotze*; 1742–1823) piezīmēs ar virsrakstu “Dažādas ziņas par hernhūtismu Vidzemē, kuras vēl būtu jākārto hronoloģiskā secībā” lasām: “NB. svēt. mācītājs Blaufūss bija mācītājs Jēkaba baznīcā Rīgā un saskaņā ar visu liecībām, kas viņu pazinuši, – viskrietnākais cilvēks. Viņš bija pilnībā nodevies hernhūtismam un drīzāk atteicās no amata, nekā liekuļotu vai atteiktos no saviem principiem, kurus viņš uzskatīja par pareiziem. Es domāju, ka viņa dedzīgums par hernhūtiešiem lika viņam spert šo soli. Viņš tik ļoti cienīja misionāru Kristianu Dāvidu, ka viņš plaši attēloja viņa dzīvi vācu pantos un daudzinaja viņu kā Dieva īpaši izvēlētu un garā apveltītu darbarīku. Šis dzejolis man šobrīd nav pie rokas, citādi es varētu šeit aprakstīt namdara Kristiana Dāvida dzīves apstākļus. Man bija šī dzejojuma oriģināls, un es to iedevu aptiekāram Fosam, jo viņam ir pārvs Vidzemes lietu vākums.” Sk. LU AB Brotzi Livonica 15. 4993, 4.

Epilogs: Blaufūsa bibliotēkas mantojums

Dažus gadus pēc Frīdriha Bernharda Blaufūsa nāves viņa atraitne Elizabete Eleonore izsolē pārdeva Vidzemes mērogam prāvu bibliotēku (apmēram 750 vienības). Šim nolūkam tika nodrukāts izsoles katalogs⁹³, kas sniedz ieskatu mācītu vīru intelektuālajā mantojumā Vidzemē 18. gadsimta vidū. Rīgas pilsētas bibliotēkā 1743. gadā bija apmēram 6000 sējumu. Gados jaunāks Blaufūsa kolēģis Jākobs Lange (*Lange*; 1711–1777) kā Vidzemes ģenerālsuperintendents mantojumā atstājis 980 vienību.⁹⁴ Tomēr, lai izdarītu salīdzinājumus, jāņem vērā, ka 20 gadus ilgajā laikposmā starp šīm divām izsolēm notika straujš grāmatu izdošanas apjomu kāpinājums.

Blaufūsa grāmatu izsoles kataloga *Adpendix variorum* sadaļā ir ieraksts: “Sainis ar dažādiem Rīgas, Jēnas⁹⁵ un citiem dzejoļiem.”⁹⁶ Protams, nav zināms, vai šai sainī bijuši arī Blaufūsa dzejoļi. Tikpat intriģējošs šķiet arī ieraksts pie kvarta formāta grāmatām: “Dažādu manuskriptu krājums.”⁹⁷ Arī šie varētu būt Blaufūsa rokraksti. Daļa manuskriptu nonāca Vidzemes mācītāja un grāmatizdevēja Gustava Bergmaņa īpašumā, iespējams, ka daļa manuskriptu piederēja arī Vidzemes ģenerālsuperintendentam Karlam Gotlobam Zontāgam (*Sonntag*; 1765–1827). Daži manuskripti 19. gadsimta gaitā nonāca Latviešu literārās biedrības pārziņā un 20. gadsimtā Latvija Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Mišņa bibliotēkā. Blaufūsa manuskripti un vēstules mūsdienās glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Valsts vēstures arhīvā, Frankes fondu arhīvā Hallē, LU Akadēmiskajā bibliotēkā un Unitātes arhīvā HERNHÜTĒ.

93 *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen.* [Rīga]: [S. L. Frölich], 1758. LU AB R D1 11-1 inv. 8309. Pateicība Aijai Taimiņai par norādi uz publikāciju.

94 Zanders, Viesturs. Privatbibliotheken im kulturhistorischen Kontext Lettlands. In: Klaus Garber, Martin Klöcker (Hg.). *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der Frühen Neuzeit: mit einem Ausblick in die Moderne.* Tübingen: Max Niemeyer, 2003, S. 141.

95 Iespējams, tie ir Jēnas piētistu pulciņa dzejoļi.

96 *Adpendix variorum.* In Folio. Nr. 7 “Ein Pack verschiedener Rigaischen, Jenaischen und anderer Gedichte”. In: *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen.* [Rīga]: [S. L. Frölich], 1758.

97 Verzeichnis S. 8 In Quarto Nr. 122 Ein Manuscript mit Collectaneis. In: *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen.* [Rīga]: [S. L. Frölich], 1758.

Zu Leben und Werk von Friedrich Bernhard Blaufuß¹

Beata Paškevica

RIGA

¹ Zur Vorbemerkung. Die zitierten Quellentexte werden nach Möglichkeit in der Orthographie des Originals wiedergegeben. Die Zitate aus dem Autobiografietext von Blaufuß werden im Text ohne Stellenangabe geführt. Die lettischsprachigen Angaben, die im Original in allettischer Schrift sind, wurden der modernen Schreibweise angepasst. Alle zitierten Archivquellen sind unpubliziert.

Friedrich Bernhard Blaufuß: Grundzüge seiner Biografie

Der in Form einer Autobiografie reflektierte geistige Weg des in Thüringen geborenen, in Livland wirkenden Pfarrers Friedrich Bernhard Blaufuß (1697–1756) zu einem tieferen Verständnis Gottes folgt dem von August Hermann Francke (1663–1727) begründeten, traditionellen Muster der pietistischen Bekehrung. Blaufuß erlebt alle Stufen dieser pietistischen „Initiation“ – die göttliche Rührung, das Erweckungserlebnis, den Bußkampf und den schlussendlichen Durchbruch. Die Seelen-Etappen werden von den zu überwindenden Rückschlägen und Bußwillen begleitet. Der Lebensabend, obwohl von Krankheit gezeichnet, wird als versöhnend und nach Vergebung suchend empfunden. Das Ende der Autobiographie ist von einer tiefen Sehnsucht nach der Erlösung vom seelischen und körperlichen Leiden gekennzeichnet.

Zur Zeit der Niederschrift des Lebenslaufes 1752 wußte Blaufuß noch nicht, dass seine gleich darauf entstehenden Schriftdrucke ihn zu einem besonders verdienstvollen Literaten für die lettische und livländische Kulturgeschichte des 18. Jahrhunderts machen würden. Es ist in vielerlei Hinsicht wertvoll, sich mit diesem Dokument des hallischen Pietismus und der herrnhutischen Erweckung in Livland bekannt zu machen.

Die Heimatregion von Friedrich Bernhard Blaufuß liegt im Thüringer Wald an der Westseite des Flusses Werra in der heutigen Ortschaft Breitung/Werra. Historisch betrachtet verschmolzen hier drei Orte miteinander – Alten-, Frauen- und Herrenbreitungen. Frauenbreitungen war ein Pfarrdorf und Marktflecken 9 km südöstlich von Salungen – dem Ort, wo der ältere Bruder von Friedrich Bernhard, Johann Balthasar Blaufuß (1689–1773), fast sein ganzes Berufsleben verbracht hat und 1765 auch Superintendent wurde.

Von 1150 bis 1528 existierte im Geburtsort von Blaufuß ein Augustinerkloster. Das Kloster beherbergte Nonnen und Mönche. Später wirkten dort nur Frauen, weshalb der Ort in Frauenbreitungen umbenannt wurde. Das Leben der Familie Blaufuß war vom Gottesdienst an der evangelisch-lutherischen Marienkirche geprägt, an der der Vater Adam Werner Blaufuß (1660–1722) vermutlich als Schulmeister und Kantor tätig war. Die Kirche hat ein aus Sandstein verfertigtes kunstvolles Taufbecken, eine Kanzel und eine mit 49 Ölgemälden mit Szenen aus dem Alten und Neuen Testament ausgestattete Empore. Die Gemälde scheinen den Holzschnitten von Albrecht Dürer (1471–1528) nachempfunden worden zu sein.²

Friedrich Bernhard Blaufuß wurde am 11. November 1697 geboren. Seine Mutter Maria Elisabetha Rosenfeldt (1661–1699) war die Tochter des Pfarrers Philippus Rosenfeldt (1625–1663), der von 1656 bis 1663 sein Amt in Wiesenfeld bei Coburg ausübte.³ Sie starb, als Friedrich Bernhard kaum ein Jahr alt war. Den Knaben erzog die Großmutter Agnesa, die Witwe von Philippus Rosenfeldt, die noch eine zweite Ehe mit einem Prediger namens Reumann eingegangen ist. Mütterlicherseits also ist das eine Predigerfamilie.

2 Vgl. Georg Voss (Hg.), Paul Lehfeldt (Bearb.). *Bau- und Kunstdenkmäler Thüringens*. Band 1,2: Kreis Meiningen: Amtsgerichtsbezirke Salungen und Wasungen. Jena 1910, S. 61.

3 Friedrich Meinhof (Bearb.). *Thüringer Pfarrerbuch*. Bd. 9 Herzogtum Sachsen-Coburg (Pflege Coburg) mit Amt Königsberg in Franken. Entwurf zusammengestellt von Friedrich Meinhof. Heilbad Heiligenstadt (2. erw. Auflage), 2015–2016, S. 252.

Auch der Vater Adam Werner Blaufuß gehörte als Kantor und Schulmeister dem Lehrstand an. Bis ins 13. Lebensjahr unterrichtete der Vater den Jungen in Lesen, Schreiben, Katechismuslehre, Latein, Singen und Spielen auf einem Tasteninstrument, eventuell Virginal oder Clavichord. Der um 8 Jahre ältere Bruder Johann Balthasar lehrte ihn das Blockflötenspielen.

1700 heiratete der Vater zum zweiten Mal. In der Ehe mit Margarethe Elisabethe Merkel wurden mehrere Kinder geboren. Friedrich Bernhard mochte seine Stiefmutter nicht, was vor allem daran lag, dass sie nach dem Tod seines Vaters auch den Erbteil der Kinder aus erster Ehe für sich beanspruchte.⁴

Friedrich Bernhard Blaufuß zeichnet in seiner Autobiographie ein verklärtes Bild von seiner leiblichen Mutter als einer frommen lebenswürdigen Seele. Es steht außer Zweifel, dass sie ihm in der Kindheit sehr gefehlt hat, da sich seine Großmutter sich um ihn kümmerte. Der Vater, der 1722, als Friedrich Bernhard 25 Jahre alt war, starb, wird als pflichtbewusster dem Ritual der Kirche folgender Gläubiger charakterisiert. In seinem Lebenslauf schildert Blaufuß einen Traum, den er am Todestag seines Vaters hatte und der ihm die Gewissheit vermittelte, dass dieser selig und zufrieden aus der Welt geschieden war.

Die Kindheit von Blaufuß scheint von der Musik geprägt gewesen zu sein. Man kann sich leicht vorstellen, wie der Vater Adam Werner und die Brüder Johann Balthasar und Friedrich Bernhard gemeinsam musizierten. Friedrich nahm an einer Aufführung der Passion als Chormitglied, eventuell auch mit einer kleinen Solopartie teil. Mit der Stiefmutter und den kleinen Halbgeschwistern gingen sie auf dem Marktplatz spazieren, zu Festtagen erlebten sie Jahrmärkte, andere „irdische Lustbarkeiten, insonderheit zu Weyhnachten und Pfingsten“, besuchten die Gottesdienste, die „nach dasiger ziemlich papistischer Weyse“ gestaltet waren. Der Halbwüchsige wurde in derselben formellen Manier zum Abendmahl zugelassen. Nach Darstellung von Blaufuß achtete der Pfarrer nur darauf, dass die Kinder in ordentlicher Reihe gingen und alles nach Vorschrift ablief, aber nicht auf ihre seelische Verfassung und die Erklärung des Sakraments. Die Mägde und Leute von der Straße erzählten volkstümliche Erbauungsgeschichten, die einen großen Eindruck auf den Jungen machten. Insgesamt lässt sich die Kindheit von Blaufuß als wohl behütet und relativ unbeschwert beschreiben. Seinen Seelenzustand laut dem heilsgeschichtlichen Plan des Menschen charakterisierte er aber: „als ein Thierlein in der Welt gewesen“, ein „Papagey“ in der christlichen Lehre.

1710 mit dreizehn Jahren wurde der Hausunterricht beendet. Der Bruder Johann Balthasar war nach der Absolvierung des Gymnasiums in Gotha bereits ein Jahr Student in Halle. Es wurde beschlossen, Friedrich Bernhard in die Obhut des Bruders zu geben und er wurde in die seinem sozialen Hintergrund entsprechende Lateinschule der Glauhaschen Anstalten, den heutigen Franckeschen Stiftungen, aufgenommen. Er wohnte im Zimmer des Bruders in Halle. Vielleicht war Johann Balthasar neben seinem Studium bereits Lehrer, eine in den Anstalten übliche Kombination: Studenten arbeiteten

⁴ Brief von F. B. Blaufuß an A. H. Francke vom 20. April 1722 aus Saltzungen. Darin folgende Zeilen: „Denn meine Mutter, mit welcher wir abzutheilen haben, hat eine solche Begierde und braucht solche List, daß sie das wenige das mir und meinen rechten Geschwistern zukommt gantz an sich ziehe, daher lauter Zorn und Grimm wieder uns in ihrem Herten ist, und also nicht anders als Feindschaft auf ihrer Seiten entstehen kann.“ Archiv der Franckeschen Stiftungen/ Hauptarchiv (im Folgenden AFS) AFS/H C 319: 4.

als Lehrer, um praktische Erfahrung zu sammeln und dafür am Freitsich kostenfrei gepflegt zu werden.⁵

Die 1697 gegründete Schule hatte um 1710 mehr als 200 Schüler, die Kinder sollten in den „fundamentis studiorum“ unterrichtet werden: neben der Sprachentrias Latein, Griechisch und Hebräisch auch Theologie, auch Deutsch, Kalligraphie, Arithmetik, Geographie, Geschichte, Physik, Musik und Mathematik.⁶ Dieser Unterrichtsumfang sollte das darauffolgende Studium ermöglichen. Für Friedrich Bernhard eröffnete sich ab da die neue physische und geistige Welt, die man als den hallischen Pietismus bezeichnet. Die wachsenden Anstalten entfalteten eine große Dynamik, laut Blaufuß' Aussage – „gantz Halle war in Bewegung“.

1710 wurde in Halle auch sein um drei Jahre jüngerer Zeitgenosse Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760) eingeschult, der eine entscheidende Rolle im Erwachsenenleben von Friedrich Bernhard spielen sollte. Er lernte im vorrangig dem Adel vorbehaltenen Pendant der Lateinischen Schule – im Pädagogium Regium. Zinzendorf brachte pietistische Erfahrungen bereits von Zuhause mit.⁷ Demgegenüber erfuhr Friedrich Bernhard seine ersten Empfindungen der persönlichen Frömmigkeit zuerst in Halle. Manchmal waren die pietistischen Anforderungen nicht einfach auszuhalten für ein heranwachsendes Kind. Er ist beim Abendgebet in der Stube des Bruders eingeschlafen und von seinem Bruder scharf bestraft und sogar auf Vermittlung des zuständigen Pfarrers vom Abendmahl ausgeschlossen worden. Insgesamt scheint er aber auch auf der Lateinischen Schule ein aufgeweckter und lernwilliger Junge geblieben zu sein.

1711 bekam der Bruder Johann Balthasar eine Hofmeisterstelle im Hause des Landeshauptmanns der Niederlausitz auf Oegeln und in Großhennersdorf Georg Christoph Burgsdorf (1673–1741). Burgsdorf stand im Briefwechsel mit August Hermann Francke und unterstützte die Waisenhausanstalten. Es ist zu vermuten, dass Johann Balthasar mit der Großmutter von Zinzendorf Henriette Catharina von Gersdorff (1648–1726) und eventuell mit Zinzendorf selbst bekannt war. Nach der Abreise seines Bruders aus Halle zog Friedrich Bernhard zusammen mit 10 bis 12 älteren Schülern in ein Bürgerhaus in Glaucha.

Ein die Würde des Halbwüchsigen erniedrigendes Ereignis lässt ihn aber auf dramatische Weise die Schule verlassen. Während einer Stunde, wo mehrere Jahrgänge versammelt waren, bastelte sich der Junge heimlich unter der Bank einen Ball zum Spielen⁸. Es wurde bemerkt und ihm eine öffentliche Bestrafung auferlegt, der er sich durch Flucht entzog. Die peinliche Situation wurde unter Mitwirkung von verständnisvollen Lehrern gelöst. Die Atmosphäre war aber angeblich so verdorben, dass ihn der Bruder Johann Balthasar 1712 ins Elternhaus zurückbrachte. Retrospektiv verurteilt Blaufuß die Erziehungsmethoden der Lateinschule: “[...] in der Schule wurde ich von etlichen rigourensen praeceptoribus mit harten Worten und orbilisch Traktamenten behandelt, daher

5 Oberschelp, Axel. *Das Hallesche Waisenhaus und seine Lehrer im 18. Jahrhundert. Lernen und Lehren im Kontext einer frühneuzeitlichen Bildungskonzeption*. Tübingen 2006 (Hallesche Forschungen, 19).

6 Teigeler, Otto. *Zinzendorf als Schüler in Halle 1710–1716: Persönliches Ergehen und Präformation eines Axioms*. Halle, 2017, S. 30.

7 Zu Zinzendorfs Biografie s. Spangenberg, August. *Leben des Herrn Nicolaus Ludwig Grafen und Herrn von Zinzendorf und Pottendorf*. Barby, 1772/1774. 4 Bde.

8 Daniel Gottfried Schreiber (Hg.). *Die Kunst der Ball- und Raquettenmacher und vom Ballspiele*. Von Herrn von Garfault. Leipzig, verlegt Johann Jacob Kanter 1768. Den Hinweis verdanke ich Andreas Tasche.

hatte ich dadurch den Schaden, daß mir nicht nur die dasige Schulzucht, sondern auch frömmigkeit und beten bey solchem äuserlichen Zwang unangenehm und zuwider wurde.“ Einige Lehrer waren aber einfühlsam und versuchten den Konflikt zu schlichten.

Der Bruder nahm sich wieder des Jungen an und war bereit, Friedrich Bernhard selbst zu unterrichten, da er gerade zu dieser Zeit den Dienst bei dem Landeshauptmann von Burgsdorf wegen gesundheitlicher Probleme beendet hatte. Ziemlich bald bekam der Bruder Johann Balthasar eine neue Hofmeisterstelle bei der ebenso mit Halle in Verbindung stehenden Familie von Buttler in Wildprechtrode im Amt Salzungen.

Nach einem Jahr, im April 1713, schrieb der Vater Adam Werner Blaufuß an August Hermann Francke und bat ihn, Friedrich Bernhard erneut als Schüler der Lateinschule in Halle aufzunehmen und zum Freitisch zuzulassen.⁹ Die Antwort aus Halle ist nicht bekannt, jedoch begann Friedrich Bernhard im Spätsommer dieses Jahres seine Gymnasialzeit in Gotha.

Das Gymnasium illustre in Gotha stand durch seinen Rektor Gottfried Vockerodt (1665–1727) in enger Verbindung mit den pietistischen Anstalten in Halle, auch August Hermann Francke hatte es seinerzeit besucht.¹⁰ Vockerodt war ein ehemaliger Kollege und Freund Franckes. Hier machte Friedrich Bernhard einen ordentlichen Abschluss in sechs Jahren und wuchs zu einer theologisch interessierten Persönlichkeit heran. Am Anfang jedoch gestalteten sich die Lebensumstände für ihn aber wohl sehr schwer. In seinem Wohnort geriet er gar in eine lebensbedrohliche Situation, in die er durch „schlechte[n] Gesellschaft“ verwickelt wurde. Nach dem Umzug in das Haus eines Ratsherrn, wo er gegen freie Kost und Logis die Kinder der Familie unterrichtete, begann für Blaufuß eine produktive und sein weiteres Leben bestimmende Zeit. Nun fasste er den Entschluss, Theologie zu studieren.

In Gotha hatte er sein pietistisches Erweckungserlebnis, das in dem Gefühl einer von Gott harmonisch gebauten herrlichen Welt zum Ausdruck kam. Als Kulisse diente ihm dabei eine schöne ruhige Abendstimmung mit musikalischer Untermalung, die er von der Straße vernahm. Er hatte das Gefühl, die Allmacht Gottes in dem ganzen Universum begriffen zu haben: „Die Weisheit des Herrn brauchte es aber dazu, daß ich an des Schöpfers Vollkommenheit, Herrlichkeit und Güte erinnert wurde und folgende Gedanken in mir entstunden: sihe! wie schön und prächtig, wie lieblich und erquicklich ist seine Creatur! Wie weit herrlicher und fürtrefflicher muß er nicht selber seyn? Welche Lieblichkeit und Ergötzung muß nicht bey ihm im Himmel unter dem himmlischen Gethöne und Gesang derer in weit reinerem und höherem Thone spielender Heerschaaren und der triumphierend singenden Chöre derer auserwählten seyn?“

Mit diesem konkret zu verortenden und datierbaren (am Abend vor Pfingsten 1718) Erweckungserlebnis wurde er zu einem Pietisten, trat in einen charakteristischen Bußkampf ein, der nächste Schritt der pietistischen Persönlichkeitsentwicklung jedoch – der Durchbruch – ließ aber noch mehr als ein Jahrzehnt auf sich warten.

Geschult an den Predigten von Georg Nitsch (1663–1729), mit dem Bewußtsein der Metanoia (einer inneren Umkehr und Änderung der eigenen Lebensauffassung) im

9 Brief von Adam Werner Blaufuß an A. H. Francke vom 26. April 1713. AFS/H C 319:3.

10 Sascha Salatowsky (Hg.): *Gotha macht Schule: Bildung von Luther bis Francke*; Katalog zur Ausstellung der Universitäts- und Forschungsbibliothek Erfurt/Gotha in Zusammenarbeit mit der Stiftung Schloss Friedenstein Gotha vom 28. April bis 4. August 2013.

Herzen beendete Friedrich Bernhard 1719 die Lernzeit in Gotha. Rektor Vockerodt unternahm in dieser Zeit eine Dienstreise nach Halle und empfahl Blaufuß dort als Studenten. Im Dekanatsbuch der Theologischen Fakultät der Universität Halle ist seine Immatrikulation dann für den Oktober 1719 registriert.¹¹ Jetzt begann die Zeit eines intensiven Studiums und des persönlichen Umgangs von Blaufuß mit August Hermann Francke. 1721 wurde er sogar zu seinem Amanuensis auserwählt. Er hatte Glück, gute Kommilitonen zu haben und die Studienzeit in Halle scheint durch keine größeren Konflikte gestört worden zu sein.

Diese produktive Lernzeit wurde von der Todesnachricht seines Vaters unterbrochen. Nach Ostern 1722 reiste er zum Begräbnis und der Regelung der Erbschaft nach Hause. Nach der Wiederaufnahme der Arbeit bei Francke erhielt er im Herbst desselben Jahres, wahrscheinlich auf Betreiben seines Bruders, das Angebot einer Stelle als Privatlehrer in Salzungen. Francke war darüber laut Blaufuß' Schilderung in der Autobiografie wenig begeistert. Blaufuß selbst schien nicht unwillig zu sein, die Stelle anzunehmen, war er doch bereits 25 Jahre alt und strebte wahrscheinlich nach einem Amt und damit verbundener finanzieller Sicherheit.

Francke schickte ihn jedoch zunächst zusammen mit dem halleschen Arzt und Apotheker Christian Sigismund Richter (1672–1739) auf eine Reise in die Niederlausitz. Der Zweck der Reise ist nicht geklärt, es könnte sich aber um einen Transport der in der Waisenhausapotheke hergestellten Medikamente gehandelt haben. Auf der Reise erkrankte Friedrich Bernhard schwer. Nach den Angaben im Lebenslauf hatte er bereits seit 1717 gesundheitliche Probleme. 1721 bangte der Waisenhausarzt Johann Juncker (1679–1759) um sein Leben.¹² Nach seiner Genesung und der Rückkehr nach Halle bekam Friedrich Bernhard nun die Erlaubnis von Francke, als Hofmeister nach Salzungen zu gehen. Vor Weihnachten 1722 endete seine Ausbildungszeit in Halle.

Sein Bruder hatte bereits eine feste Stelle als Konrektor in Salzungen. Friedrich Bernhard wurde in das Haus des Oberamtmanns Konrad Reinhold von Wechmar (1670–1724) verlangt. Er unterrichtete seine Söhne und betreute seelsorgerisch den kranken Oberamtmann, der 1724 bekehrt und „vergnügt und selig“ starb. In dieser Zeit betätigte er sich auch als Prediger auf Einladung in der Umgebung.

Die aus dieser Zeit stammenden Briefe an Francke verraten ein persönliches Geheimnis – das Verhältnis zu dem Kammermädchen seiner Prinzipalin (Beate Maria von Wechmar, geb. Auerochs?). Es ist anzunehmen, dass dieses Verhältnis öffentlich geworden ist und Blaufuß gezwungen war, darüber am 5. März 1724 seinem ehemaligen Lehrer und geistigen Vater August Hermann Francke zu berichten. Das Kammermädchen, Das Kammermädchen sollte Religionsunterricht als Vorbereitung zum ersten Abendmahl bekommen. Blaufuß wurde zu ihrem Lehrer. Laut der Darstellung Friedrich Bernhards entwickelten beide Gefühle füreinander. Nun hatte Blaufuß die Gelegenheit,

11 Im Dekanatsbuch erscheint der Name „Blaufuß“ zum ersten Mal unter dem 24.10.1719 (UAHW, Rep. 27, Nr. 1201, S. 353). Am folgenden Tag erschien er erneut vor der Fakultät, die daraufhin festhielt: „Frid. Bernhard. Blaufuss, Frauenbreitung-Meining. aet. 21. Gothae frequ. Hosp. beym Knopfmacher Keßler in Glaucha. Cont. Weida. Thet. Rom. Introd. H. E. recent. Fund. Hebr. Franck. Apoc. (UAHW, Rep. 27, Nr. 1201, S. 353, Eintrag vom 25.10.1719.). Für diese Information danke ich Stefan Borchers.

12 Holger Zaunstöck, Thomas Grunewald (Hg.). *Heilen an Leib und Seele. Medizin und Hygiene im 18. Jahrhundert*. Halle 2021 (Kataloge der Franckeschen Stiftungen, 38).

viel zu „wachen, zu beten und zu kämpfen“¹³. Er gestand seinem Erzieher und Gönner Francke „viele Unrichtigkeiten daß ich von Natur zu nichts mehr gereizet werde als zur Fleisches Lust, zu mahlen da ich auch bald wahr nahm, daß sich dieser Feind in mir regete und ich ihrer Person, weil sich zu weilen ein recht großer Eyffer vors Gute bey ihr offenbahrete, auch sehr gewogen ward, und gerne mit ihr zu thun hatte. Dabey aber wurde ich doch in meinem Gemüth immer mehr überzeuget, daß ich meiner hiebey wahrzunehmen hätte, es fielen mir Warnungen ein, die mir und anderen auf der Universität dißfalls waren gegeben worden, ich gedachte auch an Exempel guter Leute, die auf solche Weiße zum Theil in grobe Sünden zum Theil aber in laues Weßen zurüch verfallen waren“¹⁴.

Nach dieser Schilderung seiner Befürchtungen erläuterte Blaufuß genauer die Umstände, in denen er mit dem Kammermädchen stand und skizzierte auch eine Lösung, für die er offenbar bei Francke um Unterstützung warb. In dem Brief an Francke lesen wir: „In summa es giengen in der Ängstlichkeit und in dem erregten Affect der Liebe gegen die Jungfer viele Unrichtigkeiten vor, daher meynte ich es sey nicht beßer als wenn ich Ihr vorstellte, wie wir hindurch uns sehr versündiget, und weil wir uns durch solches küßen so sehr vergangen hätten und so gar familiär miteinander umgangen wären, wären wir zur Befriedigung unserer Gewißen verbunden ein ander NB so es Gott nicht zu wieder wäre (Z[um] E[xempel] wenn ich etwa an einen weit entlegenen Orth kommen sollte, oder wenn sie in dem einmahl angefangenen Ernst im Christenthum nachlaßen sollte, [...] zu ehelichen., neml. als denn wenn ich in solche Umstände käme, da sich vor mich schickte.“¹⁵

Es ist nicht abschließend zu klären, aber kurze Zeit später erhielt Blaufuß auf Vermittlung Franckes ein Stellenangebot in Livland. Die große Entfernung, so könnte man es interpretieren, sollte den beiden Liebenden die Möglichkeit geben, die Tiefe ihrer Gefühle zu erforschen und – ganz pietistisch – den göttlichen Willen offenbar werden lassen. Zugleich eröffnete das Stellenangebot für Blaufuß potentiell und perspektivisch die Möglichkeit, eine Familie gründen und ernähren zu können.

Friedrich Bernhard Blaufuß wurde für die bekannte Pietistenfamilie des in russischen Diensten stehenden Generals Ludwig Nicolaus von Hallart (1659–1727) empfohlen, da der vorherige Prediger Albert Anton Vierorth (1697–1761) nach Reval als Pfarrer der Domkirche ging.

1726 reiste Blaufuß über Berlin, wo seine Ordination zum Pfarrer erfolgte, nach Livland. Die von Hallarts waren gerade vom Hof in Petersburg, reichlich mit Gütern beschenkt, zurückgekehrt. Zum Wohnsitz wählten sie den etwa 110 km von der wichtigsten Stadt Livlands (Riga) entfernten, neben dem Städtchen Wolmar auf der Strasse nach St. Petersburg gelegenen Wolmarshof. So kam er in das Haus der „bis zum Himmel gelehrten“ Frau Magdalena Elisabeth von Hallart (1683–1750) und ihres Ehemannes Baron Ludwig Nikolaus von Hallart, der von Peter dem Großen zum General en chef ernannt worden war.

13 Brief von Friedrich Bernhard Blaufuß an August Hermann Francke vom 5. März 1724 aus Saltzungen. AFSt/H C 319:13, Bl. 2 recto.

14 Ebd.

15 Ebd., Bl.3.

Die Ankunft im fremden Livland war für Blaufuß eine gewaltige Veränderung seiner Lebensumstände, dabei gestaltete sich die Beziehung zu der Gutsherrin gar nicht harmonisch. Frau von Hallart war unzufrieden mit ihrem neuen Hausprediger und äusserte ihre Unzufriedenheit auch in einem ungewöhnlich schroffen Brief an August Hermann Francke.¹⁶ Der Hauptvorwurf war der Stil seines Predigens, seine Ungelehrtheit aus der Sicht der Prinzipalin. Sie forderte, dass Blaufuß das Evangelium „evangelisch“ predigt. Ihre Kritik beschämte und verärgerte den jungen Prediger, er musste aber auch lange über die Aussage der Generalin nachdenken. Diese Kritik war eine Herausforderung seines Ehrgeizes und seines Predigerbewusstseins, im Endeffekt bewirkte sie aber nach eigener Einschätzung Positives für sein weiteres Berufsleben.

Im Sommer 1727 wurde Blaufuß auf eigenes Bitten aus Wolmarshoff entlassen und hatte die Absicht, in die Heimat zurückzureisen. In Riga wartete er bereits auf das Schiff als eine überraschende Wende eintrat. Der kluge, um die Versorgung mit studierten Predigern des nach dem Großen Nordischen Krieg verwüsteten Landes bemühte Generalsuperintendent Heinrich Brüningk (1675–1736) schaltete sich in diese Angelegenheit ein. Er überredete Blaufuß im Lande zu bleiben und die vom Pfarrer der Rigaer Johanniskirche Kaspar Elvers (1680–1750) angebotene Übergangslösung, bei ihm zu Hause zu wohnen und beim Unterrichten seiner Kinder zu helfen, anzunehmen. Der Generalsuperintendent bot einige Stellen an. Der Vorschlag, in die estnischsprachige Gegend des Landes zu gehen, lockte Blaufuß wenig, hatte er doch bereits einige Lettischkenntnisse erworben, sprach aber kein Wort Estnisch und wollte laut eigener Aussage seine „Memoria nicht weiter mit Erlernung einer neuen Sprache, bey meinem 30 jährigen Alter angreifen und schwächen“. Für einen Dorfpfarrer war die Betreuung der deutschen und der indigenen Gemeinde in der jeweiligen Sprache aber Pflicht.

Im November desselben Jahres bekam er die Stelle des Predigers für das lettisch-besiedelte Gebiet von Paltzmar (Palsmane) und Serbigall (Cirgaļi/Aumeisteri)¹⁷. Da erst wurde ihm die Misere der geistigen und geistlichen Zustände Livlands voll bewußt: „Ich traf diese Gemeinde in größter Unwißheit und in einem sehr verwilderten Zustand, in grober Abgötterey und gräulichem Aberglauben an.“ Die Gemeinde war nach Angaben von Blaufuß 26 Jahre ohne einen Prediger gewesen, die Gegend schwer zugänglich, mit vielen Wäldern und Morästen, nur 5 Personen konnten etwas lesen. Sein Wohnort war das Pastorat in Paltzmar, oft überwand er den weiten Weg zum Gutshof in Serbigall. Er unterrichtete die Schuljugend im Katechisieren und Lesen. Hinzu kamen die Sorgen um das wirtschaftliche Überleben, die „Bauchsorgen“, auf die er angeblich nicht vorbereitet war, da die Pfarre „nach der Haaken Zahl die kleinste in Lettland¹⁸ war“.

Durch Vermittlung seines Bruders erhielt er jedoch bald Hilfe in der Gestalt einer „tugendhaften und frommen Jungfer“ aus der Heimat. In seiner Autobiographie nennt Blaufuß seine zukünftige Ehefrau kein einziges Mal beim Namen, doch scheint er sie wohl bereits früher gekannt zu haben. Im August 1728 wurde Elisabeth Eleonore Schröder (?–nach 1758)¹⁹ in der Rigaer Jakobskirche mit Friedrich Bernhard Blaufuß

16 Brief von Magdalena Elisabeth von Hallart an August Hermann Francke vom 8. Oktober 1726 aus Wolmarshoff. Staatsbibliothek Berlin/ Francke Nachlass (im Folgenden Stab/ F) Stab/ F 4b 12:18.

17 1727 war Paltzmar nach der schwedischen Güterreduktion noch in der Staatshand.

18 Mit Lettland meint Blaufuß den lettischsprachigen Teil Livlands.

19 Es ist nicht klar, ob ihr Muttername Eichenberger gewesen ist, d.h. ob sie die im o.g. Brief an Francke genannte Geliebte ist.

verheiratet.²⁰ Vorher stand sie in Diensten der Herzogin Elisabetha Eleonora von Sachsen-Meiningen (1658–1729) und entstammt wahrscheinlich einer Hofbedienstetenfamilie. Ihre Vornamen erhielt sie wahrscheinlich zu Ehren der Herzogin, die als Taufpatin agierte. Nun wurden alle Freuden und Sorgen geteilt und der Pfarrer Friedrich Bernhard Blaufuß war ein gemachter Mann mit einer Ehefrau und einer Gemeinde. Die Ehe, soweit bekannt, blieb kinderlos.

Gegen Ende des Jahres 1730 wechselte Blaufuß in eine größere und wirtschaftlich ertragreichere Gemeinde auf Ermis (Ērgeme) im Norden des lettischsprachigen Teils von Livland an der Grenze zum estnischsprachigen Gebiet. Im Kirchenbuch der Gemeinde gibt es den entsprechenden Eintrag von seiner Hand: „Nachdem Herr Mag. Burchard Vincelius bißheriger Pastor der Ermischen Gemeine mit Todt abgangen und ich von den hochwohlgebohrn. beyden Herren Gebrüdern De La Barre dem Herrn Landrath Wilhelm Friedrich und dem Herrn Obrist Robert Friedrich, zu der erledigten Stelle vocirt auch von einem Käyserl. Ober Consistorio dazu constituirt und bestätigt worden, habe auf hohe Verordnung mein Amt des dreyeinigen Gottes angefangen, [...]“.²¹

Zu seiner Gemeinde gehörte neben Wiegantshof, Kockenberghof, Turnoishof auch die Ortschaft Karkeln. Dort organisierte Friedrich Bernhard Blaufuß zusammen mit seiner Patronin, der Frau des Obristen Robert Friedrich de la Barre (1670–1731), Christina (1701–1774), eine Hofschule im Wohnhaus de la Barre. Über den Winter versammelte sie je ein Kind aus den Gesinden ihrer leibeigenen lettischen Bauern. Blaufuß wandte sich an Gotthilf August Francke, der inzwischen das Direktorat der Glauchaschen Anstalten übernommen hatte, mit der Bitte, einen Schüler namens Haack nach Karkeln zu schicken, der zwar nicht sehr begabt sei, aber doch ganz gut mit seiner Aufgabe zu rechtkäme. Nebenbei sollte er den Töchtern des Hauses Klavierunterricht und Zeichnen beibringen. Blaufuß bemerkte in dem Brief vom 14. Oktober 1735 an Francke: „Der lettischen Sprache halber dürffte er (der Schüler Haack; *B. P.*) nicht Sorge tragen, Gott wird, wenn er sich ihm gantz hingeben wird, darin bald Rath schaffen. Ich kann an meinem Theil des Herren Hülfe aus der Erfahrung versichern. Es kostete mich anfangs etwas Mühe aber nach einem Jahr (denn so lange hatte mit Letten nichts zu thun und tractirete die Sprache nur aus Büchern) so bald zu catechisieren anfang, thät mir Gott den Mund sogleich auff, daß ich mit Freuden die Schuljugend damals auf Paltzmar informierte.“²²

Bereits zuvor vermittelte Gotthilf August Francke den bis dahin als Informator der deutschen und lateinischen Schule in Halle tätigen und nun als Hauslehrer für die Töchter von de la Barre angestellten Joseph Adam Örtel (1706–nach 1736) nach Karkeln.²³ Blaufuß bekam mit ihm einen kompetenten Gesprächspartner fast direkt ins Haus.

1736 mußte er als Pfarrer für die Protokolle der Schulvisitation von seiner eigenen Schulmeistertätigkeit und der Betreuung von Schülern berichten. Nach seinen Angaben unterrichtete er 10 Kinder bei sich im Pastorat, darunter einige aus dem Gesinde, sowie

20 Lettisches Nationalarchiv Staatliches historisches Archiv (im Folgenden LNA LVVA) LNA LVVA, 3142. f., 1. apr., 15. l., S. 60. Eintrag vom Pastor Christian Haumann (1682–1734).

21 LNA LVVA, 235.f., 3. apr. 75-Dz, L,M,Cf, Com.-L,V, lieta, S. 76.

22 Brief von Friedrich Bernhard Blaufuß an Gotthilf August Francke vom 14. Oktober 1735. AFSt/ H C 340:5.

23 Eventuell wurde derselbe Örtel danach weiter an den lettischstämmigen Unternehmer Johann Steinhauer zur Information seiner Kinder nach Riga vermittelt. Vgl. Steinhauers Lebenslauf. In dem Lebenslauf wird er Bruder genannt. Personalien des sel. Bruder Johann Steinhauers, der d. 10/21. Febr. in Riga sanft entschlafen ist. Unitätsarchiv Herrnhut (im Folgenden UAH) UAH R. 22.9, S. 57.

auch 2 Mädchen. Die Pastoratsräume wären schlecht dafür geeignet. Blaufuß beaufsichtigte auch die Arbeit von zwei lettischen Bauer-Schulmeistern Thoms und Pehter. Sie unterrichteten 75 Knaben und 26 Mädchen in der Karkelschen Gutshofschule. Viele Kinder lernten auch zuhause aus den von der Obristin de la Barre ausgegebenen Büchern und kamen mehrmals im Jahr zu dem von Blaufuß organisierten Examen. Soweit es die in dem Protokoll der Schulvisitation genannten Zahlen angeht²⁴ konnten 60 Kinder im Neuen Testament und Gesangbuch lesen, 12 Kinder kamen mit dem Katechismus von Luther zurecht und 29 Anfänger buchstabierten im ABC-Buch. De la Barre versorgte die Schüler zweimal in der Woche mit zusätzlichem Brot und warmer Kost. Ausserdem schenkte sie jedem aus dem Gesinde stammenden Kind das 1730 in Riga gedruckte und von Magdalena Elisabeth von Hallart mitfinanzierte Neue Testament in lettischer Sprache.²⁵

Das Verhältnis zu Magdalena Elisabeth von Hallart hatte sich inzwischen u.a. auch auf Drängen aus Halle gebessert. Blaufuß machte Besuche in Wolmarshof und kam in Berührung mit den ab und zu Wolmarshof besuchenden herrnhutischen Brüdern und Schwestern, die entweder auf der Durchreise oder auch direkt zu Besuch in Livland waren. Auch der in Karkeln sich aufhaltende Örtel hat ihm von dem „Zinzendorfschen Leuten Sinn, als er passagier jenes Ortes gewesen“²⁶, erzählt. Er pflegte auch gute Beziehungen zu den Rigaer Kollegen in der Jakobskirche und zu dem nach dem Tod Heinrich Brüningks 1736 neuberufenen Generalsuperintendenten Jakob Benjamin Fischer (1684–1744).

Die 1736 geschlossene persönliche Bekanntschaft mit dem Grafen Nikolaus Ludwig von Zinzendorf ließ Friedrich Bernhard Blaufuß immer skeptischer gegenüber den aus Halle gesendeten Warnsignalen vor den „zinzendorfanern“ werden. Er war fasziniert von der Persönlichkeit Zinzendorfs und der neuentstandenen Brüdergemeinde. Er erlebte Zinzendorf über mehrere Tage im Kreis der Rigaer Kollegen der Jakobskirche und der Lehrkräfte des gleich an der Kirche sich befindenden Kaiserlichen Lyzeums, dessen Rektor der Absolut Halles Johann Loder (1687–1775) war. Er hörte Zinzendorfs Vortrag, lauschte seinem Gesang im Freundeskreis, saß mit ihm an einem Tisch und sah ihn Gespräche führen. In der Autobiografie betont er immer wieder die wohlwollende Einstellung des livländischen Generalsuperintendenten Fischer gegenüber Zinzendorf, um die persönliche Sympathie den Herrnhutern gegenüber zu rechtfertigen.

Seit Zinzendorfs Livlandbesuch und der Beschliessung des sogenannten Livländischen Plans begann eine organisierte Zuwanderung der Brüder und Schwestern aus Herrnhut. Angeblich hat auch Blaufuß den Wunsch geäußert, einen Bruder als Gehilfen in seinem Haus zu haben. Im Oktober 1737²⁷ ging sein Wunsch in Gestalt Johann Friedrich Türcks in Erfüllung.²⁸ Blaufuß bewunderte die Herrnhuter für ihre unbeschwertere Art, mit den Menschen umzugehen. Sie wären nemlich „beständig aufgeklärt und freudig“, doch hegte er auch ein gewisses Misstrauen ihnen gegenüber, da er von

24 LNA LVVA, 233. f., 1. apr., 692. l., S. 89.–91.

25 Ebd., S. 90.

26 Brief von Friedrich Bernhard Blaufuß an Gotthilf August Francke vom 28.09.1735. AFSt/H C 340:4, Bl. 1.

27 Ranzau, Erich von. Historische Nachricht von dem Anfang und Fortgang des Gnaden Reich Jesu Christ in Liefland überhaupt und insonderheit in Lettland. UAH NB.I.R.3.148.m., Manuskript, unpaginiert, unpubliziert.

28 Er blieb ein Jahr bei Blaufuß, 1740 heiratete er die Schwester Margarethe Siedrich, 1741 war er bei der Oberleutnantin von Bergholz auf Mahrzen.

Halle aus vor Zinzendorfanern gewarnt worden war.²⁹ Er besuchte die Brüder in Wolmarshof und erlebte sie bei ihrer Arbeit, verkehrte mit ihnen privat. Er besorgte für sich selbst und auch andere Personen Schriften von Zinzendorf, erlebte die Einrichtung des Versammlungshauses und des Lehrerseminars auf dem Lammsberg in Wolmar und die eindrucksvolle Erweckungszeit in Livland, die er sowohl in der Autobiografie, als auch in seinen „Livländischen Historien“ und insbesondere in dem Langgedicht „Livländisches Denkmal“ mit Enthusiasmus schilderte. Es ist anzunehmen, dass er während der livländischen Erweckung zum Mitglied der Brüdergemeinde wurde. In einem Brief an die „theure Gemeine des Lammes“ vom 12. Mai 1740 unterschrieb er jedenfalls als „armes unwürdiges und schwächstes Mitglied Friedrich Bernhard Blaufuß“³⁰.

1738 wurde er zur Mitarbeit an der neuen lettischen Bibelausgabe nach Riga eingeladen. Aus seinen Schilderungen, die Arbeit an der neuen Bibeltextredaktion betreffend, ist nur eine Aussage über das viele Sitzen, wahrscheinlich beim Beraten und Schreiben, überliefert. Sein an den Bruder gerichteter Brief mit der näheren Beschreibung seiner Tätigkeit an der Bibelausgabe, der zusammen mit einem Brief an Gotthilf August Francke geschickt wurde, ist nicht mehr auffindbar.³¹ Blaufuß wurde gerne im Haus des Superintendenten Fischer gesehen und genoß zu dieser Zeit noch volles Vertrauen, das erst etwas später mit den antiherrnhutischen Stimmungen in der livländischen und auch kurländischen Kirche getrübt wurde. Für den Druck der lettischen Bibel in Königsberg 1739 wurde er mit dem Schreiben des Vorworts oder eher einer Anleitung

29 Bereits seit 1735 ist die negative Einstellung von Gotthilf August Francke gegenüber den herrnhutischen Brüdern in der Korrespondenz an Friedrich Bernhard Blaufuß nachweisbar. Erhalten sind nur die Antwortbriefe von Blaufuß, in denen der implizite Umgang mit den Aussagen Franckes auf die Warnungen vor den Herrnhutern schliessen läßt. Im Brief vom 28. September 1735 wird der Hofmeister Joseph Adam Örtel wie folgt beschrieben: „Was Ew. Hoch Ehrw. im dritten Briefe nach seiner Anknufft meldeten, behielte zwar bey mir, aber Herr Örtel redete hernach von selbstn davon zu mir und sagte, daß man deßwegen nichts zu fürchten hätte, vermuthete auch, es müste dem herrn Prof. von ihm mehr gesaget seyn, als würllich an ihm wäre. So viel ich an ihm bißher noch wahrnehmen können, so wird er jener Zinzendorfscher Leuthe Sinn, als er passagier jenes Orths gewesen, nicht völlig eingesehen haben, [...]“. AFS/H C340:4.

Der Brief von Friedrich Bernhard Blaufuß an Gotthilf August Francke vom 4. November 1736 aus Ermes schildert seine Begegnung mit Zinzendorf und widerspricht indirekt der Einstellung Halles zu ihm: „Was Ew. Hochehrw. vorm Jahr seinet wegen vor Besorgnisse hatten, davon habe nichts an ihm wahrgenommen. Da aber vor 5 Wochen der Herr Graf Zinzendorff selbst in Riga war und ich Gelgenheit hatte seine conversation zwey Tage zu genießen, ihn auch einmal predigen zu hören, so muß bekennen, daß er mir in Wort und Wandel sehr erbaulich gewesen. Ich habe in der kurzen Zeit nichts bemerken können, daß dem Glauben und der Liebe entgegen wäre. Contrair er bekennet Christum in großer Krafft und solt ich meynen, daß die Liebe Christi sein gantzes herz eingenommen, die ihn also dringe zu thun. Ich sollte auch meynen, da- man sich an die ritus der herrnhutischen Gemeine nicht zu stoßen habe. Sie thun solches nach der Freyheit, darin sie Christus berufen hat und machen kein meritu daraus, dringen sich auf andere nicht als höchstnötighe dinge auf. doch überlaße ich die Sache reinen und schönsten Augen zu beurtheilung. Das Gute aber das gemeinschaftlich ist mache ich mir zu Nutzen, bleibe bey der Vorschrift der heilsamen Lehre und soll auch durch Gottes Gnade bey mir bleiben, was ich von Anfang durch den Mund meiner treuen praeceptorii und Väter gehört habe.“ AFS/H C340:6. Im Brief vom 29. Juni 1738 wagt Blaufuß sogar einen Vorwurf Richtung Halle, als die Begeisterung über das herrnhutische Wirken in Livland zunimmt. Er schreibt: „Unsers Orts bezeiget sich der Herr auch gar gnädig unter uns, indem nun etliche Freunde in diesen Gegenden sind, deren Gemüther zusammen verbunden und einer durch den andern erwecket und gestärket wird, daß wir uns selbst tiefer gründen und auch am Bau des Herrn gerne treulich dienen wollen. Wir wünschen unseren seel. Vätern recht nachzufolgen, welche so treue Nachfolger Christi gewesen. O es ist schade, daß viele sich derselben als ihrer Väter und Praeceptoren rühmen und sind so schlechte Nachfolger. Nun Gott helfe mir und allen, die gerne und vom Hertzen wollen. Er laße einen neuen Eyffer und Ernst in uns und alle, alle allenthalben kommen, daß das träge Wesen und Welt Liebe gantz von uns verbannt werde. Dem lieben Halle stehe er am meisten bey.“ AFS/H C340:7.

30 Brief von Friedrich Bernhard Blaufuß an die Gemeinde in Herrnhut vom 17. Mai 1740. UAH R.19.G.a.a.17.b.

31 Vgl. den Brief von Friedrich Bernhard Blaufuß an Gotthilf August Francke vom 29. Juni 1738. AFS/H C 340:7.

zum richtigen Bibellesen an den lettischen Leser beauftragt.³² Blaufuß führte den lettischen Leser auf den später als hermeneutisch bezeichneten Weg des Textverständnisses nicht nur der Bibel, sondern allgemein und lehrte das kontemplative Lesen. Dieses Vorwort wurde in weitere Bibelausgaben übernommen und erschien ein Jahrhundert später auch als Einzeldruck.³³

Damals ahnte Blaufuß noch nicht, dass dieser Dienstaufenthalt in Riga sein Abschied von der Pfarrstelle in Ermes sein würde. Während des Rigaer Aufenthalts mußte er nach dem Tod des Pfarrerkollegen Georg Ernst Heling (1699–1738) in der St. Jakobskirche predigen. Die erste Predigt am Johannistag 1738 wurde eher als Prüfung aufgefasst, denn der Autobiografie ist zu entnehmen, dass ein einflussreicher Adliger sich kritisch gegenüber seiner Amtsführung in Ermes geäußert hatte. Diese Prüfung geriet aber zu Blaufuß' Triumph. Anschließend folgte die Vokation zum Pfarrer der Jakobskirche, die er aber nur mit großen Bedenken 1739 annahm. Er wollte seine Gemeinde in Ermes nicht verlassen, wovon seine herzliche, den Gemeinden in Paltzmar und Ermes undatierte Widmung und ein Schreiben an sie, die als Fragment in der Handschrift erhalten geblieben ist, zeugen.³⁴ Es ist möglich, dass diese Ansprache eigentlich dafür gedacht war, seiner Kurzfassung der Reformationsgeschichte und der darauffolgenden Übersetzung der Augsburgischen Glaubensartikel für die lettischen Leser vorangestellt zu werden.³⁵

Die Amtsübernahme erfolgte am ersten Adventssonntag 1739. Blaufuß wurde nun zum Pfarrer der wichtigsten Kirche von Livland, was einen großen Karrieresprung bedeutete. Zu seinem Publikum gehörten nun die höheren Beamten des Landes, anstatt einiger weniger Adliger mit ihren Domestiquen und Bauern im lettisch-estnischen Grenzgebiet. Diese Beförderung verdankte er wahrscheinlich den freundschaftlichen Beziehungen zum livländischen Generalsuperintendenten Fischer und seinem Einsatz für die lettische Aufklärung durch die neue Bibelausgabe und seiner 1739 in Königsberg im Druck erschienenen und mit einer Leseanleitung für die Letten versehenen Lutherübersetzung.³⁶ Vielleicht spielte auch der Umgang mit den herrnhutischen Brüdern und die Teilnahme an den Ereignissen in Wolmar und Wolmarshof eine Rolle, denn zu dieser Zeit fand die herrnhutische Tätigkeit Unterstützung bei der Kirchenleitung. Sehr bald sollte sich dies jedoch ändern. Nun aber standen ihm alle Türen offen und er widmete sich energisch der Erfüllung seiner seelsorgerischen Pflichten.

32 Ein Dokument diesbezüglich ist nicht erhalten, jedoch erwähnt Blaufuß in seiner Autobiografie seine Autorschaft von einem von ihm nicht näher bestimmten in Königsberg erschienen Text.

33 *Pamācīšana, kādā vīzē svēti Dieva raksti jālasa, ka cilvēkam var izdoties uz dvēseles labumu un mūžīgu dzīvošanu.* Rīga 1841.

34 Visiem saviem veciem klausītājiem, kas pie tām divi zemnieku draudzēm Palzmere un Ērgeme pieder, es vēlu iekš tās atzišanas tā kunga Jesus Kristus, caur to apgaismošanu ta svēta gara un caur to parādīšanu tās mīlestības Dieva ta tēva, visu dvēseles labumu un prieku, ar visadu šini dzīvošana, vajadzīgu miesas labklāšanu. LU AB M „LDB 5317“.

35 Ta apliecināšana tās ticības mācības, kas no tiem, kas priekš divsimts un puscetortdesmits gadiem to priecas mācību ir uzņēmuši, 1530 gadā tai 25 Junus jeb papuvju mēneša dienā, Augsburgā, priekš ta vācemes Keisera Kārļa ta piekta un priekš daudz citiem vācemes valdiniekiem, lieliem kungiem un vēl citiem stipriem un godīgiem kungiem un Biskapiem lasīta un tam Keiseřam nodota ir, no tiem latineru rakstiem latviešu valodā pārtulkota, kuŗai viena ziņa priekš likta ir, kuŗā stāstīts top, kā tie Evangelišķīgi ļaudis tik labi vāc kā ari šini vīdzemes caur Dieva [...] žēlastības darbu to skaidru priecas mācību un ticības brīvību ir dabūjuši [...]. LU AB M “LDB5313”.

36 *Tā Cienīga Mācītāja un Dieva Kalpa Martiņa Luterus Mācība, Kā To svētu Ciešanu Ta Kunga Kristus pareizi būs apdomāt. No vāces valodas Latviešu valodā pārtulkota no Friedr. Bernhard Blaufuss. Mācītāja pie Jēkaba baznīcas.* Rīga bey Samuel Lorentz Fröhlich. 1739 (?).

In seiner Arbeit unterstützte ihn der herrnhutische Bruder, Kürschner und Handschuhmacher Andreas Simchen, der extra dafür 1740 ins Land kam und sich in der Nähe des Pfarrhauses im Schloßgraben beim Licent-Diener³⁷ Achtnicht (1695–1749)³⁸ in Riga niederließ.

Blaufuß' Haus stand den durchreisenden Brüdern offen. Eventuell dadurch entwickelte sich die Freundschaft, die in den Briefen an den Bruder Reincke³⁹ nach St. Petersburg zum Ausdruck kommt.⁴⁰ Es wird klar, dass Blaufuß Kontakte zum Netz der herrnhutischen als auch hallischen Kreise in St. Petersburg hatte. In den Briefen lässt er den lutherischen Prediger des Landkadettenkorps Tobias Plaschnig (1703–1757) grüßen.⁴¹ Er war auch mit Heinrich Gottlieb Nazzius (1687–1751), dem pietistischen Hauptprediger der Petrigemeinde in St. Petersburg, der bereits seit 1710 am Ort war und zum entschiedenen Gegner der herrnhutischen Bestrebung in Russland wurde, bekannt. Der Schwiegersohn von Nazzius Jacob Lange (1711–1777) wurde 1736 auf Blaufuß Betreiben Pfarrer in der benachbarten Gemeinde von Wolfahrt (Ēvele). Blaufuß half dem gebürtigen Ostpreußen, die lettische Sprache zu erlernen. Lange war sprachbegabt, deshalb waren beide an der Arbeit an der Redaktion der Bibelausgabe von 1739 beteiligt.⁴² Hinsichtlich der herrnhutischen Aktivitäten vertraten sie jedoch grundverschiedene Meinungen – Blaufuß war der Angeklagte, Lange wirkte als Sekretär der Untersuchungskommission gegen die Herrnhuter 1743.

Während seiner Rigaer Amtszeit scheint er vor allem mit seinen Amtskollegen, dem Diakon der St. Jakobskirche und Rektor des Rigaer Lyzeums Johann Loder, auch den anderen Schulkollegen und dem Pfarrer der St. Johannis Kirche Kaspar Elvers verkehrt zu haben. Sehr intensive Kontakte pflegte er zu den Familien der erweckten deutschen Handwerker und den Familien der lettischen wohlhabenden Unternehmer, der freien Letten aus dem überwiegend lettischbewohnten Stadtteil Rigas am linken Ufer der Düna, Überdüna genannt. Sicherlich besuchte er wegen Amtspflichten auch den in der Autobiografie erwähnten General und Gouverneur von Riga Ludolf August von Bismarck (1683–1750) und den geheimen Rat Hermann Friedrich von Vietinghoff-Scheel (1670–1746), beides Landräte.

Eine Gruppe Rigaer Handwerker sowie Blaufuß' Vorgänger im Amt an der Jakobskirche, die Pfarrer Christian Haumann (1682–1734) und Georg Ernst Heling (1699–1738),

37 Ein Zollbeamter in Livland.

38 Abraham Achtnicht (auch: Achtsnicht, Achtnich; 1695–1749). Zu seinem Leben siehe: *Name und Vorfahren der Familie Achtnich von Winterthur*. Zusammengestellt nach Aufzeichnungen von Kirchenrat Theodor Achtnich, Mannheim, durch Walter Hermann Achtnich, Wabern bei Bern. Privatdruck 2023. Mir vermittelt von Andreas Tasche, Herrnhut.

39 Reincke ist wahrscheinlich der von Otto Teigeler erwähnte Studiosus Reincke. Siehe Teigeler, Otto. *Die Herrnhuter in Russland: Ziel, Umfang und Ertrag ihrer Aktivitäten*. Göttingen, 2006, S. 272.

40 UAH R.19.G.a.a.17.b. (Nr. 128–146).

41 Das Landkadettenkorps war eine wichtige geistige Bildungsstätte Russlands, gegründet 1731. Mit Unterstützung von Burkhard Christoph Grafen von Münnich (1683–1767) wurde eine eigene Abteilung für die Söhne des baltischen Adels und die lutherische Kadettenkorpsgemeinde St. Michael in Petersburg eingerichtet. Tobias Plaschnig belieferte die Institution mit Büchern aus der Waisenhausbuchhandlung in Halle. Er sammelte auch Geld für die böhmischen Exulanten. Die pietistischen Prediger und Erzieher in Rußland wirkten so auf Wunsch Franckes als Buchführer, wie der Ausdruck damals für Buchhändler lautete. Vgl. Winter, Eduard. *Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde*. Berlin, 1953, S. 49 und 91.

42 Vgl. Grudule, Māra. Blaufüss vai Lange? Manuskripta autorības problēma. Blaufüss, Frīdrihs Bernhards. *Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunās būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753*. Jānis Šiliņš (Hg.). Rīga, 2015, S. 19–31, hier S. 24.

waren bereits bald nach der Gründung von Herrnhut im Kontakt mit den Brüdern. Christian David (1692–1751) und zwei andere Brüder kamen 1729 nach Livland und dank dieser (eventuell auch durch den Kontakt zu dem Pfarrer Johann Justus Grüner (1697–1756) in Cremona/Krimulda u.a.) Beziehungen auch nach Riga.

Mit der zunehmenden herrnhutischen Aktivität in Livland seit 1737 wuchs auch der Sympathisantenkreis dieser Bewegung unter den Rigaer Handwerkern und Kaufleuten, ebenso unter den in Riga und um die Stadt wohnenden lettischen Handwerkern, Unternehmern und Bauern der Vorstädte. Einige deutsche Handwerker und Händler waren bereits mit der Brüdergemeinde aus persönlicher Erfahrung bekannt. Die Gerichtsakten des Untersuchungsprozesses gegen die Herrnhuter in Livland von 1743 und der Briefwechsel von Blaufuß erwähnen den aus Herrnhut nach Riga gekommenen blinden Musikanten Dütchen (auch: Tutgen), den Krongießer Byrmann, der für den Lammbergkomplex in Wolmar die Glocken gegossen hat, den Schuster Loewe, sowie die Familie von Erdmann Selge. Letzterer borgte den durchreisenden Herrnhutern Geld und bürgte für sie. Der in Riga lebende Kaufmann Michael Zellich (1705–1764) finanzierte zusammen mit dem Mastenbracker und Mäzen der Brüdergemeinde in Riga, Johann Steinhauer (1705–1779), den Ankauf der Ländereien für die Herrnhuter in Winston-Salem, North Carolina um 1754.

Auf Anregung der Brüder organisierte Blaufuß bei sich im Pastorat Erbauungsstunden und Zusammenkünfte für die Letten und für die Deutschen. Die Letten aus den Vororten Dohlen, Bickern, Stint-See, Üverdüna waren um den in Dünamünde wohnenden Johann Steinhauer organisiert. Sie fanden Unterstützung bei ihren Seelsorgern Kaspar Elvers in der St. Johannis Kirche in Riga und dem Pastor Johann Friedrich Sielmann (1712–1770) in Dohlen. Die treibende Kraft für die Bildung einer lettischen Brüdergemeinde in Riga war der Kreis um Johann Steinhauer. Die Aktivität von Johann Steinhauer schien aber den deutschen Brüdern in Wolmar wahrscheinlich zu übermütig und zu riskant. Aus diesem Grund wurde beschlossen, den den Herrnhutern wohlgesonnenen Pfarrer Blaufuß zu involvieren. Seine Aufgabe war, die Seelen in Riga für die Gründung der Brüdergemeinde vorzubereiten, aber auch alle Schwierigkeiten mit dem Stadtkonsistorium zu vermeiden⁴³. Erhalten ist ein Brief von Christian David an Blaufuß über die Frage der Gemeindebildung, die aus der Sicht von Christian David erst im Entstehen befindlich war.⁴⁴

Die Zusammenkünfte im Pastorat, die von den erweckten Bauern aus den herrnhutisch gesinnten Gebieten in der Umgebung von Riga in Dohlen, Bickern, Stint-See, Mühlgraben, in Dünamünde und in Üverdüna eifrig besucht wurden, auch die Zusammenkünfte der Bauern in ihren Gesinden und im Pastorat in Dohlen, liessen die russischen Gouvernementsbehörden und die lutherische Kirche in Livland aufhorchen. Der in Wolmar gemachte Anfang schien auf Riga überzugreifen. Die herrnhutische Bewegung fand ihre Anhänger auch in den estnischen Gebieten Livlands und in Reval im

43 LNA LVVA, 237. f., 1.apr., 1. l., S. 275.

44 Der Brief Christian Davids an Friedrich Bernhard Blaufuß ist erhalten in der Abschrift von Christian David Lenz, s. Christian David Lenz: Führungen. LNA LVVA, 4038.f., 2. apr., 1330. l. Ungedrucktes Manuskript. S. if. S. auch: Paškevica, Beata. Christian David Lenz' Selbstzeugnisse von 1740 bis 1750 über die herrnhutische Erweckungsbewegung in Livland. In: Nikola Roßbach u. a. (Hg.). *Lenz-Jahrbuch. Literatur Kultur Medien 1750–1800*. Bd. 29. 2023, S. 71–90.

estländischen Gebiet. Das waren bereits zwei Provinzen der für Russland gewonnenen neuen Ländereien, die von einer für das Russische Reich fremdländischen Erweckungsbewegung ergriffen wurden. Die herrnhutischen Aktivitäten bargen ein Unruhepotenzial in sich, da Vertreter aller Stände gemeinsam agierten, vor allem aber der indigene unfreie Bauernstand eine Erfahrung mit der Idee der Gleichberechtigung vor Gott machen konnte.

Im Sommer 1742 sammelte das Oberkonsistorium die Berichte der Pastoren über die Verbreitung des Herrnhutertums in ihren Gemeinden ein. Viele dieser Berichte lobten die herrnhutischen Aktivitäten in ihren Gemeinden. Das wurde vielleicht als Warnsignal aufgefasst. 1742 wurden auch Beamte zur Inspektion in die Versammlung im Pastorat von Blaufuß geschickt. Sie verstanden Lettisch, deshalb konnten sie berichten, was da vor sich ging. Der Nachfolger im Amt der St. Johannskirche, damals noch Hilfsprediger Rötger Sehdens (1687–1758), begann öffentlich gegen die Versammlungen im Pastoratshaus von Blaufuß zu reden: denn manche Gemeinemitglieder hätten gefragt, ob sie noch zur Kirche gehen oder die neue Lehre⁴⁵ annehmen sollen. So sei „eine Trennung quod doctrinam in der Gemeinde derer rigischen Letten entstanden“.⁴⁶ Vermutlich war der für die Letten zuständige Hilfsprediger unzufrieden mit dem großen Zulauf seiner Eingepfarrten zu einem anderen Pfarrer. Die Verletzung der traditionellen Ordnung ging aber noch weiter, denn in den Versammlungen ausserhalb des Pastorats, wenn die Pfarrer Blaufuß und Elvers nicht dabei sein konnten, hatte ein Laie – der Musikant Duttchen, Johann Steinhauer oder auch ein zu Gast weilender herrnhutischer Bruder, gepredigt. Man traf sich privat auch in den Häusern der miteinander befreundeten Handwerker. Frau Blaufuß organisierte ihrerseits Frauenversammlungen auf die gleiche Art.⁴⁷ Auf allen Veranstaltungen wurde aus „uncensurierten“, das heißt von dem Konsistorium in Livland nicht genehmigten Büchern gelesen und gesungen.

Blaufuß „habe dem Steinhauer immer gerathen und zu verstehen gegeben, daß er vorsichtig handeln solle. Manchmal wurde auch Liebesmahl (Blaufuß nennete es Gastmahl) gehalten. Manchmal sey es beym Schuster Loewe, bisweilen beim seligen Kammacher Steinmetz und auch in seinen Deponentis (Achtsnicht) Hause gehalten worden, allwo H. Pastor Blaufuß auch einige mahl zugegen gewesen, Blaufuß habe auch solche Gastmahle gehalten. Auch in Schneiders Sellge und des Schusters Tornbaum Hause. Bei Blaufuß eine Spaar-Büchse in den Stunden gewesen, welches Geld daraus alle arme Brüder z.E: Dütchen bekämen. Blaufuß fuhr auch zu Dahlischen Bicksche Gesinde und hielt daselbst Zusammenkünfte.“⁴⁸ Es ereignete sich also „ex praemissis, daß eine herrnhutische Form in Riga bereits introduciert und in praxi sey“⁴⁹.

Bereits im Februar tagte eine staatliche Untersuchungskommission in Dohlen, Ende März 1743 kam diese Kommission nach Wolmar. Blaufuß sollte sich der Kommission am 16. Juni stellen, er entschuldigte sich aber per Brief, dass er „wegen Kranken und anderen

45 In der Autobiografie wird der Begriff in lettischer Sprache „jauna ticība“ (neuer Glauben od. Religion) gebraucht.

46 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., S. 540.

47 Schluß der historischen Nachricht von der in Liefland eingeführten und wieder gestörten Herrnhuterey. In: Beylage I. Fortsetzung der Deduction aus den Acten, welche im Nahmen der Commission der kayserl. Regierung übersandt worden. In: *Acta historica ecclesiastica oder gesamlete Nachrichten von den neuesten Kirchengeschichten*. Sieben und achtzigster Theil. Weimar, bey Siegmund Heinrich Hofmann, 1751, S. 408.

48 Ebd., S. 410.

49 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., S. 551.

vorgefallenen nothwendigen Kirchen-Sachen“⁵⁰ noch nicht nach Wolmar kommen kann. Es wurde ein Gegenschreiben verfertigt, dass er sogleich erscheinen solle und Johannes Loder an seiner Stelle zu arbeiten hat. Am 9. Juli kam Blaufuß in Wolmar an. Am 11. Juli wurde er informiert, daß er befragt werden würde und es seine Pflicht sei, eine „zuverlässige Nachricht“ zu erteilen.⁵¹

Die Befragung von Blaufuß begann am 13. Juli. Er sollte die Namen der Personen nennen, „so sich zu seiner Versammlung halten“. Da er dieses nicht getan hat, so wurde verfügt, dass seine Freunde in Riga befragt werden und er so lange in Wolmar sich aufhalten solle, bis er die Namen nennen würde. Blaufuß hatte seine herrnhutische Identität geleugnet, jedoch hat er die Namen seiner deutschen Pastoratsbesucher im Nachhinein genannt. Die retrospektive Auseinandersetzung mit dem während des Prozesses Erlebten scheint ein entscheidender Grund für das Verfassen der Autobiografie gewesen zu sein. Blaufuß stellte sich wiederholt die Frage, ob die herrnhutische Bewegung in Livland zu rechtfertigen ist. Die Wiedergabe der gegen ihn erhobenen Beschuldigungen in seinen Schilderungen steht im Einklang mit den Gerichtsprotokollen. Auch in der Autobiografie bleibt er in Bezug auf die Frage, ob er selber Bruder geworden war, vage und lässt die Lesenden im Ungewissen. Während des Prozesses verneinte er seine Zugehörigkeit zur Brüdergemeine – aber: die an die Brüdergemeine 1740 geschickten Briefe rückten ihn näher an die Brüder heran, als er es sich im Nachhinein für sich selbst eingestehen wollte.

Ein sehr wichtiger Anklagepunkt war zudem sein Beitrag zur Belieferung der livländischen Anhänger Herrnhuts mit herrnhutischer Literatur: „Die herrnhutsche Bücher teils von Buntebart und Heim, teils aus Altona von dem dasigen Buchhändler Korthe nun an Herrn pastorem Blaufuß adressiert und von selbigem wieder anhero an die Brüder Gemeine gesandt worden.“⁵² Die Beförderung dieser Druckwaren durch das zwischen Preussen und Livland liegende Kurland ist auch den dort zuständigen Behörden nicht verborgen geblieben. Der Libauer Pfarrer Ludwig Tetsch (1708–1771) berichtete: „Man hat auch bemerket, daß nicht allein gedruckte herrenhuthische Schriften, sondern gar curische und Estheische Typi in guter Menge hie durchgegangen, ingleichen abgedruckte Kupferstiche, die mystisch genug ausgesehen und ohne Zweifel die Imagination des elenden Bauervolcks zu berücken dienen sollen, indessen hat an keinem Ort bekannt werden wollen, daß dieser unrein durchfließende Strom schädliches Wasser nachgelassen haben sollte.“⁵³

Blaufuß fungierte nicht nur als Mittelsmann für die Beschaffung der Literatur. Seine in lettischer Sprache hinterlassenen Schriften zeugen von der Beteiligung am in Livland angefangenen, frommen Aufklärungsprozess der lettischen Bevölkerung, dessen Resultat die Bildungsförderung der Letten, die Begeisterung für das herrnhutische Liedgut, die Förderung des Geschichtsbewusstseins und der eigenständigen Kreativität war. Die Untersuchungskommission hat über 2000 „herrnhutische gedruckte Bücher, so in die

50 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., S. 286.

51 Ebd., S. 135.

52 LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 1. l., S. 231.

53 M. Carl Ludwig Tetschen Past. Libav. Teut. Prim & Insp. Schol. Kurze Nachricht von einigen herrnhuthischen Bewegungen in Curland. In: Anhang zu den actis historico ecclesiasticis und derselben Achten Band. In: *Acta historico-ecclesiastica, oder Gesammlete Nachrichten von den neuesten Kirchen-Geschichten*. Vier und vierzigster Theil. Weimar: bey Siegm. Heinrich Hoffmann, Weimar, 1744, S. 310f.

hiesige lettische oder unteutsche Sprache übersetzt worden, weggenommen“.⁵⁴ Die handschriftlich verfertigten Texte sollen eine ebenso beeindruckende Zahl umfasst haben.⁵⁵

Die Erweckungsbewegung sollte sich um 1740 auch auf Kurland ausbreiten. Der kurländische Pastor Ludwig Tetsch war den Herrnhutern gegenüber feindlich gestimmt und säumte nicht an den kurländischen Superintendenten Alexander Gräven (1679–1746) zu berichten, „daß der herrnhutische Geist in Mietau als der Hauptstadt Curlands seinen Platz zu nehmen bereits angefangen.“⁵⁶ Auch Blaufuß nahm Kontakt mit den erweckten Kreisen in Mitau auf. In dem in Weimar erscheinenden Periodikum „Acta historico ecclesiastica“ wurde 1744 ein von ihm verfasster Brief an eine unbekannt gebliebene Dame in Kurland abgedruckt. Dieser Brief erschien zusammen mit dem Erweckungsschreiben Christian Davids an die Stadt Mitau und umfasste zudem ein der Stadt gewidmetes Gedicht. In Mitau ist man aktiv gegen die Sympathisanten der Herrnhuter, darunter einen Nadler namens Sprange und einen Schuster namens Sether, vorgegangen: „Die Sache ist darauf in der Oberrathstube Landesverrätherisch und bedenklich fürgenommen worden.“⁵⁷ Diese kurländische Untersuchung scheint ihre Wirkung erreicht zu haben, denn in Kurland breitete sich die herrnhutische Bewegung erst Ende des 19. Jahrhunderts aus.

Die Erlebnisse dieser für Blaufuß sicherlich sehr schweren Jahre scheinen seine Gesundheit beeinträchtigt zu haben, denn der letzte Teil der Autobiografie widmet sich einer detaillierten Krankheitsbeschreibung und den Bemühungen, sich Erleichterung zu verschaffen. Aus kulturhistorischer Sicht ist die Beschreibung von Interesse, denn es werden die möglichen Ursachen, Therapien und Kurmöglichkeiten in Livland beschrieben. Der Schlussteil der Autobiografie ist als Auswertung seiner eigenen Pfarrertätigkeit und als Analyse des eigenen Seelenzustandes zu verstehen. Sicherlich ist die Autobiografie von Blaufuß als herrnhutischer Lebenslauf zu lesen⁵⁸, jedoch sprengt ihre intellektuelle Vielfalt den traditionellen Rahmen eines solchen Lebenslaufs. Blaufuß selbst beruft sich indirekt auf die Bekenntnisse vom Heiligen Augustin (354–430). Sicherlich kannte er auch andere Lebensbeschreibungen, vor allem den Lebenslauf von August Hermann Francke, die ihm als Orientierung dienten.

Nach dem Tod von Jacob Benjamin Fischer und dem Amtsantritt seines Nachfolgers Jacob Andreas Zimmermann (1706–1770), der die Sympathisanten der Herrnhuter verurteilte, wurde es für Blaufuß schwer, seinen Pfarrerplichten nachzugehen. Aufgrund seines sich verschlechternden Gesundheitszustands übernahm der Adjunkt Heinrich Friedrich Heerwagen (1717–1773), bis dieser 1749 zum Pfarrer der Jacobskirche berufen

54 Anon. Extract eines Schreibens aus Riga vom 14. Jan. In: Ebd., S. 309.

55 Handschriften aus der ersten „Erweckungszeit“ (bis zum Gerichtsprozess) in Livland in lettischer Sprache sind kaum erhalten. Es gibt nur einige indirekte Hinweise in den Lebensläufen, die auf die Abschriften der Lieder, einiger Schriften von Zinzendorf hinweisen.

56 M. Carl Ludwig Tetschen Past. Libav. Teut. Prim & Insp. Schol. Kurze Nachricht von einigen herrnhuthischen Bewegungen in Curland. In: Anhang zu den actis historico ecclesiasticis und derselben Achten Band. In: *Acta historico-ecclesiastica, oder Gesammlete Nachrichten von den neuesten Kirchen-Geschichten*. Vier und vierzigster Theil. Weimar: bey Siegm. Heinrich Hoffmann, 1744, S. 317.

57 Ebd., S. 318.

58 Schmid, Pia: „Die Seele ihrem Heilande entgegen zu tragen“. Krankheit und Sterben in Herrnhuter Lebensläufen 1750–1830. In: Holger Zaunstöck, Thomas Grunewald (Hg.). *Heilen an Leib und Seele. Medizin und Hygiene im 18. Jahrhundert*. Halle, 2021, S. 280–289.

wurde, seine verbleibenden Pflichten. Blaufuß wurde als berufsuntauglich abgesetzt. Er musste auch das Pastorat verlassen und in die "Wittiben-Wohnung" umziehen.⁵⁹

Mit dem Verfassen seiner Autobiografie handelte Blaufuß ganz im Sinne Zinzendorfs: "Wenn jemand aus der Hütte geht, so ists ein verständiger Gedanke von ihm, einen Lebenslauf zu erzählen, reine Arbeit mit ihm zu machen, und seine letzten Stunden damit zuzubringen, sich die Geschichte seiner Seele durchzudenken."⁶⁰ Nach dem Verfassen der Autobiografie waren ihm jedoch noch mehrere Jahre einer regen literarischen Tätigkeit vergönnt.

Das Kirchenbuch von St. Jacobi meldet auf der Seite 967: "D 21 Maji wurde mit einer vom H. Pastor Loder gehaltenen Leichenpredigt beerdigt H. Pastor emeritus Friedrich Bernhard Blaufuß. Das Grab ist hinter dem Altar; er war den 13 Maj c.a. gestorben, nachdem in die 9 Jahre vom Amte nicht mehr vorstehen können. Sein Alter war 56 Jahre."⁶¹

59 Ex Actis Judicialibus Cæsarei suprimi Consistorii per Livoniam, Riga d. 26. April 1751. LU AB R Ms. 1140, 1b.

60 Zit. nach Meyer, Gerhard: Nikolaus Ludwig Reichsgraf von Zinzendorf und Pottendorf. Eine genealogische Studie mit Ahnen- und Nachfahrenliste. In: Zinzendorf, Nikolaus Ludwig, von: *Ergänzungsbände zu den Hauptschriften*. Beyreuther, Erich; Meyer, Gerhard (Hg.). Ergänzungsband I. Hildesheim, 1966, S. 125.

61 Rīgas Sv. Jēkaba vācu draudzes 1751.–1789. gada dzimušo un kristīto, laulāto un mirušo reģistrs ar alfabētisko rādītāju. LNA LVVA, 3142. f. Sv. Jēkaba baznīca 1. uzskaites 16. lieta. Hier ist ein Fehler – Blaufuß starb im Alter von 59 Jahren.

Blaufuß' literarisches Schaffen

Livländische Historien

Friedrich Bernhard Blaufuß ist in die lettische Kulturgeschichte vor allem als Verfasser der ersten für das damalige lettische Lesepublikum im Original auf Lettisch verfassten Landesgeschichte unter dem Titel "Stāsti no tās vecas un jaunās būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753" ("Historien aus alten und neuen Zeiten der livländischen Leute, aufgeschrieben 1753")⁶² eingegangen. Blaufuß' Autorschaft kann nicht eindeutig bewiesen werden, da der Autograph nicht mehr auffindbar ist. Jedoch ergeben die sprachlichen Besonderheiten und thematischen Ähnlichkeiten zu anderen Geschichtsthemen gewidmeten Texten von seiner Hand klare Indizien für Blaufuß' Autorschaft. Der Text ist in einem einzigen Exemplar, einer undatierten Abschrift von unbekannter Hand erhalten. Nach der Analogie mit seinen anderen handschriftlich überlieferten Texten ist anzunehmen, dass es mehrere Abschriften auch dieses Textes gegeben hat. In vollem Umfang wurde der Text erst 2015 herausgegeben.

Im lettischsprachigen Kalender auf das Jahr 1791 "Vidzemes kalenders" ("Livländischer Kalender") ist ein kurzes Fragment der "Historien" eventuell in Bearbeitung von Gustav Bergmann (1749–1814) publiziert worden.⁶³ In der Publikation gibt es, wie es damals üblich war, keine Autorenangaben. Die Publikation des Textes im Kalender macht die Annahme naheliegend, dass der Text wahrscheinlich im Besitz von Gustav Bergmann gewesen ist. Er hat das Fragment über die sogenannte Aufseglung Livlands für die Publikation in gekürzter, frei veränderter Fassung gewählt.⁶⁴ Den Lesern wird am Ende der Publikation eine Fortsetzung versprochen, falls sie den Text interessant fänden. In der Kalenderausgabe für das nächste Jahr wird die Geschichte jedoch nicht wieder aufgegriffen. Die Gründe dafür sind unbekannt.

Die Nacherzählung der Geschichte Livlands von Friedrich Bernahrd Blaufuß kann man unter vielen Aspekten würdigen.⁶⁵ Ich möchte in diesem kurzen Überblick nur darauf verweisen, dass Blaufuß' "Historien" auch im unmittelbaren Kontext der Erstpublikationen der Livländischen Chronik von Heinrich dem Letten zu sehen sind.⁶⁶ Laut dem Auktionskatalog seiner Privatbibliothek besaß Blaufuß die lateinische Erstpublikation der Chronik von Johann Daniel Gruber (1686–1748)⁶⁷, der 1723 Professor an der Universität Halle war. 1747 erschien in Halle die deutsche Übersetzung der Chronik

62 LU AB M "LDB 5316", Abschrift von unbekannter Hand, publiziert 2015.

63 *Vidzemes kalenders uz to 1791. gadu pēc ta Kunga Kristus Piedzimšanas*. Rīga, 1790, S. 41–47.

64 Mehr über diese Publikation s. Apinis, Aleksejs. Tautas servēstures tēlojums latviešu pirmo literātu darbos. No: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1994, Nr. 1, 31.–48.lpp.; Daija, Pauls. Vēsture un atmiņa tautas apgaismības literatūrā: Vidzemes un Kurzemes kalendāri (1762–1822). No: Mārtiņš Kaprāns, Gustavs Strenga, N. Bekmans-Dirkess (sast.). *Atmiņu kopienas: atceres un aizmiršanas kultūra Latvijā*. Rīga, 2016, 83.–105.lpp. un Daija, Pauls. Kristofs Harders, Gustavs Bergmanis un "Vidzemes kalendārs 18. gadsimtā. No: *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*. Rakstu krājums, Liepāja, 2019, Nr. 24, S. 12.–27, hier insbesondere S. 22.

65 S. vorherige Anm.

66 Die inhaltlichen Zusammenhänge werden von Gvido Straube in dem Vorwort zu „Vidzemes stāsti“ angedeutet. S. Straube, Gvido: Historiogrāfisks ievads. In: Blaufuss, Fridrihs Bernhards. *Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunās būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753*. Jānis Šiliņš (Hg.). Rīga 2015, S. 11–18.

67 *Origines Livoniae sacrae et civilis seu cronicon Livonorum vetus, continens res gestas trium primorum Episcoporum ... ad annum Christi 1226 deducta.. e codice ms. Recensuit.. Ioan Daniel Gruber*. Francofurti, Lipsiae, Anno MDCCXL. XVIII.

von Johann Gottfried Arndt (1713–1767)⁶⁸, der im selben Jahr nach dem Studium in Halle und der pädagogischen Tätigkeit in Livland Konrektor des Rigaer Lyzeums wurde. Das bedeutet, dass er spätestens ab da zum Bekanntenkreis von Blaufuß gehörte. Blaufuß könnte man in dieser Reihe als den ersten Nacherzähler der Chronik für das lettische Publikum einordnen, und zwar, zeitgleich mit den Erstausgaben dieses Textes. Vielleicht war das Verfassen der „Livländischen Historien“ durch Blaufuß eine Auftragsarbeit für die lettischsprachigen Rigaer Herrnhuter.⁶⁹

Der Kulturwissenschaftler Jānis Krēsliņš (jun.) hat noch einen weiteren Aspekt der „Livländischen Historien“ von Blaufuß hervorgehoben, und zwar eine Korrelation zu der berühmten 1797 in deutscher Sprache erschienenen Streitschrift „Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts“ von Garlieb Merkel (1769–1850). Er kommt zu dem Fazit:

„Wir können behaupten, dass die „Historien“ von Blaufuß eines der bedeutendsten Zeugnisse des lettischen Selbstwertgefühls in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts ist. Dieses Werk hat ein Mensch geschrieben, der Lettisch als Fremdsprache gelernt hat. Obwohl der Name von Blaufuß selten genannt wird, man könnte sagen – eher oft vergessen wird, ist sein Verdienst zu beachten. Wenn wir die „Livländischen Historien“ von Blaufuß lesen, empfinden wir die etwa vierzig Jahre später geschriebenen „Die Letten“ von Merkel nicht mehr als so revolutionär, wie uns das in den Schulbüchern oft nahegelegt wird.“⁷⁰

Das Vorwort zur lettischen Bibelausgabe von 1739

Eine weitere, im Unterschied zu dem vorher besprochenen Text allgemein bekannte, in vielen Auflagen und fast 100 Jahre nach der Erstpublikation sogar als Einzeldruck erschienene literarische Leistung von Blaufuß ist seine (allerdings genauso anonym) erschienene Vorrede zu der zweiten Gesamtausgabe der Bibel in lettischer Sprache aus dem Jahr 1739.⁷¹ Das Vorwort ist die erste lettischsprachige Anleitung für das individuelle stille Lesen und die Ausarbeitung eines persönlichen Zugangs zu dem Gelesenen. Blaufuß Vorbild war die von August Hermann Francke geschriebene Anleitung für das Bibellesen.⁷² Blaufuß bietet in seinem Vorwort eigentlich eine Nacherzählung, wenn nicht sogar freie Übersetzung von Franckes Schrift. Die Anleitung zum Bibellesen soll laut Blaufuß in sechs Schritten, die sich sehr ähnlich formuliert auch bei Francke finden,

68 *Der Livländischen Chronik erster Teil von Liefland unter seinen ersten Bischöfen.. mit kurzen Anmerkungen begleitet und ins Deutsche übersetzt von Johann Gottfried Arndt der Schule zu Arensburg auf Oesel Rector.* Halle, 1747.

69 Apinis, Aleksejs. Tautas senvēstures tēlojums latviešu pirmo literātu darbos. No: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1994, Nr. 1, S. 31.–48, hier S. 34.

70 Krēsliņš, Jānis (jun.). Fridrihs Bernhards Blaufūss un viņa nevaids nizzināmi stāsti. In: Gvido Straube (Hg.). *Vidzeme, baznīca, sabiedrība laikmetu maiņā: zinātnisko rakstu krājums*. Valmiera, 2009, S. 101.

71 Anon. Viena Pamācīšana, kādā vizē svēti Dieva raksti jālasa, ka cilvēkam var izdoties uz dvēseles labumu un mūžīgu dzīvošanu. In: *BIBLIA, tas ir: Ta Svēta Grāmata, jeb Dieva Svēti Vārdi, Kas priekš un pēc ta Kunga Jesus Kristus svētas Piedzimšanas no tiem svētiem Dieva-Cilvēkiem, Praviešiem, Evangelīstiem, jeb Priecas Mācītajiem und Apustuļiem uzrakstīti, Tām Latviešām Dieva Draudzībām par labu iztaisita*. Kēnsbergā 1739, S. 2–5 (eigentlich 3–10).

72 *Einfältiger Unterricht, Wie man die Heilige Schrift zu seiner wahren Erbauung lesen solle: Für diejenigen, welche begierig sind ihr gantzes Christenthum auf das theure Wort Gottes zu gründen* / entworfen von August Hermann Francken, S. Theolog. Profess. zu Halle, u. Past. zu Glaucha vor Halle. [Erstpublikation 1694].

erfolgen. Der erste Schritt wird getan, wenn man das Buch in die Hand nimmt. Im geistigen Sinne bedeutet diese Handlung die Bereitschaft, das Wort Gottes zu hören. Er führt auf und entkräftet die möglichen Gegenargumente der lettischen Leser, z.B. dass man keine Zeit habe, dass man nicht (genug) lesen gelernt hat, oder dass nur die Kirchenmänner die Bibel lesen können. Blaufuß argumentiert, dass die Bibel für alle – “sowohl für Einfältige als auch für die Klugen”⁷³ geschrieben ist. Mit expressiven rhetorischen Mitteln argumentiert er weiter: “Was hilft das solchen Menschen! Dass sie zwar lesen können, und Gott ihnen die Heilige Schrift auch in die Hand gibt, aber sie lesen sie doch nicht? Was wird denen die Bibel nützlich sein, wenn sie in einer Kammer auf einer Bank liegt oder im Regal steht?”⁷⁴ Es ist wichtig, die ganze Bibel durchzulesen, wie auch Francke gelehrt hat. Zweitens, soll man die Bibel nicht zur Unterhaltung lesen, z.B. als Geschichten aus alten Zeiten. Auch soll man nicht nur mit dem Verstand lesen, sondern die Worte im Herzen bewahren. Drittens, wenn man nun “mit dem Herzen” liest, versteht man, wie dunkel und sündhaft das Herz ist und der Leser sich nicht auf sein Verständnis des Gelesenen verlassen kann. Im vierten Schritt kommt das Gebet zu Hilfe. Erst wenn das Gebet richtig angewendet wurde, kann man in dem fünften Schritt das „mit dem Herzen“ Gelesene bedenken und verinnerlichen. Das Schlüsselwort auf dieser Etappe ist „Apmāšana“ – Kontemplation. Francke verwendet dazu den Begriff der Betrachtung. Blaufuß lädt in seinem Vorwort zum kontemplativen Lesen, zum intensiven Erfassen des ganzen Bibeltextes ein, was ein Novum für die größtenteils an das von der Kanzel gesprochene Wort oder die im Gesinde laut verlesene Schrift gewöhnten lettischen Bauern darstellte. Blaufuß empfiehlt das aufmerksame Durchlesen der ganzen Bibel in linearer Abfolge vom Anfang bis zum Ende als Offenbarung Gottes, wo kein Wort unbedeutend oder überflüssig ist. Die Anleitung von Blaufuß ist auf die Erkenntnis Christi orientiert – „Diesen Jesus sollst du auch in den Büchern Mose, in allen Propheten- und Apostelbüchern suchen. [...] Der Erlöser wird diese große und teure Sache sein, die du beim Lesen und Nachdenken suchen wirst, [...] dein Herz wird ihm nachjagen und seine Frohe Botschaft wirst du überall und immer im Kopf behalten.“⁷⁵ Sechstens, muss man die Worte im Herzen bewahren und an sie glauben und denen gehorchen, und nicht zu viel grübeln und sich selber als klug darstellen. Das Alte Testament wird traditionell als die Gebote für den sündhaften Menschen beinhaltend und das Neue Testament als die frohe Botschaft der Erlösung offerierend betrachtet.

Livländisches Denkmal

Die 1752 gefertigte Autobiographie war der Auftakt für die fruchtbarste Schaffensperiode der letzten Lebensjahre von Blaufuß. Ein besonderes Jahr in dieser Hinsicht stellt 1753 dar. In diesem Jahr entstand nicht nur das bedeutende Denkmal der lettischen Sprache und Geschichtsschreibung “Historien”, sondern auch ein Pendant dazu in gereimter

73 Viena Pamācīšana, kādā vizē svēti Dieva raksti jālasa, ka cilvēkam var izdoties uz dvēseles labumu un mūžīgu dzīvošanu. In: *BIBLIA, tas ir: Ta Svēta Grāmata, jeb Dieva Svēti Vārdi, Kas priekš un pēc ta Kunga Jesus Kristus svētas Piedzimšanas no tiem svētiem Dieva-Cilvēkiem, Praviešiem, Evangelistiem, jeb Priecas Mācītajiem und Apustuļiem uzrakstīti, Tām Latviešām Dieva Draudzībām par labu iztaisīta.* Ķensberga, 1739, S. 2.

74 Ebd.

75 Ebd., S. 5.

Form in deutscher Sprache unter dem stark barockisierenden Titel „Liefländisches Denkmal bestehend in einem Ruhm des Werckes Gottes / welches sich Ao 1738 in Erweckung einer Menge Ehstnischer und Lettischer Bauern im Herzogthum Liefland zu deren ungeheuchelten Bekehrung und seligen Herzens und Lebens Veränderung hervorgethan und ieder männiglich bekannt ja weltkündig geworden, wegen der davon ausgestreueten Unwahrheiten und falschen Berichte nach desselben wahren Begebenheit, in gebundenen Zeilen von einem unpartheiischen Augenzeugen aufgesetzt 1753“. Dieses bislang unbekanntes, vorwiegend in Alexandrinern verfasste Langgedicht ist in zwei Versionen überliefert – als Autograph der Arbeitsvariante am Gedicht mit Korrekturen von eigener Hand⁷⁶ und einer weiteren an wenigen Stellen abweichenden, anonymen Abschrift späteren Datums⁷⁷.

Mit dem Gedicht möchte der Autor den im Titel genannten Ereignissen ein „Denkmal“ setzen und der Vergessenheit entreißen. Ein weiterer Wunsch ist, die Arbeit und den Erfolg des herrnhutischen Werks gegen seiner Meinung nach falsche Interpretationen zu verteidigen, die nicht nur zu seiner Lebenszeit, sondern auch in der Zukunft zu befürchten sind. In gebundenen Zeilen klingt das so:

„Es ist beklagens werth, daß manches Werk vergessen, / Das in der vorgehen Zeit von Wichtigkeit gewesen, / O wäre jedem doch ein Denkmal aufgerich't, / So hielte man vielleicht nun manches nicht erdicht't. / Warum soll auch mein Kiel hiermit ein Denkmal stiften / Von einem Gottes Werk, geschehen in Nordens Lüffthen, / Das unsrem Liven Volck vor etwa fünfzehn Jahren / Durch Gottes Kraft und Rath aus Gnaden wiederfahren. / Ich meine selbige landkündige Erweckung, / Die Gott der Herr geschaff, genommen in Bedeckung.“

Gleichzeitig ist das Gedicht ein Plädoyer für die Achtsamkeit gegenüber der eigenen Geschichte, ein Aufruf, die kollektive Erinnerung zu pflegen und zu ehren. Der Verfasser bietet eine Rückschau auf die unmittelbaren Erweckungsereignisse, aber geht mit seiner Darstellung auch um etwa hundert Jahre zurück in die Zeit der durch die schwedische Regierung veranlassten und von dem Generalsuperintendenten Livlands Johann Fischer (1636–1705) angestoßenen Bildungsförderung der lettischen Bauernschicht. Er sieht die Ereignisse im kausalen Zusammenhang, der sich von dem pietistischen Einfluss auf die führenden Persönlichkeiten in Livland durch Spener und Francke⁷⁸ bis zu der von den Brüdern bewirkten Erweckung, moralischen und pädagogischen Besserung der erweckten lettischen und estnischen Bauern und Handwerker erstreckt. Es muss an dieser Stelle angemerkt werden, dass eine solche Sicht um das Jahr 1753 in Livland wegen des Verbots der Brüdergemeine und der langjährigen Fehde zwischen den Herrnhutern und hallischen Pietisten äußerst ungewöhnlich war. Dazu gehörte Mut und eine Art Verzweiflung über den verlorenen Posten, was sich biographisch ja bei Blaufuß bestätigen lässt.

Die in den „Historien“ und im „Livländischen Denkmal“ sich auf die Wirkungszeit von Johann Fischer beziehenden Ereignisse und Personen lassen sich als Paralleldar-

76 LNA LVVA, 237.f., 1. apr., 8c. 1.

77 UAH R.19.G.a.8.6.b.

78 S. Albrecht-Birkner, Veronika. Glücks Verhältnis zu Phillip Jacob Spener und August Hermann Francke, oder: War Glück Pietist? In: Christiane Schiller, Mära Grudule (Hg.). *„Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs“*. Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Wiesbaden, 2010 (Fremdsprachen in Geschichte und Gegenwart, 4), S. 57–78.

stellung lesen. Beide Werke entsprechen dem gleichen heilsgeschichtlichen Duktus, der in „Historien“ über die tausendjährige Periode seit der sogenannten „Aufseglung“ sich erstreckt. Das „Denkmal“ betrachtet die Ereignisse der letzten Jahrzehnte als Erfüllung des heilsgeschichtlichen Plans beider in Livland lebenden Nationen – der Letten und der Esten.

Wenn man eine Gesamtaussage über das „Denkmal“ als Dichtung treffen möchte, so wäre die Bezeichnung „konventionell“, den Vorschriften der Regelpoetik der Zeit folgend, angebracht. Sowohl in der Form als auch im Inhaltsaufbau und Durchführung des Themas erwarten einen Kenner der traditionellen barocken Dichtung keine Überraschungen. Der Autor sucht nach dem Reim in Erstaunen erregender Fleißarbeit, um das Mitzuteilende in eine zu der damaligen Zeit anerkannte und allgemein verbreitete Strophe des Alexandriners zu zwingen.

Die Novität im Kontext der zur Blaufuß' Zeit gängigen Lyrik ist die Materie und deren Darstellungsweise. Das Ungewöhnliche liegt in der Wahl des Themas selbst, und in der daraus folgenden Konsequenz, dass man in diesem Fall nicht von Begebenheiten erzählt, die edlen Rittern oder Adligen zugestoßen sind, sondern der Gegenstand der heroisierenden Darstellung ist das einfache Volk der Letten und der Esten. Die lettischen und estnischen Herrnhuter werden zu biblischen Gestalten stilisiert, um das Archetypische und auch das Bedeutende ihres Handelns hervorzuheben. Der selige Zustand der Erweckten stilisiert sie zu Lazarus, Martha, Magdalene, Simon, Zachäus und anderen biblischen Gestalten. Es hört sich folgendermaßen an: „Da waren herzliche, betübte Magdalenen, /Die Simons heilger Stolz nun pflegte zu verhöhnen;/ Da hörte man denn auch Zachäus Herzens Beicht/ Und sah durch Jesu Wort die Herzen wieder leicht.“

Es entfaltet sich ein großartiges Panorama an einzelnen Gestalten, aber auch an dem Gesamtakteur „Volk“, das auf der historischen Bühne immer sichtbarer wird.⁷⁹

Dem Luthertum gewidmete Texte

Dem historischen Themenkreis ist auch das von Blaufuß verfasste Vorwort zu seiner Übersetzung des Augsburger Glaubensbekenntnisses in der lettischen Sprache zuzuordnen. Die Handschrift ist als Autograph überliefert worden.⁸⁰ Eigentlich stellt Blaufuß womöglich zwei Vorworte der Übersetzung des Augsburger Glaubensbekenntnisses voran. Das erste Vorwort ist unvollständig erhalten und richtet sich an die Letten seiner Gemeinden in Paltzmer und Ermes.⁸¹ Das andere dem Glaubensbekenntnis direkt

79 Ausführlicher zu dem Gedicht „Liefändisches Denkmal“ s. Paškevica, Beata. A poetic monument to the Moravian awakening movement in Livonia. In: *Journal of Baltic Studies*. Special issue: Multilingual Poetry and Poetic Multilingualism in Baltic History. Ed. by Liina Lukas, 2023, No. 4, p. 787–799.

80 Ta apliecinašana tās ticības mācības, kas no tiem, kas priekš divsimts un puscentorodesmits gadiem to prieras mācību ir uzņēmuši, 1530 gadā tai 25 Jūņus jeb papuvju mēneša dienā, Augspurgā, priekš ta vāczemes Ķeiserā Kārļa ta piekta un priekš daudz citiem vāczemes valdniekiem, lieliem kungiem un vēl citiem stipriem un godīgiem kungiem un Bīskapiem lasīta un tam Ķeiseram nodota ir, no tiem latinero rakstiem latviešu valodā pārtulkota, kuŗai viena ziņa priekš likta ir, kuŗā stāstīts top, kā tie Evangelišķīgi ļaudis tik labi vāc kā arī šīnī vidzemes caur Dieva [...] žēlastības darbu to skaidru prieras mācību un ticības brīvību ir dabuŗuši [...]. LU AB M "LDB 5313".

81 Visiem saviem veciem klausītājiem, kas pie tām divi zemnieku draudzēm Paltzmerē und Ehrgemē pieder [...]. LU AB M "LDB 5317".

vorangestellte Vorwort ist ein kurzer historischer Abriss der Reformationsgeschichte mit den Schlüsselepisoden aus dem Leben Martin Luthers und auch dem Reformationsanfang in Riga. Dieser historische Abriss der Reformationsgeschichte weist stellenweise Parallelen mit der Geschichtsbeschreibung "Livländische Historien" auf. Manche Kommentare sind in beiden Texten fast identisch. Das Manuskript des Glaubensbekenntnisses ist undatiert, jedoch wird aus dem Vorwort ersichtlich, dass Blaufuß diesen Text für das zweihundertjährige Jubiläum des Augsburger Reichs- und Toleranzfriedens 1755 vorbereitet hat. Ob seine im Vorwort geschilderte Reformationsgeschichte in der livländischen Kirche breiter rezipiert wurde, ist nicht klar, jedoch ist er der Erste, der die Reformationsgeschichte in lettischer Sprache aufgeschrieben und das Augsburger Glaubensbekenntnis übersetzt hat.

Mit der bereits 1739 im Durck erschienen Übersetzung des Passions-Sermons von Martin Luther „Ein Sermon von der Betrachtung des heiligen Leidens Christi“ (das Evangelium auf den Palmtag) eröffnet Blaufuß ein neues Kapitel in der lettischen Lutherrezeption. Das ist auch der wichtigste und faktisch auch der einzige (neben zwei Gelegenheitsdichtungen und dem Vorwort zu der Bibel) zu Lebzeiten von Blaufuß im Druck erschienene eigenständige Text⁸². Im Unterschied zu der über mehrere Jahrhunderte reichenden Tradition der Neuauflagen vom Kleinen Katechismus und der Kinderlehre erscheint für den lettischsprachigen Kirchgänger zum ersten Mal in lettischer Sprache eine vollständige Predigt von Luther. Auch zu dieser Predigtausgabe schreibt Blaufuß ein an den lettischen Leser gerichtetes Vorwort und redet ihn in der Tradition von Ernst Glücks Vorwort zu der ersten lettischen Bibelausgabe als „lieber Lette“ an. Die Bedeutung dieser von Blaufuß geleisteten Lutherübersetzung bekräftigt die Zweitauflage dieses Textes einige Jahrzehnte später in der Bearbeitung des lettischen Schulmeisters Miķelis Gailis (1749–1827).⁸³

Die Lutherübersetzung hat eine bemerkenswerte Zugabe – das Gedicht "Viena dziesma no tās ciešanas mūsu Kunga Jesus Kristus" ("Ein Lied vom Leiden unseres Herrn Jesus Christus"), das bis jetzt noch nicht als Nachdichtung identifiziert werden konnte. Der Druck dieser die Christuswunden und die Seitenhöhle thematisierenden herrnhutischen Symbolik in Gedichtform ist ein erstaunliches Phänomen, denn der Druck der herrnhutischen Liederausgabe in Königsberg in demselben Jahr 1739 wurde von dem Superintendenten Fischer offiziell nicht genehmigt.⁸⁴ Um so mehr ist es eine interessante Episode, dass dieses Gedicht nach dem Luther-Sermon als eine Drucksache in Riga publiziert worden ist. Vielleicht geschah dies auch dank persönlicher guter Beziehungen von Blaufuß zu Fischer vor dessen Meinungsumschwung in der herrnhutischen Sache.

82 *Tā Cienīga Mācītāja un Dieva Kalpa Martiņa Luterus Mācība, Kā To svētu Ciešanu Ta Kunga Kristus pareizi būs apdomāt. No vāces valodas Latviešu valodā pārtulkota no Friedr. Bernhard Blaufuss. Mācītāja pie Jēkaba baznīcas. Rīga bey Samuel Lorentz Fröhlich. 1739 (?)*.

83 *Dr. Martin Lutherus Mācības, visiem par labu, kas Kristu pareizi grib uzņemt, un Dievam par Slavu Driķētos Rakstos iespiestas. Rīgē, 1793.*

84 S. Paškeviča, Beata: *Hernhūtiešu dziedāšanas tradīcija un Kēnigsbergā drukātais pirmais hernhūtiešu dziesmu krājums "Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas"*. In: Viesturs Zanders (Hg.): *Grāmata Latvijai ārpus Latvijas*. Rīga: LNB 2021, S. 120.–162, hier S. 143f.

Das Osterspiel in Versen

Eine weitere in lettischer Sprache verfasste Dichtung – ein Osterspiel „Parunāšana par Jēzus Augšāmcelšanos“ („Ein Gespräch über die Auferstehung Jesu“) liegt als Autograph vor.⁸⁵ Eine etwas gekürzte Version ist in der Handschrift eines anderen der Brüdergemeine nahe stehenden Pfarrers und Verfassers von lettischen, herrnhutischen Handschriften, nämlich des Probsts in Wenden Heinrich Baumann (1716–1790), überliefert.⁸⁶ Die Autorschaft dieses in der Tradition des mittelalterlichen Osterspiels in Alexandrinern gedichteten Rollenspiels ist offen. Der benutzte Alexandriner und die in der Handschrift von Blaufuß vorhandenen, in der Handschrift von Baumann aber ausgelassenen Verse scheinen auf die Autorschaft von Blaufuß entweder als Übersetzer oder als eigenständiger Dichter hinzudeuten. Insbesondere die in Baumanns Manuskript ausgelassenen Verse, die sich auf den Begriff des Bruders im biblischen Verständnis beziehen und die mit großer Empathie gezeichnete Erzählung über Jesus vor Gericht können als indirekte Indizien aufgrund des biographischen Kontexts für die mögliche Autorschaft von Blaufuß gelten.⁸⁷ Denn die beim Verhör vor der Untersuchungskommission gestellte Frage, ob Blaufuß ein Bruder sei und die Herrnhuter als Brüder in seinen Briefen ange-redet hätte, beschäftigte ihn langfristig, sowie der gesamte Gerichtsprozess.

Übersetzungen der geistlichen Lieder und die Gelegenheitsdichtung

Blaufuß kann man nun auch als Übersetzer geistlicher Lieder würdigen. Einige in der Autobiografie erwähnte Lieder sind von ihm selbst ins Lettische übersetzt worden. Sie sind erst nach seinem Tod 1764 in dem Anhang „Jaunas dziesmas“ des lettischen lutherischen Gesangbuchs „Latviska dziesmu grāmata“ erschienen.⁸⁸ Seine Autorschaft als Übersetzer lässt sich an einem undatierten von ihm an einen unbekanntem Amtskollegen geschriebenen Brief mit Korrekturvorschlägen für die Nachdichtung beweisen.⁸⁹ Ob der Druck dieser Lieder noch zu Lebzeiten geplant wurde und ob auch noch andere Liedtexte übersetzt wurden, ist unklar.

85 LU AB M “LDB 541r”.

86 Lettische Gedichte von G. W. Wagner. 1756. Kurl. Museum, Manusc. G. g. Gotthard Wilhelm Wagner's / weiland Pastors zu Salwen und später / zu Sezzen, / hinterlassene lettische Gedichte, / der Gesellschaft für Literatur und Kunst / verehret / des Verfassers Großsohn, Fr.Wilh. / Wagner, / Pastor zu Nerf und Ilsenberg. / Ta Pateesiba / taks Augschamzelschanas / ta Pestitaja / JESVS KRISTVS / eeksch weenas Parunnaschanas / starp Jesu / un Wiņņa Mahzkleem / preekschlikta / 1756.Gaddā. LNA LVVA, 5759. f., 2. apr., 991. l. Dieses Manuskript wurde irrtümlich G. W. Wagner zugeschrieben, bereits Aleksejs Apinis hat es als die Handschrift von Heinrich Baumann erkannt, s. Apinis, Aleksejs: *Neprasot atļauju. Latviešu rokraksta literatūra 18. un 19. gadsimtā*. Rīga 1987, S. 31. Aus der Erfahrung mit den an Johann Gottfried Herder aus Livland geschickten Volksliedertexten von H. Baumann kann ich das bestätigen. Herzlichen Dank an Māra Grudule, die mir die von ihr gemachte Texttranskription zur Verfügung gestellt hat.

87 Vgl. LU AB M “LDB 541r”. Vers 43, 44 fehlen in der von Heinrich Baumann überlieferten Version. Den Verstext im lettischen Original s. die lettische Variante der Einleitung.

88 Die Lieder sind publiziert in der Beilage “Neue Lieder” des lettischen Gesangbuchs von 1764. S. *Latviska dziesmu grāmata, Iekš kā tik labi tās aprastas kā ir citas it no jauna salasītas garīgas dziesmas ir Dieva draudzībā ir mājās dziedamas [...]*. Rīga, bey Samuel Lorentz Frölich 1764.

89 Brief von Friedrich Bernhard Blaufuß an einen unbekanntem Amtskollegen, undat. Blaufuß diskutiert darin die Textredaktion einzelner Liedtexte, die auch in seiner Autobiografie Erwähnung finden. LU AB M “LDB 5492 I”. Blaufuß wird als Liedtextübersetzer auch im Lexikon von Recke und Napiersky unter dem Lemma “Blaufuß” erwähnt.

Wie viele andere Literaten seiner Zeit, hat Blaufuß auch einige Gelegenheitsgedichte geschrieben. Es wäre verwunderlich, wenn es kein Gedicht auf den Tod seines Vorgesetzten Jakob Benjamin Fischer gäbe. Das 1745 publizierte Gedicht mit dem Titel “Das glückselige Liefland [...]” nimmt die in dem Langgedicht “Liefländisches Denkmal“ thematisierte Würdigung der Leistung Fischers, dem Vater und dem Sohn, vorweg: “Ein kluger Fischer (der Vater Johannes Fischer, B. P.) kam und warf sein Netz hier aus,/ .../ er wolte jedermann zur reinen Quelle führen,/ .../ die Schrift dem Bauer-Volck in ihre Hand zu bringen,/ er händigte den Letten sie auch völlig ein./ .../ Der andre Fischer (der Sohn J.B. Fischer, B. P.) [...] / Die Bibel schaffte er um recht wohlfeyleylen Preyß.”⁹⁰

Eine traditionelle allgemeine geistliche Betrachtung ist das 1742 gedruckte Gelegenheitsgedicht auf den Tod der Frau des Bürgermeisters Johann von Schultze (1676–1746), Catharina, geb. Elsingk.⁹¹ Laut einer Notiz von Johann Christoph Brotze⁹² verfasste Blaufuß auch ein Gedicht über den herrnhutischen Missionar Christian David. Dieses Gedicht ist aber nicht auffindbar.

Der Gesamtüberblick der literarischen Leistung von Blaufuß lässt die Schlussfolgerung zu, dass ihm vor allem als Geschichtsschreiber und Übersetzer bedeutender Schriften des Luthertums, aber auch als Vertreter der gelehrten Dichtung in Livland in beiden Sprachen des Landes – Lettisch und Deutsch – eine Vorreiterrolle gebührt.

Epilog: Blaufuß' Nachlass

Einige Jahre nach dem Tod von Blaufuß versteigerte seine Witwe Elisabeth Eleonore seine für die livländischen Verhältnisse beachtliche Bibliothek (ca. 750 Titel) und ließ dafür einen Auktionskatalog drucken⁹³, der einen Eindruck von der Gelehrtenwelt in Livland von der Mitte des 18. Jahrhunderts vermittelt. Die Rigaer Stadtbibliothek zählte 1743 ca. 6000 Bände. Der etwas jüngere Amtskollege von Blaufuß, Jacob Lange (1711–1777),

⁹⁰ *Das glückselige Liefland, Wolte bey des Weyland Magnifici, hochwürdigen und hochgelahrten Herrn, Herrn Jacob Benjamin Fischers, des Herzogthums Lieflandes hochverordneten Generalsuperintendentis, eines hochpreißl. Kayserl. Ober-Consistorii hochmeritirten Praesidis und Kayserl. Licei Scholarchae, seligem Abschied aus dieser Welt und der darauf am 6. Febr. 1745. erfolgten Beerdigung des erblichenen Cörpers in der Burtneckschen Kirche, vorstellen/ Und zugleich sein Beyleid bezeugen Friedrich Bernahrd Blaufuß. Past. zu St. Jacobi, und des Kayserl. Ober-Consistorii Assesor.* Riga: Samuel Lorenz Frölich, 1745. Einzeldruck. LU AB 1618 – P 1/1, R 35079 (20).

⁹¹ *Als die Wohlgeborne Frau Frau Catharina von Schultzen, geborne Elsingk, des Wohlgebornen Herrn Joh. v. Schultzen, der Kaiserl. Stadt Riga, hochverdienten ältesten Bürgermeisters, Ober-Munster-Herrn und Ober-Land-Vogts geliebteste Gemahlin den seligen Wechsel der Zeit mit der Ewigkeit antrat! wolten gegen das Hochbetrübte Haus ihre ergebenste Condolenz abstaten Innen Benandte [Friedrich Bernhard Blaufuß; Collegen des Kaiserl. Lycei].* Riga: Bey Samuel Lorentz Frölich 1742.

⁹² In den Notizen unter dem Titel “Vom Herrnhutianismo in Liefland allerley Nachrichten, die aber noch nach den Datis geordnet werden müßen“ von dem in Görlitz geborenen Johann Christoph Brotze (1742–1823) lesen wir: “NB. der sel. P. Blaufuß war Pastor an der Jacobi Kirche in Riga, und nach dem Zeugniß aller deren die ihn gekannt haben, ein Mann von unsträflichem Wandel. Er war dem Herrnhutianismo ganz ergeben und dankt lieber ab als daß er heuchelte oder Grundsätzen entsagte, die er für wahr hielt. Ich denke, daß etwas Schwärmerey für die Sache der Gemeine ihn diesen Schritt thun laßen. Er schätzte den Missionaire Christian David so sehr, daß er sogar deßen Leben in teutschen Versen weitläufig aufsetzte, worinn er ihn als ein ganz besonders von Gott erwähltes und mit dem Geiste ausgerüstetes Werkzeug betrachtet und erhebt. Dieses Gedicht habe ich jetzt nicht bey der Hand, sonst würde ich die Lebens Umstände obiges Christian David des Zimmergesellen hier beysetzen. Ich habe das Original davon beseßen und es dem Hr. Apotheker Voss gegeben, weil derselbe eine Menge Livonica hat.“ In: LU AB LU AB Brotzii Livonica 15. 4993, 4.

⁹³ *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um haar Geld verauctioniert werden sollen.* [Riga]: [S. L. Frölich] 1758. LU AB R D1 11-1 inv. 8309. Dank an Aija Taimina.

hinterließ als livländischer Generalsuperintendent bei seinem Tod 980 Einheiten.⁹⁴ Ein einfacher Vergleich führt hier jedoch in die Irre. In den zwanzig Jahren zwischen den Versteigerungen der Bücher Blaufuß' und dem Tod Langes liegt eine rasante Entwicklungszeit des Buchdrucks, die es lange deutlich einfacher machte, viele Bücher zu erwerben. In dem "Adpendix variorum" des Bücherkatalogs von Blaufuß ist auch "ein Pack verschiedener Rigaischen, Jenaischen⁹⁵ und anderer Gedichte" registriert⁹⁶. Ob dieser Pack auch die Dichtungen von Blaufuß enthielt, ist nicht bekannt. Genauso vielversprechend ist auch unter den Quartformatbüchern aufgelistete "Manuscript mit collectaneis"⁹⁷. Auch dieses könnte eine Handschrift von Blaufuß sein. Ein Teil der Manuskripte kam in den Besitz des livländischen gelehrten Pfarrers und Buchdruckers Gustav Bergmann. Es ist möglich, dass einen Teil der Manuskripte auch der livländische Generalsuperintendent Carl Gottlob Sonntag (1765–1827) besaß. Ein Teil der Manuskripte gelangte im Laufe des 19. Jahrhunderts in die Bestände der Lettisch-literarischen Gesellschaft und danach in die Misiņš-Bibliothek der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands. Blaufuß's Briefwechsel befindet sich im Historischen Archiv Lettlands, im Archiv der Franckeschen Stiftungen in Halle, in der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands und im Unitätsarchiv Herrnhut.

94 Zanders, Viesturs. Privatbibliotheken im kulturhistorischen Kontext Lettlands. In: Klaus Garber, Martin Klöker (Hg.). *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der Frühen Neuzeit: mit einem Ausblick in die Moderne*. Tübingen: Max Niemeyer, 2003, S. 141.

95 Vielleicht handelt es sich hierbei um Gedichte von dem herrnhutischen Kreis in Jena.

96 Adpendix variorum. In Folio. Nr. 7 "Ein Pack verschiedener Rigaischen, Jenaischen und anderer Gedichte". In: *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen*. [Riga]: [S. L. Frölich] 1758.

97 Verzeichnis S. 8 In Quarto nr. 122 Ein Manuscript mit Collectaneis. In: Ebd.

Frīdriha Bernharda Blaufūsa dzīvesgājums,

viņa paša uzrakstīts pēc tīras un skaidras patiesības,
čakli iesākts 1752. gada 3. februārī,
pilnveidots un korekti pārrakstīts 1752. gada 13. maijā.

Friedrich Bernhard Blaufußens Lebens-Lauff,

von ihm selbst, nach der reinen und lauterer Wahrheit,
mit fleiß also aufgesetzt d. 3ten Febr. und vielvermehrter
und correcte abgeschrieben den 13 May 1752.

F. B. Blaufüss
Rīgas mācītājs

No visiem uzrakstītajiem
šis ir akurātākais eksemplārs,
bet pēc šī vēl viens tika pārrakstīts
1754. gada jūnijā,
un tas ir akurātāks par šo.

F. B. Blaufuß
Pastor in Riga

Diß ist von allen vorhin geschriebenen
das accurateste Exemplar, aber nach
diesem ist noch eins abgeschrieben
vom 1754 Juny, welches dieses
an accuratesse weit übertrifft.

Autobiogrāfijas manuskripts atrodas Unitātes arhīvā Hernhūtē ar šifra numuru UAH R.22.60, tas ir rakstīts vācu valodā. Manuskripta oriģinālversijas transkripcijā pēc iespējas saglabātas oriģināla rakstības īpatnības. Izdevēja tekstu sadalījusi nodaļās un izveidojusi nodaļu virsrakstus, paskaidrojumi labākai teksta izpratnei sniegti vērēs, savukārt komentāri atrodami teksta beigās. Sirsnīga pateicība visiem, kas palīdzējuši komentāru tapšanā. Personu uzzīnām daļēji izmantoti teksti no Halles Franckes fondu pētniecības centra datubāzes.

Das Manuskript des Lebenslaufs befindet sich im Unitätsarchiv in Herrnhut unter der Signatur UAH R.22.60. Die Orthographie des Manuskripts wurde in der Transkription nach Möglichkeit beibehalten. Die Einteilung in Kapitel und die Kapitelüberschriften wurden von der Herausgeberin eingeführt. Kommentare zum besseren Textverständnis werden als Fußnoten, die Sacherklärungen als Endnoten geführt. Mein herzlichster Dank gilt allen Beteiligten, die an den Kommentaren mitgewirkt haben. Für die biographischen Angaben zu den historischen Personen wurden zum Teil die Informationen aus der Datenbank des Studienzentrums der Franckeschen Stiftungen genutzt.

Vecāku mājas un bērnība Elternhaus und Kindheit

Es, Frīdrihs Bernhards Blaufūss, esmu nācis pasaulē 1697. gada 11. novembrī Frauenbreitungenē, Meiningenes hercogiem piederošā tirgus pilsētā pie Verras upes Hennebergas grāfistē. Mans tēvs Ādams Vērnērs⁽¹⁾ bija kluss, kārtīgs un reliģiozs vīrs, kalpoja turpat par kantoru. Mana māte Marija Elizabeta, dzimusi Rozenfelde,⁽²⁾ bija Koburgas sprediķotāja meita. Viņa nomira 1698. gadā, kad man vēl nebija gads un es biju pie viņas krūts. Katrs, kurš viņu pazinis, teica, ka viņa bija dievbijīga un tikumīga sieviete, ka viņa bija Jēzus Kristus, krustā sistā, mīļotāja. Apliecinājumu tam atradu viņas lietotā grāmatā, ko kāds sens autors sarakstījis par Jēzus ciešanām: tajā viņa ar ierakstu NB NB¹ bija atzīmējusi svarīgākās apraksta vietas par Jēzus Kristus ciešanām mūsu labā.

1 NB (*nota bene*) – “ievēro labi!” (lat. val.).

Ich, Friedrich Bernhard Blaufuß bin 1697 den 11. Nov. in Frauenbreitungen, einem an der Werra, in der Graffschaft Henneberg gelegenen und den Hertzogen von Meiningen zugehörigem Marktflecke zur Welt gebohren. Mein Vater, ADAM WERNER,⁽¹⁾ war ein stiller, ordentlicher und religiöser Mann und Cantor daselbst. Meine Mutter MARIA ELISABETHA war eine gebohr. ROSENFELDTIN⁽²⁾ eines Predigers im Coburgischen Tochter. Sie starb 1798 [richtig: 1698; B. P.], da ich kein Jahr alt und noch an ihrer Brust war. Sie hat bey jedmann, der sie gekant, das Zeugniß einer frommen und tugendsamen Frauen gehabt und hinterlaßen, ja sie ist eine Liebhaberin Jesu Christi des gecreutzigten gewesen, wovon ich deutliche Spuren in einem von ihr gebrauchten buche eines alten autoris, worinn das Leiden Jesu abgehandelt ist, gefunden habe: indem sie darinnen die wichtigsten Stellen von der Marter Jesu, und von Christo für uns, mit NB NB¹ bezeichnet hat.

Meine Groß Mutter AGNESA eines Predigers Reumann, als ihres andren Mannes Wittwe⁽³⁾, besorgte nach meiner sel. Mutter Todt meine Verpflegung und ließ mich nicht aus ihren Augen, ja ich mußte Tag und Nacht um sie seyn, und meine Stieff Mutter⁽⁴⁾, welche 1700 dazu kam, nahm sich meiner auch mit an.

Mein Vater ließ sich meine Erziehung sorgfältig angelegen seyn. Er hatte auch die Schulbedienung mit bey dem Cantorat, daher er mich bis ins 13te Jahr selbst unterrichtete, lehrte mich lesen, schreiben, und ließ mich den daselbst eingeführten von Ernesto pio⁽⁵⁾ veranstalten Catechismus⁽⁶⁾ AUSWENDIG lernen, machte auch einen Anfang in der Latinität mit mir und informierte mich daneben in der Vocal music und auf dem Clavier⁽⁷⁾, wozu hernach mein ältester bruder⁽⁸⁾ nebst Anweisung auf der Fleute douçe vieles bey trug.

1 NB (*nota bene*) – merke wohl! (Lat.).

Mana vecmāmiņa Agnesa, sava otrā vīra, sprediķotāja Reimaņa, atraitne,(3) pēc manas mātes nāves gādāja par mani un neizlaida no acīm, man viņas tuvumā bija jāatrodas dienu un nakti, un arī mana pamāte(4), kas mūsu namā ienāca 1700. gadā, uzņēmās rūpes par mani.

Tēvs vēltīja lielas pūles manai audzināšanai. Līdzās kantora pienākumiem viņam bija jādarbojas arī ar skolas lietām, tādēļ līdz manam 13. dzīves gadam viņš skoloja mani pats, mācīja lasīt, rakstīt, un man bija no galvas jāmacās šeit lietotais pēc Ernesta Svētbijīgā(5) pavēles izdots katehisms(6). Tēvs man iemācīja arī latīņu valodas pamatus un ierādīja vokālo mūziku un klavieres(7), pēc tam arī vecākais brālis(8) man daudz palīdzēja blokflautas spēles apgūšanā.

Tēva namā es tiku pasargāts no sliktas sabiedrības, pārmērīgām un vieglprātīgām lietām. Visur es biju tik ierobežots, ka no rupjās pasaules būšanas nedabūju redzēt un dzirdēt neko vairāk kā vienīgi tik, cik uztvēru, skatoties pa logu, vai arī garāmejojot varēju saredzēt un saklausīt.

Mans svētīgais² tēvs arī pats atturējās no šādām lietām, dzīvoja kārtīgi un apredzīgi: viņš ar lielu rūpību noturēja mājas dievkalpojumus ar lūgšanām no grāmatām un no galvas, ar dziedāšanu un garīgas literatūras lasīšanu un bija apcerīgs un svētbijīgs. Ierasto Tēvreizi baznīcā viņš allaž skaitīja, nometies ceļos, ko viņš, kā man reiz paskaidroja, esot redzējis pie katoļiem, kuru ārējās pielūgsmes veids uz viņu bija atstājis labu iespaidu.

Viņa paša bērnu runas teksta izvēle, Rom 7:24–25, kā arī zīmīgs sapnis (kuru es redzēju, būdams students Hallē un nezinādams par tēva slimošanu Marijas pasludināšanas dienas(9) naktī 1722. gadā tieši tai stundā, kad viņš mira, pirms tam pieminēdams mani, un tas bija šāds: es tēvu redzēju mirstošu, un uz manu jautājumu, vai viņš mirst svētīgi, viņš

Ich wurde in meines Vaters hause für böse Gesellschaft und für üppigen und leichtfertigen dingen bewahrt. Ich war überall so eingeschränket, daß ich von dem groben Welt-Wesen nicht mehr zu sehen und zu hören bekam, als man durchs fenster und im vorbey gehen vor die Augen und Ohren bekam.

Mein seliger Vater war selbst retire², wandelte ordentlich und fürsichtig: Er beobachtete seinen Hauß Gottesdienst mit beten aus büchern und aus dem Kopff, mit singen und lesen geistlicher bücher sehr genau, und war gar andächtig dabey, wie er denn sein Vater Unser in der Kirche, über die Gewohnheit an selbigem Orthe allezeit knieend verrichtete, welches er, wie er einmal sagte, so bey den Catholiken gesehen, deren äuserliche Andacht ihm eine gute impression gegeben hatte.

Seine eigene Auswehlung seines Leichen Textes Rom 7:24–25 und ein sehr merklicher Traum (welchen ich, da ich in Halle auf der Universität war, und von seinem krankseyn nicht das geringste wuste, 1722 in der Mariä Verkündigungs Nacht(9), eben in der Stunde, in welcher er, nachdem er kurtz zuvor meiner gedacht hatte, gestorben, von ihm hatte: indem er mir als ietzt sterbend vorkam und mir, da ich ihn im Traum fragte: ob er denn auch selig sterbe? mit Ja, er sterbe selig, antwortete, zugleich auch gewiße einzeln gedruckte Predigten, die ich ihm aus Halle zugeschickt hatte, anzeigete, welche ihm dazu beförderlich gewesen wären) läßet mich glauben und hoffen, daß er bey unserem Herrn Jesu Christi, in welchem er Gott in seinem Leben und sterben also gedanket hat.

Nun wird auf mich zukommen; so muß ich gestehen, daß ich bey seinem Hauß Gottes dienst, wie auch in denen öffentlichen Versammlungen in der Kirche nicht anders als ein Papagey gewesen bin, nur diß allein ausgenommen, daß ich bey manchen Gesängen, das heißt, an hohen festtagen, als: Advent,

2 Šeit: svētīgi aizgājušais (mirušais).

2 zurückhaltend, zurückgezogen (aus dem Franz.).

atbildēja ar “jā” un parādīja dažus drukātus sprediķus, ko biju viņam sūtījis no Halles un kas viņam bija līdzējuši) ļauj man ticēt un cerēt, ka viņš ir pie mūsu Kunga Jēzus Kristus, kurā viņš pateicies Dievam par savu dzīvi un nāvi.

Kas attiecas uz mani, tad jāatzīstas, ka mājas dievkalpojums, kā arī publiskās sanāksšanās baznīcā es nebiju nekas vairāk kā papagailis, varbūt tikai izņemot tās reizes, kad dziedāšanas laikā lielajos svētkos, tādos kā Advēte, Ziemassvētki, Lieldienas un Vasarsvētki, es sajutu kādu aizkustinājumu sirdī, bet daļēji to traucēja un kavēja manas pamātes karstums un bardzība, ko viņa bieži nespēja apvaldīt pret savu miesīgo dēlu(10), daļēji arī tai vietai raksturīgā publiskā dzīvošana, nelabas ieražas un paradumi ar pasaulīgām izpriecām, jo īpaši Ziemassvētkos un Vasarsvētkos, kā arī mana vienaldzība, ka biju nevērīgs un neuzņēmīgs savā sirdī. Tādēļ arī ar visu šo mācīšanos, lūgšanos, dziedāšanu un klausīšanos es biju un paliku savā sirdī miris cilvēks. Mans svētīgais tēvs un toreiz vēl dzīvie brāļi(11) to gan mazliet manīja, bet nepareizi secināja, ka tas raksturīgs flegmatiskajai iedabai, kas man jaunības gados bija ļoti izteikta, un tikai norāja, nevis veda pie manas mirušās sirds un mēģināja to modināt.

Šādā sliktā manas sirds stāvoklī 13 gadu vecumā, kas bija par agru un nepareizā laikā, lai gan man piemita cilvēciskis saprāts, bet nebija nekādas sajēgas un jēlkādas iekšējas izjūtas, gluži kā dzīvniecīgam un pavisam mirušam cilvēkam, par galvā iekaltiem katehisma vārdiem, [Zālamana] pamācībām, psalmiem un skaitāmām lūgšanām, es gāju pie dievgalda, un man nebija ne jausmas, ko es daru. Pie tā visa lielā mērā bija vainojams arī toreizējais sprediķotājs, jo viņš pret kristietības lietu kopumā un jo īpaši Svēto vakarēdienu attiecās ļoti auksti un virspusīgi, arī visai slavējamajos varas noteiktajos sagatavošanas eksāmenos, un bija mierā ar iekaltām atbildēm no katehisma. Vairāk viņu nodarbināja tas, kā

verstöret und vereitelt, auch durch meine eigene Gleichgültigkeit nicht eben sonderlich geachtet noch zu Herten genommen wurde. Daher war und blieb ich bey alle dem lernen, beten, singen und hören im Herten ein todter Mensch. Mein seliger Vater und noch lebend Brüder(11) merkten wol etwas davon, beurtheilten es aber nicht recht, in dem sie es einem puren phlegmatischen Wesen, welches meiner Natur in der Jugend sehr eigen war, zuschrieben, und mich deßwegen nur ausschalten, anstatt daß sie mich hätten auf mein todes Hertz führen und solches auf zu wecken suchen sollen.

In einem so schlechten Zustand meines Hertzens ging ich, ob ich gleich menschliche Vernunft, aber sonst gar keinen Verstand und begriff derer AUSWENDIG gelernten Worte des Catechismus, der Sprüche, Psalmen und Reimgebetlein hatte, als ein Thierlein und mause todter M[ensch] gantz ohne alle innerliche Empfindung und Bewegung nach dasiger unlöblicher Gewohnheit, im 13 Jahr meines Alters, welches für mich allzu früh und zu unrechter Zeit war, zum Abendmahl, und wuste nicht, was ich that: hier an war der damalige Prediger viel Schuld, indem er, wie überhaupt die ganze Sache des Christenthums, also auch insbesondere des h. Abendmahls, auch so gar in denen löblichen verordneten præparations examinibus, sehr kaltsinnig und obenhin tractierte und mit Antworten, aus dem Catechismus, welche man auswendig gelernt hatte, und wied so her sagte, zufrieden war, sich auch mehr damit beschäftigte, wie er denen catechumeni – die äuserliche Stellung und Gebehrdung, wie sie bey Empfangung des h. Abendmahls nach dasiger ziemlich papistische Weyse, geschicklich seyn muste, anweisen mögte; als daß er besorgt gewesen wäre, wie er sie zur wahren Hertzensdemuth, Beugung, und rechter Andacht und zur Hochachtung des so heiligen Werkes selbst anweisen und bewegen mögte. Denn was hilffts, wenn die Knie noch so tief

katehūmeniem iemācīt ārējo izturēšanos un žestus, kā diezgan izteiktā šejienes pāvestnieku manierē³ bez aizķeršanās saņemot Svēto vakarēdienu, nekā viņš būtu rūpējies par to, lai dievgaldniekus vestu pie īstas sirds pazemības, lēnprātības un pareizas apceres un lai viņi novērtētu šo svēto darbu. Jo ko tas līdz, ja ceļi zemu lokās un ieņemta ārēja apcerīga poza, bet ♥ ir neaizkustināta un nelokāma, bez iekšējām alkām, izsalkuma un slāpēm? Turienes Ernesta Svētbijīgā varas iestāžu ieviestā iesvētes mācību kārtība(12), saskaņā ar kuru piektdienās pēc atklātas lūgšanu stundas uz tā dēvēto mācības eksāmenu, kas bija katehizācija, gatavojās ne tikai jauni, bet arī precēti un veci cilvēki, varēja kalpot par labu iespēju sprediķotājiem, ja tikai viņi gribēja, ar panākumiem strādāt pie cilvēkiem un izskaidrot viņiem vakarēdiena nozīmību.

Taču man šī svētīgā darba svarīgums palika pavisam aplēpts, un tomēr es vēl pat iedomājos sevi esam gluži cienīgu, jo labāk nekā citi baznīcā visas draudzes priekšā atklātajā eksāmenā varēju atbildēt iemācītos jautājumus un arī ilgāk runāju grēksūdzē nekā kāds cits zēns, kurš gāja pie grēksūdzes vienlaikus ar mani; viņš tikai noskaitīja pantiņu “Mani grēki mani skumdina, Dieva žēlastība ieliksmo”(13). Tas man toreiz likās pavisam slikti, jo es biju iemācījies no galvas vienu kārtīgu grēksūdzi, kura manās ausīs skanēja daudz labāk, es drīkstēju grēksūdzes laikā arī palikt sēžam, bet viņš stāvēja kā tāds muitnieks.

Lai gan Kristus stāstu biju dzirdējis, lasījis, mācījies, pavisam vienkārši un muzikāli līdz dziedājis, īpaši Jaungadā un Pasijas stāsta izpildījumā operas stilā kora dziedāšanas dienā, un tajā pat tēlojis lomu, tomēr patiesas izpratnes un spēka nozīmē es savā sirdī neko nezināju par Jēzu, pasaules Pestītāju; jā, šī lieta mani diemžēl! bija mazāk iespaidojusi

gebeuet werden und die äuserliche Gebehrdung noch so andächtigt fassioniert wird, das ♥ aber unbewegt und ungebeugt, ohne inneres Verlangen, Hunger und Durst bleibt?

Die dasige von der Obrigkeit Ernesto pio gemachte Praeparations-Verordnung(12), da nicht nur junge, sondern auch die verehelichte und alten Leuthe den freytag vorher nach einer öffentlichen betstunde, sich zu einem so genannten Lehr examen, welches eine ordentliche catechisation ist, einstellen müßen, sind solche herrliche Gelegenheiten, daß die Prediger, wenn sie wollen, an den Leuthen mit Nutzen arbeiten und ihnen das Abendmahl wichtig machen können.

Mir blieb aber die Wichtigkeit dieses h. Werkes gantz verborgen, und dennoch bildete ich mir noch eine besondere Würdigket ein, weil ich für andere ziemlich gut, und wie ich ausgelehrt war, in der Kirche vor der gantzen Gemeine bey dem öffentlichen examine antworten, und auch eine längere beicht als ein anderer Knabe, der mit mir zugleich beichtete, hersagen konnte: denn er betete nur das Reimgebetlein *Meine Sünd betrüben mich, Gottes Gnad erfreuet mich.*(13) Das war mir damals viel zu schlecht, denn ich hatte eine ordentlich formierte beicht auswendig gelernet, die mir in meinen Ohren beßer klung, ich durfte auch bey dem beichten sitzen, und jener stund recht zöllner mäßig da.

Ob ich gleich die Historie von Christo gehöret, gelesen, gelernt, simpel und musicalisch sonderlich am Neuen Jahr, und bey der opernmäßigen Absingung der Passions Historie am Chorsingtage, mit gesungen und bey dieser auch eine Person agiert hatte, so wuste ich doch im Herten dem wahren Verstand und der Kraft nach, nichts von Jesu dem Heyland der Welt, ja diese Sache war mir leider! nicht so eindrucklich als manche Mährli, welche aus dem Pabstthum unter dasigen Leuthen in ziemlicher Menge geblieben sind, und die mir von den Mägden und anderen dergleichen Leuthen, mit denen ich

3 Izplatīts luterāņu izteikums par katoļiem, kuru garīgais vadītājs ir pāvests.

nekā dažas pasaciņas, kuras kopš pāvesta laikiem diezgan lielā daudzumā bija palikušas starp turienes ļaudīm un kuras man ar lielu nopietnību stāstīja kalpu meitas un citi līdzīgi cilvēki, ar ko man ikdienā gribot negribot nācās saieties un sarunāties.

Tātad līdz tam es pasaulē biju kā dzīvnieciņš. Es labprāt ēdu un dzēru, gulēju un baudīju pasaulīgus priekus; ar mācīšanos es nodarbojos tikai tādēļ, ka tas bija nepieciešams, lai tiktu uz priekšu pasaulē, iegūtu labklājību, un to pašu es redzēju arī pie citiem, un uz to mani mudināja arī tēvs.

noch bey unvermeidlichem Umgang reden durffte, oft mit großem Ernst erzehlet und beygebracht wurden.

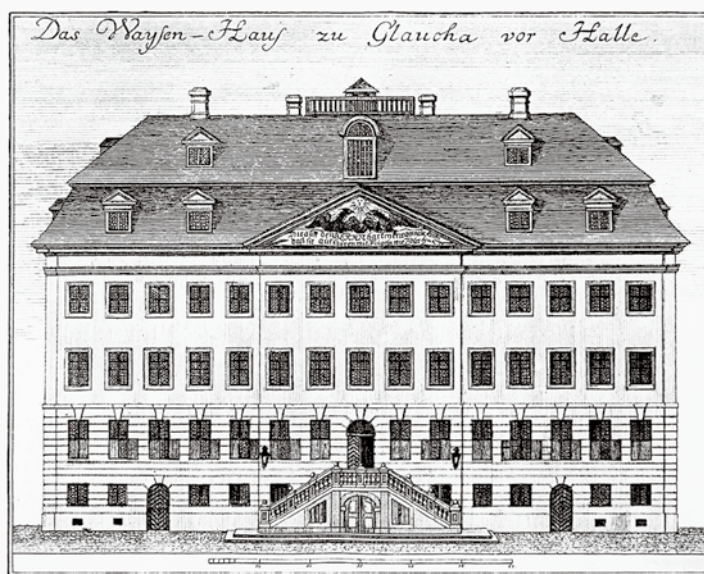
Bis dahin bin ich also als ein Thierlein in der Welt gewesen: Ich habe nur gerne gegessen und getrunken, geschlafen und sonst ein irdisches Vergnügen gehabt; das Lernen aber habe ich mir blos um deß willen gefallen laßen, weil es zum fort kommen in der Welt und um des Wohlstandes willen, von unumgänglicher Nothwendigkeit war, und ich es auch von Anderen so sahe, und von meinem Vater dazu angehalten wurde.

Skolas gadi Halles latīņu skolā Ausbildung an der Lateinschule in Halle

Aber **ao 10** gegen den Herbst ging ein anderer periodus meines Lebens an. Denn mein älterer Bruder, dem ich wegen förderung meiner Studien viel zu danken habe, kam im Sommer von HALLE, wo er auf der ACADEMIE war,(14) zum besuch nach hause, und nahm mich, nachdem es mein seliger Vater mit ihm überleget und für gut befunden hatte, bey seiner Rückreise mit sich nach HALLE, und brachte mich daselbst in die bekannte Wäysenhauß=Schule,(15) behielt mich aber ein Jahr bey sich auf der Stube.

Daselbst in HALLE fing es bald an, mit mir dem Herten nach anders zu werden. Ich hörte und sahe allda etwas gantz anders als zu Hause. Es war aber damals eine sehr gesegnete Zeit in Halle. Die selig entschlafene Männer BREITHAUPT(16), ANTON(17) und FRANCKE(18) stunden nebst ihren übrigen Collegen und Mitarbeitern, in ihren besten figur und trieben das Werck des Herrn mit vieler Munterkeit und Krafft, daher sahe man auch viele rechtschaffene studiosos und sonst noch andere redliche Leuthe daselbst, welche sich ihr Christenthum einen Ernst seyn ließen. Gantz HALLE war in bewegung;

Glauhas bāreņu nams Halles pievārtē
Gotfrīda Augusta Grindlera gravira. 1749
Das Waisen-Haus zu Glaucha vor Halle
Kupferstich von Gottfried August Grindler
Entstehungsjahr: 1749
AFSt/B B 0224

Taču 1710. gada rudenī sākās jauns manas dzīves posms. Mans vecākais brālis, kam esmu daudz pateicības parādā par manas izglītošanās veicināšanu, vasarā atbrauca uz mājām no Halles, kur viņš studēja(14). Pēc apspriedes ar svētīgo tēvu tika atzīts par labu ņemt mani līdzi uz Halli un nodot zināmajā Bāreņu nama skolā(15) mācīties, un gadu es nodziwoju pie brāļa viņa istabā.

Tur, Hallē, drīz vien manā sirdī sāka notikt pārmaiņas. Es tur dzirdēju un redzēju daudz citādu lietu nekā mājās. Toreiz Halle tas bija īpaši svētīgs laiks. Tagad jau svētīgi mūžībā aizgājušie vīri Breithaupts(16), Antons(17) un Franke(18) kopā ar citiem kolēģiem un līdzstrādniekiem savā labākajā formā strādāja Dieva darbu ar lielu možumu un spēku, tādēļ tur varēja sastapt daudzus krietnus studentus un citus godīgus ļaudis, kuriem bija nopietna attieksme pret kristietību. Visa Halle bija iekustināta, tomēr ar piebildi, ka liela daļa gan turējās pie minētajiem skolotājiem, bet bija arī daudzi, kas viņus tik nopietni neņēma vērā, tikai tāpat vien labprāt klausījās, liela daļa arī bija pret viņiem. Tobrīd es sapratu tikai tik daudz, ka ar kristietību, īpaši praksē, šeit bija pavisam citādi, nekā biju redzējis un dzirdējis Breitungē. Daži skolotāji un viņu publiskās mācības, Augusta Hermaņa Frankes katehizācijas, runas un sprediķi manai izpratnei atvēra acis, un sirdī radās izjūta par manu mirušo un nožēlojamo stāvokli.

Liecība par Dieva žēlastību Kristū parādījās manā sirdī tik spēcīgi, ka mani jūtami saviļņoja un pacilāja, pie tam es redzēju labus un celsmīgus piemērus, jo īpaši vienu jauku un dievbijīgu zēnu apmēram 10 gadu vecumā, kuram vārds bija Harters(19) un ar kuru mani iepazstināja brālis. Šis zēns mani vairākas reizes starp sešiem un septiņiem vakarā ņēma līdzi uz klasi, dziedāja un uz ceļiem lūdzās kopā ar mani, un es pirmo reizi sapratu, kas ir īsta lūgšana. Šādos apstākļos es sirdī jutu spēcīgu un patikamu žēlastības aizkustinājumu:

doch mit diesem Unterschied, daß es ein ziemlicher Theil mit wohlgedachten Lehrern hielte und viele andere sie so paßieren ließen und gerne höreten, ein großer Theil aber ihnen zu wider war. Ich konnte aus dem allen doch so viel wahrnehmen, daß es mit dem Christenthum, sonderlich in praxi gantz etwas anders sey, als ich in BREITUNGEN gesehen und gehöret hatte. Ich bekam durch einige Schulpraecceptoren und derer öffentliche Lehren, insonderheit A H FRANCKENS CATECHISATIONEN, Reden und Predigten im Verstand gantz andere Augen, und im Herzen entstund ein Gefühl von meinem todten und elenden Zustand.

Das Zeugniß von der Gnade Gottes in Christo bewieß sich so kräftig an meinem hertzen, daß ich dadurch empfindlich gerühret und gezogen wurde: daneben kamen mir die gute und erbauliche exempel frommer Leuthe und insonderheit eines feinen und frommen Knabens, von etwa 10 Jahren, mit Namen HARTER(19), mit welchem mich mein bruder bekannt gemacht hatte, wohl zu staten. Dieser nahm mich zu mehrmalen des Abends zwischen 6 und 7 Uhr mit sich in eine Claße, sang und betete kniend gar hertzlich mit mir, wodurch ich erstlich erkennen lernte, was ein rechtes Gebet sey.

Bey solchen Umständen empfand ich kräftige und angenehme Regung der Gnade in meinem hertzen: wovon mir besonders im guten Andenken geblieben, daß ich damals gegen das Weynachtsfest zweymal, da ich beydemal auf unserer Wohnstube, in Abwesenheit meines Bruders und seines contubernalis⁴, gantz alleine war und betete, solche ausnehmend fühlbare liebliche und süße Empfindungen von der Gnade gehabt, daß ich vor bügung und für freuden über derselben Thränen vergoßen habe. Mein ♡ war dabey als zerschmoltzen, und weil ich schon überzeuget war, daß ich meinen Tauffbund

4 Mitbewohner (aus dem Lat.).

īpaši labi man iespiedies atmiņā, ka ap Ziemassvētku laiku divas reizes mūsu dzīvojamā istabā, kad biju palicis viens, jo mans brālis un viņa istabas biedrs bija izgājuši, lūdzos un mani pārņēma tik jūtami mīlīgas un saldas žēlastības sajūtas, ka aiz saviņņojuma un prieka es lēju asaras. Mana ♡ bija it kā izkususi, un, tā kā biju pārliccināts, ka esmu laužis savu kristības derību un man vajag atgriezties, tad cieši nolēmu, ka gribu atgriezties pie Dieva.

Tik ļoti aizkustināta toreiz bija mana sirds, un tādas man bija domas, bet es ne ar vienu par to nerunāju, tikai klusībā pie sevis tā nolēmu un nelūdzu nevienam nekādu padomu. Tā kā skolā es atkal nonācu starp citiem nerātņiem zēniem, tad viņu pamudinājumi un paša ļaunā sirds mani atkal ierāva nekārtībā, pārmērībās un nepaklausībā, līdz ar to žēlastības darbība manī tika traucēta, beigās pavisam nosmacēta un es kļuva sliktāks nekā pirms tam.

Brālis mani gan patiesi mīlēja, bet, kad biju ko nodarījis, apgājās ar mani diezgan nežēlīgi, īpaši tad, ja vakarā pēc devītās stundas zvana viņš ar savu istabas biedru stundām ilgi stāvēja uz ceļiem un es, atbalstījies pret kasti, iemīgu. Un skolā daži skolotāji mani rāja bargiem vārdiem un izturējās nežēlīgi, tāpēc man kļuva nepatīkama un pretīga ne tikai skolā valdošā kārtība, bet arī ārēja dievbijības un lūgšanu uzspiešana. Tad vēl mans brālis, labu nodomu vadīts, gāja kopā ar mani pie svētīgā mācītāja Vīgleba(20) un ierosināja viņam nepieļaut mani pie Svētā vakarēdiena, un ar šādu apiešanos gribēja mani piespiest atgriezties ar likuma spēku⁴. Bet es kļuva aizvien noraidošāks un nocietinājos sevī, jo mani taču nevarēja apvainot nevienā sliktā darbā vai kādā rupjībā, visi tikai sūkstījās par manu cieto dabu, taču skarbā apiešanās un draudi, likumiska pavēlēšana un dzīšana, kā arī bargie sodi to nocietināja aizvien vairāk.

4 Šeit domāts "likuma" (ārēji uzspiestas darbības) un paša iniciētas brīvprātīgas vēlmes pretstats.

gebrochen hätte und mich bekehren müße, so setzte ich mir nun vor, daß ich mich zu Gott bekehren wolle.

So empfindlich wurde mein hertz damals gerühret und so dachte ich dabey, redete aber mit niemanden darüber, sondern nahm es mir selbst so vor und blieb also ohne speciellen Rath. Da ich nun in der Schule wieder unter andere unartige Knaben kam, so wurde ich durch derer Reitzungen und durch mein eigenes böses hertz wieder zur Unart, zum Ausschweifen und Ungehorsam hingerißen, daß also die Würckungen der Gnade in mir gestört, ja endlich gar ersticket, und ich ärger wurde als vorher war. Mein Bruder liebete mich zwar innig, verfuhr aber, wenn ich mich worinn verginge, etwas hart mit mir, absonderlich wenn ich bey dem Abend, welches er nach Glock 9 mit seinen Stubengesellen stundenlang auf den Knien verrichtete, mich an einen Kasten anlehnend, einschlieff: Und in der Schule wurde ich von etlichen rigourensen praeceptoribus mit harten Worten und orbilisch⁵ Traktamenten behandelt, daher hatte ich dadurch den Schaden, daß mir nicht nur die dasige Schulzucht, sondern auch frömmigkeit und beten bey solchem äuserlichen Zwang unangenehm und zuwider wurde. Hinzu kam noch, daß mein bruder aus guter Meynung des seligen PAST: WIEGLEB(20), zu dem er zugleich mit mir ging, dazu veranlaßete, daß er mich nicht zum Abendmal annahm, und man ging dabey so mit mir um, daß man mich durch gesetzlichen Zwang bekehren wolte. Ich wurde aber dadurch immer verdrießlicher und verhärteter: denn man konnte mich eben keiner bösen That noch groben Sache beschuldigen, sondern man klagte nur über mein hartes Gemüth, welches man aber durch rauhes herumnehmen und drohen, gesetzliches gebieten und treiben, und mit züchtigungen, die mit heftigkeit geschahen, selbst immer mehr verhärtete.

5 Mit harten Strafen.

Un tādā veidā manī ne tikai tika sagrauts iepriekš minētais žēlastības darbs, ko biju klusībā piedzīvojis savā sirdī, taču nevienam nebiju atklājis, bet arī atmodināta iekšēja pretestība un kalpa daba. Tādēļ par visu turpmāk piedzīvoto man jārunā salīdzinājumā, jo kaut ko tik eņģelisku un maigu, kas caur mani izgāja kā mīlīgs balzams un viscaur spirdzināja, tik patīkamu žēlastības dvesmu ar tādu patiku un tik saldu Dieva mīlestības un laipnības pieredzējumu nekad pēc tam neesmu izjutis.

Jo jaunieša sirds, lai arī daudzi ārējie kairinājumi tajā modina dabisku nerātību, nesenās kristības žēlastības dēļ vēl ir tik maiga un mīksta, ka žēlastības iedarbība ir vairāk jūtama un patīkamāka, bet ar bargu un tīri likumisku strostēšanu tā tiek drīzāk sabojāta nekā uzlabota, pat vulgāri nocietināta. *Experto crede!*⁵ Ar šo netiek apgalvots, ka kārtīga un kristīga pamācīšana būtu slikta, ja tā notiek ar pārliecināšanu, audzināšanu, vadīšanu un sirds piesaistīšanu, un ar mīlīgu vilināšanu, arī sāpinot pie miesas, pasargā no sajūtu rūgtuma. Ef 6:4; Kol 3:21, ko es pats dzirdēju no svētīgo vīru Frankes, Hernšmita(21) un Freilinghauzena(22) mutes.

Iepriekš aprakstītajā žēlastības darbā visiemīļotākā man bija dziedāšana un lūgšanas, jo īpaši, kad biju viens pats vai arī tikai ar manu Harteru, un tas notika bez piespiešanas, bet vēlāk ar šādām procedūrām un piespiešanu tās man kļuva apgrūtinošas un nepatīkamas.

1711. gadā mans brālis aizgāja uz Lejaslauzicu pie kāda barona(23) līgumdarbā par mājskolotāju un mani nodeva istabas preceptora uzraudzībā kāda Glauhas⁶ pilsoņa namā, netālu no Bāreņu nama. Es tur nonācu 10 līdz 12 skolēnu istabas sabiedrībā, kuri gandrīz

Und solcher Gestalt wurde nicht nur das zuvor erwehnte Werck der Gnade, welches ich in der Stille an meinem hertzen erfahren, aber niemandem offenbahret hatte, in mir zerstört, sondern dagegen auch noch Widerigkeit und ein knechtisches Wesen bey mir erwecket. Daher habe ich hernach in meinem gantzen Leben comparative zu reden, so etwas engelisches und sanftes, das mich als ein lieblicher balsam durchging, und durch und durch erquickete, so einen Gnadenzug mit solcher Annehmlichkeit und mit so einer süßen Empfindung der Liebe und freundlichkeit Gottes nicht wiedererfahren.

Denn das Hertz der Jugend ist bey aller natürlichen Unart, die insgemein durch Reizungen von außen erweckt wird, gleichwol von der Tauff=Gnade her, noch so zart und weich, daß die Würckungen der Gnade demselben desto fühlbarer und angenehmer sind; es wird aber daßelbe durch harte und pure gesetzliche Zucht mehr verdorben als gebeßert, ja vulgar verhärtet. *Experto crede!*⁶ Damit wird der ordentlichen und christlichen Zucht nicht zu nahe geredet: denn diese geschiehet mit Überzeugung, Erweisung, Lenkung und Gewinnung des hertzens, und verhütet durch liebeiches Locken bey dem wehe thun am fleisch, die Erbitterung des Gemüths. Eph 6:4; Col 3:21, welches ich selbst aus dem Munde der seligen Männer, FRANCKENS, HERRN-SCHMIDTS(21) und FREYLINGHAUSSENS(22) also gehöret habe.

Bey den vorhin gedachten Würckungen der Gnade war mir singen und beten eine Lust und Vergnügen, zuvörderst wenn ich allein oder nur mit meinem HARTER war, und solches ungezwungen geschahe: hernach aber wurde es mir bey solchen Proceduren und durch den Zwang eine lästige und verdrießliche Sache.

Ao 11 ging mein Bruder in die Nieder Lausitz zu einem Baron(23) als Hoffmeister

5 Tici pieredzējušajam! (Lat. val.)

6 Glauha – tagad Halles pilsētas daļa, Glauhā pie Halles pilsētas vārtiem tika izveidots ēku komplekss, tā dēvētās Frankes bāreņu iestādes, kas veidoja arhitektonisku ansambli – baroka laikmeta skolas pilsētu (*Schulstadt*) (mūsdienās – Frankes fondi).

6 Glaubt dem Erfahrenen! (Lat.)

visi bija lielāki un vecāki par mani. Tā kā preceptors, kurš bija dievbijīgs un kluss students, bieži nebija klāt, mēs kritām dažā pārmērībā ar bumbas spēlēšanu un ķegļu grūšanu. Pēdīgais gan bija stingri noliegts, bet mūsu ķegļi stāvēja malkas pagrabā aizmugurē zem mājas un mēs pa tiem labi varējām mest no sētas, kas bija lejāk par māju.

Kā Dievs vēl joprojām tomēr pie manis savā lielajā pacietībā un lēnprātībā ar atgādinājumiem, sodiem un vīlināšanu ir darbojies, redzams no tā, ka viņš, kad es aiz nepatikas un pretestības vairs īpaši neieklausījos vārdos, izmantoja sapni, lai mēģinātu mani jūtami aizkustināt un modināt. Man bija sapnis, ka esmu skolā kopā ar citiem skolēniem un piepeši Dievs nāk mūs tiesāt. Skats bija šausminošs un lika mums trīcēt un drebēt, jo mēs tūlīt bijām pārlicināti, ka šai tiesā nevarēsīm pastāvēt, mēs visi kritām pie zemes izbailēs un Dievu, kurš vēl tikai nāca pie mums no tālienes mākoņu aizsegā, ļoti izjusti lūdzām, lai viņš vēl pagaida ar savu tiesu un dod mums laiku nožēlot grēkus. Dievs mums atbildēja, ka uzklausīšot mūsu lūgumu, mums tad arī esot jāatgriežas no grēkiem, un pats atgriezās debesīs.

Šis sapnis tik ļoti skāra manu sirdi, ka mani pārņēma gara un dvēseles bailes un rosība, tā ka es dažas dienas, it sevišķi, kad varēju būt vienatnē, pavadīju vaimanās, nopūtās un asarās, to ievēroja arī mani istabas biedri, un manam istabas uzraugam tas arī nepalika nepamanīts, jo manai dvēselei vajadzēja labu padomu un es cerēju no viņa to saņemt, bet viņš tikai apmierinājās ar labi domātu formālu brīdinājumu, tā ka es nepratu šo spēcīgo aizkustinājumu pareizi izmantot un līdz ar to manī palika tikai briesmīgas atmiņas, pārlicība par manu neatgriezušos un nesvētīgo stāvokli un bailes no likuma.

Šis sapnis ilgu gadu vēl bija man dzīvā atmiņā, bet samaitātā sirds un vieglprātīgu biedru sabiedrība mani ievilka atpakaļ nerātņā stāvoklī. Un dažu bargu skolotāju attieksme

in Condition und übergab mich einem Stuben Praeceptor, in eines Glauchischen Bürgers Hause, ohnweit dem Waysenhouse: Ich kam da in eine Stuben Gesellschaft von 10 bis 12 Schülern, welche fast alle größer und älter waren als ich. Durch die oftmalige Abwesenheit des Stuben praecceptoris, der sonst ein frommer und stiller studiosus war, geriethen wir mit ballspielen und kegelschieben in manche Ausschweifung. Letzteres war zwar scharff verboten, wir hatten aber die kegel in einem Holzkeller, hinten unter dem hause stehen, dahierin wir aus dem hofe, welcher niedriger als das hauß lag, werffen konten.

Wie Gott bey alle dem nach seiner großen Geduld und Langmuth mit erinnern, strafen und locken bey mir angehalten, ist daraus zu ersehen, daß er, weil ich aus Verdruß und Widrigkeit nicht sonderlich mehr aufs Wort merkte, einen Traum dazu brauchte, durch welchen er mich empfindlich zu rühren und aufzuwecken suchte. Es träumete mir, als wäre ich nebst anderen Schülern in der Schule und Gott käme plötzlich zum Gericht. Der Anblick war sehr erschrecklich und setzte uns, weil wir schnell überzeuget waren, daß wir nicht bestehen könnten, in zittern und beben, ja wir fielen sämtlich für Angst zur Erden nieder und baten Gott, der noch als von ferne in den Wolcken kam, aufs beweglichste, er wolle doch sein Gericht noch aufschieben und uns Zeit zur buße geben. Gott antwortete darauf und sagte: es sollte uns unsere Bitte gewähret seyn, wir solten uns denn auch bekehren, und kehrte darauf wieder zurück.

Dieser Traum griff mein Hertz so gewaltig an, daß ich in eine solche Gemüths- und Seelen-Angst und Arbeit gerieth, daß ich etliche Tage zumalen, wenn ich alleine seyn konte, im Jammer, seufftzen und Thränen ging, so daß auch meine Stubengesellen solches merkten, und meinem Stuben=praecceptor konnte ich es auch nicht verhalten, weil ich eines guten Raths für meine Seele benöthiget

manī modināja aizvien lielāku pretestību, jo ar mani apgājās tik cieti, ka reiz es gandrīz nonācu izmisumā, un tas notika tā: kādā pulcēšanās reizē, kad visas latīņu skolas klases bija vienkopus, es biju kažokādas cepurē paņēmis līdzī bumbu, kuras spēle gan citādi bija atļauta, un inspektora priekšlasījuma laikā paslepus sēju, tā ka to tik tikko varēja pamanīt mans kaimiņš, kurš mani nodeva; kārtību uzraugošais preceptors Štamls(24), kurš bija turpat tuvumā, to man inspektora H(25) priekšlasījuma laikā klusējot atņēma, bet to pamanīja tikai ap mani sēdošie. Es biju pārlicināts, ka rīkojos nosodāmi, un savā parastajā klasē ar pacietību būtu izturējis pārmācību; taču man par apkaunojumu ne tikai nolika bumbu uz katedras un parādīja pāris simtiem skolēnu, bet mana vieglprātība kā briesmīgs pārkāpums bija jāpārmāca ar tādu sodu, ka bargāku tik daudzu skolnieku priekšā bija grūti iedomāties.

Es gan no šī soda ar veiklu viltību izbēgu, izsprukdams viņiem no rokām, bet ar to mans stāvoklis kļuva vēl ļaunāks un es nezināju, ko tagad iesākt šajā vietā, ja mani vecāki ir 20 jūdžu attālumā un mani priekšstāvji, kuriem bija jābūt vecāku vietā, ir tik ļoti aizvainoti. Es neuzdrošinājos vairs iet uz skolu un biju kā nomaldījusies un neceļos skrienoša avs, bet viens par citiem jaukāks preceptors, mācītājs kungs Veselmanis(26), lai gan viņš nebija īsti mans uzraugs (jo viņš bija grieķu valodas skolotājs vecākās klasēs), pazina un mīlēja mani, jo bija mana brāļa draugs un bijušais kolēģis, un izrādīja neviltotas avju gana skumjas manis dēļ. Vairāk nekā nedēļu biju vadījis visai slepus, bet kādu reizi brīdī, kad gribēju iegriezties pa durvīm, viņš gāja garām mūsu dzīvesvietai. Viņš mani nejauši ieraudzīja, ar vēlīgu sejas izteiksmi tūdaļ pasauca pie sevis uz ielas, pa ceļam ar tēvišķu gādību atainoja manu rupjo pārkāpumu, bet tūlīt pat arī ieteica iet pie virsinspektora Telnera(27), kam viņš aizlīkšot par mani labu vārdu, lai es ejot lūgt piedošanu un palūdzot, lai mani uzņem

war, und solchen von ihm zu bekommen dachte; er ließ es aber bey einer wohlmeinenden gesetzlichen Ermahnung bewenden, daß ich also diese so starke Rührung und Bewegung nicht recht zu gebrauchen wuste, und es damit nur bey einer schreckhaften Erinnerung und Ueberzeugung von meinem unbekehrten und unseligen Zustand und bey einer blos geset[z]lichen Angst blieb. Das Andenken des Traumes selbst blieb mir viele Jahre mit lebendiger Empfindung im Gemüth, aber mein verderbtes hertz und die Gesellschaft leichtsinniger Mitschüler rißen mich dahinnen wieder in mein voriges unartiges Wesen hin: Und die damalige harte Begegnung einiger scharffen præceptoren erregte immer mehrere Widrigkeit in mir: denn man ging so hart mit mir um, daß ich auch einmal beynahe in desperate Umstände gerathen wäre, welches solcher Gestalt geschahe: Ich hatte in einer Versammlung, wo alle Claßen der lateinischen Schule beysammen waren, einen Ball mit welchem sonst zu spielen erlaubt war, in meiner Peltz=Mütze und strickte unter dem Vortrag des Inspectoris so verborgen daran, daß es kaum mein Nachbar, der mich angab, merken konte: der nahe dabey inspicirende Praeceptor Staml(24): nahm ihn unter dem Vortrag des Inspectoris H(25) in der Stille weg, daß es die um mich Sitzende nur wahrnehmen konten. Ich war überzeugt, daß ich sträfflich gehandelt, und hätte auch in meiner ordinären Claße mit Geduld eine züchtigung über mich ergehen laßen; aber es wurde nicht nur der Ball zu meiner Prostitution auf den Catheder gebracht und ein paar hundert Schülern vorgezeigt, sondern es sollte auch dieser mein Leichtsin, als die gräulichste That, mit einer solchen Strafe geahndet werden, daß sie nicht schärffter und zur Beschimpfung vor einer solchen Menge Schüler nicht ärger hätte können ausgesonnen werden.

Ich entging ihr zwar durch eine geschwinde List, indem ich ihnen aus ihren Händen

atpakaļ skolā, tad jau būšot atkal labi. Es sekoju viņa tēvišķajam padomam, un Telnera lēnprātība un gudrība bija par iemeslu tam, ka mani pēc mīkstināta soda izciešanas uzņēma atpakaļ skolā, jo abi kungi, H un Štamls, kas bija atradušies afekta stāvoklī un bija gribējuši mani tik bargi sodīt, pēc tam arī atzina savu pārspilējumu. Un tā es ar Veselmaņa kunga uzticību un inspektora Telnera kunga lēnprātību izkļuvi no šī sarežģījuma, kurā mani bija iegrūdusi vieglprātība un pretošanās gars.

entwischte, machte es aber dadurch noch ärger, und wuste nun keinen Rath, was ich an diesem Orth anfangen solte, wo ich von meinen Eltern auf 20 Meilen entfernet und meine Vorgesetzte, welche an Eltern statt seyn sollten, höchst beleidiget waren.

Ich getraute mir nicht, wieder in die Schule zu kommen und war nun als ein verschüchtertes und in die Irre lauffendes Schaf: aber ein für allen andern liebevoller präceptor, der gelehrte Herr WEBELMANN(26), ob er gleich nicht eigentlich mein präceptor war (weil er in den obersten Claßen sonderlich in graeci informierete), mich aber als ein guter freund und gewesener Collega meines Bruders, kante und liebete, erwieß eine rechte Hirten Trauer an mir. Ich hatte mich über eine Woche ziemlich verborgen gehalten, stund aber eben an der Thür in wenden im hause, als dieser unserer Wohnung vorbeiging.

Er erblickte mich ungefehr, rief und lockte mich mit einer reizenden Mine zu sich heraus, auf die Straße, führete mir im gehen mein grobes Vergehen mit einem väterlichen Affect zu Gemüthe, rieth mir aber auch zugleich, ich möchte zu dem Herrn Ober Inspector Töllner(27), den er selbst für mich bitten wolle, gehen und Abbitte thun, zugleich auch um die Wiederaufnahme in die Schule anhalten, so würde es schon wieder gut werden. Ich folgte diesem väterlichen Rath und hatte den Nutzen davon, daß es die Sanftmuth und Weisheit des seligen Töllners in die Wege richtete, daß ich nach einer geminderten Strafe wieder in die Schule aufgenommen wurde: denn die beyde Herrn H und Staml: welche ziemlich in affect gekommen waren, und so hart mit mir umgehen wolten, machten wol hinter her ihre Uebereyung auch erkennen: Und so kam ich durch Herrn WEBELMANN'S Treue und des H Insp: TÖLLNERS Sanftmuth wieder aus diesem Gewirre, worinn mich erstlich mein Leichtsinns und nachmahlige Widerspänstigkeit gestürzt hatte.

Skolas gadi Gotas ģimnāzijā Die Schuljahre am Gothaer Gymnasium

Drīz vien pēc šī notikuma, 1712. gadā pēc Lieldienām, no Lauzicas svešā klimata izraisītā slimīguma dēļ atgriezās mans brālis.(28) Viņš bija nodomājis doties uz dzimteni, lai uzturētos pie vecākiem un atjaunotu spēkus. Viņš nolēma ņemt mani līdzī un pats turpināt mani mācīt, lai vecākiem ietaupītos nauda, kas viņiem bija jāmaksā Hallei.

Mana garīgā stāvokļa dēļ tas nāca tieši laikā. Sākumā tas saskanēja ar manām vēlēm un gribu. Es labprāt vēlējos mācīties, un mana brāļa prasmīgais un vieglais mācīšanas stils manāmi uzlaboja manu latīņu un grieķu valodas prasmi.

Taču nebija vēl pagājis gads, kad manu brāli uzaicināja par skolotāju tās pašas apkaimes dižciltīgo ģimenē(29) un viņš devās turp, ne tikai tādēļ, ka pats to atzina par labu, bet arī tēvs viņu neatliekamai apstākļu dēļ uz to mudināja, bet es nu tagad paliku sēžam tepat un nezināju, kur likties.

Nicht lange nach dieser Begebenheit kam mein Bruder am 12 nach Ostern wegen Kränklichkeit in dem fremden climate, aus der Lausitz wieder zurück(28), und war im Begriff in patriā zu gehen, um sich bey den Eltern aufzuhalten und zu recolligiren⁷. Er wurde schlußig mich mit zu nehmen und selbst zu informieren, damit er denen Eltern die Kosten, die sie in Halle an mich wenden musten, ersparen mögte.

Diß kam mir nach meiner Gemüthsbeschaffenheit recht àpropos⁸. Es ging mir hierin anfänglich nach Wunsch und Willen. Ich wolte gleichwol etwas lernen und nahm also unter der geschickten und leichten Lehrart meines Bruders in der lateinischen und griechischen Sprache merklich zu.

Aber es war noch kein völlig Jahr verfloßen, so wurde mein Bruder von einem fürnehmen von Adel in derselben Gegend(29) zum Informator verlanget, wozu er sich auch begab, weil er es nicht nur selbst gut für sich erkante, sondern der Vater aus dringenden Ursachen auch darein consentierte⁹; ich aber saß nun da und war verlaßen, wuste nicht wohin.

Mein seliger Vater war meinetwegen sehr verlegen und wünschte, daß ich in Halle mögte geblieben seyn, welches auch für mich beßer gewesen wäre: denn die dasige Aufsicht und Ordnung hatte nebst der Lehr=Art fast für alle da herum liegenden Schüler einen großen Vorzug. Ich selbst war sehr bekümmert und wäre aus Noth gerne wieder nach Halle gegangen, denn ich wurde nun durch Schaden klug; es wurde mir aber der Entlegenheit halber nicht so gut.

Doch zeigte Gott endlich meinem viele Wochen um mich nicht wenig besorgtem Vater einen Ausweg, daß er mich am 13 bey Endigung der Hunds=tags¹⁰ ferien, in das damals

7 Sich erholen (aus dem Lat.).

8 Kam mir gerade recht/ gelegen (aus dem Franz.).

9 Zustimmung (aus dem Lat.).

10 Gemeint sind hier die heißen Tage des Sommers (23. Juli bis 23. August).

Mans svētīgais tēvs nevarēja īsti saprast, ko ar mani iesākt, un vēlējās, kaut es būtu pālicis Hallē, kas arī man būtu bijis labāk, jo turienes uzraudzība un kārtība, un mācīšanas veids gandrīz visiem turienes skolniekiem nāca par labu. Es pats biju ļoti noraizējies un spiedīgo apstākļu dēļ būtu labprāt devies uz Halli, jo līdz ar to atgadījumu biju kļuvis gudrāks, bet lielā attāluma dēļ tomēr nebiju drošs.

Taču, kad tēvs vairākas nedēļas bija bažījies par mani, Dievs viņam parādīja izeju: 13. gadā pēc suņa dienu brīvdienām⁷ viņš mani aizveda uz tolaik slaveno Gotas ģimnāziju(30) un pagādāja labu apmešanās vietu. Es tiku uzņemts sekundas klasē pie veterāniem un šajā ģimnāzijā paliku 6 gadus un uzcītīgi mācījos.

Tomēr, ja arī līdz tam tēva namā un Hallē es vēl biju diezgan labā uzraudzībā un tiku pasargāts no daudzām pavisam bezdievīgai jaunatnei raksturīgām lietām, tad nu diemžēl tagad es nokļuvu vietā, kur, neraugoties uz rektora Fokerota(31) stingro disciplīnu, ģimnāzisti slepenībā saviem skolotājiem aiz muguras daudzos mājokļos un dārzos visai mežonīgi un uz nebēdu spēlēja kārtis un darīja vēl citas lietas. Un man vēl gadījās tā nelaime, ka apmešanās vieta, ko bija izraudzījis tēvs, tā kā tur mainījās apstākļi, tika atteikta un man tika izdaudzīnāta cita dzīvesvieta pie gados vecas un citādi cienījamas atraitnes, kur dabūju pajumti un vietu pie galda, bet tur es nonācu ļoti sliktā sabiedrībā: tur bija viens par visiem citiem bezdievīgāks skolnieks, es tiku iepīts pārmērībās un dzirdēju, redzēju un apjautu tādas ļaunas lietas, kuras man iepriekš nebija zināmas, jo mani Halles komilitoni bija vedinājuši uz vieglprātību un tamlīdzīgām jauniešu palaidnībām, bet šajā sabiedrībā mani spēcīgi veda kārdinājumā darīt rupjas un peļamas lietas. Bet sirdī man nebija miera un iepriekš atstāstītais sapnis mani apciemoja aizvien no

berühmte Gothaische Gymnasium(30) brachte; und mir ein gutes hospitium¹¹ besorgete. Ich wurde in classen secund: unter die veteranos gesezet und blieb 6 Jahre auf diesem Gymnasium, trieb meine Schulstudia mit fleiß.

Gleichwie ich aber bisher so wol in meines Vaters Hause als in Halle unter noch ziemlich guter Aufsicht für vielen unter ganz gottlosen Jugend gewöhnlichen dingen verwahrt worden war, so kam ich hier leider an einen solchen Orth, wo es ungeachtet der scharfen disciplin des RECT: VOCKERODT(31) unter denen Gymnasiasten heimlich und in dem Rücken derer præceptoren in vielen hospitiiis und Gärten ziemlich wild und wüste mit Charten spielen und anderen dergleichen dingen zugging: Und ich hatte noch dazu das Unglück, daß mir das hospitium, worin mich mein seliger Vater gebracht hatte, weil sich darin veränderliche Umstände ereigneten, aufgesaget, und ein anderes angepriesen wurde, wo ich zu einer bejahrten und sonst reputirlichen Wittwe in das hauß und an den Tisch kam, aber in eine sehr böse Gesellschaft sonderlich eines für viele andere sehr gottlosen Mitschülers gerieth, in ein sehr üppiges Wesen mit eingeflochten wurde, und solche böse dinge hörte, sahe und wahrnahm, welche mir bisher gänzlich unbekannt geblieben waren: denn durch meine hallische commilitonen wurde ich nur zu Leichtsinne und dergleichen gewöhnlichen Unarten der Jugend verleitet, aber in dieser Gesellschaft hatte ich Anleitung in gewaltige Versuchungen zu manchen groben und schändlichen dingen. Ich hatte aber im hertzen keine Ruhe dabey und mein eben erzehlter Traum meldete sich mit seinem Schrecken immer wieder, denn ich war doch einmal im hertzen gerührt, und erkannte etwas beßeres.

7 Laiks no 23. jūlija līdz 23. augustam, skolas brīvlaiks. Termins radies no Siriusa jeb Lielā Suņa Alfa zvaigznes nosaukuma.

11 Die Unterkunft (aus dem Lat.).

jauna un iedvesa šausmas, jo mana sirds taču reiz bija skarta un es biju redzējis ko labāku.

Dažos gadījumos es pat acīmredzami varēju manīt, kā pār mani valda Dieva apredzība. Viņš turēja savu roku pār mani, lai es neiekultos vislielākajā negantībā un netikumā, nodarījumā un nelaimē, uz kuriem man bieži bija atdarītas visas durvis, un es atrados teju viena soļa attālumā no tām. Vienu reizi pat, kad biju kļuvis par kāda ļauna un neganta skolnieka privātskolotāju, lai pēc viņa tēva lūguma viņam palīdzētu mācībās, un viņš bija ieradies pie manis, es gluži bez vainas gandrīz tiku nodurts, ja vien Dieva apžēlošanās un žēlīgā aizsardzība nebūtu aizkavējusi man jau virsū klūpošo pāridarītāju. Pēc tam viņš kļuva par zaldātu, jo negribēja mācīties.

Tādēļ no šīs apmešanās vietas es aizmu-ku kā no slepkavnieku bedres un dabūju aizvien labākas dzīvesvietas, līdz nonācu godīgā un kārtīgā namā pie bagāta rātskunga, kur tiku uzņemts, lai būtu par biedru vienam komilitonim un arī nedaudz mācītu divus bērnus, par ko saņēmu iztiku un daudzus citus labumus.

So konnte ich auch bey mancher Gelegenheit augenscheinlich wahrnehmen, wie Gottes Fürsicht über mir waltete. Er hielt seine hand über mir, daß ich nicht in die größte Schande und Laster, Schaden und Unglück gerieth, wozu mir oft Thor und Thür offen stunden, und ich kaum einen Schritt davor war. Einmal wäre ich von einem bösen und furiösen Schüler, den ich aufersuchen seines Vaters, um ihn privatim zu informieren und ihm nachzuhelffen, zu mir genommen hatte, welcher aber hernach ein Soldat wurde, über seine Unlust zum Lernen, gantz unverschuldet um ein haar erstochen worden; wenn nicht Gottes Erbarmen und gnädiger Schutz solches durch eines dazu springenden abgewendet hätte.

Ich eylete um deßwillen aus diesem hospicio als aus einer Mörd Grube heraus, und bekam nach und nach bessere hospitia, und zuletzt kam ich in ein honett und ordentliches hauß eines reichen Rathsherren, wo ich um einen Commilitoni in Studii zur Gesellschaft zu seyn, und für einen geringen dienst im informieren zweyer Kind, meinen freyen Unterhalt und sonst viele Güte genoß.

Lēmums studēt teoloģiju un cīņa ar ateismu Die Entscheidung für ein Theologiestudium und der Kampf mit dem Atheismus

Vairāk nekā trīs gadus Gotā biju pavadījis miesas prātā un ar grēciniekiem. Tā kā tomēr acu priekšā redzēju savas dvēseles un miesas samaitātību, redzētais sapnis atkal uzjundīja izbīli sirdsapziņā un ģenerālsuperintendententa Georga Niča⁽³²⁾ varenā sprediķošana ļoti aizgrāba manu sirdi, tad visbeidzot es arī nolēmu studēt teoloģiju un skubināju sevi atgriezties un mainīt savu dzīvi, domādams: kā tad tu nākotnē gribi mācīt citus, ja pats aizvien vēl esi tik ļauns cilvēks; tad es dedzīgi vēlējos, lai drīz manī sākas pārmaiņas, un apņēmos mainīt savu dzīvi. Tāds toreiz bija mans stāvoklis: pirmais evaņģēliskās žēlastības mirklis, kad pats Dievs mani gribēja izvilkt no grēka un vilkt sev klāt, bija minētajā veidā nosmacēts, un mana sirds bija nonākusi kalpībā un nomaldījusies savos darbos.

Über drey Jahr hatte ich in GOTHA im fleischlichen Sinn und mit sündigen hingebacht: da ich aber mein Seelen und Leibes Verderben vor Augen sahe, mir auch mein Traum immer neuen Schrecken im Gewißen verursachte und die gewaltige Predigt des General Superintendenten Georg NITSCHENS⁽³²⁾ mein hertz sehr angriffen, auch endlich meine Entschließung Theologie zu studieren dazu kam, und mich zur Bekehrung und Lebens Änderung antrieb, indem ich gedachte: wie willst du künftig andere lehren, wenn du selbst ein so böser Mensch bleibest; so wünschte ich sehnlich, daß es doch bald anders mit mir werden mögte, und setzte mir für, mein Leben zu ändern. So war mirs damals: denn der erste evangelische Gnaden Zug, da mich Gott selbst von der Sünde ab, und zu sich ziehen wolte, war obgedachter masen erstickt worden, und mein hertz war in ein knechtisches Wesen geraten, und zum eigenen Würcken verleitet.

Ehe ich mich zu solchem Vorsatz, die Sünde, Welt und Lust fahren zu laßen und mich zu Gott zu bekehren, bewegen ließ, inclinierte ich sehr zum atheismo, wenigstens wünschte ich, daß weder diß noch das, weder himmel noch hölle seyn mögte, damit ich nur ungestört, nach meinem fleischlichen Sinn und Willen hinleben könnte: Und es war für wahr ein Glück für mich, daß es Gott verhütete, daß ich zu derselben Zeit nicht Gelegenheit zu atheistischen principii hatte, und dergleichen etwas weder zu hören noch zu lesen bekam. Es regete sich zwar der atheismus, – weil ich es gerne so gehabt hätte, in mir selbst sehr stark, bald dachte ich, bald wünschte ich es so oder so, ich konnte mir es aber nicht so wahr machen: Das $\gamma\omega\sigma\tau\omicron\nu\ \theta\epsilon\omicron\upsilon\upsilon$ ¹² war allzu überzeugend in mir, und mein eigen Gewißen überwachte mich.

12 Das Wissen von [= über] Gott. Zitat aus Röm 1:19; (Altgriech.).

Pirms biju apņēmis griezt muguru grēkam, pasaulei un kārībām un pievērsties Dievam, es ļoti sliecos uz ateismu, katrā ziņā es visai stipri vēlējos, kaut nebūtu ne debesu, ne elles, lai es varētu netraucēti dzīvot pēc sava miesiskā prāta un gribas. Un patiešām bija liela laime, ka Dievs mani no tā pasargāja un man neradās iespēja nonākt pie ateisma principiem, un es nedabūju ko tādu nedz dzirdēt, nedz lasīt. Ateisms gan manī bija ļoti stipri jūtams, jo es to labprāt būtu pieņēmis, es to tā vai citādi vēlējos, bet nespēju to pieņemt par patiesību: *γνωστων του Θεου*⁸ manī bija pārāk pārliecinošs, un mana sirdsapziņa bija par mani nomodā.

Dieva vārds man tāpēc arī bija pārāk varens: lai gan arī to es jau gribēju apšaubīt, tā patiesība bija pārāk acīmredzama un tas ar pārliecinošu spēku apliecinājās manā sirdī. Šajā sakarā man ļoti palīdzēja Bošāra *Epistola ad Tapinum de veritate religionis christianae*(33), ko svētais Franke bieži ieteica kā lasāmvielu: Svētais Gars ar vārda pierādījumu sirdī pats apzīmogoja to, ka Dievs un viņa vārds ir patiess.

Tāču jau tolaik mana blēdīgā sirds neatrada ateismā meklēto patvērumu, neatlika cits padoms kā vien šis: atgriezies pie Dieva, kurš ir drošāks par drošu, vai arī tu iesi bojā. Un tad manī radās kvēla ilgošanās, kaut tas notiktu drīz un es atgrieztos. Es biju noguris grēkot tam sekojošā kaitējuma dēļ, tas man bija līdz kaklam, tādēļ nolēmu atgriezties: es sāku sevi piespiest, centos vairīties no sliktas sabiedrības un atrauties no tās redzami ļaunajām lietām. Es labprāt gribēju tikt vaļā no grēku darīšanas, bet nevarēju no tās izvairīties, kā gribēju; turpretī grēks vēl izcēlās no baušļa un lika darīt vēl vairāk: tagad es sapratu, ko īsti nozīmē *nitimur in vetitum*⁹, diezgan lielā mērā sapratu, ko Pāvils par to raksta Rom 7 un Lutera dzied dziesmā “Nu priedājies, tu,

Gottes Wort war mir deßhalb auch zu mächtig: Und ob ich gleich auch dieses in Zweifel ziehen wolte, so war mir doch deßelben Wahrheit zu evident, und es legitimierte sich durch seine überzeugende Krafft selbst in meinem hertzen. Es hat mir hernach Bocharti *epistola ad Tapinū de veritate religionis christianae*(33), welche der selige FRANCKE oft zu recommandieren pflegte, in diesem Punkte viele satisfaction gethan: der h. Geist aber hat es durch den Beweis des Worts im hertzen selbst besiegelt, daß Gott und sein Wort wahrhaftig ist.

Aber auch schon zu jener Zeit fand mein tückisches hertz die gesuchte retirade¹³ in atheismo nicht, es war kein ander Rath übrig, als nur dieser: bekehre dich zu Gott der mehr als zu gewiß ist, oder du gehest verlohren. Und da entstund ein sehnlich Verlangen in mir, daß es nur bald geschehen und ich bekehrt werden mögte. Des sündigens war ich wegen des darauf folgenden Schadens müde, ja ganz überdrüssig; daher entschloß ich mich, ich wolte mich bekehren: Ich fing an, mich zu zwingen, suchte mich der bösen Gesellschaft zu ent schlagen und denen offenbahren bösen dingen zu entreißen. Ich wolte von sünde thun gerne los seyn, ich konte mich aber derselben nicht so verwehren, wie ich wolte, sondern die sünde nahm noch Ursach am Gebot, und machte mir noch mehr zu thun: das *nitimur in vetitum*¹⁴ lernte ich nun recht verstehen, ja ich erfuhr in ziemlichem Grad, was Paulus Röm 7 davon schreibt und Luther im Lied: *Nun freut euch lieben Christen Gemein* Nr 2 et 3(34) dißfalls singet, kurtz: ich fiel immer tiefer drein.

Diß war ein peinlicher zustand, ich wünschte entweder anders oder lieber kein Mensch zu seyn: und so brachte ich über ein gantzes Jahr zu: Ich wolte mich gerne bekehren und anders werden, es war mir aber gantz

8 “Zināmais par Dievu”; cit. no Rom 1:19 (sengrieķu val.).

9 Mēs tiecamies pēc aizliegtā (lat. val.).

13 Rückzugsort (aus dem Lat.).

14 Wir trachten (gern) nach dem Verbotenen (Lat.).

Kristus draudz” Nr. 2 un 3(34), īsi sakot, es tajā kritu aizvien dziļāk.

Tas bija nepatīkams stāvoklis, es gribēju vai nu būt pavisam citāds, vai arī nebūt cilvēks. Un tā es aizvadīju vairāk nekā gadu. Labprāt gribēju atgriezties un kļūt citāds, bet tas man nebija iespējams. Ja man nebūtu talkā nākuši aizkustinošie Niča sprediķi un es pirms tam nebūtu baudījis Halles izglītību, par ko tagad atkal sāku atcerēties, tad no šādas pilnīgas nespējas un dziļas samaitātības sajūtas es būtu izmisis un aiznepatības visam atmetis ar roku.

unmöglich. Wären mir NITSCHENS bewegliche Predigten, und der vorhin in Halle genoßene Unterricht, deßen ich mich nun wieder zu erinnern anfang, in diesem Zustande nicht zu statten gekommen, so wäre ich bey solchem Gefühl meines gänzlichen Unvermögens und so tiefen Verderbens verzweifelt und hätte aus Ungeduld alles aufgegeben.

Modināšanas piedzīvojums Gotā Das Erweckungserlebnis in Gotha

Svētais Gars tostarp pastāvīgi darbojās pie manas sirds un beidzot bija piekļuvis tuvāk mērķim. Jo šai laikā es sevī jutu ne tikai viņa atgādinājumu, sodus un vilkmi, bet arī 1718. gada vakarā pirms Vasarsvētkiem manī notika kas pavisam manāms un reāls. Tai vakarā es pēc maltītes viens pats stāvēju mājas tālākajā galā, kur bija mana istaba, uz trešā stāva altāna, kur bija novietoti skaisti puķupodi. Manī jutekļi šī jaukā gadalaika īpaši patīkamajā vakarā pie debesīm un gaisā uztvēra kairinošus un iepriecinošus objektus: acs skatīja norietam spožo sauli ar spilgtu atblāzmu, viss debesu jums mīlīgā dzidrumā bija valdzinājuma pilns, gaisā bija ne vien jaušamas spirdzinošas un spēcinošas smaržas, bet arī saklausāmas neaparakstāmi skaistas mūzikas skaņas, kas plūda no citā ielā netālu jauki, skaistās harmonijās spēlējošas labi trenētas obojistu grupas un iepriecināja un pacīlāja dzirdi. Jā, es biju ārkārtīgi neierasti aizgrābts un pacīlāts. Kunga gudrība to izmantoja, lai atgādinātu man par Radītāja pilnību, diženumu un labestību un manī rastos šādas domas: skat, cik skaista un krāšņa, mīlīga un spirdzinoša ir viņa radība!

Der heil. Geist arbeitete dabey beständig an meinem hertzen und kam endlich näher mit mir zum zweck. Denn ich fühlete nicht nur zu eben derselben Zeit deßen erinnern, strafen und ziehen, sondern es geschahe auch 1718 an dem Abend vor Pffingsten, durch seine Würckung etwas gar merkliches und reelles in meinem innern. Ich stund an demselben Abend nach der Mahlzeit, hinten am hause, wo ich meine Stube hatte, in der dritten etage auf einem Gang oder Altan, welcher mit schönen Bluhmen Töpfen besetzt war, gantz alleine. Es bekamen meine Sinnen, bey einem, zu dieser ohne dem angenehmen Jahres=Zeit, ausnehmend lieblichen Abend, an dem himmel und in der Lufft sehr reizende und erquickende objecta: das auge sahe die Sonne helle und mit einem glänzenden Nachschein untergehen, der gantze himmels=Cräyß war bey einer lieblichen heiterkeit voller Anmuth, in der Lufft empfunde man nicht nur einen erquickenden und stärkenden Geruch, sondern es erschallte auch in derselben ein unbeschreiblich wohlklingendes Gethöne von einer Bande wohl exercirter Hautboisten¹⁵, welche ohnweit in einer anderen StraÙe gegenüber, sehr nett, in schönster harmonie spielte, wodurch das Gehör ungemein belustiget und ergötzet wurde. Ja alles dieses durchdrang mein gantzes Gemüth, afficierte und belebte es ganz extraordinair. Die Weisheit des Herrn brauchte es aber dazu, daß ich an des Schöpfers Vollkommenheit, Herrlichkeit und Güte erinnert wurde und folgende Gedanken in mir entstunden: sihe! wie schön und prächtig, wie lieblich und erquicklich ist seine Creatur! Wie weit herrlicher und fürtrefflicher muß er nicht selber seyn? Welche Lieblichkeit und Ergötzung muß nicht bey ihm im Himmel unter dem himmlischen Gethöne und Gesang derer in weit reinerem und höherem Thone spielender Heerschaaren und der triumphirendsingenden Chöre derer auserwehlten

15 Oboisten.

Cik gan daudz brīnišķīgākam un pārākam ir jābūt viņam pašam? Cik gan milīgām un jaukām skaņām jābūt debesu pulku mūzikā un triumfā dziedāšanai izredzēto koru dziesmās daudz tīrākos un augstākos toņos pie viņa debesīs? Ja viņš jau tik daudz dāvā uz zemes, tad kas vēl būs debesīs! Tad man atkal sirdī iekrita mans sābrīža nožēlojamais un grēcīgais stāvoklis un es domāju: raugi, Dievs ir tik labs, pie viņa var būt tik lielu prieku un jūsmu, bet tu mokies un lokies savā grēkā, tev nav pat nevienas mierpilnas stundas!

Tad manī radās šis lēmums: ak, tu vairs negribi palikt šajā stāvoklī, bet gan beidzot atgriezies un pievērsties Dievam! Un līdz ar šo tūlīt pat radās dziednieciska, neapšaubāmi žēlastības spēkā tapusi doma. Proti, man ienāca prātā mana kādreizējā Halles skolotāja izteikums ar šādu saturu: ja kāds grib atgriezties, tad tik ilgi jālūdz Dievs un nav jāatstājas, līdz viņš top sadzirdēts un atgriezts. Šis izteikums un padoms gan nav tīri evaņģēlisks (kaut vai tāpēc, ka to var saprast arī tā, it kā mums būtu jāsteidzas Dievam pa priekšu un pašiem jālūdz šī atgriešanās, ar lūgšanu tā jāpieprasa un jāpanāk, bet Dievs taču to iesāk pats, viņš vilina un lūdz, izstiep savas rokas uz mums un tādējādi uzsāk un veic mūsu atgriešanos, pirms mēs vēl esam sākuši lūgt; 2Kor 5; Rm 10:21; Jņ 6:44; Lk 15), un tomēr tobrīd man tas bija gana labs, jo darīja mani cerīgu, ka tādā veidā varēšu atgriezties, ka lūgšana ir drošs līdzeklis (jo tā es to biju sapratis), ar ko beidzot saņemt atgriešanos, ko es tagad ar tādu palīdzību gribēju izmantot. Kad atgriezāties, arī lūgšana ir mūsu pusē, taču nevis kā nopelns vai izraisītājs, bet, līdzko Dievs sāk cilvēkā veikt atgriešanos un pamodina grēku, tā Sv. Gars mūdiņa cilvēku lūgties, lai viņš izsūdzētu savu kļūmīgo stāvokli Ps 32:3–5; Apg 9:11, un grēku piedošana un žēlastība sāk savu svētdarītāja darbu, un rodas jauns radījums. Dievs mūs sauc un velk pie sevis ar vārdu, ar lūgšanu mēs nākam pie viņa, it kā mēs sacītu: mīļo Pestītāj! Tu mani sauc! Te es esmu! Bet es esmu

sey? Schenkt er schon so viel auf Erden, ergo was wills im Himmel werden! Dagegen fiel mir gleich mein gegenwärtiger elend und sündiger zustand aufs hertz, daß ich dachte: sihe so gut ist Gott, solche freude und Ergötzung kann man bey ihm haben, und du quälest und plagest dich selbst also in deiner sünde, hast keine vergnügte Stunde!

Darauf entstund diese Entschliessung bey mir: Ey du wilst nun auch nicht länger in diesem zustand verweilen, sondern dich endlich einmal zu Gott wenden und bekehren! Und hiermit war gleich ein anderer eben jetzt heilsame, ohne zweifel von der Gnade gewürckter Gedanke verknüpft. Es kam mir nemlich ein Ausspruch eines meiner ehemaligen hallischen præceptory ins Gedächtniß, dieses Inhalts: wenn man sich bekehren wolle, müße man Gott so lange darum bitten und nicht ablassen bis man erhöret und bekehret sey. Dieser Ausspruch und Rath ist wol nicht so gar rein evangelisch (denn er kann wenigstens so verstanden werden, als müsten wir Gott zuvorkommen und erst um die Bekehrung bitten, solche auch durch unser Gebet verlangen und auswürcken; da doch Gott anfängt, uns lockt und bittet, seine hände nach uns ausstreckt und also unsere Bekehrung ehe wir bitten, anfänget und würcket 2Cor 5; Röm 10:21; Joh 6:44; Lc 15) er kam mir iedennoch ietzo wohl zu statten: indem er mir die hoffnung machte, daß man solcher Gestalt bekehrt werden könne, das Gebet sey ein gewißes Mittel, denn so hatte ich es verstanden :) wodurch man die Bekehrung endlich erhalten könne, deßen ich mich nun in solcher zuversicht bedienen wolte. Es ist auch auf unserer Seite das Gebet mit bey unserer Bekehrung, aber nicht als etwas verdienstlich oder würckendes, sondern so bald Gott die Bekehrung im Menschen zu würcken anfängt und die Sünd aufweckt, so treibt der h. Geist den Menschen zum Gebet an, daß er seine Noth klaget Ps 32:3–5; Apg 9:11 und die Vergebung der sünd und die Gnade die heiligung

tāds un tāds nožēlojams cilvēks! *kyrie eleison!* Dievs, esi man, grēciniekam, žēlīgs. Lk 15:18. Tam seko atbilde: esi drošs, mans dēls! Tavi grēki tev ir piedoti. Celies un staigā; vai arī: ej ar mieru! Mt 9; Lk 7. Šeit vietā arī Augustīna piemērs, kurš tika modināts ar vārdu un vērsās ar lūgšanu pie Dieva, un pēc atbildes *tolle lege*¹⁰ saņēma žēlastību.

Un arī ar mani toreiz tā notika. Ārēji labvēlīgajos apstākļos es sajutu jau vairākkārt ar Vārdu saņemto aicinājumu. Redzi! Cik Dievs ir labs, cik pilns mīlestības un laipnības. Cik labi tev ar viņu var klāties! Nāc tad arī pie viņa, tu drīkstī viņu vienkārši lūgt, un viņš tevi arī pieņems.

Es tā tad uzreiz nolēmu negaidīt ne acumirkli, bet gan tūlīt pat pēc saņemtā padoma *in continenti*¹¹ vērsties ar lūgšanu pie Dieva un lūgt tik ilgi, līdz es būtu atgriezts. Es iegāju tuvākajā istabā, metos ceļos un izkratīju Dievam savu sirdi, kādā stāvoklī tā tobrīd bija: es viņu lūdzu, lai taču viņš apžēlojas par mani un beidzot izglābj mani no mana posta un atgriež. Es tagad neatstāšos, līdz viņš būs mani pievērsis, varbūt toreiz es pat izteicu vārdus: es neatstāšos no tevis, kamēr tu mani nesvētīsi!(35) Dievs darīja pārpārēm – pāri manai lūgšanai un saprašānai. Viņš nevadījās no maniem vārdiem un nepareizās izpratnes, it kā viņam vēl ilgi būtu man jāliek lūgties un mudināt, līdz viņš mani atgrieztu, bet gan viņš darīja pēc manas vajadzības un sirds ilgošanās, tūlīt pat apmierinādams manu lūgumu un apstiprinādams savu žēlastību; man bija tā, it kā es saņemtu atbildi: lai notiek, kā tu gribi, esi atgriezts un no saviem grēkiem brīvs. Un tā es savu lūgšanu noslēdzu ar ticības pilnu “āmen” un sirdī jutu: jā, jā, tā tam ir jānotiek.

Šādā stāvoklī priecīgs piecēlos no lūgšanas, mana sirds bija viegla un gaiša, biju acumirkli atbrīvojies no sliktas sirdsapziņas

ergreiffet und also eine neue Creatur wird. Durchs Wort ruft und ziehet uns Gott, durchs Gebet kommen wir zu ihm, als sprächen wir: Lieber Heiland! du rufest mich! da bin ich! Ich bin aber ein solcher und solcher elend Mensch! *kyrie eleison!* Gott sey mir Sünd gnädig. Lc 15, 18. Darauf folgt die Antwort: Sey getrost mein Sohn! Deine sünden sind dir vergeben. Stehe auf und wandle, oder gehe hin mit frieden! Mt 9; Lc 7. Hieher gehöret auch das Exempel Augustini, der durchs Wort aufgeweckt war, und im Gebet sich an Gott wandte, und auf die Antwort: *tolle lege*¹⁶ Gnade bekam.

Und so ging es mir damals auch. Ich kriegte bey den äuserlichen lieblichen Umständen, den durchs Wort schon öfters bekommenen Ruff. Sihe! wie gut ist Gott, wie voller Liebe und freundlichkeit. Wie gut kanst du es bey ihm haben! Komm doch auch zu ihm, du darffst ihn ja nur bitten, so wird er dich auch annehmen.

Ich faßete also auf der Stelle den Vorsatz, nun auch nicht einen Augenblick länger zu warten, sondern mich nach dem bekommenen Rath *in continenti*¹⁷ gerade im Gebet zu Gott zu wenden und so lange anzuhalten, bis ich würde bekehrt seyn: Darauf ging ich in die nächste Kammer, fiel auf meine knie und schüttete mein hertz dergestalt vor Gott aus, wie mir es gedachter masen war: Ich bat ihn, er wolle sich doch über mich erbarmen, und mich endlich aus meiner Noth retten und bekehren: Ich würde nun nicht ablassen, bis er mich würde bekehret haben, es hieß fast so, und vielleicht habe ich auch damals die Worte gebraucht: ich laße dich nicht du segnest mich dann!(35) Gott thät überschwänglich mehr über mein Bitten und Verstehen: Er richtete sich nicht nach meinen Worten und unrichtigen Begriffen, als müste er mich erstlich noch lange und viel darum bitten und

10 Nēm un lasi! Atsauce uz sv. Augustīna (Hiponas Augustīna, 354–430) modināšanas notikumu (lat. val.).

11 Nepārstājot (lat. val.).

16 Nimm und lies! (Lat.) Bezugnahme auf das Erweckungserlebnis von Augustinus von Hippo (354–430).

17 Ununterbrochen (Lat.).

un no visiem grēcīgajiem valgiem, grēka vara un kundzība bija beigusies, ļaunums, no kura agrāk nebiju par visām varītēm spējis atstāties, atkrita no manis it kā pats no sevis, kurpretim es jutu prieku un apmierinājumu savā sirdī, un sekojošās Vasarsvētku dienas man bija ļoti svētīgi svētki.

Nākamās sešas nedēļas es biju prieka pilns un apmierināts, un nekas mani tajā nespēja traucēt, nekas mani nesatrauca nedz no iekšienes, nedz no ārpusēs, visām manām bailēm, postam un mokām bija gals. Dieva vārds bija man saldāks par smalku medu, mīļāks nekā daudzi tūkstoši zelta un sudraba gabalu, Bībele man tagad bija tik dārga un vērtīga, ka es to nebūtu atdevis ne par visiem pasaules labumiem, es to, un jo īpaši grieķu Jauno Derību, neizlaidu no rokām.

Līdzās Pamācībām, Psalmiem un skaitāmlūgšanām, kuras biju mācījies, mīļš un dārgs man kļuva arī katehisms; Niča celsmīgie sprediķi, katehizācija baznīcā un viņa teoloģiskie priekšlasījumi ģimnāzijā man kļuva mīļāki par ēdienu un dzērienu, bet mans lielākais jaukums bija dziedāšana un lūgšanas, ko lielākoties noturēju paslepus kādā mājas kaktā. Es nevarēju vakarā aiziet gulēt un no rīta iziet no mājas, kamēr nebiju Dievam izkrajījis savu sirdi.

anhalten laßen, bis er mich bekehrte, sondern er thät nach meiner Bedürfnis und nach meines Hertzens Verlangen, indem er mir auf der Stelle meine Bitte gewährte und mich seiner Gnade versicherte, es war mir, als kriegte ich die Antwort: Dies geschehe wie du wilst, sey bekehrt und von deinen sünden los: Und so schloß ich mein Gebet mit einem gläubigen AMEN, es hieß in meinem hertzen: ja, ja, es soll also geschehen.

Ich stund solcher Gestalt freudig von meinem Gebet auf, mein hertz war leicht und lichte, ich wurde auf einmal von dem bösen Gewißen frey und von allen sündlichen Banden los, die Macht und herrschaft der sünde war aus, das böse, welches ich bisher, ob ich mir gleich Gewalt anthäte, nicht wol laßen konnte, fiel als von sich selbst weg, dagegen fühlte ich lauter Freude und Vergnügen, an meinem hertzen und welch ein seliges fest sind mir die folgenden Pffingstentage gewest.

Ich war bey 6 Wochen lang freudig und vergnügt, es störete mich auch nichts darinn, es fachte mich weder von außen noch innen etwas an, alle meine Angst, Noth und Plage hatte ein Ende. Gottes Wort war mir süßer als honig fein, lieber als viel tausend Stück Goldes und Silbers, die Bibel achtete ich nun so theuer und werth, daß ich sie für aller Welt Gut nicht hingegen hätte, sie kam mir nun, und sonderlich das griegische Testament, nicht aus den händen.

Nun wurde mir der Catechismus nebst den Sprüchen, Psalmen und Reimgebetlein, welche ich gelernet hatte, recht lieb und schätzbar, NITSCHENS erbauliche Predigten, catechisationen in der Kirche und seine lectiones theologicae im Gymnasio zog ich eßen und trinken vor, singen und beten, welches ich meist verborgen in einem Winkel im hause thät, war mein größtes Vergnügen: Ich konte keinen abend zu Bette und des morgens früh nicht aus dem Hause gehen, bis ich erst mein hertz vor Gott ausgeschüttet hatte.

Grēknožēlas cīņa Der Bußkampf

Biju kā no jauna piedzimis un savā sirdī jutos ļoti labi, es būtu varējis arī palikt tādā stāvoklī un kļūt vēl apmierinātāks un svētlaimīgāks, ja vien sava necienīguma un garīgās nevarēšanas apziņā būtu vientiesīgi turējies pie Dieva žēlastības, kas tik spēcīgi un brīnišķīgi izpaudās manā sirdī, un nebūtu ļāvies nevajadzīgām un nesvarīgām domām par savu stāvokli, un nebūtu sācis darboties pats, kā tas par nožēlu notika un nāca par sliktu manai dvēselei. Kad sešas nedēļas biju pavadījis tik pacilāti, reiz, ejot pa ielu uz ģimnāziju, man ienāca prātā, ka ar grēku taču jākaro un jācīnās (jo tā toreiz mācīja un skaidroja Tēvreizis 6. lūgumu¹² un 1Kor 10:24, kā arī saistībā ar citām tamlīdzīgām tekstu vietām). Tā kā toreiz neatrados uz kara takas ar grēku un tas mani tā nenodarbināja kā iepriekš, man arī bija nepareizs priekšstats par šo cīņu, par ko vietām teikts rakstos, kā, piemēram, 2Tim 2 un 4; Ebr 12; Atkl 3 un 4, es tobrīd domāju: īsts kristietis nevar savā sirdī būt visu laiku

12 Tēvreizis 6. lūgums ir "neieved mūs kārdināšanā".

Ich war als neu gebohren und befunde mich recht wohl an meinem hertzen, ich hätte auch so bleiben und noch vergnügter und seliger werden können, wenn ich mich in Erkenntniß meiner Unwürdigkeit und geistlichen Unvermögens, nur einfältig an die Gnade Gottes, die sich so kräftig und herrlich an meinem hertzen erwiesen hatte, beständig gehalten und mich nicht in ein unnöthiges und unwichtiges denken über solchen meinen zustand eingelaßen, und nicht selbst zu würcken und zu machen angefangen hätte, wie leider! zum großen Nachtheil meiner Seelen folgender Gestalt geschaha: Da ich 6 Wochen so vergnügt hingebracht hatte, fiel mir einmal ungefehr auf der StraÙe, da ich ins Gymnasium ging, ein, daß man mit der Sünde kämpfen und streiten müÙe, (denn so wurde damals über die 6te Bitte des Vater Unsers¹⁸ und über 1Cor 10:24, wie auch über mehrere dergleichen Texte bey mancherley Gelegenheit gelehret und geredet). Da ich nun damals ohne Kampf und Streit mit der sünde war und dieselbe mir nicht so wie vorhin zu schaffen machte, ich auch von dem Kampf, von welchem die Schrifft hin und da redet als 2Tim 2 und 4; Hebr 12; Offb 3 und 47, einen unrichtigen Begriff hatte und meynete: Ein wahrer Christ könne auf solche Weyse in seinem hertzen nicht allezeit so vergnügt und ruhig seyn, wie ich es damals war, sondern er müÙe nothwendig im Kampf und Streit mit der sünde stehen,¹⁹ wohin ich auch die Worte aus einem Liede *Ich lieg im Streit und widerstrebe*(36) deutete, weil ich die folgende Worte *An deiner Gnad allein ich kleb - - ich weiß du wirst's nicht laßen*(37), nicht recht beobachtete und gleichsam überhörete; so hielte ich meinen ietzigen zustand für nicht wenig verdächtig und gedachte: es müÙe wol nicht gantz recht mit mir stehen, weil ich nemlich ohne mercklichen Gegenstand der Sünde, so wol von den hefftigen anfällen von außen

18 6. Bitte des Vater Unser – "Und führe uns nicht in Versuchung".

[Im Manuskript als Fußnote vermerkt] Durch das kämpfen und streiten NB MIT der Sünde wird hier nicht verstanden das Verhalten eines gläubigen und wieder gebohrnen Kindes Gottes, welches durch die, in der Wiedergeburt empfangene Krafft des Todes Jesu, der Sünde gestorben ist und Gott lebet in Christo Jesu unserem Herrn (Röm 6) die Sünde aber wozu es von außen von der Welt, versucht, gereizet, ja vulgar genöthiget und mit Gewalt gezwungen wird (Hebr 12:4) fliehet und durch den Glauben an Jesum gegen alle Anfälle der Welt mit locken und drohen, vest be-
stehet; daneben auch die angebohrne sündliche Unart, in ihren ersten Regungen, durch die Krafft des Todes Jesu nicht aufkommen, noch sich damit ein=vielweniger sie zur Krafft und Herrschaft kommen läßet, einfolglich in sich ersticket und unterdrückt, und solcher Gestalt die Sünde von außen und innen durch die Krafft des Kampfes und Todes Jesu Christi besieget: Sondern das verwerffliche Kämpfen NB MIT der Sünde ist ein solches bemühen, da entweder ein noch natürlicher Mensch aus einer bloßen Überzeugung des Gewissens durchs Gesetz mit eigener Krafft, dem bösen von außen und innen widerstehen und es wegschaffen will: oder, wenn ein Mensch, welcher durchs Wort Gottes im Hertzen würcklich gerühret, für Gottes Gericht in Schrecken und Angst gesetzt ist und darauf auch etwas von der Gnade Gottes empfunden und erfahren hat, aber noch nicht zum völligen (Hebr 10:22) Glauben noch zur Erfahrung des Blutes und Todes Jesu Christi, noch zur Absterbung der Sünde gelangt ist, sich nur mit der fühlbaren Gnade Zügen und angenehmen Empfindungen im Hertzen begnüget, und dabey ohne die Krafft volle Erfahrung des Blutes und Todes Jesu bleibet, gleichwol aber ob er schon nicht genug mit göttlicher Krafft versehen und angethan ist, meistens aus eigener Krafft oder Anstrengung und Zwang, sich von außen der Welt, ihren Reitzungen und Versuchungen entgegen stellen widersetzen und sie überwinden will; aber in Ermangelung derselben Krafft oftmals überwunden wird: woraus denn viel Arbeit und mancher Kampff, wie auch ein solcher veränderlicher Zustand entstehet, daß man, wenn man von außen ohne Reizung und Versuchung ist, und von innen die Sünde auch nicht empfindlich fühlet, welches aber insgemein eine kurze Zeit wähnet; oder wenn es bisweilen scheint, man habe gesieget, und wenn man daneben auch vom Worte Gottes und von denen Gnaden würckungen des Heiligen Geistes angenehme Empfindungen hat, als denn freudig und vergnügt ist; hingegen aber bald wieder in Traurigkeit und Seelen=Angst geräth, wenn sich äuserliche Versuchungen einstellen und die noch ungetodtete Sünde im Fleisch und in Vernunft auch wieder rege wird, und wenn es dabey im Kampff mit derselben hart hält, oder wenn man halb oder gantz überwunden wird, oder doch nicht gantz ungeschlagen davon kommt: In welchem Fall ein solcher Mensch, weil er sich nicht im Glauben an den Heiland und sein Blut halten kan, insgemein nur Rath und Trost in Büchern suchet und sich mit Gottes dienstlichkeit, mit singen und beten in eigener Krafft wieder zurecht helfen und durcharbeiten will. Dieses alles komt daher, wenn sich der Mensch

mit guten Rührungen, Gnadl. Blick und lieblichen Empfindungen befriediget und selbst tröstet, und sich nicht in Erkenntniß seines tiefen Verderbens gerade und allein an den Heiland hält, noch sich zur Erkenntniß seines tiefen Verderbens Ergreifung und Erfahrung seines Todes und Blutes bringen läßet, ja wenn wol gar an die Welt, Sünde, Lüste wenn es auch nur heimlich und suptil wäre, ein Belieben hat, und nicht ALLEM REIN absagen will. Das verursacht ein solches Kämpfen und streiten mit der Sünde. Das Gebot und Verbot ist da, der Schade des sündigens ist offenbaher ja fühlbar, der selige Zustand in der Gnade ist einem auch nicht gantz unbewußt, man empfindet wol gar manche Gnade Kräffte in sich, aber man ist noch nicht durch und durch begnadigt, noch durch des Lammes Blut entsündiget, man hat sich auch noch kein neu Hertz (Ps 51:9; Ez 36:25–27) schaffen und schenken laßen, sondern man hat und behält noch einen sinnlichen Hang oder inclination zu ein und anderen Schooß=Sünde: Um des Schadens und der Unlust willen, will man eben nicht gerne sündigen; da aber nicht etwa nun ein *instinctus naturalis*, sondern ein würcklicher appetito zur Sünde in einem stecken bleibt, und es einem an den WUNDEN-ARM, wie es Luther ausdrückt, fehlet, daß man also ohne denselben die Sünde von außen und innen nicht von sich weisen oder unter dem Fuß behalten kan, sondern nur aus eigenen Kräfften sich der Sünde erwehren und ihr widerstehen will; so geräth man in ein solches kämpfen und streiten mit der Sünde: Und gleichwie es des Menschen eigen Werck ist, so ist es auch einig und allein seine Schuld, weil er ohne den WUNDEN-ARM zu recht kommen will, da er doch hat singen gelernet: *Mit unsrer Macht ist nichts getan, wir sind gar bald verloren es streit für uns der rechte Mann den p item(39) Ja für alles was mich kränket, geben deiner Wunden Krafft, wenn mein Hertz sich darein senket, krieg ich neuen Lebens-Safft, deines Todes bitterkeit, wendet in mir all Leid, weil du mir das Heyl erworben, DU du bist für mich gestorben. itē(40) Wer sich / legt in Jesu Wunden der hat glücklich überwunden.(41)*

als auch von empfindlichen Reitzungen von innen, unangefochten wäre: denn so war es mit mir und so unrichtig urtheilte ich davon. Zeit, Ort und Umstände waren von solcher Beschaffenheit, daß ich mit niemandem darüber sprechen konnte, ich verließ mich auch sehr auf den öffentlichen Vortrag, und merckte allenthalben auf das, was ich nicht verstunde, oder was sonst auf mich zu paßen schiene.

Ich wurde aber dadurch in diesem unrichtigen denken oftmals unterhalten, ja wol gar bestärket. Und auf solche Weyse geschahe es, daß ich wieder zurück dachte an mein voriges Wesen, nicht in der Absicht, daß ich

tik priecīgs un mierīgs, kāds es biju toreiz, bet viņam vajag pastāvīgi pretoties un cīnīties ar grēku,¹³ kā es skaidroju arī dziesmā “Gars stāv ar miesu ienaidā”(36) ietvertos vārdus “Es turos tikai pie Tavas žēlastības... es zinu, Tu neatstāsi mani”(37), kurus es uztvēru aplami un nesadzirdēju pareizi. Savu tābrīža stāvokli es uzskatīju par varen aizdomīgu un domāju: ar mani noteikti vēl nav īsti labi, jo es bez ievērojamas pretestības paliku grēka netraucēts – bez spēcīgiem uzbrukumiem no ārpusē un jūtamiem kairinājumiem no iekšpusē; tā man bija, un tik nepareizi es toreiz par to domāju. Vieta, laiks un apstākļi bija tādi, ka es nevarēju ne ar vienu par to parunāt, es arī ļoti paļāvos uz lekcijas dzirdēto, kon-

wieder aus Lust in solche dinge hinein wolte, sondern um nur zu erkennen, wie sündig ich sey und wie ich also mit der Sünde streiten müße. Hiedurch aber brachte ich die Sünde wieder in die Phantasie zurück: Und ob mich gleich gewisse sündliche dinge, welche sonderlich von außen, durch böse Gesellschaft kommen, und grob sind, als: spielen, freches Wesen, schertzen und dergleichen, nicht im geringsten mehr anfochten, indem ich mich denen selber so weit entfernte, als ich immer konte, so wurde doch die sünde in fleisch und in denen Begierden, wovon mich Gott wirklich befreyet hatte, wieder rege und machte mir aufs neue zu thun. An statt daß ich mich nun gerade nun so an den lieben Gott, wie

13 Blaufūsa paskaidrojums, atzīmēts ar *: Ar cīņu un cīkstēšanos NBI ar grēku te nav domāta ticīga un atdzimšana dievabērna izturēšanās, kas caur atdzimšanā saņemto Jēzus nāves spēku ir miris grēkam un dzīvo Dievam Kristū Jēzū, mūsu Kungā (Rm 6), un mūk no grēka, uz ko pasaule no ārpusē kārdina, kairina, pat vulgāri mudina un ar varu spiež (Ebr 12:4), ticībā uz Jēzu stipri stāv pret visiem pasaules uzbrukumiem ar vilināšanu un draudiem; arī iedzimtajam grēcīgajam netikumam tā pirmajos aizmetņos ar Jēzus nāves spēku neļauj pieaugt varenībā, vēl jo mazāk ļauj tam pieņemties spēkā un sākt valdīt, arī pēc tam to sevī nosmacē un apspiež un tādā veidā grēku no ārpusē un iekšpusē uzvar ar Jēzus Kristus cīņas un nāves spēku. Bet peļama cīņa ar grēku ir tad, ja vai nu vēl dabiskais cilvēks, vadoties vienīgi no sirdsapziņas pārlicības, ar likuma un savu spēku mēģina pretoties ļaunajam no ārpusē un iekšpusē un to pārvarēt, vai arī cilvēks, kura sirdi patiesi ir skāris Dieva vārds, kurš ir šausmās un bailēs no Dieva tiesas un ir sajutis un piedzīvojis kaut ko no Dieva žēlastības, bet vēl nav nonācis līdz pilnīgai (Ebr 10:22) ticībai, Jēzus Kristus asins un nāves pieredzējumam un grēka nonāvēšanai, apmierinās tikai ar sajūtām žēlastības izpausmēm un patīkamām sajūtām sirdi un dzīvo bez spēcīgā Jēzus asins un nāves pieredzējuma, pat ja vēl nav pietiekami nodrošināts un apgādāts ar dievišķo spēku, pats ar savu spēku, piepūli un piespiešanos grib pretoties ārējiem pasaules kairinājumiem un kārdinājumiem un tos pārvarēt.

Taču bieži šī spēka trūkuma dēļ viņš pats tiek uzvarēts: no tā rodas daudz darba un cīņu un tās mainīgs un ne pārāk ilgs stāvoklis, kurā, kad nav ārēju kairinājumu un kārdinājumu un arī sevi iekšā nav samanāms grēks vai arī dažkārt šķiet, ka tas uzvarēts, un ja vēl turklāt no Dieva vārdiem un Svētā Gara žēlastības darbības ir patīkamas izjūtas, rodas prieks un apmierinājums, bet drīz vien uznāk skumjas un dvēseles bailes, kad rodas ārēji kārdinājumi un miesā un prātā atkal sarō-

sās vēl nenogalinātais grēks. Ja vēl cīņā ar to iet grūti vai ja cīnītājs pa pusei vai pavisam tiek uzveikts vai cīņu beidz ne gluži bez zaudējumiem, tādā gadījumā šāds cilvēks, tā kā viņš nevar ticībā turēties pie Pestītāja un viņa asinīm, padomu un mierinājumu meklē grāmatās un grib sev palīdzēt un tikt galā pats saviem spēkiem ar dziesmu un lūgšanu palīdzību Dieva kalpošanā. Tas viss no tā, ka cilvēks apmierinās un sevi remdē ar labu aizkustinājumu, žēlastīgu redzējumu un mīlīgām sajūtām, nevis savas dziļās samaitātības dēļ turas tikai un vienīgi pie Pestītāja, atzīst savu dziļo samaitātību un piedzīvo viņa nāvi un asinis, vai pat viņam patīk pasaule, grēks, baudas, ja arī tikai paslepus un neuzkrītoši, un viņš negrib no tā visa pilnīgi atteikties. Tas izraisa šādu cīņu un cīkstēšanos ar grēku. Bauslis un aizliegums ir zināms, grēkošanas kaitējums ir redzams, arī svētiģais žēlastības stāvoklis nav gluži nepazīstams, ir sajūtam pat kādi žēlastības spēki, bet pilnīga apžēlošana vēl nav pienākusi, Jēra asinis vēl nav atgrēkojušas, cilvēkam vēl nav radīta un dāvāta jauna sirds (Ps 51:9; Ech 36:25-27), bet gan vēl palikusi jutekliska piekēršanās vai tieksme uz to vai citu sev mīļu grēku. Apzinoties nodarījumu un nevēlēšanos, grēkot nemaz īsti pat negribas, bet, tā kā tādā cilvēkā paliek nevis dabīgs instinkts, bet īsta apetīte uz grēku un trūkst Lutera minētās vāšu rokas, jo bet tās nevar atgrūst grēku ne no ārpusē, nedz arī no iekšpusē un turēt to zem papēža, un gribas tikai ar saviem spēkiem atvairīt grēku un tam pretoties, tad cilvēks nonāk tādā cīņā ar grēku. Un, tāpat kā tas ir cilvēka paša darbs, tā ir arī tikai un vienīgi viņa vaina, ka viņš grib pats tikt galā bez vāšu rokas, jo viņš taču ir iemācījies dziedāt: “Ak, mūsu spēciņš ļoti vājš, Kas pastāvēt gan spējis? Par mums stāv mūsu Pestītājs, Ko...”(39) “Tavas vātis visās bēdās Palīgu un spēku dod; Kad sirds iegrimst Tavās rētās, Es atspirgšan jūt un prot. Viņas man iepriecina Un dzen bēdas tālumā. Tu man pelnījs tādu labu, Priekš man kārts uz krusta-stabu.”(40) “Kas lien Jēzus vātis iekšā, Tas uzvar, iet Dieva priekšā.”(41)

centrējos uz to, ko nesapratu vai arī kas šķita man piemērots.

Taču tā šī nepareizā domāšana bieži tika balstīta un pat pastiprināta. Un notika tā, ka es atkal vērsu domas atpakaļ uz savu iepriekšējo būtību, nevis tāpēc, ka kārē atkal gribētu nodoties tādām lietām, bet tikai lai saprastu, cik grēcīgs es esmu un ka man tād ar šo grēku jācīnās. Bet līdz ar to grēks atgriezās manā fantāzijā; un, lai gan tādas grēcīgas lietas, kas īpaši nāk no ārienes, no nelāgas sabiedrības, kā spēles, bezkaunība, zobgalības un tamlīdzīgi, mani ne mazākajā mērā neskāra, jo no tām es biju attālinājies, cik vien varēju, tomēr grēks manā miesā un tās iekārēs, no kurām Dievs mani bija patiešām atbrīvojis, atkal sarosījās un no jauna mani nodarbināja. Tad man būtu vajadzējis tieši tā turēties pie mīlā Dieva, kādu viņu biju piedzīvojis un iepazinis no viņa apžēlošanās, žēlastības un mīlestības, un cieši turēties pie žēlastības, bet no sevi piesakošā grēka tūlīt pat novērsties un ar to nekādā veidā nesaieties; taču es ar to diemžēl ielaidos cīņā saviem spēkiem, gluži vai izaicināju to uz cīņu, un man ar to atkal bija jānoņemtas daudz jo daudz. Tas gan mani nespēja pārņemt savā varā kā agrāk, bet es nonācu pavisam mainīgā stāvoklī. Tā kā grēka izaicināšanā un apkarošanā es nevis pagriezu tam muguru un cieši turējos tikai pie žēlastības, bet pats nodevos cīņai ar to un paliku arī bez izteiktās žēlastības sajūtas, ko pats sev biju laupījis ar savu darbošanos un cīņu, tad es kļuvi bikls, bailīgs un nospīests. Bet, kad dzirdēju celsmīgu sprediķi, es atkal kļuvi mundrāks un iedegos lūgšanai, tā ka pat īsais ceļš no Augustīniešu baznīcas(38) līdz manai mājvietai, kas bija pie tirgus, man šķita pārāk garš, līdz es slepenībā varēju Dievam lūgšanā izklatīt savu sirdi; un tā es atkal tiku iedrošināts un atdzīvojos, atkal sajutu kādu Dieva žēlastību un laipnību un saņēmu jaunu drosmi un prieku.

Tā nu es biju te bēdīgs, te priecīgs, te dziedāju grēksūdzes cīņas un grēka izaicinājuma

ich ihn damals nach seiner Erbarmung, Gnade und Liebe erfahren hatte und kante, hätte halten und an die Gnade fein VEST kleben, von der sich anmeldenden sünde aber mich so gleich abwenden und mich mit derselben auf keine Weyse abgeben sollen; so ließ ich mich leid durch das eigene kämpffen und streiten selbst mit derselben ein, forderte sie gleichsam zum Kampf heraus und kriegte dann wieder mehr als zuviel mit ihr zu thun. Sie brachte mich zwar nicht wieder so, wie vorhin unter ihre Macht und Beherrschung, ich gerieth aber in einen zustand, der sehr veränderlich war. Wenn ich bey Regung und Anfechtung der sünde, anstatt daß ich ihr nun den Rücken kehren und an die gnade allein und vest kleben sollen, mich selbst mit der selben in den Kampf begab und darinn aufhielte dabey auch ohne empfindliches Gefühl der gnade war, deßen ich mich durch mein eigen Arbeiten und Kämpfen selbst beraubte, so wurde ich schüchtern, ängstlich und nieder geschlagen; hörte ich aber wieder nur erbauliche Predigt; so wurde ich wieder aufgemuntert und insonderheit zum Gebet angefeuert, so daß mir auch der kurtze Weg von der Augustiner Kirche(38) bis in mein logis, – welches vorne auf dem Markt war, zu lang wurde, bis ich im Verborgenen mein hertz im Gebet vor Gott ausschütten konte: und solcher Gestalt wurde ich aufgerichtet und lebte wieder auf, fühlte wieder etwas von der Gnade und Freundlichkeit Gottes und kriegte neuen Muth und freudigkeit.

Auf solche Weyse war ich bald traurig, bald fröhlich, bald sung ich Buß-Kampffs und Anfechtungs-, bald wieder Lob-, dank- und freuden=Lieder. Das ging so wechsels weyse. Mit Lesung der Bibel, mit beten und singen hielt ich täglich an und machte mir dazu insonderheit den sonntag zu Nutz.

Ich ließ es nicht allein bey dem kirchgehen und besuchungen und Versammlungen, welche im Gymnasio von denen praeceptoribus und sonderlich des nachmittags von 4 bis 5

dziesmas, te atkal slavas, pateicības un prieka dziesmas. Šie stāvokļi mijās. Katru dienu, bet jo īpaši svētdienā, es lasīju Bībeli, lūdzos un dziedāju.

Man nebija gana ar iešanu uz baznīcu, pārrunām un sapulcēm, ko ģimnāzijā vadīja preceptori un pēc pusdienās no 4 līdz 5 – rektors Fokerots, bet arī mājās es atkārtāju Niča sprediķus, kurus centos diezgan precīzi pierakstīt, un guvu no tiem daudz celsmes un labuma.

Greznā un ačgārnā pasaules būšana mani vairs nesaistīja, bez tam es vairījos no sabiedrības ārpus mājvietas un ģimnāzijas. Tie, ar kuriem man tur neizbēgami bija jākontaktējas, pamanīja manu mainīto stāvokli, manu *μεταβολαν* (prāta izmaiņu); daži, jo īpaši mājvietas saimnieka kungs un saimnieces kundze, to atzina par labu, bet citi, lielākoties agrākie miesai pievērstie biedri, mani izsmēja. Dzīvesvietā es kopumā biju labi ieredzēts, jo godīgums tur bija cieņā. Mani preceptori, jo īpaši rektora kungs, ar mani tagad bija vairāk apmierināti nekā iepriekš, un es nodevos studijām ar vēl lielāku čaklumu un uzcītību, īpaši teoloģijai, ko docēja ģenerālsuperintendents Ničs, tāpēc tajā ieguvu diezgan labas priekšzināšanas, kas man lieti noderēja vēlāk akadēmijā un arī turpmākos laikos.

1719. gadā noslēdzās mans laiks ģimnāzijā, un es to sekmīgi pabeidzu. Pēc tam gandrīz ceturtdaļgadu uzturējos tēvzemē.

Uhr von Rector VOCKERODT gehalten wurden; sondern ich wiederholte auch zu hause NITSCHENS Predigten, welche ich ziemlich genau nachschrieb, und hatte viele Erbauung und Nutzen davon.

Mit dem üppigen und verkehrten Weltwesen ließ ich mich nicht mehr ein, ich entzog mich außer dem hospitio und Gymnasio aller Gesellschaft. Diejenigen, mit welchen ich darinn nothwendig umgehen musste, merckten meinen veränderten zustand, meine *Μεταβολαν* (Sinnesaenderung) einige sonderlich mein Herr Hospes und Frau Hospita approbierten es, andere, welches meistentheils meine vorige fleischlich gesinnete Cameraden waren, verlachten mich. Im Hospitio genoß ich überall viele Gewogenheit, weil man viel auf Ehrbarkeit hielte. Meine praeceptores sonderlich Dominus Rector waren nun auch beßer als vorhin mit mir zufrieden, und ich trieb meine Studia insonderheit Theologia, welche der General Superintendent NITSCH docierte, mit noch mehrem fleiß und application, daher bekam ich in dieser eine ziemliche praegustū, welche mir hernach auf der academie, ja auch in allen folgenden zeiten wohl zu statten gekommen ist.

Ao 19 war meine Zeit auf dem Gymnasio zu Ende, und ich wurde ordentlich dimittiert. Ich hielte mich bey nahe ein Viertel Jahr in patria auf.

Grēkpilns atgadījums dzimtenē Die sündhafte Begebenheit in der Heimat

Tur manai dvēselei ļoti kaitēja viens vieglprātīgs nodarījums. Tuva radnieka kāzās muižnieku pilī vīns mani diezgan apskurbināja, un īsajā trešdaļjūdzes ceļā uz līgavaiņa un līgavas mājām es visai pārmērīgi nodevos izklaidējošiem jokiem. Kad nonācu mājas klusumā, es gribēju pēc stingra ieraduma nodoties vakara lūgšanai, bet mana sirds bija pavisam sastingusi, pat tik cieta kā akmens, es jutos tāls no Dieva un nevarēju viņam garā tuvoties, kā ierasts, man bija tāda sajūta, it kā es būtu izniekojis visu žēlastību un ar mani ir cauri, tomēr piespiedu sevi lūgties un darīju to lielās bailēs un šaubās. Arī nakti un nākamo kāzu dienu es pavadīju iekšēji nemierīgs un neapmierināts ar sevi. Cik priecīgs un bezrūpīgs es biju iepriekšējā vakarā, tik apjucis, nospiests un izbijies biju tagad. Jā, visu laiku, kamēr uzturējos dzimtajās vietās, nevarēju kļūt atkal īsti apmierināts un mierīgs, jo biju izdarījis lielu kritienu atpakaļ.

Tomēr sāku pašauties uz Halli, kas man atkal bija kļuvusi mīla, un domāju: tiklīdz tur nonākšu, man kļūs labāk un mana sirds būs pilnīgi mierā. Tomēr ziemas semestri ar tēva piekrišanu vēl biju stingri nolēmis palikt dzimtenē, jo īpaši pie brāļa, kas tieši šai gadā bija kļuvis par konrektoru Zalcungenes skolā, lai es viņa vadībā varētu labāk pilnveidoties franču valodā un klavierspēlē. Bet Dieva domas un ceļi bija pavisam citādi.

All da litte ich aber durch eine gewisse leichtsinnige Vergehing einen großen Schaden an meiner Seele. Auf eines nahen Anverwandten hochzeits=tage in einem adeligen Schloß wurde ich vom Wein ziemlich aufgeräumt, so daß ich beym nach hause fahren des Bräutigams und der Braut auf einem kurtzen Weg von 1/3 Meile mit kurtz weiligen Schertzen sehr ausschweifte. Da ich darauf in mein logis in die stille kam, wolte ich nach meiner strikten Gewohnheit mein Abend gebet verichten; mein hertz war aber gantz erstarret, ja so hart als ein stein, ich fühlete mich weit von Gott entfernet und konte mich nicht im geist zu ihm nahen, als ich sonst gewohnt war, es war mir so als hätte ich alle Gnade verschertzt und als wäre es nun gantz mit mir aus; doch zwang ich mich zum Gebet, und that solches in großer angst und mit zweifel. Ich brachte auch dieselbe Nacht und den folgenden Hochzeits=tag in lauter innerlicher Unruhe und Unzufriedenheit zu. So lustig und aufgeräumt ich abends vorher gewesen war, so confus, niedergeschlagen und beängstiget war ich nun. Ja so lang ich mich in patria noch aufhielte, konte ich nicht wieder recht vergnügt und ruhig werden, weil ich hindurch einen nicht geringen Rückfall gethan hatte.

Ich setzte aber mein Vertrauen auf das mir nun wieder lieb gewordene HALLE, und dachte, wenn ich wieder dahin kommen würde, da werde es beßer mit mir und ich im hertzen völlig befriediget werden. Doch war ich gleichwol Willens und hatte mit consens meines Vaters vest beschloßen, das Winter semestre noch in patria und am meisten bey meinem Bruder, welcher in eben diesem Jahr bey Saltzungischer Schule ConRect: worden war, zu zu bringen, damit ich mich unter deßelben Anweisung zu meinem bessern Fortkommen, in der frantzösischen Sprache und in dem Clavierspielen perfectionieren könnte: aber Gottes Gedanken und Wege waren gantz anders.

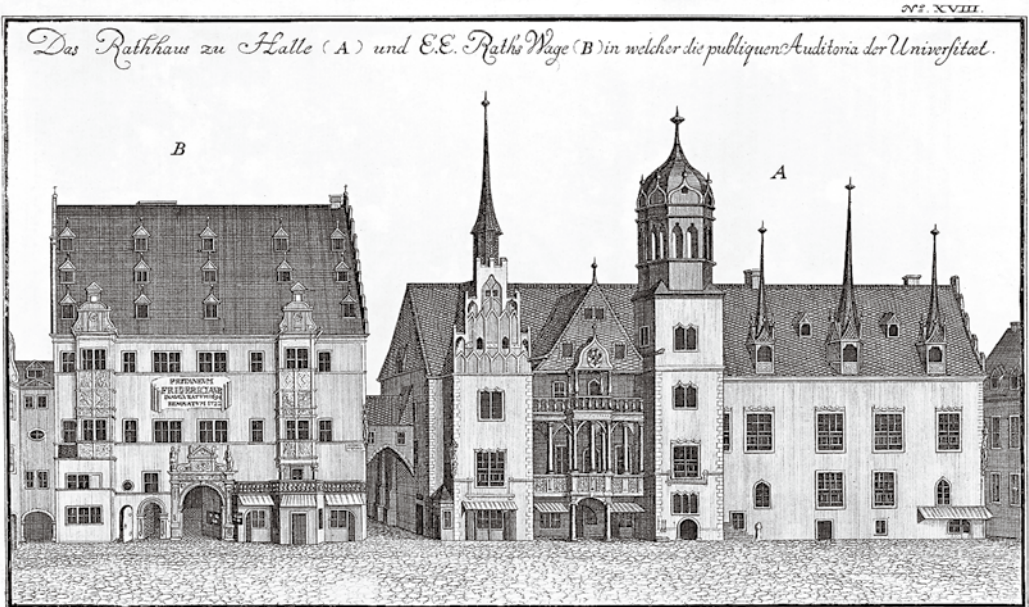
Studiju laiks Hallē

Studienzeit in Halle

Halles rätsnams un svaru māja (universitāte). 1749
 Rathaus und Ratswaage (Universität) zu Halle,
 in: Johann Christoph Dreyhaupt: Pagus Neletici et Nudzici,
 oder Ausführliche diplomatisch-historische Beschreibung
 des zum ehemaligen Primat und Ertz-Stift, nunmehr aber
 durch den westphälischen Friedens-Schluß secularisirten
 Hertzogthum Magdeburg gehörigen Saal-Creydes,
 und aller darinnen befindlichen Städte, Schlössen, Aemter,
 [...] insbesondere der Städte Halle, Neumarckt, Glaucha,
 Wettin, Lobejün, Cönnern und Alsleben. Bd. 1. Halle 1749,
 Tab. Nr. XVIII nach S. 358
 AFSt/B M 6156

Er fügete es so weislich und wundbar, daß meine Stief Mutter aus gewissen Ursachen und Absichten dagegen und als aus einer besonderen sorgfalt und mit vieler Betriebsamkeit dazu beförderlich seyn muste, daß mein Abgehen von HAUß, bald nach Michaëli 1719 und also ein halbes Jahr eher, als ich selbst wolte, eben zu einer solchen Zeit geschehn muste, da der sel. RECT: VOCKERODT zum Besuch in Halle war, und ich derselben Gegenwart mir dergestalt zu Nutz machen konnte, daß ich davon weit mehr Vortheil hatte, als ich vom frantzösischen und Clavierspielen würde gehabt haben, indem er mich auf meine Bitte allen sechs Profess: Theol: und in specie dem sel. FRANCKEN mündlich dergestalt reccommadierete, daß mir dadurch ihnen allen, am meisten aber FRANCKENS Gewogenheit zu gewandt, und damit auch den Anfang zu der mir von dieser hernach erwiesenen ausnehmenden Güte und väterlichen Liebe gemacht wurde.(42)

Zum frantzösisch und Clavierspielen gab Gott hernach ebenfalls die bequelmste

Gudri un brīnišķi viņš izkārtoja, ka mana pamāte, noteiktu iemeslu un nolūku vadīta, bija pret to un īpaši centīgi un rošīgi vēlējās panākt, lai mana aizbraukšana no mājām notiek jau drīz pēc 1719. gada Miķeļdienas, tātad pusgadu agrāk, nekā es gribēju. Tieši tai laikā Hallē ciemojās svētigais rektors Fokerots, un viņa klātbūtni es varēju izmantot tādējādi, ka tā nesa daudz lielāku priekšrocību, nekā būtu nesusi franču valodas un klavierspēles apmācība, jo pēc mana lūguma viņš mani mutiski rekomendēja visiem sešiem teoloģijas profesoriem. Tā es ieguvu viņu visu, jo īpaši Frankes, labvēlību, un tā arī tika likts pamats turpmāk izrādītajai ārkārtējai labestībai un tēvišķai mīlestībai.(42)

Dievs man vēlāk piešķīra ērtāko un labāko izdevību mācīties franču valodu un klavierspēli pie mana brāļa, kad es tur nonācu pēc universitātes darba sakarā.

Ieradies Hallē, es piedzīvoju īpašu Dieva gādību un vadību vēl kādā citā apstākļi. Jau iepriekš biju pietiekami daudz reižu pieredzējis, cik ļoti svarīgs ir labs istabas biedrs. Tāpēc jau mājās es dedzīgi lūdzu Dievu un gribēju, lai man tāds Hallē būtu, un to viņš man arī gādāja. Tikko pēc ierašanās Hallē mani gan uz savu istabu kā viesi ļoti aicināja viens ilgdabīgs students, ar kuru biju labi pazīstams no agrākiem laikiem. Viņš domāja: tā kā viņš dzīvo viens un mēs jau sen esam pazīstami, es palikšu pie viņa. Viņš mani visādi mēģināja pierunāt, bet pēc mana prāta un nodoma man nekādi pie viņa nebūtu varējis patikt. Bet bija arī divi man pazīstami draugi no Gotas, viņi bija kļuvuši par Halles Universitātes studentiem gadu iepriekš. Viens no viņiem nomira 21. gadā, otrs vēl ir dzīvs, cik man zināms, un dzīvo Erfurtē. Abi bija kārtīgi, dievbijīgi un čakli studenti un tādas dabas, ka es drīz vien jutu pret viņiem uzticību un vēlējos, lai viņi mani uzņem par istabas biedru. Bet, tā kā viņi istabā jau bija divatā, es vilcinājos viņus uzrunāt, tomēr aizgāju pie viņiem ar nolūku izdibināt, vai viņi piekristu mani ņemt. Bet Dievs

und beste Gelegenheit bey meinem Bruder, als ich von der Universitaet dahin in condition kam.

Bey meiner Ankunfft in HALLE erfuhr ich noch in einem anderen Umstand eine besondere Vorsorge und direction Gottes. Ich hatte schon genugsame Erfahrung, daß an einem guten Stuben Gesellen ungemein viel gelegen sey: Ich bat also Gott schon in patria gar flehentlich, und wolte mich doch in halle mit einem solchen versehen, welches er mir auch gewährte. Es zog mich zwar, so bald ich angekommen war, ein alter academicus, mit welchem ich in der Hertz Jugend sehr bekannt gewesen, zu sich auf seine Stube als einen gast, in der Meynung, daß ich, weil er allein war, aus alter Bekantschaft wol bey ihm bleiben würde, wozu er mich auch zu bereden suchte; aber es konte und wolte mir nach meinem Sinn und Vorhaben nicht bey ihm gefallen. Dagegen aber waren auch zwey andere mir vorhin schon auf dem Gymnasio wohlbekante Gothani daselbst, welche das Jahr vorher dahin auf die Universitaet gekommen waren: Einer davon starb ao 21 und der Andere lebt noch, so viel ich ietzo davon weiß, in Erfurth. Beyde waren ordentliche, fromme und fleißige studiosi und von solcher Arth, daß ich gleich ein Vertrauen zu ihnen faßete und wünschte, daß sie mich zum contubernali aufnehmen mögten: Weil aber ihrer schon zwey auf einer Stube waren, so stund ich erstlich an, sie darum anzusprechen; doch ging ich zu ihnen mit dem Vorsatz sie gelegentlich zu sondieren, ob sie sich dazu würden willig finden lassen. Gott hatte es aber vorher schon besorget: denn er hatte ihre hertzen in Liebe gegen mich gelenket, daß sie, weil sie mir eine beßere Stuben Gesellschaft gewünschten unter sich verabredet hatten, sie wolten mich, wenn ich es annehmen würde, zu sich nehmen, wusten aber nicht, wie sie so an mich kommen und es mir dergestalt antragen könnten, daß es bey jenem alten studioso kein Verdacht noch Verdruß erwecken mögte.

jau bija par to parūpējies: viņš bija vadījis viņu sirdis mīlestībā pret mani, un viņi, vēlot man labāku istabas sabiedrību, jau bija savā starpā norunājuši, ka gribētu mani ņemt pie sevis, ja es piekristu, bet nezināja, kā man pienākt un to tādā veidā pateikt, lai vecajā studentā neradītu aizdomas un nepatiku.

Kad ienācu pie viņiem, viņi mani laipni sagaidīja un drīz vien lika noprast savu nodomu un vēl pirms mana lūguma izteica savu piedāvājumu. Es ar prieku to pieņēmu kā no Dieva nākušu, un mēs tūdaļ radām kopīgu valodu, un nākamajā dienā es ievācos pie viņiem, kaut gan vecajam studentam tas nebija pa prātam. Man kā jaunpieņacējam tas bija ļoti noderīgi, jo ar viņu parauga, padoma un sabiedrības palīdzību es uzreiz tik labi tiku galā ar studiju biedriem un citiem apstākļiem, it kā es tur jau būtu ilgu laiku, pie tam saskāre ar viņiem man ļoti noderēja arī studijās un dievbijībā.

Sāka nedaudz uzlaboties arī mans dvēseles stāvoklis, jo no rīta līdz vakaram, ēdot un dzerot, ceļoties un ejot gulēt, es dzirdēju Dieva vārdu un gremdējos tikai labās un celsmīgās sarunās un kopīgās lūgšanās. Tādējādi arī ikdienas biedros es redzēju kristīgu uzvedību un daudz laba. Visas *objecta quae sensui movent*¹⁴ šeit bija celsmīgas, ja vien ļaunās pats ar nodomu un rūpīgi nemeklēja. Man visapkārt bija laba sabiedrība, izņemot tās reizes, kad mani, labi domājot, ielūdza vecie, bet visnotaļ godīgie skolasdraugi un tika risinātas bezjēdzīgas diskusijas, no kurām atkal atgriezies diezgan noguris un ar nemierīgu sirdi.

Studiju sākumā Hallē profesora Frankes sprediķi nebija tik ļoti manā gaumē kā Niča sprediķi, jo viņš izteicās visai oratoriski un pēc Skrīvera(43) metodes iestarpināja pa kādai daiļrunīgai frāzei. Es biju ļoti cerējis, ka Hallē Frankes priekšlasījumi mani (kas zina, kā!) aizraus, es kļūšu dedzīgs un svēts, bet mana sirds tajos palika pavisam vienaldzīga un nejūtīga, jo es neuztvēru viņa vienkāršo runas stilu, un

Als ich nun zu ihnen kam, war ich nicht nur willkommen, sondern sie nahmen auch bald Gelegenheit, mir ihren sinn zu verstehen zu geben, und kamen meinem Ansuchen mit ihrem Anerbiethen zu vor. Ich nahm es mit freuden als von Gott an, und wir wurden zu unserem beyderseitigen Vergnügen gleich mit ein ander eins und richtig, daher ich tags darauf bey ihnen einzog, ob es gleich dem alten academico nicht nach seinem sinn war. Mir war es aber als einem neuen Ankömmeling sehr vortheilhaft, sintemalen ich durch ihr exempel, Rath und Gesellschaft mit meinen Collegii und anderen Umständen gleich in so gute Ordnung kam, als wäre ich schon eine gute Zeit dagewesen, daneben hatte ich auch von ihrem Umgang in studiis et pietate vielen Nutzen.

Nun fing es auch an, mit meinem Seelen=Zustand etwas leichter und beßer zu werden: denn von dem Morgen bis an den Abend, beym eßen und trinken, beym aufstehen und schlafen gehen hörete ich Gottes Wort und pflog mit anderen lauter gute und erbauliche Gespräche samt gemeinschaftlichem beten. So sahe ich auch von denen, mit welchen ich täglich umging, ein christliches Betragen und sonst viel gutes. Die *objecta quae sensui movent*²⁰, waren hier alle erbaulich, es wäre denn, daß man die bösen selbst vorsätzlich und mit fleiß gesucht hätte. Ich an meinem Theil hatte lauter guten Umgang, ausgenommen, daß ich etliche Male unter alten iedoch honetten Schulfreunden auf der wohlgemeynten invitation gewesen, und wegen vorgefallenen unnützen discursen nicht ungeschlagen, noch ohne Hertzens=Unruhe wieder zurück gekommen bin.

Im Anfang waren mir in HALLE des Prof. Franckens Predigten nicht so nach meinem Gout, als NITSCHENS seine, weil dieser noch ziemlich oratorisierte und methodo scriveriana(43) manche flosculos einfließen ließ.

14 Lietas, kas skar caur sajūtu (lat. val.).

20 Hier: die berührten Gegenstände (Lat.).

Halles Universitates aula

Detajskats no Johana Kristofa Homaņa graviras. 1723

Auditorium Maximumum der Universität zu Halle.

Teilansicht aus dem Kupferstich von Johann Christoph Homann: „Darstellung des Grundrisses und Prospectes der Königl. Preussisch-Magdeburgischen und des Saal-Creyses Haupt-Stadt Halle“. Das Bild zeigt das Auditorium maximumum der Universität Halle im Gebäude der Ratswaage am Markt anlässlich des Prorektoratswechsels

Entstehungsjahr: 1723

AFSt/B M 6157

Ich hatte mir vorhin große Hoffnung gemacht, ich würde in HALLE sonderlich durch FRANKENS Vortrag, wer weiß wie! entzündet, und brünstig und heilig werden, aber mein hertz war ganz fuhlos und unempfindlich dabey, weil ich desen einfältigen Vortrag nicht faete und durch denselben der affect bey mir nicht so erregt und bewegt wurde, wie solches durch NITSCHENS Vortrag geschehen war, welcher zwar das Hertz auch erbauete, aber mehr in die Sinne fiel. Jenes Predigten waren bey der schriftmaigen Einfalt voller Geist und Krafft für Ohren, die da horeten, dieses Predigten geschahen zwar auch nicht ohne Beweisung des Geistes und der Krafft, gaben aber denen, welche gerne etwas ingenieuser, die Sinne rührendes und ergotzendes horeten, mehr satisfaction, als FRANKENS Predigten, welche aber desto mehr aufs hertz gingen. Der selige NITSCH wurde einmal von einem freunde gefraget, warum er nicht auch einfältig predige, wie FRANCKE?

tas uz mani neatstāja tādu ierosmi un aizkustinājumu kā kādreiz Niča priekšlasījumi, kas gan arī pacilāja sirdi, bet vairāk skāra juteklus. Frankes sprediķi savā Rakstos balstītajā vienkāršībā bija gara un spēka pilni dzirdīgām ausīm; Niča sprediķi gan arī liecināja par gara un spēka klātbūtni, taču tos, kuri labprāt klausījās ko asprātīgu, jutekliski iedarbīgu un patīkamu, tie apmierināja vairāk nekā Frankes sprediķi, kuri toties bija vairāk vērsti uz sirdi. Svētīgajam Ničam reiz kāds draugs jautājis, kāpēc viņš nesprediķo tik vienkārši kā Franke. Viņš tam atbildējis, ka labprāt gribētu, bet nevarot iebraukt tajās sliedēs.

Svētīgajam Frankem es atklāju, ka viņa sprediķi neattaisno manas cerības. Viņš man ieteica gremdēties lūgšanā un būt pacietīgam un sacīja, ka mana situācija mainīšoties. Un tā arī notika: drīz vien es viņa priekšlasījumus sapratu aizvien labāk, izjutu vārda spēku savā sirdī, tomēr biju dzirdīgāks bauslībā nekā Evaņģēlijā, lielāku uzmanību pievērsu pirmajai nekā otrajai grēknožēlas daļai. Tagad jau uzmanīgi klausījos un guvu lielu labumu no viņa un pārējo profesoru sprediķiem, runām un semināriem, tā ka ne vien aptvēru ticības artikus un pestīšanas kārtību, bet arī guvu zināmu ieskatu Svētajos Rakstos un to īstenajā nozīmē un izpratnē un tā varēju likt labus pamatus eksegēzei. Bija arī vērtīgi, ka, pirms tur sāka dominēt filozofiskais gars (44), ko teoloģijas studentu vidū visvairāk aizkavēja Breithaupt, Antons un Franke, līdztekus eksegēzei publiskajā kolēģijā paši studenti cītīgi studēja Bībeli arī privāti. Tomēr liels trūkums bija tajā, ka privātajās studentu Bībeles kolēģijās, kuras vadīja kāds vecāks students, vairāk norādīja un rosināja uz darbību nekā ticību, vairāk uz dievbijību un svētlaimību nekā uz Pestītāju un ticību, kas gan teorijā, gan praksē sliecās uz semipelagiānisma pusi, par ko vēlāk būs dažas domas.

Tālaika profesorus tajā es nevainoju nemaz. Svētīgā Frankes raksts "Evaņģēliska kristieša drošais ticības ceļš" (45), traktāti "Par

Er antwortete demselben: er wolle es gerne, könne aber nicht in jenes Geleise kommen.

Ich offenbahrte es dem seligen FRANKEN, wie mir es bey seinen Predigten nicht nach meiner gehalten hoffnung ginge: Er wieß mich zum Gebet und zur Geduld, und versicherte mich, es würde schon anders mit mir werden. Und so geschahe es auch: Ich verstand seinen Vortrag bald beßer, fühlte auch die Kraft des Wortes an meinem hertzen, doch hatte ich beßere Ohren zum Gesetz, als zum Evangelium, ich merkte mehr auf das erstere, als auf das andere Stück der Buße. Inzwischen profitierte ich aus seinen und derer übrigen Proffessori Predigten, Reden und Collegii durch ein genaues aufmerken dieses, daß ich nicht nur die Glaubens Artikel und die Ordnung des Heyls faßete, sondern auch eine ziemliche Einsicht in die heilige Schrift und deren eigentlichen sinn und Verstand bekam, und solcher Gestalt einen guten Grund in Exegesi legte: Wozu mir auch beförderlich war, daß dazumal ehe der philosophische Geist praedominierte (44), welchen BREITHAUPT, ANTON und FRANCKE unter denen studiosi Th²¹: am meisten zurück hielten, nebst den exegesi in collegii publici, auch privatim unter denen studiosi selbst, das studiū biblic: stark getrieben wurde. Nur war dieses ein nicht geringer Schade dabey, daß in diesen Collegii bibl: priv. den studiosos, worinn ein älterer das directorium führete, mehr auf agenda quam credenda, mehr auf frömmigkeit und seligkeit als auf den heyland und den glauben an ihn gewiesen und getrieben wurde, welches eben auch so wol quoad theoria als auch quoad praxin einen Anlaß zum semipelagianismo gab, wovon hernach etwas wieder gedacht worden.

Die Professori derselben Zeit beschuldige ich deßen hiermit gar nicht. Beati Franckii *sicherer Glaubens Weg eines Evangelischen Christen* (45) G: Tract: *Von der Gnade und Wahrheit* (46)

21 Theologiestudenten.

žēlastību un patiesību”(46) un “Par Kristus atziņu”(47) un vairāki citi tamlīdzīgi teksti liecina par pretējo. Dr. Pauls Antons bija īsts Jānis un viņam doto Paula vārdu parādīja darbos, kā, piemēram, antitētiskajā kolēģijā un viņa virsvadībā svētīgā Hernšmita kunga nolasītajā un par traktātu tapušajā disertācijā *De natura et gratia* (48).

1721. gadā man palaimējās, ka svētīgais profesors Franke pieņēma mani par palīgu. Darbu es sāku tūlīt pēc Lieldienām(49) un tajā paliku līdz 1722. gadam pēc Lieldienām, jo tēva nāves dēļ man bija jābrauc uz mājām.(50) Šai gadā tātad pastāvīgi biju Frankes tuvumā un ikdienā viņa namā. Es redzēju, dzirdēju un uztvēru daudz ko, kas bija lietderīgs manai dvēselei un arī studijām. Man bija tik labi ārējie apstākļi un arī celsme sirdij, ka biju, cik vien spēju atcerēties, visai mierīgs un priecīgs. Man nebija ārēju kārdinājumu, un iekšējos viņojumus viegli varēju apspiest, nodarbojoties ar ārējām celsmīgām lietām un labiem darbiem, lai gan retumis uznāca arī tādas stundas un ceturtdaļstundas, kad nonācu cīņā ar iekšējas samaitātības sajūtu un jutu iekšēju nemieru. Tā kā uzticējos savam biktstēvam, svētīgajam mācītājam Vīglebam(51), es viņam atklāju savu dvēseles stāvokli, kāds tas bija tobrīd un kāds tas bijis agrāk. Viņa padoms galvenokārt bija tāds, ka man katru dienu noteikta stunda jāatlicina un jāvelta Dieva lūgšanai un jāmeklē viņa žēlastība un palīdzība. Es to darīju, cik vien varēju atlicināt laiku, bet Pestītājs, viņa asins un nāves spēks man palika ļoti apslēpti, tādēļ manas lūgšanas bija maziedarbīgas. Lielu kaitējumu manai dvēselei tai laikā un arī pēc tam nodarīja divas lietas, kuras gan tolaik nepamanīju. Pirmā bija tāda, ka pārāk sekoju savam slimīgajam ķermenim, pārāk bieži to dakterēju un nevis ar pacietību panesu savas miesas vājumu, bet gribēju tam līdzēt te tā, te citādi ar āriģiem līdzekļiem, toties ēšanā neieturēju pietiekamu diētu kvantitātes ziņā. Otra lieta bija agrīna uzrunu teikšana un sprediķošana. No pēdējās gan

item Von der Erkenntniß Christi (47) und mehr dergleichen Schrifften zeugen ein ganz anderes davon. D: Paulus Antoniu war ein rechter JOHANNES und hatte Pauli Namen mit der That, wie deßsen Collegium Antitheticum und die vom seligen Herrenschmidt unter seinem Praesidio gehaltenen und zum Tractat gewordenen Dissertation *De natura et gratia* (48) zeigen.

Ao 21 wurde ich so glücklich, daß mich der selige Prof. FRANCKE annahm, ihm zur Hand zu seyn. Ich trat gleich nach Ostern an,(49) und blieb bis 22 nach Ostern, weil ich wegen meines Vaters absterbens nach hause reisen muste.(50) Ich war also daßelbe Jahr dem seligen Francke nun nahe und des tages über beständig in seinem hause. Ich sahe, hörte und nahm vieles wahr, das mir sowol an der seele als in studii nützlich gewesen. Ich hatte äuserlich sehr gute und fürs hertz so erbauliche Umstände und Gelegenheiten, daß ich mich dabey dem erinnern nach ziemlich ruhig und vergnügt befunde. Ich war ohne alle äuserliche Versuchung, und die innerlichen Regungen konnten durch äuserliche erbauliche objecta und gute occupationes leicht unterdrückt werden, wie wol obgleich seltener solche Stunden und Viertel Stunden kamen, da ich bey dem Gefühl meines inneren Verderbens in Kampff gerieth und innere Unruhe verspürte. Weil ich mit dem seligen Past: Wiegleb, welcher mein Beichtvater war, in vertrauter Bekantschafft stunde(51), so entdeckte ich ihm meinen Zustand so, wie er damals war, und wie er vorhin gewesen. Sein Rath ging fürnehmlich dahin, daß ich täglich eine gewisse Stunde aus setzen und dazu widmen sollte, darinn ich mich im Gebet zu Gott wenden und seine gnade und hülffe suchen könnte. So viel ich Zeit abmüßigen konte, that ich solches, es blieb mir aber der Heiland und seine Blutes und Todes Krafft sehr verborgen, daher wolte mein beten nicht viel verschlagen. Zwey dinge haben mir sowol zu derselben als auch in folgender Zeit großen

ļoti brīdināja svētīgais Franke, bet uzrunas bija kaut kas ļoti pierasts, pat obligāts, īpaši pie galda. Tā kā divus pēdējos gadus Gotā lielākoties biju pievērsies teoloģiskajai runas mākslai un homilijām, man arī netrūka ne vārdu, ne vielas, tad es domāju, ka nu jau esmu vairāk nekā 22 gadus vecs un man tas nav par agru; tad nu, nonācis Hallē, es Bībeles kolēģijās un pie galda drīz sāku teikt uzrunas un nākamajā vasarā trešajā Vasarsvētku dienā ar lielu drosmi sāku sprediķot un pēc tam to turpināju visai intensīvi.

1722. gada rudenī, kad jau ilgāku laiku biju atgriezies no tēvzemes un svētīgais Franke bija pieņēmis mani darbā pārrakstīt studentu pierakstītos un tīrāktā sagatavojamos Frankeles sprediķus, parenētiskās lekcijas(52) un tamlīdzīgas runas, es tiku pieprasīts uz cienījamu namu Zalcungenē par mājskolotāju(53). Dažu svarīgu iemeslu dēļ man nebija vēlēšanās turp doties, tomēr gribēju šai sakarā dzirdēt arī dārgā Frankeles viedokli. Arī viņš man neieteica pieņemt šo piedāvājumu, tādēļ devu noraidījumu. Ar nemitīgu pierunāšanu un svarīgu iemeslu minēšanu mani tomēr mēģināja pārliecināt un apelēt pie sirdsapziņas, tā ka man vēlreiz nācās runāt ar Franki, jo es ne tikai patiešām gribēju dzirdēt Frankeles padomu, bet man arī bija pienākums pret viņu: es biju pieņemts minētā darba veikšanai un guvu no tā lielu labumu un baudu.

Kad viņš vēlreiz to dzirdēja un nebija vēl uzklājis visus iemeslus un apstākļus, viņš izrādīja tādu neapmierinātību, kādu nekad agrāk no viņa nebiju pieredzējis. Jo viņš tikko mani bija apmācījis šim darbam un nu man tik drīz tas jāpamet: tas viņam nevarēja patikt. Tādēļ viņš neteica ne jā, ne nē, bet lika saprast, ka gribētu, lai es palieku, un, lai šo nodomu ar labu izdzītu man no prāta, sūtīja mani ceļojumā kopā ar Dr. Zigismundu Rihtera kungu(54) uz Lejaslauzicu.(55)

Pa ceļam es smagi saslimu, un trīs jūdzes pirms Libenes man kādā muižā bija jāpaliek guļam sešas nedēļas. Kad biju pietiekami at-

Schaden an meiner Seele gethan, welches ich aber damals nicht so erkannte. Eines war, daß ich meinem kränklichen Körper zu viel nachhing, zu oft medicinirte und des Leibes Schwächlichkeit nicht mit Geduld trug, sondern mir bald so bald anders durch äuserliche Mittel helfen und rathen wolte, gleichwol aber im eßen ratione quantitatis nicht genugsame diaet hielte: das andere war das frühzeitige proponieren²² und predigen. Für letzteren warnete zwar der selige Francke sehr, aber das proponieren war desto gewöhnlicher und sonderlich bey Tisch etwas verordnetes. Ich meynete zwar, weil ich zwey letzten Jahre in Gotha meist auf Theol: orat: und homiliam gewendet hätte, mir es auch an Materien und Worten eben nicht fehlte, so sey es, da ich über dieß schon über 22 Jahre alt war, für mich nicht zu frühe: daher fing ich, nachdem ich nach Halle gekommen war, bald darauf an, in collegii bibl: und bey Tische zu proponieren und im Sommer darauf am 3ten Pfingsttag, mit vieler hardiesse zu predigen und continuierte es hernach ziemlich stark.

Ao 22 im Herbst, nachdem ich ex patria schon eine geraume Zeit retourniert und vom seligen Francken zu einer Arbeit bey seinen ihm nachgeschriebenen und ins reine zu bringenden Predigten, paraenetischen lectionen(52) und dergleichen Reden, angenommen war, wurde ich in ein ansehnliches hauß in Saltzung zum Informator verlanget(53). Ich hatte um mancher wichtigen Ursachen willen, selbst keine Lust dazu, dennoch wolte ich des theuren Franckens Meynung auch hören. Er widerrieth es mir auch gäntzlich, daher gab ich eine abschlägige Antwort. Man hielte aber mit vielen persuasorii und beygebrachten wichtigen Gründen bey mir an, und legte mir es im Gewißen so nahe, daß ich es dem lieben Francke wieder vortragen muste: denn

22 Öffentlich hinstellen; hier im Sinne von „vortragen“ (aus dem Lat.).

labis un atgriezios atpakaļ Hallē, tur mani gaidīja vēstules no tēvzemes un ceļanauda, un svētīgais Franke tagad arī atzina par labu, ka es eju prom, un tieši pirms Ziemassvētkiem es devos ceļā(56), pirmajā svētku dienā ieradus Zalcungenē un uzreiz pēc svētkiem varēju ķerties pie darba pienākumiem.

ich wolte mich nicht nur seines Rathes gerne bedienen, sondern ich muste es ihm auch aus Schuldigkeit anzeigen, weil ich bey ihm zu gedachter Arbeit würklich engagieret war und nicht wenigen Vortheil und Genuß davon hatte.

Als dieser aber solches wieder von mir hörete, und noch nicht alle Gründe und Umstände vernommen hatte, ließ er eine solche Unzufriedenheit gegen mich spüren, dergleichen ich sonst von ihm nicht gewohnt war. Denn er hatte mich kaum zu dieser Arbeit instruiert und ich solte so bald wieder davon gehen, das konte ihm nicht anders als zu wieder seyn. Daher sagte er weder ja noch nein dazu, gab aber genug zu verstehen, daß er es lieber sähe, wenn ich bliebe und suchte es mir auf eine gute Manier durch eine Reise, welche ich mit dem H. D: Sigismund Richter(54), in die Niederlausitz thun muste, aus dem Sinn zu bringen.(55)

Unterwegens verfiel ich in eine hitzige Krankheit, und muste drey Meilen dießseits Lübben, auf einem aedelichen Hofe, bey 6 Wochen liegen bleiben. Da ich aber nach solcher Zeit ziemlich wieder hergestellt war, und nach Halle zurück kam, fand ich ex patria Briefe und Reisegeld vor mir, und der selige Francke fand es nun auch für gut, daß ich dahin ginge, welches just vor dem Weynachts=fest geschahe,(56) so daß ich am ersten feyertage in Saltzungen ankam und gleich nach dem fest meine bestimmte Arbeit antrat.

Mājskolotājs Zalcungenē Als Hofmeister in Saltzungen

Man bija uzticīgi un čakli jā rūpējas par augsti dižciltīgiem jauniešiem(57), bez tam es arī bieži sprediķoju gan pilsētā, gan gluži vai visās apkārtējās vietās. Sprediķošana man nesagādāja grūtības, man arī visbiežāk iepriekš nebija ilgi un ar piepūli jāmeditē, jo biju agrāk pats sev un savai celimei lasījis Luteru, Franckes, Špēneru un citu rakstus par attiecīgo tēmu, par kuru gribēju sprediķot. Pietika ar pusstundu, lai izveidotu struktūru. Mans mērķis tajā bija dot celmiem citiem, un es varētu apstiprināt, ka daudzkārt tā arī notika un atklājās. Taču man pašam gan būtu bijis labāk, ja es būtu vairāk palicis klusu un ticis pilnīgā skaidrībā ar savu sirdi. Nemaz jau nerunājot par to, ka tāds students, kas tik agri un pārlietu daudz sācis sprediķot, kad vēl cilvēks nav pilnīgi līdz apakšai iegremdējies savā nebūtībā(58) un vēl nav īsti nostiprinājies kā salicis nabaga grēcinieks Dieva žēlastībā, viegli var ieslīgt pašapmierinātībā, paštaisnībā un no tā sirdī gūt viltus mierinājumu. Es gan pats daudz nepiedāvājos sprediķot, bet to darīju pēc citu sprediķotāju un citu personu vēlēšanās

Ich stunde der hochadeligen Jugend(57) mit Treue und fleiß für, daneben predigte ich aber so wol in der Stadt als auch fast in allen herumliegenden Orten oft und an einigen zu sehr vielen Malen. Es kam mich zwar das Predigen nicht schwer an, ich brauchte auch die mehresten Male nicht viele Zeit noch sonderliche Mühe zum Meditieren anzuwenden, weil mir oft, insonderheit, wenn ich vorher zu meiner eigenen Betrachtung und Erbauung von derselben Materie, wovon ich predigen wollte, in Luthers, Franckens, Speners und anderer Schrifften gelesen hatte, eine halbe Stunde, eine Disposition zu machen, hinlänglich war: so hatte ich auch dabey andere Erbauung zum Zweck, welche auch, wie ich data anführen könnte, mehrmals verhalten und offenbar worden ist; es wäre aber doch beßer und zuträglicher für mich selbst gewesen, wenn ich in mehrerer Stille geblieben und mit meinem eigenen Hertzen erst völlig richtig worden wäre. Zugeschweige, daß man als studiosus durch solches frühzeitig- und übermäßiges predigen, wenn man noch nicht ganz in sein Nichts(58) hin unter gesetzt, noch als ein gebeugter armer Sünder in der Gnade recht bevestiget ist, leicht in Selbstgefälligkeit, eigene Gerechtigkeit und dergleichen gerathen, sich auch im Hertzen einen falschen Trost daraus machen kan. Ich habe mich zu solchem predigen nicht eben viel angeboten, sondern bin meist von Predigern und anderen Personen dazu ersuchet, ja bis weilen genöthiget worden; es ist mir aber, da es zu viel und ohne genugsame Wahrnehmung meines jenen Hertzens geschehen, nicht weiter nützlich gewesen, als daß ich eines mehreren habitū im Vortrage erlanget habe.

Mein Principalis hatte nichts dawider, weil seine Jugend dadurch nicht versäumet wurde, sondern er sahe es vielmehr gerne, weil er merkte, daß es zu anderer Erbauung geschahe, und Gott zu eben derselben Zeit sein eigen ♡ zur Bekehrung verwendet hatte,

vai pat piespiešanas, taču, tā kā tā bija par daudz un tas notika bez pietiekamas uzmanības pievēršanas savai sirdij, tad mans vienīgais ieguvums bija lielāka pieredze priekšlasījumu veikšanā.

Manam principālam nebija iebildumu, jo jaunatne ar to neko nekavēja, drīzāk viņš to atbalstīja, jo redzēja, ka tas notiek citu celmsēi, un Dievs tieši tajā laikā arī viņa paša ♡ bija pavērsis uz atgriešanos, tas arī bija īstais iemesls, kādēļ viņš mani tik nopietni bija aicinājis uz savu namu pie bērniem. Viņā notika tik lielas iekšējas pārmaiņas, ka viņš tās neslēpa un nevarēja noslēpt, tāpēc to pamanīja daudzi viņa kārtas ļaudis un citi apkārtējie, it īpaši vietējie sprediķotāji, lai gan ne ar vienādu cieņu. Viņš nomira 1724. gadā, apmierināts un svētīgs.

Lai gan šajā vietā man netrūka kristīgu draugu, tomēr nebija vairs tik daudz celmsēi iespēju un labas saiešanās kā agrāk Hallē. Šeit man reizēm bija jāsaņem ar tukšiem cilvēkiem, līdz ar to es neiztiku bez kārdinājumiem un pārkāpumiem. Tādēļ tos četrarpus gadus, kurus sabiju Zalcungenē, es aizvadīju ar zināmu iekšēju nemieru, biežām bailēm un ikdienas cīņām.(59)

Klusās, cienījamās un satīcīgās izturēšanās un sprediķu dēļ, kam smēlos no labiem rakstiem un ko norunāju dedzīgi, daudzi mani uzskatīja par dievbijīgu studentu, un tāds es arī tiešām gribēju būt un izrādīties, bet man sirdī trūka pareizā iemesla, kuru tobrīd nemaz nepazinu un līdz kuram beidzot nonācu tikai šeit, Rīgā, kā vēlāk parādīšu.

welches auch die eigentliche Ursach war, warum er mich so ernstlich in sein Hauß und zu seinen Kindern verlanget hatte. Es ging eine solche Veränderung nach seinem Innern mit ihm vor, daß er es selbst nicht verbarg noch verbergen konte, daher viele seines Standes und die sonst um ihn waren, besonders auch die Prediger selbiges Orts, wiewol nicht mit gleicher achtung, wahrnahmen. Er starb 1724 gar vergnügt und selig.

An diesem Orthe fehlte es mir zwar nicht ganz an christlichen Freunden; doch hatte ich nicht mehr so viele erbauliche Gelegenheiten und guten Umgang als ich vorhin in HALLE gehabt hatte; dahingegen brachten es meine Umstände so mit sich, daß ich bis weilen mit eitelen Menschen umgehen muste, daher ich nicht ohne Versuchungen und Vergehungen bliebe. Dieses verursachte, daß ich die Vierthab Jahre, welche ich in Saltzungen gewesen bin, mit mancher inneren Unruhe, öfteren Ängsten und täglichen Kämpfen zu brachte.(59)

Ich wurde zwar wegen meines stillen, ehrbahren und verträglichen Wandels, wie auch meiner Predigten halber, weil ich sie aus guten Schrifften herhatte und mit Affect hielte, von vielen für einen frommen studiosum gehalten, und ich wolte es selbst auch in der That seyn und mich würrklich so beweisen; es fehlte mir aber gleichwol an den rechten Gründen im Hertzen, welches ich damals selbst nicht erkante und auf welchen ich endlich hier in Riga erstlich gekommen bin, wie solches unten anzeigen werde.

Diskusija ar semipelagiānismu Die Auseinandersetzung mit dem Semipelagianismus

Tajā laikā, kā jau esmu pamanījis un atzinis pirms 10 gadiem, es nebiju gluži brīvs no semipelagiānisma(60). Praksē es turējos pie saviem darbiem un uzrunās, kā pa daļai biju dzirdējis no citiem, pa daļai nepareizi sapratis, daudz runāju par to, kā jāpiespiežas, jāsavatavojas, jāsataisās, jāmudina sevi, jāpiepūlas uz atgriešanos, kā tā jāuzsāk, ka jāatzīst savi grēki, tie jānožēlo, jānonāvē un jāapspiež, lai par to iegūtu Dieva žēlastību, tāpat arī, kā jāvada sava kristīga dzīve, tā un tā jāiesāk, jādara, jāvēršas pret sevi ar varu, jācenšas un kā jākaro un jācinās ar grēkiem. Tas izlasāms arī divos mazos rakstos, kurus uzrakstīju un nodrukāju pēc citu pamudinājuma un par citu līdzekļiem, bez mana vārda norādes, viens raksts pat iznāca ar citu vārdu.(61) Svarīgi un ievērojami teologi tos izlasījuši, atzinuši par ortodoksāliem un atļāvuši publicēt, proti,

Zu jenen Zeiten bin ich, wie ich seit 10 Jahren wahrgenommen und erkannt habe, vom Semipelagianismo(60) nicht ganz frey gewesen. In praxi steckte ich selbst im eigenen würcken und im Vortrag redete ich, wie ich solches von Anderen zum Theil so gehöret, zum Theil unrecht gefaßet hatte, viel davon, wie man sich zur Bekehrung so und so bequehmen, anschicken, einrichten, antreiben, anstrengen und wie man es anfangen müße, daß man seine Sünden erkenne, bereue, tödte und unterdrücke und dagegen Gottes Gnade erlange, item wie man in Führung seines Christenthums, es so und so angreifen, machen, sich selber Gewalt anthun, bestreben und wie man mit der Sünde kämpfen und streiten müße. Es ist dieses auch in zweyen kleinen Schrifften zu sehen, welche ich auf anderer Veranlaßung und Kosten geschrieben und zum Druck habe kommen lassen(61), die aber ohne Anzeigung und Vorsetzung meines Namens, ja eine davon unter einem ganz anderen Namen herausgekommen und von wichtigen und ansehnlichen Theologi genau durchgelesen, vor orthodox erklärt und zum Druck befördert worden sind, und zwar die erste in Patria, welche ich daselbst als candidatus geschrieben habe, und die andere in Königsberg(62). In beyden Schrifften ist viel davon gesaget, wie man es machen soll, daß man Gottes Wort zur Erlangung seiner Seligkeit recht gebrauche. Nach der zu dieser Zeit gewöhnlichen systematischen Lehrart sind beyde Schrifften und sonderlich die letzte in Königsberg gedruckte ganz orthodox, und die erste ist mit vielen allegatii²³ aus denen Schrifften Lutheri versehen, daß also der Semipelagianismu nur von denen darinn wird bemerket werden, welche das lautere und unverfälschte Evangeliū recht verstehen. Die thesin *quod homo naturalis spiritaliter mortum sit et ad conversionem suam nihil agere sen conferre possit*, (daß der natürliche

23 Anhängen (aus dem Lat.).

Ja kāds domā, ka es par daudz izrunājos un rīkojos pret patiesību un mīlestību, lai aiziet uz tuvējo baznīcu savā dzīvesvietā, kur runā ortodoksāls vai piētisks sprediķotājs, Volfa vai Kokceja(68), vai arī kāda cita piekritējs.

Ja viņš savu metodi nav īpaši mācījis no Pāvila un Lutera, ko daudzi pelagiāniski noskaņotie izsmej, kā, piemēram, Luteru par viņa evaņģēlisko sprediķi izsmej hercogs Georgs, tad tūlīt pat būs dzirdams, kā viņš savus klausītājus pamāca un piekodina, pat viņiem demonstrē, ar ko viņiem jāsāk un kas jādara, lai atgrieztos un mainītos. Es atceros tādu mācītāju, kurš ar savu piemēru pierāda to, ko šeit saku. Viņš vēl ir dzīvs un ir ļoti pazīstams, viņš grib būt visortodoksālākais un rāda sevi kā vislielāko piētistu pretinieku.(69) Ceļā uz Rīgu viņš nonāca kādas pilsētiņas baznīcā un dzirdēja turienes sprediķotāju daudz runājam par Pestītāju un par ticību viņam, bet nesadzirdēja norādes, ko tad klausītājiem iesākt, lai viņi kļūtu ticīgi. Viņš man to pats stāstīja un atzina par labu, ka par Pestītāju daudz sprediķo, bet ilgi runāja arī par to, ka klausītājiem netika parādīts, ar ko viņiem jāsāk, lai kļūtu ticīgi. Vai tad tas neved pelagiānismā, ka cilvēkiem demonstrē un pieprasa, kas un kā viņiem jādara, lai kļūtu ticīgi? Tas taču nesaskan ar Pāvila un Pētera, un pat paša Kristus mācību. Apg 16:30–31 vai arī 10:34–38; Jņ 9:35–38. Kur tad tur demonstrējumi, kā šiem cilvēkiem jārikojas, lai kļūtu ticīgi? Taču tā ir gandrīz vai vispārēja metode, tā sprediķo ļoti daudzās vietās, tas ir viens no galvenajiem sprediķu izmantojuma elementiem.

Lielākā daļa sprediķotāju ar lielu dedzību un kaislību pamāca lielākoties vēl neatgriezušos un neapzēlotos klausītājus, kuri svētajā kristībā iegūto atdzimšanu ir zaudējuši ar tīšu grēkošanu. Jo īpaši sprediķos par vēstuļu tekstiem, kas rakstīti atgrieztiem kristiešiem, viņi norāda, ka jādzīvo tikumīgi, dievbijīgi un svēti, bet rezultāts ir tieši tikpat mazs kā tad, ja klibajam gribētu mācīt lēkt, un tas nepanāk neko vairāk kā vien to, ka cilvēki tēloti

Ist derselbe bey seiner Methode nicht ein besonderer ächter und genuiner Schüler und Nachfolger Pauli und Lutheri, der auch wol von vielen pelagianisch gesinnten, wie Luthero von Hertzog Georgen mit seiner evangelischen Predigt verspottet wird; so wird man bald hören, wie derselbe seine Zuhörer anweist und ermahnet, ja ihnen demonstriert, wie sie es anfangen und machen sollen, daß sie sich bekehren und anders wenden mögen. Es fällt mir hiebey ein dergleichen Prediger ein, deßen exempel das, was ich hier sage, beweisen kan. Er lebet noch und ist sehr bekannt, er will der aller orthodoxeste seyn und beweiset sich als den stärcksten antagonistenderer pietisten.(69) Dieser kam in einem anderen Städtgen im Lande, im vorbey reisen nach Riga, in die Kirche und hörte einen der dasigen Prediger viel vom Heyland und vom Glauben an ihn predigen, ohne Anweisung zu geben, wie es nun die Zuhörer auch anfangen sollten, daß sie gläubig würden. Dieses erzehlete er mir und approbierte zwar das predigen vom Heiland, hielt sich aber sehr dabey auf, daß er denen Zuhörern nicht auch gezeiget hätte, wo sie es anfangen sollten, daß sie gläubig würden. Läufft dieses nicht mit in den Pelagianismum, wie man denen Leuthen demonstrieren und von ihnen fordern will, was und wie sie es machen sollen, daß sie gläubig werden? Es kommt ja solches mit der Lehrart Pauli und Petri ja Christi selbst gar nicht über ein. Apg 16:30–31; oder 10:34–48; Joh 9:35–38. Wo sind da demonstrationes und Unterrichtung, wie diese Leuthe es anfangen solten, daß sie gläubig würden? Dieses ist aber nun fast eine allegemeine methode, und man höret an den meisten Orthen so predigen, diß ist eines der vornehmsten Stücke in denen Nutz=Anwendungen derer Predigten.

Da vernimmt man auch, wie die allermeisten Prediger ihre größten theils noch unbekehrte und unbegnadigte Zuhörer, welche die in der Heiligen Tauffe erlangte Wiedergeburt, durch muthwillige Sünden verlohren

piespiežas darīt ārēji labus darbus un tikai kļūst par liekuļiem. Mt 12:33–34; Jņ 15:4–5; Mt 5:20; 7:15; 23.

Ar to es nekādā ziņā nenoraidu Pāvila morāli un Dieva likumu tā pareizajā lietojumā, bet tikai maldu mācību, kas no dabīgā cilvēka, kad tas atgriežas un pievēršas kristietībai, prasa spēku, ar kuru jāatzīst savs grēcīgums, jānožēlo, jākļūst spējīgam saņemt žēlastību un jādzīvo dievbijībā, līdz ar to cilvēku vedina rīkoties pašam, nevis, parādot viņa grēkus un grēcīgo samaitātību, pasludina, piedāvā, ierosina, pat uzspiež Pestītāja žēlastību, kā bieži darīja svētīgais Franke. Tas parādās viņa sprediķos, jo īpaši to var lasīt viņa “Mazajā postillā” Vasarsvētku pirmdienas sprediķī(70) un kvarta formātā drukātajās pēdējās postillas otrās, trešās un divdesmitās svētdienas pēc Trīsvienības svētkiem sprediķos(71), kā arī daudzviet viņa brīnišķīgajā Dāvida psalmu aplūkojumā. Tāpēc arī doktors Antons viņam veltītajā bērū sprediķī to atzīmējis kā viņam īpaši raksturīgu un slavējis par to Dievu.(72) Īsumā! No dabīga cilvēka neko nevar pieprasīt, viss viņā jāpaveic žēlastībai, viņam tikai nav tai jāpretojas, bet gan tā jāpieņem un jāļauj darboties sevī, viņam jāatdod Pestītājam sava sirds, jutekļi, rokas un kājas, lai viņš viņā dzīvotu. Gal 2:20 un Ech 36:26–27. Sk. arī Lutera priekšvārdu par Vēstuli romiešiem.(73)

Tādēļ jau nav jābūt antinomistam(74), ja saskaņā ar Jaunās derības žēlastību tic, ka atdzimušais pārveidojas nevis ar piespiešanu un tīri pēc likuma priekšrakstiem, bet ar Kristū parādījušos glābjošo Dieva žēlastību ļauj sevi pienācīgi labot un ļaujas mudinājumam noraidīt bezdievīgu dzīvi un pasaulīgos priekus un dievbijīgi dzīvot šajā pasaulē. Pestītājs, protams, likumu nav atcēlis (zināmā nozīmē tas ir mūžīgs), bet gan to piepildījis un ar savu nāvi atjaunojis, tā ka pie ticīgajiem tas īstenojas un tiek pildīts bez spaidiem. Jņ 8:31–36; Rm 6 un 8; Ech 36:25–27. Tādēļ Pestītājs sūtīja savus apustuļus sludināt Evaņģēliju visai radībai. Mk 1:15; 16:15. Kas tic Evaņģēlijam, tam

haben, sonderlich bey Epistolischen Texten, die an bekehrte Christen geschrieben sind, wol gar mit großem Eyffer und affect ermahnen und anweisen, wie sie tugendhafft, fromm und gottselig leben sollen, welches aber etweder eben so wenig effect hat, als wenn man einen lahmen wolte springen lehren, oder doch nichts mehr schaffet, als daß die Leuthe sich nur zum Schein zu äuserlich guten Wercken zwingen und blos Heuchler werden. Mt 12:33–34; Joh 15:4–5. Mt 5:20; 7:15; 23.

Hiemit verweffe ich die Paulinische moral und das Gesetz Gottes in seinem rechten Gebrauch keines weges, sondern nur die irrigge Lehre, welche von einem natürlichen Menschen bey der Bekehrung und Zuführung des Christenthums eine Krafft fordert, wodurch man es so und so machen soll, daß man seine Sündlichkeit erkennen, bereuen und sich der Gnade fähig machen und fromm leben möge, womit der Mensch zum selbst würcken verleitet wird, anstatt daß ihm bey Vorenthaltung seiner Sünden und seines sündlichen Verderbens die Gnade des Heylands sollte verkündigt, angeboten und angepriesen, ja aufgenöthiget werden, wie der sel. Francke oft zu thun pflegte, und solches in seinen Predigten hie und da zu sehen ist, davon man sonderlich nachlesen kann, in seiner *Kleinen Postill* die Predigt Fer: II. Pentecost:(70) und in der *letzten Postill* in 4to²⁴ Domn: II. et III et XX Trin:(71) und in deren herrlichen Betrachtungen der Psalmen Davids sehr oft. Daher auch D: Anton in seiner jenen gehaltenen Leichen Predigt, eben dieses als etwas besondres von ihm angemerket und Gott darüber gepriesen hat.(72) Kurtz! Von einem natürlichen Menschen kann man nichts fordern, die Gnade muß alles in ihm thun, er soll nur derselben nicht widerstehen, sondern sie annehmen und in sich würcken laßen, er soll dem Heyland das Hertz, die Sinnen, Hände und Füße hingeben, daß er in ihm lebe Gal 2:20; Ez 36:26–27. Sihe hievon

nevar būt citu dievu, viņš nevalkā velti Dieva vārdu, viņš nenodos Dieva vārdu, viņš mīl savu tuvāko kā sevi pašu.

Tajā laikā es jau tīri labi varēju runāt Luteru un Frankes evaņģēliskajā garā, bieži pusi, bieži arī visu sprediķi, īpaši par evaņģēlijiem *reminscere*¹⁵ svētdienai, Lieldienu pirmdienai, Vasarsvētku pirmdienai, otrajai, trešajai, vienpadsmitajai un divdesmitajai svētdienai pēc Trīsvienības svētkiem un kad bija jārunā par Ech 3:3–11; Jes 55:1–3; Mt 11:28; 1Tim 1:15–16 un līdzīgām vietām, tomēr tajā visā man trūka pareizās un tīrās evaņģēliskās izpratnes.

Luthers Vorrede über die Epistel an die Römer.⁽⁷³⁾

So ist man auch um deßwillen kein antinomer⁽⁷⁴⁾, wenn man nach der Gnade des Neuen Bundes glaubt, daß ein wiedergeborener nicht aus Zwang und bloßer Vorschrift des Gesetzes, sondern durch die in Christo erschienene heilsame Gnade Gottes sich züchtig zurecht weisen und antreiben lässet, zu verläugnen das ungöttliche Wesen und die weltlichen Lüste und gottselig zu leben in dieser Welt. Der Heyland hat freylich das Gesetz nicht aufgegeben |: es hat in einem gewissen Verstand eine ewige Dauer |: , sondern er hat es erfüllet und durch seinen Todt aufgerichtet, indem es dadurch bey denen die da glauben, in effect gesetzet wird und ohne Zwang zur That kommt. Joh 8:31–36; Röm 6 und 8; Ez 36:25–27. Darum sante auch der Heyland seine Apostel aus, aller Creatur das Evangelium zu predigen. Mk 1:15; 16; 15. Wer dem Evangelio glaubet, kan keine andere Götter haben, wird den Namen Gottes nicht unnützlich führen, wird Gottes Wort nicht verrathen, liebet seinen Nächsten als sich selbst.

Ich an meinem Theil konte zwar Luthero und Francken nach ihrer evangelischen Arth oftmals in einer halben, auch wol gantzen Predigt, sonderlich über die sonntäglichen Evangelien Reminscere²⁵, Fest: Resur: Fer: II.²⁶ Fer.: II Pentec:²⁷ Domin: II et III. XI. XX Trin²⁸ und wenn ich auf Ez 3:3–11; Jes 55:1–3; Mt 11:28; 1Tim 1:15–16 und dergleichen Orthe mehr, kam, schon zu derselben Zeit ziemlich nachreden, aber die rechte und reine evangelische Erkenntniß fehlete mir doch bey alle dem.

15 5. svētdiena pirms Lieldienām.

25 Sonntag Reminscere – 5. Sonntag vor Ostern.

26 Fest Resur FERIA II – Ostermontag.

27 FERIA II Pentecostes – Pfingstmontag.

28 Lat. Dominica – Sonntag, nach mittelalterlicher Wochentagszählung 2., 3., 11., 20. Sonntag nach Trinitatis.

Mājmācītājs Valmiermuižā Als Hausprediger auf Wolmarshof

Un šādā stāvoklī pēc svētīgā Franke priekšlikuma un ieteikuma(75) un ne bez īpašas Dieva vadības 1726. gadā es nonācu Vidzemē kā ģenerāļa *en chef* kunga barona fon Hallarta(76) mājmācītājs, pēc tam kad Berlīnē mani pārbaudīja un eksaminēja prāvesti Porsts(77), Raus(78) un Rolofs(79) un ordinēja prāvests Raus.

Ģenerālienes kundzei(80), ko ar visām tiesībām varu saukt par debesu valstības rakstu zinātāju, bija dziļā izpratne par visu teoloģiju un jo īpaši pamatīga tūrā Evaņģēlija atziņa. Dievs viņu ne tikai bija apveltījis ar lielu saprātu, bet arī sirdī izrādījis žēlastību ar svētdarīšanas dāvanām, un viņai netrūka arī ārējas palīdzības: viņai bija plaša bibliotēka ar atlasītām plaša spektra teoloģiskām grāmatām vācu valodā un vācu valodā tulko tiem rakstiem, kurus viņa arī bija lasījusi un pārzināja. Viņa šai ziņā bija arī daudz guvusi no saviem mājmācītājiem, kuru pamatīgās zināšanas un patiesā dievbijība ir pietiekami zināma daudziem neatkarīgiem mācīto vīru pazinējiem un daudziem citiem. Viņa

Und in einer solchen Beschaffenheit kam ich durch Vorschlag und Vermittelung des seligen Franckens,(75) nicht ohne besondere sich dabey zeigende göttliche Fügung ao 26 als Hauß=Prediger herein nach Liefland, zu dem Herrn General en Chef Baron von Hallart(76), nachdem ich vorher in Berlin von denen Pröbsten PORST(77), RAU(78) und ROLOFF(79) tentiert und examiniert und vom Probst RAU ordiniert worden war.

Die Frau Generalin(80), die ich mit allem Recht eine Schriftgelehrtin zum Himmelreich gelehrt, nennen kan, besaß überall eine tiefe Einsicht in die gantze Theologie und hatte insbesodere eine gründliche Erkenntniß des reinen Evangelii: denn sie war von Gott nicht nur mit einem großen Verstand begabet, sondern auch an ihrem Hertzen mit Heiligungs=Gaben begnadiget und an äuserlichen adminiculis²⁹ fehlete es ihr auch nicht: Sie hatte eine zahlreiche Bibliothec von auserlesenen und gelehrten allen Theilen der Theologie in teutscher Sprache geschrieben, und ins Teutsche übersetzte Schrifften, welche sie auch gelesen und wohl immer hatte: Von ihren Haußpredigern, deren gründliche Gelehrsamkeit und wahre Gottseligkeit vielen unpartheiischen Kennern der Gelehrten und auch sonst vielen anderen sattsam bekannt ist, hatte sie auch viel profitiret, wie sie mir denn selbst gesaget, daß sie den Mag. HENCKE(81), der ein Grundgelehrter und überaus rechtschaffener Mann war, und in Halle gewiß würde Professor worden seyn, wenn er nicht als Diacon in Glaucha so bald gestorben wäre, viel zu danken habe, indem er ihr in Theologie guten Unterricht gegeben.

Über dieß war sie auch mit denen berühmtesten Theologis in dem Sächsischen und Brandenburgischen Lande bekannt, und hatte bey ihrem langen Aufenthalt in dasigen Gegenden, manche von denen selber insonderheit Antonen, Francken, Löschern(82) oft gehöret, viele und lange Unterredungen mit

²⁹ Unterstützung, Hilfe (aus dem Lat.).

man pati stāstīja, ka par labu apmācību teoloģijā ir lielu pateicību parādā maģistram Henkem(81), kas bija ļoti zinīgs un ārkārtīgi godīgs cilvēks un noteikti būtu kļuvis par profesoru Hallē, ja nebūtu tik agri nomiris, vēl būdams diakons Glauhā.

Bez tam viņa arī pazina slavenākos Sakšijas un Brandenburgas teologus un, ilgi dzīvodama tajās vietās, bija bieži klausījies, jo īpaši Antona, Frankes, Lešera(82) uzrunas, daudz un ilgi ar viņiem runājusies un tādā veidā guvusi lielisku pieredzi teoloģiskajās un īpaši pravietiskajās patiesībās, tā ka noteiktos jautājumos viņa bija gudrāka par daudziem sprediķotājiem.

Viņa ne tikai bija radusi saieties ar mācītiem vīriem un citām kristietībā pieredzējušām personām un daudz runāt par teoloģiskām patiesībām un ar kristietību saistītām lietām, bet arī neaizmirsā savu saimniecību, tajā bija pieredzējusi, rūpīga, čakla, īsts brašas sieviete un uzticīgas mājas mātes paraugs, ko apliecinās visi, kas redzējuši viņas saimniecokšanu. Celsmei veltītās sarunās viņa man un daži citiem mācītājiem cita starpā lika manīt, ka gribētu, lai Evaņģēlijs tiek sprediķots NB evaņģēliski (šo izteicienu viņa bija dzirdējusi un pārņēmusi no kāda krietna superintendenta netālu no Drēzdenes). Kamēr viņa runāja vispārīgi, man tas patika, bet man nelikās, ka tas īpaši attiektos uz mani, jo es arī biju lasījis LL SS¹⁶ un Lutera rakstus, Franki un Antonu biju dzirdējis vairāk nekā viņa, un es domāju, ka viņa to teica kāda cita sprediķotāja dēļ, kurš savos sprediķos ļoti balstījās uz likumu un pastāvīgi moralizēja. Bet toreiz es īsti nesapratu, ko godājamā dāma grib pateikt ar šo "evaņģēliski" un cik precīzā nozīmē viņa domāja šo "Evaņģēliju sprediķot evaņģēliski". Bet viņa sāka izteikties arvien skaidrāk un beidzot man bez aplinkiem pateica, ka viņu neapmierinot mans priekšlasījums, jo tas neesot tīri evaņģēlisks.

16 *Libri Sancti* – likumi un Svēto rakstu grāmatas.

ihnen gepflogen und solcher Gestalt eine herrliche Erfahrung in theologischen und sonderlich auch in prophetischen Wahrheiten erlanget, so daß sie es in gewissen Stücken vielen Predigern zuvor thät.

Daher war sie auch geübet und gewohnt, im Umgang mit Gelehrten oder sonst im Christenthum erfahrenen Personen, viel von theologischen Wahrheiten und das Christenthum angehenden Sachen zu reden, dabey sie aber ihre Oeconomie nicht vergaß, sondern auch darinn wegen ihrer Erfahrung, Punctlichkeit und Fleißes ein rechtes Muster einer braven Frauen und treuen Hauß-Mutter war, wie dieses alle, welche ihre Haußhaltungs Art wahrnehmen können, bezeugen werden. In ihren auf die Erbauung abzielenden Discursen gab sie unter andern manchmal gegen mich und ein paar andere Pastores zu verstehen, wie sie wünsche, daß das Evangelium NB evangelisch (welchen Ausdruck sie von einem wackern Superintendenten ohnweit DRESDEN gehöret und gefaßet hatte) mögte geprediget werden. So lange sie in genere so redete, ließ ich mir es nicht mißfallen, glaubte aber nicht, daß es mir insbesondere gelten sollte, denn ich hatte die LL: SS:³⁰ und Lutheri Schrifften auch gelesen, FRANCKEN und ANTON mehr als sie gehöret, und hielt davor, daß sie solches um eines anderen Predigers willen sagte, welcher in seinen Predigten sehr gesetzlich war und beständig moralisirte. Ich verstand aber damals die werthe Dame nicht einmal recht, was sie eigentlich mit dem evangelisch sagen wolte und in welch einem genauen Verstande sie es nahm, das Evangelium NB evangelisch predigen.

Da sie sich aber immer deutlicher herausließ und es mir endlich ohne Umschweiff rein heraus sagte, daß sie mein Vortrag, weil sie ihn nicht vor rein evangelisch hielte, nicht vergnügete, auch einmal Gelegenheit nahm, mir zu verstehen zu geben, wie sie es nicht gerne höre, wenn ich das MUß als ein

30 *Libri Sancti* (Lat.) – Die Gesetze und Bücher der Heiligen Schrift.

Reiz viņa izmantoja izdevību un lika man saprast, ka viņai nepatīk dzirdēt, ka vajadzības izteiksmi es lietoju kā *opportet* jeb obligātu pienākumu. Piemēram, ir jāatgriežas, jāmil Dievs, jālūdzas. Un, kad pirmajos Ziemassvētkos sprediķī par brīnišķīgo Lūkas evaņģēlija 2. nodaļu es pārāk ilgi biju moralizēdams kavējies pie Marijas, Jāzepa un ganu zemuma, nabadzības un pazemības, bet nepietiekami izskaidroju un izvērsu vēsti “šodien jums dzimis Pestītājs”, viņa visbeidzot viena pati atnāca pie manis uz istabu un diezgan aizskarta izrādīja lielu nepatiku pret manu priekšlasījumu. Viņas asā kritika un nopēlums, kā to tobrīd uzņēmu, man bija tik smags un nepanesams, ka viņas personai es vairs nevarēju sprediķot. Tādēļ arī ģenerāļa kunga prombūtnes laikā (viņš pēc Ziemassvētkiem aizbrauca uz Sanktpēterburgu) bieži nesprediķoju parastajā baznīcas istabā, bet tikai noturēju celsmes stundu mājas kalpotājiem savā dzīvojamā istabā. Vēlāk gan es sapratu, ka svētīgajai ģenerālienei bija taisnība, tikai es būtu gribējis, lai viņa izturētos nedaudz maigāk. Pēc temperamenta viņa bija holeriķe, un viņa bija maz no sangviniķa un nekā melanoliska un flegmatiska,⁽⁸³⁾ tādēļ viņa bija tik aktīva un augstsirdīga un piemērota lielām lietām. Viņas viedoklis un priekšstats šai jautājumā bija pareizs un labs un vēlāk man ļoti nodereja. Kādēļ gan tieši šai lielajā priekšdienā, kad pats Dievs ar eņģeļu pasludinājumu mācītājiem liek mutē Evaņģēliju, vajadzīga plaša moralizēšana? Bet moralizēt, protams, ir daudz vieglāk un prātam ierastāk, raksturīgāk un ērtāk nekā pareizi evaņģelizēt pēc Pestītāja un viņa apustuļu parauga.

Šai sakarā prātā nāk kāds citādi prasmīgs un šajā zemē ieredzēts mācītājs: pagājušogad Marijas pasludināšanas dienā dzirdēju viņa sprediķi par Lk I magnifikātu, kurā viņš Cicerona manierē runāja par cēlsirdību, bet kurā bija maz vai nebija ne vārda par pašu Evaņģēlija lietu, kas bija magnifikāta pamatā. Protams, ir maz evaņģēlisko sludinātāju, kuri

*Opportet*³¹ oder als einen Zwang brauchte. Zum Exempel man MUß sich bekehren, man muß Gott lieben, muß beten; Und als sie endlich gar am Iten Weynachts=tage, da ich über das herrliche Evang: Luc: 2. mich zu lange bey der Niedrigkeit, Armuth und Demuth Mariä, Josephs und der Hirten mit Moralisieren aufgehalten, dagegen aber das EUCH IST HEUTE DER HEYLAND gebohren, nicht genug exegisieret und ausgebreitet hatte, zu mir allein auf die Stube kam, und mit einer nicht geringen Empfindlichkeit einen großen Unwillen über meinen Vortrag bezeugte; so wurde mir ihr scharfes Critisieren und Tadeln, wovor ich es hielte, so schwer und unerträglich, daß ich ihr für ihre Person nicht mehr predigen mogte. Um deßwillen unterließ ich in damaliger Abwesenheit des Herrn Generals – welcher nach Weynacht nach St. Petersburg verreisete, oftmals das Predigen in dem ordinairn Kirchzimmer, und hielte deren Domestiquen eine Erbauung-Stunde in meiner Wohnstube. Hinterher habe ich aber erkant, daß die selige Generalin recht gehabt hat, nur wünschte ich, daß sie etwas sanfter gewesen wäre. Sie war nach ihrem Temperamentstand cholörisch und hatte wenig sanguinisches, aber nichts melancholisches und phlegmatisches an sich,⁽⁸³⁾ daher sie auch sehr activ und großmüthig und zur Ausübung großer Dinge geschickt war. Ihre Meynung und Sinn war im gedachten Punkte richtig und gut, und hat hernach mir vielen Nutzen gethan. Wozu solte sonderlich an diesem großen freuden=tage, da Gott selbst durch die Verkündigung des Engels deren Predigern das Evangelium in den Mund legen läßet, das weitläuffige Moralisieren? Es ist aber dieses freylich viel leichter und der Vernunft geläuffiger, eigener und bequehmer als das rechte Evangelisieren nach des Heylands und seiner Apostel Weyse. Auch hierbey erinnere ich mich eines sonst nicht ungeschickten

31 *Opportet*, aus dem Lat. oportere – sollen, nötig sein, sich gebühren.

Evaņģēliju prot sprediķot evaņģēliski. Šeit vietā ir tulkojums no grieķu valodas, Evaņģēlija “nabadzīgie sludinātāji”. Sk. svētīgā Frankes *Hermineut.*(84), viņš nu gan to saprata labāk nekā daudzi citi, un tomēr reiz publikajā sapulcē jeb tā dēvētajā dziedāšanas stundā, kad bija nolasījis kādu daļu no Statiusa *Lutherus redivivus*(85), viņš teica: “Ar Luteru neviens no mums nevar sacensties Evaņģēlija pasludināšanā.”

Ģenerāļa Hallarta kunga nāve, kas iestājās 1727. gada 25. martā pēc īsas slimības, kad viņš bija atgriezies no Pēterburgas, sniedza man izdevību aiziet no ģenerālienes kundzes. Jo līdz ar to māja kļuva diezgan tukša no vācu mājkalpotājiem un es paliku gandrīz bez darba. Tādēļ divus mēnešus pēc svētīgā ģenerāļa nāves iesniedzu ģenerālienes kundzei atlūgumu. Viņa man deva noraidošu atbildi, jo negribēja atlaist no savas mājas bez citas kārtīgas vietas sameklēšanas šeit pat šajā zemē: tātad viņa vēlēja man labu. Bet es negribēju veltīgi sēdēt uz vietas tikai tādēļ vien, lai gaidītu, un tik ilgi lūdzos mani atlaist, līdz tas notika, augusta mēnesī. Atvadu runu es turēju viņas istabā par Gal 6:15 un ar to gribēju pateikt, kādi bijuši mani centieni Valmiermuižā un mans nolūks pie klausītājiem.

und in diesem Lande angesehenen Predigers, den ich in denen letzten Jahren am Mariä Heimsuchungs=Tage, über das Magnificat Lk 1 eine Cantzel=Rede *Von der Großmuth* auf Ciceronianische Weyse³² halten hörete, worinn wenig oder nichts von der eigentlichen evangelischen Sache vorkam, wovon das magnificat handelte. Gewiß es sind wenige evangelische Prediger, welche das Evangelium evangelisch zu predigen verstehen. Hier ist die Dollmetschung nach dem griegischen, die armen Prediger, des Evangelium, applicable. Sihe B[eati] Franckii *Hermineut.*(84) Dieser verstunde es für viele anderen seines gleichen und dennoch sagte er einmal, als er in einer öffentlichen Versammlung oder sogenannten Singstunde, ein Stück aus Statii *Luthero rediv.*(85) vorgelesen hatte: *Luthero thuts keiner von uns in der Verkündigung des Evangelii gleich.*

Des Herrn General Hallarts Todt, welcher d. 25ten Mart: 1727 auf eine kurtze Krankheit, mit welcher er von Petersburg zurück kam, erfolgte, gab Gelegenheit, daß ich und die Frau Generalin auseinander gesetzt wurden. Denn es wurde dadurch dieses Hauß von teutschen Domestiquen ziemlich leer und ich blieb fast gantz ohne Arbeit. Daher hielte ich zwey Monat nach des seligen Generals Todt bey der Frau Generalin um meine Erlaßung an. Sie gab mir aber eine abschlägige Antwort, denn sie gedachte mich nicht anders aus ihrem Hause als zu einer anderweitigen ordentlichen Beförderung, die sie hier im Lande vermuthete, zu laßen und hatte es in so weit recht gut mit mir im Sinne. Ich wolte aber um deß willen nicht so vergeblich dasitzen und nur darauf warten, drang also so lange auf meine Erlaßung, bis ich sie endlich erielte, welches gegen den August Monat geschahe. Meine Abschieds=Rede hielte ich in ihrem Zimmer über Gal 6:15 und wollte damit hinterlaßen, was bisher mein Sinn und bestreben auf Wollmarshoff gewesen, und wohin meine Absicht bey meinen Zuhörern gegangen.

32 Nach der Art Ciceros verfasst, stilistisch vollkommen.

Mācītājs Palsmanē un Cirgaļos Als Pfarrer in Paltzmar und Serbigall

Kad ierados Rīgā, kuģinieks Krišs jau bija piekrāvis kuģi, un man bija nodoms ar viņu braukt atpakaļ uz Vāciju, bet svētigais ģenerālsuperintendents Brīnings⁽⁸⁶⁾ man ieteica palikt šai zemē, jo vakancēs trūkstot prasmīgu subjektu. Divi citi labi draugi⁽⁸⁷⁾ tam piebalsoja un pierunāja mani vismaz vēl ziemeļi palikt pie viena no viņiem šeit pilsētā, un es nolēmu tā rīkoties.

Neilgi pēc tam ģenerālsuperintendents man piedāvāja draudzi Igaunijā, bet, tā kā es pilnīgi neko nesapratu no igauņu valodas, tad nolēmu vairākas nedēļas pārdomāt un vispirms pamēģināt, vai izloksnes dēļ tikšu galā arī ar šo valodu, kas augšsaksim padodas grūti, tāpat kā latviešu valodā. Kamēr ar to nodarbojos, man nāca pieprasījums no Palsmanes un Cirgaļu draudzes, kur runāja latviski. Tā kā šo valodu jau tiktāl biju apguvis, ka ar paša gatavota konspekta palīdzību, ko izmantoju kancelē, es reiz jau biju sprediķojis Valmieras baznīcā, tad devu priekšroku Palsmanes un

Da ich nach RIGA kam, fand ich den Schiffer Krisch in vollem laden und war Sinnes, mit ihm wieder nach teutschland zu gehen, es rieth mir aber der selige General Superintendent Bruiningk⁽⁸⁶⁾, ich möchte lieber hier im Lande bleiben, weil es bey Vacantien an tüchtigen Subjectis fehlete, und zwey andere gute Freunde⁽⁸⁷⁾ stimmten dem bey und persuadierten mich, wenigstens noch über Winter hier bey einem von ihnen in der Stadt zu verbleiben, wozu ich mich auch resolvierte.

Nicht lange darauf trug mir der General Superintendent eine Gemeinde in Esthland an: Weil ich aber gar nichts von der Ehnischen Sprache verstund, so nahm ich es auf etliche Wochen in Überlegung, um erstlich zu versuchen, ob ich auch mit dieser Sprache wegen des Dialects, die einem Obersachsen eben so, wie in der lettischen Sprache schwer ankömmt, zurecht kommen werde. Indem ich damit umging, wurde ich zu der Paltzmar und Serbigallischen Gemeinde, in welcher lettisch gesprochen würde, verlanget. Da ich nun in dieser Sprache schon so weit gekommen war, daß ich mit Hülffe des von mir selbst gefertigten und auf der Cantzel vor mir habenden concepts, in derselben einmal in der Wolmarischen Kirche gepredigt hatte; so zog ich die vocation zu der Paltzmar und Serbigallischen Gemeinde dem ersten Antrag um so viel mehr vor, als ich meine Memoria nicht weiter mit Erlernung einer neuen Sprache, bey meinem 30 jährigen Alter angreifen und schwächen wolte. Ich wurde also 1727 den 23ten Sonnt: pst Trin: in der Paltzmarschen Kirche, wo auch diß mals die Serbigallischen sich versammelten, introduciet.

Ich traff diese Gemeinde in größter Unwissenheit und in einem sehr verwilderten Zustand, in grober Abgötterey und gräulichem Aberglauben an. Denn es war bey ihnen noch vieles, theils aus dem Heidenthum, theils auch aus dem Pabstthum zurück geblieben, daß sie es wol nach heidnischer Weyse ihre

Kāds Palsmanes zemnieks ar ratiem
 Ein Palzmarscher Bauer nebst seinem Fuhrwerke
 Brotze: Monumente III, 82
 LU AB R

Cirgaļu draudzei, nevis pirmajam piedāvājumam, vēl jo vairāk tāpēc, ka negribēju 30 gadu vecumā vēl vairāk bojāt un vājināt savu atmiņu ar jaunas valodas mācīšanos. Tad nu 1727. gada 23. svētdienā pēc Trīsvienības svētkiem tiku ievadīts mācītāja amatā Palsmanes baznīcā, kur šoreiz bija sapulcējušies arī Cirgaļu ļaudis.

Šī draudze bija ar ļoti vājām zināšanām un ļoti aizlaistā stāvoklī, rupjā elkdievībā un briesmīgā māņticībā. Pie viņiem vēl bija daudz kas palicis no pagānisma, daļēji arī no pāvestības, pagānu manierē viņi turēja mājas kungus¹⁷ (penātus), Dieviņus¹⁸ un svētas vietas¹⁹. Pēc katoļu manieres viņi svinēja, veica dažādas ceremonijas un upurēja noteiktās dienās – svētās Annas, Labrenča, Marijas u. c.

Viņi darīja arī dīvainas pagāniskas un māņticīgas lietas visās miesas, dzīves, mājas, lauka un ēšanas norisēs. Tas arī nebija nekāds brīnums. Šai draudzei kopš seniem

*mahjas kungus*³³, (penates) *Deewiņus*³⁴ un *swehtas weetas*³⁵ hielten, als auch nach Catholischer Art an gewissen Tagen als die heilige Annen, Laurentz, Marias p ihre feyerungen, Ceremonien und Opferungen verrichteten und sonst auch seltsame heydnsiche und abergläubische dinge bey allen ihren Leibes=Lebens=Hauß=feld und Nahrungs=Umständen trieben. Es war auch solches kein Wunder. Denn diese Gemeinde hatte seit uhralten Zeiten nur zwey Capellen und keinen eigenen Lehrer gehabt. Es war ihr zwar beym Ende des vorigen Seculi ein eigener Prediger mit Namen Heiligendörffer(88) vorgesetzt worden, er hatte aber bey ihnen in geringer Achtung gestanden, daß er also nicht viel ausrichten können, und da er im Anfang dieses Seculi bald verstorben war, so war die Gemeinde über 26 Jahr wieder ohne eigenen Prediger gewesen, und einen ordentlichen

17 Oriģinālā latv. val.: mahjas kungus.

18 Oriģinālā latv. val.: Deewiņus.

19 Oriģinālā latv. val.: swehtas weetas.

33 Wörtlich: die Hausherren (Lett.).

34 Gottchen (Lett.).

35 Heilige Orte (Lett.).

laikiem bijušas tikai divas kapelas un nav bijis sava skolotāja. Pagājušā gadsimta beigās viņiem gan bija iecelts savs sprediķotājs, vārdā Heiligenderfers(88), bet viņš netika cienīts un līdz ar to neko daudz nespēja paveikt, un, tā kā šī gadsimta sākumā viņš nomira, draudzei atkal 20 gadus nebija sava sprediķotāja, bet kārtīgu skolmeistaru tā nekad nebija redzējusi. Tā arī atradās pavisam nomaļus no citām baznīcām, ceļā uz to bija pa sliktiem ceļiem jāšķērso biezs mežs un daudzi dumbrāji, tāpēc dažs labs tik tikko pāris reizes gadā bija atnācis noklausīties kādu sprediķi. Šīs baznīcas viena no otras atrodas 3 jūdžu attālumā, un katrā no tām tikai kādas 5 vai 6 reizes sprediķojis un amata pienākumus pildījis 3½ jūdžu attālumā dzīvojošs sprediķotājs. Pārējās svētdienās un svētku dienās Palsmanē līdz šim kāds dzeršanā palaidies zemnieks krodznieks, kas pat īsti nav pratis nolasīt paredzētos evaņģēliju un vēstuļu tekstus, noturējis plāpāšanu un plūrkstēšanu ar lūgšanām un dziesmām. Cirgaļos to darījis zemnieks, kura prāts un dzīvesveids gan bija labāks, bet arī viņam lasīšana padevās slikti. Visā draudzē nebija vairāk par piecām personām, kas kaut nedaudz prata lasīt parastajā rokasgrāmatā. Tādēļ ļaudis šajā draudzē mani uzņēma ar prieku un drīz vien es iemantoju viņu uzticību.

Jau no paša sākuma es nopietni pievērsos pienākumiem pēc savas saprašanas un varēšanas. Es gribēju visu draudzi vest pie Dieva atziņas, strādāju atklāti, sprediķoju un katehizēju vecus un jaunus. Daļēji ar valdonīgu piespiešanu, daļēji ar mīlīgu pievilināšanu es sapulcināju krietnu skaitu skolasbērnu. Palsmanieši nāca pie manis uz pastorātu, cirgalieši bija turpat muižā, kur es viņu dēļ ziemā dažreiz uzturējos veselām nedēļām, un ik pa pāris nedēļām liku viņiem nākt arī uz pastorātu. Skolas jaunatni es ne tikai katru dienu katehizēju, bet arī skolmeistaru trūkuma dēļ mācīju boksterēt un lasīt, cik nu man tam atlika laika, un vairumam no viņiem šajā draudzē tas vēl ir labā atmiņā.

Schulmeister hatte sie niemals gehabt. Anderweil sie von anderen Kirchen ganz abgelegen war und dahin noch dazu durch dicken Wald und viele Moräste schlimme Wege zu paßieren hatte, so war mancher des Jahres kaum ein paar mal zum Gehör einer Predigt gekommen, indem in einer jeden von diesen beyden Kirchen, welche auf 3 Meilen von einand liegen, etwa nur 5 bis 6 mal von einem auf 3½ Meilen benachbarten Prediger geprediget und das Amt gehalten worden. Die übrige Sonn und Festtage hatte bisher auf Paltzmar ein dem Trunk ergebener Bauer Krüger, der selbst die gewöhnliche Evangelia und Episteln nicht recht lesen konte, mit denen Gebeten und Gesängen ein Geplapper und Geplerre gehalten: Und auf Serbigall war ein Bauer dazu bestellt, deßen Gemüth und Lebens Arth wol beßer war, der aber im lesen auch schlecht zurecht kam. Übrigens waren in der gantzen Gemeinde nicht über 5 Personen, welche in dem gewöhnlichen Handbuch kaum ein wenig lesen konten. Daher nahmen mich die Leuthe in dieser Gemeinde mit Freuden auf und gewannen bald ein Vertrauen zu mir.

Ich ließ es mir gleich von Anfang in meinem Amt nach meiner Erkenntniß und Vermögen einen Ernst seyn. Ich wolte die gantze Gemeine zur Erkenntniß Gottes bringen, arbeitete öffentlich und besonders mit predigen und catechisieren an alten und jungen, kriegte theils durch herrschaftlichen Zwang, theils mit liebeichen Vorstellungen eine ziemliche Anzahl Schulkind zusammen. Die Palzmarer hatte ich bey mir im Pastorat und die Serbigallischen waren daselbst auf dem Hofe, wo ich mich ihrenthalben des Winters etliche mal gantze Wochen aufhielte und sie hinwied ein paar Wochen auf das Pastorat kommen ließ. Ich catechisierte diese Schul Jugend nicht nur täglich, sondern informierete sie auch wegen der Schulmeister schlechten Beschaffenheit im buchstabieren und lesen, so viel ich Zeit übrig hatte, wie

1728. gadā es apņēmu sievu,(89) te, Rīgā, augustā mūs salaulāja svētīgais mācītājs Haumanis(90). Es viņu izvēlējos tādēļ, ka biju viņu iepazinis Vācijā kā kļu, tikumīgu un dievbijīgu jaunavu, tādu pašu atsauksmi deva arī viņas nu jau mirusī krustmāte Meininges hercogiene Elizabete Eleonore(91), pie kuras viņa bija kalpojusi. Viņas sarunāšanu un ierašanos kārtoja mans brālis. Viņa pret mani allaž bijusi ļoti godīga un sirsnīga un mani maigi milējusi. Dažādos grūtos apstākļos, īpaši Palsmanē un vispār manā pastāvīgi slimīgajā stāvoklī, kā arī it īpaši šābrīža slimībā, viņa man uzticīgi palīdzējusi, nežēlojusi pūles, bijusi rūpīga un pacietīga un izturējusi neticami daudz, tā ka man pašam par viņu jābrīnās, kā viņa to spējusi izciest. Lai Dievs viņai žēlīgi atlīdzina un, tā kā es viņai esmu slikts mierinājums un atbalsts, lai par viņu rūpējas vēl jo vairāk, lai arī iekustina uz līdzcietību labvēļu un draugu sirdis un viņa savās smagajās ciešanās nepaliek pilnīgi bez ārējas palīdzības un atbalsta.

Drīz pēc laulībām man no Halles atnāca atgādinājums, lai es izlīstu ar ģenerālieni Hallarti, ko biju aizskāris ar savu nepieņemamo aiziešanu, un nepaliek svešs pret viņu. Es tāpat jau biju uz to sliecies un, kad saņēmu Palsmanes pastorātu, biju viņai uzrakstījis un informējis, tāpēc daudz labprātāk es to nokārtoju ar apciemojumu, viņa mani uzņēma ļoti labvēlīgi un arī pēc tam izrādīja man un manai sievai daudz labvēlības.

Pirms kļu par mācītāju, es domāju, ka tad, kad būšu beidzis mācības un nonākšu svētajā sprediķotāja amatā un man aizvien būs darīšana ar svētdarbībām, man vairs nevajadzēs cīnīties ar grēku sevī, iekšēji un ārēji no galvas līdz papēžiem man būs miers un prieks, pat garīga pilnība; bet, bieži man par lielu izbrīnu, es piedzīvoju gluži pretējo. Es aizvien jutos tik grēcīgs un neapmierināts kā iepriekš. Jā, kad vēl klāt nāca aprūtināšie un uzmanību novērsošie lauku darbi un māj-saimniecības pienākumi Palsmanē – te man

dieses bey denen meisten in derselben Gemeinde noch im Andenken ist.

Ao 28 heyrathete ich meine Frau(89) mit welcher ich den August hier in RIGA von dem seligen Pastor Haumann(90) copuliert wurde. Ich wehlete sie um deßwillen, weil sie mir in Teutschland als eine eingezogene tugendhafte und fromme Jungfer bekannt worden war, wie ihr denn ein gleiches Zeugniß von der nunmehr verstorbenen Hertzogin von Meiningen ELISABETHA ELEONORA(91) ihrer Tauffpatin, bey der sie auch in diensten gestanden, gegeben worden ist. Ihre Auswerbung und Einkunfft bewerkstelligte mein Bruder. Sie hat mich allezeit sehr redlich und hertzlich gemeynet und zärtlich geliebet: bey mancherley beschwerlichen Umständen besonders auf Paltzmar und wie überhaupt bey meinem beständig kränklichen Zustand, also auch insbesondere in dieser meiner Krankheit hat sie mir große Treue mit Sorgfalt, Mühe und Geduld erwiesen und ungläublich viel dabey ausgestanden, daß ich mich selbst über sie verwundern muß, daß sie sich so darein schicken und es aushalten können. Gott wolle es ihr gnädigst vergelten, und da sie nun schlechten Trost und Hülffe von mir hat, desto mehr für sie sorgen, auch guter Gönner und Freunde Herten zum Mitleiden gegen sie bewegen und lenken, daß sie in ihrem so schweren Leiden nicht gantz ohne äuserlichen Beystand und Aufrichtung gelaßen werde.

Bald nach meiner Verehelichung wurde ich von HALLE aus erinnert, daß ich die Frau GENERALIN HALLARTIN, welche durch mein ihr ungenehmiges Weggehen war beleidiget worden, wieder befriedigen und nicht fremde gegen sie bleiben mögte. Ich war ohnedem geneiget dazu und hatte bereits bey Annehmung des Paltzmarl. Pastorats an sie geschrieben und ihr solches notificieret, daher bewerkstelligte ich jenes um so viel lieber durch einen Besuch, bey welchem sie mir sehr gütig begegnete und auch hernach mir und meiner Frauen viele Gewogenheit erwiese.

bija jābūt par stārustu, te par mājalpotāju, un netrūka nepacietības kairinājumu un kārdinājumu, rūpju par vēderu un vēl daudz kā –, mans gars jo bieži kļuva izklaidīgs, nemierīgs un neapmierināts, es zaudēju savaldību un sāku ar sevi cīnīties un baiļoties. Lai gan meklēju padomu grāmatās, kā Porstena *Theolog. viatorum et regenitum*(92), Arnolda *Irr und Abwege*(93) un *Eheliches und unehel. Leben*(94), un vadījos pēc dažiem priekšrakstiem un paša uzskatiem, prasīju padomu dažiem kristīgiem īpašiem draugiem, kas bija sludinātāji, tomēr ar to nepietika, es savā sirdī nekad īsti nevarēju rast mieru, bet paliku cīņas un nemiera stāvoklī.

Taču mans darbs draudzē, īpaši ar jaunatni, bija diezgan auglīgs un derīgs. Maniem klausītājiem lielākoties radās zināms priekšstats par kristietību, un viņi izkļuva laukā no raupjās nezināšanas.

Ehe ich Prediger wurde, meynete ich, wenn ich aus den Conditions- und Informations=Umständen heraus und in das heilige Predigts Amt kommen und immer mit heiligen Handlungen zu thun haben würde, so werde sich mein mit der Sünde kämpfender Zustand ändern und ich werde mit Mantel und Kragen äuserliche und innerliche Ruhe und Vergnügen, ja wol gar geistliche Vollkommenheit überkommen; aber ich erfuhr zu meiner oftmaligen Verwunderung das Gegenheil: denn ich fühlte mich immer so sündig und unzufrieden wie vorhin. Ja, da die beschwerlichen und distrahierenden³⁶ Feld= und Haushalts=Umstände auf Paltzmar noch dazukamen, und ich bald einen Starast³⁷ bald einen Haußknecht abgeben mußte und es dabey an Reitzungen und Versuchungen zur Ungeduld, Bauchsorgen und dergleichen nicht fehlete, so kam ich oftmals in Zerstreung, Unruhe und Unzufriedenheit meines Gemüths, wurde aus meiner Fassung gesetzt und gerieth ins Kämpfen und Ängstigen. Ob ich gleich in Büchern, als Porstens *Theolog: Viatorum et regenitum*(92) Arnolds *Irr und Abwege*(93) G: *Eheliches und unehel. Leben*(94) Rath dafür suchte und mich nach manchen fürschrifften, auch nach meiner eigenen Einsicht übete, mir auch zugleich andere christliche Specialfreunde Umgang, welche Prediger waren, zu Nutzen machte; so wolte solches doch nicht hinreichen, ich konte in meinem Herten nie recht zur Ruhe kommen; sondern ich blieb immer fort in meinem kämpfenden und unruhigen Zustande.

Es war aber meine Arbeit bey der Gemeine, sonderlich bey der Jugend gleich wol nicht ohne Frucht und Nutzen. Meine Zuhörer kriegten größten theils einen ziemlichen Begriff vom Christenthum und kamen aus ihrer groben Unwißheit heraus.

³⁶ Hier: ablenkende.

³⁷ Starast (od. Starost), hier: der Verwalter oder Aufseher, dieses Amt existierte auf dem historischen Territorium Lettlands seit der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts bis zum 20. Jahrhundert.

Mācītājs Ērgemē Als Pfarrer in Ermis

1730. gadā Ērgemes draudzes patrons mani aicināja ieņemt mācītāja vietu, jo tur bija miris iepriekšējais mācītājs maģistrs Vincelijs(95). Palsmanes un Cirgaļu draudzes apkalpošana bija diezgan sarežģīta, jo tās teritorija stiepās septiņu jūdžu garumā²⁰, ceļi bija slikti, bet pēc arklu daudzuma tā bija vismazākā Latvijā²¹, līdz ar to ienākumi bija mazi un arī kalpošana mājās tolaik bija ļoti slikta. Tomēr es viņus ļoti mīlēju un viņi mani tāpat; arī draudzes patrons, kad nācu šeit par mācītāju, man bija šo to palīdzējis un dāvājis saimniecības iekārtošanai, tad nu biju domājis tur dzīvot un nomirt, kādēļ jau 1728. gadā biju atsacījies no aicinājuma uz daudz lielāku draudzi, ko man piedāvāja toreizējais mācītājs Neihauzens(96). To pašu iemeslu dēļ arī šim piedāvājumam es uzreiz nevarēju izšķirties dot jāvārdū, tomēr arī augstākminēto iemeslu dēļ nevarēju uzreiz atteikties, tādēļ lūdzu, lai man ļauj 14 dienas apdomāties. Pa to laiku abām pusēm radās tādi iemesli un motīvi, kas pārliecināja šo aicinājumu pieņemt.

Tieši bija Ziemassvētki, kad sāku pildīt amata pienākumus šajā draudzē. Es nolēmu darboties tāpat, kā jau aprakstītajā veidā biju

Ao 30 wurde mir von dem Patronis der Ermischen Gemeinde die Vocation zu dasiger Prediger Stelle, welche durch den Todt des vorigen Pastoris M: Vinceli(95) erlediget worden war, angetragen. Bey der Paltzmar und Serbigallischen Gemeinde war zwar die Bedienung ziemlich beschwerlich, weil sie auf 7ben Meilen³⁸ lang auseinanderlieget und schlimme Wege hat, aber sie gleich nach der Haaken Zahl die kleinste in Lettland, und daher das Einkommen dabey gering ist und damals die Bedienung im hause sehr schlecht war; da ich sie aber sehr liebete und sie mich deßgleichen, mir auch ein Patronus beym Antritt eine und andere Hülffe und Güte zur Einrichtung meines Hauß Wesens erwiesen hatte, so gedachte bey ihr zu leben und zu sterben, weswegen ich auch schon Ao 28 einen Ruff zu einer weit größeren Gemeinde, die mir durch den damaligen Pastor Neuhausen(96) angetragen wurde, ausschlug. Dahero konte ich aus eben diesem Grund anfänglich bey diesem Antrage nicht gleich schlüssig werden, mein Ja Wort zu geben, doch konte ich wegen vorgelegter Gründe, diesen Ruff nicht so platthin ausschlagen, sondern ich bot mir 14 Tage Bedenkzeit aus. Es thaten sich aber inzwischen auf beyden Seiten solche Ursachen und Gründe hervor, daß ich dadurch bewogen wurde, diesen Ruff anzunehmen.

Es war eben das Weynachts=fest, als ich bey dieser Gemeine meinen Amt zu führen den Anfang machte. Ich beschließe mich in demselben auf gleiche Weyse zu handeln, als ich solches obbeschriebener maßen auf Paltzmar und Serbigall gethan hatte, ja ich konte so wol wegen der Größe als auch wegen beßerer Bequemlichkeit und äuserlicher Vortheile bey dieser Gemeinde noch ein mehreres thun, welches auch die Haupt Ursache war, warum ich zu dieser Gemeinde ging und meine mir sonst liebe Paltzmar und Serbigall Gemeine verließ. Es war mir demnach auf

20 1 krievu jūdze ir apt. 7,4676 km.

21 Oriģinālā – Lettland.

38 7 Meilen – 1 russische Meile ca. 7,4676 km.

Latviešu zemnieks no Vīgantes muižas Ērgemes draudzē. Pēc viņa kārtīgā apģērba redzams, ka viņš nav vienkāršs zemnieks, bet gan stārstas. Virs kažokādas kamzoļa, kas apšūts ar melnas ādas sloksnēm, viņam ir linu auduma virsvārki; bikses platas, no sliktā tūka vai vadmalas. Virs vilnas zeķēm viņš lielus līdz pusei aptinis ar baltu linu audumu, aiz sarkanbaltās jostas, ko apjozis ap vidu, tas priekšpusē aizbāzis cimdus.

Ein lettischer Bauer von Wigantshof im Ermesschen Kirchspiel.

An seiner ordentlichen kleidung erkennt man keinen gemeinen Bauer, sondern einen Starast. Ueber seinem Kamisol von Pelz, welches mit schwarzledernen Streifen besetzt ist, hat er einen leinwandnen Kittel; die Beinkleider sind weit und von schlechtem Tucho oder Watmal. Ueber die wollnen Strümpfe hat er bis an die Waden weiße Leinwand umwickelt, in dem roth und weißen Paß, den er um den Leib hat, hat er seine Handschuhe forn herein gesteckt.

Brotze: Monumente III, 62, Nr. 53

LU AB R

Ermis ernstlich darum zu thun, daß ich altere und jungere, sämtliche Herrschafftten, Bedienstete und Bauern, einem so wie dem anderen zu seinen Seelen besten dienen mögte. Ich selbst aber, ob ich gleich wegen meiner eigenen Seeligkeit nicht gänzlich im Zweifel stunde, war doch in meinem Inneren nicht recht vest und gewiß, sondern merkte deßhalb oftmals Ungewißheit, Ängstlichkeit und Unruhe bey mir.

Ao 32 im Herbst starb eine gute Freundin, welche ich kurtz vorher frisch und gesund bey großer Munterkeit und activitaet gesprochen hatte. Als mir ihr Todes=Fall, deßen ich mich zur selbigen Zeit am wenigsten vermuthete, gemeldet wurde, gab mir solches einen tiefen Eindruck, daß ich gedachte: wie bald kan man sterben, wie? wenn dir es so begegnete und du bist deiner Seeligkeit halber noch in Ungewißheit, du hast also Ursach, daß du derselben recht gewiß zu werden suchst. Ich fing an mehr zu beten, und sang folgende Lied aus Freylinghausens Gesangbuch oft: *O Jesu du bist mein p(97) du bist ja gantz mein eigen p(98) Entfernet euch ihr matten Kräfte p(99) Jesu gib mir deine Fülle p(100) Meine Armuth macht mich schreyen p(101) Hüter wird die Nacht der Sünde(102) Ich wart auf dich und sehne mich nach dir p(103)* und aus diesem sonderlich den 7ten Vers: *Bild jede Stund mir als die letzte ein, damit ich klug und wachsam möge seyn, daß ich, wenn meine Zeit verlossen, so wie du wilt auch werde angetroffen(104)*

Doch endigte sich meine Noth damit noch nicht, sondern ich gerieth gegen ao 34 oder 35 in gar besondere Seelen=Arbeit, die ich aber für jedman auch so gar für meiner Frauen verbarg. Ich wurde immer mehr überzeuge, daß ich noch nicht so wäre, wie ich seyn müste, und daß es mir in meinem Herten an rechter Gewißheit, Vestigkeit, Krafft und Freudigkeit fehlte, indem ich oft von der Sünde übereylet wurde, daß ich mich mit Ungeduld, Zorn und dergleichen jäh affecten verging. Ich war dabey immer bekümmert,

darījis Palsmanes un Cirgaļu draudzē. Draudzes lieluma, kā arī labākas ērtības un ārējo priekšrocību dēļ šajā draudzē es varēju paveikt vēl vairāk, un tas arī bija galvenais iemesls, kāpēc aizgāju uz šo draudzi un atstāju man mīlo Palsmanes un Cirgaļu draudzi. Ērgemē nopietni centos kalpot vecākiem un jaunākiem, visiem kungiem, kalpiem un zemniekiem – ikvienam tādām vai citādām par labu viņa dvēselei. Taču es pats, lai arī nebiju gluži nobažījies par savu svētīgumu, tomēr nebiju iekšēji pavisam stiprs un drošs, bet gan bieži manīju pie sevis nedrošību, bailes un nemieru.

1732. gada rudenī nomira laba draudzene, kuru pirms neilga laika biju saticis pavisam možu, veselu un aktīvu. Kad man paziņoja par viņas nāvi, ko tajā laikā it nemaz nebiju gaidījis, tas mani tik dziļi iespaidoja, ka domāju: cik drīz gan var nomirt, cik? Ja tev tā var gadīties un tu neesi drošs par savu svētīgumu, – tātad tev ir iemesls censties sasniegt tajā īstu drošību. Es sāku vairāk lūgties un bieži dziedāju šādas dziesmas no Freilinghauzena dziesmu grāmatas: “Ak Jēzu, tu esi mans”(97), “Tu esi mans pavisam”(98), “Atkāpieties, vājie spēki”(99), “Jēzu, dod man savu pilnību”(100), “Es saucu savā nabadzībā”(101), “Sargātāj, šī grēka nakts”(102), “Es gaidu tevi un ilgojos pēc tevis”(103) un jo īpaši tās 7. pantu: “Katru stundu iedomājos kā pēdējo, lai būtu gudrs un modrs, lai tu, kad mans laiks beigsies, atrastu mani tādu, kādu gribēji redzēt”(104).

Tomēr mans raīžu stāvoklis ar to nebeidzās, bet 1734. un 35. gadā es jo īpaši strādāju ar savu dvēseli, par ko nestāstīju nevienam, pat sievai. Aizvien vairāk pārliecinājos, ka vēl neesmu tāds, kādam man vajadzētu būt, un ka man sirdī trūkst pārliecības, noturības, spēka un prieka, mani bieži apsteidz grēks, es kļūstu nepacietīgs, dusmīgs un nonāku tamlidzīgos pēkšņos stāvokļos. Aizvien domāju, kā no tāda posta tikt vaļā. Tādēļ uzmeklēju un lasīju celsmes grāmatas un beidzot Porstena *Theolog. Viatorum*(105) atradu domas par

wie ich aus solchem Elende herauskommen mögte. Ich suchte und lase deswegen manches erbauliche Buch und kam endlich in Porstens *Theolog. Viatorum*(105) auf die Betrachtung vom Durchbruch und was er darin aus eigener Erfahrung schreibt, war mir gar besonders merklich, ich dachte dabey: das wird es wol seyn, was dir noch fehlet: du must durchbrechen. Das wollte ich nun auch thun und nahm mir deßwegen für, das Lied aus dem Freylinghausens Gesangbuch 1 Th *O durchbreche alle Banden* p (106), so lange zu singen, bis ich zum völligen Durchbruch würde gelanget seyn und sunge es auch würrklich sehr oft.

Um deß willen hatte ich auch bisher sehr oft gewünscht, daß ich einen vertrauten Freund bekommen mögte, mit welchem ich mir erbaulichen Umgang haben könte. Denn es war mir merklich, daß der Heyland immer zwey Jünger mit einander und nicht einen allein gesant hatte, ohne Zweiffel um deßwillen daß einer durch den andern mögte erbaut und gestärket werden, daher bat ich Gott, daß er mir doch einen solchen Gesellen in der nähe schenken möge. Und sihe! Es geschahe auch: denn um eben dieselbe Zeit ließ die Frau Obristin de la Barre(107) durch den Herrn Pastor Vierorth(108) einen studiosum aus HALLE zum Informator für ihre Fräulein Töchter(109) verschreiben, wozu vom ietzigen Herrn Dr. Francken(110) ein ällicher studiosi(111), der anderswo schon in Condition gestanden hatte, geschickt wurde, dem er wegen seiner Frömmigkeit ein gutes Lob gab, welches die That auch bewieß. Ich bekam also an demselben einen solchen guten Freund, wie ich ihn gewünscht hatte, wir hatten auch, so oft als wir zusammen seyn konten, zu unserer beyderseitigen Ermunterung einen erbaulichen Umgang mit einander, und waren ziemlich gemein, hoffentlich, doch konnte ich ihm meinen gantzen inneren Zustand nicht entdecken und blieb also immer in heimlicher Noth. Die feld und

Dažas Vidzemes lauku baznīcas. Ērģeme.

Šeit: fragments ar Ērģemes baznīcu

Lauku baznīcas lielākoties ir mazas un vienkārši būvētas, tikai nedaudzas no tām ir vēl no ordeņmestru laikiem. Poļu laikos centās saglabāt vienīgi katoļu baznīcas, un arī daudzas no tām kara dēļ gāja bojā, tāpēc pa lielāku daļai tagadējo lauku baznīcu celtniecība attiecas uz zviedru laikiem

Vorstellung einiger liefländischen Kirchen. Ermes.

Die Kirchen im Lande sind meist klein und von simpler Bauart, die wenigsten schreiben sich aus Herrmeisterlichen Zeiten her, zu polnischen Zeiten suchte man blos die katholischen zu conserviren, und auch von diesen gingen viele im Kriege ein; daher fällt die Erbauung der meisten jetzt vorhandenen Landkirchen in schwedische Zeiten
Brotze: Monumente I, 245

Hier: Teilansicht mit der Kirche von Ermes

LU AB R

izraušanos²², un īpaši es ievēroju to, ko viņš raksta no personīgās pieredzes, un domāju: tas būs tas, kā tev vēl pietrūkst, – tev jāizlaužas, jāizraujas. To es tad arī gribēju darīt un ņēmu no Freilinghauzena dziesmu grāmatas I. daļas dziesmu “Ak sarauj visas saites”(106) un apņēmos dziedāt to tik ilgi, līdz būšu sašniedzis pilnīgu izraušanos, un dziedāju to patiešām ļoti bieži.

Tādēļ arī jau agrāk ļoti bieži biju vēlēties iegūt uzticamu draugu, ar kuru kopā varētu veltīt laiku celsmei. Jo biju pamanījis, ka Pestītājs vienmēr sūtīja divus mācekļus kopā, nevis vienu atsevišķi – bez šaubām, tāpēc, lai viņi viens otru pacilātu un stiprinātu.

Tādēļ lūdzu Dievu, lai viņš man tuvumā dāvā šādu biedru. Un skat! Tā arī notika. Tieši tajā laikā pulkveža kundze de la Barre(107) ar mācītāja Fīrorta(108) starpniecību bija izrakstījusi no Halles skolotāju savām meitu jaunkundzēm(109). Tagadējais Dr. Frankes kungs(110) nosūtīja vecāku studentu(111), kurš jau bija strādājis citur, un slavēja viņa dievbijību, kas guva pierādījumu arī viņa darbos.

22 Oriģ. *Durchbruch*, burtiski: izlaušanās, izrauššanās. Pīstīstiem svarīgs jēdziens līdzās atgriešanās notikumam un tai sekojošajai grēknožēlas cīņai (*Bußkampf*).

Haußhalts Umstände waren zwar auf diesem Pastorat etwas leichter, aber doch noch so, daß es an Gelegenheit zu Zerstreung und Beunruhigung nicht fehlte. Es ist zwar an dem, daß die äußerlichen Dinge das Hertz nicht verunruhigen können, wenn daßelbe durch Gnade vest worden ist; es wäre aber besser, ja es solte so seyn, daß ein Prediger, der mehrere und wichtigere Dinge in seinem Amt zu thun hat, mit solchen Amtmanns und Starasts- Diensten verschonet bliebe, womit doch die Prediger in diesem Lande bey kleinen und mittleren Pastoraten, wenn sie keine andere Assistance haben, mehrentheils belästigt sind.

Ich kriegte endlich Ao 37 an einem Herrnhutschen Bruder(112) einen noch dergleichen lieben Freund, in mein eigenes Hauß. Dabey ich aber nicht verhalten kann, durch welche Wege es erstlich gegangen ist, ehe ich ihn bekommen und zu mir genommen. Bey der Gelegenheit, da gedachter studiosus herein kam, wurde der Herr Graf von Zinzendorff(113) nebst seinen Leuthen, wie man sie damals nennete, von Halle aus verdächtig gemacht, und ich wurde für ihnen, falls sich dergleichen hier einfinden würden,

Viņa personā es ieguvu tādu draugu, kādu biju vēlējies; cik nu bieži varējām būt kopā, pārrunājām abpusējam uzmundrinājumam celsmes lietas, bijām diezgan sadraudzējušies, tomēr es viņam nevarēju pilnīgi atklāt savu iekšējo stāvokli un līdz ar to saglabājās arī mana iekšējā trauksme. Lauku darbi un mājsaimniecības apstākļi šajā pastorātā gan bija nedaudz vieglāki, tomēr netrūka iemesla izkaišībai un bažām. Ārējās lietas gan nespēj sastraukt sirdi, ja žēlastība to darījusi stipru, taču būtu labāk un tā pat pienāktos, ka sprediķotājam, kam savā darbā jādara citas un svarīgākas lietas, nebūtu jāpilda vēl arī amtmāņa un stāresta pienākumi. Sprediķotājiem šajā zemē tas ir papildu slogs, īpaši mazajos un vidējos pastorātos, ja viņiem nav citu palīgu.

1737. gadā es beidzot dabūju sev tikpat mīļu draugu – hernhūtiešu brāli(112) – savā mājā. Nevaru noklusēt, kādi likloči bija jāpieņem, līdz es viņu saņēmu un pieņēmu pie sevis. Tolaik, kad ieradās minētais students, pret grāfu Cincendorfu(113) un viņa ļaudīm, kā viņus tobrīd sauca, Hallē izturējās ar aizdomām, un mani ļoti brīdināja no viņiem, ja gadījumā tādi te ierastos. Jau minētais students man grāfa kungu un viņa ļaudis, ar kuriem viņš bija runājis Ēbersdorfā, aprakstīja pavisam citādi; viņš arī sniedza pavisam citādas ziņas par Ēbersdorfas tālaika apstākļiem(114), nekā vēlāk parādās superintendenta Vinklera rakstos(115). Šā studenta ziņojumu nevarēju uzreiz uzskatīt par nepatiesu, jo Dr. Frankes kungs bija liecinājis par viņa godīgumu un es arī pats to piedzīvoju. Tā nu ar rakstītajām ziņām no Halles man gāja, kā saka: *semper aliquid haeret*²³; tā kā pēc veca ieraduma man bija priekšstats, ka no Halles nāk tīra patiesība, tad man sirdī kaut kas no tā aizķērās un es īsti neuzticējos grāfam C un viņa ļaudīm.(116)

sehr gewarnet. Mehr gedachter studiosus aber machte mir eine ganz andere Beschreibung von dem Herrn Grafen und seinen Leuthen, von welchen er manche in Ebersdorff gesprochen hatte: Er gab mir auch ganz andere Nachricht von denen damaligen Ebersdorffischen Umständen(114) als sie hernach in des Supint: Winklers Schriften(115) erscheinen. Ob ich nun gleich dieses studiosi Bericht nicht vor unwahr halten konnte, weil der H D FRANCKE demselben ein gutes Zeugniß seiner Redlichkeit halber gegeben hatte und ich solches auch selbst an ihm wahrnahm; so ging es mir doch mit dem, was mir aus HALLE geschrieben war so, wie man saget, *semper aliquid haeret*³⁹, es blieb mir, weil ich mir nach der alten Weise aus Halle lauter Warheiten vorstellte, doch etwas davon im Gemüth sitzen, daß ich dem Grafen Z und seinen Leuthen nicht recht traute.(116)

23 Kaut kas vienmēr paliek (lat. val.).

39 Wörtlich: Es bleibt immer etwas hängen (lat.); bezieht sich auf verleumderische Äußerungen.

Personīga iepazīšanās ar grāfu Cincendorfu Die persönliche Bekanntschaft mit dem Graf Zinzendorf

Kad grāfa kungs 1736. gadā caur Valmiermuižu ceļoja uz Tallinu un to pašu ceļu mēroja arī atpakaļ, es būtu varējis viņu atpakaļceļā ērti satikt Valmiermuižā, jo man jau iepriekš bija precīzas ziņas, bet Halles radītais greizais priekšstats mani atturēja, tā ka es no tā atteicos. Tomēr sanāca tik brīnišķīgi, ka ar grāfa kungu es tomēr Rīgā varēju ne tikai runāt, bet arī dzirdēt viņa publisko priekšlasījumu. Viņš jau bija sprediķojis iepriekšējā ceturtdienā, es ieradots tās nedēļas sestdienas priekšpusdienā, bet pēc ģenerālsuperintendenta Fišera (117) lūguma ar Sv. Jēkaba baznīcas mācītāja starpniecību un pēc citu cilvēku uzstājīga lūguma, jo viņi bija sajūsmā un apbrīnā par grāfu, viņš ļāvās pierunāties šeit vēl uzkavēties svētdienā, kas bija 14. pēc Trīsvienības svētkiem, un priekšpusdienā sprediķot, kā arī pēcpusdienā tolaik jau ierastajā pulcēšanās stundā sakristejā uzstāties ar priekšlasījumu.

Als nun H Graf ao 36 über Wolmarshoff nach Reval reisete und auch denselben Weg wieder zurückging, hätte ich ihn bey seiner retour bequem auf Wolmarshoff sprechen können, weil ich von der Zeit, wenn er allda eintreffen würde, vorher genau Nachricht hatte; aber die mir aus Halle von ihm gemachte schlimme Idee hielte mich zurück, daß ich es also negligierete. Es fügte sich aber wunderbar, daß ich den Herrn Grafen dennoch in Riga nicht nur zu sprechen, sondern auch bey dessen öffentlichem Vortrag zu hören bekam. Er hatte schon Donnerstags für meiner Ankunfft, welche den Sonnabend darauf, vormittag geschahe, geprediget; aber auf des General – Superintendenten Fischers(117) über den Pastor bey der St. Jac. Kirche, wie auch anderer Leuthe inständiges Bitten, die ich sämtlich in großer Bewegung und admirieren⁴⁰ des Grafens antraff, ließ er sich bewegen, den Sonntag, welches der 14 pstrin:⁴¹ war, sich hier noch aufzuhalten und des Vormittags zu predigen, wie auch des Nachmittag in der damals schon gewöhnlichen Versammlungs-Stunde in der Sacristey einen Vortrag zu thun, welches ich also beydemal zu meiner großen Erbauung mit anhörete und ebenfalls mit dabey war, als er an eben demselben Abend in des Pastors Loders(118) Hause nach der Mahlzeit im Beyseyen vier Pastorum und denen Collegen des Lycei, wie auch noch einiger anderen Personen, einige seiner Lieder, wobey einer von den Pastoribus das Clavier accompagnierte, zu vieler Erweckung aller Anwesenden sungen. Dieß alles machte mir eine gantz andere Idee von dem Herrn Graf Zinzendorff als sie mir von Halle aus war beygebracht worden, und der Gen Supt. Fischer erhöhete solche noch mehr, da er den Grafen nach gehaltener Predigt, als dieser schon weggegangen war, gegen vier anwesende Pastoren *expressis verbis* vor orthodox erklärete und nach mehreren

40 Bewundern.

41 14. Sonntag nach Trinitatis = 02.09.1736.

Pret grāfu viņi izturējās ar milzīgu cieņu un slavēja viņa personu, rīcību un labos darbus, arī citiem dzirdot, ko es varētu pierādīt daudzos sīkumos.

Savukārt mani šī trīs dienu saskare ar viņu (mēs vairākas reizes kopā ēdām pie mācītājiem Hēlinga un Lodera, bijām arī citā sakarā kopā, vienu reizi es ar viņu pat runāju aci pret aci) ārkārtīgi aizgrāba un pamodināja, tāpat arī un visvairāk viņa sprediķis, kas teksta apcerējumā pēc Špēnera metodes bija ļoti pamatīgs un evaņģēlisks, kā arī vakarā viņa sacerētās dziesmas. Jāatzīst, ka mani, kā mēdz teikt, tas skāra līdz kaula smadzenēm. Tas mani no jauna pamodināja sirdī, un es sāku pilnīgi uzticēties grāfam Cincendorfa kungam.

Šai sakarā es atcerējos, ko 1722. gadā biju dzirdējis no svētīgā prof. Frankes mutes, – kā viņš it kā pareģoja to, kas tagad redzams pie Cincendorfa un dzirdams par viņa ļaudīm. Kad Kristians Dāvids(121) ar Pestītāja žēlastību iesāka vispārzināmo modināšanu Morāvijā un vienlaicīgi arī kāds dievbijīgs grāmatmācītājs zellis ar celsmes grāmatām no šīs zemes tika nosūtīts par katehētu uz Ņujorku(122) pie evaņģēliskajiem ticības brāļiem, kas kopš ierašanās tur bija bez sprediķotāja, bet, viņu mudināts, viņš sāka sprediķot un sniedza lielu celsmi, – profesors Franke savās parenētiskajās lekcijās ne tikai atstāstīja klausītājiem par šiem notikumiem saņemtās ziņas, bet arī izmantoja tās, lai teoloģijas studentus modinātu, lai tie patiešām atgrieztos pie Dieva un sagatavotos savai kalpošanai.

Franke ar lielu dedzību piemetināja zīmīgos vārdus, kurus klausījās daži simti ausu: ja studenti neatgriezīsies un pienācīgi nesagatavosies kalpošanai Dievam, tad Dievs nav viņiem piesaistīts, savai kalpošanai Viņš izraudzīsies pavisam citus cilvēkus, vai tie būtu kurpnieki, kalēji vai citi amatnieki, jo Dievs var modināt Ābrahamam bērņus arī no akmens.(123) To es tagad jo īpaši atcerējos, un to atceras arī citi mani vienaudži, to skaitā arī svētīgais konrektors Šrots(124). Un, tā kā

auch sonst noch etlichemal beysammen und ich sprach auch ein mal gantz allein mit ihm) als auch und am meisten durch seine Predigt, welche, was die Abhandlung des Textes anlangte, methodo Speneriana sehr gründlich und evangelisch war, wie auch durch gedachtes Singen am Abend, ausnehmend bewegt und erwecket, ja ich muß gestehen, daß es mir, wie man zu reden pflegt, durch Mark und Bein gegangen. Ich wurde hierdurch nicht nur aufs neue in meinem Hertzen aufgeweckt, ich kriegte nun ein völliges Vertrauen zu dem Herrn Grafen Zinzendorff.

Ich erinnerte mich auch bey dieser Gelegenheit, was ich ehemals und zuvor ao 22 aus dem Munde des seligen Prof. FRANCKENS gehöret und wie dieser gleichsam prophezeyet hatte, was man nun an dem Grafen sahe und von seinen Leuthen hörete. Denn als Christian David(121) in Mähren die bekannte Erweckung durch des Heylands Gnade verursachte, und zu gleicher Zeit eines frommen Buchbinders Gesell in NEU YORK(122), wohin er aus Landen mit erbaulichen Büchern zu evangelischen Glaubensgenossen, die seit ihrer Hinkunft ohne Prediger gewesen, als Catechet geschickt, von diesen aber zum Predigen genöthiget worden war, große Erbauung geschafft hatte; so theilete der Herr Prof. Francke in etlichen parænetischen lectiones nicht nur die davon bekommenen Nachrichten den auditoriby mit, sondern brauchte sie auch dazu, daß er die studiosos Theol: dadurch erweckte, daß sie sich rechtschaffen zu Gott bekehren und sich zu seinem Dienst zubereiten laßen mögten, und setzte die merklichen Worte, welche ein paar hundert Ohren mit anhöreten, mit großen Affect hinzu: wenn sich die studiosi nicht bekehren und recht zum Dienst Gottes bereiten würden, so sey Gott nicht an sie gebunden, er werde sich als denn gantz andrer Leuthe zu seinem Dienst aus ersehen, sollten es auch Schuster und Schmied oder dergleichen Handwerker seyn: denn Gott könne dem Abraham aus

1730. gadā es pats Valmiermuižā satiku Kristianu Dāvidu un divus citus morāviešu brāļus, ar viņiem runājos, dzirdēju Kristiana Dāvida priekšlasījumu, kas bija celmsmīgs, un visu trīs brāļu runas un rīcība bija sirsnīga un svētīga, tad grāfu Cincendorfu un viņa ļaudis es pats savām acīm redzēju īstajā izskatā, un no Halles atnestais aplamais priekšstats par viņiem pazuda, un es sāku uzticēties grāfam un viņa ļaudīm.

Steinen Kinder erwecken.(123) Deßen erinnerte ich mich nun gar besonders und nebst mir noch etliche coetanei⁴³, worunter auch der selige ConRector Schrodt(124) war. Und weil ich den CHRISTIAN DAVID Ao 30 nebst noch zwey anderen mährischen Brüdern auf Wollmarshoff gesehen und gesprochen, und ersteren auch einen Vortrag hatte thun hören, welcher erbaulich und aller drey Brüder Reden und Wandel hertzlich und gottselig war; so sahe ich nun den Grafen Zinzendorff und seine Leuthe mit eigenen Augen in ihrer rechten Gestalt an, und die mir aus HALLE beygebrachte ungleiche Idee verschwand darüber, dagegen aber bekam ich ein gutes Vertrauen zu dem Grafen und zu seinen Leuthen.

43 Altersgenossen (Lat.).

Saskarsme ar hernhūtiešiem Umgang mit den Herrnhutern

Tā kā tolaik Kārķu muižas skolā ar 90 zemnieku bērniem bija vajadzīgs katehēts un pulkveža kundze de la Barre jau bija lūgusi sūtīt skolnieku no Halles bāreņu nama, ko viņai bija ieteicis mājskolotājs, es savukārt par to rakstīju Dr. Frankes kungam, bet doktora kungs viņu neatzina par pietiekami piemērotu un neatsūtīja, kā arī nevarēja dabūt viņa vietā nevienu citu, tad es nevilcinājos un ar prieku vērsos ar lūgumu pie grāfa, lai viņš pie manis atsūta kādu no saviem ļaudīm, kas varētu darboties kā katehēts skolas jaunatnei, viņš uzturētos pie manis pastorātā un būtu manā uzraudzībā. Tāds arī ieradās.

1737. gada augustā ieradās pieci šādi brāļi, kurus par mājskolotājiem un katehētiem bija aicinājuši gan muižnieki, gan sludinātāji.(125)

Da nun eben damals ein Catechet bey einer Anzahl von 90 Bauer=Kindern in der Karkelhofs Schule nöthig war, und die Fr. Obristin de la Barre schon um einen Schüler aus dem hallischen Waysenhauß, welchen ihr Informator vorgeschlagen, bey dem H D Francke durch mich hatte anhalten laßen, derselbe aber, weil ihn Herr Doctor nicht gesetzt genug dazu erkante, nicht erhalten worden, auch sonst keiner zu bekommen war; so hatte ich nun kein Bedenken, sondern konnte mit aller Freudigkeit den Grafen bitten, daß er mir einen von seinen Leuthen zum Catecheten bey dieser Schul=Jugend schicken wollte, welcher sich ordentlich bey mir im Pastorat aufhalten und unter meiner Aufsicht stehen solte. Ich erhielt auch einen solchen. Denn ao 37 im August Monat kamen 5 dergleichen Brüder, welche sämtlich theils von Herrschaften theils von Predigern zu Informatoren und Catecheten waren verlangt worden.(125)

Zween waren Litterati(126), drey aber unstudierte(127), doch sonst im Christenthum erfahrene und in ihren Handthierungen geschickte und brauchbare Leuthe, von welchen letzterer Art einer für mich gesant war.(128) Ich wurde zugleich auch mit den übrigen, als sie noch alle auf Wollmarshoff beysammen waren, bald nach ihrer Ankunft bekannt. Gleich bey dem ersten Umgang mit ihnen merkte und fühlte ich, daß sie wahre Kinder Gottes und selige Leuthe wären, mit denen es beßer stehe als mit mir. Dieß reizte mich, daß ich auch gerne so freudig, vergnügt und selig seyn wolte, wie ich wahrnahm, daß sie es waren: Daher fing ich nun nach meiner Art aufs frische an, und wollte in das rechte Wesen des Christenthums eindringen. Ich suchte deswegen mit dem Bruder, welcher bey mir im Hause war, einen vertrauten Umgang zu haben, und brachte wol täglich etliche Stunden in Gesprächen mit ihm hin. Ich wurde dabey gewahr, daß ich den Heyland bisher der Krafft nach noch nicht gekannt hätte, daher wollte ich es nun mit Betrachten,

Divi no viņiem bija izglītoti(126), trīs nebija studējuši(127), bet visādi citādi kristietībā pieredzējuši, darbam atbilstoši un derīgi cilvēki, no tiem viens bija sūtīts pie manis.(128) Drīz pēc viņu ierašanās es iepazīnos arī ar pārējiem, kad viņi visi kopā vēl uzturējās Valmiermuižā. Jau pirmajā saskarsmē es sapratu, ka viņi ir patiesi Dieva bērni un svētlaimīgi cilvēki, kuru stāvoklis ir labāks nekā manējais. Tas manī raisīja vēlmi, ka arī es labprāt gribētu būt tik priecīgs, apmierināts un svētlaimīgs, kādi likās viņi. Tādēļ es no jauna sāku strādāt ar sevi un gribēju ietiekties īstajā kristietības būtībā. Šī iemesla dēļ es centos veidot uzticības pilnas attiecības ar brāli, kurš dzīvoja manā mājā, un katru dienu vairākas stundas mēs pavadījām sarunās. Man kļuva skaidrs, ka Pestītāju viņa spēkā līdz tam vēl nebiju pazinis, tādēļ gribēju to apgūt un saņiegt ar vērošanu, lasīšanu, dziedāšanu un lūgšanu, taču (kas bija kļūda) diemžēl ar slēptu paša darbošanos, nevis kā beigts suns, necienīgs un nevarošs, saņemt to no tīras žēlastības un pilnīgi par neko, līdz ar to manas pūles lielākoties bija veltas. Labums no tā visa bija gan tāds, ka, saejoties ar brāļiem un dzirdot viņu dziesmas, kā arī vairākas reizes pārļausot svētīgā profesora Liborija Cimmermaņa traktātu par Kristus atzišanu(129) un ar dziesmas "Nav grūti būt par kristieti"(130) palīdzību vairāk pietuvojos Kristus atziņai un evaņģēliskai kristietībai, bet mana iekšējā vajadzība vēl joprojām nebija apmierināta. Es to turēju slepenībā arī no brāļa un tincināju viņu ar nevajadzīgiem jautājumiem un diskusijām par mācības veidu un viņu draudzes iekārtojumu, tāpēc no šīs saskarsmes neguvu cerēto labumu.

Slepenībā es pats sevi mocīju ar savu nožēlojamo stāvokli un ārēji biju nodarbināts ar minētajām diskusijām, kas radās no nepareizi izprastiem izteikumiem un sastāvēja no strīda par vārdiem.

Tā es no savām mokām neatbrīvojos, un nelāgās sekas bija tādas, ka, tā kā brālis uz

Lesen, Singen und Beten, aber (welches eigentlich der Fehler war) leider durch verborgenes selbstwürcken, erarbeiten und erlangen, und es nicht als ein todter hund, nicht als ein nichtswürdiger und nichts vermögend pur aus Gnaden und umsonst hinnehmen: und so war solch mein Bemühen meist vergeblich. So viel erhielt ich zwar, daß ich im Umgang mit denen Brüdern und aus ihren Gesängen, wie auch durch mehrmalige Durchlesung des seligen Prof. Liborius Zimmermans Tractate von der Erkenntniß Christi(129), über das Lied : *Es ist nicht schwer ein Christ zu seyn* p(130) mehr auf die Spur der Erkenntniß Christi und eines evangelischen Christenthums kam, aber meine eigentliche innere Noth wurde doch noch nicht gehoben. Ich hielt solche auch für den Bruder verborgen und plagte ihn mit unnützen Fragen und Disputieren wegen der Lehr Art und Einrichtung ihrer Gemeine, daher hatte ich von diesem Umgang den gewünschten Nutzen auch nicht. Im Verborgenen quälte ich mich selbst mit meinem Elende und äuserlich hielt ich mich mit ietzt gedachten disputen auf, welche doch nur aus nicht recht verstandenen expressionen herkamen und in logomachien⁴⁴ bestunden.

Von jenen wurde ich durch mein eigen quälen nicht los, und dieses hatte die übele folge, daß ich den Bruder, da er mir auf meine Streitfragen nicht just nach meinem systematischen Begriff antworten und sich ausdrücken, sich auch, was die Einrichtungen anlangte, nicht nach der Religions-Form genau explicieren konnte, im wißen und Einsichten gegen mich geringer schätzte, und ihm damit die freudigkeit zu mir benahm und mich manches Segens beraubte, welchen ich in seiner Gemeinschaft hätte genießen können, wenn ich in wahrer Einfalt mit ihm gehandelt und blos auf die Erbauung und Beßerung des Hertzens gesehen und keine Vernunfts-Klugheit gefordert hätte. Dieses hat auch damals

44 Haarspalterei.

maniem strīdīgajiem jautājumiem nespēja atbildēt un izteikties tieši pēc mana sistemātiskā priekšstata, arī par iedibinājumiem nevarēja precīzi paskaidrot reliģiskā formā, tad zināšanās un uzskatos es viņu vērtēju zemāk par sevi un līdz ar to mazināju viņa prieku runāties ar mani, bet sev laupīju kādu svētību, ko būtu varējis baudīt viņa sabiedrībā, ja būtu ar viņu runājis patiesā vienkāršībā un lūkojies tikai uz sirds celsmi un uzlabošanos un nebūtu prasījis prāta gudrības. Toreiz to pamanīja arī kaimiņu mācītājs,⁽¹³¹⁾ kurš mums toreiz simpatizēja, bieži ciemojās pie mums, un mēs gājām pie viņa; tagad gan viņš vairs nav nekāds hernhūtiešu brāļu draugs, bet kļuvis par viņu pretinieku šādas un tādas nesaprašanās pēc, kā viņš man atgādināja pagājušā gada vasarā.

Par spīti tam visam, brāļu sabiedrībā un viņu saiešanās es aizvien jutu, kā jau norādīju, ka viņi ir patiesi Dieva bērni un svētlaimīgi cilvēki, bet es neesmu tāds kā viņi. Jo viņi vienmēr bija apskaidroti un priecīgi, bet es – nospiests un neapmierināts, lai gan ārēji to neliku manīt. Kad biju viņu vidū, es guvu labu ierosmi, un viņu celsmes stundas un labās sarunas man vienmēr bija par svētību. Es priecājos un sildījos viņu gaismā un savā sirdī jutos ļoti labi, bet, tiklīdz kā, laukos dzīvodams, atgriezos savos lauku un saimniecības apstākļos un arī vēlāk, kad biju jau te, Rīgā, – pie prātvēderiem un saprāta gariem, tad drīz atkal gadījās situācija, kurā izkaisītība, bailes no cilvēkiem un izdabāšana pasaulei izcēla manu veco būtību un manas cīņas nedienas atkal bija klāt.

Sākuma posmā, no 1737. līdz 1743. gadam, divas lietas saskarsmē ar brāļiem man nodarīja lielu kaitējumu un kļuva par diezgan lielu šķērslī. Viena no tām bija šāda: mana būtība īsti nesaskanēja ar brāļu būtību, jo mana būtība, ja vien nebiju aizgrābts, bija stoiska, likuma piespiesta un nīgra, bet viņi vārdos un darbībā bija moži, dzīvīgi un vispār apskaidroti un priecīgi, līdz ar to viņi bija pretmets

ein benachbarter Prediger⁽¹³¹⁾ bemerket, welcher uns zu der Zeit liebete und zu mehreren bey uns und wir bey ihm waren, der aber ietzo eben kein sonderlicher Freund der Herrnhutischen Brüder, sondern durch ein und anderes Mißverständniß ihnen zuwieder worden ist, daher er mich vorm Jahr im Sommer daran erinnerte.

Bey alle dem fühlte ich iedennoch, so oft ich unter den Brüdern und in ihren Zusammenkünften war, immer wieder, was ich aber angezeigt habe, daß sie nemlich wahre Kinder Gottes und selige Leuthe wären, ich es aber nicht so, wie sie wäre. Denn sie waren beständig aufgeklärt und freudig, ich aber niedergeschlagen und mißvergnügt, ob ich es gleich äuserlich nicht so merken ließ. So lange ich unter ihnen war, empfand ich manche gute Regung und ihre Erbauungs-Stunden und gute Discurse waren mir allezeit zum Segen: Ich freuete und wärmete mich bey ihrem Lichte und fund mich dabey in meinem Herten wohl, aber wenn ich, so lang ich noch auf dem Lande wohnte, wieder zurück in meine Feld und Wirtschafts Umstände, und hernach, da ich hier in Riga war, wieder unter die raisonners und Vernunft=Geister kam, so gabs bald wieder Gelegenheit, daß sich dorten durch Zerstreung und allhier durch Menschen Furcht und Welt Gefälligkeit mein altes Wesen hervor thät und meine Kampf=Noth wieder da war.

Es thäten mir anfänglich nemlich in den Jahren 37 bis 43 zwey dinge im Umgang mit denen Brüdern großen Schaden und verursachten in der Hauptsache nicht geringe Hinderniß. Das eine war dieses: Es wollte mein und der Brüder Wesen nicht recht zusammen paßen; denn mein Wesen war, wenn mich der affect nicht hinriße, stoisch, gesetzlich gezwungen und morös⁴⁵; sie aber waren in Worten und Wandel munter und lebhaft und

⁴⁵ Verkatert, mislaunig, verstimmt, reizbar, mürrisch, verdrießlich; hier wohl im Sinne von verdrießlich oder mürrisch.

manam garam un mani neapmierināja te kaut kas viens, te kaut kas cits, kā parādīšu vēlāk. Otra lieta, kas kļuva par lielu šķērslī manas dvēseles celšmei un krietnai mana amata pienākumu pildīšanai, bija tā, ka brāļus nevarēja paciest tik daudzi no tā dēvētās garīdzniecības un, kā jau šādos gadījumos parasts, brāļus tie centās aizskart, viņu darbību skaidrot un izklāstīt visnaidīgākajā veidā, līdz ar to sakūdīja pret brāļiem arī daudzus dižciltīgos un citus ļaudis pilsētās un laukos, tā ka vesels lērums dažādu cilvēku bija pret brāļiem un viņu darbību, viņus uzskatīja par maldu nesējiem un viņu darbus un būtību – par kaut ko jaunu un kaitīgu, arī vadītājiem viņi tos centās atainot naidīgi un, it kā reliģiskas degsmes vadīti, mēģināja apturēt viņu darbību vai pat to izdeldēt. Tad nu es nodarbināju ar to savu prātu un nomocījos daudzās pārdomās un apsvērumos, kā varētu to parādīt pareizajā gaismā, jo īpaši tāpēc, ka biju jau Rīgā un man bija piekļuve priekšniekiem un iespēja parādīt pretējo – ka brāļu nodomi un darbošanās veids ir labā saskaņā ar mūsu luteriskajiem likumiem, valsts un baznīcas rīkojumiem un līdz ar to var pastāvēt –, lai aizbāztu muti viņu gānītājiem un noliedzējiem, priekšniecībai ar patiesu aprakstu pareizi ziņotu par šo lietu un, tā kā augstākstāvošie tāpat bija ieinteresēti atbalstīt zemē celšmi, varētu viņus pārliecināt, par spīti visai skaudīgajai un naidīgajai pretestībai, šo labo lietu aizsargāt un uzturēt, lai šai tik labajai darbībai novērstu kavēkļus un šķēršļus.

Brāļu mācību es biju pietiekami daudz dzirdējis viņu pašu priekšlasījumos, arī privātās sarunās biju apguvis tās pamatus, man arī bija grāfa Cincendorfa raksti, kādi nu tai laikā bija iznākuši, īpaši viņa “Berlīnes runas” (132) es biju uzmanīgi izlasījis vairākas reizes un tādā veidā viņu mācību biju pārbaudījis un atzinis par pareizu. Tas, ko saka viņu pretinieki, lielākoties ir sofistika, vārdu sagrozījumi, ar kuriem viņi bieži vien paši runā pret Luteru un ticības simbolu grāmatām. Atsevišķiem

im übrigen aufgeklärt und freudig, daher sie darinn meinem genie zuwider waren und ich mich bald an diesem bald an jenem stieß, wie unten mehr davon anzeigen werde. Das andere, das mir selbst in der hauptsache, nemlich in der eigenen Seelen=Erbaung und rechtlichen Führung meines Amts große Hinderniß verursachte, bestund darin: Weil die Brüder so vielen von der so genannten Priesterschaft unleidlich waren und diese jene, wie in solchen fällen gewöhnlich, zu verletzen und ihre Handlungen aufs gehäßigste zu deuten und auszulegen suchten, solcher Gestalt auch viele vom Adel und anderen Leuthen in Stadt und Land gegen die Brüder aufhetzten, daß also ein großer Hauffe von allerley Art Menschen denen Brüdern in ihren Handlungen entgegen waren, dieselbe als irrige Leuthe und ihr thun und Wesen als etwas neues und schädliches ansahen und ausschrieen, auch denen Oberen gehäßig vorzustellen oder sonst unter dem Schein eines Eyfers für die religion so beyzubringen suchten, daß diese der Sache Einhalt thun, ja dieselbe gar vertilgen mögten; so gab ich mich in meinem Gemüth damit ab, und plagte mich mit vielen Überlegungen und Gedanken, diese Sache in ihrer rechten Gestalt darlegen und sonderlich da ich nun hier in RIGA war, und bey den Oberen einen Zutritt hatte, das Gegentheil zeigen zu können, daß nemlich der Brüder Sinn, Art und Handlungen mit unseren Lutherischen Verfassungen, Landes- und Kirchen=Verordnungen, wohl übereinkämen und damit bestehen könnten, auf daß deren Lästern und Widersprechern das Maul gestopfet, die Oberen aber durch eine wahre Beschreibung der Sache recht berichtet, und, da diese ohne dem zur Förderung der Erbaung im Lande geneigt waren, bewogen werden mögten, dieselbe so gute Sache wieder allen neidischen und feindseligen Gegenstand zu schützen und zu maintainieren, damit solcher Gestalt die Hinderung und Störung eines so guten Werkes abgewendet werden mögte.

ne tik ļauniem mācītājiem vīriem, maigi izsakoties, tā pamatā varētu būt pārpratumi un vārdu cīņas.

Brāļu lieta pati par sevi bija laba un faktiski balstījās uz to, ka viņi ar līdzi darbojošos Dieva spēku tik bagātīgi un vareni sludināja Pestītāju, ka daudzi cilvēki, jo īpaši parastajā zemniecībā, tika modināti no sava mirušā, drošā un pakļidušā stāvokļa un kļuva par pavisam citiem cilvēkiem.

Der Brüder Lehre hatte ich hinlänglich in ihren eigenen Vorträgen gehöret, auch in privat Unterredungen Grund davon bekommen: dazu hatte ich auch des Grafen Z Schriften, so viel dieselben zu der Zeit heraus waren, insonderheit die *Berlinische Reden*(132) mit vieler Aufmerksamkeit etlichemal durchgelesen und solcher Gestalt die Lehre genug geprüfft und richtig befunden. Denn was ihre Gegner in der Lehre gegen sie aufbringen wollen, sind mehrentheils Sophistereyen, Verkehr und Verdrehungen der Worte, womit sie öfters Luthero und denen Symbolischen Büchern selbst widersprechen. Von einigen wenigen nicht so boshaftigen Gelehrten mögen es wol, auf das gelindeste zu reden, Mißverständniße und Logomachien seyn.

Die Sache selbst, welche die Brüder trieben, war an sich gut und bestund eigentlich darinn, daß sie den Heyland durch Gottes mitwirkende Krafft so reichlich und mächtig predigten, daß viele Menschen sonderlich von der rohen Bauernschaft aus ihrem todten, sichren und liederlichen Zustand erweckt, bekehret und gantz andere Leuthe wurden.

Ģenerālsuperintendenta Fišera
nostāja pret hernhūtiešiem
un modināšana zemnieku vidū
Generalsuperintendent
Fischers Einstellung
gegenüber den Herrnhutern
und die Erweckung der Bauern

Ģenerālsuperintendents Fišers uz šo lietu skatījās ar patikšanu, tāpēc sākumā brāļi varēja darboties ar pilnīgu viņa atbalstu kopībā ar vietējiem mācītājiem un viņu uzraudzībā, jo īpaši Valmierā, droši, publiski un bez šķēršļiem. Šim cilvēkam viņa tēva un viņa preceptora abata Breithauptā(133) ietekmē bija izveidojies pareizs priekšstats par šādām lietām, sākumā viņš tam bija pilnībā nodevies, un es droši zinu, ka viņš nekad nebūtu bijis pret to, bet gan drīzāk arvien vairāk to būtu atbalstījis, ja vien citi, pret kuriem viņš nevarēja aizstāvēties, nebūtu viņu pievilkuši gluži aiz matiem un aizvien vairāk saniknojuši. Viņš rūpējās, lai zemniecībai, par kuras nezināšanu un ļaunumu galvenokārt kungi žēlojās gan pilsētās,

Der Genr: Supt: Fischer sahe diese Sache mit Vergnügen an, daß also die Brüder im Anfang mit deßen völligen Consens in Gemeinschaft und unter Aufsicht derer Pastorn, sonderheit in Wollmar desto getroster und öffentlicher, ohne Hinderniß handeln konnten. Denn es hatte dieser Mann von dergleichen Dingen, durch seines seligen Vaters und seines præceptoris des Abts BREITHAUPTS(133) exempel richtige Begriffe, – war der Sache anfänglich gantz ergeben und würde, wie ich gewiß weiß, nimmer dagegen agiert, sondern sie vielmehr immer mehr befördert haben, wenn er nicht von anderen, derer er sich nicht wehren konnte, als bey den Haaren dazu gezogen und hernach mehr und mehr aufgebracht worden wäre. Es war ihm darum zu thun, daß unter der Bauernschaft, über deren Unwißheit und Bosheit vorhin eine allgemeine Klage in Stadt und Land und fürnehmlich von den Herrschaften geführet wurde, mögte Gutes geschaffet werden, und daß es nicht beym ALTEN bleiben sollte; weswegen ihm auch die Schulmeisters præparations=anstalten in Wollmar(134) und die dasigen sämtliche Erbauungs Umstände, die er selbst, wie sie von den Brüdern geführet wurden, gegenwärtig untersucht, beprüfet und wahrgenommen hatte, gantz genehm waren.

Wie er denn selbst einen von seinen Bauern=Jungen in diese Anstalt zur præparation eines Schulmeisters gab, auch bey der General Kirchen visitation im Wendischen Cräyß in vielen Kirchspielen die Anweisung thät, daß sie einen Bauer-Jungen in diese Anstalt geben mögten, damit die Schulen im Lande mit tüchtigen subjectis könnten besetzt werden, wie solches alles nicht nur in dem Wollmarischen, sondern auch in denen Generalkirchen Commissions-Protocollen im Wendischen Cräyß zu finden ist. Ja es hat der selige Mann so gar in der Vorrede der lettischen Bibel dieser Anstalt rühmlich gedacht.(135) Als eine solche gute und ehrliche Sache wurden die Brüder Handlungen von ihm angesehen und

gan laukos, būtu kāds labums un lai nepaliktu pa vecam. Tāpēc arī skolmeistaru sagatavošanas iestāde Valmierā(134) un pārējais brāļu veiktais celsmes darbs, ko viņš pats bija izmeklējis, pārbaudījis un izvērtējis, viņam bija gluži pa prātam.

Arī vienu savu zemnieku puisi viņš nodeva šajā iestādē mācīties par skolmeistaru, kā arī baznīcas ģenerālvizitācijā Cēsu apriņķī daudzām draudzēm norādīja, lai tās dod kādu zemnieku puisi tur mācīties, lai zemes skolās būtu kārtīgi skolmeistari, kā tas fiksēts ne tikai Valmieras, bet arī Cēsu apriņķa baznīcas ģenerālvizitācijas komisijas protokolos. Šo iestādi svētīgais vīrs pat pieminēja ar cildinājumu latviešu Bībeles izdevuma priekšvārdā.(135) Brāļu darbību viņš uzskatīja par labu un godīgu lietu. Kad sākās lielā pretestība, viņš sākumā bija pavisam nepacietīgs pret brāļu pretiniekiem mācītājiem, un, kad viņu spieda piedalīties izmeklēšanas komisijā, viņš man teica, ka izmeklēšanā ierosināšot iecelt par komisijas locekļiem niknākos brāļu pretiniekus, lai viņu bļausana piedzīvotu kaunu. *Non relata sed auditu refero.*²⁴ Malā stāvošiem prātiem brāļu mācības un darbības labums bija skaidri redzams. Liela daļa mežonīgās un raupjās zemniecības kļuva pavisam rāma un tikumīga, daudzi pārtrauca ierasto žūpošanu, daudzi, kuri bija zaguši, ne tikai vairs nezaga, bet gan atdeva atpakaļ nozagto mantu vai arī aizstāja, ja vien varēja, vai, ja arī nevarēja, tad ar asarām lūdza piedošanu. Daži kungi saņēma atpakaļ veselus maisus ar augļiem vai arī citām nozagtām mantām. Es tiešām zinu, ka kāds sprediķotājs, kurš ir pavisam ieļāunojies pret brāļiem, dabūja atpakaļ zelta gredzenu, kādam tirgotājam ar starpniecību tika atmaksāts par dzelzs gabalu, kas pirms daudziem gadiem bija paņemts no viņa būdas tā, ka viņš to nebija pamanījis. Daudzu sirdīs un arī ārējās darbībās visapkārt notika lielas pārmaiņas.

24 Es ziņoju nevis citu stāstīto, bet paša dzirdēto (lat. val.).

er wurde, da der große Widerspruch entstunde, anfänglich gantz ungeduldig über die entgegeneyende Pastores und da wegen einer Untersuchungs=Commission in ihn gedrungen wurde, sagte er zu mir, er wolle die ärgsten Adversorios unter den Predigern zu Commissionariis bey der Untersuchung vorschlagen, damit ihr Geschrey zu schanden werden mögte. *Non relata sed auditu refero.*⁴⁶ Unparteiischen Gemüthern wurde der Nutzen von der Brüder Lehre und Handlungen gantz offenbahr. Ein großer Theil der wilden und rohen Bauernschaft wurde ganz zahm und sittsam, es ließen viele das sonst gewöhnliche sauffen nach, viele welche gestohlen hatten, stohlen nicht nur nicht mehr, sondern brachten entweder das gestohlene Gut wieder, oder ersetzten es, wenn sie es konnten, und konnten sie es nicht, so baten sie mit Thränen ab. Es haben einige Herrschaften volle Säcke mit Frucht, anderen sonst dergleichen gestohlenen Sachen wieder bekommen, in specie weiß ich, daß ein gewisser Prediger, welcher denen Brüdern gantz unhold ist, einen göldenen Ring wieder bekommen, einem Kaufmann wurde Eisen, welches ihm vor vielen Jahren ohne sein Vermerk, aus der Bude gestohlen worden, durch einen dritten bezahlt. Es gieng überall bey vielen eine große Veränderung im Hertzen und äuserlichen Wandel vor.

Mein Collega der Herr Pastor Loder schätzte diese Sache so hoch, daß er sie als Rector mit approbation des Generalsuperintendenten in einem öffentlichen programme vor dem examine des Lycei 1741(136) als etwas göttliches beschrieb und sie dem Lyceo zum exempel der Nachfolge vorstellte, wie solches in gemeldetem Programm selbst kan nachgelesen werden, weil die Sache darinn deutlich und nach Wahrheit beschrieben ist.

Gilt sonst der Satz: *effectus testatur de causa* (der Baum wird an der Frucht erkannt) warum sollte er denn nicht auch in dieser

46 Ich berichte nach dem, was ich gehört habe (Lat.).

Mans kolēģis mācītājs Lodera kungs šo lietu vērtēja tik augstu, ka viņš kā rektors ar ģenerālsuperintendentu akceptu pirms liceja 1741. gada eksāmena publiskā programmā⁽¹³⁶⁾ to aprakstīja kā kaut ko dievišķu un minēja to licejam kā piemēru, kuram jāseko. To var izlasīt minētajā programmā, jo tas tur aprakstīts gluži skaidri un patiesi.

Ir taču zināms teiciens *effectus testatur de causa* (koku pazīst pēc augļiem), kādēļ gan lai tas nebūtu spēkā arī šeit? Tik daudz raupju igauņu un latviešu cilvēku godīga un neliekuļota atgriešanās bija pareizās un tīrās evaņģēliskās mācības acīmredzami labā iedarbība un auglis, kā arī zīme, ka tas ir Dieva darbs. Tas droši nebija cilvēku darbs, citādi tas būtu noticis jau agrāk, pirms brāļi atnāca uz šo zemi, jo daži mācītāji jau pirms tam bija veltījuši pat lielākas ārējas pūles nekā brāļi, kā, piemēram, svētīgais prāvests Neihauzens ar sprediķiem un katehēzi baznīcā, pastorātā, skolās, muižās un zemnieku sētās centās uzticīgi darīt savu darbu, kas bija sagatavošanās šai atmodai. Ar šiem svētības pilnajiem apstākļiem pats Dievs leģitimēja brāļus kā Pestītāja ļaudis to cilvēku sirdīs, kuri mīlēja patiesību un varēja šo lietu pareizi izdibināt. Tajā visā nepalika nekas kaut cik aizdomīgs kā vien ārējais veids un metode, ko izmantojis pats Pestītājs, bet nesaprašas to nesaskatīja, lai gan šis tas no tā daudzās draudzēs šajā zemē bija ierasts, pat priekšniecības noteikts, kā pulcēšanās ārpus baznīcas pastorātos, skolās, muižās un zemnieku sētās, kur cilvēki sanāca kopā pa pagastiem²⁵ un biežāk nekā tikai svētdienās.

Neparastākais bija tas, ka dažkārt arī nestudējis, bet kristietībā ar mācību un pieredzi balstīts un ar labām runas dāvanām apveltīts brālis uzstājās ar celsmīgu uzrunu pēc viņam dotā atziņas mēra. Mācītājs Loders šo uzrunu raksturo ar vārdiem no Jes 52:7⁽¹³⁷⁾. Kā jau minēju, dažiem sprediķotājiem tas bija kā

Sache gelten? Die rechtschaffene und ungeheuchelte Bekehrung so vieler rohen Menschen von Ehsten und Letten, war eine offenkundig gute Würckung und Frucht der richtigen und reinen evangelischen Lehre, und ein Zeichen, daß diß Werck von Gott sey. Es war gewiß nicht von Menschen, sonst wäre dergleichen schon vorhin geschehen, ehe die Brüder ins Land gekommen, weil sich einige Pastores schon zu vor äuserlich wol mehrere Mühe als die Brüder gegeben hatten, wie denn der selige Probst NEUHAUSEN mit predigen und catechisieren, in der Kirche, dem Pastorat, in denen Schulen, Höfen und Bauergesinde sein Amt treulich verrichten suchte, welches praeparatori zu dieser Erweckung war. Es wurden also die Brüder durch diese segensvolle Umstände von Gott selbst in dem Herzen derer, welche die Wahrheit liebten und dieser Sache sich recht erkundigen konten, als des Heylands Leuthe legitimiert und blieb also bey dieser gantzen Sache nichts mehr übrig, das irgend bedenklich schiene, als die äuserliche Art und Weyse, derer sich der Heyland selbst bey dieser Sache bedienete, welche aber von unverständigen nicht also erkant wurde, obgleich manches davon in vielen Kirchspielen im Lande etwas Gewöhnliches ja gar von den Oberen Verordnetes war, als die Versammlungen außen der Kirche, in denen Pastoraten, Schulen, Höfen und Bauer Gesinden, wo die Leuthe sonst Pagast Weyse⁴⁷ zusammen kamen und zwar zu mehreren Zeiten als des Sonntages. Das ungewöhnlichste aber war, daß bisweilen auch ein zwar unstudiierter aber im Christenthum durch Lehre und Erfahrung gegründeter und zu reden geschickter Bruder, nach dem Maas seiner Erkenntniß einen Vortrag zur Erbauung that. Diese proponente⁴⁸ beschreibt Pastor Loder im programmata mit Worten aus Jes 52:7⁽¹³⁷⁾.

47 Pagast oder pagasts (Lett.) – Territorialeinheit in Livland für die Eintreibung der Abgaben, z. B., das Territorium, wo sich das Pastorat mit denen dem Pastor pflichtigen Bauernhäusern befindet.

48 Vorschlagen (Lat.).

25 Oriģinālā lietots latviešu vārds – pagast(s).

dadzis acī, jo viņus urdīja pārmetums, kādēļ gan viņi arī tā nedara un nesaņem tādus augļus. Un citi, kuriem tajā nebija ne izpratnes, ne pieredzes un kuri tikai prata aiziet uz baznīcu, pie tam vēl tikai pa reizei augstos svētkos, šai lietā saskatīja kaut ko neparastu, jaunu, pat kaitīgu. Daži brāļiem un viņu modinātajiem cilvēkiem aiz durvīm, aiz kurām paši varbūt bija ielikuši, meklēja noslēptas visšausmīgākās lietas un pielietoja *calumniare audacter*²⁶, cik vien spēja. Dīvainākais, ka to lielākoties darīja tādi cilvēki, kuru draudzēs un apkaimē nemaz nebija ne brāļu, ne modināto cilvēku, turpretī lielākā daļa muižnieku, kuru vidū bija ģenerālfeldmaršals Lasī kungs(138) un ģenerāldirektors fon Budberga kungs(139), to labprāt pieņēma, kad sev par labumu un patīku uzzināja, ka mazāk kļūvis riju, mājas, lauku un ceļa zagļu, un ieguva padotos, kuru rokās var ko uzticēt, un tādu cilvēku viņiem pirms tam bija pavisam trūcis, kā tas plaši zināms.

Tā kā minētās baumas šai labajai lietai gribēja piešķirt citu izskatu, tad mans nolūks bija parādīt un pierādīt pavisam citu: ja nošķir melus un šo lietu aplūko tādu, kāda tā ir patiesībā, tad jāatzīst, ka tā ir saskaņā ar mūsu luteriskajām konstitūcijām, kā arī šīs zemes un baznīcas likumiem un tradīcijām un augstākstāvošo rīkojumiem un nekādā gadījumā nav ar tiem pretrunā, un veicina ne tikai patieso un darbīgo kristietību, bet arī uzticīgu, čaklu un labi sakārtotu šejienes zemnieku tautas dzīvesveidu, kas ir noderīgi arī kungiem un augstajai priekšniecībai, jo vairojas uzticamu padoto skaits.

Pats par sevi tas jau bija skaidrs un acīmredzams gluži kā spoža vasaras saule gaišā pusdienas laikā, bet, tā kā apmelotāji ar dažādiem ļauniem stāstiem centās uzpūst tādu miglu, kas šo tik skaidro lietu aizplīvurotu tiem cilvēkiem, kuri bija nostāk no modinātajiem ļaudīm un kuriem bija jātic tam, kā to

Diß war nun als schon gedacht ist, einigen von den Predigern ein Dorn in den Augen, denn sie besorgten Vorwurff, warum sie es nicht auch so machten und dergleichen Frucht schafften: Und andere, welche von solchen Dingen keinen Verstand noch Erfahrung hatten, und nichts mehr wusten als von Kirchen gehen und das wol gar alle hohe Feste nur einmal, sahen diese Sache als etwas ungewöhnliches, neues, ja wol gar schädliches an: Manche suchten die Brüder und die durch diese erweckten Leuthe hinter der Thüre, wo sie vielleicht selbst gesteckt hatten, steuerten die gräulichsten Dinge aus und exercierten das *calumniare audacter*⁴⁹ so viel sie konten. Das seltsamste dabey war, daß solches mehrentheils von solchen Leuthen geschahe, in denen Kirchspielen und unter denen Gebieten und Gegenden weder Brüder noch erweckte Leuthe waren, dahingegen die meisten Herrschaften im Lande, worunter der Herr General Feldmarschall Lacy(138) und der Herr Generaldirecteur von Budberg(139) mit waren, solches gerne sahen, indem sie zu ihrem Nutzen und Vergnügen erfuhren, daß die Riegen, Hauß, Feld und Wege=Diebe weniger wurden, und sie einige Unterthanen bekamen, deren Händen sie etwas anvertrauen konten, und dergleichen es ihnen vorhin sonst gänzlich fehlte, wie solches ja landkündig ist.

Da aber obgedachte falsche bruits⁵⁰ der so guten Sache eine gantz andere Gestalt machen wollten; so wollte ich hingegen ein gantz anderes zeigen und beweisen, wie nemlich diese Sache, wenn man das gelogene davon absondere und sie also ansehe und nehme, wie sie würrklich an sich selber sey mit unseren Lutherischen Verfaßungen sowol als denen hiesigen Landes und Kirchengesetzen und Gebräuchen, wie auch denen höchsten Verordnungen übereinkomme und solchen keines weges entgegen, sondern vielmehr gemäß

26 Nekaunīgi apmelot (lat. val.).

49 Das kühne Verleumden (Lat.).

50 Hier: Gerüchte (Franz.).

atspoguļoja citi, tad es uzskatīju par vajadzīgu un labu celt gaismā tīru patiesību un to pierādīt, tādēļ daudz par to domāju.

Lai gan šāda mana iekšējā nodarbe pati par sevi bija laba un iederējās manā darbā, tomēr tā mani ļoti kavēja, tā ka es nevis naivi un tieši nodevos Pestītāja lietai un biju atklāts pret brāļiem, bet, gribēdams rīkoties neitrāli, ņēmu vērā arī pretējo pusi, gribēju panākt glītu līdzsvaru; es nolēmu ievērot teoloģisko gudrību, tāpēc biju ļoti atturīgs un bikls. Brāļus es atzinu par Pestītāja ļaudīm, tāpēc labprāt gribēju būt ar viņiem, bet daļēji atturējos bailēs, ko domās citi. Es gribēju būt līdzdalīgs viņu žēlastībā un svētīlaimē, bet pats sev to laupīju, daļēji aiz nepielaidības saskarē ar viņiem, daļēji aiz bažām dažādās situācijās.

Brālis, kurš bija pie manis Ērgemē,(140) pēc gada aizgāja projām, jo 1738. gada rudenī es tiku ataicināts uz Sv. Jēkaba baznīcu šeit, Rīgā, un arī viņš dabūja citu vietu, kur vēlāk ar lielu svētību strādāja par katehētu, ko pat ģenerālsuperintendents Fišers ievēroja kā kaut ko īpašu, kad reiz bija ieradies Valmieras diakonātā. Šis katehēts zem klajas debess ar lielu spēku un pārliecību uzrunāja lielu cilvēku pūli, tā ka visi klausītāji acīmredzami kļuva modināti un pacilāti. To man ar apbrīnu un pat labpatiku stāstīja pats ģenerālsuperintendenta kungs.

und nicht nur zur Förderung des wahren und thätigen Chrstenthums, sondern auch zu einer treuen, fleißigen und wohlgeordneten Lebens-Art des hiesigen Bauern Volkes sehr zuträglich und folglich denen Herrschaften und der hohen Obrigkeit selbst in Vermehrung treuer Unterthanen zum Nutzen sey.

Diß war an sich selbst schon so klar und offenbar als die Sonne im Sommer am hellen Mittage in ihrem Schein zu seyn pfliget, aber da die Lästere mit allerley üblen Erzehlungen einen solchen Nebel zu machen suchten, welche diese an sich klare Sache denen verdunkelte, welche von denen erweckten Leuthen entfernet waren und die Sache so glauben musten, wie sie andere beschrieben; so achtete ich vor nöthig und gut, daß man die reine Wahrheit von der Sache ans Licht bringe und beweiße, daher ich viel darüber dachte.

Ob nun gleich solche Beschäftigung des Gemüths an sich selbst etwas gutes und meinem Amt convenable war, so hielte mich es doch sehr auf, daß ich nicht einfältig und gerade in die Sache des Heylandes hineinging und offenbar mit denen Brüdern war, sondern mich noch ziemlich, da ich neutral handeln wollte, nach der Gegepartie accomodierte, die Sache hübsch ins Gleiche bringen wollte und mich, indem ich mich beschließe theologische Klugheit zu beobachten, sehr retire und timid⁵¹ erwiese. Weil ich die Brüder als des Heylands Leuthe erkante, wollte ich gerne mit ihnen seyn, war es aber aus Furcht für andere Menschen nicht gantz: Ich wollte an ihrer Gnade und Seeligkeit Theil haben und beraubte mich derselben selbst, theils durch mein stockiges Wesen im Umgang mit ihnen, theils durch meine Bedenklichkeit bey mancherley Umständen.

Der Bruder, welchen ich auf ERMIS bey mir hatte(140), ging nach einem Jahr wieder von mir ab, weil ich ao 38 im Herbst herein

51 Zurückhaltend und ängstlich.

nach RIGA an die St. Jacob Kirche berufen wurde und er auch eine andere Stelle bekam, wo er hernach als Catechet im großen Segen gearbeitet, so daß der Herr Generalsuperintendent Fischer selbst, als etwas besonderes bemerkt hat, indem er einmal auf dem Wollmarischen Diaconat gegenwärtig gewesen, als dieser Catechet eine große Menge Volcks unter freyem Himmel mit großer Krafft und parrhesie⁵² einen Vortrag gethan, daß solche alle Zuhörer zu augenscheinlicher Erweckung und Erbauung gediehen, welches mir der Herr Generalsuperintendent selbst nicht ohne eigene Bewunderung ja mit Bezeugung seines Wohlgefallens erzehlt hat.

52 Redefreiheit (aus dem Griech.).

Aicinājums uz Jēkaba baznīcu Rīgā Berufung an die Jakobskirche in Riga

Nevaru nepastāstīt, kā un kādos apstākļos es tiku aicināts un atsaukts uz Jēkaba draudzi. Jau iepriekš rakstīju, ka es tai laikā bieži biju brāļu sabiedrībā. Viņu celsmes iespējas un labās sarunas man tolaik nesa īpaši tādu labumu, ka sirdī ļoti spēcīgi izjutu Pestītāja apžēlošanu, žēlastību un mīlestību, un ar visām manām nožēlojamajām izjūtām tā bija paliekoša lieta. Vecās dziesmas “Nu priecājies tu, Kristus draudz”(141), “Kungs Jēzu Krist mans mīļākais”(142) man kļuva jaunas, un daži jauni panti, kā “Tu es tiešām laba mīlība / kas deg mūžam / saldā dzīšanā neviens tā noskumīgs būs, / kas ne drošs un priedīgs kļūs, kad tavs spožums / tam spīd sirdsniņā”(143),

Skats uz Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas daļu, Ķeizarisko liceju baznīcai līdzās un Mazās Pils ielas vienu pusi.

Zīmēts 1785. gadā no Ķeizariskās laboratorijas augšējā loga Prospect eines Theils der St. Jacobi Kirche in Riga, des daran stoßenden Kayserl. Lycaei, und der einen Hälfte der kleinen Schloßstraße. Gezeichnet aus dem obern Fenster des Kayserl. Laboratorii ao 1785

Brotze: Monumente III, 20
LU AB R

Die Gelegenheit, wodurch ich, und die Weyse, wie ich zur Jacobi Gemeine berufen und gezogen worden, kann ich nicht vorbey gehen. Ich habe vorher schon angezeigt, daß ich zu derselben Zeit viel mit den Brüdern umgegangen bin. Von ihren Erbauungs Gelegenheiten und guten Gesprächen hatte ich damals sonderlich diesen Nutzen, daß ich die Erbarmung, Gnade und Liebe des Heylands sehr kräftig an meinem Herten empfunden, und das war bey alle meinem Elendes Gefühl, etwas bleibendes. Die alten Gesänge, als: *Nun freut euch lieben Christen gemein* p (141) *O Jesu Christ mein schönstes Licht* p (142) wurden mir recht neu und manche neue Verse, als: *Du bist warlich eine gute Lieb und beharlich in dem Liebes-Trieb, niemand kann so traurig seyn, den nicht deiner Augen Schein stets erfreuete, wenn er vor dir blieb* ite,(143) *Nichts als Jesu Christi Gnade, nichts als sein Verdienst allein, läßt mich armen Wurm und Made gut, gerecht und selig seyn*,(144) waren mir erquicklich und belebten mein gantzes Hertz. Ich sang damals oft: *weg alles Gesperr, da hast du mich Herr, errett mich vom Fluch und schreib mich zu deinen erlösten ins Buch*.(145)

Als ich Ao 38 gleich nach Pfingsten auf Ordre des Generalsuperintendenten Fischers herein nach Riga zur Revidierung der lettischen Bibel(146), welche aufs Neue zum Druck befördert werden solte, reisete und WOLLMAR paßirete, so hatte ich daselbst auf etliche Stunden eine solche angenehme und gesegnete Unterredung mit denen Brüdern, daß mein Hertz dadurch gar besonders erwecket und gestärket wurde, und ich meine Reise mit munterem Gemüthe fortsetzte, in Riga vergnügt ankam, und bey dieser, wegen des beständigen Sitzens etwas beschwerlichen Arbeit, dennoch in guter Gemüths Zufriedenheit blieb.(147)

Da nun zu gleicher Zeit ein gewißer sonst angesehener Mann in einer fürnehmen Gesellschaft allhier, ich weiß nicht aus was für Ursache, ich glaube mehr aus Kurtzweil als Bosheit, seltsame dinge von meinen Predigten

“Nekas cits kā vien Jēzus Kristus žēlastība, kā vien viņa nopelns man, nabaga tārnam un kāpuram, ļauj būt labam, taisnīgam un svēt-laimīgam”(144), mani spirdzināja un atdzīvināja visu manu sirdi. Es tolaik bieži dziedāju “Prom visus šķēršļus, ņem mani, Kungs, izglāb mani no lāsta un ieraksti mani savu atpestīto grāmatā”(145).

Kad 1738. gadā uzreiz pēc Vasarsvētkiem pēc ģenerālsuperintendenta Fišera rīkojuma es ceļoju uz Rīgu, lai strādātu pie latviešu Bībeles(146) revidēšanas, ko bija plānots izdot no jauna, un braucu caur Valmieru, man vairākas stundas bija ļoti jaukas un svētītas sarunas ar brāļiem, tā ka mana sirds tika jo īpaši modināta un stiprināta un es turpināju ceļu mūndrā noskaņojumā un Rīgā ierados apmierināts, un tāds arī paliku visu šo diezgan grūtā darba laiku, jo bija daudz jāsēž.(147)

Bet kāds visādi citādi godājams vīrs man nezināmu iemeslu dēļ, varbūt drīzāk aiz garlaicības nekā ļaunuma, tai pašā laikā augstā sabiedrībā stāstīja dīvainas lietas par maniem sprediķiem un darbošanos laukos zemnieku vidū pretēji katrai patiesībai, tādēļ ģenerālsuperintendents, rezidējošā landrāta(148) mudiņāts, lika man Jāņu dienā sprediķot Sv. Jēkaba baznīcā. Es biju apmeties pie ģenerālsuperintendenta, un viņš pret mani daudzās lietās izturējās ar lielu uzticēšanos, no viņa es arī uzzināju, ko šis dižciltīgais kungs no laukiem runā par mani. Mana sirds kļuva visai nemierīga, un es lūdzu Dievu, lai viņš man pats dod, kas un kā man jārunā, un visu vada tā, lai melus izgaisinātu un nāktu gaismā patiesība. Tā arī notika. Mana sirds tieši tobrīd, kā jau minēju, bija moža un apmierināta un atradās Dieva žēlsirdības un žēlastības sajūtā. Tiklīdz sāku meditēt par Lūkas evaņģēliju 1, ienāca prātā Pāvila vārdi 1Tim 1:16 “bet tāpēc es esmu atradis apžēlošanu”; tos es izvēlējos par ievadu un ar prieku varēju runāt par Dieva žēlsirdību, kas tā ir un kā to iegūt. Minētais valdības padomnieks un rezidējošais landrāts, kā arī citas dižciltīgas personas, to skaitā ģenerālis

und Handlungen auf dem Lande unter der Bauernschaft wider alle Wahrheit erzehlt hatte; so wurde der Generalsuperintendent durch einen damaligen Regierungs und den residierenden Land Rath(148) veranlaßet, daß er mich am Johannis Tag in der St. Jac. Kirche predigen ließ. Ich logierte bey dem Generalsuperintendenten und hatte den Vortheil, daß er in vielen Dingen sehr vertraulich gegen mich war, daher ich auch das, was jener fürnehme Herr aus dem Lande von mir gesprochen hatte, von ihm erfuhr. Mein Hertz gerieth darüber in nicht geringe Bewegung und ich bat Gott, er möge mir doch selbst geben, was und wie ich reden sollte und es dergestalt dirigieren, daß deren Lügen gestreuet werden und die Wahrheit ans Licht kommen möge. Solches geschahe auch. Denn mein Hertz war, wie ich vorhin schon erwehnet habe, eben damals munter und vergnügt, und stund in dem Gefühl der Barmhertzigkeit und Gnade Gottes. So bald ich nun über das ordentliche Evangel. Luc: 1 zu meditieren anfang, fielen mir Pauli Worte 1Tim 1:16. Mir ist Barmhertzigkeit widerfahren, zum Exordio⁵³ ein, und ich konnte mit Freudigkeit von der BARMHERTZIGKEIT GOTTES reden, und zwar worinn sie bestehe und wie man derselben theilhaftig werde. Die Predigt war wohlgedachtem Regierungs und dem residierenden Land-Rathe, wie auch denen übrigen fürnehmen Anwesenden, worunter der General Bismarck(149) war und die gantz Gemeine sehr eindrücklich und erbaulich und verursachte bey denen, welche sich solche seltsame Dinge hatten müßen vorschwatzen laßen, gantz andere Gedanken. Der General Superintendent war auch satisfait und sagte selbst zu mir, es war kein Wort zu viel und keins zu wenig. Ein gleiches bezeugten Pastoren Heling und Loder. Etliche Wochen darauf starb Heling.

53 Exordio od. Einleitung (aus dem Lat.) ist in der Rhetorik der erste der vier klassischen Teile einer Rede neben der *narratio* (Erzählung), *argumentatio* (Beweisführung) und *peroratio*, auch *conclusio* (Redeschluss).

Bismarks(149), un visa draudze sprediķi atzina par ļoti iespaidīgu un celsmīgu, un tiem, kas bija atļāvušies mēļot tik dīvainas lietas, sprediķis lika mainīt domas. Arī ģenerālsuperintendents bija apmierināts un pats man teica, ka neviens vārds neesot bijis ne par daudz, ne par maz. To pašu apliecināja mācītāji Hēlings un Loders. Dažas nedēļas pēc tam Hēlings nomira. Visa draudze par nākamo mācītāju viņa vietā izvēlējās mani.

Toreizējais slepenpadomnieks fon Fītinghofs(150) to man darīja zināmu un teica, ka nezinot nevienu citu piemēru, kad, izvēloties sprediķotāju, visa kolēģija un draudzes locekļi būtu bijuši tik ļoti vienisprātis. Manā ilgajā uzturēšanās laikā pie viņiem latviešu Bībeles revīzijas sakarā es vairākas reizes vakances dēļ biju viņiem sprediķojis.

Drīz vien daudzi man teica, ka augstzīmusī landrātu kolēģija bruņniecības vārdā mani grib stādīt priekšā ķeizariskajai ģenerālgubernatūrai kā pastāvīgo mācītāju Hēlinga vietā. Es to dzirdēju nelabprāt, jo visa Ērģemes draudzes zemniecība mani ļoti mīlēja un es viņus vēl vairāk, tādēļ negribēju viņus pamest; tā es jau biju rīkojies, kad 1736. gadā biju atraidījis aicinājumu uz Ēveles draudzi, mans nodoms bija palikt un kopā ar savu katehētu vēl svētīgi strādāt. Vēl bez tam man šķita, ka Rīgā būs tādas grūtības, kuras man nebija vēlmes sev uzkraut. Es tātad labprāt gribēju jau iepriekš pieklājīgi un ar godu atteikties, tādēļ izmantoju izdevību to vaļsirdīgi pārrunāt ar ģenerālsuperintendentu, ar ko man bija uzticības pilnas attiecības. Viņš man apliecināja, ka mani prezentēs un vocēs. Kad es viņam izklāstīju apsvērumus pret to un lūdzu to apturēt, viņš man ieteica tikai, lai es neko nedarot, šā vai tā es to nevarēšot novērst, viņš manu vocēšanu neuzkrītoši veicināja arī pats, lai to nemanītu vēl kāds viņa sabiedrotais, kurš labprāt būtu gribējis tikt šai vietā.

Tā kā ģenerālsuperintendents manu lūgumu neņēma vērā, tad vērsos pie kāda kunga, kurš tobrīd bija bruņniecības runasvīrs(151)

Die Wahl eines anderen an seiner Stelle fiel von der gantzen Gemeine auf mich, so daß der damalige Geheimdter Rath von Vietinghoff (150) mich deßen selbst versicherte und sagte: Er wiße kein exempel, da alle Collegia und sämtliche Glieder der Gemeine in eines Predigers Wahl so einstimmig gewesen wären. Es hatte mich auch die Gemeine bey meinem langen Aufenthalt bey der Revision der lettischen Bibel wegen der vacantz zu mehrmalen predigen gehöret.

Es wurde mir bald von vielen gesagt, daß ein hochwohlgl. Land Raths Collegium mich im Namen der Ritterschaft Einem kayserlichen General Gouvernement zum Pastor ordinarius an Helings Stelle preäsentieren wolle. Ich hörete solches nicht gerne, denn die gesammte Bauernschafft der Ermischen Gemeinde liebe mich sehr und ich sie noch mehr, daher wollte ich sie nicht verlassen, wie ich denn eben deßwegen Ao 36 die vocation zur Wolfartschen Gemeinde ausgeschlagen hatte, ich gedachte vielmehr nebst meinem catecheten nun noch recht im Seegen an ihr zu arbeiten. Ueber diß stellte ich mir auch hier in RIGA solche Schwierigkeiten für, welchen ich mich zu unterziehen bedenken hatte. Ich wolte also gerne zuvor kommen, und die Vocation in Zeiten mit Manier abwenden, daher nahm ich Gelegenheit, mit dem General Superintendenten, mit welchem ich confident handeln konte, offenhertzig davon zu reden. Er gab mir Gewißheit davon, daß man mich praesentieren und auch vocieren würde, und, als ich ihm Vorstellung dagegen that und bat solches abzuwenden, rieth er mir, daß ich mich nur passive verhalten mögte, ich werde es doch nicht abwenden können, er trieb auch die Sache unter der Hand selbst, daß es ein ihm Alliierter, der gerne in diese Stelle gekommen wäre, nicht merken mögte.

Da nun der General Superintendent meine Bitte hierinn nicht statt finden ließ, so wandte ich mich an einen Herren, welcher damals bey der Ritterschaft das Vorwort

un kuram bija liela ietekme, un kurš labi pazina mani un manus apstākļus. Es viņu lūdzu atcelt manu priekšastādīšanu. Bet arī šai gadījumā man nebija panākumu, gluži pretēji: zemes pārvaldīšanas sakarā tai laikā Rīgā uzturējās vairāki landrāti līdz ar bruņniecības pārstāvjiem, viņi lika mani uzmeklēt, ieaicināja bruņniecības istabā un pateica, ka grib mani prezentēt ķeizariskajai ģenerālgubernatūrai kā pastāvīgo Sv. Jēkaba baznīcas mācītāju. To viņi darīja, lai mani pārliecinātu pieņemt aicinājumu, jo augšminētais kungs bija viņiem darījis zināmu manu nostāju. Es viņiem izklāstīju galvenos iemeslus un apsvērumus, kādēļ nevaru piekrist, bet mani tik ļoti pierunāja, ka šajā pieņemšanā nevarēju panākt neko vairāk kā vien to, ka man tika atļauts 14 dienas apdomāties. Pēc šī laika es rakstiski iesniedzu izvērstu iemeslu uzskaitījumu, kādēļ labprātāk šo aicinājumu nepieņemtu un paliktu pie savas Ērgemes draudzes. Tomēr landrātu kungi līdz ar visiem šajā prezentēšanā un aicināšanā līdzdalīgajiem vienbalsīgi palika pie tā, ka viņi grib mani prezentēt un vocēt, un arī mani šejienes tālaika īpašie draugi, no kuriem viscēlākie bija mācītājs Loders un mācītājs Elverss(152), uzskatīja un ieteica to pašu. Es arvien vairāk cēlu to lūgšanā Dieva priekšā, bet neguvu prieku atteikties, turpretī drīzāk kļuva pārliecināts, ka tas jānodod Dieva vadībai un vairs tam nav jāpretojas. Tad arī notika, ka ķeizariskā ģenerālgubernatūra atsūtīja man aicinājumu. Es to pieņēmu ar ļoti smagu sirdi, to varēja manīt arī tas cilvēks, kurš man šo vēsti atnesa. Bet es teicu Dievam: "Dari ar mani, ko gribi, tikšu sagatavots par tavas godības trauku(153), še es esmu, tu uzticamais gans, un, lai cik esmu vājš, lai cik nevarīgs, liec šim Rīgas novadam uzzināt, ka Pestītājs man ir viss."

Notikums ar Jāņa dienas sprediķi man vēl aizvien šķiet ļoti savāds, jo tas taču bija galvenais iemesls manai aicināšanai uz šejieni. Ar to es nemēģinu sevi paaugstināt, jo šis

führte(151) und über all viel vermochte, welcher mich auch und alle meine Umstände genau kante und wuste, denselben bath ich, daß er die praesentation von mir ablenken mögte. Ich erhielte aber meinen Zweck auch dadurch nicht, sondern es erfolgte vielmehr das Gegentheil: es waren eben zu derselben Zeit in einer Landes Angelegenheit mehrere Land Rätthe nebst denen Deputierten der Ritterschaft allhier, diese ließen mich ersuchen, auf die Ritterstube zu kommen, und trugen mir daselbst an, daß sie mich dem Kaiserlichen General Gouvernement zum Pastor ordinarius bey der St. Jacob Kirche praesentieren wollten, um mich willig zu machen, daß ich die vocation annehmen mögte, weil ihnen jener Herr meine Entgegengesinnung beygebracht hatte. Ich legte ihnen meine meiste Ursachen und Gründe vor, warum ich mich nicht dazu resolvieren könnte, es wurde mir aber so viel zu geredet, daß ich bey diesem Entree nicht mehr erhalten konnte, als daß mir auf meine Bitte 14 Tage Bedenk=Zeit gegeben wurde, nach welcher Zeit ich mit ausführlicher Anzeigung der Ursachen schriftlich vorstellte, daß ich lieber mit dieser Vocation verschont und bey meiner Ermischen Gemeinde bliebe. Es bestunden aber die Herrn Land Rätthe samt allen die in dieser praesentation und vocations-Sache concurierten einstimmig darauf, daß sie mich praesentieren und vocieren wollten, und meiner hiesigen damaligen Specialfreunde, worunter Herr Pastor Loder und Elvers(152) die vornehmsten waren, Meinung und Rath ging auch dahin. Ich trugs also Gott in meinem Gebet immer mehr vor, bekam aber keine Freudigkeit zum Abschlagen, sondern wurde vielmehr überzeuget, daß es pur der direction Gottes überlaßen und nicht weiter dagegen agieren sollte. Da geschah es dann, daß mir die vocation vom Kaiserlichen General Gouvernement zugeschickt wurde. Ich nahm sie mit sehr schwerem Hertenzen an, welches auch der merken konnte, welcher sie mir überbrachte. Ich sagte aber dabey zu

sprediķis nāca no īpašas žēlastības darbības, ko toreiz jutu savā sirdī. Tas nebija izprāts vai izstudēts "galvas" sprediķis. Toreiz latviešu Bībeles revīzijas laikā man tieši nebija laika nedz lasīt, nedz kārtīgi pārdomāt, tomēr es to nenorunāju arī bez iepriekšējas meditācijas un izdomāta plāna, tikai *ex tempore*²⁷.

Ja mana sirds nebūtu bijusi šīs vielas pilna, es nebūtu varējis par to runāt ar tādu pārplīnību un uzsvāru. Sprediķa laikā man bija tāda sajūta, kāda sprediķojot man nav bijusi nekad pirms tam un arī pēc tam, bet vienlaikus tur nebija arī nekā mākslota un samocīta. Dažam tas varētu izklausīties pēc lielīšanās, tomēr man vēlreiz jāapliecina, ka to nerakstu aiz patmīlības un godkāres, bet man ir pavisam citi iemesli un nolūki. No tā izgaismojas īpaša Dieva vadība un ļauj skaidri saskatīt, ka tā dēvētie hernhūtiešu brāļi mani nav veduši maldos un ka viņi gan manai dvēselei, gan arī amata pildīšanai nevis kaitējuši, bet bijuši noderīgi un labi.

Kad Rīgā ieradots uz palikšanu un pirmajā adventes svētdienā stājos pie amata pienākumiem, no sākuma es vēl nonācu ļoti bailplīnā dvēseles un gara stāvoklī: es vēl nebiju pilnībā brīvs no sirdsbailības, turklāt arī skumīgā vārdi un visas Ērgemes zemnieku draudzes biežās asaras par manu aiziešanu, par ko iepriekš tādā veidā nebiju iedomājies, no jauna viesā bažas manā un nospieda mani dienu un nakti, tās pavādīja mani ilgu laiku baznīcā un kancelē, un no baznīcas atkal uz māju. Tam pievienojās vietas un darba maiņa, pavisam cita veida cilvēki un vēl daži citi apstākļi, kas tāpat mani darīja bažīgu.

Vakances laikā es biju sprediķojis kā viesmācītājs no laukiem, vienkārši un no tīras sirds, un negaidot aplausus, bet tikai domājot par celsmi, un klausītāji tā kļuva pacilāti un priecīgi; tagad, kad biju pastāvīgais mācītājs tādai auditorijai, kurā bija daži asi prāti un

Gott: Thu was du wilt mit mir, werde ich nur zugerichtet ein Faß der Herrlichkeit p ite(153) da hast du mich du treuer Hirt, so schwach ich bin, so unvermögend, laß wißten diese Rigsche Gegend, daß mir der Heiland alles wird.

Der Umstand mit der Johannistags Predigt ist mir damals und hernach allezeit sehr merkwürdig gewesen und geblieben, denn diese war die eigentliche Ursach und Gelegenheit zu dieser vocation. Ich suche mich dadurch nicht zu erheben: denn diese Predigt kam aus einer besonderen Würckung der Gnade, die ich damals an meinem Herten fühlete. Es war keine Kopff oder ausstudirte Predigt. Ich hatte eben damals bey der Revision der lettischen Bibel weder Zeit zum Lesen noch zum ordentlichen Concipieren, doch hielt ich sie auch nicht ohne alle vorhergegangene meditation noch ohne gemachte disposition etwa nur *ex tempore*⁵⁴.

Wäre aber mein Hertz nicht von dieser Materie voll gewesen, so hätte ich nicht mit solcher pleriphorie⁵⁵ und Nachdruck davon reden können, als es geschehen. Es war mir bey der Predigt so zu Muthe, daß ich mich nicht erinnere, daß mir vor oder nachhero bey einer Predigt so gewesen wäre, und gleichwol war es nichts affectiertes noch gezwungenes. Weil dieses manchem als Prahlerey vorkommen mögte, so muß nochmals bezeugen, daß ich es nicht aus Selbstgefälligkeit noch aus Ruhmsucht schreibe, sondern ich habe gantz andere Ursachen und Absichten. Es erhellet eine besondere direction Gottes daraus und giebt deutlich zu erkennen, daß die sogenannten herrnhutischen Brüder mich nicht etwa zu Irthum verführet und verleitet haben, und daß sie mir so wol für meine eigene Seele, als auch in führung meines Amts, nicht zum Schaden, sondern vielmehr zu großem Vortheil und Nutzen gewesen sind.

54 Spontan, ohne Notizen (Lat.).

55 Mit fester Überzeugung, höchster Gewissheit (aus dem Griech.).

27 Spontāni, improvizējot (lat. val.).

spicas ausis, gribēju sprediķot pēc mazliet smalkākas gaumes, klusībā nedaudz ilgojos arī viņu aplausu, tad nu Dievs lika notikt tā, ka iepriekšējā gatavība un prieks sprediķot mani pavisam pameta. Klausītāji to pamanīja un, tā kā agrāk bija redzējuši mani citādu, nebija apmierināti. Iepriekšējā piekrišana gāja mazumā, un klausītāju kļuva mazāk, klīda runas: tas nav Hēlings, ak, Hēlings! Nevienš nezināja, no kurienes tās nāca. Mani tas pamatīgi aizskāra. Man zuda patika meditēt, un sprediķošana kļuva par smagāku darbu nekā malkas skaldīšana. Tā bija no 38. gada adventes līdz 39. gada Vasarsvētkiem, izņemot tās reizes, kad Dievs klausītāju un manis paša dēļ man atvēra muti un sirdi, lai viņi nepalīktu pavisam bez celsmes un es nenonāktu pavisam apjukušā gara stāvoklī, līdz kuram nebija necik tālu. Jā, drīz vien viņš man atkal deva padomu un palīdzēja pavisam izkļūt no šī bēdu stāvokļa, un tas notika šādi.

Als ich aber nun wirklich nach RIGA kam und am ersten Advents Sonntag antrat, so gerieth ich erstlich noch in sehr bedrängte Seelen- und Gemüths-Umstände: denn ich war nicht nur von der Aengstlichkeit im Hertzen noch nicht gantz frey, sondern die wehmüthigen Bezeugungen und die häufigen Thränen der gantzen Ermischen Bauer Gemeine über mein Abgehen, welche ich mir vorhin nicht also vorstellte, beängstigten mein ♡ aufs neue und drückten mich Tag und Nacht, sie begleiteten mich eine lange Zeit in der Kirche und auf der Cantzel, und aus der Kirche wieder nach Hauß. Dazu kam auch die Veränderung des Orts, der Arbeit, der gantz anderen Art Menschen und noch manche andere Umstände, welche mir gleichfalls manche Beängstigung verursachten.

In der Vacantz-Zeit hatte ich meine Gast-Predigten, als ein Prediger vom Lande, mit Einfältigkeit aus freyem Hertzen gehalten und nicht auf applausum, sondern nur auf die Erbauung gesehen, und die Zuhörer waren auf solche Weyse erbauet und vergnügt worden, da ich nun als Pastor ordinarius einen solchen auditorio, worinn manche spitzige Köpfe und scharfe Ohren waren, ein bisgen nach feinem gout predigen wolte und es mir auch heimlich ein wenig um applausum zu thun war; so ließ es Gott geschehen, daß mir die sonst gehabte Fertigkeit und Freudigkeit im Predigen gantz entfiel. Die Zuhörer merkten es, und wusten, weil sie vorhin ein anderes von mir gewohnt waren, sich nicht darin zu schicken. Der bisherige applausus fing an zu fallen und die Zuhörer begonnen weniger zu werden, es hieß, es ist nicht Heling, ach Heling! Niemand wuste aber, wo dieses herkam. Mich griff es hingegen gewaltig an. Es wurde mir das meditiren gantz verdrießlich und das predigen selbst schwerer als Holz hacken. Diß währte vom Advent 38 bis Pfingsten 39 außer, daß mir Gott so wol um der Zuhörer als auch meiner selbst willen machmal da zwischen Hertz und Mund öffnete, damit

jene nicht ganz weg und ohne Erbauung
blieben, ich aber nicht gar in verwirrte Ge-
müths Umstände kommen mögte, wovon es
nicht weit war. Ja er schaffte bald wieder Rath
und half mir ganz aus dieser Bedrängniß,
und zwar solcher Gestalt.

Saskarsme ar hernhūtiešu brāļiem Rīgas Ķeizardārzā un kristocentriskā izpratnē Blaufuß' Umgang mit den herrnhutischen Brüdern im Kaiserlichen kleinen Garten in Riga und sein christozentrisches Verständnis

1739. gadā ap Vasarsvētkiem šeit caurbraucot ieradās divi brāļi no Marienbornas Veteravā; viens no viņiem bija izglītots un izstudējis Jēnā. Viņa galamērķis bija Sanktpēterburga, kur viņš bija aicināts strādāt skolā(154), otrs nebija studējis un bija aicināts uz Tallinu palīdzēt mājas solī(155). Pirmais no viņiem pie manis nodzīvoja veselas četras nedēļas, jo viņam no Sanktpēterburgas bija jāsaņem instrukcijas tālākajam ceļam, otrs saslima ar auksto drudzi un tāpēc bija spiests šeit palikt tikpat ilgi. Abi bija sirsnīgi un godīgi cilvēki, man viņu uzturēšanās bija noderīga, un es pret viņiem izturējos vaļsirdīgi un pašlāvīgi, sākumā gan tuvāks man bija mācītais cilvēks. Viņš ne tikai visu laiku dzīvoja manā mājā un

Es reiseten ao 39 gegen Pfingsten zwey von denen Brüdern aus Marienborn in der Wetterau hier durch: Einer war ein literatus und hatte in Jena wohl studiert. Er ging nach St. Petersburg wohin er zu einer Schule berufen war,(154) der andere hatte nicht studiert und war nach Reval in Hauß Geschäfte verlanget. (155) Ersterer logierte vier gantze Wochen bey mir, weil er seines weiteren Fortkommens halber aus St. Petersburg Instruction erhalten muste: der andere wurde durch ein kaltes Fieber genöthiget, eben so lange hier zu verweilen. Beyde waren hertzliche und redliche Personen, daß ich mir also ihren Umgang zu Nutzen machte und ein Hertz und gutes Vertrauen zu ihnen bekam, doch anfänglich zu dem studioso am meisten, weil er nicht nur beständig bey mir im Hause war und an meinem Tisch speisete, auch noch über diß durch drey Predigten, welche er auf des Generalsuperintendenten Erlaubniß und des Herrn Pastor Loders Verlangen, weil dieser eben krank war, mit großem applausu und zu vieler Erbauung der Zuhörer hielt, mir nach seinem rechtschaffenen Grunde und nach seiner guten Erkenntniß noch mehr offenbar wurde, wie er denn durch diese Predigten sich bey vielen so beliebt machte, daß ihm auch der sel. General Directeur(156) die vocation zu der damals ledigen Prediger Stelle auf DAHLHOLM mit beweglicher Vorstellung antragen ließ, welche er aber nicht annehmen konte, weil er den Ruf nach Petersburg zu einer Schule schon angenommen und deßwegen die Reise schon so weit gethan hatte. Daher hernach der Pastor Sielmann(157) Haußprediger auf Wollmarshoff von dem sel. Genr Superintendenten Fischer dazu vorgeschlagen, und mit deßen Betrieb dahin gebracht wurde. Das gute Vertrauen, welches ich zu jenem studioso bekam, ging so weit, daß ich ihm nach und nach die ängstlichen Umstände meines Hertzens entdeckte: Und da ich einmal diese beyden Brüder zusammen mit mir in Ihro Majestät Kleinen Garten,

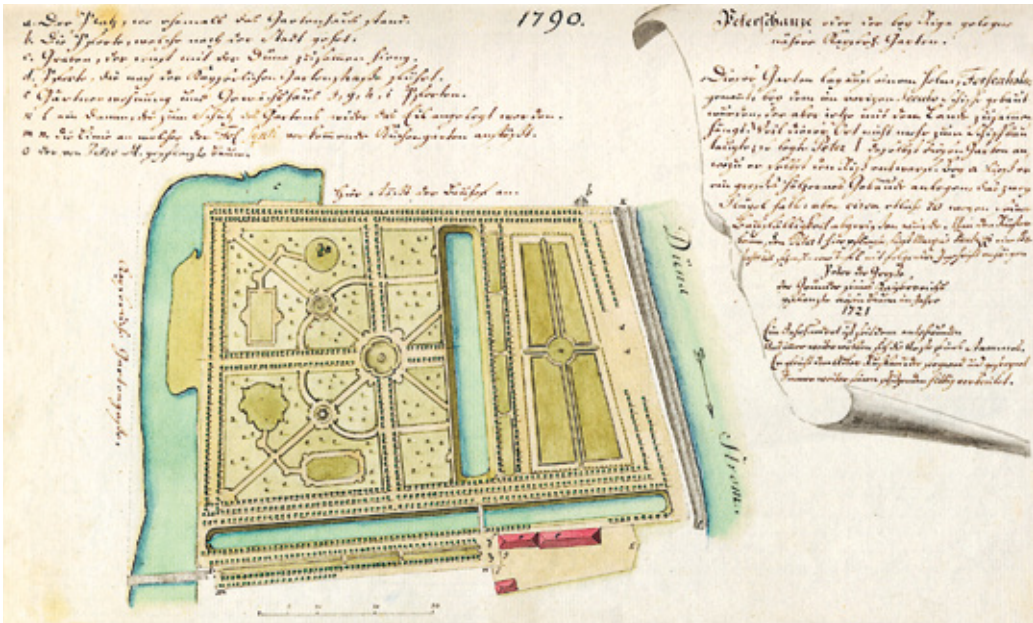
ēda pie mana galda, bet arī trīs reizes ar ģenerālsuperintendenta atļauju un pēc saslīmušā mācītāja Lodera kunga lūguma sprediķoja ar lielu klausītāju piekrišanu un celmi, un šajos sprediķos viņš man vēl vairāk atklājās savā krietnumā un labajā atziņā.

Viņa sprediķi daudziem tik ļoti iepatīkās, ka svētīgais ģenerāldirektors(156) aicināja viņu ieņemt toreiz brīvo Doles sprediķotāja vietu un rosīgi ar to iepazīstināja, bet viņš to nevarēja pieņemt, jo bija jau piekritis strādāt skolā Pēterburgā un tādēļ bija šo ceļojumu jau tiktāl veicis. Vēlāk šo vietu ģenerālsuperintendents Fišers piedāvāja mācītājam Zilmanim(157), mājas sprediķotājam no Valmiermuižas, kas ar viņa līdzdalību tur arī tika ievadīts. Minētajam studējušajam cilvēkam es uzticējos tik ļoti, ka pamazām atklāju viņam savas sirds baļņpilno stāvokli. Reiz es abus brāļus paņēmu līdzī pastaigā uz Viņas Majestātes mazo dārzu aiz citadeles(158), un mūsu sarunas kļuva tik uzticības pilnas, ka es viņiem abiem, kad apsēdāmies zem pajumtes dīķa priekšā patālu no pārējiem, godīgi atklāju savu sirdi un iekšējo vajadzību. Viņi man savukārt pastāstīja, kādā trūkumā reiz paši atradušies un kā viņiem Pestītājs palīdzējis no tā izklūt, un iedrošināja mani, ka arī man viņš darīs tāpat, jo viņš var palīdzēt visiem un visās vajadzībās. Viņi vienmēr ar mani sarunājās rūpīgi un sirsnīgi, un es ievēroju, ka nemācītais brālis kristietības un dvēseles lietās bija ne mazāk zinīgs un pieredzējis kā studējušais, lai gan bija nedaudz jaunāks. Dievs šīs sarunas svētīja manā sirdī, tā ka guvu lielu mierinājumu, biju iedrošināts un stiprināts. Tas notika sestdienā pirms Vasarsvētkiem un labi palīdzēja arī sagatavoties Vasarsvētkiem. No šīs dienas es atkal kļuvi priecīgāks un no jauna sāku sprediķot citā tonī, ko pamanīja arī klausītāji.

Šis notikums un priecīgā pārmaiņa man palika tik labā piemiņā, ka šo dārzu ļoti iemīļoju un, īpaši, kad gribēju klusumā pabūt vienatnē ar Pestītāju vai savrupi parunāt ar kādu draugu un vienlaikus atgūt gara spēkus,

hinter der Citadell(158) spatzieren nahm, wurden wir in unseren discoursen so zuversichtlich, daß ich ihnen beyden, da wir unter einer Hütte vorne am Teiche von jedmann entfernet saßen, redlich mein ganzes Hertz und inneres Anliegen offenbahrte. Sie sagten auch, in welcher Noth sie gestecket und wie ihnen der Heiland heraus geholfen hätte, und machten mir einen Muth, daß er ein Gleiches an mir thun werde, weil er ja allen und in allen Anliegen helffen können. Sie sprachen überall gründlich und hertzlich mit mir und ich beobachtete dabey, daß der unstudierte Bruder in Christenthums und Seelen-Sachen nicht weniger Erkenntniß und Erfahrung hatte, als der studierte, ob er gleichwol etwas jünger als dieser war. Gott segnete diese Unterredung dergestalt an meinem Herten, daß ich dadurch nicht wenig aufgerichtet, ermuntert und gestärket wurde. Es geschahe dieses an dem Sonnabend vor Pfingsten, und gab mir einige gute praeparation aufs Pfingstfest: Und von demselben Tage an wurde ich wieder freudiger und fing nun aufs frische an, aus einem anderen Thon zu predigen, welches auch die Zuhörer wieder bemerkten.

Diese Begebenheit und vergnügte Veränderung ist bey mir in einem so guten Andencken geblieben, daß ich um deßwillen denselben Garten recht liebgehalten und ihn, sonderlich wenn ich gerne von dem Heilande in der Stille und allein seyn, oder mit einem Freunde besonders sprechen und mir zugleich eine rechte Gemüths=recreation machen wollen, oft frequentieret habe und zwar am liebsten und meisten an solchen Tagen, an welchen der Garten von anderen Personen leer war, als an den Post Tagen und zuvörderst des Sonnabends. IHRO MAJESTAET(159) habe ich um dieser schönen Anstalt willen, deren man sich aus DERO allergnädigsten Vergünstigung, so wohl zu Nutzen machen kann, bey frequentierung des allezeit von ganzem Herten Gutes gewünschet.

Pētera skanstis jeb Rīgas pilsētai tuvākais Keizardārzs
1790. gadā
Peterschanze oder der bey Riga gelegene nähere
Kaysers Garten. 1790
Brotze: Monumente V, 20
LU AB R

Vorgedachte beyde Brüder wiesen mich in dieser Unterredung von allem eigenen Würcken ab, und gerade hin zum Heilande, als ohne welchen man, wie sie es aus ihrer eigenen Erfahrung bezeugten, durch aus nicht zurecht kommen könnte, und wenn man sich auch zu todt wartete.

bieži to apmeklēju, vislabprātāk tādās dienās, kad dārzā bija maz apmeklētāju, kā, piemēram, pasta dienās un jo sevišķi sestdienās. Viņas Majestātei(159) šīs skaistās vietas dēļ, kas tapusi pēc viņas visužēlīgās pretimnākšanas un ir tik labi noderīga, pastaigas reizēs allāž no visas sirds vēlēju labu.

Scientifice war mir dieses auch nicht unbekant (denn man kann in thesi manches wissen, und es hernach in der application und in eigener praxi übergehen) aber meinem Herten war der Heiland bis her nicht das eigentliche object gewesen, sondern ich hatte mich im Gebet am meisten an Gott den Vater gehalten und nur bey dem Schluß deßelben mehr aus einem bloßen systematischen Kopfwissen und aus täglichem Gebrauch und Gewohnheit als von Herten die Worte: um dieses lieben Sohnes Jesu Christi willen mit angehänget. Das Verdienst Jesu und sein Blut und Todt, war mir bisher nicht eben sonderlich wichtig und nothwendig gewesen, darum mußte ich mich so plagen.

Iepriekšminētie brāļi šajā sarunā man ieteica neko pašam nedarīt un vērsties tieši pie Pestītāja, bez kura, kā viņi apliecināja no personīgās pieredzes, nekādi nevarētu tikt galā, arī ja gaidītu līdz pat nāvei.

Nun aber wurde ich über dieser Brüder Rath und Zuspruch froh, mir war so dabey, als

Zinātniski man tas bija zināms jau iepriekš (jo ir iespējams kaut ko teorētiski zināt un pēc tam neievērot lietojumā un praksē), bet manai sirdij Pestītājs pirms tam nebija tiešais lūgšanu objekts, tajās galvenokārt biju

vērsies pie Dieva Tēva un tikai pašās lūgšanas beigās vairāk sistemātisku prāta zināšanu un ikdienas lietojuma un ieraduma dēļ, nevis no sirds pievienojis vārdus: tava mīļā Dēla Jēzus Kristus dēļ. Jēzus nopelns un viņa asinis un nāve man pirms tam nebija īpaši svarīgi un nepieciešami, tādēļ man bija tik daudz jāmokās.

Tagad par šo brāļu pamudinājumu un padomu es biju priedīgs, man bija tā, it kā man tiktu atklāts liels noslēpums, kāds tas pats par sevi tiešām ir, un tiktu parādīts drošs līdzeklis manai dvēseles vajadzībai. Arī prātā guvu par to lielāku skaidrību un sirdī jutu spēku, tā ka ar prieku varēju par to runāt. Tagad man jo īpaši noderēja Luteru raksti.

Arī minētais mācītais vīrs bija liels Luteru rakstu mīļotājs. Vasarsvētku sprediķi mēs ar lielu patiku lasījām paši sev Baznīcas un Mājas postillā(160) mūsu pašu celšmei. Viņam līdzī bija toreiz tikko iznākusi Šinmeiera "Dārgumu lādīte"(161), kur bija svarīgāko Luteru rakstu vietu apkopojums un izlase, kas man ļoti patika, tāpēc es to arī iegādājos sev un izmantoju par ceļvedi, to ieteicu arī citiem evaņģēliskās patiesības mīļotājiem un viņiem to arī pagādāju.(162)

Kā students un pēc tam kā lauku sprediķotājs es jau biju lasījis Luteru, Brentija(163) u. c. rakstus, tolaik jo īpaši čakli Baznīcas postillu(164), Statija *Lutherum rediv.*(165), kā arī Zeidela(166), Krāmpera(167), Rambaha(168) un citu atsevišķi izdotus Luteru rakstus, un tagad, kad jau pats varēju iegādāties šos sējumus, es tos lasīju vēl cītīgāk un ar lielāku uzmanību. Viss, ko izlasīju simboliskajās grāmatās un Luteru rakstos, apliecināja to, ko mācīja brāļi. Es nebūt nebiju tik lētticīgs, ka būtu visu pieņēmis akli un bez pārbaudīšanas. Savā sistēmā es teorijas ziņā biju stiprs. Biju iedziļinājies ne tikai vienā, bet vairākās sistēmās un biju daudzkārt pārlasījis ne mazumu kompendiju, biju pat savām vajadzībām izveidojis izvilcumu no visiem ticības artikuliem, kuru nēsāju līdzī un izmantoju īpaši pastaigu laikā, tā ka

würde mir ein groß Geheimniß, wie es denn an sich selber ist, offenbahrt und als ein bewehrtes Mittel für meine Seelen Noth angezeigt. Ich bekam auch im Verstand mehrere Klarheit davon und fühlte dabey im Hertenzen eine Krafft, daß ich also auch mit Freudigkeit davon reden konnte. Nun kamen mir Lutheri Schriften erst recht zu statten.

Jetzt gedachter studioso war auch ein großer Liebhaber derselben. Wir lasen die Pfingst Predigt in der Kirchen und Hauß Postill(160) mit großem Vergnügen zu unserer Erbauung miteinander. Er selbst hatte Schin meyers eben damals herausgekommenes Schatzkästlein(161) bey sich, worinn die wichtigsten Stellen aus Lutheri Schriften, zusammen getragen und choisieret⁵⁶ sind, welches mich sehr ergötzte, daher ich mir es auch anschaffte, und als ein Vade mecum gebrauchete, solches auch anderen Liebhabern der evangelischen Wahrheit recommandierete und in die Händlen schaffte.(162)

Ich hatte Lutheri, Brentii(163) etc Schriften schon vorhin als studiosus und hernach auch als Prediger auf dem Lande und damals sonderlich die Kirchen Postill(164), Statii Lutheru rediv.(165) und der von Seideln(166), Cramern(167), Rambache (168) und anderen einzeln herausgegebene Stücke die Schriften Lutheri fleißig gelesen, und nun da ich mir die Tomos⁵⁷ selbst anschaffen konte, lase ich sie noch viel fleißiger und reichlicher mit vielem Aufmercken. Alles, was ich nun in denen L: L: S: S: und Schriften Luthers laß, bestätigte das, was die Brüder lehren. Ich war keinesweges so leichtgläubig, daß ich Alles ungeprüft und nur so blindlings angenommen hätte. In meinem Systemate war ich quod theoriam vest. Ich hatte nicht etwa nur ein, sondern mehrere Systemata und nicht wenige Compendia durch und wieder durch gelesen, ja ich hatte selbst für mich von allen

56 Ausgewählt (aus dem Franz.).

57 Die einzelnen (Buch-)Bände.

nedēļas laikā vismaz vienu reizi tos atkārtoju un par tiem meditēju. Es cītīgi izmeklēju brāļu mācību un rīcību un biju gandrīz pārāk sīkumains. Aplūkoju šo mācību, vai tā ir pilnīgā saskaņā ar Vienprātības grāmatu un Luterā rakstiem. Es vēroju viņu rīcības veidu, kārtību, iekārtojumu un ieražas, vai tie saskan ar mūsu luterisko kārtību un nav pretrunā ar to. Savā lielajā piesardzībā es pat lūdzu atzinumu no kāda ievērojama un slavēta teologa, kurš tobrīd vislabāk pazina brāļus un bija visneitrālākais.(169) Tajā viņš labi raksturoja brāļus un daudzas lietas pie viņiem slavēja, bet minēja arī, ka viņi ļoti neievēro grēknožēlas pirmo daļu(170). Tas man deva iemeslu brāļu priekšlasījumos un privātās sarunās ar viņiem izdibināt, vai tiešām tā ir. Taču pie brāļiem, ar kuriem man bija darīšana, pārliecinājos par gluži pretējo. Ja arī viņi neizmantoja vārdu “grēknožēla”, kas turklāt tajā nozīmē, kādā to lieto šajā gadījumā, ir neveikls apzīmējums, un neveicināja bauslības bailes, tad tomēr viņi to pašu izteica ar rakstos pamatotiem sinonīmiem un frāzēm un fundamentāli atzina ne tikai rupju grēka darbu esamību, bet arī visaptverošu grēcīgu samaitātību un neticību un turklāt atzina nepieciešamu vajadzību pēc nabadzīgas, salauzta grēcīgās sirds, un tātad viņi nevaicājās no grēknožēlas pirmās daļas, bet drīzāk tajā uztāja uz ko dziļāku un lielāku, nekā tas notiek pēc parastās mācības metodes un ierastās pestīšanas kārtības. Viņi nebūt neatstāja novārtā norūpētības un nospīstības stāvokli, kā tas redzams arī viņu dziesmā “Tu galviņa tās draudzītes” Nr. 20, 21(171), kur ir šādi vārdi: “Bet kad viens pazusts uzmostās, no grēkiem cīkst, ka viņš pats ne ko var, tik sevim izsamist, bet viņam sāp, tik skatās apkārt, stāv jau Jēzus klāt.”(172) Sk. arī dziesmā “Tu gribētu tā krusta noslēpumu mums iztulkot” Nr. 20, 21(173) un dziesmā “Kāds prieks un gods mums nabadziņiem” Nr. 11, 12, 13(174).

Viņu padoms bija nekavēties baiļu stāvoklī, bet gan tūlīt pat steigties pie Pestītāja.

articulis fidei einen extract gemacht, den ich bey mir trug und ihn sonderlich beym Spatzieren gehen brauchte, daß ich also die Glaubens=Artikel wenigstens wöchentlich einmal durch meditierete und wiederholte. Ich untersuchte alles genau, was von denen Brüdern gelehret und gehandelt wurde, und scrupulierete⁵⁸ fast allzu viel. Ich betrachtete die Lehre, ob sie mit den Symbolischen Büchern und den Schrifften Lutheri völlig harmoniere. Ich bemerkte ihre Handlungs=Weyse und Ordnung, Einrichtung und Gebräuche, ob sie mit unserer Lutherischen Verfaßung conform und ihnen nicht entgegen sey. Ich hohlete sogar von einem angesehenen und berühmten Theologo, welcher zu derselben Zeit die Brüder für andere am besten kante, und noch der unpartheischste war, aus großer Fürsichtigkeit ein responsum der Brüder halber ein.(169) In demselben wurde mir meist eine gute Beschreibung von denen Brüdern gegeben, und Vieles an ihnen gelobet, das aber an ihnen getadelt, daß sie das erste Stück der Buße(170) sehr übergingen. Diß leztere gab mir Anlaß, daß ich in der Brüder Vorträgen genau aufmerkete und in privat Unterredungen mit ihnen nachforschete, ob sich dieses auch also verhalte: Ich funde aber bey denen Brüdern mit welchen ich hier umginge, just das Gegentheil. Denn aber sie gleich das Wort BUSSE, das ohne dem nach dem Verstande, in welchem es dißfalls gebraucht wird, ein unschickliches Wort ist, nicht gebrauchten noch auf gesetzliche Angst trieben, so drückten sie es doch mit schriftmäßigen synonymi und phrasiby aus, und erkanten eine gründliche Erkenntniß nicht nur der groben Sünden-Thaten, sondern auch des gantzen sündlichen Verderbens und Unglaubens und dabey ein armes gebeugtes Sünd-Hertz vor unumgänglich nöthig, und gingen also das erste Stück der Buße nicht vorbey, sie drungen vielmehr darinnen

58 Hier: hinterfragte.

Manā skatījumā tas ir saskaņā ar Pestītāja mācību un viņa rīcību, sk. Mt 3; 9; 11:28; Lk 7; 15; 18; 23:40–43; Jņ 4; 8; 6. Es arī redzēju, ka apustuļi viņam tajā sekojuši, Apd 2; 3; 4; 9; 10; Rm 3; 4; 2Kor 1:6–7.

No tā visa man kļuva pavisam skaidrs, ka Pestītājs un viņa apustuļi, pēc viņiem vecie, krietnie skolotāji visos laikos, to vidū īpaši Luters, tāpat kā brāļi, tomēr katrs saskaņā ar savu atziņas un dāvanas mēru pēc jau Vecajā Derībā ieviestās dievišķās metodes (1Moz 3:15; Jes 45:21–25; Apd 10:43) ir norādījuši tieši uz Pestītāju un veduši pie viņa. Un tajā laikā es arī kāda studenta piemiņas albumā ieraudzīju abata Šteinmeца(175) kunga ierakstītos vārdus no jaunās dziesmas “Nu dus es kluss iekš Jēzus asins rētām”(176): “No šā laika ir visi mani darbi, voi sūdz, voi lūdz, pēc Jēzus prātu griezt.”(177) Man bija ļoti svarīgi, ka šis ievērojamais un slavenais teologs, kuru ļoti cienīju viņa izslavētās svētlaimības un celsmes rakstu dēļ, bija tik vienkārši paudis savu pieķeršanos, un es viņam no visas sirds pievienojos: “pēc Jēzus prātu griezt”. Tagad es arī sapratu, ka tas, ko biju jaunībā mācījies, ir patiesība: *Si Christum nescis nihil est si caetera discis*.²⁸ Tagad es patiešām sapratu, ka nevienā citā nav pestīšanas un cilvēkiem nav dots neviens cits vārds, kurā kļūt svētlaimīgiem, kā vien Jēzus vārds, ka neviens nevar nākt pie Tēva kā vien caur Jēzu. Jņ 14:6. Sk. arī Lutera paskaidrojumu.

Kā jau pieminēju, to es atzinu savā prātā un arī jutu kaut ko no tā savā sirdī, tāpēc tagad gribēju arī tieši pašāvēģīgi vērsties un turēties pie Jēzus kā mana Kunga un Dieva (jo līdz tam es Dievu biju iedomājies un pret viņu izturējies ļoti abstrakti). Tā kā kopš tā brīža visam bija jāklūst labākam un man vajadzēja pa īstam tuvoties Jēzum un pielūgt viņu kā

auf etwas tieferes und mehreres, als sonst nach der ordinären Lehrmethode und der gewöhnlichen Ordnung des Heyls geschiehet und huben das mühselig und beladen seyn nicht auf, wie solches auch in ihrem Liede: *Du unser auserwehltes Haupt* N 20, 21(171) *zu sehen ist, da es heißet: Wenn aber ein verlohrenes Kind vom Todt erwacht sich krümt und windt und siehst das böse böse an, und glaubst, daß es selbst nichts kann, verzagt an sich, es geht ihm aber nach* pp(172) Sihe auch in dem Lied: *Du wollest uns das Creutz Geheimniß lehren* N 20, 21(173) und im Liede *Was hätten wir vor Freude oder Ehre* N 11, 12, 13. (174)

Sie riethen aber, daß man sich nicht mit Ängstigen dabey aufhalten, sondern gleich zum Heyland eylen sollte. Ich fand solches der Lehre des Heylands und seyner Handelseweyse mit denen Sündern gantz gemäß. Sihe Mt 3; 9; 11:28, Lk 7; 15; 18; 23:40–43, Joh 4; 8:6. Ich sahe auch, wie ihm die Apostel darinn nachgefolget Apg 2; 3; 4; 9; 10, Röm 3; 4, 2Cor 1:6–7.

Es wurde mir bey alle diesem gantz klar, daß der Heyland und seine Apostel und nach diesen alte rechtschaffene Lehrer zu allen Zeiten, unter diesen aber insonderheit Luther eben so wie die Brüder, doch jeder nach dem Maaß seiner Erkenntniß und Gabe, nach der schon im Alten Testament eingeführten göttlichen methode (1Mos 3:15, Jes 45:21–25, Apg 10:43) gerade auf und zu dem Heyland hingewiesen hätten. Und eben zu derselben Zeit fand ich in einem Stamm Buch eines studiosi, daß der Herr Abt Steinmetz(175) die Worte aus dem neuen Liede: *So ruht mein Muht in Jesu* p(176) *O daß ich sonst nichts wüste und sonst nicht kenen müste als dich Herr Jesu Christ!*(177) hierin geschrieben hatte. Es war mir sehr wichtig, daß dieser ansehnliche und berühmte Theologus, der wegen seiner gepriesenen Gottseligkeit und erbaulicher Schrifften bey mir in großer Achtung stunde, einen solchen einfältigen Seuffzer von sich vernehmen ließ, ich stimte von gantzem Herten mit ihm ein: *O daß ich sonst nichts wüste*. Nun verstund ich

28 Pazīstams Johanna Būgenhāgena (1485–1558) moto: *Si Christum discis, satis est, si caetera nescis. Si Christum nescis, nihil est, si caetera discis.* – Ja pazīsti Kristu, ar to pietiek, arī ja nezini neko citu. Ja nezini Kristu, tad neko nelīdz, ja pazīsti visu citu. (Lat. val.)

savu Dievu, es tikai tagad apjautu savu neticību, proti, ka neticu Jēzum un nevaru viņam ticēt. Tikai tagad pa īstam sapratu Lutera taisnošanas artikula(178) skaidrojumu un līdzās vecajai dziesmai “Ak lūdzam Svētu Garr”(179) ļoti labprāt dziedāju arī jauno dziesmu “Ak lūdziet Dievu to Svēto Garr”(180).

auch, daß es wahr sey, was ich in der Jugend gelernet hatte: *Si Christum nescis nihil est si caetera discis.*⁵⁹ Ich fund es in der That also, daß in keinem anderen das Heyl und kein ander Name denen Menschen gegeben, darinn sie selig werden, als der Name Jesus, ja daß niemand zum Vater nahen und kommen könne, als durch Jesum. Joh 14:6. Sihe auch Lutheri Erklärung hierüber.

Dieß erkante ich nun, wie aber schon gedacht habe, im Verstande und fühlte auch etwas davon am Hertzen, daher wolte ich mich nun auch gerade und zuversichtlich zu Jesus als meinem Herrn und Gott wenden und halten (denn bisher hatte ich mir Gott sehr abstracht vorgestellt und mit ihm gehandelt). Da es aber nun am besten gehen sollte und ich mich recht zu Jesu nahen und ihn als meinen Gott anbeten wolte, so fühlte ich erst meinen Unglauben, daß ich nemlich nicht an Jesu glaubete noch an ihn glauben konte. Da lernetet ich erstlich Lutheri Auslegung des R. Artikels(178) recht verstehn, und sang nebst dem alten Lied: *Nun bitten wir den Heiligen Geist* p(179) auch das neue: *Ey bittet Gott den Heiligen Geist* p(180) überaus gerne.

59 Lebensmotto von Johannes Bugenhagen (1485–1558): *Si Christum discis, satis est, si caetera nescis. Si Christum nescis, nihil est, si caetera discis* (Wenn du Christus lehrst, genügt das, auch wenn du das Übrige nicht kennst. Wenn du Christus nicht kennst, genügt es nicht, dass du das Übrige lehrst).

Hernhūtiešu sludinātās
Jēzus Kristus asins un vāšu
teoloģijas pamatojums literatūrā
un personīgajā pieredzē
Rechtfertigung der Blut-
und Wundentheologie der
Herrnhuter aus der Literatur
und persönlicher Erfahrung
heraus

Varētu domāt: kā tas var būt, ka man nebija pietiekamu zināšanu teoloģijā un īpaši artikulā par Kristu. Jau iepriekš minēju, ka biju lasījis vairākas sistemātikas un daudzus kompendijus, patiešām varu teikt, ka zināju visus ticības artikus un artikulā par Kristu biju uzskatījis par pašu galveno, es to varēju izstāstīt ierastajā secībā, pierādīt un aizstāvēt pret oponentiem, ko arī biju izdarījis iepriekšējās eksaminācijās, eksāmenā Berlīnē un divos kolokvijos, kuros mani pārbaudīja ģenerālsuperintendents Brīnings, viens no tiem bija tieši par Kristu. Ak, lai gan ir nezin cik daudz lielu teologu, kuri artikulā par Kristu spēj saistoši

Hiebey könnte man denken: Aufsolche Weyse müße ich ja in der Theologie und sonderlich in dem articel von Christo nicht genugsame Wissenschaft gehabt haben. Ich habe zuvor schon erwehnt, wie ich mehrere Systemata und viele Compendia gelesen gehabt, ja ich kan mit Wahrheit sagen, daß ich überhaupt alle Glaubens Artikel und diesen von Christo insbesondere, als den allerwichtigsten wohl gefaßet und inne hatte, ich konte ihn in der gewöhnlichen Ordnung vortragen, beweisen und gegen die Widersprecher vertheidigen, welches ich auch in denen untergangenen Tentaminibus⁶⁰ und dem examine in BERLIN und in zweyen Colloquiis, welche der General Superintendent Bruiningk und zwar eines in specie von Christo mit mir gehandelt, bewiesen hatte. O! es mögen wol wer weiß wie viele große Theologi seyn, welche die Articul von Christo mit Lehren, Schreiben und Disputieren ausführlich aufs bündigste abhandeln und behaupten können, die dennoch Jesum als ihren Herren und Gott in ihrem Herten nicht kennen, noch an ihn glauben: Wie sich denn dieses bey manchen äußert, welche bey allem ihren Lehren und Schreiben von Christo dennoch zu widersprechen anfangen, wenn sie den Sohn Gottes als den Versöhner und Mittler des menschlichen Geschlechts, in seiner Menschlichkeit und tiefsten Niedrigkeit, darinn die Vernunft keine Schöne, die ihr gefallen könnte, an ihm siehet, abgemahlet finden. Ich hatte an meinem Theil diesen so wichtigen Glaubens-Artikel gewiß nicht oben hin tractieret. Bis 1717 hatte ich zwar auf dem Gymnasio vier Jahre das Compendium Hutteri(181) nicht anders als die Nomen der Psalter gelernet, hernach aber habe ich in öffentlichen Vorträgen und sonderlich im Collegio thetico diesen Artikel mit genauer Aufmerksamkeit angehört und dann auch in mehreren Systematibus z. E. Chemnitii loc: Theol:(182) in Bechmann(183): in Hutter(184): NB in Speneri Glaubenslehre und Lebens

60 Abgelegte theologische Vorprüfungen.

iztirzāt un pamatot mācībā, rakstos un diskusijās, bet kuri tomēr sirdī nepazīst Jēzu kā savu Kungu un Dievu un viņam netic! Tas redzams pie dažiem, kas gan māca un raksta par Kristu, bet sāk iebilst, kad ierauga Dieva Dēlu kā cilvēces samierinātāju un starpnieku atainotu viņa cilvēciskumā un visdziļākajā zemumā, kur prāts viņā neredz nekāda skaistuma, kas tam varētu būt tīkams. Es šo tik svarīgo artikulu nebiju aplūkojis virspusīgi. Līdz 1717. gadam gan četrus gadus ģimnāzijā es Hutera kompendiju(181) biju mācījis tikai kā psalmu grāmatas nomenus, taču pēc tam par šo artikulu biju ar rūpīgu uzmanību klausījis atklātās lekcijās un jo īpaši dogmatikas kolēģijā, tad arī iepazinis vairākās sistemātiskās, piem., Kemnica *locorum theologicorum*(182), Behmaņa(183), Hutera(184) un NB Špēnera ticības mācībā un dzīves pienākumos(185), kā arī daudzos kompendijos, kā Brenca katehismā(186), Dīterika lielajā katehismā(187), Breithaupt *theses credendorum atque agendorum* (188), Špēnera *tabulae catecheticae*(189), Lutera katehisma skaidrojumā, Freilinghauzena teoloģijas pamatos(190), kā arī citos atsevišķos rakstos par šo tēmu, piemēram, Frankes un Henkes rakstos.

Dažās grāmatās, it īpaši Behmaņa, Špēnera und Freilinghauzena grāmatās, es to biju izlasījis 3, 6 un pat 10 reizes un par to meditējis, arī bieži biju to jau aplūkojis kā mājskolotājs un sprediķotājs katehizācijās un sprediķos, taču tik un tā man trūka dzīvās ticības uz Jēzu kā manu Kungu un manu Dievu.

Pēdējos gados Ērgemē jau daudzkārt biju to jutis savā sirdī, bet 1739. gadā pēc Lieldienām tas man kļuva jo īpaši skaidrs, kad darbistabā ar katehūmeniem runāju par Kristu kā mūsu Kungu un Dievu. Jo uzsvērtāk es par to gribēju runāt, pierādīt to ar izteikumiem un it kā iespiest bērniem sirdīs, jo vairāk sirdī sajutu savu neticību un man kļuva pavisam skaidrs, ka vēl nepazīstu Pestītāju un viņam no sirds neticu. Katehūmenus cītīgi atlaidu nedaudz agrāk, lai vēl pirms pusdienām

Pflichten p(185) wie auch in vielen Compendii als Brentii Catechismi(186): Dieterici Catechismi: maj:(187) Breithaupt: thes: cred: at agend:(188) Speneri tabul: catech:(189) NB G: Erklärung des Catechismus Lutherii Freylinghausens Grundlegung der Theologie(190), anderer einzelner Schriften von dieser Materie Franckens und Henckens p. zu geschweigen vielmals und in manchen Büchern sonderlich Bechmanni, Speneri und Freylinghausens mal 3, 6 bis 10 mal gelesen und wohl durch meditiret auch schon häufig als Informator und Prediger in Catechisationen und Predigten abgehandelt: aber deßen ungeachtet fehlte es mir doch an dem lebendigen Glauben an Jesum als meinem Herrn und meinem Gott.

Ich hatte bisher solches sonderlich in den letzten Jahren auf ERMIS schon oftmals an meinem Herten gefühlet, aber Ao 39 nach Ostern wurde ich es besonders einmal gewahr, als ich mit Catechumeni in meiner Studier=Kammer von Christo als unserem Herrn und Gott handelte. Je nachdrücklicher ich davon zu reden und es mit Sprüchen zu beweisen und es denen Kindern gleichsam ins Hertz zudrücken suchte, je mehr fühlte ich meinen Unglauben im Herten, daß mir also gantz klar wurde, daß ich den Heyland noch nicht kennete, noch vom Herten an ihn gläubete. Ich ließ die Catechumenos mit Fleiß etwas früher ab, daß ich noch vor der Mittags=Mahlzeit eine frist haben mögte, daß ich mich deßwegen im Gebet zum Heyland selbst wenden und ihm solches klagen und sagen könnte. Ich warff mich vor ihm nieder und bekante ihm, daß ich ihn noch nicht kenne, er wolle sich doch meinem Herten selbst offenbahren. Es ging mir damals so, wie es dem seligen FRANCKEN gegangen, daß er, als er schon Magister legens(191) war, und in Lüneburg über Joh 20:31 predigen wollen, seinen Unglauben erstlich so stark fühlen müßen, daß er beynahe wäre genöthiget gewesen das Predigen unterlassen, wenn sich der Heyland

man būtu laiks, kad vērsties ar to lūgšanā pie paša Pestītāja un viņam to izsūdzēt un izstāstīt. Es noņemtos viņa priekšā ceļos un atzinos, ka viņu vēl nepazīstu, lai viņš pats atklājas manai sirdij. Tobrīd man klājās tā kā reiz svētīgajam Frankem, kad viņš, jau būdams *magister legens*(191) un Lineburgā gatavodams sprediķi par Jņ 20:31, tik stipri izjutis savu neticību, ka gandrīz vai juties spiests pārtraukt sprediķošanu, ja vien Pestītājs pēc īpaši karstām lūgšanām nebūtu atklājies viņa sirdij un viņam žēlīgi piešķīris pilnīgu ticību, par ko lasāms viņa biogrāfijā un kas bija svarīgākais notikums viņa dzīvē arī viņa paša vērtējumā.(192)

Kas attiecas uz mani, tad toreiz es netiku uzreiz sadzirdēts, bet mana sirds aizvien bija vēsta tai virzienā un visbeidzot man kļuva skaidrs un patiess, ka Jēzus Kristus ir patiess “Dievs, dzimis mūžībā no Tēva” utt.(193), un artikula skaidrojums man kļuva ļoti svarīgs.

Tajā es nostiprinājos aizvien vairāk, kad 1740. gadā pirms un pēc Vasarsvētkiem un līdz pat vēlām rudenim ceturtdienās no plkst. 10 līdz 12, balstoties uz Jņ 4:1–42, sprediķoju par ticību. Tā kā mana sirds bija īpaši iegremdējusies šajā meditācijā, tad svētdienā pēc Lieldienām man pašam radās izdevība runāt par Jņ 20:19–31. Es izmantoju Statija *Lutherum rediv.*(194), Antona *Harmonie der vier Evangelist.*(195) un *dissertat. de conversione samaritanorum*(196) un citus. Es kļuva aizvien pārliecinātāks, ka Jēzus, nabadzīgais nācarietis un galdnieks, pat tikai galdnieka zellis, kā viņu vairākās vietās dēvē Baznīcas postillā adventes 3. svētdienai Dr. Valha izdevumā(197), ir mans Kungs un mans Dievs. Tas gan bija labi un sirdī no tā man kļuva visai labi, bet man bija jāiet vēl tālāk. Man bija jātic ne tikai viņa majestātei un dievišķumam, bet arī viņa cilvēciskumam, ar kuru viņš pildīja savu vidutāja lomu, man bija jāturas pie viņa rētām un jāuzņem viņa dārgās asinis. Man vajadzēja uzlūkot Dievu pie † Jņ 3; 14; 15; 16, ticēt Dievam ar rētām, naglu vietām, ar caurdurtu sānu Jņ 20.

nicht auf gar besonderes flehentliches Bitten seinem Herten offenbahret und ihn mit einem völligen Glauben begnadiget hätte, wovon in seinem Lebenslauff etwas gemeldet und der wichtigste Umstand in seinem Leben ist, wovor er es auch selbst gehalten hat.(192)

Was mich anbelanget, so erfuhr ich damals die Erhörung nicht so gleich, mein Hertz blieb aber beständig darauf gerichtet und so wurde mir endlich klar und wahr, daß Jesus Christus wahrhaftiger *Gott vom Vater in Ewigkeit gebohren* p(193) und die Auslegung des andern Artikels wurde mir über all sehr wichtig.

Ich wurde hierinn immer mehr und mehr bevestiget als ich Ao 40 vor und nach Pfingsten bis in den späten Herbst hinein in 10 bis 12 Donnerstags Predigten über Joh 4:1–42 VOM GLAUBEN predigte. Weil mein Hertz damals selbst besonders in dieser meditation begriffen war, so bekam ich Dmn: Quasimodognt:⁶¹ über Joh 20:19–31. beym Vortrage selbst Gelegenheit dazu. Ich conferierte dabey Statii *Lutherū rediv.*(194) Antonii *Harmonie der vier Evangelist.*(195) ej: *dissertat. de conversione samaritany*(196) aliosque⁶²: Und so wurde ich deßen immer gewißer, daß Jesus der arme Nazaräer und Zimmermann, wie ihn Lutherus ja gar Zimmergeselle, in der Kirchen Postill Dmn: 3 Advent editione cum praefatione D: Walchii(197) etliche mal nennt, mein Herr und mein Gott sey. Dieses war zwar gut und mir wurde auch im Herten ziemlich wohl dabey; es sollte aber darinn noch weiter mit mir gehen. Ich sollte nicht nur seine Majestaet und Gottheit glauben, sondern mich auch an ihn in seiner Menschheit, worinn er sein Mittleramt vollführet hat, an seine Wunden sollte ich mich halten und sein theures Blut auffaßen. Gott am † sollte ich anschauen Joh: 3, 14, 15, 16 den Gott mit Wunden, mit Nägelmaalen, mit einer aufgespaltenen Seite, sollte ich glauben, Joh: 20. Nicht anders, son-

61 Dominica Quasimodogeniti = der erste Sonntag nach Ostern.

62 Und andere (Lat.).

Nekā citādi, bet tā, kā mēs dziedam: “Tu visu mīlā Galva! Ar sāpēm pārņemta... Mans prāts tev sumina. ... Ak vaidziņ!... Kāds esi nospļaudīts... Kāds esi noķēzīts... Kungs! Visu ko tu nesi... Atlūkojies jēl arī uz mani žēlodams... Pie tev man patīk stāvēt... Tā ies man labi roka, tā mans prieks ausin sāks... Parādies arīdzan... Parādies man tai ģīmī”(198). Pret to es savā sirdī jutu ne tikai neticību, bet pat pretišķību un naidīgumu. DIEVS PIE KRUSTA, RĒTAS, ASINIS – tas ir pats galvenais mūsu atjaunošanai(199) vai svētdarīšanai, vienīgais *causa medicinalis, imo causa salutis nostrae universalis et principalis, nec non meritoria, et non solum meritoria quoad extra coram Deo, sed etiam causa efficiens et efficacissime operans, quoad intra in nobis, ut non tantum propter sed etiam per vulnera salvemur et restituamur beati et sancti: causa sine qua non, sine qua nihil possit effici nec impetrari, sine qua non possemus ut christiani subsistere atque vivere, sine qua non possemus precari, edere etc: id quod tamen non exclusive interpretandum, quasi negetur Dei patris et Spiritus Sancti operatio in causa salutis nostrae. Quod enim pater agit, id agit per et propter filium et meritum illius, et proprium Spiritus Sancti opus est, ut ea, quae nobis filius promeruit, nobis offerat et afferat atque applicet, ut nostra fiant, quae aliena fuerant, quo fit, ut regeneremur, renovemur et sanctificemur etc: uti antiquus quidam Theologus orthodoxus loquitur.*²⁹

29 Dziednieciskais cēlonis, galējais mūsu vispārējās un būtiskās glābšanas cēlonis un tiešām nopelnu radošais cēlonis – ne tikai nopelna cēlonis ārēji, Dieva priekšā, bet arī aktīvais un iedarbīgi strādājošais cēlonis iekšā mūsos, lai ne tikai brūču dēļ, bet arī ar brūču palīdzību tiekam glābti un atjaunoti svētīgi un svēti: nepieciešamais cēlonis, bez kura nekas nevar tikt paveikts vai sasniegts, bez kura mēs nevarētu kā kristieši pastāvēt un dzīvot, bez kura mēs nevarētu lūgties, ēst utt.; tas tomēr nav skaidrojams izslēdzoši, it kā tiktu noliegta Dieva Tēva un Svētā Gara darbība mūsu glābšanas lietā. Proti, ko Tēvs dara, to viņš dara ar Dēla starpniecību un Dēla un viņa nopelna dēļ, un tāpat Svētā Gara darbs ir to, ko mums nopelnījis Dēls, mums piedāvāt, sniegt un pievienot, lai par mūsejo kļūst tas, kas bijis svešs, līdz ar ko mēs tiekam atdzemdīnāti, atjaunoti un darīti svēti utt., kā teicis kāds sens ortodokss teologs.” (Lat. val.) Citāta avotu nav izdevies noskaidrot.

dern so, als wir singen: *O Haupt voll Blut und Wunden - - gegrüset seist du mir. Du edles Angesichte - - wie bist du bespemt - - so schändlich zugehricht - - Nun Herr was du erduldest - - schau her hier steh ich armer - - Ich will hier bey dir stehen - - als denn will ich dich faßen in meinem Arm und Schooß. Erscheine mir - - und laß mich sehn dein Bild* p.(198) Hierüber fühlte ich in meinem Herzen nicht nur Unglauben, sondern sogar auch Widrigkeit und Feindschaft dagegen. GOTT AM CREUTZ DIE WUNDEN DAS BLUT, das solte die Hauptsache im Werck unserer Herwiederbringung(199) oder Seligmachung seyn, die einige *causa medicinalis, imo causa salutis nostrae universalis et principalis, nec non meritoria, et non solum meritoria quoad extra corā Deo, sed etiam causa efficiens et efficacissime operans, quoad intra in nobis, ut non tantū propter sed etiū per vulnera salvemur et restituamur beati et sancti: causa sine qua non, sine qua nihil possit effici nec impetrari, sine qua non possemus ut christiani subsistere atque vivere, sine qua non possemus precari, edere etc: id quod tamen non exclusive interpretandū, quasi negetur Dei patris et spiritus sancti operatio in causa salutis nostrae. Quod enim pater agit, id agit per et propter filium et meritum illius, et propriū spiritus sancti opus est, ut ea, quae nobis filius promeruit, nobis offerat et afferat atque applicet, ut nostra fiant, quae aliena fuerant, quo fit, ut regeneremur, renovemur et sanctificemur etc: uti antiquus quidam Theologus orthodoxus loquitur.*⁶³

63 Medizinische Ursache, ja sogar universelle und vornehmliche Ursache unseres Heils, und nicht allein Zwischenstand, bis wir außerhalb des Blickfelds Gottes, sondern auch wirkmächtige und aufs effektivste agierende Ursache, so weit in unserem Innerem, dass wir nicht so sehr wegen, sondern auch durch die Wunden geheilt und als selige und heilige wiederhergestellt werden: eine Ursache, ohne die nichts geschieht, ohne die nichts bewirkt und erreicht werden kann, ohne die wir nichts vermögen, wie Christen standhalten und leben, ohne die wir nicht werden beten, essen können etc.: weil es trotzdem nicht ausschließlich begriffen werden muss, wie wenn das Wirken Gott Vaters und des Heiligen Geistes in der Ursache unseres Heils verneint würde. Denn was der Vater macht, das macht er durch und wegen seines Sohnes und dessen Verdienst, und es ist eine eigen-

Jēzus MOKAS, viņa KRUSTS un NĀVE, Viņa VĀŠU ROKA, kā to formulē Luters skaidrojumā par Jes 53, ir izšķirīgais, tas, kur pastāv un balstās mūsu svētlaimība laikā un mūžībā. Jēzus asinīm ir jābūt mūsu sirdij absolūti nepieciešamai lietai, bez kuras nekādi nevar iztikt, lai tās varētu piedzīvot to pašapliecinošajā, varenajā spēkā mūsu sirdī un patiešām notiktu tā, kā mēs dziedam un lūdzam: Jēzus Kristus, Dieva Dēla, asinis mazgā mūs tīrus no visiem grēkiem. “Tā Kristus asins taisnība ir mani svārk un greznība”(200), “Tanīs asinīs tāds spēks”(201), “Atveries, mana sirdsniņa, un top par mantas vietu, Tās mantas, kas tā augstāka To zemes-debess lietu”(202) – “Jo man negribas it nekas no visām zemes malām.. Kas tev, mans Jēzus, tek un skrien no tavām vāšu alām”(203). Pie šīs atziņas vienlaikus mana galva un sirds varenī satrūcās, man kļuva neomulīgi, kad daudz dzirdēju par asins un vāšu tēmu, tam mana sirds visai pretojās. Mācītājs Lodera kungs tai laikā reiz lietoja izteicienu “Dieva Dēls Jēzus Kristus karājies pie krusta koka”, man pārskrēja šermuļi pār kauliem, jo to es klausījos ar sašutumu. Kāda garāmbraucoša hernhūtiešu māsa novēlēja manai sievai asiņu lāsīti uz sirds, un es nodomāju: kāpēc gan tieši to? Taču tai brīdī es iepazinu savu sirdi un man kļuva skaidrs, ka krusta asiņu un rētu tēma man visu mūžu visdziļākajā sirds būtībā bijusi nepatīkama, pat pretīga, it īpaši, ja par to runā nevis virspusīgi, bet nopietni, pavisam skaidri un vāciski, it kā ar asiņainu muti un naiviem vārdiem. Ka pretīgums pret asinīm cilvēkam no dabas ir ierasts un raksturīgs, parāda Ahasvers Fričs(204) savā izcilajā grāmatīņā par Kristus ciešanām, pašā sākumā, i. sadaļā.(205) Katrs, kurš sāk klausīties vai arī pats pārdomāt un nopietni runāt patiesību par izlīgumu asinīs, par vātīm, sasiņumiem un naglu rētām, kaut cik sajūtīs šo pretišķību un riebumu, ja nu vienīgi kādam vēl no kristībām sajūta par Pestītāja asinīm saglabājusies kā kaut kas patīkams. Šādas sirdis vēl dažkārt sastopamas lielajā kristiešu

Auf die MARTER Jesu, auf sein CREUTZ und TODT auf seinen WUNDEN=ARM, wie es Luther in seiner Erklärung über Jes 53 ausdrückt, solte es alles im Werck unserer Seeligkeit in Zeit und Ewigkeit ankommen, bestehen und beruhen: Das Blut Jesu solte unserem Herten eine unumgänglich nöthige und unentbehrliche Sache seyn, daß man es in seiner sich beweisenden mächtigen Krafft am Herten, eigentlich erfahren und es damit würcklich so geschehen müße, wie man betet und singet: Das Blut Jesu Christi des Sohnes Gottes macht uns rein von allen Sünden. *Christi Blut und Gerechtigkeit: das ist mein Schmuck und Ehrenkleid* p(200) *Dein Blut der edle Safft hat solche Stärke und Krafft* p(201) *Erweitere dich meines Hertzens-Schrein, du solst ein Schatz-Haus werden*(202) - - *mein größter Schatz Herr Jesu Christ ist das, was dir gefloßen ist aus deiner Wunden Höhle.*(203) Hierüber stutzte nun mein Kopff und Hertz zu derselben Zeit gar entsetzlich, es war mir nicht gemüthlich, wenn ich viel von der Blut und Wunden Materie hörete, diese Sache war mir recht *contre coeur*⁶⁴. Herr Pastor Loder brauchte zu derselben Zeit einmal diesen Ausdruck: Gottes Sohn Jesus Christus habe am GALGEN nemlich des Creutzes gehangen: es überlieff mich, da ich dieses hörete für Indignation⁶⁵ ein Schauer. Eine durchreisende herrnhutische Schwester wünschte meiner Frauen ein Tröpflein Blut aufs Hertze, da dachte ich: warum denn eben das? Ich lernet aber mein Hertz dabey kennen und wurde gewahr, daß mir die Creutzes Blut und Wunden Materie in meinem gantzen Leben im innersten Grunde

ständige Aufgabe des Heiligen Geistes, dass er das, was der Sohn uns versprochen hat, uns anbietet und heranbringt und anfügt, dass dies das Unsere werden möge, was fremd gewesen ist, damit wir wiederhergestellt, erneuert und geheiligt werden etc.: wie es ein gewisser alter orthodoxer Theologe gesagt hat. (Lat.) Die Autorschaft des Zitats konnte nicht geklärt werden.

64 Wider das Herz (Franz.).

65 Empörung, Entrüstung.

pulkā, un tām šī sajūta atkal kļūst jauna, svaiga un dzīva, baudot Svēto vakarēdienu un dziedot senās dziesmas, kurās tas izskan: “Es grēcīgs nabadziņš, es bēdīgs nabadziņš”(206), “Tos grēkus visas pasaules, Tos parādus to ļaužu”(207), “Kungs Jēzus Krist, mans mīļākais!”(208), “Piec avoši verd asini”(209), “Klaus cilvēks! ko es sakk”(210) Rīgas Dziesmu grāmatā nr. 194 un turpat nr. 219 “Sveicinātas medus dobes”(211), “Taisies, mana sirds, un posies”(212). Šādas dvēseles slēpti ir elastīgas, mīļīgas un piekāpīgas, viņas ir apzīmogotas ar Jēra asinīm un droši vien veido lielu kopumu. Šīs pasaules Ēģiptē viņas ir nodalītas un pasargātas no visa kaitējuma, pēc pirmajiem kristiešiem katoļu vidū tādi bija Bernārs(213), Ķempenes autors(214), Elgers(215), Taulers(216) un viņiem līdzīgie un evaņģēlisko vidū Luters, Mikonijs (viņa sapnis par Jēzus liki un viņa vāšu avotu ir ļoti apbrīnojams)(217), Pauls Gerhards, Ahasvers Fričs, un šajā laikā ir zināma kāda Švarcburgas grāfiene ar viņas trim meitām grāfienēm(218), kurām es varu piepulcināt arī savu māti, spriežot pēc tā, kā viņa man aprakstīta. Arī šeit, Rīgā, par tādām šajos pēdējos gados acīmredzot kļuvušas dažas vēl liegas jumpravas īsi pirms sava gala, viena no viņām bija ļoti izslāpusi pēc Pestītāja asinīm un prasījusi vakarēdienu; lai gan to nav saņēmusi, tomēr pēc dedzīgas lūgšanas viņa garā tikusi tā spirdzināta, ka ar lielu prieku apliecinājusi, ka viņas vēlme nu ir piepildīta.(219)

Šādas dvēseles var nemaz nejust tādu pretišķību pret Jēzus asinīm. Garīgi mirušos cilvēkos tā gan ir, bet viņi to nejut un nemana, līdz tiek pamodināti un nopietni noklausās sprediķi par krustu, asinīm un vātīm, un tad viņos iekustās pretestība un naids pret to. Var pat būt pamodināts un sirdī pieredzēt kādu žēlastību, bet šādu naidīgu attieksmi nepamanīt, līdz vārdi par krustu, asinīm un vātīm kļūst viņam tiešām tuvi, kā esmu dzirdējis no dažām dvēselēm, kas to piedzīvojušas, un zinu arī no savas pieredzes. Citādi es nepiegriezu

meines Hertzens eben nicht genehm, ja wol gar etwas Widriges gewesen, zumalen, wenn nicht obenhin sondern im Ernst und recht deutlich und teutsch als mit blutigem Munde mit naifen Worten davon geredet worden. Daß diß dem Menschen von Natur etwas Gewöhnliches und Eigenes sey und eine Widrigkeit und Abscheu für den Blut in ihm liege, zeiget Ahasverus Fritsch(204) in seinem vortrefflichen Büchlein von dem Leide Christi gleich im Anfang im 1sten Stück.(205) Ja es wird ein jeder, welcher die Wahrheit von der blutigen Versöhnung, von den Wunden, Beulen und Nägelmalen mit Ernst zu hören oder selbst zu betrachten und davon zu reden anfängt, etwas von dieser abhorrentz und Widrigkeit in sich fühlen, es wäre dann, daß einer das Gefühl vom Blute des Heylands noch von seiner Tauffe her, als etwas Angenehmes bey sich hätte, dergleichen Hertzen es manchmal mitten unter dem großen Hauffen in der Christenheit giebet und denen es durch die alten Lieder, welche davon thönen als: *Wo soll ich fliehen hin* p(206) *Ein Lämlein geht und trägt die Schuld* p(207) *O Jesus Christ mein schönstes Licht* p(208) *fünf Brunnlein sind* p(209) *Merck auf o Mensch was ich dir sag* p im Rīgischen Gesangbuch n: 194(210) daselbst n: 219 *Seyd gegrüßet ihr Honig Graben* p(211) *Schmücke dich o liebe Seele* p(212) und durch den Gebrauch des heiligen Abendmahls nun wieder neu, frisch und lebendig wird. Solche Seelen sind daher insgeheim von schmeidiger, liebreicher und gebeugter Art, sie sind mit dem Blute des Lammes versiegelt und dadurch werden sie wol ein großer Hauffen. In dem Egypten dieser Welt distinguirt und für allen Schaden verwahrt, wie nach denen ersten Christen unter denen Catholiken Bernhardes(213), der Autor des Kempis,(214) Elgerus(215), Taulerus(216) und ihres gleichen gewesen und unter denen evangelischen Luther, Miconius (deßen Traum von dem Leichnam Jesu und deßen Wunden-Quelle sehr merkwürdig ist), (217) Paul Gerhard, Ahasverus Fritsch und

īpašu uzmanību Jēzus izpirkuma upurim, viņa asinīm, kā tās izlietas par mūsu grēkiem, ne arī viņa vātīm, kurās tiekam pestīti, un, pat kad teksts vai darāmā lieta man prasīja to pieminēt, norādīt un īpaši par to runāt, tas notika diezgan virspusīgi un bezkaislīgi. Kad nopietni pievērsos šim jautājumam un gribēju par to runāt tā, kā biju izlasījis Luteru un citu uzticamu skolotāju rakstos un tagad arī dzirdēju *ex viva voce*³⁰ pie brāļiem, kā arī zināju no pašiem Svētajiem Rakstiem, sākumā sirdī jutu naidīgumu un pretišķību.

Pirms tam rakstu par Jēzus ciešanām man nebija trūcis: svarīgais Breithauptu Krusta sprediķis(220), Frankešs pamatīgais un celsmīgais Pasijas aplūkojums par Marka 14 un 15 un Jāņa 18 un 19(221), skaidrais Freilinghauzena ievads Kristus ciešanu aplūkojumam(222). Plašo un dziļo Rambaha apceri par Kristus ciešanām un visu Pestītāja ciešanu vēsturi(223) ikreiz biju lasījis uzmanīgi un labi izmantojis tās filoloģisko, eksegētisko un dogmatisko veikumu, bet šo galveno momentu par izpirkumu, par asinīm un vātīm, par Kristu mūsu dēļ nebiju pienācīgi, kā to prasa šīs lietas nepieciešamība un augstā cieņa, ņēmis vērā un licis pie sirds; arī minētajās grāmatās tā nemaz netiek bieži pieminēta. Tādēļ arī es agrāk Jēzus ciešanas biju vairāk uzlūkojis kā piemēru un paraugu, tā biju stāstījis arī citiem, nevis to uzskatījis un pieņēmis par galveno savas sirds un ticības objektu un šādi to pasniedzis un slavinājis arī citiem.

Bet tagad, aptuveni sākot ar 1740. gadu, Svēto Rakstu, simbolisko grāmatu un Luteru rakstu lasīšanā es jo īpaši koncentrējos uz to, vai tajos galvenokārt norādīts uz krustu, asinīm un vātīm un vai visā kristietībā, spriežot pēc liecībām, tas ir svarīgākais.

Ap to laiku reiz par šo svarīgo tēmu runāju ar kādu dižciltīgu kungu, arī viņš to gribēja izstrādāt ar prātu un to iegūt un saprast pierādījumu ceļā, bet nespēja. Viņš nekādā ziņā

zu dieser Zeit eine schwartzburgliche Gräfin nebst ihren dreyen Conotessen Töchtern(218) bekant sind, wozu ich auch meine Mutter nach der Beschreibung, die mir von ihr gemacht worden, zehlen kann. Dergleichen auch hier in Riga in diesen letzten Jahren etliche noch zarte Jungfern kurz vor ihrem Ende offenbar worden sind, davon eine sehr durstig nach dem Blute des Heylands mit Verlangung nach dem Abendmahl gewesen, womit sie auch, ob sie gleich dieses nicht erhalten, auf ein inniges Gebet, im Geist dergestalt gelabet worden, daß sie mit vielem Vergnügen bezeuget hat, wie ihr Verlangen nun erfüllt worden.(219)

Dergleiche Seelen mögen wol nichts von solcher Widrigkeit und abhorentz für dem Blute Jesu erfahren. In denen geistlich todten Menschen liegt es zwar, aber sie empfinden nichts davon und achtens nicht, bis sie erweckt werden und die Predigt vom Creutz, Blut und Wunden mit Ernst anhören, als denn reget sich in ihnen die Widrigkeit und Feindschaft dagegen. Ja man kan wol erweckt seyn und manche Gnade am Hertzen erfahren, und doch solche Feindschafft nicht ehe so merklich wahrnehmen, bis erstlich das Wort vom Creutz, Blut und Wunden einem recht nahe kommt, wie ich solches von manchen Seelen, die es also erfahren, gehöret ja aus eigener Erfahrung habe. Sonst achtete ich nicht sonderlich auf das Versohnopfer Jesu, auf sein Blut, wie es für unsere Sünden vergoßen, noch auf seine Wunden, wodurch wir heilwerden, und wenn ich selbst nach Erforderung des Textes oder wegen der abzuhandelnden Materie diese Sache nennen, anzeigen und express davon reden muste, so geschahe es ziemlich obenhin und kaltsinnig. Da ich es aber nun im Ernst betrachtete und auch so davon reden wolte, wie ich es in denen Schrifften Lutheri und etlichen bewährten Lehrern laß, und nun *ex viva voce*⁶⁶ von denen Brü-

30 Mutiski (lat. val.).

66 Hier: unmittelbar, vom mündlichen Ausdruck (Lat.).

nebija pilnīgs hernhūtiskā Pestītāja noliedzējs un ienaidnieks, viņš viņu domāja kā ārstu, kurš dziedē, un šādā izpratnē runāja par viņu itin skaisti. Bet tam, ka Pestītājs ar asinīm, vātīm, tieši ar to, ka viņš mūsu posta dēļ piekrusta noasiņojis līdz nāvei, proti, ar to visu kā ar zālēm mūsu slimībai, plāksteri mūsu grēku vātīm, mūs dziedina, palīdz un dara svētīgus, – tam viņš nespēja noticēt, un šai ziņā viņam bija tādi uzskati kā Dipelam(224), taču ne tik ļoti tīši, ka negribētu gūt labākas zināšanas. Viņa kļūda bija tikai tajā, ka viņš to no sākuma gribēja pierādītā veidā un aptvert ar prātu un tikai tad ticēt. Tagad viņš jau ir mūžībā; taču vēl pirms nāves pirms Svētā vakarēdiena saņemšanas viņš bija guvis īpašu asiņainās žēlastības izjūtu, ko apliecināja un izteica ar lielu aizrautību, daudziem vārdiem un pat asarām, klātesošajiem par lielu aizkustinājumu un izbrīnu.

Tā kā minētajā diskusijā daudz tika runāts par un pret, es pamanīju, ka šajā jautājumā sirds dziļumos man pašam nav pilnīgas drošības, lai gan tieši teorijā, jo īpaši no Langes disputa pret Puarē(225), man par izpirkumu *λυτρον*³¹ bija labi zināms. Līdzko pārnācu mājās, paņēmu rokā Biblii, lai vienā piegājienā pārlasītu kādu visu vēstuli un lūkotu, vai arī tur tik daudz tiek runāts par asinīm un vātīm un vai tas ir galvenais temats. Apzināti neizvēlējos vēstules romiešiem, galatiešiem un ebrejiem, jo tāpat jau labi zināju, ka tajās pārsvarā ir runa par izlīgumu, par Jēzus nopelnu, asinīm un nāvi; es neizvēlējos arī Jēkaba vēstuli, bet gan Pētera pirmo vēstuli. Tā man gan arī bija zināma, bet gribēju tagad uzmanīgi lasīt katru vārdu un saskaitīt, cik reižu tajā runāts par asinīm un vātīm, un vai tas ir galvenais, pat gandrīz vienīgais temats, ko tā aplūko. Lasot guvu lielu kauninājumu un vienlaikus arī pilnu pārlicību, ka Jēzus nāve un asinis ir vienīgais iemesls, vienīgās zāles jeb tā īpašā

derm hörete, auch aus der Heiligen Schrift selbst erkante, so fühlete ich erstlich Feindschaft und Widrigkeit dagegen im Hertenzen.

An Schrifften von den Leiden Jesu hatte mir es vorhin nicht gefehlt: BREITHAUPTS wichtige Creutz=Predigt(220), FRANCKENS gründliche und erbauliche Paßions Betrachtung über Marc: 14 et 15 c: und Joh: 18 et 19 c: (221), Freylinghausens deutliche Einleitung zur Betrachtung des Leidens Christi(222). RAMBACHENS weitläufftige und tiefe Betrachtung des Leidens Christi gantzer Leidens Geschichte Unseres Erlösers(223) hatte ich jedes vielmal mit aller Aufmerksamkeit durchgelesen und mir ihre philologische, exegetische und dogmatische Arbeit wohl zu Nutze gemacht: aber diß Haupt momentum von der Versöhnung, von Blut und Wunden, von CHRISTO für uns hatte ich, weil es auch in gedachten Büchern nicht eben so häufig vorkömt, nicht so, wie es der Sache Nothwendigkeit und hohe Würde erfordert hätte, bemerket und behertziget. Daher ich auch ehemals das Leiden Jesu mehr als ein exempel und fürbild theils selbst angesehen, betrachtet und gehalten, theils auch anderen es so vorgestellet habe, als daß ich es eigentlich und fürnemlich als das haupt object meines Hertzens und Glaubens an meinem Theil selbst, angesehen und angenommen und es auch anderen also vorgemahlet, angewiesen und angepriesen hätte.

Nun aber etwa von ao 40 an, merkte ich in Lesung der Schrift und der Symbolischen Bücher und der Schrifften Lutheri genau darauf, ob denn in denenselben hauptsächlich auf das Creutz, Blut und die Wunden gewiesen werde, und ob es nach dem Zeugniß im gantzen Christenthum fürnemlich darauf ankomme.

Um diese Zeit herum, sprach ich einmal mit einem fürnehmen Herrn allhier von dieser Hauptmaterie, welcher sie auch mit dem Kopff durcharbeiten und sie demonstrativisch haben und begreifen wolte, es aber nicht

31 Izpirkums, izpirkuma maksa (sengrieķu val.); sk. Mt 20:28; Mk 10:45.

lieta, ar kuru mēs kļūstam pestīti, un tas ir visas kristietības pamats, un neviens nevar piederēt pie mūsu Kunga Jēzus Kristus īstenās tautas, kurš uz viņu nebalstās.

Šī patiesība, ka viss un visos ir Kristus, proti, Krustāsistais ar savām asinīm un vātīm (Kol 3:11 un 1Kor 2:2), man tik skaidri atklājās acu priekšā gan visos Svētajos Rakstos, par kuriem kāds sentēvs saka, ka tie rakstīti ar Jēzus asinīm, gan arī Lutera rakstos, it īpaši Baznīcas postillā, bet visvairāk Palmu svētdienas sprediķī, ko šī iemesla dēļ esmu pārtulkojis latviski,(226) un Mājas postillā pasijas sprediķī, kā arī 2Moz 12 skaidrojums par Lieldienu Jēra asinīm Jes 53; Ps 118, – tik skaidri, ka pret to nedz mana sirds vairs ko varēja iebilst, nedz arī citi ko iestāstīt ar kādiem pretargumentiem. It visur bija skaidri redzams, ka tā patiesām ir: nav glābšanas nevienā citā, visu izšķir krustāsistais Jēzus, viņa vātis, viņa asiņu un nāves pieredzējums.

Brāļos es redzēju dzīvu piemēru un guvu tam skaidru pierādījumu. To aizvien ne tikai pieminēja viņu mute, bet apliecināja visa viņu būtība, dzīve un izturēšanās. Kuram gara acis bija kaut nedaudz jūtu un izpratnes par īsto kristietības lietu, tas varēja redzēt viņiem uz pieres, ka senā apustuliskā un Lutera atkalgaismā celtā mācība par asinīm un vātīm, kas bija brāļu visvairāk uzturētā mācība, pastāv ne tikai tēlos, alegorijās un mistiskos izteicienos, kā daži to skaidro senajās dziesmās un pieļauj atskaņu dēļ, bet ir tik cēla un varena patiesība, ka tas, kurš to pieņem un dabū piedzīvot varenā spēkā, tiek atbrīvots no sliktas sirdsapziņas, no grēka varas un kļūst par tik apmierinātu un svētīgu cilvēku, kas bez bailēm kalpo Dievam svētumā un taisnīgumā un vada savu dzīvi ar precīgu un možu sirdi.

Piedzīvojot to pie brāļiem, man notika saskaņā ar latīņu teicienu: *exempla plus movent quam multae regulae* (piemēri iekustina vairāk nekā daudzi priekšraksti). Viņu tik apmierinātais un svētīgais stāvoklis, kas acīmredzami nāca no atziņas par Jēzu Kristu, Krustāsisto,

konte. Er war keines weges ein gänzlicher Verläugner und Feind des herrnhutischen Heylandes, er erkante ihn als den Artzt, der da heile, und redete in diesem Verstand gantz hübsch von ihm; aber daß der Heyland durch das Blut, durch die Wunden, eben DADURCH, wie er für unsere Noth sich am Creutz zu todt geblutet hat, und zwar dadurch als durch die Artzeney für unsere Krankheit, als durch das Pflaster für unsere Sünden Wunden, uns heile, helfe und selig mache: das konte er nicht glauben und war darinn ziemlich dippelianisch(224), doch nicht so vorsetzlich; daß er nicht besser hätte wollen belehret seyn. Sein Fehler war nur, daß er es demonstriert habe und es zuerst mit dem Kopff faßen und alsdann erst glauben wolte. Er ist nun in der Ewigkeit: hat aber noch vor seinem Ende, vor Empfangung des Heiligen Abendmahls eine merkliche Empfindung von der blutigen Gnade geholt, welche er mit großem Affect und vielen Worten, ja mit Thränen, zu nicht weniger Bewegung und Verwunderung der Anwesenden bezeuget und zu erkennen gegeben hat.

Da bey erwehntem discourse vieles pro et contra geredet wurde, merkte ich, daß ich in diesem Punkte im innern Hertzens=Grunde selbst nicht recht vest wäre, ob ich ihn gleich in Theoria sonderlich aus Langii Disput: Anti-Poiret:(225) *de remtione [redemptione]* π λυτρον⁶⁷ wohl wuste; so nahm ich, so bald ich nach Hause kam, die Bibel zur Hand, um eine ganze Epistel en suite⁶⁸ durch zu lesen und zu sehen, ob denn auch so viel von Blut und Wunden darinn geredet werde, und ob solches die Hauptsache darinn sey? Die Epistel an die Römer Gal: und Ebr wehlte ich mit Fleiß nicht, weil ich ohne dem wohl wuste, daß sie hauptsächlich von der Versöhnung, von dem Verdienste Blut und Tode Jesu handelte; doch wehlete ich Jacobi Epistel auch

67 Hier: Lösegeld (Christus Opfer) (Altgriech.). S. Mt 20:28; Mk 10:45.

68 Ununterbrochen, an einem Stück (Frz.).

un viņa asiņu pieredzējuma, uz mani atstāja lielu iespaidu un modināja manī alkas pēc šāda svētīga pieredzējuma. Līdz tam es visādi biju izmeklējis pēc miera savai dvēselei, bet nekur to pilnībā nebiju atradis. Dieva žēlsirdības, žēlastības un mīlestības sajūta un Jēzus atzīšana par manu Kungu un Dievu bija manai sirdij gan tīkama un darīja zināmu prieku, tomēr es nebiju pilnīgi apmierināts, man aizvien kaut kā trūka, un beidzot es pamanīju, ka Pestītājs savā vidutāja lomā, savā asiņainajā veidolā, ar vātīm un naglu vietām ir tas, kā man vēl trūkst. Tāpēc es ilgojos pēc viņa, ļoti gribēju viņu pieredzēt un viņa vātīs saņemt dziedināšanu. Es viņu lūdzu, lai viņš man māca savu krusta noslēpumu, bieži es dziedāju: “Tavs asins, kas iztecināts, ir manis labad skrējis, Bet mans prāts ir sacietināts, Par man tu to izlējis: lai tavas utt.”(227), “Tu esi priekš mans dvēsels priekš”(228), “Lai tava karsta ciešan’ man dzen, Ak svētais Dievs! Tev dzīvot vien pa prātam, no grēkiem sargāties, Un allažīņ apdomāt lab’ Kā grūti tu man pestījs”(229), “Ak Jēzu pašu laba par prieku parādies, Tā, kā pie krusta staba tu mirdams skatījies”(230). Līdz tam es šādus pantus un dziesmas biju dziedājis tikai retumis, vairāk dziedāju par grēknožēlu, cīņu un sekošanu Kristum, bet tagad tās dziedāju no visas sirds, un dziesma no Freilinghauzena dziesmu grāmatas 2. daļas “Krustāsistais, mana sirds meklē vienību ar tevi”(231) tolaik jo īpaši derēja manai sirdij.

Pestītājs sadzirdēja manu lūgšanu; viņš ne tikai dāvāja man prātā dzīvu atziņu par izlīgumu viņa asinīs, bet arī ļāva man sirdī sajūst viņa vāšu spēku un pieredzēt viņa mīestības un asins baudījumu. Jņ 6; Flp 3 un Ebr 9 un 10 man bija jo īpaši svarīgas nodaļas. Šī iemesla dēļ tekstus no šīm nodaļām bieži ņēmu ceturtdienas sprediķiem.

Tagad es izjutu lielu prieku un pa īstam sapratu, ko Pestītājs saka par Ābrahamu Jņ 8: “Jūsu tēvs Ābrahams kļuva likšms, noprazdams, ka redzēs manu dienu, un viņš to redzēja un priecājās par to.”(232) Tā darīja Dāvids

nicht, sondern die 1ste Epistel Petri. Diese war mir zwar auch wol bekant, aber ich wolte ietzt auf ein jedes Wort merken und zehlen, wie vielmal doch BLUT und WUNDEN darinn stehe und ob denn diß die Haupt, ja fast einige Sache sey, davon darinn gehandelt werde? Ich wurde bey dem lesen sehr beschämet und zugleich überzeuget, daß der Todt und das Blut Jesu die einige Ursach, das einige Remediū⁶⁹ oder Specificum sey, wodurch wir heyl werden und dieses der Grund des gantzen Christenthums und niemand zum eigenthümlichen Volcke unseres Herrn Jesus Christus gehören könne, welcher nicht auf denselben gesetzt sey.

Diese Wahrheit, daß ALLES und in ALLEN CHRISTUS und zwar der gecreutzigte mit seinem BLUT und WUNDEN sey (Coloss 3:11 und 1Cor 2:2), lag mir so wol in der gantzen Heiligen Schrifft, von welcher ein Alt=Vater saget, daß sie mit dem Blute Jesu geschrieben sey, als auch in denen Schrifften Lutheri, sonderlich in der Kirchen Postill, allenthalben, am meisten aber in der Predigt am Palm Sonntag, die ich deßwegen ins Lettische übersetzt habe(226), und in der Hauß=Postill in deren Paßions Predigt, wie auch in denen Erklärungen 2Mos 12 vom Blute des Osterlammes Jes 53, Ps 118 da sage ich, lag mir diese Wahrheit so klar vor Augen, daß mir mein eigen Hertz nichts mehr dagegen einwenden und andere mit Gegensatz mich keines Anderen bereden könnten. Es hieß allenthalben, ja es ist so, es ist in keinem anderen das Heyl, auf den gecreutzigten Jesum, auf seine Wunden, auf die Erfahrung seines Blutes und Todes kommt Alles an.

An denen Brüdern sahe ich lebendige exempel und kriegte an ihnen einen klaren Beweis von eben dieser Sache. Ihr Mund ging nicht nur beständig davon über, sondern ihr gantzes Wesen, Leben und Wandel zeugeten davon. Wer Geistes Augen ja nur ein wenig

69 Heilmittel.

un dziedāja Lutērs: “Teic droši, nāc ar manim, eij, tos Dieva darbus raudzīt, ko Dieviņš darijs ir pie mums.”(233) To pašu vai arī ko līdzīgu pilnīgi noteikti pieredzēja Ābrahams upurēšanā uz kalna Morijas zemē, kad saņēma atpakaļ savu dēlu Īzaku par paraugu, Ebr 11:17–19. Jēzus ciešanu un nāves diena noteikti ir vislielākā baiļu un sāpju diena no visām sēru dienām, cik vien pastāvēs pasaule, bet, tiklīdz nabaga grēcinieks to uzlūko ticībā, tā viņam kļūst par īstu prieka dienu. Ābrahamam noteikti sāpēja sirds par pavēli nokaut savu dēlu, bet, tā kā viņam pēc tam tika atdarītas acis un izpratne, tad viņa ♡ sāka lēkāt aiz prieka kā Jānis mātes miesās. Un es jutu kaut ko līdzīgu šajā Krustāstīvē Jēzus Kristus atziņas atausmā manā iekšienē, un jauns pants kļuva tuvs manai ♡, tas skanēja: “Dieva Jērs pie krusta staba vienīgais dara manu ♡ liksmu, patiesi nebija man skaidrs, un jutu, ka pietrūkst kaut kā, – bet kā? Daudz domāju par to bez izjūtas, bet, kad ieraudzīju Jēru, guvu spirdzinājumu pilnīgu.”(234) No sirds dziedāju arī: “Dieva Jērs, Pats Dieva Bērns! Ne viens, kaitēs šeit jeb kādās, man tāds mīlīgs rādās.”(235)

Gefühl und Verstand von der rechten Sache des Christenthums hatte, konte es ihnen an der Stirne ansehen, daß die alte apostolische und von Luther wieder ans Licht gebrachte Lehre von Blut und Wunden, d. d. Bruder für alle andere Lehre am meisten führten, nicht in bloßen Figuren, Allegorien und mystischen Redensarten bestehe, wie sie manche in denen alten Liedern deuten und um des Reimes willen paßiren laßen, sondern daß sie eine solche edle und mächtige Wahrheit sey, daß wer sie annehme und in der Krafft zu erfahren bekomme, vom bösen Gewissen befreyet, von der Macht der Sünde errettet, und ein solch vergnügter und seliger Mensch werde, der Gott diene ohne Furcht in Heiligkeit und Gerechtigkeit und sein Leben mit fröhlichem und munterem Herten hinbringe.

Bey Wahrnehmung dieses an den Brüdern ging mir es nach dem lateinischen Sprichwort: *exempla plus movent quam multae regulae* (die exempel bewegen vielmehr als viele Vorschriften). Ihr so vergnügter und seliger Zustand, welcher bey ihnen augenscheinlich von der Erkenntniß Jesu Christi des gecreutzigten und aus der Erfahrung seines Blutes herkam, gab mir einen großen Eindruck und erweckte in mir eine Begierde zu eben einer solchen seligen Erfahrung. Ich hatte bißher auf allerley Weyse Ruhe für meine Seele gesucht, sie aber nirgends vollkommen gefunden. Das Gefühl von der Barmherzigkeit, Gnade und Liebe Gottes und die Erkenntniß, daß Jesus mein Herr und Gott sey, war meinem Herten zwar angenehm und verursachte demselben manche Freude, aber ich war doch noch nicht völlig vergnügter, es fehlte mir immer etwas und endlich merkte ich, daß der Heyland nach seinem Mittleramt, in seiner blutigen Gestalt, mit seinen Wunden und Nägelmalen eben das sey, was mir noch fehle. Daher sehnete ich mich nach ihm, ich wolte ihn nun auch gerne erfahren und durch seine Wunden heil werden. Ich bat ihn, er wolle mich doch sein

Creutzt-Geheimniß lehren, ich sang oft: *Dein Blut das dir vergossen ward, ist köstlich Gut und reine, mein ♡ hingegen böser Art und hart gleich einem Steine ach! laß doch p ite*(227) *Mein Heyland du bist mir zu lieb p p*(228) *Herr laß dein bitter Leid o laß mir nie kommen aus dem Sinn wie viel es dich gekostet daß ich erlöset bin.* (229) *Erschein mir in dem Bilde zu Trost in meiner Noth, wie du Herr Jesu Christ so milde dich hast geblut' t zu todt.*(230) Vorhin hatte ich dergleichen Verse und Lieder ziemlich sparsam und lieber Lieder von der Buße, vom Kampf und von der Nachfolge Christi gesungen, aber nun sang ich sie von gantzem Herten und das Lied im Freylinghausens Gesangbuch 2th Theil: *Gecreutzigter mein Hertze sucht im Glauben mit dir eins zu werden*(231), paßte damals besonders auf mein Hertz.

Der Heyland erhörete mein flehen; er schenkte mir nicht nur im Verstande eine lebendige Erkenntniß seiner blutigen Versöhnung, sondern er ließ mich auch im Herten die Krafft seiner Wunden fühlen und den Genuß seines Fleisches und Blutes erfahren. Das Joh 6, Phil 3 und Hebr 9 und 10 waren mir besonders wichtige Capitel. Daher ich in denen Donnerstags Predigten oft Texte daraus genommen habe.

Ich empfand nun große Freude und verstand erst recht, was der Heyland Joh 8 vom Abraham saget: Abraham ward froh, daß er meinen Tag sehen sollte und ersahe ihn und freuete sich,(232) er sprang für Freuden in die Höhe, wie David thät und Luther singt: *laßt uns frölich springen, daß wir zusammen all in ein mit Lust und Liebe singen, was Gott an uns gewendet hat*(233), diß oder doch so etwas ist dem Abraham ohne Zweifel bey der Opferung auf dem Berg im Lande Moria begegnet, da er seinen Sohn Isaac zum Vorbilde wieder bekam Hebr 11:17–19. Der Leidens und Todes Tag Jesu ist wol der gröste Angst und Schmerzens-Tag unter allen Trauer Tagen, so lang die Welt stehet, aber sobald ein armer Sünder denselben im Glauben erblickt, wird er ihm

zu einem rechten Freuden Tag. Es wird Abraham über die anbefohlene Schlachtung seines Sohnes nicht ohne schmerzliche Empfindung im Hertze geblieben seyn, da ihm aber hernach die Augen und das Verständniß geöffnet wurde, so hüpfte sein ♡ für freuden wie Johannes im Mutterleibe. Und eben so etwas fühlete ich bey dieser aufgehenden Erkenntniß Jesus Christus des Gecreutzigten in meinem Innern und ein gewißer neuer Vers war mir recht nach meinem ♡, dieser lautet also: *Gottes Lamm am Creutzes Stam, das alleine das ♡ macht froh*, war fürwahr mir gar nicht klar, und ich fühlete, es fehlt mir wo, aber wo? *Ich dachte viel an die Sache ohne Gefühl, aber da ichs Lamm erblickt bin ich durch und durch erquickt.*(234) Ich sang nun auch vom Herten: *Gottes Lamm mein Bräutigam, außer dir soll mir auf Erden nichts sonst liebers werden.*(235)

Hernhūtiešu dievgalda
svinēšana un draudzes diena
Valmiermuižā un Jērakalnā
Die herrnhutische
Abendmahlfeier und
der Gemeintag auf Wolmarshof
und auf dem Lammsberg

Šādam svētīgam pieredzējumam Pestītājs manā dvēselē galvenokārt izmantoja savu vārdu, taču ļāva gūt labumu arī no saiešanās ar hernhūtiešu brāļiem un it īpaši no diviem svarīgiem svētības brīžiem. Pirmais notika, kad 1740. gadā biju Valmiermuižā un brāļi kopā ar ģenerālieni Hallartes kundzi un viņas mājkalpotājiem, kuru vidū lielākoties bija tie paši brāļi, svinēja vakarēdienu.

Es būtu varējis iet viņiem līdzi, ja mūsu baznīcas likumu dēļ nebūtu bijis pārāk skrupulozs, jo vispār tamlīdzīgās situācijās gribēju būt pārāk pareizs un arī gribēju izvairīties no mazākajām aizdomām par baznīcas kārtības pārkāpšanu, bet man pašam un Pestītāja lietai tas bieži vien nenāca par labu. Tādēļ šis

Zu solcher seligen Erfahrung brauchte und segnete der Heyland fürnemlich sein Wort an meiner Seele, ließ mir aber dabey auch den Umgang mit denen herrnhutischen Brüdern und insbesondere zwey wichtigste Segens-Gelegenheiten bey ihnen zu statten kommen. Die erste war, als ich ao 40 eben zu einer solchen Zeit auf Wolmarshoff war, da die Brüder mit der Frau Generalin Hallartin und deren domestiquen, wozu die meisten Brüder mit gehörten, das Abend mahl hielten.

Ich hätte auch mitgehen können, wenn ich nicht wegen unserer Kirchen Gesetze allzu scrupulös gewesen wäre, wie ich denn überall in dergleichen Umständen allzu gerecht seyn und auch den geringsten Schein einer Übertretung der Kirchen Ordnung meiden wollen, mir selbst aber, wo auch des Heylands Sache dadurch oft zu nahe gethan habe. Um deßwillen war ich bey dieser heiligen Handlung nur als ein Hörender und Sehender, doch nicht ohne Seegen und Nutzen: Es wurden die Ohren und Augen nicht allein vergnügt, sondern mein ♡ fühlete und empfand auch etwas davon. Ich wurde sowol durch die gantze Handlung als auch insbesondere durch das dabey gesungene Lied: *was ists verwundte Liebe, das mich so mächtig rührt* p(236) (: worinn mir der 9te Vers am allerwichtigsten war: *Es soll dein Todt und Leiden mir stets im Hertzen seyn, ich will mit Ernste meiden, was dir und mir macht Pein, denn einmal ist nichts in der Welt, das mich noch könt erfreuen, nichts als mein Löse Geld* :) gar empfindlich bewegt und mit der Gnade des Heylandes und der Krafft seines Verdienstes, Blutes und Todes dergestalt erquicket und erfreuet, daß mir das Gefühl davon hernach immer geblieben ist, und mir mein eigen Abendmahl gehen wichtig und heilsam gemacht hat. Das Wort MEIN Lösegeld war mir überaus kräftig und fiel mir tief ins Hertz, daß ich mir es mit Gewißheit als MEIN Lösegeld zu eignen konte. Diese Gelegenheit und manche Unterredungen, welche ich mit den Brüdern von

svētdarbības laikā biju tikai klausītājs un skatītājs, bet ne bez svētības un labuma: ne tikai tika iepriecinātas manas ausis un acis, bet arī mana ♥ kaut ko no tā juta un izbaudīja. Mani aizkustināja visa darbība, jo īpaši jūtami – tai līdzī dziedātā dziesma “Kas kustina tik stipri man’ salda mīlība”(236) (9. pants man bija vissvarīgākais: “Tāpēc būs tava miršan’ man allaž prātā būt, es gribu bēgt ar bēgšan’, kas tev un manim grūt’, jo platā zemē nav ne kas, kas man tā priecinātu, kā asins taisnība.”), ar Pestītāja žēlastību un viņa nopelna, asiņu un nāves spēku es tiku tik ļoti spirdzināts un iepriecināts, ka šī sajūta man palikusi vēl joprojām, un manis paša iešana pie dievgalda man kļuvusi svarīga un svētīga. Vārdi “MANA izpirkuma maksa” iedarbojās jo īpaši spēcīgi un iekrita man dziļi sirdī, tā ka es tos varēju ar pārliecību attiecināt uz sevi: MANA izpirkuma maksa. Šis notikums un dažas sarunas ar brāļiem par kristības un vakarēdiena sakramentu īpaši panāca, ka tie, lai gan jau iepriekš tos vērtēju augstu, tomēr kļuva vēl daudz svarīgāki gan savā būtībā, gan arī spēkā un iedarbīgumā, gluži tāpat kā Lutera vienkārši ticēja un mācīja pēc Dieva vārda *κατα ρητον*³².

Otrs gadījums, kurā Pestītājs man sirdī ļāva pieredzēt tikpat jūtamu un īpašu žēlastību, bija 1743. gada februārī, kad Valmierā, Jērakalnā, biju klāt draudzes dienā. Visapkārt es sajutu tuvu Pestītāja klātbūtni un visur no tās guvu svētību, jo īpaši latviešu draudzes saiešanā. Taču vislielākais labums manai dvēselei nāca no vakara lūgšanas, ko īstenie hērnhūtiešu brāļi vēl vakarā noturēja savā starpā pēc tam, kad bija beigusies vācu saiešana, es biju vienīgais svešais, kurš tajā dīkstēja piedalīties. Tomēr starplaikā man vispirms vēl nācās ļoti jūtāmā veidā sajūst savu cieto un pat pret brāļiem noskaņoto sirdi. Pēc vācu saiešanas beigām visi aizgāja mājās vai iegāja savās istabās, un es paliku Jēra kalnā viens pats brāļu vidū, lai privātā saskarē gūtu vēl

denen Sacramentē Taufe und Abendmahl gehalten, haben mir insonderheit auch dazu gedienet, daß diese mir, ob ich sie gleich vorhin auch nicht gering achtete, doch noch viel wichtiger worden sind, so wohl nach ihrem Wesen selbst als auch nach ihrer Krafft und Würckung, gerade so wie sie Lutherus nach dem Wort Gottes *κατα ρητον*⁷⁰ einfältig weg geglaubet und gelehrt hat.

Die andere Gelegenheit, bey welcher mir der Heyland eine gleichmäsige fühlbare und merckliche Gnade an meinem Herten erfahren ließ, war, als ich ao 43 im Febr. Monat, in Wollmar auf dem Lammberg einem Gemeintag mit beywohnete. Ich empfand dabey überall die nahe Gegenwart des Heylands und hatte allenthalben einen Segen davon, besonders aber in der lettischen Gemein Versammlung. Das aber, was mir damals zum grösten Nutzen für meine Seele gewesen, war ein Abend Gebet, welches die eigentlichen herrnhutischen Brüder, als die teutsche Versammlung vorbey war, spät mit einander hielten und mich von Fremden allein dabey seyn ließen. Ich muste aber in der Zwischenzeit erstlich noch vorher mein hartes und sogar gegen die Brüder widriges Hertz auf eine gar empfindliche Weyse fühlen. Denn, da nach geschloßenen teutschen Gemein Versammlung ein jeder nach Hauß oder in sein Quartier ging, blieb ich gantz allein unter denen Brüdern auf dem Lammsberg, um mir ihren privat Umgang noch besser zu Nutz zu machen. Wir waren auf der Stube eines Bruders, wo ihrer von 8 bis 10 mit einander conversierten und jeder nach seinem Belieben mit wem und was er wolte sprach. Weil nun die Brüder in meinem damaligen Umgang mit ihnen ein ziemliches stoisches, kaltes, finsternes und nicht recht vergnügtes Wesen an mir wahrgenommen hatten; so nahm der wichtigste unter ihnen, ein in ihrer Gemeine ordinerter Prediger(237), der wegen seiner

32 “Pēc pateiktā”, burtiski (sengrieķu val.).

70 „Nach dem Gesagten“, wörtlich (Altgriech.).

lielāku labumu. Mēs bijām kāda brāļa istabā, un tur 8 līdz 10 brāļi savā starpā sarunājās un katrs pēc patikas pārrunāja, ar ko un par ko gribēja. Tā kā no toreizējās saskarsmes brāļi manī bija pamanījuši diezgan stoisku, aukstu, tumšu un ne visai apmierinātu noskaņojumu, tad viņu ievērojamākais brālis – viņu draudzē ordinēts sprediķotājs, (237) kuru es augsti cienīju viņa krietnuma un izveicības dēļ, – izmantoja izdevību un jautāja, kā man pie viņiem patīkot. Vai man labpatīkot viņu svētības saņemšanas iespējas, runas un darbošanās, un, tā kā tas pilnīgi atbilst Dieva vārdam un apustuļu darbībām, vai man nekas nav pret to iebilstams un vai tas man noder. Toreiz man vairāku brāļu ārējās darbības un saskarsme viņu mundrās gaitas un sarunāšanās dēļ nešķita pareiza, man nepatika kāds viņu izteikts vārds, kāds žests, un manā sirdī pret viņiem bija izveidojusies pretestība. Kad minētais brālis jautāja, šī slēptā pretestība izlauzās man no sirds, it kā aizsprostots avots būtu atbrīvojis sev ceļu vai arī mucai būtu izrauta spunde. Lai arī uzreiz atzinu, ka minētie no viņiem man patīk un es viņus uzskatu par Dieva bērniem, tomēr šī pretestība spēcīgi izlauzās uz āru un es vaļsirdīgi izteicos, ka dažu brāļu brīvās izturēšanās dēļ man pie viņiem ne visai patīk, un nosaucu dažus no viņiem vārdā un veltīju viņiem visai asus vārdus. Visi klātesošie brāļi apmulsā, un pēc tam arī man pašam kļuva visai baisi, kad sapratu, ko esmu pateicis. Viņi palika pavisam klusi, un tas, kurš bija man jautājis, atbildēja īsi un vienkārši: viņu sūtība nav staigāt galvu nokārušiem (238), nedz arī ārēji uzspiestas un mākslīgas pozas, bet katrs darbojas brīvi un nepiespiesti, gluži pēc sava temperamenta, tomēr bez vieglprātības un nekaunības, un, ja pēkšņi gadās kas vieglprātīgs, tas netiek atzīts un lolots. Tad nu draudzīgās attiecībās, kādas viņiem lielā uzticībā izveidojušās ar mani, nevajagot atdurties pret žestiem un tamlīdzīgām no temperamenta atkarīgām lietām, bet gan raudzīties uz viņu sirdi un izturēšanos.

Redlich- und Geschicklichkeit bey mir in vieler Achtung stunde, Gelegenheit mich zu fragen, wie es mir unter ihnen gefiel? Ob mir nun gleich ihre Seegens Gelegenheit, Vorträge und Gemeinhandlungen wohlgefielen und ich an alle dem, weil es dem Worte Gottes und denen Apostolischen Handlungen gantz gemäß war, nichts auszusetzen, ja Nutzen davon hatte; so war mir doch damals sonderlich etlicher Brüder äuserlicher Wandel und Umgang wegen ihres munteren Wesens im gehen, discursieren nicht recht gewesen, so daß ich mich bald an Wort, bald an Gebehden gestoßen, und sich dadurch eine Widrigkeit gegen sie im Hertzen entsponnen hatte. Indem mich nun gedachter Bruder fragte, so brach diese heimliche Widrigkeit im Hertzen dergestalt los, als wenn eine verstopfte Quelle geöffnet, oder einem vollen Faß der Zapfen ausgezogen würde. Denn ob ich gleich gestunde, daß mir obgemeldete unter ihnen wohlgefele, und ich sie deswegen für Kinder Gottes hielte, so brach doch ietzt gedachte widrigkeit so hefftig hervor, daß ich mit nicht geringen Unwillen frey heraus sagte, wie es mir nun einiger Brüder freyer Wandels willen nicht recht unter ihnen gefiel, dabey ließ ich gegen einen und anderen Bruder namentlich ziemlich harte Worte aus. Alle gegenwärtigen Brüder wurden darüber betreten und ich entsetzte mich hernach, da ich mich besann, selbst nicht wenig. Sie wurden unter einander gantz stille und der mich gefragt hatte, antwortete mir kurtz und bescheiden: Ihre Sache bestünde nicht in Kopfhängerey (238), noch in einem äuserlichen gezwungenen und fassionirten Wesen, sondern ein jeder handele frey und ungezwungen, gerade nach seynem temperament doch ohne Leichtsinns und Frechheit, und wo ja unversehens etwas Leichtsinns mit unterlauffe, werde es deswegen nicht gebilliget noch geheget, man müse sich also bey einem familiären Umgang mit ihnen, wie sie solchen in gutem Vertrauen mit mir gepflogen, an Gebehden und dergleichen

Pēc tam neviens vairs nebilda ne vārda, bet tas, kas ar mani bija runājis, drīz vien aizgāja, un viņam pamazām un nemanāmi sekoja citi, tā ka pēc īsa brīža es paliku sēžam viens, dziļās pārdomās un ar lielas neapmierinātības un neiecietības sajūtu sirdī. Taču drīz vien sapratu, ka esmu brāļiem izdarījis pāri, jo es neesmu pie viņiem īsti redzējis neko ļaunu, bet man bija nepieņemams tikai viņu ārējais mundrums, un mana nepatika cēlās no savdabīga svētuma un melanholiskas neiecietības, kā arī no zināmas antipātijas, jo tas neatbilda Hallei. Un tagad es sēdēju istabā viens, domāju pie sevis šo un to un nevarēju iedomāties neko citu kā vien to, ka noteikti esmu brāļus aizskāris un tagad viņi no manis vairīsies. Es nezināju, ko iesākt – vai iet pie viņiem un izlūgties piedošanu, kam es biju pārāk iedomīgs, vai arī man demonstratīvi jāiet projām un nākamajā rītā jāaizbrauc, kas gan man arī īsti nelikās labi, jo negribēju pilnībā šķirties no brāļiem, ko taču patiesi uzskatīju par Dieva bērniem. Biju lielā apjukumā un pa īstam sajutu savu ļauno sirdi. Kad nu tādā dvēseles nemierā sēdēju un biju pavisam apjucis, atnāca brālis, kurš sangviniskā temperamenta dēļ bija viens no mūdrākajiem un pret kuru es tieši biju izteicies visskarbāk; viņš mani mīļi uzrunāja, it kā no manis būtu pieredzējis tikai labu, un aicināja uz istabu pie tā brāļa, kurš bija man uzdevis to jautājumu. Kad, ienākot istabā, ieraudzīju viņa laipno vaigu, kļuvu priecīgs, bet arī visai nokaunējies par savas sirds ļaunumu un par brāļu mīlestību un lēnprātību.

Ienācis nākamajā istabā, atradu brāļus sapulcējušos un gatavus vakara lūgšanai. Dziedāts un lūgts tika ar tādu sirsniību un pazemību pret Pestītāju, ka mana tāpat jau nokaunējies sirds kļuva Pestītāja žēlastības sajūtas caurausta un pavisam mīksta, tik ļoti mainījusies, apgaismota un apmierinājuma pilna, ka visu laiku pēc lūgšanas braucienā uz Valmiermuižu un līdz pat aizmigšanai es sirdī dziedāju un nopūtos: “Ak, paliec pie manis

vom temperament herrührenden Dingen, nicht stoßen, sondern auf ihr Hertz und übriges Betragen sehen.

Hier auf sprach niemand weiter ein Wort, sondern bald, welcher mit mir gesprochen hatte, ging weg, und dem folgten die Andern alle peu à peu und unvermerkt, daß ich nach einer kleinen Weile alleine da sitzen blieb, und zwar in tiefen Gedanken, unter einem Gefühl vieler Unzufriedenheit und Ungeduld im Herten; wurde aber bald bey mir überzeuget, daß ich denen Brüdern zu nahe gethan hätte, indem ich eigentlich nichts Böses bey ihnen wahrgenommen hatte, sondern ihre äuserliche Munterkeit war mir nur zuwider, welches bey mir aus einer eigenen Heiligkeit und melancholischer Unleidlichkeit, wie auch aus einer gewissen antipathie, weil es nicht hallisch war, herkam. Ich saß aber nun alleine da und dachte diß und das, konte mir nicht anders vorstellen, als daß ich die Brüder würde offendieret⁷¹ haben, und sie mich nun meiden würden: Ich wußte nicht, was ich ihrenthalben anfangen sollte, ob ich ihnen nachgehen und abbitten sollte, wozu ich zu hoffärtig war, oder ob ich mit Manier weggehen und den anderen Morgen fortreisen solte, welches mir doch auch nicht so eben war, weil ich mich nicht gerne gantzlich von den Brüdern, als Kindern Gottes, davor ich sie dennoch hielte, trennen wolte. Ich stund in großer Confusion und muste mein böses Hertz recht fühlen. Indem ich in solcher Gemüths-Unruhe saß, und gantz verlegen war, kam ein Bruder, welcher nach seinem sangvinischen temperament einer der muntersten unter ihnen war und gegen welchen ich eben am härtesten geredet hatte, war sehr liebeich, als wäre ihm nichts als Gutes von mir widerfahren, und rief mich in eine andere Stube zu jenem Bruder, welcher mich zuvor gefraget hatte. So bald ich sein freundlich Angesicht im Eintreten in die Stube erblickte, wurde ich recht froh darüber,

71 angegriffen, beleidigt.

vienmēr, man nav lielāka prieka kā apskaut Tevi.”(239) Viņu vidū es priedīgs paliku vēl vairākas svētības pilnas dienas. Jo nākamajā dienā – sestdienā –, kad tieši bija latviešu draudzes diena, kas bija burvīga diena, un tai sekojošajā svētdienā netrūka labas celmes ne baznīcā, ne arī pārējās sanāksšanās un sarunās. Pēc tam es ar skaidru un atdzīvojušos sirdi atkal braucu uz Rīgu uz mājām, un līdz Straupei mani pavadīja ļoti mīļš brālis, kuram tur *ἐν ἀγίοις*³³ bija kas jānokārto. Tas, ko savā sirdī izjutu un piedzīvoju vakara lūgšanas laikā, man ir kļuvis par ko īpašu. Kopš tā brīža esmu ciešāk saistīts ar Pestītāju un arī brāļi man kļuvuši tuvāki, jo Pestītājs viņus pietiekami apstiprinājis manā sirdī un pilnībā atbrīvojis mani no aizkaitinājuma pret viņiem. Taču galvenokārt viņš to izmantoja, lai man atklātos sirdī savā asiņainajā mīlestībā ar visu savu nopelni, asinīm un vātīm, lai es kopā ar baznīcas tēvu varētu teikt: MANA MĪLESTĪBA KARĀJAS PIE KRUSTA(240).

aber auch wegen meines Hertzens Bosheit und über der Brüder Liebe und Sanftmuth nicht wenig beschämet.

Da ich in die andere Stube kam, fand ich die Brüder sämtlich beysammen, und zu einem Abend Gebet bereitet. Singen und Beten geschahe mit einer solchen Innigkeit und Beugung vor dem Heylande, daß mein ohnedem schon beschämtes Hertz dabey vor dem Gefühl der Gnade des Heylands durch drungen und gantz weich, ja wieder so verändert, aufgeklärt und vergnügt wurde, daß ich nach dem Gebet im fahren nach WOLMARS-HOFF und bis zum einschlafen immer im Herten sunge und seufftzete: *ach bleib mir immer so, ich bin doch niemals froh, als wenn ich dich umarme.*(239) Ich blieb noch etliche seegens-volle Tage im großen Vergnügen unter ihnen. Denn an dem folgenden Tag, als am Sonnabend war eben der lettische Gemein=Tag, welcher ein herrlicher Tag war, und den Sonntag darauf fehlte es auch weder in der Kirche noch in den übrigen Zusammenkünfften und Unterredungen nicht an guter Erbauung, hierauf reisete ich mit einem klaren und aufgelebten Herten wieder nach Riga zu Hause, und wurde von einem sehr lieben Bruder, der nun *ἐν ἀγίοις*⁷² bis Roop, wo er etwas zu verrichten hatte, begleitet. Es ist mir das, was ich bey dem Abend Gebet an meinem Herten empfunden und erfahren, gar besonders geblieben, so daß ich von da an, mit dem Heylande näher verbunden worden und die Brüder auch lieber gewonnen habe, weil sie der Heyland als seine Leuthe zur Gnüge an meinem Herten legitimiert und mich von dem Aergerniß an ihnen gantzlich befreyet hatte.

Er brauchte aber dieses alles fürnehmlich dazu, daß er sich meinem Herten in seiner blutigen Liebe mit seinem gantzen Verdienst, Blut und Wunden offenbahrte, daß ich mit jenem Alt=Vater sagen konte: MEINE LIEBE HÄNGT AM CREUTZ.(240)

33 Svēto starpā, pie svētajiem (sengrieķu val.).

72 Unter/zwischen den Heiligen (Altgriech.).

Lasīšanas pieredze un mācītāja darbs Die Lektüreerkenntnisse und Arbeit als Pfarrer

Pēdējos gados arī šajā lietā man ļoti noderējušas divas pagājušajā gadsimtā gandrīz pirms 100 gadiem sarakstītas grāmatas. Kāds Hernhūtes brālis man ieteica Hannoverē drukāto izcilo bijušā Pērnavas mācītāja Segija grāmatu ar nosaukumu “Hematoloģija”(241). Es to ilgi meklēju bez sekmēm, līdz beidzot svētigais mācītājs Elverss man to sadabūja izlasīšanai no toreizējā virsmācītāja Depkina (242) kunga. Tā kā šo grāmatu no sākuma nevarēju sameklēt, tad to reiz pieminēju savā ceturtdienas sprediķī un liku noprast, ka, ja kādam tā būtu, es būtu pateicīgs, ja man to darītu zināmu. Tad nu kāds no maniem klausītājiem atnesa Ahasvera Friča zelta grāmatīņu par Kristus ciešanām,(243) un pēc kāda laiciņa viens labvēlis no laukiem man atsūtīja Segija grāmatīņu, ko gan jau biju saņēmis no virsmācītāja Depkina kunga. Es brīnījos un ļoti priecājos par abu šo vīru skaisto atziņu un brīnišķo mācību par Pestītāja asinīm un vātīm. Viņi to noteikti uzskatījuši par ļoti nozīmīgu, jo norādījuši ne tikai svarīgākās

In denen letzten Jahren sind mir auch in dieser Sache zwey im vorigen Seculo bey nah vor 100 Jahren geschriebene Bücher sehr nützlich gewesen. Ein herrnhutischer Bruder machte mir des ehemaligen Pernauschen Pastoris – Segii treffliches Buch *Hematologia*(241) intituliert und in Hanover gedruckt bekant. Ich suchte es lange vergeblich, bis es mir endlich der selige Pastor Elvers vom damaligen Herrn Oberpastor Depkin(242) zur durchlesung procurierte⁷³. Da ich diß Buch anfänglich nicht erhalten konte, gedachte ich deßelben einmal in einer Donnerstags-Predigt und gab dabey zu verstehen, daß, wenn es jemand besäße, mir mit deßen Communication eine Gefälligkeit erzeiget würde. Darauf brachte mir einer meiner Zuhörer Ahasveri Fritschens güldnes Büchlein vom Leiden Christi(243) und nach einiger Zeit schickte mir auch ein Gönner auf dem Lande Segii Buch, da ich es schon vom Herrn Oberpastor Depkin erhalten hatte. Ich erstaunete und freuete mich höchlich über dieser beyden Männer schöne Erkenntniß und herrliche Lehre von Blut und Wunden des Heylandes. Sie müßen einen großen Geschmack daran gehabt haben, weil sie nicht nur die wichtigsten Stellen aus der Heiligen Schrifft davon angeführet, sondern auch als kluge und fleißige Brüder die kräftigsten Aussprüche aus dem Alterthum und sonderlich aus Augustini(244) und Bernhardi Schrifften, die rechte Quint essentz als den süßesten Honig heraus gezogen und zusammen getragen haben.

Der Cantzler Fritsch(245) war zwar ein großer Rechtsgelehrter und Staats-Mann, er hat aber seine große Liebe zu dieser theuren Wahrheit so wohl als seine Erfahrungheit in dieser Hauptsache des Christenthums, davon er so gründlich mit angenehmer Deutlichkeit und Einfalt geschrieben, zur Gnüge an den Tag geleget.

Es ist schade, daß diese beyde Bücher zu dieser Zeit so unbekant sind, und daß

73 Versorgte.

vietas par šo tēmu Svētajos Rakstos, bet arī seno laiku izteikumus, jo īpaši Augustīna(244) un Bernāra rakstos, kuri, būdami gudri un čakli brāļi, izvilkuši un apkopojusi pareizo kvintesenci kā vissaldāko medu.

Kanclers Fričs(245) gan bija liels tiesību zinātnājs un valstsvīrs, bet viņš ir pietiekami cēlis dienasgaismā savu lielo šīs dārgās patiesības mīlestību un pieredzi šajā galvenajā kristietības lietā, par kuru viņš tik pamatīgi uzrakstījis ar patīkamu skaidrību un vienkāršību.

Žēl, ka šīs divas grāmatas šajos laikos ir tik maz zināmas un ka jo īpaši Segija grāmatiņa nav guvusi ievēribu pie mūsdienu vidzemniekiem un varbūt pat pie Pērnavas bērniem. Jo hernhūtiešu brālis, kurš ar to jau daudzus ir atkal iepazīstinājis, to atrada kā paslēptu dārgumu kādā stūrī Tērbatā, izvilka ārā, notīrīja no daudzgadu putekļiem un sāka to izmantot daudzu celsmei savas mājas sabiedrībā.

Abas grāmatas man ļoti patika arī tādēļ, ka tās parāda, ka *αιματολογία*³⁴ (mācība par asinīm) nav jauna mācība, kā diemžēl šobrīd domā daudzi nesapratēji un pat uzskata par ķecerību, bet gan tā ir sena un visiem istenim luterāņiem un krietniem evaņģēliskiem skolotājiem visdārgākā mācība, pat viņu dārgums un augstākais mierinājums visos laikos, jo īpaši grūtos laikos – badā, karā un citās nelaimēs. Skati Segija priekšvārdu un ievēro, kā par to sprieduši un to cildinājuši toreizējie somu, Rīgas un Vidzemes ievērojamākie teologi. Tātad jau no paša sākuma, kopš atnācu uz Rīgu, Kristus, viņa KRUSTS un ASINIS bija mans īstais studiju objekts un ar katru dienu jo vairāk tas kļuva par manu galveno nodarbi, tāpēc arī mana mute sabiedrībai par to stāstīja arvien vairāk. Es nevarēju nevēstīt citiem par to, kas nodarbināja manu sirdi un ko katrā laikā uzskatīju par labu un aizvien labāku sev pašam. Tomēr man jāatzīst, ka vēl neesmu par to pateicis tik daudz, kā pats

34 Sengrieķu val.

insonderheit Segii Büchlein von denen ietzigen Liefländern und vielleicht wol gar von Pernauischen Kindern so gering geachtet wird. Denn der herrnhutische Bruder, welcher es bey vielen wieder bekant gemacht hat, fand es in Dorpat als einen verborgenen Schatz in einem Winkel und zogs hervor, sauberte es von seinem vieljährigen Staube und brauchte es bey seiner Hauß Gesellschaft zu vieler Erbauung.

Die beyden Bücher waren mir auch um deßwillen sehr angenehm, weil sie zeigen, daß auch *αιματολογία*⁷⁴ (die Blut-Lehre) keine neue Lehre sey, wofür sie leider jetzo von vielen Unverständigen will angesehen und wol gar ver ketzert werden, sondern daß dieselbe eine alte und aller ächten Lutheraner und rechtschaffener evangelischen Lehrer, allertheuerste Lehre, ja ihr Kleinod und höchster Trost zu aller Zeit und sonderlich auch bey schweren Zeiten in Hungers-, Kriegs- und anderer Noth gewesen ist. Sihe hieran Segii Vorrede und nimm auch wahr, wie es die damalige Aboische⁷⁵, Rigische und Liefländische angesehenste Theologi beurtheilet und beehret haben. Es war also von Anfang, da ich herein nach Riga kam, Christus und sein CREUTZ und BLUT mein eigentliches Studiū und wurde von Tag zu Tag immer mehr mein Hauptwerck, daher ging auch öffentlich mein Mund mehr und mehr davon über. Womit ich im Hertzen selbst umging und was ich zu jeder Zeit für mich selbst gut und immer beßer befunde, das konte und wolte ich anderen auch nicht verhalten. Doch muß ich gestehen, daß ich noch nicht so viel davon gesaget, als ich selbst erkant habe, weil ich oft solche Beschuldigungen hören muste, als predige ich nur von Jesu und nicht von Gott dem Vater, ich sage nur, glaube, glaube, glaube und zeige nicht, was man thun solle, dieses war zum Theil eine falsche und zum Theil eine absurde Beschuldigung: falsch

74 Hämatologie (Griech.).

75 Theologen aus der Stadt Åbo/Turku.

esmu atzinis, jo man bieži bijis jādzird apvainojumi, ka es sprediķojot tikai par Jēzu un ne par Dievu Tēvu, es tikai sakot, ka jātic, jātic, jātic, un neparādot, kas jādara. Šis ir pa daļai nepareizs un pa daļai absurds apvainojums. Nepareizs tas ir tādēļ, ka, sprediķojot par Kristu, vienmēr tiek runāts arī par Tēvu un par Svēto Garu un mācība par ticību vienmēr tiek saistīta ar mācību par svētdarīšanu. Absurdi bija to, kurš tik daudz sprediķo par Jēzu Kristu, Dieva Dēlu, apvainot, ka viņš nesprediķo arī par Tēvu, ja Svētie Raksti taču saka pretējo (Mt 11:27; Jņ 8:19; 12:44–45; 14:7–11; 1Jņ 2:23; Jņ 15:8; 17:6–8, 25–26; Mt 12:33; Jņ 15:1–8), proti: kas godā Dēlu, godā arī Tēvu. Un kā gan tas, kurš daudz sprediķo par ticību, varētu noklusēt par rīcību vai labajiem darbiem, ja, nostiprinot ticību, viņš taču liek pamatu labajiem darbiem vai arī pūlas stādīt tādus kokus, kam noteikti jānes labi augļi. Viņš taču cenšas klausītājus pamudināt, lai viņi kļūtu tā veidoti jeb, tā teikt, iegūtu tādu dabu, ka nevarētu citādi kā vien darīt labus darbus.

Un kurš varēs tik ļoti iegrozot sprediķi par ticību, lai klausītāji netiktu pamudināti un virzīti mīlēt Dievu pāri visam un tuvāko kā sevi pašu? Sk. Lutera priekšvārdu Vēstulei romiešiem.(246) Un cik gan bieži es neesmu klausītājiem uzsaucis: mīlēsim viņu, jo viņš mūs ir mīlējis pirmais! Cik gan daudz reižu neesmu pēc sprediķa līcis patstāvīgi dziedāt dziesmu “Kad grēki mani biedē”,(247) 7. un 8. pantu, “Dod, ka es citiem daru, Kā tu man darīj’s es””(248) utt., lai klausītāji saprastu, kādēļ viņiem tiek sprediķots par Pestītāju un uz ko viņiem norādīts pašā sprediķī. Tas tomēr netika ņemts vērā, jo skaudība aizvien vēlējās ko kritizēt un cenzēt. Lai izvairītos no šādas bļausanas un ķildošānās, es ļāvos pavedinājumam un nedeavu tik bagātīgu liecību par Jēzu Kristu, Krustāsisto, kā sirdī tiku mudināts un kā pats tiecos.

Šai laikā tomēr notika tā, ka lielāko daļu klausītāju mana sludināšana pārliecināja par evaņģēlisko patiesību un viņi kļuva izslāpuši

war sie, weil bey der Predigt von Christo immer mit vom Vater und dem Heiligen Geist geredet und mit der Lehre vom Glauben die Lehre von der Heiligung verknüpft wurde; absurd war es, daß man den, der so viel von Jesu Christo dem Sohne Gottes predige, beschuldigte, er predige nicht auch vom Vater, da doch die Schrift das Gegentheil saget, (Mt 11:27, Joh 8:19; 12:44–45, 14:7–11, 1Joh 2:23, Joh 15:8, 17:6–8, 25–26, Mt 12:33, Joh 15:1–8) daß nemlich der, welcher den Sohn ehret auch den Vater ehret: Und wie solte der, welcher viel vom Glauben prediget, das thun oder die guten Wercke verschweigen, da er vielmehr durch Aufrichtung des Glaubens den Grund zu den guten Wercken leget, oder solche Bäume zu pflanzen bemüht ist, welche nothwendig gute Früchte bringen müssen. Ein solcher sucht ja seine Zuhörer dahin zu bringen, daß sie so geartet, oder so zu sagen, so genaturet werden, daß sie nicht anders als gute Wercke thun können: Und wer wird die Predigt vom Glauben so einschränken können, daß die Zuhörer nicht solten gereizt und bewegt werden, Gott über Alles und den Nächsten als sich selbst zu lieben? Sihe hievon Lutheri Vorrede über die Epistel an die Römer.(246) Und wie oft habe ich nicht denen Zuhörern zugeruffen: laßet uns ihn lieben denn er hat uns erst geliebet! Wie vielmal hab ich nicht aus dem Lied: *Wenn meine Sünden mich kränken* p(247) N 7 und 8 *Laß mich an anderen üben, was du an mir gethan* p(248) nach der Predigt, gantz allein singen laßen, damit die Zuhörer verstehen sollen, wozu ihnen der Heyland geprediget und wohin auch in der Predigt selbst gewiesen worden. Das attendierte man aber nicht, denn der Neid wolte immer etwas zu critisiren und zu censiren haben. Damit ich nun solch Geschrey und Gezänke verhüten mögte, ließ ich mich verleiten, daß ich das Zeugniß von Jesus Christus dem Gecreutzigten nicht so reichlich ablegte, als ich im Hertenzen dazu angetrieben wurde, und selbst geneigt war.

pēc žēlastības mācības. Daži no viņiem lūdza, lai līdzās parastajai celsmes stundai sakristejā es noturu vēl kādu arī pastorātā, kas arī, kā labi zināms, notika atbilstoši noteiktajai kārtībai.

Inmittelst geschahe es dennoch, daß der größte Theil meiner Zuhörer durch das, was ich davon verkündigte, von der evangelischen Wahrheit überzeuget und nach der Gnaden Lehre begierig wurde. Manche von denenselben versuchten mich, daß ich ihnen nebst der vorhin schon gewöhnlichen Erbauungs Stunde in der Sacristey, auch im Pastorat mehr Gelegenheit zur Erbauung machen mögte, welches auch wie bekant ist, in guter Ordnung geschehe.

Hernhūtiešu celsmes stundas pastorātā Die herrnhutischen Erbauungsstunden im Pastorat

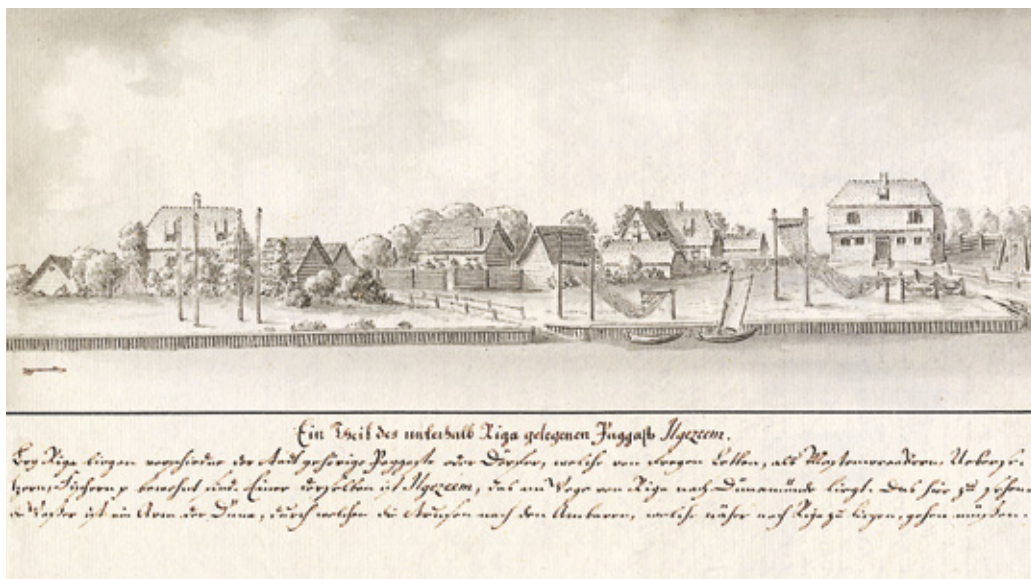
Svētdienās pastorātā es noturēju celsmes stundu latviešu gūstekņiem(249), un šī iemesla un arī manu draudzīgo attiecību dēļ ar svētīgo mācītāju Elversu par mani kļuva zināms vietējiem pilsētas latviešiem. Tādēļ mani uzrunāja divas vai trīs ģimenes no Pārdaugavas,(250) lai es pēc viņu priekšpusdienas baznīcas sanākšanas beigām, tā kā krievu dievkalpojuma(251) laikā no plkst. 10 līdz 11 slēgto pilsētas vārtu dēļ viņi tāpat nevarēja tikt atpakaļ, noturu viņiem celsmes stundu pastorātā. Viņi uzmeklēja mani, un nevis es viņus, tieši tāpat kā vācieši, kuri arī jau pirms tam bija mani uzrunājuši par celsmes stundas noturēšanu viņiem, vēl pirms biju par to domājis.

Es sāku vadīt šo celsmes stundu, ne jau lai patiktu hernhūtiešiem vai lai darītu pakal kādam kaimiņu sprediķotājam, es pat drīzāk tiem, kuri mani lūdza, izdomāju daudzus iebildumus un sarežģījumus, bet, tā kā viņi no manis neatlaidās un viņu pastāvīgajam mācītājam un biktstēvam, svētīgajam Elversam, tas bija pieņemami, ļāvos pierunāties.

Und da ich denen lettischen Gefangenen(249) sonntäglich eine Erbauungs Stunde im Pastorat hielte, so wurde ich dadurch, wie auch durch den freundschaftlichen Umgang mit dem seligen Pastor Elvers denen hiesigen Letten bey der Stadt auch bekant, daher mich zwey oder drey Familien,(250) die über die Dühna wohnhafft, angesprochen, daß ich ihnen nach Endigung ihrer Vormittags-Kirch-Versammlung, da sie ohne dem wegen dem unter dem Rußischen Gottesdienst(251) verschloßenen Thore, von 10 bis 11 Uhr, nicht auskommen konten, eine Erbauung in meinem Pastorat halten mögte. Sie suchten mich und nicht ich sie, eben so wie die Teutschen, welche mich auch wegen derer ihnen zu haltenden Stunde vorher angesprochen, ehe ich daran gedachte.

Ich übernahm die Haltung dieser Erbauungs Stunde nicht etwas denen Herrnhutern zu gefallen, oder einen benachbarten Prediger etwas nachzuäffen, ich machte vielmehr denen, die mich darum baten, viele Einwendungen und Schwierigkeiten, da sie aber inständigst bey mir darum anhielten und es ihrem ordentlichen Pastori und Beichtvater dem seligen ELVERS gantz genehm war, so ließ ich mich dazu bewegen.

Sie selbst hatten nebst mir bey der ersten Einrichtung dieser Stunde keine andere Absicht, als daß sie nur für wenige etwa 12 bis 16 Personen seyn solte, daher räumte ich auch eine kleine Stube dazu ein, worinn sonst die teutsche Versammlung für die Manns Personen gehalten wurde, in welcher aufs höchste 30 Personen Platz hatten. Es wuchß aber diese Versammlung gleich den 3ten und 4 ten Sonntag dergestalt an, daß keine Stube im Hauß war, welche die Menge der Leuthe faßen konte. Sie wurde von niemanden und von mir nicht ein einiges, weder gerufen noch sonst herbey gelockt, sondern, da diese Versammlung, so stille man sie auch anfänglich zu halten und großen Zulauff zu verhüten suchte, gleich den anderen und dritten

Daļa no lejpus Rīgas esošā Ilģuciema pagasta [1799. gadā?]

Pie Rīgas atrodas dažādi pilsētai piederīgi pagasti jeb ciemi, ko apdzīvo brīvi latvieši – mastu šķīrotāji, pārcēlāji, zvejnieki u. c. Viens no tiem ir Ilģuciems pie ceļa no Rīgas uz Daugavgrīvu.

Te redzamais ūdens ir kāda Daugavas atzeka, kas atrodas vairāk uz Rīgas pusi

Ein Theil des unterhalb Riga gelegenen Paggasts Ilgezem. [1799?]

Bey Riga liegen verschiedene der Stadt gehörige Paggaste oder Dörfer, welche von freyen Letten, als Mastenwraackern, Uebersetzern, Fischern p bewohnt sind. Einer derselben ist Ilgezem, das am Wege von Riga nach Dünamünde liegt. Das hier zu sehende Waßer ist ein Arm der Düna, durch welchen die Strusen nach den Ambaren, welche näher nach Riga zu liegen, gehen müßen.

Brotze: Monumente VIII, 27

LU AB R

Iedibinot šo stundu, viņiem nebija citas ieceres kā vien tāda, ka viņi kopā būs tikai kādas 12 līdz 16 personas, tādēļ izbrīvēju tam mazu istabu, kurā parasti notika sanāksme vācu vīriešiem un kurā varēja satilpt, augstākais, 30 personas. Bet jau trešajā un ceturtajā svētdienā uz šo sanāksmi atnāca tik daudzi, ka mājā nebija nevienas istabas, kurā viss ļaužu daudzums varētu satilpt. Nevienš, arī ne es, viņus nebija ne saucis, ne citādi vilinājis, jau no sākuma bija gribēts, lai viss notiek klusu un nebūtu liels pieplūdums, tomēr jau otrajā un trešajā svētdienā par to kļuva zināms, un sāka

Sonntag ruchtbar wurde, so kamen hernach immer mehrere herzu. Ich muß und kan denen Leuthen das Zeugniß geben, daß es bey denen meisten keine Neugierigkeit gewesen, sondern daß sie sich allesamt aufmerksam auf das Wort und in ihrem gantzen Verhalten sehr ordentlich und einer solchen heiligen Handlung so gemäß bezeiget haben, daß ich es kaum in öffentlichen Kirch=Versammlungen, wo es oft unandächtig und frey genug zugehet, irgendwo so gesehen habe. Um der Menge willen war ich genöthiget den mittelsten Boden im Hause dieser Versammlung einzuräumen, weil er gantz bequem dazu war, indem er vorne beym Eingang mit Brettern beschlagen, mit einer Oberlage und 6 Fenstern mit doppelten Flügeln versehen ist, und man auf einer bequemen Treppe hinauf gehen kan, wie ich denn auch auf beyden Seiten für Manns und Weibs Personen apart mit ordentlichen Bänken besetzen ließ, daß er also einem auditorio oder Hör=Saale, wie ich fast eben einen solchen in Halle bey dem seligen Herrn D: Michaëlis(252) frequentieret habe, ziemlich ähnlich und viel ordentlicher und bequemer war, als auf dem Lande die

Divas turīgas nevēcu zemnieku sievas no Rīgas pilsētas apkārtnes ziemas apģērbā. Kamanas gatavotas no tādiem pašiem dēļiem kā iepriekš 70. numurā aprakstītās rakstītās kamanas. Ilksis nav krāsotas, bet ir tievi koku stumbri, kam virsū vēl ir brūna miza. Latvijā vietumis arī turīgākiem zemniekiem ir tādas pašas kamanas; pierādījums, ka šāda veida transporta līdzekļi un tiem līdzīgās rakstītās kamanas ir nevēcu cilmes

Zwo unteutsche wohlhabende Bauernweiber aus der Nähe der Stadt Riga in ihrer Winter Kleidung. Der Schlitten ist von solchen Bretttern gemacht, wie die oben No 70 beschriebene Butte.

Die Fehmerstangen sind nicht gemalt, sondern es sind junge Stämme, an denen noch die braune Rinde ist. In Lettland bedienen sich auch hier und da die wohlhabensten Bauren dergleicher Schlitten; ein Beweis, daß diese Art Fahrzeuge und die ihnen ähnl. Butten undeutschen Ursprungs sind

Brotze: Monumente III, 77, Nr. 106.

LU AB R

nākt klāt arvien vairāk ļaužu. Man jādod un es varu dot liecību, ka lielākā daļa nenāca ziņkārības vadīti, bet gan visi uzmanīgi klausījās vārdos, izturējās ļoti kārtīgi un tādai svētai darbībai tik atbilstoši, kā es gandrīz vai nesmu piedzīvojis publiskās baznīcas sanāksnās, kur bieži izturas bez bijāšanas un visai brīvi. Lielā cilvēku skaita dēļ es biju spiests sanāksmēm atvēlēt mājas vidējo stāvu, tas bija ļoti piemērots, jo tur bija siju pārsegums, seši divviru logi, pie ieejas apšūts ar dēļiem un uz to varēja tikt pa ērtām trepēm, abās telpas pusēs – sievietes un vīrieši – liku novietot

Riegen sind, in welchen an manchen Orten in vorigen Zeiten die Kirch-Versammlungen, ja gar das heilige Abendmahl, als ich selbst auf Serbigall, Ermis und Karkel thun müssen, gehalten worden und hier und da noch gehalten werden, wie dann am letzten Ort eine Riege deßwegen die KIRCH-RIEGE genannt wird.

Es ging also mit dieser lettischen Versammlung auf dem Pastorats-Boden weit anders und ordentlicher zu, als sich manche vorstellten, welche von diesem Boden die rechte Idee nicht hatten, sondern sich denselben nach ihren gewöhnlichen Phantasieen und eigenen Gewohnheiten so imaginierten, als ob er einer Versammlung zur Erbauung höchst unanständig wäre. Einige brachten gar aus Bosheit schändliche Dinge davon aus. Da aber viele Herrschaften ihre Knechte oder auch ihre Diener in die Versammlung schickten, um sich recht zu erkundigen, wie es da aussehe und zuzinge, und auch sogar der General-Superintendent und Pastor Elvers diesen Boden selbst in Augenschein nahmen, und ihn gantz anders als davon geredet wurde, befunden, so verlohren solche boshaffige Erzehlungen ihren Credit und man schämte sich endlich derselben, darüber also die groben Lästerungen verschwunden.

kārtīgus solus, tā ka tā līdzinājās auditorijai vai lekciju zālei, kādu biju apmeklējis Hallē pie svētīgā Dr. Mihaelisa(252) kunga. Tas bija diezgan līdzīgs – tomēr daudz kārtīgāks un ērtāks – tām lauku rījām, kurās dažviet agrākos laikos tika noturētas baznīcas sanāksšanas, pat izdalīts Svētais vakarēdiens, kā man arī pašam nācies darīt Cirgaļos, Ērgemē un Kārķos, un šur un tur to dara vēl joprojām, tādēļ Kārķos vienu riju sauc par baznīcas riju.

Latviešu sanāksme pastorātā notika pavisam citādi un kārtīgāk, nekā iedomājās daži, kuriem par šīm telpām nebija pareizā priekšstata, bet viņi tikai vadījās no savām pierastajām fantāzijām un pašu ieradumiem, it kā celsmes sanāksmes būtu šīm telpām pavisam nepiedienīgas. Daži aiz ļauna prāta stāstīja par to nekrietnas lietas. Bet, tā kā daudzi kungi uz sanāksmēm sūtīja savus kalpus vai mājkalpotājus, lai īsti uzzinātu, kā tas izskatās un kas tur notiek, un pat ģenerālsuperintendents un mācītājs Elverss šo telpu aplūkoja savām acīm un secināja, ka tajā izskatās pavisam citādi, nekā par to tika runāts, tad šie ļaunprātīgie stāsti zaudēja ticamību un par tiem visbeidzot pat kaunējās, un ļaunās mēles izbeidzās.

Šajās un arī visās citās celsmes stundās mans paraugs bija agrākie skolotāji no Halles. Īpaši latviešu sanāksmes bija kārtīgas un nekaitēja baznīcā notiekošajām sanāksmēm, taču radīja zināmus zaudējumus vīna un alus krodziniekiem. Bez nekāda pamata, tikai aiz tīras skaudības un ļaunuma par tām sacēla nevalodas un mēģināja pret tām sacelt naidu. Baznīcas sanāksmes to dēļ kļuva manāmi vairāk apmeklētas, daudzos tika modināta un vairota interese par sprediķiem. Tas nav mans izdomājums vai tikai kaut kur sagrābstīts minējums, bet to man vairākas reizes teicis pats svētīgais mācītājs Elverss un ar prieku apliecinājis, ka daudzi no viņa draudzes tagad čāklāk apmeklējot baznīcu un uzmanīgāk nekā pirms tam ieklausoties sprediķos. Tādēļ viņš arī pats atbalstīja latviešu sanāksmes un savas draudzes cilvēku piedalīšanos tajās, par ko

In diesen und allen anderen Erbauungs-Stunden habe ich mich ganz nach dem Exempel meiner ehemaligen Lehrer in HALLE gerichtet. Es ist auch insonderheit mit der lettischen Versammlung so ordentlich und ohne Nachtheil derer Kirch Versammlungen, wiewol zu einigem Abbruch der Wein= und Bier=Schenker zugegangen, daß man dieselbe ohne alle Ursach nur aus bloßem Neid und Bosheit übel beschrieen und verhaßt zu machen gesucht hat, ja es sind die Kirch Versammlungen dadurch merklich gefördert und die Aufmerksamkeit auf die Predigten ist bey vielen erweckt und vermehret worden. Diß ist keine Erdichtung von mir, noch ein blos scheinbares Anbringen aus einem puren hören sagen her, sondern der selige Pastor Elvers hat mir solches selbst etliche mal gesaget und mit Freuden bezeuget, daß viele von seiner Gemeine nun fleißiger zur Kirche kämen und beßer als vorhin auf die Predigten merckten. Deßhalben der selige Mann auch an seinem Theil selbst für die lettische Versammlung postiert war und es approbierte, wenn sie von seinen Zuhörern besucht wurde, wovon er sich auch etwas in einem Brieff an die Commission wegen der herrnhutischen Sache hat mercken lassen.

Als der damalige Vice-Gouverneur von Jerepkin(253) auf hohen Befehl veranstalten mußte, daß die auf dem Lande an ein paar Orten besonders erbaute Versammlungs=Häuser versiegelt würden; so thät er auch wegen dieser lettischen Versammlung beym Kayserlichen General Gouvernement Anregung, daß sie mögte verboten werden. Da dieses aber wuste, was es mit dieser und denen anderen Versammlungen in meinem Hause für eine Beschaffenheit hatte, und es als eine gute und erbauliche Sache ansah, so stattete es, ohne etwas an mich gelangen zu lassen, an den Herrn Vice-Gouverneur diesen Bericht ab, daß ich diese Versammlungen als ordentlicher Pastor bey der Crons=Kirche in guter Ordnung unserer evangelischen Religions-form

viņš arī rakstījis vēstulē hernhūtiešu lietas izmeklēšanas komisijai.

Kad toreizējais vicegubernators fon Jerepkins(253) pēc augstas pavēles lika aizzīmogat laukos pāris vietās speciāli celtos saiešanas namus, viņš rosināja ķeizariskajai ģenerālgubernatūrai aizliegt arī šo latviešu sanākšanu. Bet, tā kā gubernatūrā zināja šo un citu sanāksmju raksturu manās mājās un uzskatīja to par labu un celsmīgu lietu, tad, mani neiesaistot, uzrakstīja vicegubernatora kungam ziņojumu, ka es šīs sanāksmes noturu kā pastāvīgs kroņa baznīcas mācītājs, labā kārtībā saskaņā ar mūsu evaņģēliskās reliģijas formu un šī darbība ietilpst manos amata pienākumos, tā ka šai lietā mani nevar traucēt, tādēļ vicegubernatora kungam nebūtu iemesla šajā sakarā vērsties pie ķeizariskās ģenerālgubernatūras. Taču, tā kā latviešu sanākšana bija tik spēcīga un skauģi par to mēļoja, tad Viņa Ekselence gribēja iegūt visprecīzākās ziņas un atsūtīja trīs ievērojamus un lietpratīgus virsniekus, kuri pilnībā pārvaldīja latviešu valodu, no kuriem kā aculieciniekiem viņš varēja sagaidīt svarīgāko un uzticamāko liecību. Viņiem bija kādreiz negaidot jāatnāk uz šo sanākšanu un viss jānoklausās no sākuma līdz beigām, precīzi jānovēro un pēc tam par to jāsniedz patiess ziņojums. To viņi arī izdarīja un sagatavoja vicegubernatora kungam tādu ziņojumu, ka Viņa Ekselencei bija jābrīnās, kā par to varējušas izplatīties tik nepatiesas runas, un viņš neko tālāk nepasāka. Ķeizariskās ģenerālgubernatūras ziņojumu viņš nosūtīja Viņas Majestātei.

gemäß, hielte und darinn thät, was mein Amt mit sich brächte, daß ich also darinn nicht könnte gestöret werden, daher funde zwar der Herr Vicegouverneur nicht Ursach bey dem K. General Gouvernement deßwegen weiter etwas anzubringen: Weil aber die lettische Versammlung so stark war, und von Neidern übel berüchtiget wurde, so wollten sich Ihre Excellence derselben doch aufs Genaueste erkundigen, und beorderten drey ansehnliche und der Sache verständige Officiere, die der lettischen Sprache vollkommen kundig waren, von denen er also als Augen=Zeugen das wichtigste und zuverlässigste Zeugniß erwarten konnte, daß sie einmal unversehens in diese Versammlung kommen und alles von Anfang bis zu Ende mit anhören und genau beobachten und hernach einen wahren Rapport davon abstatten musten: Welchem sie auch nachgekommen und dem Herrn Vice-Gouverneur solchen Rapport gethan⁷⁶, daß Ihro Excellence sich verwundert haben, wie man solche unrichtige Reden davon habe ausbringen können, und haben nichts weiter dagegen urgirt⁷⁷. Den Bericht des K. General Gouvernements aber hat Er Ihro Majestät übersandt.

76 Bericht erstattet.

77 Unternommen.

Izmeklēšanas process

Der Untersuchungsprozess

Un tomēr šis sanākšanas it kā bija galvenais iemesls un apstākļi, kāpēc arī man bija jāstājas komisijas priekšā, kura bija saaicināta Valmierā hernhūtiešu lietas izmeklēšanai, ko godājamā ķeizarišķā ģenerālgubernatūra bija norīkojusi pēc uzstājīgiem bruņniecības lūgumiem, kura pa daļai bija lieli hernhūtiešu brāļu pretinieki un dedzīga niknuma pilni pret šiem Dieva pamodinātajiem ļaudīm.

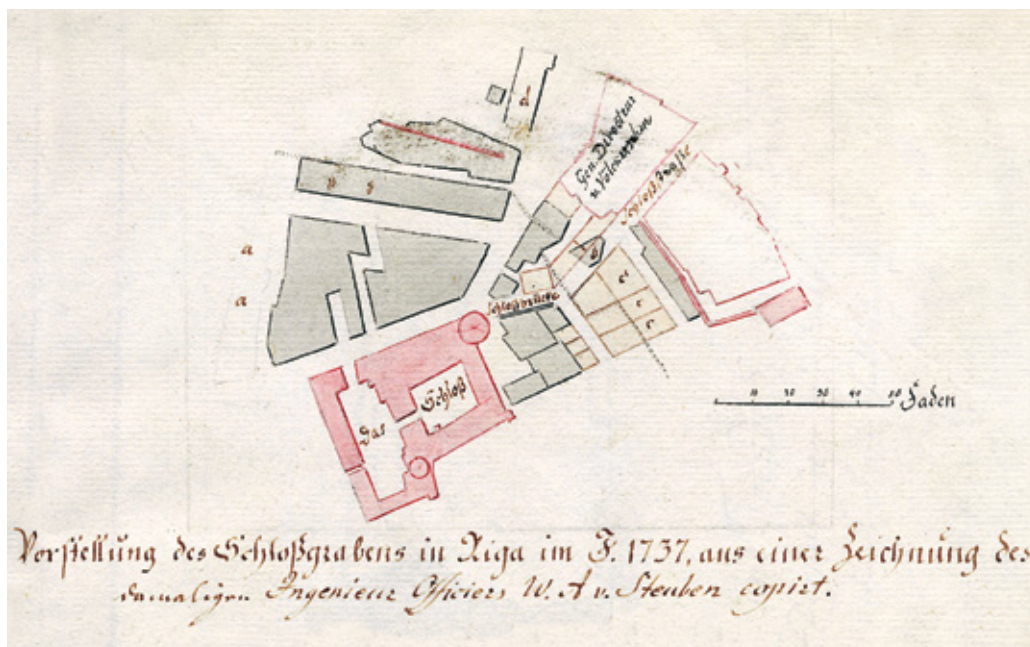
Izmeklēšanā manis uzklaušīšanu sāka uzreiz ar šīm latviešu sanāksnām. Es sniedzu pilnu ziņojumu, kā šis sanāksšanas sākušās un kā tās notikušas, saskaņā ar šeit sniegto aprakstu. Visbīstamākais tajā šķietot iesniegtā apsūdzība, ka es esot izveidojis Pārdaugavas hernhūtiešu iestādījumus(254) un esot darījis tamlīdzīgas mūsu reliģijā nepieņemamas lietas, bet tas viss nebija patiesība, tādēļ nekas no tā nebija pierādāms. Arī kāda hernhūtiešu

Es **muste aber gleichwol** diese Versammlung die Hauptursache und Gelegenheit seyn, daß man mich auch vor die Commission zog, welche wegen Untersuchung der herrnhutischen Sache auf WOLLMAR saß, die auf anhaltendes Bitten der Ritterschafft, die zum Theil sehr wider die Herrnhutischen Brüder und wider die durch diese von Gott erweckte Leuthe aufgebracht und im feuer war, von E. erlaucht K. General Gouvernement⁷⁸ war verordnet worden.

Die Untersuchung, welche man mit mir hielte, wurde gleich von dieser lettischen Versammlung angefangen. Ich gab völligen Bericht, wie sich diese Versammlung angefangen habe und wie sie gehalten worden, nach der jetzt gethanen Beschreibung davon. Das was das Gefährlichste dabey schiene, war dieses, daß angegeben war, ich hätte sonderlich über die Dühne Herrnhutischen Einrichtungen(254) gemacht und dergleichen in unserer Religion nicht thuliche dinge vorgenommen, es war aber alles so unwahr, daß nichts davon konte bewiesen werden, und was aus einem von einem herrnhutischen Bruder geschriebenen und von einer particulär Person aufgefangenen, und gantz wider aller Völcker Recht erbrochenem Brief(255), dahin gedeutet werden wolte, hatte offenbar einen gantz anderen Sinn. Die hochlöbliche Commission war zwar mit vielen relationē und Beschuldigungen gegen inquisitor überhäufft, aber nirgend mit hinlänglichen Beweiß versehen, ja gar mit groben und handgreifflichen Lügen hintergangen worden. Meine Versammlungen waren etwas allgemeines und die Thüren stunden jedmann sonderlich in der Versammlung auf dem Boden sperr weit offen.

2tns wurde inquiriert. Ob und warum ich auf Ermis einen herrnhutischen Bruder bey mir gehabt hätte? Ich brachte hierüber eben das bey, was ich eben davon erwehnt habe: nemlich, weil der Herr Graf von Zinzendorff

78 Ehrwürdigen erlauchten Kaiserlichen (russ.) Generalgouvernement.

Rīgas Pilsgrāvja attēls 1737. gadā, kopēts no toreizējā inženiervirsnieka V. A. fon Šteibena zīmējuma
 Vorstellung des Schloßgrabens in Riga im Jahr 1737,
 aus einer Zeichnung des damaligen Ingenieur Officiers
 W. A. v. Steuben copirt.
 Brotze: Monumente III, 11
 LU AB R

brāļa rakstīta vēstule(255), ko pretēji jebkurām tautu tiesībām bija pārtvērusi kāda sevišķa persona, acīmredzami bija jāsaprot pavisam citādi, nekā tā tika skaidrota. Augsti godājamajai komisijai gan bija daudz ziņojumu un apsūdzību iztauļājamajiem, bet nekam nebija sagādāti pietiekami pierādījumi, drīzāk tā bija pievilta ar rupjiem un klajiem meliem. Manas sanāksšanas bija visiem pieejamas, un durvis, jo īpaši sanāksmēs pastorāta ēkā, bija atvērtas jebkuram.

Otrkārt, tika jautāts, vai un kādēļ pie manis Ērgemē bijis hernhūtiešu brālis. Mana

von dem Herrn General Superintendenten selbst für orthodox erklärt worden wäre und ich ihn selbst auch so befunden hätte; so habe ich kein Bedencken tragen können, da ich eines catecheten sehr benöthiget und ein solcher sonst nirgends zu bekommen gewesen wäre, einen Bruder aus der Gemeine dazu zu verlangen, welchen ich auch bekommen habe: da dieser aber die lettische Sprache erstlich habe erlernen müßen, so habe er noch nichts als Catechet bey mir verrichten können, sondern er sey nur bey meiner Wirtschafft zur Hülff gewesen.

3tens hatte man schon mit bey einigen herrnhutischen Brüdern scharffe Untersuchung meinewegen gehalten, ob ich nicht ein recipierter herrnhutischer Bruder wäre: gleichwie ich es aber nicht war, so hatte man ein solch Geständniß von keinem Bruder wie sehr man auch darauf gedrunge hatte, erhalten können, daher war wol die Frage, welche man dißfalls an mich thät, mit gröstem Fleiß ausgenommen worden: Ob ich die herrnhutische Brüder, Brüder nenne und auch so an

atbilde bija tāda, kādu jau esmu minējis: tā kā grāfu Cincendorfa kungu pats ģenerālsuperintendenta kungs bija atzinis par ortodoksālu un tās bija arī manas domas, man nebija nekādu šaubu, pie tam man bija ļoti nepieciešams katehēts un tādu nekur citur nevarēju sameklēt, tāpēc lūdzu no draudzes atsūtīt brāli, kuru tad arī dabūju. Tā kā viņam latviešu valoda bija vēl tikai jāmacās, viņš kā katehēts pie manis vēl neko nevarēja paveikt, bet tikai palīdzēja manā saimniecībā.

Treškārt, daži hernhūtiešu brāļi jau bija stingri iztaujāti par mani, vai es neesmu kļūvis par īstenu hernhūtiešu brāli, bet, tā kā es tāds nebiju, tad ne no viena brāļa nevarēja panākt šādu atzišanos, lai arī kā viņi tiktu spiesti. Tādēļ šoreiz man pašam uzdeva ļoti rūpīgi sagatavotu jautājumu: vai es hernhūtiešu brāļus saucot par brāļiem un tā arī viņus uzrunājot rakstos? Man bija jāatbild apdomīgi, lai ar vienkāršu "jā" nedotu iemeslu skaidrojumam, kāds man neatbilst, tādēļ atbildēju šādi: visus, kuri ir Dieva, mana Tēva, bērni, es uzskatu par saviem brāļiem. Hernhūtiešu brāļus, ar kuriem es saejos un kuriem rakstu, es pazīstu kā tādus, tādēļ es viņus saucu par brāļiem un tā arī viņiem rakstu.

Pie tā tad arī palika. Un līdz pat šai stundai es nepazīstu nevienu citu brālību kā to, par kuru dzied dziesmā "Jūs bērni Tā Augstākā! kā ar jums klājās?" (256), sk. Rogala dziesmu grāmatā Nr. 376 un 375 (257).

Ceturtkārt, tika pieprasīts, lai es nosaucu un precizēju to personu vārdus, kuras apmeklējušas manas sanāksmes. Tas man pa daļai bija pilnīgi neiespējami, jo nepazinu gandrīz nevienu personu, vismazāk jau latviešu vidū, nedz arī zināju viņu vārdus, turklāt pašreizējā attāluma dēļ arī nevarēju viņiem tos paprasīt, pa daļai man tas likās ļoti aizdomīgi un pretēji augsto priekšstāvju nodomam, jo komisijai šajā gadījumā nebija tālāku uzdevumu kā tikai uzzināt tās personas un vārdus, kuri, kā baumoja, šai zemē pārgājuši pie hernhūtiešiem un iestājušies viņu draudzē. Bet

sie schreibe? Ich muste mit circumspection⁷⁹ antworten, damit ich nicht mit einem simplen Ja, Anlaß zu einer Deutung, die nicht auf mich passete, geben mögte, daher antwortete ich solcher Gestalt: Alle diejenige, welche Kinder Gottes meines Vaters sind, halte ich für meine Brüder, die herrnhutischen Brüder mit welchen ich umgehe und an die ich schreibe, kenne ich als solche, daher nenne ich sie Brüder und schreibe auch so an sie. Dabey blieb es. Und ich weiß auch bis diese Stunde von keiner weiteren Brüderschafft als von einer solchen, wie sie im Liede: *Ihr Kinder des Höchsten, wie stehts um die Liebe* (256) p beschrieben ist. Sihe Rogals Gesangbuch N. 376. conf: num: 375. (257)

4. Wurde verlangt, daß ich die Namen derer, welche meine Versammlungen besuchen aufgeben und specificiren solte.

Diß war mir theils eine pure Unmöglichkeit, weil ich die allerwenigsten Personen, sonderlich von denen Letten kante noch ihre Namen wuste, sie auch wegen der ietzigen Entfernung von ihnen, nicht erfragen konte, theils kam mir solches sehr bedenklich vor und schiene mir dem Sinn der hohen Obern gantz zu wider zu seyn, weil die Commission dieß falls keine weitere Ordre hatte, als sich nur derer Personen und Namen zu erkundigen, welche, wie spargieret⁸⁰ wurde, im Lande zu denen Herrnhuthern und deren particulären Gemeinde übergetreten wären. Es waren aber von dergleichen Leuthen unter allen denen, welche meine teutsche und lettische Versammlungen besuchten, sonst kein einziger zu finden, als ein ordentlicher herrnhutischer Bruder, der sich damals mit seiner Frauen etliche Jahre hier aufhielte und seine Handthierung getriebe (258), und ein Kauffmann, welcher ehemals eine zeitlang in Herrnhuth gewesen, nun aber hier wohnte und Bürger war. (259)

79 Umsichtigkeit.

80 Ausstreuen, verbreiten.

manu vācu un latviešu sanāksmju apmeklētāju vidū tādu nebija neviena vienīga kā tikai viens īstens hernhūtietis brālis, kurš tolaik šeit jau daudzus gadus dzīvoja ar sievu un darbojās savā arodā,(258) un kāds tirgotājs, kurš kādu laiku sabijis Hernhūtē, bet tagad dzīvoja šeit un bija pilsonis(259).

Viņi abi komisijai jau tāpat bija zināmi, un viņu vārdus es arī nenoklusēju, bet bez viņiem nebija neviena, kurš formāli būtu saistīts ar hernhūtietis draudzi. Dažām personām tikai brīžiem bijusi saskare ar šeit cauri braucošiem brāļiem un tiem diviem, kuri šeit dzīvoja pastāvīgi, bet vislielākajai daļai brāļi nebija pazīstami nemaz, daudzi pat no viņiem cītīgi vairījās, un viņiem nekas tādēļ netika pārņemts, nedz arī viņus mēģināja pierunāt uz sadraudzību.

Tā kā redzēju, ka vārdu nosaukšana, uz ko tika uzstāts par spīti visiem maniem iebildumiem, varētu tik daudzus bez iemesla pakļaut apsūdzībai un augstākstāvošajiem varētu tikt ziņota nepatiesība, tad par aizsegu izvēlējos ģenerālgubernatūru un centos uzminētā pamata atteikties no vārdu nosaukšanas un precizēšanas, un tam sekoja lēmums, kas šo lietu izšķīra ļoti gudri un taisnīgi, un tas bija šāds: man gan jānosauc vācu personu vārdi, kurus zinu, bet viņus neapsūdzēs un arī neuzskatīs par piederīgiem pie hernhūtietis draudzes. Es nosaucu aptuveni 30 personas, jo citi vismaz pēc vārda man nebija zināmi. Pašu sanāksšanu ķeizarišķā ģenerālgubernatūra akceptēja un vēl neaizliedza, līdz to izdarīja ķeizarišķā virskonsistorija, kas minētajā komisijā bija likusi aizstāt divus asesorus no garīgajiem locekļiem, viens sekulārais asesors nepiedalījās vispār, un arī otrs nepiedalījās ilgāku laiku pirms lēmuma pieņemšanas. Šo sanāksšanu aizliedza tāpēc, ka to uzskatīja par hernhūtisku, lai gan es to biju vadījis viens pats, vienu reizi tur bija piedalījis arī mācītājs Lodera kungs un liceja kolēģi, turklāt es izmantoju oficiālo baznīcas dziesmu grāmatu.

Beyde waren der Commission ohne dem bekannt und wurden von mir auch nicht verhehlet, sonst war aber niemand hier, der äußerlich mit der Herrnhuter Gemeine in Verbindung stunde. Einige wenige Personen hatten nur bis weilen einen Umgang mit denen hier durch passierenden Brüdern, und mit denen beyden, welche hier ordentlich wohnten, die allermeisten aber waren mit den Brüdern gantz unbekant, ja viele mieden sie mit Fleiß, denen man auch nichts dazu sagte, noch sie zu dieser Gemeinschaft zu bereden suchte.

Da ich nun sahe, daß durch Aufgebung derer Namen, worauf man alle meine Gegen Vorstellungen ungeachtet, sehr drang, so viele Personen ohne Ursach gravieret, die hohen Oberen aber unrecht berichtet werden könnten; so nahm ich meine Zuflucht an das K. General Gouvernement und suchte die Specification und Aufgabe derer Namen mit ietzt angezeigten Gründen zu verbitten, worauf eine solche resolution erfolgte, welche diesen Umstand sehr weislich und gerecht entschiede und dieses Inhalts war: Ich solle zwar die Namen derer teutschen Personen, so viel ich derer selbst wiße, aufgeben, es solle ihnen aber zu keiner gravation gereichen, sie auch nicht als zur Herrnhutischen Gemeinde gehörig angesehen werden. Ich specificirte etwa 30 Personen, weil mir die übrigen wenigstens dem Namen nach unbekannt waren. Aber die Versammlung selbst wurde von einem Kayserl. General Gouvernement gebilliget und nicht eher aufgehoben, bis das Kayserliches Ober Consistorium, welches zwey Assessoren von denen geistlichen Gliedern der obgedachten Commission hatte substituieren laßen und ein Assessor secul: gänzlich und der andere auch eine ziemliche Zeit vor dem Schluß abwesend war, dieselbe verbot: denn man hielte sie für herrnhutisch, ob ich sie gleich allein und eine mit Zuziehung des Herrn Pastor Loders und der Collegen des Lycei hielte, auch das ordentliche Kirch-Gesangbuch darinn brauchte.

Piektkārt, uz vietas dzīvojošais un savu amatu strādājošais hernhūtiešu brālis esot noturējies hernhūtiešu saiešanas un darījis citas lietas šai sakarā; bet tas bija uzrādīts nepatiesi, jo viņš nebija darījis neko vairāk kā vien pagājušajā gadā, kad es viņu biju pietiekami pārbaudījis divu gadu garumā, mazā sanāksmē pastorātā pēc dažu dziesmu dziedāšanas bija teicis īsu uzrunu. Šī sanākšana notika svētdienās no 6 līdz 7 vakarā, to noturēt bija īpaši lūguši amatnieku zeļļi, jo viņi gribēja laiku labāk pavadīt celsmei nekā to izniekot krogos plātīgā sabiedrībā. Šai sanākšanā vēl bez viņiem varēja brīvi ienākt arī jebkurš cits.

Es to komisijai izklāstīju, kā tas patiesībā noticis, un šis brālis, kurš arī bija izsaukts komisijas priekšā, to nenoliedza. Bet no viņa gribēja izdabūt ko vairāk un tādēļ viņu aizveda ar sargiem, jo tieši tai laikā Valmierā uzturējās zaldāti, taču arī tādā veidā neuzzināja neko vairāk kā to, kas tiešām bija noticis un jau pateikts.

Sestkārt, par mani bija ziņots, ka es uz šo zemi esot atgādājis visas hernhūtiskās grāmatas. Bet tas nebija tiesa, es biju sagādājis tikai kādu duci dziesmu grāmatu un savām un dažu labu draugu vajadzībām atsevišķus draudzes rakstus ar Altonas grāmatu izplatītāja Kortesa (260) palīdzību, ko darīju bez jēlkādām bažām, jo, kā jau minēju iepriekš, grāfs Cincendorfs šeit tika atzīts par ortodoksālu un šīs grāmatas tika oficiāli reģistrētas, un līdzīgas tika pārdotas publiskajā tirgū pie Doma baznīcas.

Septītkārt, bez norādēm, kur un kam, – es esot apgalvojis, ka ārējās ceremonijas, kārtības un paražas reliģijā neesot svarīgas un varot tikt atceltas. Šis apvainojums bija pārāk rupjš un bez jēlkāda pierādījuma, tādēļ es to kategoriski pasludināju par apmelotāja ziņu, par kuru netika pierakstīts nekas vairāk kā: *negat intotū*³⁵.

5. Sollte der herrnhutische Bruder, welcher alhier wohnhafft war, und seine Handtierung trieb, herrnhutische Versammlungen gehalten und sonst noch andere dahin zielende dinge getrieben haben; es war aber dieses falsch angegeben, denn er hatte in dieser Sache nicht mehr gethan, als daß er im letzten Jahr, nachdem ich ihn über zwey Jahr genug geprüfet hatte, in einer kleinen Versammlung im Pastorat nach Absingung etlicher Lieder einen kurtzen Vortrag gethan hatte. Diese Versammlung wurde des Sonntags Abends von 6 bis 7bn gehalten, welche sich sonderlich die erweckten Handwerks Bursche ausgebeten hatten, weil sie diese Zeit lieber zur Erbauung anwenden, als in den Schenken unter üppiger Gesellschaft verderben wolten. Außer diesen hatte auch sonst ein jeder freyheit hinein zu kommen.

Dieses zeigte ich der Commission so an, wie es an sich selbst war, und dieser Bruder, welcher auch vor die Commission gefordert wurde, läugnete es auch nicht, man meynete aber mehr heraus zu bringen und ließ ihn unter Wache bringen, weil eben zu der Zeit Soldaten in Wollmar stunden, es konte aber auch dadurch nicht mehr erfahren werden, als würcklich geschehen und angezeigt war.

6. War ich angegeben, als hätte ich alle herrnhutische Bücher ins Land geschafft. Es war aber solches unrichtig; denn ich hatte nur ein tuzend Gesang Bücher und einige sehr wenige Schrifften aus der Gemeine vom Altonaischen Buchführer Korte für mich und ein paar hiesige gute Freunde einkommen laßen, welches ich ohne etwas zu besorgen thun können, weil man, wie oben gedacht ist, den Grafen Zinzendorff hier vor orthodox hielte und diese Bücher auf dem Licent⁸¹ ordentlich angegeben, dergleichen auch auf öffentlichem Markt bey der Thum Kirche⁸² verkaufft wurden.

35 Pilnībā noraida (lat. val.).

81 Hier: Zollamt, Abgabebehörde.

82 Domkirche.

Prospect von Franzenhof.

Dieses Höfchen hat der Prediger bey S. Johannis Kirche Rötger Sehdens an dem Lämmerberge auf Sassenhofschens Grunde ohnweit der Steinhauerschen Mühle erbaut, der es nachher an die Wittwe des ehemaligen Groshändlers Fromhold Franzen verkaufte, die es izetzo besitzt. Zwischen dem Gehöft und dem Garten geht der Weg durch Brotze: Monumente VI, 53

Franca muizas skats 1794. gadā

Šo muižiņu izveidoja Sv. Jāņa baznīcas mācītājs Retgers Zēdens (Sehdens) pie Jērukalna, uz Zasmuižas zemes, netālu no Steinhauera dzīrnāvām. Vēlāk viņš to pārdeva kādreizējā lieltirgotāja Fromholda Franca atraitnei, kurai tā tagad pieder. Starp muižas sētu un dārzu iet ceļš

Prospect von Franzenhof. 1794

Dieses Höfchen hat der Prediger bey S. Johannis Kirche Rötger Sehdens an dem Lämmerberge auf Sassenhofschens Grunde ohnweit der Steinhauerschen Mühle erbaut, der es nachher an die Wittve des ehemaligen Groshändlers Fromhold Franzen verkaufte, die es izetzo besitzt.

Zwischen dem Gehöft und dem Garten geht der Weg durch Brotze: Monumente VI, 53

LU AB R

7. Solte ich, ohne mir anzuzeigen, wo oder zu wem? gesaget haben: die äuserlichen Ceremonien, Ordnungen und Gebräuche in der Religion wären nichts und möchten nun aufgehoben werden.

Diese Anschuldigung war allzugrob und ohne allen Beweiß, daher declarierte ich sie hautement⁸³ für eine relation eines calumniantē⁸⁴, wovon aber nicht mehr verschrieben wurde als: *negat intotū*.

83 Höchst, äußerst, hier: geradeheraus, deutlich (Franz.).

84 Eine Anschuldigung eines Verleumders.

Par mācību man neuzdeva nevienu jautājumu, jo visi bija pietiekami pārliecināti par manu ortodoksiju. Es brīvi un publiski sprediķoju un mācīju ne tikai baznīcā, bet arī sanāksšanās, un manī bija varējis klausīties jebkurš. Komisijas priekšsēdētāja kungs(261), kad uzturējās pilsētā, bija viens no maniem čaklākajiem un uzmanīgākajiem klausītājiem baznīcā un līdz šim mans labvēlis. Vecākais baznīcas asesors(262) bija mana sadarbības persona latviešu Bībeles rediģēšanā un arī dzīvokļa biedrs, mums bija uzticības pilnas attiecības, un manas teoloģiskās atziņas viņam bija labi zināmas, arī pārējiem es biju pietiekami labi pazīstams. Bet starplaikā Latvijas³⁶ komisijas ziņojuma(263) rakstītājs mani bija nomelnojis un uzdevis par heterodoksālu. Šo izteikumu gribēja pamatot ar to, ka kāds vietējais latvietis mācītājam Zēdēns(264) kungam esot vaicājis: vai viņam jāpieņem šī ticība? *Sed quae qualis quanta!*³⁷ Toreiz bija cilvēki, kas manas sanāksšanas, it īpaši latviešu sanāksšanas, uzlūkoja kā kaut ko jaunu un nodēvēja par *jaunu ticību*³⁸, mācītāja Zēdēns kunga tulkojumā – *neuen Glauben*. Vienkāršs cilvēks to dzird un vaicā savam mācītājam (ar kādu sirdi vai nolūku, to atstāju siržu pazinēja spriedumam): vai viņam vajagot pieņemt jauno ticību? Tas nozīmē, ka mācītājs Blaufūss sanāksšanās savās mājās noteikti runā citādi nekā baznīcā un ir heterodoksāls. Pierādiet! Jā, latvietis taču tā pateicis un nosaucis to par jaunu ticību. Vai tas ir taisnība? Vai mācītājs Zēdēns kungs arī pajautājis, kas tā par jaunu ticību un kam tā tic? Vai tā ir pareiza rīcība, ka šādu ziņojumu vai arī apvainojumu bez jēlkāda pierādījuma, kur patiesība drīzāk ir acīmredzami pretēja, bez pienācīgas izmeklēšanas pieņem par patiesu un ceļ priekšā šādai komisijai? Vai tas ir pareizs spriedums

Der Lehre halber wurde ich nicht ein einiges Wort gefragt: denn man war wol von meiner Orthodoxie genug überzeuget. Ich predigte und lehrete nicht nur in der Kirche, sondern auch in denen Versammlungen so frey und öffentlich, daß mich jeder hören konnte und Dominus Praeses Commissionis(261) war, wenn er sich in der Stadt aufhielte, in der Kirche einer meiner fleißigsten und aufmerksamsten Zuhörer und vorhin guter Gönner. Der älteste Assessor ecclesiasticus(262) hatte mich, da wir bey der lettischen Bibel Revision eine lange Zeit colaboradores und contubernales und im Umgang confident waren, nach meinem Sinn und theologischen Erkenntniß genau kennen gelernet und denen anderen war ich auch zu Genüge bekannt. Inzwischen habe ich gleichwol vom Verfaßer des Sentiments(263) der Commission in Lettland nicht unbeschmützt gelaßen, sondern als vermuthlich heterodox angegeben werden müßen. Diese Angabe will man damit beweisen, daß ein hiesiger Lette den Herrn Pastor Sehdens(264) soll gefragt haben: Ob er den Glauben annehmen solle? *Sed quae qualis quanta!*⁸⁵ Es gab damals Leuthe, welche meine Versammlungen insonderheit die lettische als etwas Neues ansahen und nenneten es *jaunu tizzibu*⁸⁶ nach des H. Pastors Sehdens dollmetschung einen NEUEN GLAUBEN. Ein einfältiger Mensch höret es und fraget seinen Pastorem, aus was für einem Hertzen oder Beweg Ursach, überlaße ich dem Hertzens kündigen: ob er den neuen Glauben annehmen solle, Ergo muß Pastor Blaufuß in denen Versammlungen im Hause anders als in denen Kirch Versammlungen lehren und heterodox seyn. *Probate!*⁸⁷ Ja, der Lette hat es doch gesaget und es einen neuen Glauben genennet. Ists denn auch wahr? Hat sich

36 Oriģinālā: Lettland.

37 Bet kas, kāds, cik liels? (Lat. val.) Klasiskie pamatjautājumi lietas īpašību noskaidrošanai; šajā gadījumā – izbrīna izpausme.

38 Oriģinālā rakstīts latviski.

85 Aber was, wie beschaffen, wie groß? drei Hauptfragen in Bezug auf die Eigenschaften einer Sache, auch ein Ausdruck der Verwunderung.

86 Neuer Glaube (Lett.).

87 Beweisen Sie das! (Lat.).

arī pēc veselā saprāta: par sabiedrisku skolo-tāju, kurā klausās daudzi simti sapratīgu un daļēji teoloģijā pieredzējušu cilvēku un vēl citi kristietībā labi izglītoti cilvēki un nesa-dzird no viņa nekā maldīga, nesapratīgs cil-vēks saka: viņš sludinot jaunu ticību. Vai tā būs patiesība, vai tur ir kāds grauds? Turklāt tiem, kas kaut nedaudz saprot latviešu valo-du, ir zināms, ka *jauna ticība*³⁹ dažkārt nozīmē jaunu paradumu, jaunu veidu, metodi. To droši vien arī latvietis būs domājis un varbūt tādēļ prasījis pēc padoma. Varbūt dažiem lat-viešiem tā licies, bet īstenībā nekas jauns tas nebija. Ne tikai apustuļu laikos, bet arī vēlāk bija ierasts, ka līdzās publiskām sanāksšanās baznīcā arī mājās tika sniegtas celsmes iespē-jas. Tās gan šur un tur apkaroja, ļaunu baumu dēļ pat aizliedza, kā tas zināms par vēl pirms neilga laika notikušajām *collegia pietatis* (265), un šeit nav runa par tādām sanāksmām, kas šādā veidā izplatījušas maldu mācības vai radījušas kādas nekārtības, bet es runāju par tādām mājas sanāksmām, kur pauž patiesību un ievēro kārtību.

Ja komisija tiešām ņēma par pilnu lat-vieša izteikumu un patiesi domāja, ka es mācu jaunu ticību, tad kādēļ neņēma vērā šo tik svarīgo momentu, tā ka to pat nepieminēja? Par ceremoniju atmešanu taču varēja man pavaicāt un nonākt pie skaidras patiesības. Savas sirdsapziņas dziļumos esmu drošs, ka tikai pēc tam, kad ierados Rīgā, es īsti nonācu pie vienīgās un neviltotās patiesības un kļuva pilnīgi ortodoksāls, kā jau aprakstīju iepriekš, tā ka esmu centies gan publiski, gan savrup sludināt tīro Evaņģēliju.

Pirms vēl tieku līdz savam pašreizējam ļoti nožēlojamajam un ne ar kādu postu nesa-līdzināmajam stāvoklim, man vēl jāpiemin jau iepriekš teiktais, ka no hernhūtiešu brā-ļiem esmu saņēmis visu mīlestību un uzticību un no viņiem neesmu dzirdējis neko citu kā vien skaidru patiesību saskaņā ar Dieva vārdu,

denn der Herr Pastor Sehdens auch erkun-diget, was es für ein neuer Glaube sey und worinn er bestehe? Ists viel billig gehandelt, daß man eine solche Relation oder auch im-putation die ohne allen Beweis und wo viel-mehr das Gegentheil offenbar ist gleichwol ohne Untersuchung vor wahr annimmt und es einer solchen Commission unterleget? Ist das auch nach der gesunden Vernunft rich-tig geschlossen: Es saget ein unverständiger Mensch von einem öffentlichen Lehrer, den viel hundert verständige und zum Theil der Theologie erfahrene und sonst noch andere im Christenthum wohlunterrichtete Men-schen hören, und nichts Irriges von ihm ver-nehmen, er lehre einen neuen Glauben, muß es wahr oder doch etwas dran seyn? Über dieß ist auch denen, welche nur ein wenig lettisch verstehen, bekannt, daß *jauna tizziba* auch manchmal ein neuer Gebrauch, eine neue Art, Weyse, Methode heißet. Das hat auch wol der Lette gemeynet und vielleicht deßwegen belehret seyn wollen. Es mag zwar einigen Letten so geschienen haben, aber es war doch eigentlich so etwas auch nicht. Der-gleichen war nicht nur zu den Apostolischen, sondern auch in den folgenden Zeiten oft gebräuchlich, daß neben deren öffentlichen Kirch Versammlungen auch in denen Häu-tern Erbauungs-Gelegenheit angestellet wur-de. Es sind zwar dieselben auch hie und da angefochten, ja wegen übles Geschreyes gar verboten worden, wie von denen vor kurt-zer Zeit im Schwung gewesenenen Collegiis pietatis noch bekannt ist (265), wiewol hiemit denen das Wort nicht geredet wird, die auf solche Weyse irrige Lehren austreuen, oder sonst Unordnung treiben, sondern die Mey-nung ist vor solchen Hauß-Versammlungen, wo Wahrheit und Ordnung beobachtet wird.

Nahm aber die Commission des Let-ten Ausdruck für wahr an und glaubte sie es würcklich, daß ich einen neuen Glauben leh-rete, warum achtet sie denn dieses wichtige momentū so gering, daß sie deßelben gegen

39 Originalā rakstīts latviski.

esmu pie viņiem redzējis un piedzīvojis tikai kārtīgu, Evaņģēlija mācībai un luteriskajai pārliecībai atbilstošu vai vismaz ne ar to pret-runā esošu izturēšanos. Ja es teiktu citādi, es melotu. Bet man par lielāko kaitējumu bijušas pavisam citas lietas un personas.

Lai gan Kungs manai dvēselei izrādījis lielu žēlastību, tomēr slepus un man pašam apslēpti manī vēl ir palicis kaut kas no miesas prāta un izpatikšanas pasaulei, tāpēc daļēji mani glaimīgā un šķietami dievbijīgā pasaulē pavinājis uz zināmu miesas brīvību, daļēji – brāļu ienaidnieki un pretinieki mani iedzinuši bailēs no cilvēkiem. Ar šķietami spožu padomu un glaimojošiem kairinājumiem esmu piecietis dažu negodīgumu un šķietami atļautu patiku un ērtību, un šīm likstām esmu ļāvis mani nobiedēt, tā ka neesmu visu laiku par Pestītāju un viņam piederīgajiem publiski un savrup liecinājis tik brīvi un priedīgi, kā esmu pie sevis atzinis, bet gan to diezgan iegrožojis, lai labi tiktu cauri abām pusēm pa vidu un nodrošinātos ar atkāpšanās ceļu. Ak, briesmīgās bailes no cilvēkiem! Ak, kaut es tām nebūtu ļāvis tik daudz vaļas! Ak, kaut mani nebūtu uztraucis, ja kāds uz mani krusta patiesības un brāļu dēļ paskatījās naidīgi un dažu reizi arī pret mani izturējās nelaipni! Tad es šobrīd nebūtu tādās sprukās. Ak, Jēzu! Kaut es būtu bijis pilnīgi ar tevi un tavu tautu, kaut nebūtu šeit pievērsies prātuļošanai, pārliecināšanai, vilināšanai un arī ne draudēšanai nabaga cilvēku bērniem! Tu acīmredzami esi gribējis izmantot mani par tavu kalpu šeit, Rīgā. Tas ir taisnība, un lai cilvēki par to domā un tic Veimāras ziņotājam(266), ko viņi grib. Manu vājo kalpošanu, lai cik tajā būtu bijis trūkumu un kaišu, tu tomēr esi gribējis svētīt un rotāt ar augļiem un leģitīmēt mani klausītāju vairākuma sirdīs kā tavu kalpu! Ko tik visu tu vēl nebūtu darījis, ja es tev būtu palicis patiesi uzticīgs un nebūtu uztraucis par pāris skābām sejām, naidīgām grimasēm un darbībām, bet gan būtu ar palāvību apliecinājis mācību par tavām

mich nicht mit einem jota gedenken wollen? Konte man mich wegen Verwerffung der Ceremonien fragen und heiter die Wahrheit kommen können. Ich bin in meinem Gewißen versichert, daß ich, wie ich oben schon angezeigt habe, nachdem ich hierin nach Riga gekommen bin, erst noch recht hinter die eine und unverfälschte Wahrheit gekommen und völlig orthodox worden bin, daß ich mir also angelegen seyn laßen so wol öffentlich als auch besonders das lautere Evangelium zu verkündigen.

Ehe ich noch auf meine höchst klägliche und mit keinem Elende zu vergleichende Umstände komme, muß ich dieses noch gedenken, daß mir, wie aus obigem schon erhellet, von den herrnhutischen Brüdern alle Liebe und Treue erwiesen worden ist, und daß ich von ihnen nichts als die lautere Wahrheit nach Gottes Wort gehöret, auch kein anderes als ordentliches der Lehre des Evangelii und deren Lutherischen Verfaßung gemäbes, wenigstens nicht zuwiderlauffendes Betragen von ihnen gesehen und wahrgenommen habe. Sollte ich anders sagen, so löge ich. Aber es sind mir gantz andere Dinge und Personen zu meinem größesten Schaden gewesen.

Da bey der mir vom Herrn an meiner Seele erwiesenen großen Gnade, gleichwol noch heimlich und mir selbst verborgen, manches vom Sinn des Fleisches und von Gefälligkeit der Welt in mir stecken blieben, so bin ich eines theils von der flatterenden und fromscheinenden Welt zu mancher Fleisches Freyheit verleitet und anderen theils von denen Feinden und Gegnern der Brüder in Menschen furcht gejaget worden. Durch gerne scheinbaren Raht und schmeichelnde Reitzungen habe ich mancher Unlauterkeit und erlaubtscheinenden Ergötzlichkeit und Bequemlichkeit des Fleisches connivret⁸⁸, und durch diese Wüdrigkeit habe ich mich abschrecken laßen, daß ich das Bekenntniß

88 Mit Nachsicht behandeln, zulassen.

ciešanām un būtu pie tava krusta pulka stāvējis stingri un nesatricināmi kā ozols? Ak, nabaga cilvēki, kuri ir Kristus krusta ienaidnieki! Ai, kā viņi kaitē ne tikai pašī sev, bet arī citiem. Viņi zaimo to, ko nedz zina, nedz saprot, un, ko viņi par to grib zināt, ir riebīgas nepatiesības, ļaunprātīgi izdomājumi un bieži rupji un acīmredzami meli, ar kuriem viņi ne tikai izklaidē sevi, bet arī liek slazdus citiem. Daži zina labāk vai vismaz varētu zināt labāk, bet skaudība ir pārāk liela, tāpēc viņi liek lietā visus prāta spēkus, lai no balta pataisītu melnu, no gaismas – tumsu un no labas ziņas – ļaunu tenku. Ak, kaut nu viss varētu noliekties zem Kristus krusta un runāt zemu pīšļos!(267)

vom Heyland und seine Angehörigen nicht allezeit so frey und freudig öffentlich und besonders abgeleget, als ich es erkant, sondern solches ziemlich eingeschränket habe, damit ich noch gut zwischen beyden Theile in der Mitte durchkommen oder den Rücken doch frey behalten mögte. O die elende Menschen Furcht! Ach mögte ich doch derselben nicht so Raum gegeben haben! Ach hatte ich doch nichts darnach gefragt, wenn ich vor einem und anderem um der Creutzes=Wahrheit und um der Brüder willen gehässig angesehen, und auch ein und ander mal unfreundlich behandelt worden bin! Ich wäre itzo nicht in dieser Noth. O Jesu! Wäre ich doch mit dir und deinem Volcke gantz gewesen! hätte ich mich doch an das raisonnieren, persuadieren, locken und auch nicht an das drohen der armen Menschen Kinder allhier gekehret! Du hast mich offenbar als deinen Knecht hier in RIGA brauchen wollen. Das ist wahr, die Leuthe mögen dagegen raisonnieren und dem Weimarischen actenmacher(266) deßwegen zuschreiben, was sie wollen. Du hast meinen so schwachen Dienst bey welchem noch so viele Mängel und Gebrechen mit unter gelauffen, gleichwol mit früchte=segem und zieren und mich in dem Hertzen derer allermeisten meiner Zuhörer als deinen Diener legitimieren wollen! Was würdest du nicht gethan haben, wenn ich dir nach recht treu und geblieben wäre, und die paar saure Gesichte, feindseelige Minen und Handlungen nicht geachtet, sondern die Lehre von deinem Leide getrost bekannt und bey deinem Creutzes Heere vest ja unbeweglich als ein Eichbaum gestanden hätte? O die armen Menschen! welche Feinde des Creutzes Christi sind. O! was thun sie nicht allein sich selbst, sondern auch anderen für Schaden. Sie lästern davon sie nicht wißen noch verstehen, und was sie davon wißen wollen, sind uns gemeine lautere Unwahrheiten, boshafftige Erdichtungen und oft recht grobe und handgreiffliche Lügen, womit sie nicht nur

sich selbst amusiren, sondern auch anderen Netze stellen. Manche wissen es beßer oder könnten es wenigstens beßer wissen, die Jalousie⁸⁹ ist aber zu groß, daher wenden sie alle Kräfte des Verstandes an, daß sie aus weiß schwartz und aus Licht Finsterniß und dem guten Lande ein böß Gerücht machen mögen. O! daß sich alles unter Christi CREUTZ beugen und aus dem Staube reden möge!(267)

Slimības apraksts Krankheit

Tagad beidzot pievērsīšos savai slimībai. Manos šābrīža apstākļos tā man ir pavisam nesaprotama, jo, ja viss būtu noticis pēc dabas kārtības, man jau trīs gadus būtu jābūt mirušam.

Visi, kas mani kaut cik pazīst kopš 1717. gada un tātad šajos 35 gados kādu laiku bijuši saskarē ar mani, zina, ka kopš tā laika man šad un tad bijis slimīgs ķermenis. To uzskatīja par hipohondrisku slimību(268), un es arī ticēju mediķu kungu vārdiem. 1721. gadā doktora Junkera(269) kungs Hallē iknedēļas pirmdienas konferencē svētīgajam profesoram Frankem teicis, ka rudenī ar mani būšot cauri. Šī iemesla dēļ kopš tā laika es gan pēc mediķu kungu norādījumiem, gan pēc medicīnas autodidaktu padoma un pēc savas pašsajūtas ļoti daudz esmu dakterējies un ļoti izskalojies ar tabletēm, liesas esenci(270), angļu sāli(271), alveju, zāļaugu vīniem un dzērieniem. Taču

Nun komme ich endlich auf meine Krankheit. Sie ist mir nach meinen gegenwärtigen Umständen gantz unbegreiflich, denn wenn es nach der Ordnung der Natur ging, so müste ich schon vor drey Jahren gestorben seyn.

Alle diejenigen, welche mich seit 1717 und also seit 35 Jahren zu jeder Zeit etwas genau gekant haben, wissen, daß ich von derselben Zeit an ie und ie einen kränklichen Körper gehabt habe. Man hat es für das malū hypochondriacū(268) gehalten, und ich habe es auf der Herrn medicorū Wort auch so geglaubt. Ao 21 hat der Herr Doctor Juncker(269) in Halle zum seligen Professor Francken in ihrer ordentlichen Montags Conferentz gesaget, ich würde im Herbst an den Hecken hängen bleiben. Ich habe um deßwillen theils auf der Herrn medicorū Verordnung, theils auch auf solcher Zurathen, welche in re medica Auto-didacti sind, und nach meinem eigenen gut befinden, seit gedachter Zeit sehr viel medicinirt, und sonderlich mit Pillen, Miltz-essenz(270), englisch Saltz(271), Aloë, Kräuter-Weinen und Getränken stark laxirt⁹⁰. Ich halte aber nun davon, daß mir damit mehr Schaden als Nutzen gethan habe, weil meine Kränklichkeit nur von einem kalten und schwachen Magen(272), von vieler Säure im Magen, und von einer nicht geringen Schwäche der intestinorum⁹¹ und viscerum⁹² hergekommen seyn mag, welches ich daraus schließe: Wenn ich des Morgens aufgestanden und also Magen ledig war, empfand ich bald eine Ueblichkeit im Unterleibe und dabey eine Verdrießlichkeit im Gemüth, daß ich daher auch nicht sehr früh, nicht viel vor 6 Uhr, aufstehen durffte, weil ich sonst sonderlich, wenn ich mich nicht in der frischen Luft bewege, solche Ueblichkeit des Vormittags sehr stark empfunde und zu Kopf Arbeit gantz ungeschickt war. Bald darauf,

90 Mediz. abführen, auch erleichtern, lindern, lockern; hier im Sinne einer regelmäßig durchgeführten, präventiven Darmentleerung.

91 Innereien.

92 Eingeweide.

tagad es domāju, ka ar to sev esmu vairāk kaitējis nekā līdzējis, jo mans slimīgums varētu būt radies tikai no auksta un vāja kuņģa(272), no liela skābes daudzuma kuņģī un no visai liela zarnu un iekšu vājuma. To es secinu no šā: kad no rīta biju piecēlies un kuņģis bija tukšs, man pavēderē drīz bija slikta dūša un bija saīgusi oma, tāpēc nevarēju celties pārāk agri, daudz pirms sešiem, citādi, it īpaši, ja nestaigāju svaigā gaisā, šo nelabumu ļoti spēcīgi jutu visu priekšpusdienu un galva nebija spējīga strādāt. Kad biju piecēlies, man drīz bija jāuzņem kāds šķidrums. Vislabāk man derēja auzu tume, bet visbiežāk es dzēru auzu tēju. Taču, kad tik tikko bija pagājusi kāda stunda, atkal bija slikta dūša un saīgums, ko aizdzinu ar cukurotu cepumu, bet tad tas priekšpusdienā man uznāca vēl vairākas reizes. Tādēļ man aizvien pie rokas bija konservēti rūgtie apelsīni, bļodiņa ingvera, kalmes(273) vai kas līdzīgs, lai varētu pa druskai ieēst. Kad biju paēdis pusdienas un, galvenais, padzēries, sliktā dūša atkāpās, jo, domāju, sevišķi dzerot mazinājās skābe un tika stiprinātas zarnas. Bet reizēm, it īpaši, ja biju ēdis ko smagu un cietu, kā zirņus, ko ceptu vai tamlīdzīgi, sāka spiest kuņģi un pavēderi un viss ķermenis kļuva smags un kūtrs, un neko negribējis darīt, pie tam bieži uzpūtās vēders un sākās galvassāpes. Galvenokārt tas notika atsevišķu ēdienu un dzērienu iespaidā un jo īpaši smagi no pavēderes apsaldēšanas, kas viegli varēja notikt manu zarnu lielā vājuma dēļ, lai arī mājās es varēju ievērot labu uzturu. Varu patiesi teikt, ka šos 35 gadus nevienu dienu neesmu juties pilnībā vesels. Mans slimīgums droši vien pirmām kārtām cēlies no stipras ēšanas un ilgas sēdēšanas Gotas ģimnāzijas laikā. Citādi man ir bijusi laba ķermeņa uzbūve un bīstamākās lipīgās slimības mani nav skārušas. Divas reizes man gan ir bijis aukstais drudzis,(274) bet abas reizes tas bija sabeigta kuņģa dēļ. Karstais drudzis(275), ar ko gulēju Lejaslauzicā, droši vien cēlās no dvēseles grūtībām, jo tās izraisa lielu asiņu

wenn ich aufgestanden war, musste ich etwas Fluides zu mir nehmen, eine Haber Dumm⁹³ habe vors beste befunden, meist aber Hafer Thee getrunken. Aber wenn kaum eine Stunde vorbey war, empfand ich die Ueblichkeit und Verdrießlichkeit wieder, welche ich mit Nnehmung eines Zucker=Zwiebacks vertrieb, sie stellte sich aber des Vormittags wol noch etliche mal ein, daher ich immer eingemachte Pomerantzen, Schal Ingfer, Calmus(273) oder so was zur Hand hatte und ein wenig zu mir nahm. Wenn ich des Mittags gezeßen und NB getrunken hatte, so war zwar die Ueblichkeit weg, weil wie ich glaube, dadurch sonderlich durchs Trinken die Säure gedämpft und die Intestina gestärket wurden, aber als denn entstund insgemein, zu malen wenn ich nur etwas schweres und hartes, als Erbsen, Gebackenes und dergleichen gezeßen hatte, ein Drücken im Magen und Unterleibe, nebst einer Schwerheit und Trägheit im gantzen Körper und einer Gemütsunlustigkeit, daneben war ich auch oft mit Flatulentz⁹⁴ und Kopfweh incommodiert, welches mehrentheils von gewißen Speisen und Getränken und sonderlich ernsteres von Verkühlung des Unterleibes herkam, wie denn solches bey der großen Schwachheit meiner Intestinox gar leicht geschahe, ob ich gleich in meinem Hause eine gute Diaet beobachten konte. Ich kan mit Wahrhheit sagen, daß ich seit 35 Jahren nicht einen EINIGEN recht gesunden Tag gehabt habe. Diese meine Kränklichkeit ist wol am meisten vom starken Eßen und vielem Sitzen in denen Schuljahren in Gotha hergekommen. Sonst habe im übrigen eine rechte gesunde Leibes-Constitution gehabt und unter denen gefährlichsten ansteckenden Krankheiten bin ich gesund geblieben. Ich habe wol zwey mal das kalte Fieber(274) gehabt, es ist aber beyde mal vom verdorbenen Magen hergekommen. Das hitzige Fieber,(275) wovon ich in der Nieder Lausitz

93 Haferbrei, dünn, mit Wasser gekocht.

94 Blähungen.

kustību. Ak, cik labi būtu, ja studējošā jaunatne saņemtu norādījumus par uzturu un Cicerona *cura ut valeas*⁴⁰ ar praktisku pielietojumu.

Mans pēdējais slimības posms sākās 1747. gadā, 16. nedēļā pēc Trīsvienības svētkiem, pirmdienā. Tajā svētdienā man introitā bija 118. psalma vārdi: “Es nemiršu, bet dzīvošu un sludināšu tā Kunga darbus.”(276) Es sprediķoju izjusti un ar spēku. Šī tēma man bija tik svarīga un klausītājiem tik iespaidīga, ka daži man slimības laikā par to atgādināja. Tā arī bija jābūt saskaņā ar Dieva gribu. Taču slimība man uzbruka tik spēcīgi un situācija pēc manas sajūtas bija tik bīstama, ka es neticēju, ka vēl ilgāk dzīvošu. Doktors Grafa(277) kungs kādam draugam teica, ka es vairs ilgi neizturēšot. Bet toreizējais štāba ķirurgs Fusadjē (278) kungs, kurš pie manis atnāca tikai pēc kādām trim vai četrām nedēļām pēc slimības sākšanās, uzreiz pateica, ka no šīs slimības es nemiršot, un tam pievienojās arī daudzi citi labi draugi, vairāk sajūtas nekā dabīgu iemeslu dēļ, taču sava ķermeņa stāvokļa dēļ es viņiem nespēju noticēt. Slimība sākās minētajā pirmdienas priekšpusdienā ar drebuļiem un lielākoties radās no kāju sasaldēšanas, jo tās man parasti ļoti svīda un pieaugošajā rudens aukstumā biju apvilcis tikai vasaras zeķes. Pret vakaru sākās drudzis ar murgiem. Karsoņi ar stipru svišanu turpinājās līdz pat nākamajai vasarai. Un vienlaikus radās aizcietējums, ar ko es visā savā slimīgumā pirms tam nekad nebiju sirdzis, drīzāk jau ar ķermeņa tievumu, t. i., caureju.

Šis aizcietējums aizvien pieņēmas spēkā, tā ka līdz pat šai stundai tā ir mana faktiskā un vienīgā slimība. Iespējams, to vēl veicināja tas, ka no sākuma mani ārstēja kā no karsta drudža. Bet Fusadjē kungs tomēr pēc tam to uzskatīja par hipohondrisko drudzi.

Tas, ko esmu izturējis caurejas līdzekļu un klizmu dēļ, ir gluži neapprakstāmi un ne-

darnieder lag, kam wol von Gemüths Bedrängniß, weil diese eine große Bewegung des Geblüts verursacht. O! wie gut wäre es, wenn die studierende Jugend Anweisung zur Diaet bekäme und des Ciceronis *cura ut valeas*⁹⁵ mit einer application zur praxi ihnen beygebracht würde.

Mein letzterer Krankheits periody ging 1747 den Montag nach den 16ten Trin: an. Denselben Sonntag hatte ich die Worte aus Psalm 118 *Ich werde nicht sterben sondern leben und des Herrn Werck verkündigen*(276), zum Eingang. Ich predigte mit Gefühl und Kraft. Die Sache war mir sehr wichtig und denen Zuhörern dergestalt eindrucklich, daß mich auch manche in der Krankheit daran erinnert haben. Es hat auch wohl nach dem Willen Gottes so seyn sollen. Die Krankheit griff mich aber so hart an und die Umstände waren nach meiner Empfindung so gefährlich, daß ich nicht glauben konte, daß ich länger leben würde. Der Herr Doctor Graff(277) hatte auch zu einem Freunde gesaget: ich würde es nicht lange mehr machen: der damalige Stabs=Chirurgus Herr Foussadier(278) aber, welcher erst nach 3 oder 4 Wochen, nachdem ich krank worden war, dazu kam, sagte gleich, ich würde an dieser Krankheit nicht sterben und dem stimmten auch viele andere gute Freunde mehr aus Gemüths-Empfindung als aus natürlichen Ursachen bey, denen ich aber bey dem Gefühl meiner Leibes Umstände nicht glauben konte. Die Krankheit fing gedachten Montag Vormittag mit einem Frost an, und kam meistens von Verkühlung der Füße her, weil ich an denenselben sonst ordinär viel schwitzte und bey der damals eintretenden Herbst Kälte mit blosen Sommer Strümpfen bekleidet war: Gegen Abend folgte Hitze mit Phantasieren. Die Hitze hielt mit starkem Schweiß in folgenden Zeiten bis in den Sommer an. Es entstund auch zugleich obstructio⁹⁶ alv: mit welcher ich sonst bey aller

40 Rūpējies, lai esi vesels. (Lat. val.)

95 Sorge selbst, dass es dir gut geht. (Lat.)

96 Verstopfung.

ticami. Ir gluži skaidrs, ka daudzu miljonu cilvēku ķermeņu vidū tik tikko atradīsies kāds, kurš to varētu izturēt. Šo apstākļu dēļ man liekas visai ticami, ka pēc parastajām dabiskajām spējām cilvēks varbūt varētu kļūt 1000 gadus vecs, ja vien noteikti dzīves apstākļi un citi ķermenim ārēji un iekšēji apstākļi neizraisītu agru nāvi. Dažus pats Dievs pēc savas gudrības īstajā brīdī izjūdz no šīs grūtumu nastas vai pat paņem pie sevis drošībā jau bērnībā, pirms viņi tikuši pavedināti, daudzus viņš svarīgu iemeslu dēļ noņem no ceļa, bet vislielākā daļa cilvēku savu dzīves laiku saīsina paši – daži ar labām, bet citi ar sliktām lietām: pirmie ar to, ka uzņemas pārāk daudz darba un rūpju par citiem, vai ar nopūlēšanos kalpošanā Pestītājam, vai arī pārāk striktu sevis iegrožošanu, otrie to dara ar negausību, dūsmām un līdzīgiem afektiem.

Briesmīgie stāvokļi, kādus esmu izturējis savā ķermenī, dod man pamatu uzskatīt, ka es būtu varējis sasniegt neierasti lielu vecumu, ja vien jaunībā nebūtu sabeidzis kuņģi un zarnas un pēc tam biežā medikamentu lietošana tos nebūtu pavisam sagrāvusi.

Zināmais imperators⁽²⁷⁹⁾ reiz teicis: *Turba medicorū perii*⁴¹, – un tā iet dažam labam *Quod tamen salvo respectu peritorū medicorū nostrorū in primis Junckeri, Foussadier aliorumque dictum sit. Sunt etiam multi, qui medicinae peritiam jactant, sed eā neque consuetu et sufficiente doctorum institutione neque solida experientia sed aliqualem tantum notitiam superficialiam proprio Marte adepti sunt, hi saepius valetudinem adversam plus augent quam minuunt. Sapienti sat! Cura ipse ut valeas.*⁴²

41 Es nomiru daudzo mediķu dēļ. (Lat. val.)

42 Kas gan teikts ar visu cieņu pret mūsu lietpratīgajiem ārstiem, pirmām kārtām Junkeru, Fusadjē un citiem. Tomēr ir daudzi, kas dižojas ar lietpratību ārstniecībā, taču to nav sasnieguši nedz ar pierasto un pietiekamo skolotāju veikto apmācību, nedz ar pamatīgu pieredzi, bet ar kādu pavisam virspusīgu priekšstatu paši saviem spēkiem. Veselībai pretējo viņi biežāk paliekina nekā mazina. Zinīgajam ar to pietiek! Rūpējies pats, lai esi vesels. (Lat. val.)

meiner Kränklichkeit niemals, wol aber mit dünnleibigkeit⁹⁷ behaftigt gewesen.

Diese obstructio nahm immer mehr zu, so daß sie bis diese Stunde meine eigentliche und einige Krankheit ist. Es mag zu derselben wol viel contribuiert haben, daß man mich anfänglich als ein hitzig fieber habend curierete. Herr Foussadier hielt es aber hernach für ein hypochondrisches fieber.

Das was ich dabey mit laxiren und Clystiren ausgestanden habe, ist gantz unbeschreiblich und ungläublich. Es ist gewiß, daß unter viel Millionen Menschen Körper kaum einer ist, welcher dergleichen ausstehen könnte. Es ist mir bey diesen Umständen gantz gläublich worden, daß es möglich ist, daß ein Mensch nach seiner ordentlichen Natur Krafft 1000 Jahr alt werden könnte, wenn nicht gewisse Lebens- und andere Umstände an dem Körper von außen und innen einen frühen Todt verursachten. Manche spannet Gott selbst nach seiner Weisheit beyzeiten von dieser Mühseligkeit aus, oder nimmt ihn wol gar in der Kindheit, ehe er verführet wird, zu sich in Sicherheit, viele räumet er aus wichtigen Ursachen aus dem Weg; die Allermeisten kürzten aber ihr Leben selbst ab, einige durch gute, andere durch böse Dinge, jener durch Übernehmung zu vieler Arbeit und Sorge für andere oder durch Fatiguen in des Heylandes Dienst, oder allzustrenges Casteyen; diese durch Unmäßigkeit, Zorn und dergleichen Affecten. Einige wollen ihr Leben durch Mediciniren erhalten, verliehren es aber oft eben dadurch.

Die horribelen Umstände, welche ich an meinem Körper ausgestanden habe, geben mir Grund zu glauben, daß ich ein ungewöhnlich hohes Alter hätte erreichen können, woher der Magen und die Intestina in der Jugend nicht verdorben und hernach durch häufige medicamenta nicht gar ruiniert worden wären.

97 Durchfall.

Līdztekus gan varu patiesi teikt, ka mani uzturējis ārkārtējs Dieva spēks. Ja arī to uzreiz grūti aptvert, es to varu apgalvot tikpat droši kā to, ka esmu cilvēks. Vai gan ir iespējams, ka cilvēka ķermenis var tādā veidā pastāvēt? Es te negribu atkal pieminēt savas slimības sākumu un kas man bijis jāiztur, minēšu tikai šo: jau gandrīz trīs gadus uz mani neiedarbojas ne medikamenti, ne klizmas, tādēļ man no tiem bija jāatsakās; lai gan esmu kārtīgi ēdis, kādas 12 līdz 14 dienas nav bijis gandrīz nekādas atvēršanās, arī citu izvadījumu un izdalījumu ir mazāk. Dažs cilvēks var izturēt tik tikko trīs dienas, ko es esmu izturējis trīs gadus dienu no dienas, tajā esmu pavisam īpašs piemērs, *exemplū sine pari*⁴³. Nevienš cits cilvēks pasaulē nav piedzīvojis šādu grūtumu, kāds bijis jāpiedzīvo man.

Jener Käyser(279) sagte: *Turba medicorū perii*⁹⁸ und so gehts manchem *Quod tamen salvo respectu peritorū medicorū nostrorū in primis Junckeri, Foussadier aliorumq dictum sit. Sunt etiam multi; qui medicinae peritiam jactant, sed eā neg consueta et sufficiente doctorum institutione neg solida experientia sed aliqualem tantum notiam superstitiarū proprio Marte adepti sunt, hi saepius valetudinem adversam plus augent quam minuunt. Sapienti sat! Cura ipse ut valeas.*⁹⁹

Dabey kan ich gleichwol auch mit Wahrheit sagen, daß mich eine auserordentliche Macht Gottes erhalten hat. Ist diß gleich unbegriffen, so kan ich es doch so gewiß sagen, als ich sagen kann, daß ich ein Mensch bin. Ist es wol möglich, daß ein Menschen Körper auf solche Weyse bestehen kann? Ich will hier des Anfangs meiner Krankheit und was dabey ausgestanden nicht wieder gedenken, sondern das nur erwehnen: Es sind fast 3 Jahre seit dem weder Medicamenta noch Clystire ihre Würckung bey mir gethan haben, daher ich sie unterlaßen müßen, ob ich gleich ordentlich gegeben habe, so hat sich doch in 12 bis 14 Tagen kaum EINE mäsige Öffnung gefunden und andere excretiones und emunctiones¹⁰⁰ haben auch nachgelaßen. So hält es mancher Mensch kaum drey Tage aus, wie ich es drey jahrlang Tag vor Tag ausgehalten habe, ich bin darinn ein gantz auserordentliches Exempel, *exemplū sine pari*¹⁰¹. Solche Noth hat kein Mensch in der Welt erfahren, wie ich sie erfahren müßen.

43 Piemērs, kuram nav līdzīgu (lat. val.).

98 Ich starb wegen einem Haufen von Medizinern – ironische Grabschrift, angeblich stammt sie aus Petrarca's Schreiben an den Papst Clemens VI. im Jahre 1352.

99 Was trotzdem mit vollem Respekt gegenüber unseren erfahrenen Medizinern, besonders Junckers, Fous-sadier und den anderen gesagt worden sei. Es gibt auch viele, die sich der Erfahrung der Medizin rühmen, jedoch diese nicht durch die gewöhnliche und hinreichende Belehrung von Gelehrten und nicht durch fundierte Erfahrung, sondern einen irgendwie beschaffenen großen Ruhm durch einen irrgläubigen wahnhaften Kampf erlangt haben. Diese vermehren öfter das Gegenteil von Gesundheit, als dass sie es vermindern. Dem Weisen sei dies genug! Sorge selbst dafür gesund zu bleiben. (Lat.)

100 Ausscheidung von Schleim, in diesem Fall aus der Nase.

101 Ein Beispiel ohne gleichen (Lat.).

Dvēseles mokas slimības laikā Seelische Qualen während der Krankheit

Tomēr tas, ko es, visnožēlojamākais cilvēka bērns, esmu izcietis ķermenī, lai cik tas bijis daudz un grūti, nav salīdzināms ar to, kas man bijis jāiztur sirdī un dvēselē. Slimības sākumā un īpaši tad, kad dalīju un saņēmu Svēto vakarēdienu, sirdī man bija ārkārtīgi labi. Vakarēdiena laikā biju Pestītāja mīlestības pārņemts. Bet, tā kā pa naktīm nevarēju gulēt vai arī iegrimu 1000 murgos un sapņos un man rādījās visādas nepatīkamas un baismīgas lietas, kā arī pret mani noskaņotu cilvēku sejas un tēli, tam nāca klāt arī dažādu cilvēku lielākoties labi domātie mierinājuma vārdi un tāpat arī ķermenis un asinis bija nemiera pilnas, – tad es nonācu apjukušā gara stāvoklī, attālinājos no Pestītāja un viņa tuvuma un pret manu gribu manā dvēselē ienāca pavisam citi objekti. Mani pārkāpumi šai vai citā lietā, šai vai citā vietā, kur vien pasaulē

Doch was ich allerelendstes Menschen Kind am Leibe gelitten habe, wie viel und schwer es auch gewesen, ist gegen das, was ich an dem Gemüth und an der Seele ausgestanden, nicht in Vergleich zu ziehen. Im Anfang der Krankheit, und sonderlich damals, als ich communicierte, war mir dem Herten nach überaus wohl. Ich wurde beym Abendmahl von der Liebe des Heylands gantz durchdrungen: Aber da ich in denen Nächten entweder gar nicht schlafen konte, oder doch nur unter 1000 Phantasien und Träumen schlummerte oder sonst allerhand unangenehme und fürchterliche Dinge, wie auch die Gesichte und Bilder widriggesinnter Personen sich praesentierten, der häufige Zuspruch von allerhand Personen, die es meist wol gut meyneten, auch dazu kam und der Körper und das Geblüt ebenfalls voller Unruhe war; so gerieth ich in confuse Gemüths=Umstände, kam vom Heyland und seiner nahen Gemeinschaft ab, und kriegte in meinem Gemüth wider meinen Willen gantz andere Objecta. Meine Vergehungen in dieser und jener Sache, an diesem und jenem Orthe, wo ich nur in der Welt ehemals und bisher gewesen; mein oftmaliges Versehen in meinem Amt, da ich bisweilen zu groben Sünden stillgeschwiegen hatte, und gegen manche gottlose und freche in offenbaren Sünden lebende Menschen zu gelinde gewesen war, ja dergleichen Leuthen wol gar das Heilige Abendmahl gereicht hatte, und viele dergleichen Dinge, die eben vor der Welt nicht grob sind, noch von denen Gesetzen betrachtet werden, und welche vorhin von mir selbst nicht auf eine so genaue Weyse waren genommen und wol gar vor gut und thulich gehalten worden, kamen mir sonderlich des Nachts, wenn ich nicht schlafen konte, oder in einem phantasierenden Schlummer lag, dergestalt schrecklich vor, daß es mir oft Mark und Bein angriff. Ich könnte wol 40 bis 50 ja noch mehrere Personen beyderley Geschlechts, von allerhand conditionen und

līdz šim esmu bijis, mana biežā nevērība amatā, jo dažkārt smagu grēku gadījumā esmu klusējis un pret dažiem bezdievīgiem, nekaunīgiem, atklātā grēkā dzīvojošiem cilvēkiem bijis pārāk maigs, šādiem cilvēkiem pat esmu devis Svēto vakarēdienu, un darījis vēl daudzas citas līdzīgas lietas, kuras pasaulē acīs nav ļaunas, nedz arī likums tās par tādām uzlūko un kuras es pats pirms tam tik precīzi nebiju aptvēris, pat biju uzskatījis par lietderīgām un labām, – tās man nāca acu priekšā īpaši naktīs, kad nevarēju aizmigt vai arī biju murgainā snaudā, un tās bija tik briesmīgas, ka gāja līdz kaula smadzenēm. Es varētu nosaukt vārdā un parādīt ap 40 līdz 50 vai pat vairāk abu dzimumu personu, dažādos apstākļos dzīvojošas un atšķirīgas, kuras bijušas mani biktsbērni un kuras noteiktu smagu grēku dēļ daudziem, kas tās pazīst, liekas aizdomīgas, pat šajos grēkos ir atklāti redzamas un bēdīgi slavenas, vai arī par kuru grēkiem man citādi vismaz varbūtīgi ir zināms. Šīs slimības laikā nomodā un miegā viņi man daudzus simtus reižu dvēselē rēgojušies ar savām pretīgajām lietām un radījuši daudz bailu un nemiera. Ak, cilvēki, ja jūs zinātu, ko jūsu dēļ esmu pārcietis, jums pašiem mati celtos stāvus un savus briesmu darbus jūs vis neuzlūkotu tik aukstasinīgi. Es varētu jūsu kauna darbus caur puķēm aprakstīt tā, it kā sauktu lietas īstajā vārdā, bet lai nu paliek; šā vai tā katram viņa paša sirdsapziņa būs ātrākais liecinieks, kas viņam pateiks, kā un cik lielā mērā tas attiecas uz viņu. Labi tam, kas tā dēļ kaunā nosarkst un sit sev pie krūtīm. Kuru tas neskar, tam lai nerūp citi un lai viņš pateicas Dievam, ja viņa amats vai dzīvesveids atbrīvo viņu no atbildības par citiem.

Jā, jūs citi! Jūs netiekat turēti aizdomās un atklāti nedzīvojat tik smagos netikumus un kauna darbos, jūs pat uzskata par kristīgiem un godājamiem ļaudīm, jūs arī paši tā uzskatāt: arī jūs mani darījāt gana bažīgu. Man uznāca bailes un grūtsirdība par jūsu šķītumu un liekulību, mani māca bažas, ka

Sorten, die meine Beichtkinder gewesen, mit Namen nennen und anzeigen, welche wegen gewißer groben Sünden zum Theil bey vielen, die sie kennen, verdächtig, ja wol gar offenbar und berüchtiget sind, oder zum Theil mir sonst wenigstens probabiliter als solche bekannt worden waren, die mir in dieser Krankheit bey dem Wachen und Schlafen viel 100 mal mit ihren abschaulichen Dingen im Gemüthe vorgekommen sind und viele Angst und Unruhe verursacht haben. O ihr Menschen! wüthet ihr, was ich um euret willen ausgestanden habe, es würden euch selbst die Haare zu Berge stehen, und ihr würdet eure gräuliche Thaten nicht so kaltsinnig ansehen. Ich könnte eure schändliche Dinge auf eine verblühmte Weyse so beschreiben, als nennete ich das Kind mit Namen, aber ich will es hiebey laßen, es wird ohnedem einem jeden sein eigen Gewißen der schnellste Zeuge seyn, und ihm sagen, in welcher Sache und wiefern es ihn treffe. Wohl dem, der schamroth dabey wird und an seine Brust schläget. Wen es nicht trifft, der bleibe um andere unbekümmert und danke Gott, wenn ihn sein Amt oder Lebens Art von der Verantwortung für andere losspricht.

Ja ihr andern! Die ihr zwar solcher groben Laster und schändlicher Thaten halber nicht so verdächtig noch offenbar seyd, und wol gar für christliche und ehrbare Leuthe gehalten werdet, ja auch selbst dafür haltet: Auch ihr habt mir Noth genug gemacht. Denn ich gerieth über euer Schein und Heuchelwesen ebenfalls in Angst und Schwermuth, ich besorgete, daß ich euch solches nicht genug entdeckt und euch auf solche Weyse darinn bestärket hätte. Eure gütige Begegnungen, Gaben, Traktierungen, Mahlzeiten, Hochzeiten und Kind Taufen in den Häusern, wobey ich zwar mein Amt nicht leichtsinnig noch obenhin, sondern mit Andacht und vom Herten verrichtet habe, aber die Nebendinge dabey, wenn Ueberfluß, Eitel und Ueppigkeit damit verknüpft gewesen, haben mir bey der

neesmu jums to pietiekami atklājis un tādējādi esmu to tikai pastiprinājis. Jūsu jaukās tikšanās, dāvanas, pacienāšanas, maltītes, kāzas un bērnu kristības mājās – savu amatu es gan pildīju nevis vieglprātīgi un virspusīgi, bet gan ar iekšēju uzmanību un no sirds, bet blakuslietas⁴⁴, kas saistītas ar pārmērību, iedomību un greznību, nejaušos atmiņas uzplaiksnījumos ļoti nodarbināja manu prātu. Pirms tam nekad nebūtu domājis, ka šādas nožēlojamas lietas, kurām taču veltīju tik maz uzmanības, atkal šādā veidā iešausies prātā un mani nodarbinās. Kad viss mostas, prātā nāk arī tādi sīkumi. Nevajag domāt, ka kaut kas tāds paliks atmiņā tikai īsu laiku. Arī šāda veida personas, namus un atgadījumus laukos un pilsētā es varētu minēt daudzus. Ja ir kādi, pie kuriem es šādos gadījumos un situācijās esmu bijis un kuri to atceras, tad man arī rūp, ka viņiem nekaitētu mācīties citādi paskatīties uz šādām viņu lietām un tukšiem paradumiem, ko aplāj ar liekulīgu dievbijību. Mīļie cilvēki! Dotās iespējas mums taču bija jāizmanto pavisam citādi, lai tās mums dotu labumu. Pārdomājiet, ko jūs dziedat: “Kad viņa pieminam, Tad priecīb’ pie mums rodās, Tā sirds ar mieru dodās, Tad svēti dzīvojam.”(280) Jūs varbūt teiksiet, ka tas ieders baznīcā un rīta un vakara lūgšanā, bet dzīrēs un kompānijās jāpriecājas. Ak! Nelaba un īsa izprieca, kas pārvēršas par kliegšanu un vaimanām.

zufälligen Erinnerung viel zu thun gemacht. Ich hätte vorhin nimmer geglaubt, daß einem solch elendes Zeug, worauf ich doch so wenig regardiret hatte, wieder auf solche Weise einfallen und einem zu thun machen könnte. Wenn alles aufgewacht, so kommen einem auch solche minutissima vor. Man solt nicht gauben, daß einem dergleichen nur auf eine kurze Zeit könnte im Gedächtniß bleiben. Ich könnte auch von dieser Gattung viele Personen, Häuser und Gelegenheiten in Stadt und Land anzeigen. Sind welche, bey denen ich in solchen Fällen und Gelegenheiten gewesen, die dabey denken, geht mich diß auch an, so kans ihnen nicht schaden, wenn sie solche ihre Dinge und eitele Gewohnheiten, welche mit einer heuchlerischen Frömmigkeit bedeckt werden, anders ansehen lernen. Liebe Leuthe! wir hätten solche Gelegenheiten gantz anders gebrauchen und sie uns zu Nutze machen sollen. Denkt an das, was ihr singet: *Das ist eine selige Stunde darinn man SEYN gedenkt sonst verdirbt alle Zeit, die wir zubringen auf Erden, wir sollen selig werden und bleiben in Ewigkeit.*(280) Sagt ihr etwa dabey, das gehört in die Kirche und zum Morgen und Abend Gebet, auf Gelagen und in Compagnien ist man vergnügt. O! ein schlechtes und kurzes Vergnügen, das zu lauter Gall und Wehe wird.

44 Piētiskajā teoloģijā izplatīts jēdziens no grieķu val. vārda *ἀδιόφορα*.

Raizes par labo cilvēku dvēselēm

Sorge um die Seelen der guten Menschen

Labu draugu un labvēļu (viņu man bijis daudz vairāk nekā nelabvēļu) mīlestība un labestība ar to nekādā gadījumā netiek noniecināta, bet es to vērtēju augstu un pateicos par to arī šeit, jo esmu pārliecināts, ka daudzi man parādījuši labestību no skaidras sirds un Pestītāja dēļ. Tikai gribētos, ka arī es viņiem būtu izrādījis savu pateicību un uzticīgi kalpojais par labu viņu dvēselēm ar to, ka es viņiem, neko nenoklusējot no patiesības, būtu pietiekami stāstījis par viņu dvēseles stāvokli, vairāk norādījis uz Pestītāju un uz lielo glābiņu viņa vātīs un mazāk piemērojis viņu pasaulīgajam prātam, par kuru viņi paši nemaz nezina. Šāda veida draugi un labvēļi, kuru vidū ir arī daudz dižciltīgo, man tik ļoti uzticējās un bija tā izrādījuši savu attieksmi, ka man nevajadzēja bailēs slēpt savu pārliecību, jo viņiem pašiem bija tīkams patiesības vārds, un šo dižciltīgo vidū, slava Dievam, ir dažas personas, kuras tīro izpirkuma evaņģēliju ne tikai labprāt klausās kā Hērods, bet arī ieņem sirdi kā Kornēlijs(281).

Nu es piedomāju arī par tām dvēselēm, par kurām zinu, ka ar savu pieticīgo kalpošanu

Die Liebe und Güte guter Freunde und Gönner, derer ich weit mehr als Mißgönner gehabt, verachte ich hiermit nicht, sondern ich achte sie viel mehr hoch und danke ihnen auch hiedurch davor: denn ich bin versichert, daß mir auch viele aus redlichem Hertzen und um des Heylandes willen Güte erwiesen haben. Ich wünschte nur, daß ich mich gegen diese recht dankbar erzeiget und ihnen darinnen treue Dienste zu ihrem Seelen-Besten geleistet hätte, daß ich ihnen ohne die geringste Zurückhaltung der Wahrheit genügsamen Bericht wegen ihres Seelen Zustandes gegeben, sie mehr auf den Heyland und das große Heyl in seinen Wunden gewiesen, mich aber weniger nach ihrem, von ihnen selbst unerkannten Welt-Sinn accommodiret haben mögte. Diese Art meine Freunde und Gönner, darunter auch viele vornehm sind, hat ein so gutes Vertrauen zu mir gehabt und sich dergestalt bezeiget, daß ich eben nicht aus großer Furcht hätte hinter Berge halten müssen, sondern sie haben sich ohne dem bisweilen ein Wort der Wahrheit wohlgefallen lassen, und es sind Gott Lob! unter denen hiesigen Vornehmen manche Personen, die das lautere Evangelium von der Versöhnung nicht etwa nur gerne hören wie Herodes sondern auch zu Hertzen nehmen wie Cornelius(281).

Nun denke ich auch an diejenigen Seelen, von welchen ich weiß, daß sie wirklich durch meinen geringen Dienst erbauet worden sind, davon ich manche schon als von Gott durchs Wort erweckte vor mir gefunden habe, und manche hernach offenbar worden sind, welche sich meines Amtes, Raths und Zuspruchs gerne bedienet haben, und wer weiß, wer sonst noch ist, dem ich mit Nutzen gedienet habe, der mir nicht bekannt worden ist. Solchen wünsche ich, daß der Heyland seine Erkenntniß in ihnen vermehre und sie im Glauben an ihn recht gründen, bevestigen und bis vors Lammes Thron erhalten wollen. Aber ich muß auch dieser halber gestehen, daß ich auch um ihrentwillen in meiner

tās patiesi esmu pacilājis, dažas sastapu kā jau pirms tam ar Dieva vārdu modinātas, dažas pēc tam atklājās par tādām kļuvušas, kad labprāt lietoja manu kalpošanu, padomu un uzmundrinājumu; kas zina, ir arī kādi, kurus nepazīstu un kuriem esmu bijis noderīgs, viņiem es novēlu, lai Pestītājs viņos vairo savu atziņu un viņi ticībā isti balstās uz viņu, nostiprinās un saglabā sevi, līdz jastājas Jēra troņa priekšā. Bet arī par šiem man jāatzīstas, ka slimības laikā jutu bailes arī par viņiem.

Par viņiem es gan domāju ar patiku, jo tie bija nedaudzie, par kuriem biju drošs, ka Vārds viņu dvēselē ir svētīts un viņi to pieņēmuši savai pestīšanai, bet mani darīja nemierīgu, ka sirdsapziņa mani soda par to, ka nebiju pietiekami rūpējies par šādām dvēselēm un zināmi apstākļi mani atturēja, tā ka šīs dvēseles palika bez vajadzīgās un pašu gribētās kopšanas. Pestītājs šai zemē ar savu vārdu bija skāris daudzus vāciešus un latviešus un ielicis viņos slāpes pēc Evanģēlija tīrā piena, un viņi gribēja, ka viņus gana un kopj, bet tas nenotika, un tas mani ļoti biedēja. Un, tā kā slimības dēļ esmu nonācis tādā stāvoklī, ka šīm dvēselēm vairs nevaru kalpot, un tomēr dzirdu, ka viņas to labprāt vēlētos, tas vairo manas raizes. Var iedomāties, kā tas ir, ja kādam ir draudze, kura viņu mīl un ļoti vēlas viņa kalpošanu, bet viņš nevar tai kalpot.

Kad ¼ gada biju pavadījis uz slimības gultas, par visām šīm lietām dvēseles samulsumā jutu bailes un postu. Man gan netrūka labu un uzticamu draugu, kuri mani apmeklēja, tomēr, ja arī vakaros, kad neviens mani vairs neuzmundrināja, es vēl jutos kaut cik apmierināts, tad naktīs no bezmiega domām vai nemierīgiem sapņiem un murgiņiem atkal radās nemiers, ko pēc tam dienā vairoja dažādas apmeklētāju situācijas. Tādēļ visbeidzot man bija jānolemj, ka, izņemot mediķu kunģus un dažus citus uzticamus draugus, kuri pazina manus apstākļus, vai kad respekta dēļ nevarēju atteikt ciemiņiem, nevienu citu pie sevis nelaidīšu.

Krankheit Angst empfunden. Ich gedachte zwar in soweit mit Vergnügen an sie, daß doch einige waren, von welchen ich gewiß versichert war, daß das Wort an ihrer Seele gesegnet gewesen, und sie es zu ihrem Heyl angenommen hatten; aber das machte mir Unruhe, daß mich mein Gewißen bestraffte, daß ich mich solcher Seelen nicht genug angenommen und mich durch gewisse Umstände hatte abschrecken laßen, daß solche ohne benöthigte und von ihnen selbst verlangte Pflege geblieben waren. Es hatte der Heyland allhier viele von Teutschen und Letten durchs Wort gerühret und nach der lauterer Milch des Evangelii begierig gemacht, die nun weiter wollten geweidet und gepfleget seyn und das war unterblieben, daher ängstigte mich solches nicht wenig. Und da ich nun folgend durch die Krankheit in solchen Stand gekommen bin, daß solchen Seelen nicht mehr dienen kann und gleichwol höre, daß sie solches gerne wollten, so vermehret solches meinen Kummer. Man kann denken, wie das seyn muß; eine Gemeine haben, die einen liebet und eines Dienstes sehr verlangt, und ihr doch nicht dienen können.

Ueber alle diese Dinge kam ich, nachdem ich ¼ Jahr krank gelegen hatte, in Verwirrung des Gemüths in Angst und Noth. Es fehlte mir zwar nicht an guten und vertrauten Freunden, die mich suchten; aber wengleich mein Hertz sonderlich des Abends, wenn ich von anderen Zuspruch frey war, einigermaßen zufrieden gestellet wurde, so entstund doch des Nachts theils durch Gedanken bey der Schlafflosigkeit, theils durch unruhige Träume und Phantasien meine Unruhe aufs neue, welche hernach des Tages durch allhand Umstände der Besuchenden vermehret wurde: daher muste ich endlich gar resolviren außer denen Herrn medicis und einigen anderen vertrauten Freunden, die sich in meine Umstände zu schicken wusten, und wenn ichs respectshalber nicht abschlagen konte, sonst niemand. zu mir zu laßen.

Ārstēšanās kūrviētās Kuraufenthalte

Kas attiecas uz manu slimību, tad pēc ceturtdaļgada, kas pastāvīgi bija jāpavada gultā, pēc jaungada gan sāku atkal celties, bet sviedru dēļ man bija visu laiku jāuzturas siltā istabā un gandrīz katru dienu bija jālieto medikamenti vai klizmas, lai iegūtu vēdera izeju, līdz beidzot 1748. gada maijā pēc Fusadjē kunga ieteikuma, kurš man izrādījis lielu uzticību, rūpību un pūles, draugi un labvēļi, labu gribēdami, aizveda mani uz laukiem, lai es lielākā klusumā, tīrā un veselīgā gaisā pavasara un gaidāmās vasaras iespaidā jo vieglāk atlabtu. Mani ļoti laipni uzņēma divās tiešām jaukās vietās, ierādīja atsevišķu dzīvokli un pēc vajadzības aprūpēja.

Pirmajā vietā es uzturējos līdz 1. jūlijam un lietoju asinis attīrošu vēžu un zālīšu buljonu un zālīšu vīnu. Pēc tam devos uz otru vietu, kuru man bija atradis un izkārtojis Fusadjē kungs, lai tur dzertu Burgundijas ūdeni(282), jo šī vieta bija ērtāka par visām citām man

Was nun eigentlich meine Krankheit weiter anlanget, so fing ich zwar, nachher ich mich ein gantzes Vierteljahr beständig im Bette halten müßen, nach dem neuen Jahr wieder an aufzustehen, aber ich muste mich doch wegen des Schweißes beständig in der warmen Stube halten und fast täglich entweder medicamenta oder Clystire gebrauchen, um die Öffnung zu erhalten, bis ich endlich ao 48 im May Monat, auf anrathen Herrn Foussadier, welcher große Treue, Sorgfalt und Mühe an mir bewiesen hat, von sehr wohlmeynenden Freunden und Gönnern auf das Land gebracht wurde, um so wol in mehrerer Stille als auch in einer reinen und gesunden Luft bey dem genesen in Frühlings und bevorstehenden Sommer Zeit, desto leichter hergestellet zu werden. Ich wurde an zwey recht plaisanten Orten sehr gütig aufgenommen und mit benötigten Pflege in bequemen aparten Wohnung versehen.

An dem ersten Orte hielte ich mich bis den 1sten July auf, und brauchte eine blutreinigende Krebs und Kräuter boullon nebst einem Kräuterwein, wornach ich mich an den anderen Ort begab, welchen mir Herr Foussadier ersehen und erbeten hatte, um das Burgunder Wasser(282) da zu trinken, weil dieser Ort um aller dazu bedürftenden Dinge willen für alle anderen Orthen der bequemeste war und man daselbst auch viele Gewogenheit für mich hatte. So war auch Herr Foussadier selbst gegenwärtig, weil etliche Standes Personen in derselben Gegend auf seine Verordnung dieses Wasser truncken, und sich seines Raths bedienten und Er selbst wegen eines im Winter gehalten sehr gefährlichen Blutsturzes daselbst eine Milch Cur brauchte.

Ich spürete zwar dieses Wassers Krafft und Würckung merklich, denn es stärckete die gantze Natur und insonderheit die inneren Theile, es erfrischte das Geblüt und brachte es in mehrere Circulation, vertrieb die reißenden Schmerzen in den Schenkeln und Füßen, womit ich seit mehreren Jahren

nepieciešamo lietu ziņā un tur arī bija pre-timnākoši cilvēki. Tur bija arī pats Fusadjē kungs, jo tai pašā apkaimē šo ūdeni pēc viņa norādījuma dzēra dažas dižciltīgas personas un saņēma viņa padomus. Arī viņš pats pēc ziemā piedzīvotas ļoti bīstamas asiņošanas tur taisīja piena kūri.

Es gan manāmi jutu šī ūdens spēku un iedarbību, jo tas stiprināja visu manu miesu un īpaši iekšējās daļas, atsvaidzināja asinis un lika tām ātrāk riņķot, aizdzina velkošās sāpes stilbos un pēdās, no kā biju cietis šai zemē vairākus gadus, bet cerība uz vēdera iz-eju palika nepiepildīta, man tāpat bija jātaisa klizmas.

Pēc ūdens kūres es paliku tai vietā vēl līdz septembrim un tad atgriezos atkal pirmajā vietā, kur uzturējos līdz 1749. gada janvāra sākumam un aizcietējuma dēļ gandrīz katru dienu lietoju medikamentus vai klizmas.

Abās vietās man nekā netrūka, man bija viss, kas vajadzīgs manai slimajai miesai. Es varēju arī labi izkustēties skaisti izveidotos dārzos, pievilcīgos laukos un mežiņos iešus, braukšus un jāšus un tā atjaunot miesu un garu. Lietū un aukstā laikā es varēju kustēties sausumā, zāģējot un skaldot malku.

Bez tam man sirdij un garam par prieku bija ļoti laba krietnu un uzticamu cilvēku sabiedrība, ko labāku pat nevarēju vēlēties. Viņi darīja man tik daudz laba, kā būtu spējis reti kāds miesīgs brālis, ja arī būtu bijis tik apveltīts. Viņi centās mani atbalstīt un uz-mundrināt ar labiem vārdiem un patīkamām sarunām.

Neskatoties uz to visu, mana sirds tomēr nevarēja pilnībā atbrīvoties no minētajiem murgiem, lai gan dažreiz likās, ka ir kļuvis vieglāk un skaidrāk. Man daudz stāstīja vis-dārgākās patiesības, stiprākos teicienus un tamlīdzīgi, runāja visevanģēliskākajā veidā, tomēr mana ♥ nevarēja pie šiem vārdiem turēties, kaut gan es pats no pamošanās līdz aizmigšanai ejot, braucot ar to vienā laidā no-darbojos garā un laiku pavadīju galvenokārt

hier im Lande behaftet gewesen; aber wegen der gesuchten Oefnung des Leibes that es bey mir keinen sondlichen effect, ja ich muste dabey noch Clystire gebrauchen.

Nachdem ich das Waßer getrunken hatte, blieb ich noch an diesem Ort bis an den September Monat und kehrte darnach wieder zurück an den ersten Ort, alwo ich nun bis in den Anfang des Januars 1749 aufhielte und wegen der obstruction fast täglich medica-menta oder Clystire gebrauchte.

Es fehlte mir an beyden Orthen an nichts, ich hatte alles, was ich nur zu meinen kranken Leibes Umständen bedurfte. Ich konte mir auch in wohl angelegten Gärten, anmuthigen Feldern und Gebüschten mit gehen, fahren und reiten, gute Bewegung machen und dabey Leib und Gemüth recreiren. Bey Regen Wetter und Kälte konte ich mich im trockenem des Holtz sägens und hauens zur motion bedienen.

Daneben hatte ich für mein Hertz und Gemüth beständig eine so gute Gesellschaft von redlichen und vertrauten Freunden, die ich mir nicht beßer hätte wünschen können. Sie thäten so viel an mir, als kaum ein leiblicher Bruder, wenn er auch noch so begnadiget wäre, würde haben thun können. Sie suchten mich durch ihren Zuspruch und liebeiche conversation auf zu richten und zu ermuntern.

Alles deßen ungeachtet wurde mein Hertz der obgedachten Phantasien niemals recht los, ob es auch gleich manchmal etwas leichter und aufgeklärter zu werden schiene. Es wurden mir zwar die theuersten Wahrheiten, kräftigsten Sprüche und dergleichen viel gesaget und aufs evangelischste zugesprochen, mein ♥ konte sich aber nicht daran halten, ob ich gleich selbst vom aufwachen, bis zum einschlafen, beym gehen, fahren, ja an einem Weg in meinem Gemüth damit umging und meine Zeit meist mit seuftzern und flehen zubrachte, sondern ich empfand immer das Gegentheil, welches meine Freunde mit Verwunderung wahrnahmen, und mein

nopūtās un izmisīgos lūgumos, bet arvien sajutos gluži pretēji, ko mani draugi uzņēma ar izbrīnu un ļoti nopēla manu bailību. Kad vēlāk no šiem draugiem un klusuma atkal biju atgriezies Rīgas troksnī, šis posts vēl vairāk pieņēmas spēkā. Mana sieva, kas mani laukos bija divas reizes apciemojusi un pēdējā reizē pavadījusi ar mani kopā ilgāku laiku, bija gan priecīga, ka biju atkal pie viņas, un nežēloja nekādu pūli, lai tikai man būtu laba kopšana, tomēr manam ķermenim nekas nelīdzēja. Tā kā mājā vēl bija radušies jauni nepatīkami apstākļi, tad mans gars kļuva arvien nodarbinātāks un nemierīgs, tā ka es pat vēlējās, kaut mana dzīve drīz beigtos. Mana spalva nespēj aprakstīt tās ciešanas, kādas man bija miesā un dvēselē. No slimības sākuma līdz pat šim brīdim man nav bijis kaut nedaudz kārtīga miera, ārēji to ne vienmēr varēja redzēt vai arī tikai mazliet no tā visa, bet iekšēji es jutos tā, ka mana mēle to nespēj izteikt. Ak! Kādas ciešanas un posts ir nācis pār mani!

ängstliches Wesen sehr misbilligten. Da ich hernach folgend von diesen Freunden und aus der Stille wieder zurück ins Rigische Getöse kam, nahm diß Elend noch mehr zu. Meine Frau, welche auf dem Lande zu zweyen malen und das letzte mal eine lange Zeit bey mir gewesen war, freuete sich zwar, da sie mich wieder zu sich bekam und ließ mir alle ersinnliche Pflege wiederfahren, es wolte aber an meinem Körper nichts anschlagen und da nun noch neue verdrießliche Hauß=Umstände dazu kamen, so gerieth das Gemüth immer mehr in Arbeit und Unruhe, so daß ich auch wünschte, daß sich mein Leben bald endigen mögte. Die Noth, welche ich am Leib und Seel ausgestanden habe, kan meine Feder nicht beschreiben. Von Anfang meiner Krankheit bis gegenwärtigen Augenblick habe ich nicht ein bisgen ordentliche Ruhe gehabt, äuserlich hat man mir Solches nicht allezeit, oder doch nur das Wenigste davon ansehen können, aber innerlich habe ich es so gefühlet, daß es meine Zunge nicht aussprechen kan. O! was für Leiden und Noth ist über mich ergangen.

Nobeigums

Rückblicke am Lebensende

Esmu jutis visnotaļ briesmīgas un šausminošas lietas. Tādas nekad pirms tam es nebūtu varējis iedomāties. Bieži es pie sevis domāju: kā tas var būt? Gluži kā es zinu, ka saule ir debesīs, esmu tikpat drošs, ka Dievs manu ♥ no pasaules ir pievilcis pie sevis. Tas, ko es 1718. gadā vakarā pirms Vasarsvētkiem piedzīvoju Gotā, nebija fantāzija, bet gan kaut kas tik reāls, ka tādējādi notika patiesa pārmaiņa manā sirdī, prātā, drosmē un visos manos spēkos. Lai gan nesaprašanas pēc es uzreiz atkal nonācu cīņā un neiztiku bez klupšanas, tad tomēr nekad vairs neesmu nonācis grēka un miesas kalpībā, nedz arī pilnībā pievērsies pasaulīgām lietām. Vēl bez tam Pestītājs ar Evaņģēlija palīdzību šeit Rīgā atkal apciemoja manu sirdi un žēlastībā tā mani apveltīja ar atziņu par izlīgumu viņa asinīs, ka esmu baudījis un redzējis, cik Kungs ir labs. Celsmes

Ich habe überhaupt gräuliche und entsetzliche Dinge empfunden. Ich hätte sie vorhin nimmermehr so vorstellen können. Ich habe dabey oftmals gedacht: Wie kann dieses seyn? Ich bin doch so gewiß als ich weiß, daß die Sonnen am Himmel stehet, daß Gott mein ♥ von der Welt zu sich gezogen hat. Was ich ao 18 in Gotha am Abend vor Pfingsten erfahren habe, ist keine Phantasie, sondern so was Reelles gewesen, daß dadurch eine wahrhaftige Veränderung am Hertz, Sinn, Muth und allen Kräfften bey mir vorgegangen ist: Und ob ich gleich hernach aus Unverstand wieder in ein kämpfendes Wesen gerathen und nicht ohne Straucheln geblieben bin, so bin ich doch nie wieder in den Dienst der Sünde und des Fleisches, noch zur Welt ganz übergegangen. Ueber dieses hat auch der Heyland hier in RIGA mein Hertz durch das Evangeliū aufs neue besucht und mit der Erkenntniß seiner blutigen Versöhnung dergestalt begnadiget, daß ich geschmeckt und gesehen habe, wie freundlich der Herr ist, bey Erbauungs Stunden und Predigten hat sich mein Hertz so wohl befunden und wenn ich in der Stille vor dem Heyland allein gewesen, habe ich so manches Vergnügen empfunden, ja Leib und Seel hat sich oft in dem lebendigen Gott gefreuet, ich habe meine Zeit in guten meditationibus hingebraucht, so manchen Segen in Unterredungen mit Krancken und sonst christlich gesinnten Personen gehabt, auch haben mir insonderheit die Lehr-examina mit denen Kindern und jungen Leuthen, welche zum 1 mal zum Abendmahl gehen wollen zu meiner eigenen Erweckung und Erbauung gedienet, wo ich gegangen und gefahren bin, ist solches mit singen, beten und betrachten geschehen: Wo kommt mir denn nun dieses her? So habe ich denn freylich bey diesem meinen erbärmlichen Zustand gedacht und mich selbst nicht darin finden können. Ich könnte erstaunliche Dinge erzehlen, die der Feind dem menschlichen Gemüth vorbringen kan, wenn man den Heyland aus dem

stundās un sprediķos mana sirds sajūtās ļoti labi, un, kad klusumā Pestītāja priekšā biju viens pats, jutu lielu patikšanu, pat miesa un dvēsele bieži liksmoja dzīvajā Dievā; esmu pavadījis laiku labās meditācijās, guvis svētību sarunās ar slimajiem un citiem kristīgiem cilvēkiem, arī bērnu un jaunu ļaužu eksaminācija, pirms viņi pirmo reizi iet pie Svētā vakarēdiena, īpaši noderēja manai modināšanai un celsmei; kur vien gāju vai braucu, tas notika ar dziedāšanu, lūgšanām un apcerīgām pārdomām. Bet no kurienes man tagad šis? Tā es domāju šajā savā nožēlojamajā stāvoklī un nevarēju sevi saprast. Es varētu stāstīt apbrīnojamas lietas, ko ienaidnieks var celt cilvēkam priekšā, ja tam no skata zudis Pestītājs un tas no viņa novērsies.

Pirms tam jau atzinu, ka iepriekš, būdams labākā stāvoklī, neesmu bijis tik ļoti tīrs un pilnīgs, bet gan man vēl bija kas pielipis no miesas prāta un izpatikšanas pasaulei un izraisīja dažu kaitējumu; tas nav pretrunā ar to, ko saku tagad. Viens parāda, kādas vēl manī atlikušas ļaunā pirmsākuma un nekrietnību pabiras un paliekas, bet ar otru tiek atzīts, ko Pestītājs pie manas sirds darījis labu un ko esmu izjutis un baudījis sev par īstu svētību. Esmu atradis īsto pamatu un ar patiesību dziedājis: "Tā grunts, kur dibinājos, ir Kristus asinis." (283) Man bija tikai jāļauj stiprāk sevi uz tās balstīt un jāatļaujas uz tās palikt stāvam, bet nedrīkstēju sava nožēlojamā miesas stāvokļa dēļ ļauties tādām dvēseles juceklim, tad Pestītājs mani būtu attīrījis no šiem pārpalikumiem un slepenas pieķeršanās grēkam, no visa negodīguma, bailēm no cilvēkiem un tamlīdzīgām lietām, viņš mani būtu sagatavojis un stiprinājis savā žēlastībā. Ak būtu jel piepildījies tas, par ko jau Vācijā es dziedāju ar lielu nopietnību: "Lai es palieku pastāvīgs Pie tevīm bailēs, mokās, Ir labās dienās pazemīgs, Tas stāv viss tavās rokās." (284)

Ak, ja piedzīvo tik lielu žēlastību, kā es piedzīvoju, tad tā pareizi jāizmanto un aizvien pie tās jāturas. Šāds cilvēks lai pilnībā

Gesicht verlohren hat und von ihm abkommen ist.

Kurtz vorher habe zwar gestanden, daß ich vorhin in meinem besseren Zustand nicht so gar rein und vollkommen gewesen, sondern daß mir noch etwas vom Sinn des Fleisches und von der Gefälligkeit der Welt angeklebet und manchen Schaden verursacht habe; dem ist aber dieses was ich itzo sage, nicht entgegen. Denn mit jenem sind nur die reliquien oder was in mir vom bösen Beginn und an Unlauterkeiten und von Unlauterkeiten zurückgeblieben, angezeigt; mit diesem aber bekannt, was der Heyland gleichwol am Hertzen gutes gewürcket und was ich daher würrlich für Seligkeit verspüret und genoßen habe. Ich hatte würrlich den rechten Grund gefunden und mit Wahrheit gesungen: *Der Grund drauf ich mich gründe ist Christus und sein Blut* p(283) Ich hätte mich nur vester auf denselben setzen laßen und darauf bestehen bleiben dürffen, mich aber durch meine erbärmliche Leibes=Umstände nicht in solche Verwirrung des Gemüths bringen laßen sollen, so würde mich der Heyland von jenen Überbleibsel und verborgenem Hang zur Sünde und von aller Unlauterkeit, Menschenfurcht und dergleichen gereinigt und in seiner Gnade vorbereitet und gestärkt haben. O wäre nur das an mir erfüllet worden, was ich oft schon in teutschland mit Ernst gesungen habe *Laß mich keine Lust noch Furcht von dir in dieser Welt abwenden beständig seyn ans End gib mir* p(284)

O! wenn so viel Gnade wiederfährt als mir wiederfahren ist, der brauche sie ja recht und halte sich beständig daran. Er gebe sich dem Heyland gantz hin und verberge sich tief in seine Wunden, singe von Hertzen und anhaltend: *Verbirg meine Seele aus Gnade in deine ofene Seite* p(285) item *O Jesu Christ! erhöre mich, nimm und verbirg mich gantz in dich* p(286) *Gleich wie sich fein ein Vögelein*(287) - - also *Herr Christ mein` Zuflucht ist die Höhle deiner Wunden* p(288). Dagegen laße er nichts von

nododas Pestītājam un paslēpjas dziļi viņa vātīs, no sirds un nemitīgi dzied: “Paslēp manu dvēseli žēlīgi Tavā atvērtajā sāna brūcē”(285), “Ak, klausī man, Kungs, Jēzus Krist! Slēp man iekš tev, ka varu mist Priekš ienaidnieka vātīņās”(286) utt., “Kā putniņš jauks”(287). Tātad: “Kungs Kristu, mans patvērums ir tavu vāšu ala.”(288) Un lai viņā slēpti nepaliek sēžam ne pasaules mīlestība, nedz miesas vaļība: lai vecais ieraugs tiek aizslaucīts tā, ka nevienā sirds stūrītī nekas no tā neaizķeras, lai nera-dītu kādu slepenu patikšanu, atkarību vai tieksmi. Savā dziļākajā iekšienē lai tas visu vietu dod Pestītājam, lai viņš un viņa asinis piepilda un caurauž visu būtņi, lai būtu tā, kā Skrīvers savā postillā sprediķa par Dieva bērnu godību un svētīlaimību(289) nobeigumā ar aizkustinājuma nopūtu noslēdz ar Pestītāja vārdiem no Jņ 17: “Tu manī un es tevī!”(290) Ak jā, Jēzu! Es tevī, un tu manī, tad grēkam būs jāatkāpjas un sirds, ar viņu pilna, aizvien un atkal varēs teikt: Kungs, kā tu gribi! Saejies no visas sirds un nevis tikai pa daļai ar tiem, kuri ir patiesi Dieva bērni un Jēzus Kristus, Krustāsistā, īpašums (Jes 53:10–12; 1Pēt 2:9–10; Ps 22:31; Ps 47:5,10; viss Ps 84; viss Ps 100), un lai tev nerūp, ka viņiem Dieva valstībā jāieiet caur bēdu ieleju un daudzām likstām un ka visur pasaulē viņiem jābūt kā šķīstīšanas upurim un tāpēc lielais bars, jo īpaši daudzi rakstu mācītāji un farizejiski noskaņoti ļaudis, kas ir nokautā Jēra ienaidnieki, viņus saukā par ķeceriem, ienīst un atmet (Lk 6:22). Tas lai tevi nebiedē, nedz dara mazdūšīgu, bet gan turies stingri pie patiesības un esi drošs kā jauns lauva.

Esi vai nu pavisam ar Kristu un ar savu Krusta Kungu, vai arī paliec viņa priekšā tieši tāds, kāds esi, un ārēji neveidojies citāds, nekā esi iekšēji. Nedomā sevi labāku esam, nekā esi patiesībā, lai neceltu savu taisnību, bet gan tikai kā grēcinieks ar nabaga sirdi ceri uz Pestītāja žēlastību un žēlsirdību. Sargies būt sadalīts un būt Jēra un viņam piederīgo naidnieks, labāk seko viņam kopā ar tiem, kur

Welt Liebe, noch Fleisches=Freyheit in sich verborgen sitzen bleiben: Man fege ja den alten Sauerteig rein aus, daß nicht irgendwo in einem Hertzens=Winkel etwas übrig bleibe, woran man noch ein heimlich belieben oder einen Hang, inclination dazu behalte. Man gebe vielmehr dem Heyland in seinem innersten völlig Platz, daß man von ihm und mit seinem Blute erfüllet und gantz durchdrungen werde, auf daß es heiße, wie Scriver einmal eine Predigt in seiner Postill von der Herrlichkeit und Seligkeit der Kinder Gottes (289) mit des Heylands Worten Joh: 17 beweglich seufftzend schließet: *Du in mir und ich in dir!*(290) Ach ja Jesu! Ich in dir und du in mir; so wird die Sünde wol weichen müssen und das Hertz mit ihm erfüllet, wieder immer nur sagen Herr wie du willst! Hiernechst halte man es auch mit denen vom gantzen Hertzen und nicht etwa nur halb und halb, welche wahre Kinder Gottes und ein Eigenthum Jesu Christi des gecreutzigten sind (Jes 53:10–12, 1Petr 2; 9; 10, 22Ps 31; 47Ps 5;10, 84Ps gantz 100Ps 100 gantz) und kehre sich nicht daran, daß dieselbe müssen durchs JAMMERTHAL und durch viel Trübsahl ins Reich Gottes gehen, und daß sie allenthalben in der Welt als ein Fegeopfer seyn müssen und daher von dem großen Hauffen insonderheit von vielen Schrifftgelehrten und Pharisäisch gesinneten Menschen, die Feinde des erwürgten Lammes sind, verketzert geschmähet, gehaßet und verworffen werden (Lk 6:22). Diß laße man sich nicht abschrecken noch muthlos machen, sondern man stehe vest bey der Wahrheit und sey getrost wie ein junger Löwe.

Entweder gantz mit Christo und mit seinem Creutztes Herrn, oder man bleibe doch nur so gerade vor ihm, wie man ist, und formiere sich äuserlich nicht anders, als man innerlich ist, solt auch nicht mehr noch beßer von sich, als man würcklich an sich selber ist, daß man nicht eigene Gerechtigkeit aufrichte, sondern man hoffe nur als ein Sünder mit einem armen Hertzen auf des Heylands Gnade

vien viņš iet, vai vismaz paliec ilgās pēc viņa, lai patiesi varētu dziedāt un teikt: JĒZU, ES ALKSTU PĒC TEVIS!(291)

Svētīgais mācītājs Blaufūss cita starpā atstājis arī lasīšanas vērtu manuskriptu ar nosaukumu⁴⁵ "Vidzemes pieminēklis Dieva darbam par godu, kas izcēlies 1738. gadā, modinot lielu daudzumu igauņu un latviešu zemnieku Vidzemes hercogistē viņu neliekuļotai atgriešanai un svētīgai sirds un dzīves pārmaiņai, un kas katram tapis zināms, pat visā pasaulē; par to izsēto nepatiesību un viltus ziņojumu dēļ pēc patiesajiem notikumiem un īstajām īpašībām vārsnās izklāstīts no kāda bezpartejiska aculiecinieka 1753. gadā".(292)

Kopija pieder ...(293)

und Barmhertzigkeit. Man hüte sich so wol für einen halbierten Wesen als für die Feindschaft gegen das Lamm und seine angehörige und folge lieber mit diesen denselben nach, wo es hingehet, oder bleibe wenigstens im sehnen nach ihm, daß man mit Wahrheit singen und sagen könne, JESU MICH VERLANGT NACH DIR!(291)

Der selige Pastor Blaufus hat unter anderen ein lesenswürdiges manuscript hinterlassen, unter folgender Aufschrift:¹⁰²

Liefländisches Denkmal bestehend in einem Ruhm de Werkes Gottes welches sich Anno 1738. in Erweckung einer Menge Ehstnischer und Lettischer Bauern im Herzogthum Liefland zu deren ungeheuchelten Bekehrung und seligen Herzens= und Lebens=Veränderung hervorgethan, und jedermänniglich bekant, ja weltkündig geworden; wegen der davon ausgestreuten Unwahrheiten und falschen Berichten, nach desselben wahren Begebenheit und eigentlichen Beschaffenheit, in gebundenen Zeilen von einem unpartheyischen Augenzeugen aufgesetzt 1753.(292)

Eine Copie hievon besitzt ...(293)

45 Ieraksts veikts ar citu roku.

102 Dieser Eintrag ist späteren Datums von einer unbekanntem Hand.

Teksta komentāri

Textkommentar

1

Adams Verners Blaufüss (1660–1722), Frīdriha Bernharda Blaufūsa tēvs, skolmeistars un kantors Frauenbreitungenē.

Adam Werner Blaufuß (1660–1722); Vater von Friedrich Bernhard Blaufuß, Schulmeister und Kantor in Frauenbreitungen.

2

Marija Elizabeta Rozenfelde (1661–1699), Frīdriha Bernharda Blaufūsa māte.

Marie Elisabeth Rosenfeldt[in] (1661–1699); Mutter von Friedrich Bernhard Blaufuß.

3

Agnesa Rozenfelde (?–?), vecmāmiņa no mātes puses, prec. ar Filipu Rozenfeldu, mācītāju Koburgā (1625–1663). Pēc Rozenfelda nāves viņa droši vien apprecējās ar minēto Reimani.

Agnesa Rosenfeld (?–?); die Großmutter mütterlicherseits, verh. mit Philippus Rosenfeld, Pfarrer in Coburg (1625–1663). Nach dessen Tod heiratete sie wahrscheinlich besagten Reumann.

4

Margarēte Elizabete Merkele, prec. Blaufūsa (1670–?), Ādama Vernera Blaufūsa otrā sieva.

Margarethe Elisabethe Merkel, verh. Blaufuß (1670–?); die zweite Frau von Adam Werner Blaufuß.

5

Ernesto Pio jeb Ernsts I (1601–1675), dēvēts par Svētbijīgo, Saksijas-Gotas-Altenburgas hercogs.

Ernesto Pio oder Ernst I. (1601–1675), genannt der Fromme; Herzog von Sachsen-Gotha-Altenburg.

6

Gründlicher [oder Schriftmässiger] Unterricht / Was gestalten ein from[m]er Evangelischer Christ sich durch alle und jede Artickel und Punkten Christlicher Religion und Lehre / zu heilsamer Erkänntnis Gottes und seiner selbst / fruchtbarlich erbauen / im Glauben stärken / im Leben bessern / im Creuz trösten / und zu einem frölichen Sterben bereiten könne. Auff des Durchläuchtigsten Fürsten und Herrn / Herrn ERNSTENS / Herzogen zu Sachsen / Jülich / Cleve und Bergk / ec. Höchstel. Gedächtn. Sonderbahres gnädigstes Begehren und Verordnen Aus des sel. Herrn D. Martin Luthers Schriften zusammengetragen von Elia Veielen / der heil. Schrift D. Prof. Predigern im Münster zu Ulm / und des Gymnasii daselbsten DIRECTORN. Gotha / zu finden bey Salomon Reyhern / Gedruckt daselbst durch Christoph Reyhern im Jahr 1675.

7

17. gadsimtā ar vārdu “klavieres” saprata jebkuru taustiņinstrumentu.

Im 17. Jahrhundert wurde die Bezeichnung *Clavier* für ein beliebiges Tasteninstrument verwendet.

8

Johans Baltazars Blaufüss (1689–1773); Frīdriha Bernharda Blaufūsa brālis. Bija mājmacībā, pēc tam ģimnāzists Gotā. 1709. gadā imatrikulējās Halles Universitātē teoloģijas studijās. No 1712. gada mājskolotājs fon Burgsdorfu ģimenē Ēgelnē, pēc tam mājskolotājs fon Butleru ģimenē Vildprehtrodē. No 1719. gada rektora vietnieks, no 1732. gada rektors Zalcungenē. No 1729. līdz 1759. gadam arī ērgelnieks. 1759. gadā kļuvis diakons, 1764. gadā arhidiakons, no 1765. gada superintendents Zalcungenē.

Johann Balthasar Blaufuß (1689–1773); Bruder von Friedrich Bernhard Blaufuß. Hausunterricht und Besuch des Gymnasiums in Gotha. Oktober 1709 Immatrikulation an der Universität in Halle, Theologiestudium. 1712 Informator bei Georg Christoph von Burgsdorff in Oegeln. Danach Informator bei der Familie von Buttler in Wildprechtrode. 1719 Konrektor und 1732 Rektor in Salzungen. 1729–1759 auch Organist, 1759 Diakon, 1764 Archidiakon, seit 1765 Superintendent in Salzungen.

9

Nakts uz 25. martu.

Die Nacht zum 25. März.

10

Domāts Frīdriha Bernharda pusbrālis, iespējams, **Ādams Verners** (dzim. 1705) vai Johans Mihaels (dzim. 1708) Blaufüss.

Gemeint ist ein Stiefbruder Friedrich Bernhards, eventuell **Adam Werner** (geb. 1705) oder Johann Michael (geb. 1708) Blaufuß.

11

Bez vecākā brāļa Johana Baltazara Blaufūsa (1689–1773) Frīdriham Bernhardam bija vēl divi istie brāļi, bet viņi nomira zīdaiņa vecumā. Trīs pusbrāļi piedzima vēlāk, t. i., 1705., 1708. un 1713. gadā.

Ausser dem älteren Bruder Johann Balthasar Blaufuß (1689–1773) hatte Friedrich Bernhard noch zwei leibliche Brüder, die beide bereits im Säuglingsalter verstarben. Drei weitere Halbbrüder wurden erst später, 1705, 1708 und 1713 geboren.

12

Fürstlich-Sächsische Ernestinische Verordnung / Das Kirchen- und Schulwesen Wie auch Christliche Disciplin betreffende

zusammen getragen / Mit Fleiß übersehen, und mit Beyfügung nöthiger Erinnerungs-Puncten / zu männlich / insonderheit aber der Prediger und Schuldieners Nachricht und Beobachtung anderweit durch den Druck publiciret. Gotha: Reyher, 1698.

13

B. Paškevičs latviskojums, izplatīta lūgšanu formula dzejas formā.

Z.B. ein "Reim-Gebetlein" im Kapitel "Kurze Betrachtung/ wenn man beichten will/ sampt etlichen Gebetlein vor und nach dem Abendmahl" in: *Neuvermehrte Geistliche Wasserquelle Darinnen sich ein jedes frommes Herz beydes auf der Reise / und daheim bey guten kühlen Tagen und in mancherley Hitze der Anfechtung / leiblich und geistlich erquickten und erfrischen kan.....* Nürnberg / Verlegt und gedruckt von Wolf Eberhard Felbeckern 1664, S. 286: „O Treuer Gott ins Himmels Thron / Ich bitte dich durch deinen Sohn / Geh ja nicht ins Gericht mit mir / Denn kein Mensch kann bestehn vor dir / Mein grosse Sünd sih nicht an / Damit ich dich erzürnet han / Gedenck an dein Barmherzigkeit / Die nicht auffhört in Ewigkeit /“ usw.

14

Domāta 1694. gadā dibinātā Frīdriha Universitāte Hallē, mūsdienās Halles-Vitenbergas Mārtiņa Lutera universitāte.

Gemeint ist die 1694 gegründete Friedrichs-Universität in Halle, die heutige Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.

15

Domāta viena no Augusta Hermana Frankes (1663–1727) dibinātā Halles bāreņu nama skolām, droši vien Latīņu skola.

Gemeint ist hier eine der Schulen des von August Hermann Francke (1663–1727) begründeten Halleschen Waisenhauses, wahrscheinlich die Lateinische Schule.

16

Joahims Justs Breithaupts (1658–1732), luterāņu teologs, sprediķotājs un baznīcas dziesmu autors.

Joachim Justus Breithaupt (1658–1732); lutherischer Theologe, Homiletiker und Kirchenlieddichter.

17

Pauls Antons (arī: Pauls Antonijs; 1661–1730), evaņģēliskais teologs, vidutājs starp luterisko ortodoksiju un piētismu.

Paul Anton (auch: *Paulus Antonius*; 1661–1730); evangelischer Theologe, Mittler zwischen der lutherischen Orthodoxie und dem Pietismus.

18

Augusts Hermanis Franke (1663–1727), teologs, pedagogs, baznīcas dziesmu autors un Frankes fondu dibinātājs. Blaufūsam trīs minētie profesori ir viņa studiju laika kvintesence un Halles simbols, sava veida triumvirāts.

August Hermann Francke (1663–1727); Theologe, Pädagoge, Kirchenlieddichter und Gründer der Franckeschen Stiftungen. Für Blaufuß sind diese drei Professoren aus Halle der Inbegriff seiner Lernzeit und ein Symbol von Halle, eine Art Triumvirat.

19

Harters, iespējams, latīņu skolas audzēknis, nav atrodamas skolas sarakstos.

Harter; angeblich Schüler der Lateinschule, nicht ermittelt.

20

Johans Hieronims Vīglebs (1664–1730), teologs, no 1715. līdz 1730. gadam virsmācītājs Glauhā, ļoti tuvs Frankes draugs no Gotas laikiem. Viņš regulāri brauca uz Halli un sarakstījās ar Franki, līdz pēc Frankes ieteikuma 1701. gadā viņš kļuva par rektoru un diakonu Glauhā un 1715. gadā – Frankes pēctecis Glauhas mācītāja amatā. Par viņa znotu kļuva Hallartu ģimenes mājmačītājs Johans Georgs Henke, sk. 81. komentāru.

Johann Hieronymus Wiegleb (1664–1730); Theologe, von 1715 bis 1730 Oberpfarrer in Glaucha; enger Freund Franckes seit dessen Gothaer Zeit. In dichtem Briefwechsel mit ihm stehend besuchte er Halle während seiner Tätigkeit am Gymnasium in Gotha regelmäßig, bevor er auf Betreiben Franckes 1701 Rektor und Diakon in Glaucha wurde. 1715 folgte er Francke im Pastorat in Glaucha nach. Sein Schwiegersohn wurde der ehemalige Hausprediger der Familie von Hallart, Johann Georg Hencke, s. Anm. 81.

21

Johans Daniels Hernšmits (1675–1723), evaņģēliskais teologs un garīgo dziesmu autors.

Johann Daniel Herrnschmidt (auch Herrnschmid oder Herrenschmid; 1675–1723); evangelischer Theologe und Kirchenlieddichter.

22

Johans Anastāzijs Freilinghauzens (1670–1739), teologs un garīgo dziesmu autors, Augusta Hermana Frankes skolnieks un znots. Frankes fondu otrais direktors.

Johann Anastasius Freylinghausen (1670–1739); Theologe und Kirchenlieddichter, enger Mitarbeiter und Schwiegersohn von August Hermann Francke. Zweiter Direktor der Franckeschen Stiftungen.

23

Domāts ir **Georgs Kristofs fon Burgsdorfs** (1673–1741), Saksijas-Merzeburgas konsistoriālprezidents, Lejaslauzicas zemes pārvaldnieks Ēgelnē un Groshennersdorfā, Sv. Jāņa ordeņa bruņinieks, Halles bāreņu nama atbalstītājs.

Gemeint ist **Georg Christoph von Burgsdorff** (1673–1741); sächsisch-merseburgischer Konsistorialpräsident, Landeshauptmann der Niederlausitz auf Oegeln und in Grohennersdorf. Johannitterritter. Unterstützte das Waisenhaus in Halle.

24

Iesp., **Georgs Mateuss Štamlers** (1684–1756), mācījies mājmacībā, vēlāk audzēknis Frīdrihsrodā, pēc tam 9 gadus Gotas ģimnāzijā, 1706. gadā sāka teoloģijas studijas Halles Universitātē, no 1707. gada brīvpusdienu dalībnieks bāreņu namā un mācībspēks Halles Latīņu skolā, no 1723. gada mācītājs Mehterštetē.

Verm. **Georg Matthäus Stammler** (1684–1756); Hausunterricht und Besuch der Schule in Friedrichroda sowie für 9 Jahre des Gymnasiums in Gotha. 1706 Immatrikulation an der Universität in Halle, Theologiestudium. 1707 Freitischler am Waisenhaus und Informator an der Lateinischen Schule. 1723 Pfarrer in Mechterstädt.

25

Iesp., **Johans Mihaels Hempels** (1674–1743), skolā mācījies Meisenē, 1693. gada vasaras semestrī Leipcigas Universitātē, 1697. gadā imatrikulējies Halles Universitātē teoloģijā, no 1698. līdz 1704. gadam mācībspēks Halles pedagogijā, 1709. gadā atgriezies Hallē un 7 gadus strādājis tur par inspektoru Latīņu skolā, 1718. gadā karalisko brīvgaldū inspektors Halles bāreņu iestādē, ap 1721. gadu inspektors un profesors Elbingas (tagad: Elblonga Polijā) ģimnāzijā.

Verm. **Johann Michael Hempel** (1674–1743); Besuch der Schule in Meißen, 1693 im Sommersemester an der Universität Leipzig, 1697 Immatrikulation an der Universität in Halle, Theologiestudium, 1698–1704 Informator am Pädagogium, 1709 wieder in Halle und dort 7 Jahre Inspektor der Lateinischen Schule, 1718 Inspektor der Königlichen Freitische im Waisenhaus in Halle, um 1721 dann Inspektor und Professor am Gymnasium in Elbing.

26

Heinrihs Kristofs Veselmanis (1684–?), mācījies Bīlefeldes ģimnāzijā, 1701. un atkal 1705. gadā sācis studēt teoloģiju Halles Universitātē, 1708. gadā mācībspēks Halles Latīņu skolā.

Heinrich Christoph Wesselmann (1684–?); Besuch des Gymnasiums Bielefeld. 1701 und erneut 1705 Immatrikulation an der Universität Halle, Theologiestudium. 1708 Informator an der Lateinischen Schule in Halle.

27

Justīns Telnors (1656–1718), apmeklēja Gēras ģimnāziju, 1677. gada vasaras semestrī imatrikulējies Leipcigas Universitātē, no 1697. līdz 1718. gadam Halles bāreņu nama inspektors un rēķinvedis.

Justin Töllner (1656–1718). Besuch des Gymnasiums in Gera. 1677 im Sommersemester Immatrikulation an der Universität Leipzig. 1697–1718 Inspektor und Rechnungsführer des Waisenhauses in Halle.

28

Johans Baltazars Blaufūss 1712. gada 17. aprīļa vēstulē Augustam Hermanim Frankem ziņo par mājskolotāja darba beigšanu pie Georga Kristofa fon Burgsdorfa (1673–1741) Ēgelnē. AFSt/H C 319:1.

Johann Balthasar Blaufuß berichtet im Brief an August

Hermann Francke vom 17.04.1712 über die Beendigung seiner Informatorentätigkeit bei Georg Christoph von Burgsdorff (1673–1741) in Oegeln. AFSt/H C 319:1.

29

Johans Baltazars Blaufūss bija mājskolotājs fon Butlera ģimenē Vildprehtrodā līdz 1719. gadam. Mūsdienās Vildprehtroda ir Bādzalcungenes pilsētas daļa. Sofija Magdalēna fon Butlere (1692–1764) vēstulēs sarakstījās ar Augustu Hermani Franki.

Johann Balthasar Blaufuß war Informator bei der Familie von Buttler in Wildprechtrode bis 1719. Wildprechtroda ist heute ein Stadtteil von Bad Salzungen. Sophia Magdalena von Buttler (1692–1764) stand im Briefwechsel mit August Hermann Francke.

30

Luera reformācijas atbalstītājs un Gotas superintendents Frīdrihs Mikonijš 1524. gadā agrākajās klosterelpās esošo latīņu skolu pārveidoja par Gotas ģimnāziju, kam ap 1600. gadu Saksijas–Koburgas hercogs Johans Kazimīrs piešķīra papildinājumu *Illustre* (izcilā, spīdošā, slavenā, cildenā).

1524 grūndete der Reformator und Gothaer Superintendent Friedrich Myconius in den einstigen Klosteräumen das aus einer Lateinschule hervorgegangene Gothaer Gymnasium, das um 1600 durch Herzog Johann Casimir von Sachsen-Coburg den Zusatz *Illustre* (vortrefflich, glänzend, berühmt) erhielt.

31

Gotfrīds Fokerots (1665–1727); 1689. gadā Fokerots kļuva par Halles ģimnāzijas konrektoru, 1692. gadā iepazinās ar Augustu Hermani Franki, 1693. gadā kļuva par Gotas cildenās ģimnāzijas konrektoru, 1694. gadā – par rektoru, šajā amatā nostrādāja līdz mūža beigām.

Gottfried Vockerodt (1665–1727). 1689 wurde Vockerodt Konrektor am Gymnasium in Halle, wo er 1692 die Bekanntschaft mit August Hermann Francke machte. 1693 wurde er Konrektor am Gymnasium Illustre in Gotha. Von 1694 bis zu seinem Tod leitete er das Gymnasium als Rektor.

32

Georgs N. Ničs (1663–1729), no 1709. gada ģenerālsuperintendents un konsistoriālassesors Gotā, no 1710. gada novembra mācītājs Gotā, celsmes literatūras autors.

Georg N. Nitsch (1663–1729). Seit 1709 Generalsuperintendent und Consistorialassessor in Gotha, ab November 1710 Pfarrer in Gotha, Erbauungsschriftsteller.

33

Samuels Bošārs (1599–1667): *Epistola Ad Tapinum Qua Scripturae Sacrae Divinitas Argumentis Insisit Demonstratur Ex Opp. Tom. II. p. 927–942 Seorsim Recusa: Accesserunt Notae Quaedam Cui Praefatione Qua Argumentum, Ab Adversariis, Maxime Empaectis, Horumque Ludibriis Petitum, tractatur.* Šis darbs tika publicēts 1716., 1722. un 1723. gadā. 1723. gada izdevums bija arī Frankes privātbibliotēkā.

Samuel Bochart (1599–1667): *Epistola Ad Tapinum Qua Scripturæ Sacrae Divinitas Argumentis Inisitis Demonstratur Ex Opp. Tom. II. p. 927–942 Seorsim Recusa : Accesserunt Notae Quaedam Cum Praefatione Qua Argumentum, Ab Adversariis, Maxime Empæctis, Horumque Ludibriis Petitum, tractatur*. Ausgaben der Schrift erschienen 1716, 1722 und 1723. Letztere befand sich in Franckes Privatbibliothek.

34

“Nu priedājies, tu, Kristus draudz”. Mārtiņa Lutera teksts un melodija (1523). Dziesma ir viens no pirmajiem un teoloģiski nozīmīgākajiem Lutera dzejojumiem. Dziesmas 2. un 3. pants: “No vella biju sataisīts/[sasaistīts?], / iekš nāves bedres grimis, / no saviem grēkiem nomocīts, / iekš kuriem jau piedzimis. / Es dziļi kritu parādā, / no grēkiem un no ļaunuma / es biju visai pārņemts. 3. Ar maniem labiem darbiņiem / bija jāstāv man ar kaunu, / mans prāts ar visiem locekļiem, / tie dzinās vien uz ļaunu. / Sirds bailēs man bij izsamist / un nāvei bij uz mani krist, / iekš elles man bij nogrimt.” Atdz. K. Firekers.

Nun freut euch, lieben Christen g'mein, Text und Melodie von Martin Luther (1523). Das Lied gilt als eine seiner ersten und theologisch wichtigsten Dichtungen. Der 2. und 3. Vers des Liedes lautet: “Dem Teufel ich gefangen lag, / im Tod war ich verloren, / mein Sünd mich quälte Nacht und Tag, / darin ich war geboren. / Ich fiel auch immer tiefer drein, / es war kein Guts am Leben mein, / die Sünd hatt' mich besessen. / 3. Mein guten Werk, die galten nicht, / es war mit ihn' verdorben; / der frei Will hasste Gotts Gericht, / er war zum Gutn erstorben; / die Angst mich zu verzweifeln trieb, / dass nichts denn Sterben bei mir blieb, / zur Höllen musst ich sinken.”

35

Atsauce uz iMoz 32:27.
Anspielung auf iMose 32:27.

36

“Pēc tevīm saucu, Jēzu Krist”. Teksts: Johans Agrikola (1494–1566)? *Latviska dziesmugrāmata, Iekš kā tik labi tās aprastas kā ir citas it no jauna salasītas garīgas dziesmas ir Dieva draudzībā ir mājās dziedamas* [...]. Rīga: bey Samuel Lorentz Frölich, 1764. Turpmāk: *Latviska dziesmu grāmata*, 1764, nr. 347, 403. lpp. Šeit 5. panta sākums. Atdz. Kristofs Firekers.

Ich ruf zu Dir, Herr Jesu Christ. Text: Johann (Johannes) Agricola (1494–1566)?. Hier Anfang des 5. Verses.

37

“Pēc tevīm saucu, Jēzu Krist”. Sk. 36. komentāru. Šeit 5. panta fragmenti. B. Paškevicis tulkojums, jo latviešu tulkojums neatveido Blaufūsam svarīgo domu.
Ich ruf zu Dir, Herr Jesu Christ. S. Anm. 36. Hier Fragmente des 5. Verses.

38

Augustīniešu baznīca Gotā, kādreizējā augustīniešu eremītu klostera baznīca; augustīniešu mūks Mārtiņš Luters šeit sprediķojis vairākkārt, 1524. baznīca kļuva par evaņģēlisku baznīcu.

Augustinerkirche in Gotha, ehemals Klosterkirche der Augustiner-Eremiten; der Augustinermönch Martin Luther stand hier mehrmals auf der Kanzel. 1524 wurde die Kirche evangelisch.

39

“Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils”. Teksts: Mārtiņš Luters. Šeit 2. pants. Atdz. K. Firekers.

Eine feste Burg ist unser Gott. Text: Martin Luther. Hier 2. Vers.

40

“Jēzus, tavas svētās vātis”. Teksts: Johans (Jānis) Hērmānis (1585–1647). *Latviska dziesmu grāmata*, 1764, nr. 54 (679), 58. lpp. Šeit 4. pants. Atdz. nez. Daži vārdi vācu oriģinālā atšķiras no drukātā teksta, iespējams, Blaufūs rakstīja no galvas vai arī viņam bija cita teksta versija.

Jesu deine tiefen (auch: heiligen) Wunden. Text: Johann Heermann (1585–1647). Hier 4. Vers. Einige Worte weichen von der gedruckten Version ab, eventuell hat Blaufuß aus dem Gedächtnis rezitiert, oder ihm lag eine andere Version des Textes vor.

41

“Jēzus, tavas svētās vātis”. Sk. 40. komentāru. Šeit pēdējās dziesmas rindas.

Jesu deine tiefen Wunden. S. Anm. 40. Die letzten Strophen des Liedes.

42

Franckes dienasgrāmātā tikšanās ar Fokerotu atzīmētas 1719. gada 29. un 30. oktobrī, sk. AFSt/H A 173:1. Im Tagebuch Franckes sind Treffen mit Vockerodt für den 29. und 30.10.1719 vermerkt, AFSt/H A 173:1.

43

Kristians Skrīvers (1629–1693), piētisma priekštecis, celšmes rakstnieks. Iespējams, Blaufūs domājis Skrīvera celšmes tekstus, pirmām kārtām *Seelen-Schatz: Darinn von der menschlichen Seelen hohen Würde / tieffen und kläglichen Sünden-Fall/ Busse und Erneuerung durch Christum / Göttlichen heiligen Leben / vielfältigen Creutz / und Trost im Creutz / seligen Abschied auß dem Leibe / Triumphirlichen und fröhlichen Einzug in den Himmel / und ewiger Freude und Seligkeit / erbaulich und tröstlich gehandelt wird*. Magdeburg 1675. Pēc Johana Arnta tekstu parauga šeit tiek aprakstīts kristīgās dvēseles pestīšanas ceļš cauri grēkam uz grēknožēlu, atgriešanos un pilnveidi, liela nozīme ir krusta un ciešanu tēmai.

Christian Scriver (1629–1693). Wegbereiter des Pietismus, Erbauungsschriftsteller. Möglicherweise meint Blaufuß die Erbauungsschriften von Scriver, vor allem den *Seelen-Schatz: Darinn von der menschlichen Seelen hohen Würde / tieffen und kläglichen Sünden-Fall / Busse und Erneuerung durch Christum / Göttlichen heiligen Leben / vielfältigen Creutz / und Trost im Creutz / seligen Abschied auß dem Leibe / Triumphirlichen und fröhlichen Einzug in den Himmel / und ewiger Freude und Seligkeit / erbaulich und tröstlich gehandelt wird*. Magdeburg 1675. Nach dem Vorbild von Johann

Arndt wird darin der Heilsweg der christlichen Seele von ihrer ursprünglichen Würde über die Sünde zur Buße, Bekehrung und Vollendung beschrieben; einen breiten Umfang nehmen die Themen Kreuz und Leiden ein.

44

Iesp., domāts konflikts ar/ap Kristianu Volfu (1679–1754), kura rezultātā Volfs 1723. gadā tika izraidīts no Prūsijas. Möglicherweise ein Verweis auf den Konflikt mit/um Christian Wolff (1679–1754), der in der Vertreibung Wolffs aus Preußen 1723 gipfelte.

45

Francke, August Hermann; Milde, Heinrich. *Hiera Kai Asphalēs Hodosophia Christianu / hēn eis tēn Hellēnikēs Ekklēsiās ōpheleian anedeixe Theophilos* (Kristieša svētā un drošā ceļgudrība, ko grieķu baznīcas lietojumam parādījis Teofils. Svētāis un drošais evaņģēliskā kristieša ticības ceļš). B. v., 1732.

Francke, August Hermann; Milde, Heinrich. *Hiera Kai Asphalēs Hodosophia Christianu / hēn eis tēn Hellēnikēs Ekklēsiās ōpheleian anedeixe Theophilos* (Der heilige und sichere Glaubens eines evangelischen Christen). Ort nicht ermittelbar, 1732.

46

August Hermann Franckens / S.Th.Pr.Ord. Past.Vlr.& Schol. *Schriftmäßige Betrachtung Von Gnade Und Wahrheit, Zur Erkenntniß der Herrlichkeit Jesu Christi / zur Grundlegung des wahren Christenthums, zur Förderung eines lautern, kindlichen und Evangelischen Wandels / und zur Überwindung alles innern Buß= und Glaubens=Kampfes dienlich; Dem in dieser neuen edition noch beygefüget worden die vorhin besonders gedruckte Betrachtung von der PHILANTHROPIA DEI, oder Liebe Gottes gegen die Menschen.* HALLE / in Verlegung des Wäysenhauses / 1721 (auch 1729).

47

Francke, August Herman. *Kurze Anweisung zur wahren, lauterer und apostolischen Erkenntnis Jesu Christi... Kurtze Anweisung Zur wahren / lauterer und Apostolischen Erkenntniß Jesu Christi; Da In zehen Puncten / wie dieselbe nach dem Siñ und der Lehr=Art der Apostel richtig und nachdrücklich zum wahren Heyl der Seelen zu fassen sey / gezeigt wird Von August Hermann Francken / S.Theol.Prof.Ord. & Past.Vlr. Dritte Auflage.* HALLE, in Verlegung des Wäysen=Hauses. MDCCXIII [vielmehr MDCCXXIII].

48

Herrnschmidt, Johann Daniel, Anton, Paul. *Tractatus Theologicus De Natura Et Gratia, In Materia De Virtutibus: Quo Discrimen Praxeos Philosophicae & Theologicae in moralibus ac Spiritualibus ex genuinis Principiis Evangelicis ostenditur.* Šis traktāts atsaucas uz sv. Hiponas Augustina polemisko darbu *De natura et gratia*, kas sacerēts 415. gadā pret Pelagiju.

Herrnschmidt, Johann Daniel, Anton, Paul. *Tractatus*

Theologicus De Natura Et Gratia, In Materia De Virtutibus: Quo Discrimen Praxeos Philosophicae & Theologicae in moralibus ac Spiritualibus ex genuinis Principiis Evangelicis ostenditur. Dieser Traktat beruft sich auf die Polemik vom Hl. Augustin von Hippo *De natura et gratia*, geschrieben 415 gegen Pelagius.

49

Franke savā dienasgrāmātā to atzīmē 1721. gada 18. aprīlī: "5. Runāju ar Vendriha kungu par viņa studijām un nākotnes iekārtošanos. 6. Viņa vietā pieņēmu Blaufūsa kungu." AFSt/H A 175:1. Saskaņā ar dienasgrāmātā atzīmēto Blaufūss darbu uzsāk 19. aprīlī.

Francke vermerkt dies in seinem Tagebuch von 1721 am 18. April: "5. Mit Herrn Wendrich wegen seiner Studien u. künftigen Einrichtung gesprochen. 6. An dessen Stelle Herrn Blaufußes angenommen." AFSt/H A 175:1. Lt. TB tritt Blaufuß die Stelle am 19.04. an.

50

Frankes dienasgrāmātā par aizbraukšanu 29.03.1722. minēts: "2. Runāju ar Blaufūsa kungu, viņam miris tēvs, tāpēc viņam jābrauc uz tēvzemi, arī tādēļ viņam agrāk jābeidz strādāt." AFSt/H A 176:1. F. B. Blaufūss 1722. gada 20. aprīļa vēstulē Frankem pauz neapmierinātību ar mantojuma sadalījumu. Viņš raksta: "Jo manai mātei (domāta pamāte; B. P.), ar kuru mums jādalās, ir tik liela kāre un viņa lieto viltu, lai pilnībā atņemtu maniem īstajiem brāļiem un māsām viņu jau tā mazo daļu, tāpēc viņas sirdī ir dusmas pret mums un viņa nevar rasties nekas cits kā vien naidis pret mums." AFSt/C 319:4.

Im TB von Francke ist zur Abreise unter dem 29.03.1722 vermerkt: "2. Gesprochen mit Herrn Blaufuß, dessen Vater gestorben, wes wegen er in patriam verreisen, auch desto eher seinen Abschied nehmen muß." AFSt/H A 176:1. Im Brief vom 20. April 1722 von F.B. Blaufuß an A. H. Francke äußert Blaufuß seine Unzufriedenheit über die Teilung der Erbschaft. Er schreibt: "Denn meine Mutter (gemeint ist die Stiefmutter; B. P.), mit welcher wir abzuteilen haben, hat eine solche Begierde und braucht solche List, daß sie das wenige, was meinen rechten Geschwistern zukommt, gantz an sich ziehe, daher lauter Zorn und Grimm wieder uns in ihrem Herten ist, und also nicht anders als Feindschaft auf ihrer Seite entstehen kann." AFSt/C 319:4.

51

Par Johānu Hieronimu Viģlebu sk. 20. komentāru. F. B. Blaufūss viņu pazina jau no latīņu skolas laikiem. Zu Johann Hieronymus Wiegleb s. die Anm. 20. F. B. Blaufuß kannte ihn bereits aus seiner Schulzeit an der Lateinischen Schule.

52

Parenētisks, no vārda "parenēze" (sengrieķu: *παράνεσις parānesis*) – pamudinājums, brīdinājums, atgādinājums. Vecās un Jaunās Derības eksegēzē par parenēzēm sauc brīdinošas teksta daļas, piem., Mozus un Pāvila runas.

Paraenetisch, von Paränese (altgriechisch: *παράνεσις* *paraínesis* „Rat, Ermahnung“) – eine Mahnrede. In der alt- und neutestamentlichen Exegese werden bestimmte mahnende Textstellen, etwa Reden des Mose und Paulus, als Paränesen bezeichnet.

53

F. B. Blaufüss 1723. gada 10. oktobra vēstulē A. H. Frankem piemin savu “principālu landrātu fon Vehmara kungu”. AFSt/C 319:10. Iesp., Konrāds Reinholds (arī Reinhard) fon Vehmars (1670–1724), landrāts (arī virspārvaldnieks) Zalcungenē no 1715. gada, prec. ar Beāti Mariju fon Aueroksu (1684–1746). Im Brief von F. B. Blaufuß an A. H. Francke vom 10. Oktober 1723 spricht Blaufuß von seinem “Principal H Oberambten von Wechmar”. AFSt/C 319:10. Vermutlich Konrad Reinhold (auch: Reinhard) von Wechmar (1670–1724), Oberamtman in Saltzungen seit 1715, verh. mit Beate Maria von Auerochs (1684–1746).

54

Kristians Zigismunds Rihters (1691–1739). No 1699. gada inspektors Halles pedagogijā (1695. gadā Franckes dibināta skola dižciltīgo un mācīto bērniem), no 1702. gada medicīnas doktors, praktizējošs ārsts un ārsts Halles bāreņu namā, tā aptiekas un medikamentu piegādes direktors.

Christian Sigismund Richter (1691–1739). 1699 Inspektor des Pädagogiums in Halle, 1702 Doktor der Medizin, praktischer Arzt und Arzt am Waisenhaus in Halle, Direktor der Medikamentenexpedition und Apotheke des Waisenhauses in Halle.

55

Kristiana Zigismunda Rihtera atgriešanās no šī brauciena atzīmēta Franckes dienasgrāmātā 02.11.1722. AFSt/H A 176:1.

Die Rückkehr von Christian Sigismund Richter von dieser Reise ist unter dem 02.11.1722 im TB Franckes verzeichnet. AFSt/H A 176:1.

56

Franckes dienasgrāmātā šāda saruna ir minēta 18.12.1722. AFSt/H A 176:1.

Im TB Franckes ist ein dahingehendes Gespräch unter dem 18.12.1722 vermerkt. AFSt/H A 176:1.

57

Iesp., landrāta Konrāda fon Vehmara dēli, t. sk., iesp., Ludvigs Antons fon Vehmars (1712–1787).

Eventuell die Söhne des Oberamtmanns Konrad von Wechmar, darunter möglicherweise auch Ludwig Anton von Wechmar (1712–1787).

58

Sask. ar sv. Augustīna mācību stāvoklis pirms radīšanas, tiekšanās uz Dieva atzīšanu, pilnību un piepildījumu. Laut der Lehre vom Hl. Augustin, z.B. ein Zustand vor der Schöpfung, Streben nach Erkenntnis Gottes, Vollkommenheit und Erfüllung.

59

F. B. Blaufüss 1724. gada 5. marta vēstulē A. H. Frankem stāsta par savām attiecībām ar darba devējas istabmeitu. Viņš raksta: “Attiecībā pret jaunkundzi notika daudzas nepareizības.” Brīžiem viņš domājot “doties uz citu vietu, lai šīs jaunavas dēļ nevienam nekļūtu par piedauzību, jo šeit viņam ar viņu jāsatiekas ik dienas”. AFSt/C 319:13.

F. B. Blaufuß berichtet A. H. Francke in seinem Brief vom 05.03.1724 von einer Beziehung zu dem Kammermädchen seiner Pinzipalin. Er schreibt: “gegen die Jungfer gingen viele Unrichtigkeiten vor”. Er komme manchmal auf Gedanken, sich “an einen anderen Orth zu begeben, damit er niemand wegen der Jungfer anstößig sein möge, da er allhier täglich mit ihr umzugehen habe”. AFSt/C 319:13.

60

Pelagjānisms ir kristietības mācība, kurā uzskata, ka ir iespējams būt bezgrēcīgam (*posse sine peccato esse*), būtībā tā ir mācība, ka cilvēks pats saviem spēkiem var sevi izglābt. Semipelagjānisma virziens radās 5. gs. Dienvidfrancijā un aizstāvēja pelagjānismu mikstinātā veidā – cilvēks ir gan grēcīgs, bet viņam piemīt arī daļēja gribas brīvība.

Pelagianismus, die Lehre im Christentum, es sei grundsätzlich möglich, ohne Sünde zu sein (*posse sine peccato esse*), zugespitzt handelt es sich um eine Lehre der Selbsterlösungsmöglichkeit und -fähigkeit des Menschen. Der Semipelagianismus entstand in Südfrankreich im 5. Jh und vertrat die Vorstellung, dass der Mensch doch sündhaft sei, aber auch eine gewisse Willensfreiheit hat.

61

Blaufūsa 1725. gada 9. oktobra vēstules fragmentā A. H. Frankem runa ir par sprediķa publicēšanu, kuru Blaufüss runājis draudzei Frauenbreitungenē. Blaufüss min argumentus par un pret sprediķa druku un lūdz Franckes viedokli. Par kuru sprediķi ir runa, no vēstules nav noprotams. AFSt/C 319:16.

Im Blaufuß' Brieffragment vom 09.10.1725 an A. H. Francke ist die Rede von der Veröffentlichung einer Predigt, die er für die Gemeinde in Frauenbreitungen gehalten hat. Blaufuß erläutert seine Argumente für und wider den Druck und bittet um Franckes Urteil. Welche Predigt gemeint ist, geht aus dem Brieftext nicht hervor. AFSt/C 319:16.

62

Nav noskaidrojams, vai Blaufüss domā viņa rakstīto, bet anonīmi izdoto priekšvārdu 1739. gada Kēnigsbergā drukātam latviešu Bībeles izdevumam.

Es ist nicht klar, ob Blaufuß das von ihm verfasste, aber anonym erschienene Vorwort für die lettische Bibelausgabe, die 1739 in Königsberg gedruckt wurde, meint.

63

De libero arbitrio (lat. “Par brīvo gribu”), iesp., runa ir par tāda paša nosaukuma Roterdamas Erasmas darbu, kas

publicēts 1524. gadā, un Lutera atbildes tekstu *De servo arbitrio* ("Par gribas verdzību"), kurš iznāca 1525. gadā. *De libero arbitrio* (Lat. Über den freien Willen). Verm. ging es um die gleichnamige Streitschrift von Erasmus von Rotterdam aus dem Jahr 1524 und Luthers Antwortsschrift *De servo arbitrio* 1525 darauf.

64

Filips Nikolajs (1556–1608), evaņģēliskais teologs, baznīcas dziesmu autors un komponists. Līdzās Johanam Arntam viņu uzskata par 16. gadsimta beigu dievbijības krīzes pārvarētāju un piētisma celmlauzi.

Philipp Nicolai (1556–1608). Evangelischer Theologe, Kirchenlieddichter und -komponist. Neben Johann Arndt gilt er als Überwinder der Frömmigkeitskrise des ausgehenden 16. Jh. und als Wegbereiter des Pietismus.

65

Stefans Pretorijs (1536–1603), sprediķotājs un mācītājs, celsmes literatūras autors, viņa darbība līdzinās Špēnera un viņa līdzgaitnieku darbībai gadsimtu vēlāk. Johans Arnsts apkopojis un 1622. gadā izdevis mazos Pretorija rakstus un traktātus *58 schöne, auserlesene, geist- und trostreiche Tractätlein u. s. f.*

Stephan Prätorius (1536–1603); Prediger und Seelsorger, Erbauungsschriftsteller, seine Tätigkeit nimmt in mancher Hinsicht die ein Jahrhundert spätere Wirksamkeit von Spener und seinen Anhängern vorweg. Johann Arndt hat die kleinen Tractate und Gelegenheitschriften von P. gesammelt und 1622 in Goslar herausgegeben, „58 schöne, auserlesene, geist- und trostreiche Tractätlein u. s. f.“.

66

Heinrihs Millers (1631–1675), teologs un celsmes literatūras autors, viņa vācu valodā rakstītie darbi tapuši ciešā sasaistē ar draudzēs dzīvi, tie balstās uz luterisko mācību, bet reflektē arī Johana Arnsta mistisko domāšanu. Millers gribēja ticēto sajukt, "sagaršot", tādējādi viņš luterisko ortodoksiju sasaistīja ar piētismu, neapzinoties abu uzskatu sistēmu pretrunīgumu.

Heinrich Müller (1631–1675); Theologe und Erbauungsschriftsteller, seine Schriften in deutscher Sprache sind aus der unmittelbaren Arbeit mit der Gemeinde erwachsen. Sie stehen auf dem Boden der luth. Lehre, öffnen sich aber in Anschluß an Johann Arnsts mystischem Gedankengut. M. wollte das Geglaubte fühlen, „schmecken“. So führte er die Orthodoxie zum Pietismus, ohne sich des Gegensatzes bewußt zu werden.

67

Johans Liborijis Cimmermanis (1702–1734), evaņģēliskais teologs. 1725. gadā viņš ieguva maģistra grādu Jēnā un sāka uzstāties ar lekcijām, 1728. gadā kļuva par galma teologu un konsistorijas padomnieku pie piētiski noskaņotā Štolberga–Vernigerodes grāfa Kristiana Ernsta, no 1731. gada teoloģijas profesors Hallē. Lai gan viņš bija uzaicināts docēt tikai praktisko teoloģiju, viņš lasīja arī par dogmatiku, polemiku un kristīgo tīkumu mācību, papildus tam viņš mājās noturēja arī īpašas celsmes un

ticības stundas svētdienu pēcpusdienās no 5 līdz 6, ko studenti bija ļoti iemīļojuši.

Johann Liborius Zimmermann (1702–1734); evangelischer Theologe, 1725 wurde er Magister in Jena und begann Vorlesungen zu halten, 1728 wurde Hofprediger und Konsistorialrat bei dem pietistisch gesinnten Grafen Christian Ernst zu Stolberg–Wernigerode, seit 1731 Theologieprofessor an der Universität Halle. Dort las er, obwohl nur für praktische Theologie berufen, auch über Dogmatik, Polemik und christliche Sittenlehre. Daneben richtete er auch besondere Erbauungs- und Glaubensstunden ein, die er Sonntag nachmittags von 5–6 Uhr in seinem Hause hielt. Diese waren bei den Studenten sehr beliebt.

68

Johanness Kokcejs (1603–1669), protestantu teologs, viens no galvenajiem derības teoloģijas pārstāvjiem.

Johannes Coccejus (auch: Johannes Coch oder Johannes Koch) (1603–1669); protestantischer Theologe, einer der Hauptvertreter der Föederaltheologie.

69

Nav noskaidrots, iesp., viens no mācītājiem – **Gothards Johans Dīcs** (1713–1780; lai gan viņš studēja Hallē?) vai **Jākobs Andreae** (1699–1776), abi bija uzaicināti piedalīties Vidzemes izmeklēšanas komisijā hernhūtiešu lietas sakarā.

Nicht ermittelt, vielleicht einer der Pastoren – **Gotthard Johann Dietz** (1713–1780; obwohl Dietz in Halle studierte?) oder **Jacob Andreae** (1699–1776), die auch zu den Mitgliedern der kirchlichen Untersuchungskommission gegen die Herrnhuter in Livland berufen wurden.

70

Franckes "Kleine Postill" ist der Kurztitel für Kurze Sonn- und Festtagspredigten... *August Hermann Franckens / S.Theol.Prof.& Past. zu S.Ulrich / und des Gymnasii Scholarchæ Kurtze Sonn- und Fest=Tags=Predigten / Darinnen Vornemlich zum wahren / lebendigen / Kraft=vollen und in guten Früchten sich beweisenden Glauben / die nöthige Aufweckung und Anweisung gegeben wird.* ([Erster und] Anderer Theil.) Halle / gedruckt u. verlegt im Wäysen=Hause MDCCXVI-MCCXVII.

71

Nav skaidrs, kuru Franckes tekstu Blaufüß seit domā. Es ist nicht klar, welche Postille von Francke gemeint ist.

72

Iespējams: *Epicedia Oder Klag- und Trost-Carmina und andere dazu gehörige Schriften, bey dem Seligen Ableben weyland August Hermann Francken, Theol. Prof. P. bey der Königl. Preuß. Friedrichs-Universität, Past. An der Ulrichs-Kirche in Halle. Gymnasii Scholarchæ, wie auch Directoris des Pädagogii Regii und sämtlicher Anstalten bey dem Wäysen-hause. / Von Einheimischen und Auswärtigen, Hohen und Vornehmen Gönnern und Freunden abgefasset und eingesendet.* (b.v.) (1727?). Pauls Antons piedalīties izdevuma tapšanā.

Möglich: *Epicedia Oder Klag- und Trost-Carina und andere dazu gehörige Schriften, bey dem Seligen Ableben weyland August Hermann Francken, Theol. Prof. P. bey der Königl. Preuß. Friedrichs-Universität, Past. An der Ulrichs-Kirche in Halle. Gymansii Scholarchæ, wie auch Directoris des Pædagogii Regii und sämtlicher Anstalten bey dem Wäysenhouse. / Von Einheimischen und Auswärtigen, Hohen und Vornehmen Gönnern und Freunden abgefasst und eingesendet.* (ohne Ortsangabe) (1727?). Paul Anton gehört zu den Mitwirkenden an dieser Ausgabe.

73

Mārtiņš Luters. Priekšvārds Pāvila vēstulei romiešiem (1522).

Martin Luther. Vorrede zu der Epistel von St. Paulus an die Römer (1522).

74

Antinomists – gr. “likuma noliedzējs”, atsauce uz anti-nomistu strīdu Lutera laikā, kur diskutēja par likumu nozīmi attiecībā pret Dieva žēlastību.

In der Bedeutung von “Leugner”; eine Anspielung auf den Antinomierstreit zu Zeiten Luthers, in dem es um die Streitfrage ging, welche Bedeutung dem Gesetz in Bezug auf die Gnade Gottes zukommt.

75

No dienasgrāmatām nevar rekonstruēt, kā tas notika. Dieser Vorgang lässt sich aus den Tagebüchern nicht rekonstruieren.

76

Ludvīgs Nikolauss fon Hallarts (1659–1727), aizsargbūvju inženieris, kartogrāfs, Saksijas un no 1700. gada arī Krievijas armijas ģenerālis, savā namā Drēzdenē kopā ar sievu Magdalēnu Elizabeti fon Hallarti (1683–1750) organizēja piētistu tikšanās, ziedoja naudu A. H. Frankes iestādem. 1721. gadā Hallarts atgriezās Krievijas militārdienestā, 1725. gadā viņam piešķīra *general en chef* titulu un Aleksandra Ņevska ordeni. 1725. gadā viņš mūža nomā saņēma Valmiermuižu un apmetās tur kopā ar dzīvesbiedri. Ludwig Nikolaus von Hallart (1659–1727); Ingenieur für Befestigungsbauten, Kartograph, General der sächsischen und seit 1700 auch der russischen Armee, organisierte in seinem Haus in Dresden pietistische Zusammenkünfte zusammen mit seiner Frau Magdalena Elisabeth von Hallart (1683–1750), er spendete Geld für die Einrichtungen von A. H. Francke. 1721 kehrte H in russische Militärdienste zurück, 1725 wurde ihm der Titel *general en chef* und der Alexander-Neviski-Orden verliehen. Er bekam Gut Wolmarshof zur lebenslangen Nutzung, ließ sich mit seiner Gemahlin dort 1725 nieder.

77

1726. gada 3. augusta vēstulē Frankem no Berlīnes Blaufüß min “konsistorijas padomnieku Porstu”. AFSt/H C 319:23. Šī vēstule ir atzīmēta Frankes dienasgrāmatā. Pie bāreņu nama dibinātāja tā nonākusi 1726. gada 9. augustā, AFSt/H A 180:1. Johans Porsts (1668–1728), no 1713. gada

mācītājs un prāvests Sv. Nikolaja baznīcā Berlīnē, no 1716. gada konsistorijas padomnieks un trūcīgo pārvaldes direktors.

Blaufuß erwähnt „Costistorialrat Porsten“ im Brief an A.H. Francke vom 3. August 1726 aus Berlin. AFSt/H C 319:23. Dieser Brief ist in Franckes TB vermerkt. Er erreichte den Waisenhausgründer am 09.08.1726, AFSt/H A 180:1. Eigentlich: Johann Porst (1668–1728). Seit 1713 Pfarrer und Propst an der St. Nikolaikirche in Berlin, 1716 Konsistorialrat und Direktor des Armenwesens.

78

Johans Raus (1673–1733), no 1721. gada arhidiakons Sv. Nikolaja baznīcā Berlīnē, no 1723. gada arī prāvesta palīgs. Johann Rau (auch: Johannes Raue) (1673–1733); seit 1721 Archidiakon an St. Nikolai in Berlin, 1723 zugleich adjungierter Propst.

79

Mihaels Rolofs (1684–1748), no 1717. gada mācītājs Berlīnes Frīdrihsverderā un Doroteenštātē, no 1718. gada baznīcas padomē, no 1733. gada prāvests un mācītājs Sv. Nikolaja baznīcā Berlīnē.

Michael Roloff (1684–1748); seit 1717 1. Pfarrer in Berlin-Friedrichswerder und Berlin-Dorotheenstadt, 1718 Kirchenrat, dann ab 1733 Propst und Pfarrer an der St. Nikolaikirche in Berlin.

80

Magdalēna Elizabete fon Hallarte (1683–1750), piētiste, A. H. Frankes iestāžu mecenāte, vadīja piētistu salonu Drēzdenē viņas vīra Ludviga Nikolausa fon Hallarta darbības laikā Saksijas galmā no 1713./14. līdz 1721. gadam. Pēc vīra nāves viņa apsaimniekoja vīram nomā piešķirtos īpašumus, no 1729. gada atbalstīja brāļu draudzes darbību Vidzemē.

Magdalena Elisabeth von Hallart (1683–1750); Pietistin, Mäzenin der Anstalten von A. H. Francke, betrieb einen pietistischen Salon in Dresden während der Tätigkeit ihres Mannes Ludwig Nikolaus von Hallart am sächsischen Hof von 1713/14 bis 1721. Nach dem Tod ihres Mannes konnte sie die ihm verliehenen Güter bewirtschaften, seit 1729 unterstützte sie die Arbeit der Brüdergemeine in Livland.

81

Johans Georgs Henke (1681–1720), dzimis Ilcenē, no 1701. gada teoloģijas studijas Hallē, *collegium orientale* dalībnieks, 1709. gadā maģistrs grieķu un ebreju valodā. No 1712. gada mājmaģītājs Hallartu ģimenē, no 1715. gada diakons Sv. Georga baznīcā Glauhā pie Halles, Johana Hieronima Viģleba (1664–1730) znots.

Johann Georg Hencke (1681–1720); geb. in Uelzen, Studium der Theologie in Halle (Immatrikulation 1701), Mitglied des Collegium Orientale. 1709 Magister legens für Griechisch und Hebräisch. 1712 Hausprediger bei den Hallarts, seit 1715 Diakon der St. Georgenkirche in Glaucha bei Halle, Schwiegersohn von Johann Hieronymus Wiegleb (1664–1730).

82

Valentīns Ernsts Lešers (1673–1749), no 1709. gada superintendents un galma virsmācītājs Drēzdenē, luteriskās ortodoksijas pārstāvis tā dēv. piētistu strīdā ar Halles piētistiem.

Valentin Ernst Löscher (1673–1749); seit 1709 Superintendent und Oberhofprediger in Dresden, Widersacher der halleschen Pietisten im sog. Pietismusstreit.

83

Jauno laiku mācība par temperamentiem balstīta Aristoteļa un Galēna priekšstatu sistēmā, kas izveidota no Kosas Hipokratam (ap 460–370 pr. Kr.) piedēvētās mācības, kuras pamatā ir priekšstats par četriem elementiem un humorālpatoloģiju (četrus šķidrumu mācību) un kura izklāstīta darbā “Par cilvēka uzbūvi” (*Περὶ φύσιος ἀνθρώπου*), ko, iesp., sarakstījis Hipokrata skolnieks Polibs.

Die Temperamentenlehre der Neuzeit geht auf ein aristotelisch-galenisches Lehrgebäude zurück, das auf der Vier-Elemente-Lehre und der Humoralpathologie (Viersäftelehre) beruht, die Hippokrates von Kos (ca. 460–370 v. Chr.) zugeschrieben und besonders deutlich in der Schrift „Von der Natur des Menschen“ dargestellt wird, welche vermutlich von Polybos, dem Schüler des Hippokrates, verfasst wurde.

84

Iesp., domāts nozīmīgais Augusta Hermana Franke darbs par Bībeles eksegēzi: *Manuductio ad lectionem Scripturae S. una cum additamentis regulas hermeneuticas de affectibus*. Halle: Johann Fridrich Zeitler, 1709 (AFF2418/A).

Vielleicht ist hier das bedeutende Werk zur Bibelexegese gemeint: Francke, August Hermann. *Manuductio ad lectionem Scripturae S. una cum additamentis regulas hermeneuticas de affectibus*. Halle: Johann Fridrich Zeitler, 1709 (AFF2418/A).

85

Stadius, Martin. *Lutherus redivivus, oder Christenthum Lutheri, darinnen der wahre lebendige Glaube sein Ursprung und Natur wie auch Kraft und Würckung der wahren Christen Majestät Herrlichkeit Heiligkeit und Vereinigung mit Christo wie auch ihr ungefärbte Liebe und Christliches Leben mit Lutheri gantz Christlichen und Geistreichen Worten vor Augen gestellet wird Auß allen Deutschen zu Wittenberg und Jehna gedruckten Schrifften ...* zusammen getragen durch M. Martinum Stadium, Evangelischen Dienern am Worte Gottes zu St. Johan in Dantzig. Stettin: Mamphras, 1654.

86

Heinrihs Brīnings (arī Bruinings) (1675–1736), no 1711. gada līdz nāvei ģenerālsuperintendents un vadošais garīdznieks Rīgas guberņā. Brīnings veicināja skolu, arī latviešu skolu, izveidi, amata vietu sadalē deva priekšroku Halles Universitātes absolventiem.

Heinrich Brüningk (auch: Bruinningk, Brüning) (1675–

1736); von 1711 bis zu seinem Tod war er als Generalsuperintendent der Leitende Geistliche im Rigaer Gouvernement. Brüningk engagierte sich besonders für das Schulwesen, auch der lettischen Schulen. Bei Stellenbesetzungen bevorzugte er Absolventen der Universität Halle.

87

Domāti Albrehts Zutors (1691–1758) un Kaspars Elverss (1680–1750). Blaufüss Rīgā mācīja Elversa dēlu un dzīvoja pie viņa, sal. Blaufūsa 1727. gada 26. jūlija vēstuli Gothilfam Augustam Frankem: “Es gatavojos braukt atpakaļ uz Vāciju, bet, kad ierados Rīgā, satiku draugu, vārdā Zutors, uztīcīgu Dieva kalpu laukos, un viņš man jautāja, vai tad notikušā dēļ es gribu paglabāt savu arklu sviedrautā, un aicināja mani mācītāja Elversa kunga vārdā, kurš šeit Rīgā strādā nevācu draudzē un bija uz vietas, doties pie viņa uz mājām, un viņš mani gribēja mīlestībā uzņemt kā draugu, mēs to kopīgi apsvērām, lūdzāmies, un es ar prieku izšķīros par to. Viņu plāns ir tāds, ka es palieku šai zemē un, līdz sameklēšu labāku vietu, varētu būt par skolotāju mācītāja Elversa kunga dēlam.” AFSt/C 380:3.

Gemeint sind **Albrecht Sutor** (1691–1758) und Kaspar Elvers (1680–1750). Blaufuß unterrichtete Elvers Sohn in Riga und wohnte bei ihm, vgl. Blaufuß' Brief an Gotthilf August Francke vom 26.07.1727: “Ich machte mich nun auf den Weg nach Teutschland wieder zurück zu gehen, als aber nach Riga kam, fand ich da einen Freund im H, Namens Sutor, einen treuen Knecht Gottes auf dem lande, der mich fragte, ob ich denn nun um des Geschehenen willens mein Pflug im Schweistuch vergraben wolte, und ersuchte mich im namen H. past. Elvers, der allhier in Riga bey der unteutschen Gemeine stehet, und gegenwärtig war, mich zu demselben ins Hauß zu begeben, welcher mich in Liebe als einen Freund aufnehmen wolte, wir überlegten es ferner mit einander, beteten auch darüber und ich bekam Freudigkeit, mich dazu zu resolvieren. Ihr Zweck ist, daß im Lande bleiben und inzwischen, ehe eine weitere Beförderung bekäme, H. Past. Elvers Sohn informieren möge.” AFSt/C 380:3.

88

Kristians Heilgendorfs, arī **Heilgendorfers** (?–1711), no 1678.? līdz 1701. gadam mācītājs Palsmanē un Cirgaļos. 1701. gadā viņu nolauņija krievu karaspēks.

Christian Heilgendorff, auch **Heilgendorffer** (?–1711); von 1678? bis 1701 Pfarrer in Palzmar/Serbigall. 1701 von den Russen entführt.

89

Elizabete Eleonore Šredere (?–pēc 1758), prec. Blaufūsa, laulības 1728. gada 8. maijā, 18. gadsimta 40. gados viņa Rīgā bija atbildīga par hērnhūtiešu sieviešu sanāksmēm. **Elisabeth Eleonore Schroeder** (?–nach 1758), verh. Blaufuß; Heirat am 8. Mai 1728, in den 1740er Jahren war sie für die Zusammenkünfte der herrnhutischen Frauen in Riga zuständig.

Kristians Haumanis (1692–1734), hernhūtiešu atbalstītājs, mācītājs Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā no 1727. līdz 1734. gadam. Mācījies ģimnāzijās Jēnā un Gotā, studējis Erfurtes Universitātē. 1714. gadā imatrikulējies teoloģijas studijām Halles Universitātē, 1715. gadā imatrikulējies Jēnas Universitātē. 1719. gadā mājskolotājs Cigleru ģimenē Erfurtē. 1720. gadā rektors luterāņu skolā Maskavā. 1726. gadā mājāmācītājs un mājskolotājs pie Hermana Jensena Bona (1672–1743) Rīgā. No 1727. gada mācītājs Sv. Jēkaba baznīcā Rīgā, no 1728. gada Vidzemes konsistorijas asesors. **Christian Haumann** (1692–1734); Unterstützer der Herrnhuter, Pfarrer an St. Jakob in Riga von 1727 bis 1734. Besuch der Gymnasien in Jena und Gotha, Studium an der Universität Erfurt. 1714 Immatrikulation an der Universität in Halle, Theologiestudium. 1715 Immatrikulation an der Universität Jena. 1719 Informator bei der Familie von Ziegler in Erfurt. 1720 Rektor an der lutherischen Schule in Moskau. 1726 Hausprediger und Informator bei Hermann Jensen Bohn (1672–1743) in Riga. 1727 Pfarrer an der St. Jakobikirche in Riga. 1728 Konsistorialassessor in Livland.

Elizabete Eleonore, Saksijas–Meiningenes hercogiene (1658–1729), Saksijas–Meiningenes valdnieku dinastijas aizsācēja, Braunsveigas–Volfenbiteles hercoga Antona Ulriha vecākā meita.

Elisabeth Eleonore, Herzogin von Sachsen-Meiningen (1658–1729); die Stammutter des Regentenhauses Sachsen-Meiningen, war die älteste Tochter des Herzogs Anton Ulrich von Braunschweig-Wolfenbüttel.

Johans Porstens (Porsts) (1668–1728). Domāts kompendijs *Theologiae Viatorum & Regeneratorum Practicae oder Die Göttliche Führung der Seelen, und Wachstum der Gläubigen ...*, Halle: Waisenhausverlag, 1723.

Johann Porsten (Porst) (1668–1728). Hier gemeint ist das Compendium *Theologiae Viatorum & Regeneratorum Practicae oder Die Göttliche Führung der Seelen, und Wachstum der Gläubigen [...]*, Halle: Waisenhausverlag, 1723.

Arnold, Gottfried. *Die Abwege Oder Irrungen und Versuchungen gutwilliger und frommer Menschen, aus Bestimmung des gottseligen Alterthums angemerket*. Franckfurt, Thomas Fritschen, 1708.

Arnold, Gottfried. *Das Eheliche und Unverehelichte Leben der ersten Christen, nach ihren eigenen Zeugnissen und Exempeln*. Franckfurt, Thomas Fritschen, 1702.

Burhards Vincelijs (1672–1729), mācītājs Ērgemē no 1699. līdz 1704. gadam, 1704. gadā viņu saņēma gūstā krievu zaldāti un aizveda uz Tērbatu, 1708. gadā – uz Vologdu, 1716. gadā vesperu sprediķotājs Maskavas vecajā luterāņu baznīcā. No 1718. gada atkal mācītājs Ērgemē.

Burchard Vincelius (1672–1729); Pfarrer in Ermes von 1699 bis 1704, 1704 von Russen gefangen und nach Dorpat gebracht, 1708 nach Vologda verschleppt, 1716 Vesperprediger an der alten lutherischen Kirche in Moskau. Seit 1718 wieder Pastor in Ermes.

Kristians Gotholds Neihauzens (1684–1735), mācījies Rīgas licejā un 1699. gadā Halles pedagogijā, 1702. gadā iestājies Halles Universitātē. 1711. gadā mācītājs Cēsīs un Āraišos, no 1713. gada mācītājs Valmierā, no 1728. gada prāvests un piesēdētājs Vidzemes virskonsistorijā.

Christian Gotthold Neuhausen (1684–1735); Besuch des Lyzeums in Riga und 1699 des Pädagogiums in Halle. 1702 Immatrikulation an der Universität in Halle. 1711 Pfarrer in Wenden und Arrasch. 1713 Pfarrer in Wolmar. 1728 Propst und Beisitzer des Oberkonsistoriums von Livland.

Dziesma latviski nav tulkota.

O Jesu du bist mein, /Und ich will auch dein seyn: / Herz, Seele, leib und leben./Sey dir, mein hort, ergeben, / Nimm hin den gantzen mich, / Wie du in deinen Händen, / Mich kehren wilt und wenden, / So müsse werden ich. In: Freylinghausen Gb 1741, Nr. 1087, S. 727; Text: Heinrich Georg Neuss (1654–1716).

Dziesma latviski nav tulkota.

Du bist ja ganz mein eigen / Herr Jesu und ich dein, / Nichts sol von dir mich beugen, / Ich kann sonst niemands seyn, / Dir hab ich mich ergeben, / Weil du auch dich, mein leben, / hast ganz gegeben mir.

In: Freylinghausen Gb 1741, Nr. 894, S. 591.

Dziesma latviski nav tulkota.

Entfernet euch, ihr matten Kräfte. In: Freylinghausen Gb 1741, Nr. 803, S. 531; Text: Ulrich Bogislaus von Bonin (1682–1752).

Dziesma latviski nav tulkota.

Jesu gib mir deine Fülle. In: Freylinghausen GB 1741 Nr. 1015, S. 678; Text: Christian Friedrich Richter (1676–1711).

Dziesma latviski nav tulkota.

Meine armuth macht mich schreyen, / Zu dem Treuen, der mich segnet und macht reich. / Jesu, du bist, den ich meyne, wann ich weine, / Damit ich dein herz erweich. In: Freylinghausen GB 1741 Nr. 862, S. 571; Text: Christian Friedrich Richter (1676–1711).

Dziesma latviski nav tulkota.

Hüter, wird die Nacht der Sünden / nicht verschwinden? / Hüter, ist die Nacht schier hin? / Wird die Finsternis der

Sinnen / bald zerrinnen, / darein ich verwickelt bin? In: Freylinghausen GB 1741 Nr. 1476, S. 1009; Text: Christian Friedrich Richter.

103

Dziesma latviski nav tulkota.
Ich wart auf dich, / Und sehne mich nach dir, / Mein Heil, Mein licht, ach wenn erscheinst du mir! / Du willst, daß ich in reiner Liebe wache: / Ich will; doch hilf, / daß mich nichts schläfrig mache. In: Freylinghausen GB 1741 Nr. 737, S. 484; Text: Joachim Neander (1650–1680).

104

B. Paškevicis parindenis.
Vers 7 desselben Liedes Freylinghausen GB 1741 Nr. 737, S. 485: Bild jede stund mir als die letzte ein, / damit ich klug und wachsam möge seyn, / Und in der stund, wenn meine zeit verlossen, / So, wie du willst, / von dir wird angetroffen.

105

Johann Porsten (Porst): *Theologiae Viatorum & Regentorum Practicae oder Die Göttliche Führung der Seelen, und Wachstum der Gläubigen [...]*, Halle: Waisenhausverlag, 1723.

106

Dziesma latviski nav tulkota.
O Durchbrecher aller Bande! In: Freylinghausen GB 1741 Nr. 706, S. 463; Text: Gottfried Arnold (1666–1714).

107

Kristīna (arī **Kristiāna**) **Gyllenlode** (prec. de la Barre; 1701–1774), piētiste, brāļu draudzes atbalstītāja Vidzemē, uzturēja zemnieku skolu Kārķos, viņas vīrs bija Roberts Frīdrihs de la Barre (1670–1731), zviedru pulkvedis, Kārķu dzimtkungs.

Christina (auch **Christiana**) **Gyllenlood** (verh. de la Barre) (1701–1774); Pietistin, Mäzenin der Brüdergemeinde in Livland, unterhielt eine Bauernschule in Karkeln, ihr Mann war Robert Friedrich de la Barre (1670–1731), schwedischer Oberst, Erbherr von Karkeln.

108

Alberts Antons Firorts (1697–1761), mācījies mājniecībā, iesvētīts 1710. gadā, gājis skolā Hildburghauzenē un Gotā. 1715. gadā sācis studijas Jēnas Universitātē, 1719. gadā teoloģijas studijas Hallē. Skolotājs un inspektors Halles bāreņu namā. 1720. gadā mājskolotājs ģenerāļa Ludviga Nikolausa fon Hallarta namā Drēzdenē, no 1721. gada mājniecītājs pie Hallartiem. Ordinēts Magdeburgā 1721. gada 14. martā. 1721. gadā kopā ar Hallartu Rīgā, Sanktpēterburgā, Maskavā un Krimā. Divīzijas un privātpredikotājs Valmiermuižā. Ap 1723.–1725. gadu palīgmācītājs Pētera un Pāvila baznīcā Maskavā. Pēc tam atgriezies pie fon Hallartiem Sanktpēterburgā. No 1726. līdz 1743. gadam viens no mācītājiem Tallinas Domā un konsistorijas asesorus Tallinā. 1743. gadā atkāpies no amata un atgriezies pie fon Hallartes kundzes Valmiermuižā, pēc tam devies uz Marienbornu. No 1747. gada brāļu draudzes bīskaps, 1756. gadā profesors Hernhūtē.

Albert Anton Vierorth (1697–1761); Hausunterricht, 1710 Konfirmation, Besuch der Schulen in Hildburghausen und Gotha. 1715 Immatrikulation an der Universität Jena und 1719 an der Universität in Halle, Theologiestudium. Informator und Inspektor am Waisenhaus in Halle. 1720 Informator bei General Ludwig Nikolaus von Hallart in Dresden, 1721 Hausprediger bei der Familie von Hallart. Am 14.03.1721 in Magdeburg ordiniert. 1721 zusammen mit von Hallart in Riga, St. Petersburg, Moskau und auf der Krim. Als Divisions- und Kabinettsprediger in Wolmarshof in Livland. Um 1723–1725 Hilfsprediger an der Peter-Paul-Kirche in Moskau. Dann wieder bei von Hallart in St. Petersburg. 1726–1743 Kompastor am Dom in Reval in Estland und Konsistorialassessor in Reval, 1743 Amtsniederlegung. 1743 zu Frau von Hallart nach Wolmarshof. Nach Marienborn. 1747 Bischof der Brüdergemeinde. 1756 als ordentlicher Professor nach Herrnhut.

109

Kristīnas un Roberta Frīdriha de la Barru meitas ir Renāta Johanna, dzim. 1723, Anna Elizabete, dzim. 1726, Ulrika Eleonora, dzim. 1729.

Die Töchter von Christina und Robert Friedrich de la Barre sind Renata Johanna, geb. 1723, Anna Elisabeth, geb. 1726, Ulrica Eleonora, geb. 1729.

110

Gothilfs Augusts Franke (1696–1769), studējis Jēnā, 1720. gadā ordinēts par mācītāju Halles pārmācības un darba namā, 1723. gadā Marijas baznīcas adjunkts, 1739. gadā aizstāvējis doktora disertāciju teoloģijā Halles Universitātē, 1740. gadā kļuvis par arhidiakonu, 1767. gadā – Magdeburgas hercogistes konsistorijas padomnieku. Pēc tēva Augusta Hermaņa Frankes nāves 1727. gadā kļuva par Frankes fondu direktora vietnieku, direktors bija viņa māsasvīrs Johans Anastāzijs Freilinghausens, pēc viņa nāves 1739. gadā G. A. Franke kļuva par direktoru. Viņš tālāk attīstīja tēva iesākto un īpaši pievērsās misijas darbam Indijā un britu Ziemeļamerikā.

Gotthilf August Francke (1696–1769); Studium in Jena, 1720 Ordination zum Pfarrer am Zucht- und Arbeitshaus in Halle. 1723 Adjunkt der Marienkirche, 1739 Promotion zum Doktor der Theologie an der Universität in Halle, 1740 Archidiakon, 1767 Konsistorialrat für das Herzogtum Magdeburg. Nach dem Tod seines Vaters August Hermann Francke wurde er 1727 zunächst Subdirektor der Franckeschen Stiftungen unter seinem Schwager Johann Anastasius Freylinghausen. Nach dessen Tod 1739 Direktor. Er baute das Lebenswerk seines Vaters weiter aus und bemühte sich besonders um die Missionsarbeit in Indien und British-Nordamerika.

111

Domāts **Jozefs Ādams Ertels** (1706–?), no 1730. līdz 1732. gadam skolotājs Halles vācu un latīņu skolā, pēc tam pie Brandenburgas Zelbelangā, ap 1735. gadu Kārķos; sal. Blaufüsa 1735. gada 28. septembra vēstuli G. A. Franckem, AFSt/H C 340:4; J. A. Ertela 1735. gada 18. oktobra vēstuli G. F. Hākem? no Kārķiem, AFSt/H C 340:3.

Gemeint ist **Joseph Adam Örtel** (1706–?); von 1730 bis 1732 Informator der deutschen und lateinischen Schule in Halle, danach in der Nähe von Brandenburg (in Selbelang), um 1735 in Karkeln in Livland; vgl. Brief von Blaufuß an G. A. Francke von 28.09.1735, AFSt/HC 340:4; Brief von Joseph Adam Örtel an [G. F. Haacke?] aus Karkeln, 18.10.1735, AFSt/H C 340:3.

112

Johans Frīdrihs Tirks, prec. ar Margarētu Zīdrihu (1701–1750), uzturējās pie Blaufūsa vienu gadu, līdz Blaufūss tika aicināts uz Rīgu.

Johann Friedrich Türck, verheiratet mit Margaretha Siedrich (1701–1750), blieb bei Blaufuß ein Jahr, bis Blaufuß nach Riga berufen wurde.

113

Nikolaus Ludvigs fon Cincendorfs (1700–1760), teologs autodidakts, reihšgrāfs, Hernhūtes brāļu draudzes dibinātājs un vēlāk bīskaps, dzejnieks un celsmes literatūras autors. No 1710. līdz 1715. gadam mācījās Halles pedagogijā, kur viņu dziļi ietekmēja Augusts Hermanis Franke. 1715. gadā Cincendorfs dibināja Sinepju gaudiņa ordeni (Jēzus mīlotāju pulciņu). No 1716. līdz 1719. gadam Vitenbergas Universitātē studēja tieslietas. No 1719. līdz 1720. gadam devās izglītojošā braucienā uz Nīderlandi un Franciju, tur viņš piedzīvoja kristiešu vienotību, kas sniedzas pāri konfesijām. No 1721. līdz 1732. gadam viņš bija galma un tieslietu padomnieks Saksijas galmā Drēzdenē, tur viņš turpināja Hallartu dibināto piētistu salonu. 1722. gadā evaņģēliskās brāļu draudzes pārstāvi kā bēgļi no Morāvijas un Bohēmijas rada patvērumu Saksijā, grāfa Cincendorfa īpašumos Lauzicā. No Bohēmijas brāļu draudzes Hernhūtē izauga ekleziāli patstāvīga brāļu draudze. 1734. gadā viņš tika ordinēts kā luterāņu teologs, 1737. gadā iesvētīts par brāļu draudzes bīskapu. 1736. un 1743. gadā viņš apmeklēja Vidzemi, lai organizētu brāļu darbu Vidzemē un iestātos par viņu atzišanu.

Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760); autodidaktischer Theologe, Reichsgraf, Gründer und Bischof der Herrnhuter Brüdergemeine („Brüder-Unität“), Dichter und Erbauungsschriftsteller. Von 1710 bis 1715 besuchte er das Pädagogium in Halle, wo er maßgeblich von August Hermann Francke beeinflusst wurde. Zinzendorf gründete ca. 1715 den Senfkorn-Orden (Sammlung von Liebhabern Jesu). Von 1716 bis 1719 studierte Zinzendorf an der Universität Wittenberg Rechtswissenschaft. Von 1719 bis 1720 unternahm er eine Kavaliertour in die Niederlande und nach Frankreich, da erlebte er die Möglichkeit einer die Konfessionen übergreifenden Einheit unter Christen. Von 1721 bis 1732 war er Hof- und Justizrat am sächsischen Hof in Dresden. Er setzte den von den Hallarts gegründeten pietistischen Salon in Dresden fort. 1722 fanden Vertreter der alten evangelischen Brüderkirche als Flüchtlinge aus der böhmischen und mährischen Gemeinde Zuflucht jenseits der sächsisch-böhmischen Grenze auf den Gütern des Grafen Zinzendorf in der Lausitz. Aus der

Gemeinde der Böhmischen Brüder in Herrnhut erwuchs die kirchlich eigenständige Brüdergemeine. 1734 wurde er als lutherischer Theologe ordiniert, 1737 zum Brüderbischof ordiniert. Er besuchte Livland 1736 und 1743, um die Arbeit der Brüder in Livland zu organisieren und um ihre Anerkennung zu ersuchen.

114

Domāta ir Reisas-Ēbersdorfas grāfa Heinriha XXIX (1699–1747) un viņa galma pievēršanās hernhūtismam ap 1728. gadu. Pirms tam grāfu un viņa galmu bija iespaidojis Halles piētisms. Sk., piem., Brunner, Anke. *Aristokratische Lebensform und Reich Gottes. Ein Lebensbild des pietistischen Grafen Heinrich XXIV. Reuß-Köstritz (1681–1748)*. Herrnhut, 2005, III.–II4. lpp.

Gemeint ist hier die Hinwendung des Grafen Heinrich XXIX. Reuß-Ebersdorf (1699–1747) und seines Hofes zum Herrnhuter Pietismus ab ca. 1728. Zuvor waren Graf und Hof vom Halleschen Pietismus beeinflusst gewesen. Siehe dazu bspw. Brunner, Anke. *Aristokratische Lebensform und Reich Gottes. Ein Lebensbild des pietistischen Grafen Heinrich XXIV. Reuß-Köstritz (1681–1748)*. Herrnhut, 2005, S. III–II4.

115

Johans Pēters Zigmunds Vinklers (1702–1786), teologs, sprediķotājs, Štolbergas grāfistes superintendents, galma un skolas sprediķotājs un skolu pārraugas, maģistrs, skolu inspektors. Iespējams, Blaufūss domājis šos rakstus: *Herrn Graf Ludwigs von Zinzendorf Anstalten und Lehr-Sätze, aus gewissen Urkunden gezogen, und in ihrem Widerspruch gegen die Augspurgische Confeszion und übrigen symbolischen Bücher dargestellt und kürzlich widerlegt von M. Joh. Peter Siegmund Winckler ...* Leipzig, bey Johann Christian Langenheime, 1740; *Peter Siegmund Wincklers ... Wiederlegung zweyer Zinzendorfscher Briefe ... Ferner Beleuchtung der den Büdingischen Sammlungen beygefügeten Vorrede und kurzer Entwurf von dem falsch Apostolischen Wesen des Herrn Grafens unter den Inspirierten*. Leipzig, bey Johann Christian Langenheime, 1741.

Johann Peter Siegmund Winckler (1702–1786); Theologe, Prediger, Gräflich Stolbergischer Superintendent; Hof- und Schulprediger und der Schulen Ephoro; Magister, Schul-Inspector. Möglicherweise meint Blaufuß diese Schriften: *Herrn Graf Ludwigs von Zinzendorf Anstalten und Lehr-Sätze, aus gewissen Urkunden gezogen, und in ihrem Widerspruch gegen die Augspurgische Confeszion und übrigen symbolischen Bücher dargestellt und kürzlich widerlegt von M. Joh. Peter Siegmund Winckler ...* Leipzig, bey Johann Christian Langenheime, 1740; *Peter Siegmund Wincklers ... Wiederlegung zweyer Zinzendorfscher Briefe ... Ferner Beleuchtung der den Büdingischen Sammlungen beygefügeten Vorrede und kurzer Entwurf von dem falsch Apostolischen Wesen des Herrn Grafens unter den Inspirierten*. Leipzig, bey Johann Christian Langenheime, 1741.

116

Ir saglabājušies vairāki G. A. Frankes vēstuļu uzmetumi F. B. Blaufūsam, kuros viņš brīdina no cincendorfiešiem,

sal., piem., 1743. gada 16. februāra vēstules uzmetumu, AFS/H A 192:20.

Erhalten geblieben sind mehrere Briefentwürfe G. A. Franckes an F. B. Blaufuß, in denen er vor Zinzendorffianern warnt, vgl. z.B. den Briefentwurf von G. A. Francke an F. B. Blaufuß vom 16.02. 1743, AFS/H A 192:20.

117

Jakobs Benjamins Fišers (1684–1744), Rīgas liceja audzēknis no 1692. līdz 1699. gadam, studējis Hallē no 1701. gada, no 1710. gada atkal Vidzemē, 1711. gadā ordinēts par mācītāju Burtņiekos, no 1711. līdz 1719. gadam Dikļos, virskonsistorijas asistents, no 1736. gada Vidzemes ģenerālsuperintendents.

Jakob Benjamin Fischer (1684–1744); Besuch des Lyzeums in Riga von 1692 bis 1699, Immatrikulation 1701 zum Studium in Halle, seit 1710 in Livland, 1711 Ordination zum Pfarrer in Burtneck, zugleich 1711 bis 1719 in Dickeln, Assistent des Oberkonsistoriums, seit 1736 Generalsuperintendent von Livland.

118

Johans (arī **Johanness**) **Loders** (1687–1775), no 1708. līdz 1714. gadam studējis filoloģiju, teoloģiju un Austrumu valodas Štrāsburgā, 1719. gadā sācis studēt Jēnā, 1720. gadā – Hallē, no 1724. gada māj mācītājs pie Baltazara fon Kampenhauzena, no 1728. gada diakons Sv. Jēkaba baznīcā Rīgā, no 1733. gada Rīgas Ķeizariskā liceja rektors, piētists. Simpatizējis hernhūtiešiem, bet drīz pēc aizlieguma 1743. gadā kļuvis par hernhūtisma pretinieku.

Johann (auch: **Johannes**) **Loder** (1687–1775); von 1708 bis 1714 Studium der Philologie, Theologie und orientalische Sprachen in Straßburg, 1719 Immatrikulation in Jena und 1720 in Halle, 1724 Hausprediger bei Balthasar von Campenhausen, ab 1728 Diakon an St. Jakob in Riga, seit 1733 Rektor des Kayserlichen Lyzeums in Riga. Pietist. Sympathisant, aber bald nach dem Verbot 1743 auch Gegner der Herrnhuter.

119

1739. gada latviešu Bībeles priekšvārdā J. B. Fišers netieši slavē M. E. fon Hallartes ierīkotās skolas, tomēr nevienu nemin vārdā. Šeit Blaufūss pārspīlē.

In der Vorrede zur lettischen Bibel von 1739 werden indirekt die Anstalten von M. E. von Hallart gelobt, jedoch erwähnt J. B. Fischer keine Namen. Hier übertreibt Blaufuß.

120

Georgs Ernsts Hēlings (1699–1738), studējis teoloģiju Kēnigsbergā un 1718. gadā Hallē, 1724. gadā vācu draudzes mācītājs Uhotkā pie Maskavas, no 1728. līdz 1734. gadam Rīgas Ķeizariskā liceja subrektors, no 1734. līdz 1738. gadam – mācītājs Sv. Jēkaba baznīcā Rīgā, no 1735. līdz 1736. gadam mācītājs un konsistorijas asesors Rīgā. Jau 30. gadu sākumā uzturēja kontaktus ar hernhūtiešu brāļiem.

Georg Ernst Heling (1699–1738); Stud. der Theologie in Königsberg und 1718 in Halle, 1724 Pfarrer an der

deutschen Gemeinde in Uchotka bei Moskau, 1728–1734 Subrektor des Kays. Lyzeums in Riga, 1734–1738 Pfarrer an der St. Jakob Kirche in Riga, 1735–1736 Pfarrer und Konsistorialassessor in Riga. Er hielt bereits Anfang der 1730er Jahre Kontakt zu den herrnhutischen Brüdern.

121

Kristians Dāvids (1692–1751), pēc amata galdnieks, viens no Hernhūtes dibinātājiem, misionārs un dzejnieks. Uzaudzis katoliskā vidē, pievērsies Morāvijas brāļu baznīcas evaņģēliskajai ticībai. No 1717. gada sludinājis ticību Jēzum Morāvijā, vajāšanu dēļ nolēmis izceļot. Ar īpašnieka Ludviga Nikolausa fon Cincendorfa atļauju 1722. gadā Hūtbergā viņa vadībā tika uzcelta pirmā māja. No 1733. gada viņš bija misijās Grenlandē, Holandē, Vidzemē un Pensilvānijā. Viņš būvēja dažādus misijas namus, tai skaitā draudzes namu Grenlandē, piedalījās Jērakalna būvniecībā Valmierā, būvēja Brinkenhofas draudzes namu Igaunijā.

Christian David (1692–1751); von Beruf Zimmermann, Mitgründer von Herrnhut und Missionar, Dichter. Erzogen in katholischer Umgebung, wandte er sich dem evangelischen Glauben der mährischen Brüderkirche zu. Ab 1717 verkündete er den Glauben an Jesus in Mähren. Wegen Verfolgungen beschloss er, auszuwandern. Mit Zustimmung des Grundbesitzers Ludwig Nikolaus von Zinzendorff wurde 1722 das erste Haus am Hutberg gebaut. Ab 1733 war er als Missionar zunächst in Grönland, dann in Holland, Livland und Pennsylvanien tätig. Er baute verschiedene Missionshäuser, darunter auch den Gemeinderaum in Grönland, beteiligte sich am Bau des Lammbergs in Wolmar und baute Brinkenhof in Estland.

122

Nav noskaidrots, bet, iespējams, ir saikne ar grāmatizdevēju Viljamu Bredfordu (1663–1752). 1693. gadā viņš pārcēlās uz Ņujorku, nodibināja pirmo grāmatu spiestuvi un piedalījās otro papīra dzirnavu izveidē Amerikā, viņš bija arī pirmo papīra dzirnavu līdzdibinātājs. 1725. gadā viņš izveidoja laikrakstu *New York Gazette*.

Nicht ermittelt, aber eine mögliche Verbindung zu William Bradford (1663–1752), dem Buchdrucker. Er übersiedelte 1693 nach New York, gründete die erste Buchdruckerei und hatte Anteil an der Gründung der zweiten Papiermühle Amerikas, nachdem er sich schon vorher an der ersten Papiermühle beteiligt hatte. Die Zeitung „New York Gazette“ (1725) war sein Werk.

123

Atsauce uz Mt 3.
Im Anklang an Mt 3.

124

Johans Šrots (?–1747), Rīgas Ķeizariskā liceja konrektors, strādājis no 1729. gada līdz mūža galam 1747. gadā.

Johann Schrodt (?–1747); Konrektor des Kayserlichen Lyzeums in Riga, Lehrtätigkeit seit 1729 bis zum Lebensende 1747.

Ēriha fon Rancava hronikā *Vēsturisks ziņojums par Jēzus Kristus zēlastības valstības sākumu un turpinājumu Livonijā vispār un jo īpaši Latvijā* (rokraksts, UAH) ir minēti šo personu vārdi: "Pēc sv.(ētīgā) mācekļa apsolījuma 1737. gada 9. septembrī ar ievērojamo lozungu "Cik mīļi ir kalnos prieka vēstneša soļi, kas vēstī mieru un sludina pestīšanu, kas saka Ciānai: tavs Dievs ir ķēniņš" no Hernhūtes uz Vidzemi tika sūtīti pieci brāļi: M. Fr. Buntebarts, Mart. Hadvigs, Fr. Tirks, And. Pependiks un Joahims Šmits, kādreizējais konrektors Landsbergā. Ar ne mazāk ievērības cienīgu lozungu viņi 16. oktobrī nonāca Rīgā un 26. oktobrī Valmiermuižā."

In der Chronik von Erich von Ranzau "Historische Nachricht von dem Anfang und Fortgang des Gnaden Reichs Jesu Christi in Liefeland überhaupt und insonderheit in Lettland" (Manuskript; UAH) werden sie namentlich erwähnt: "Dem Versprechen des Seligen Jüngers zufolge wurden dann in Herrnhut Anno 1737 den 9t Sept die 5 Brüder M. Fr: Buntebart, Marth. Hadwig, Fr: Türck, And: Poppendyk und Joachim Schmidt gewesener Conrector in Landsberg mit der anmerklichen Loosung: wie lieblich sind auf den Bergen die Füße der Boten, die Frieden verkündigen, nach Liefeland abgefertigt, welche mit einer ebenfalls merkwürdigen Loosung den 16t October in Riga und den 26t October in Wolmershoff ankamen."

126

Šeit domāti Joahims Šmits (1692–1757), kas vēlāk kļuva par Valmieras vācu skolas rektoru, un Magnuss Frīdrihs Buntebarts (1717–1750), Valmieras skolotāju semināra vadītājs un hernhūtiešu dziesmu tulkotājs latviešu valodā. **Gemeinti sind Joachim Schmidt** (1692–1757), der spätere Rektor der deutschen Schule in Wolmar und Magnus Friedrich Buntebart (1717–1750), der Leiter des Lehrerseminars in Wolmar und Übersetzer der herrnhutischen Lieder ins Lettische.

127

Martins Hadvigs (1709–1776), Johans Frīdrihs Tirks un And(reass?) Pependiks.

Martin Hadwig (1709–1776), Johann Friedrich Türck und And(reas?) Poppendyk.

128

Tas bija iepr. minētais brālis Tirks. Das war der vorher erwähnte Bruder Türck.

129

Zimmermann, Johann Liborius, Wolf, Christian von. *Natürliche Erkenntniß Gottes, der Welt und des Menschen, nebst andern dahin gehörigen Wahrheiten, welche die Grundsätze aller wahren Gelehrsamkeit, fürnemlich der Welt-Weisheit in sich enthalten.* Jena, 1729.

130

Dziesma latviešu valodā nav tulkota. *Es ist nicht schwer, ein Christ zu sein,* / und nach dem Sinn

des reinen Geistes leben: / zwar der Natur geht es gar sauer ein, / sich immerdar in Christi Tod zu geben; / doch führt die Gnade selbst zu aller Zeit den schweren Streit. In: Freylinghausen Gb. (1741) Nr. 554, S. 359. Text: Christian Friedrich Richter.

131

Iespējams, domāts **Jākobs Lange** (1711–1777). Lange 1736. gada 25. decembrī ieradās Ergemē pie Blaufūsa no Sanktpēterburgas, līdz 1745. gadam viņš kalpoja kaimiņu Ēveles draudzē par mācītāju. Sk. Berkholz, Christian August. *Jakob Lange. Generalsuperintendent in Livland.* Rīga 1884, S. 78f.

Vermutlich **Jakob Lange** (1711–1777), der am 25. Dezember 1736 aus St. Petersburg bei Blaufuß in Ermes ankam und bis 1745 als Prediger in der Nachbargemeinde Wohlfahrt arbeitete. Vgl. Berkholz, Christian August. *Jakob Lange. Generalsuperintendent in Livland.* Riga, 1884, S. 78f.

132

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig Graf von. *Des Ordinarii Fratrum Berlinische Reden, nach dem vollständigen und von ihm selbst eigenhändig revidirten Exemplar, in Druck gegeben von Gottfried Clemens.* London und Barby, 1758 (2., vom Autor selbst revidierte Auflage).

133

Joahims Justs Breithaupts (1658–1732), teologs un baznīcas dziesmu autors. 1691. gadā, kad Frankem bija jādo- das prom no Erfurtes, Breithaupts pieņēma aicinājumu kļūt par jaunās Halles Universitātes Teoloģijas fakultātes mācībspēku, vienlaikus viņš bija arī Magdeburgas Doma sprediķotājs un konsistorijas padomnieks.

Joachim Justus Breithaupt (1658–1732); Theologe und Kirchenlieddichter. Im Jahr 1691, als Francke Erfurt verlassen musste, folgte Breithaupt dem Ruf an die Theologische Fakultät der in Gründung befindlichen Universität Halle. Er blieb gleichzeitig Domprediger und Konsistorialrat in Magdeburg.

134

Blaufūss šeit domā Magdalēnas Elizabetes fon Hallartes finansēto un ar Hernhūtes brāļu palīdzību 1738./39. gadā ierīkoto skolotāju semināru latviešu zemnieku jaunatnei Valmierā.

Blaufuß bezieht sich hier auf das von Magdalena Elisabeth von Hallart finanzierte und mit Hilfe der herrnhutischen Brüder 1738/39 errichtete Lehrerseminar für die lettische Bauernjugend in Wolmar.

135

J. B. Fišers 1739. gada latviešu Bībeles izdevuma priekšvārdā uzteic Hallartes ieguldījumu "Vidzemes Ciānas" veidošanā: "Slavējam uzticīgo un zēlsirdīgo Dieva miles- tību, ka tomēr kāda šai zemei piederīga cēlas kārtas dāma, kam ir prieks pievienot labo Dieva ieliktajai bagātīgajai zēlastībai, arvien vairāk kaļķa un akmens iegul- dīt Vidzemes Ciānas izbūvē, ir likusi zināmu sākumu

un tagad tas jau iet patiešām svētības pilnā gaitā. Lai Dievs uzmodina vairāk siržu, kas ne tikai pniecātos būt augšminētās dāmas gaismā, bet arī pašas kļūtu par degošām un spīdošām gaismām, viņu pašu un zemākstāvošās zemniecības pestīšanai.” Sal. *BIBLIA tas irr: Ta Swehta Grahmata, jeb Deewa Swehti Wahrđi, Kas preeksch un pehz ta Kunga JEsus Kristus swehtas Peedsimschanas no teem swehteem Deewa-Zilwekeem, Praweescheem, Ewangelisteem jeb Preezas-Mahzitajeem un Apustuļeem usrakstīti, Tahm Latweeschahm Deewa Draudsibahm par labbu istaisita.* Ķensbergā 1739.

Im Vorwort zu der Bibelausgabe von 1739 preist J. B. Fischer die Bemühungen von Hallarts als Beitrag zum Bau „des livländischen Zion“: „Preise aber die treue und erbarrende Liebe Gottes, daß dennoch schon einiger Anfang von einer vornehmen Standes-Dame dieses Landes, der eine Freude ist, gutes an GOtt gelegten reichen Masse der Gnaden, immer mehrern Kalck und Stein zum Bau des Liefländischen Zions beyzutragen, gemacht, und im würklich segens-vollen Gange ist. GOtt erwecke mehrere Herzen, nicht nur bey hochgemeldter Dame Licht frölich zu seyn, sondern auch selbst brennende und scheinende Lichter, zum Heyl ihrer selbst, und der unterhabenden Bauerschaft, zu werden.” Vgl. *BIBLIA tas irr: Ta Swehta Grahmata, jeb Deewa Swehti Wahrđi, Kas preeksch un pehz ta Kunga JEsus Kristus swehtas Peedsimschanas no teem swehteem Deewa-Zilwekeem, Praweescheem, Ewangelisteem jeb Preezas-Mahzitajeem un Apustuļeem usrakstīti, Tahm Latweeschahm Deewa Draudsibahm par labbu istaisita* [Bibel d. h.: Das Heilige Buch, oder die Heiligen Worte Gottes, die vor und nach der Geburt des Herrn Jesus Christus von den heiligen Gottesmenschen, Propheten, Evangelisten oder Lehrern der Frohen Botschaft und Aposteln aufgeschrieben, den lettischen Gottes Gemeinen zu gute gemacht]. Ķensbergā [Königsberg] 1739.

136

Loder, Johann. *Programmata ad solemne examen Lycei imperatorii.* Rigae, 1741.? Šāda drukas izdevuma eksemplāru nav izdevies atrast.

Loder, Johann. *Programmata ad solemne examen Lycei imperatorii.* Rigae, 1741.? Exemplar wurde nicht gefunden.

137

Jes 52:7 saskaņā ar Ēriha Rancava hronikas 18. paragrāfu bija 1737. gada 9. septembra lozungs. Šajā dienā Hernhūtes brāļi tika nosūtīti uz Vidzemi. Sal. *Vēsturisks ziņojums par Jēzus Kristus zēlastības valstības sākumu un turpinājumu Livonijā un jo īpaši Latvijā* (rokraksts, UAH).

Jes 52:7 war laut der Chronik von Erich Ranzau, Paragraph 18 die Losung für den 9. Sept. 1737. An diesem Tag wurden die herrnhutischen Brüder nach Livland geschickt. Vgl. Erich von Ranzau: Historische Nachricht von dem Anfang und Fortgang des Gnaden Reichs Jesu Christi in Liefland überhaupt und insonderheit in Lettland (Manuskript; UAH).

138

Generalfeldmarschals Lasī, Pēteris grāfs fon Lasī, arī Pjotrs Petrovičs Lasī, arī Padrs de Lāsa (īriski) (1678–1751) krievu valdības dienestā, no 1729. līdz 1740. gadam Rīgas ģenerālgubernators.

Generalfeldmarschall Lacy, auch Lascy; Peter Graf von Lacy, oder Pjotr Petrowitsch Lacy (russ. Пётр Петрович Ласси) oder Peadar de Lāsa (īrisch) (1678–1751); in russischen Diensten, war von 1729 bis 1740 Generalgouverneur von Riga.

139

Gotthards Vilhelms brīvkuņģis fon Budbergs (1685–1749), landmaršals.

Gotthard Wilhelm Freyherr von Budberg (1685–1749); General Oeconomie Director.

140

Brālis Tirks.

Der Bruder Türck.

141

Mārtiņa Lutera teksts un melodija. Sk. 34. kom.

Text und Melodie von Martin Luther, vgl. Anm. 34.

142

“Kungs Jēzus Krist, mans mīļākais!” *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 76, 78. lpp. Atdz. Svante Gustavs Dīcs. Minēta vairākos latviešu hernhūtiešu dzīvesstāstos.

O Jesu Christ mein schönstes Licht. In: Freylinghausen GB (1741) Nr. 285 Text: Paul Gerhardt. Dieses Lied wird auch in einigen livländischen Lebensläufen erwähnt, war also populär.

143

Cincendorfa dzejoļa “Podnieka Johana Dobera 30. dzimšanas dienai” 3. pants, latviešu tulkojumā 2. pants. Publ. *Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas, Rēvelē* 1742, 91. lpp. 3. Strophe des Gedichts von Nikolaus Ludwig von Zinzendorf “Auf Johann Dobers, des Töpfers, 30sten Geburts-Tag”.

144

Teksts: **Matejs Gotfrīds Hēls** (1705–1787). Tulkojums nav zināms. Šeit 4. pants.

Sünder bin ich, ja das weiß ich. In: Herrnhuter GB nr 1626. Text: **Matthäus Gottfried Hehl** (1705–1787). Hier der 4. Vers.

145

Lūgšanas 2. pants no: *Hirten-Lieder von Bethlehem, zum Gebrauch für alles, was arm, was klein und gering ist. Nach der Germantowner Edition von 1742.* Londona, 1754. Lūgšana nr. 302. Blaufüßs personalizē uzrunas formu, “mūs” vietā liekot “mani”.

Der 2. Vers des Gebets, Nachweis in: *Hirten-Lieder von Bethlehem, zum Gebrauch für alles, was arm, was klein und gering ist. Nach der Germantowner Edition von 1742.* London, druckts im Brüder-Hofe, Joh. Jacob Würz, 1754. Das Gebet Nr. 302 im Teil: Collecten und Fürbitten, da die

Version: *Weg alles Gesperr, da hast du uns, Herr!* Blaufuß ändert die Ansprechform anstatt uns – mich.

146

Blaufüss ne tikai piedalījās Bībeles teksta rediģēšanā, bet arī rakstīja priekšvārdu latviešu valodā 1739. gada Bībeles izdevumam.

Blaufuß hat nicht nur den Bibeltext mitrevidiert, sondern auch ein Vorwort in lettischer Sprache zu der Bibel-ausgabe von 1739 geschrieben.

147

Diemžēl brālim Johanam Baltazaram adresētā un sākotnēji G. A. Frankem 1738. gada 29. jūnijā nosūtītā vēstule, kurā Blaufüss raksta par savu darbu pie Bībeles, nav at-rasta. AFSt/H C 340:7.

Leider ist der an den Bruder Johann Balthasar adresierte und anfänglich an G. A. Francke am 29.06.1738 geschickte Brief, in dem Blaufuß seine Arbeit an der Bibel beschreibt, nicht mehr auffindbar. AFSt/H C 340:7.

148

Rezidējošais landrāts bija landtāga priekšsēdis, viņš bija zemes pārstāvis Vidzemes iekšienē. Rezidējošo landrātu pārmaiņus iecēla no 12 uz mūžu ievēlētiem landrātiem. Viņš bija pastāvīgs guberņas vietējās valdības padomnieks. Kurš bija landrāts 1739. gada jūnijā, nav noskaidrots. 1739. gada novembrī landrāts bija Oto Fabians fon Rozens (1683–1764).

Der residierende Landrat stand an der Spitze der Verwaltung des Landtags, er war Vertreter des Landes innerhalb Livlands. Der residierende Landrat wurde abwechselnd von den 12 auf Lebenszeit gewählten Landräten erwählt. Er war ständiger Beirat der örtlichen Gouvernementsregierung. Für den Juni 1739 ist der Landrat namentlich nicht bekannt. Im November 1739 war es Otto Fabian von Rosen (1683–1764).

149

Ludolfs Augusts fon Bismarks (1683–1750), krievu armijas ģenerālis, kļuva par kara padomes viceprezidentu un Rīgas gubernatoru. Kurzemes hercoga vēlēšanu laikā 1737. gadā viņš ar divām reģimentēm devās uz Jelgavu, aplenca vēlēšanu norises vietu un panāca Birona ievēlēšanu. Līdz ar to viņš tika nominēts par Vidzemes ģenerāl-gubernatoru un paaugstināts par *général en chef*.

Ludolf August von Bismarck (1683–1750); General der russischen Armee. Er wurde Vizepräsident des Kriegsrats und Gouverneur von Riga. Bei der Herzogswahl in Kurland 1737 begab sich Bismarck mit zwei Regimentern nach Mitau, besetzte das Wahllokal und erzwang die Wahl Biron's. Hierfür wurde er zum Generalgouverneur von Livland ernannt und zum General-en-Chef befördert.

150

Hermanis Frīdrihs f. Fitinghofs-Šēls (1670–1746), Koses (tag. Vitina Igaunijā) un no aptuveni 1725. gada Beļavas īpašnieks, zviedru rotmistrs, no 1737. gada krievu slepen-

padomnieks, dzīvoja savā Zolitūdes muižā pie Rīgas. Hermann Friedrich v. Vietinghoff-Scheel (1670–1746); Besitzer von Kosse u. seit ca. 1725 v. Kortenhof (Livl.). Schwed. Rittmeister. Seit 1737 russischer Geheimer Rat. Wohnte auf s. Höfchen Solitude bei Riga.

151

Iesp., domāts rezidējošais landrāts. Wahrscheinlich ist der residierende Landrat gemeint.

152

Kaspars Elverss (1680–1750), mācījies Rīgas ģimnāzijā, 1704. gadā studējis Jēnā, 1708. gadā – Hallē un Greifswaldē, 1710. gadā atgriezies Rīgā, izdzīvojis mērī, 1711. gadā mācītājs Salas un Piņķu draudzē, 1712. gadā diakons Rīgas Sv. Jāņa baznīcā, no 1724. gada mācītājs turpat, no 1741. gada piesēdētājs pilsētas konsistorijā. Sastādījis latviešu valodas vārdnīcu *Liber memorialis letticus, oder lettisches Wörter-Buch, sowohl für die Einheimischen als Fremden* [...]. Riga, 1748.

Kaspar (auch: Caspar) Elvers (1680–1750); Gymnasium in Riga, 1704 an der Universität Jena, 1708 in Halle und Greifswald. 1710 Rückkehr nach Riga, überlebte die Pest, 1711 Pastor auf Holmhof und Pinkenhof, 1712 Diakon an der St. Johannis Kirche in Riga, 1724 Pastor derselben Kirche, 1741 Beysitzer im Stadtkonsistorium. Verfasser des Wörterbuchs der lettischen Sprache *Liber memorialis letticus, oder lettisches Wörter-Buch, sowohl für die Einheimischen als Fremden*, [...]. Riga, 1748.

153

Atsauce uz Rom 9:21. "Godības trauks" tiek plaši lietots lūgšanu tekstos, piem., "Tev es pilnībā upurēju, ak mans Dievs, savu dzīves gaitu un garu, un miesu un asinis, prieku, godu, visu, kas man pieder. Dari, ko gribi, ar mani: ja man būs jāmirst tev par godu un slavu, lai esmu godības trauks, tērpies tavā pestīšanā, svētīts tagad un tobrīd: tad man ir labi! Tad ir darīts. Āmen." No: *Einige Schul-Gebete aus Heiliger Schrift und geistreichen Liedern gesammelt*. Bautzen, 1792, 8. lpp.

Im Anklang an Röm 9:21; "ein Faß der Herrlichkeit" ist eine gängige Formel im Gebet, z.B. „Dir opf'r' ich gänzlich auf, o mein GOTT, meinen Lauf, und Geist, und Leib und Blut, Lust, Ehre, Haab und Gut. Thu, was du willst mit mir: werd ich nur zugerichtet, zu deinem Preis und Zier, ein Faß der Herrlichkeit, mit deinem Heil bekleidet, geheiligt nun und dann; wohl mir! so ists gethan. Amen." In: *Einige Schul-Gebete aus Heiliger Schrift und geistreichen Liedern gesammelt*. Bautzen, 1792, S. 8.

154

Iespējams, viņa uzvārds bija Reinke. Saglabājušās vairākas brālim Reinkem adresētas F. B. Blaufūsa vēstules uz Sanktpēterburgu. UAH R.19.G.a.a.17.b. (Nr. 128–146). Oto Teigela savā pētījumā par hernhūtiešiem Krievijā min studentu Reinki. Iespējams, ka tā ir viena un tā pati persona, ar kuru Blaufüss sarakstījās. Sk. Teigeler, Otto. *Die Herrnhuter in Russland: Ziel, Umfang und Ertrag ihrer Aktivitäten*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, S. 272.

Vermutlich war sein Name Reincke. Es gibt mehrere an Bruder Reincke adressierte Briefe von F. B. Blaufuß nach St. Petersburg. UAH R.19.G.a.a.17.b. (Nr. 128–146). Otto Teigeler erwähnt einen Studenten Reincke. Vgl. Teigeler, Otto. *Die Herrnhuter in Russland: Ziel, Umfang und Ertrag ihrer Aktivitäten*. Göttingen, 2006, S. 272.

155

Iesp., **Johans Ničmanis** (1712–1783). Sal. Otto Teigeler: *Die Herrnhuter in Russland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, 147. lpp.
Verm. **Johann Nitschmann** (1712–1783). Vgl. Teigeler, Otto. *Die Herrnhuter in Russland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, S. 147.

156

Iespējams, jau minētais **Gothards Vilhelms brīvkungs fon Budbergs** (1685–1749). Sk. 139. kom.
Eventuēll der bereits erwähnte **Gothard Wilhelm Freyherr von Budberg** (1685–1749). S. Anm. 139.

157

Johans Frīdrihs Zilmanis (1712–1770), mācītijies Danci-gas (Gdańskas) ģimnāzijā, studējis Marburgā un no 1734. līdz 1736. gadam Jēnā, darbojies Zoravas bāreņu namā, 1737. gadā N. L. fon Cincendorfs viņu aicinājis par ģenerālienes fon Hallartes privātmācītāju, ordinēts Ronneburgā pie Bidingenes, no 1739. gada mācītājs Dolē.
Johann Friedrich Sielmann (1712–1770); Gymnasium in Danzig, Studium in Marburg und 1734 bis 1736 in Jena. Am Waisenhaus in Sorau, 1737 von N. L. v. Zinzendorf zum Hofprediger der Generalin Hallart voziert, ordiniert in Ronneburg bei Büdingen, ab 1739 Pastor in Dahlen.

158

Citadeles dārzs jeb Pirmais ķeizariskais dārzs (tagad: aptuvena Viesturdārza teritorija). 1730. gadā atbildīgais par Rīgas dārziem bija Mihaels Sīndlers. Viņš izveidoja kokaudzētavu un sakņu dārzu, no sēklām izaudzēja kokus un ar tiem veicināja dārzu kultūru Rīgā. Sk. *Rigasche Stadt-Blätter für das Jahr 1812*. Hg. v. literärisch-praktischen Bürger-Verbindung. Riga, bei Wilhelm Ferdinand Häcker 1812, 205. sek. lpp.

Der Zitadell-Garten oder der Erste kaiserliche Garten. 1730 war der Gärtner Michael Schindler für die Gärten in Riga verantwortlich. Er legte eine Baum-Schule und einen Gemüsegarten an, und trug durch seine aus dem Samen gezogene Bäume zur Verbreitung der Gartenkultur in Riga bei. Vgl. *Rigasche Stadt-Blätter für das Jahr 1812*. Hg.v. literärisch-praktischen Bürger-Verbindung. Riga, bei Wilhelm Ferdinand Häcker 1812, S. 205f.

159

Anna Joanovna (1693–1740), Krievijas ķeizariene no 1730. līdz 1740. gadam.

Anna Ioanowna (1693–1740); Kaiserin von Russland von 1730 bis 1740.

160

Mārtiņš Luters. *Mājas postilla*, sarakstīta 1521. gadā.
Martin Luther: Hauspostille (auch die doppelte Postille, oder Haus- und Kirchenpostille oder "Deutsche Postille" genannt), verfasst 1521.

161

Johans Kristofs Šinmeiers (1696–1767).
Johann Christoph Schinmeyer (1696–1767). *Biblisches Spruch- und Schatz-Kästlein, worinnen 200 Sprüche der heiligen Schrift mit den geistreichsten und nachdrücklichsten Worten des seeligen Lutheri erklärt worden: Welche zu allgemeiner Erbauung nebst einer Vorrede von dem Zweck dieses Büchleins zusammen getragen*. Basel: Würz, 1738.

162

Blaufüšs izplatīja arī citus iespieddarbus, pēc draugu lūguma viņš pagādāja grāmatas no tirgotājiem Vācijā. Blaufuß fungierte als Kolporteur auch anderer Schriften. Auf Bestellung seiner Freunde besorgte er Bücher von den Händlern aus Deutschland.

163

Iesp., **Johanness Brencs** (Brentijs) (1499–1570).
Eventuēll **Johannes Brenz** (Brentius) (1499–1570).

164

Mārtiņš Luters. *Baznīcas postilla*.
Martin Luther. Kirchenpostille.

165

Statius, Martin. *Lutherus redivivus, oder Christenthum Lutheri, darinnen der wahre lebendige Glaube sein Ursprung und Natur wie auch Kraft und Würckung der wahren Christen Majestät Herrligkeit Heiligkeit und Vereinigung mit Christo wie auch ihr ungefärbte Liebe und Christliches Leben mit Lutheri gantz Christlichen und Geistreichen Worten vor Augen gestellet wird Auß allen Deutschen zu Wittenberg und Jehna gedruckten Schriften ... zusammen getragen durch M. Martinum Statium, Evangelischen Dienern am Worte Gottes uz St. Johan in Dantzig*. Stettin: Mamphras, 1654.

166

Iesp., **Kristofs Timotejs Zeidels** (1703–1758).
Eventuēll **Christoph Timotheus Seidel** (1703–1758).

167

Daniels Krāmers (1568–1637).
Daniel Cramer (1568–1637).

168

Johans Jākobs Rambahs (1693–1735), evaņģēliskis teologs un baznīcas dziesmu autors.
Johann Jacob Rambach (1693–1735); evangelischer Theologe und Kirchenlieddichter.

169

Saskaņā ar 1743. gada tiesas protokolos rakstīto tas bija abats Šteinmecs: "Jā, atbildētājs sarakstījies ar lielu un

slavenu teologu „, proti, abatu Šteinmecu Magdeburgā, ko viņš domājis par hernhūtiešu brāļiem un vai gribētu ar viņiem kontaktēties? Šteinmecs esot atbildējis, ka viņiem Magdeburgā par dažām lietām ir līdzīgas domas kā Hernhūtē, bet ne tāpēc, ka tās ir hernhūtiešu lietas. No tā varot redzēt, ka var darīt līdzīgas lietas, neuzskatot tās vienīgi par morāviskām jeb hernhūtiskām. Sk. LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 2. l., 1222. sek. lpp.; sk. arī 175. kom.

Aus den Gerichtsakten von 1743 geht hervor, dass es sich um den Abt von Kloster Berge bei Magdeburg, Steinmetz, gehandelt hat: „Ja er Hr Referent habe mit einem großen und berühmten Theologo correspondiert [...] nemlich dem Abt Steinmetz in Magdeburg zu vernehmen, wie er die Herrnhutschen Brüder finde, und ob von sich mit ihnen einlaßen könne? darauf habe er ihm unter andern gemeldet, daß er auch in Magdeburg einige Dinge hätte, welche in Herrnhut wären, aber nicht um deßwillen, weil es herrnhutische. Da siehet man also, daß man manches tun kann, welches bey der Maehrischen Gemeine auch geschieht, und kann doch deswegen nicht als vor Maehrisch oder Herrnhutisch allein angesehen werden.“ Vgl. LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 2. l., S. 1222f.; siehe auch Anm. 175.

170

Luters īstu grēknožēlu daļa divos posmos: „Nožēla un bailes no Dieva dusmām mūsu grēku dēļ un ticība, ka grēki mums tiks piedoti Kristus dēļ.”

Laut Luther hat die wahre Buße zwei Stücke: Reue oder Erschrecken vor Gottes Zorn wegen der Sünde; und den Glauben, das die Sünden vergeben werden um Christi Willen.

171

“Tu Galviņa tās draudzītes”. Teksts: N. L. Cincendorfs. *Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas*. Rēvele, 1742, 183. lpp. *Du unser auserwähltes Haupt*. In: Herrnhuter GB (1735) 973. Text: N.L. von Zinzendorf.

172

20. pants vācu oriģinālā, latviešu oriģinālā – 19. pants, 183. lpp.

Zitētijs vārds ir Vers 20 des Liedes “Du unser auserwähltes Haupt”.

173

“Tu gribētu tā krusta”. No: *Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas*. Rēvele, 1742, 13. lpp. Teksts: N. L. Cincendorfs. *Du wollest uns das Kreuzgeheimnis lehren*. In: Herrnhuter GB (1739) 1349. Text: N.L. Zinzendorf.

174

“Kāds prieks un gods mums nabadziņiem”. *Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas*. Rēvele, 1742, 17. lpp.

Was hätten wir für Freude oder Ehre. In: Herrnhuter GB (1739) 1282. Text: N.L. Zinzendorf.

175

Johans Ādams Šteinmecs (1689–1762), abats Berges klosterī pie Magdeburgas. Sk. Christian Soboth (Hrsg.), *Johann Adam Steinmetz und Kloster Berge. Zwei Institutionen im 18. Jahrhundert*. Hallesche Forschungen Bd. 60. Halle, 2021.

Johann Adam Steinmetz (1689–1762); Abt von Kloster Berge bei Magdeburg. Siehe dazu: Christian Soboth (Hrsg.), *Johann Adam Steinmetz und Kloster Berge. Zwei Institutionen im 18. Jahrhundert*. Hallesche Forschungen Bd. 60. Halle, 2021.

176

“Nu dus’ es klus”. No: *Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas*. Rēvele, 1742, 93. lpp. Teksts: Benigna Marija grāfiene fon Reisa-Ēbersdorfa (1695–1751), grāfa Cincendorfa svaine.

So ruht mein Mut in Jesu Blut und Wunden. Text: Benigna Maria Gräfin von Reuß-Ebersdorf (1695–1751), Schwägerin des Grafen Zinzendorf: Das Lied steht im Ebersdorfer Gesangbuch von 1742.

177

“Nu dus’ es klus”. 2. panta sākums.

So ruht mein Mut in Jesu Blut und Wunden. Hier der Anfang des 2. Verses.

178

Nav noskaidrots, kāds Lutera teksts šeit domāts.

Es ist nicht geklärt, welcher Text von Luther gemeint ist.

179

Dziesma latviski, iespējams, nav tulkota.

Nun bitten wir den Heiligen Geist. In: Herrnhuter GB (1735) 875. Die erste Strophe war schon im 12. Jh. gebräuchlich. Martin Luther dichtete drei weitere Strophen, die 1524 erstmals erschienen.

180

“Ak lūdziet Dievu to Svētu Garr”. No: *Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas*. Rēvele, 1742, 123. lpp.

Ey bittet Gott den Heiligen Geist. In: Herrnhuter GB (1739) 1214. Text: N. L. Zinzendorf.

181

Hutter, Leonhard. *Compendium locorum theologicorum ex scripturis sacris et libro concordiae*.

182

Chemnitius, Martinus. *Locorum theologicorum...prima pars*, I, Francofurti: sumptibus Ioannis Spiessii, 1599. Erstaussgabe: 1591.

183

Fridemanis Behmanis (1628–1703).

Friedemann Bechmann (1628–1703).

184

Leonhards Hutters (1563–1616).

Leonhard Hutter (1563–1616).

185

Die evangelische Lebens-Pflichten In einem Jahrgang der Predigten Bey den Sonn- und Fest-Täglichen ordentlichen Evangelien Auß H. Göttlicher Schrift... von Philipp Jacob Spenern. Franckfurt am Mayn: Zunner, 1692.

186

Johannes Brencs (1499–1570). Trīs Brenca veidotie katehismi, no kuriem svarīgākais ir 1535. gadā izdots, bija plaši izplatīti un nozīmīgi.

Johannes Brenz (1499–1570). Die drei von Brenz verfassten Katechismen, am wichtigsten derjenige von 1535, entfalteten eine große Wirkung.

187

Konrāds Dīterihis (1575–1639).

Conrad Dieterich (1575–1639).

188

Breithaupt, Justus Joachim. *Theses credendorum atque agendorum fundamentales*. Halle: Joh. Friedrich Zeitler & Heinrich, 1700.

189

Spener, Philipp Jacob. *Tabulae Catecheticae. quibus quinque capita catechismi minoris magni nostri Lutheri ..* Frankfurt am Main: Zunner, 1691.

190

Johana Anastāzija Freilinghauzena darbs *Grundlegung der Theologie*, kas izdots 1703. gadā, kā arī viņa 1704. un 1714. gadā publicētā garīgo dziesmu antoloģija ir svarīgākie Halles piētisma teksti. *Grundlegung der Theologie* tika rakstīts kā mācību līdzeklis Halles pēdagogiumam (*paedagogium regium*), drīz vien šis darbs kļuva par pirmo vācu valodā rakstīto Halles piētisma dogmatiku.

Joh. Anastasii Freylinghausen / Past. zu St. Ulrich und des Gymn. Scholarcha, Grundlegung der Theologie, Darinn die Glaubens-Lehren Aus göttlichem Wort deutlich vorgetragen, und zum Tätigen Christenthum / Wie auch Evangelischen Trost angewendet werden. Zum Gebrauch des Pädagogii Regii daselbst. Halle, in Verlegung des Waysenhauses 1703. Freylinghausens Grundlegung der Theologie von 1703 sowie seine 1704 und 1714 herausgegebene zweiteilige Liedanthologie stellen zwei zentrale Werke des hallischen Pietismus dar. Die Grundlegung der Theologie wurde als Schulbuch für das Pädagogium Regium konzipiert, zugleich wurde sie die erste deutschsprachige Dogmatik des hallischen Pietismus.

191

“Lasošais maģistrs” (lat. val.), akadēmisks grāds, ko maģistrs varēja iegūt publiskā disputā un kas deva tiesības lasīt lekcijas universitatē.

Magister legens ist ein historischer akademischer Grad, der durch eine öffentliche Disputation erworben werden konnte und der berechtigte, an einer Universität Vorlesungen halten zu dürfen.

192

Domāts Augusta Hermaņa Franckes atgriešanās piedziņojums. Sk. Markus Matthias (Hg.). *Lebensläufe August Hermann Franckes. Autobiografie und Biografie*. Edition Pietismustexte, Band 9. 2. überarb. Auflage, Leipzig, 2016. Gemeint ist das Bekehrungserlebnis von August Hermann Francke Vgl. Markus Matthias (Hg.). *Lebensläufe August Hermann Franckes. Autobiografie und Biografie*. Edition Pietismustexte, Band 9. 2. überarb. Auflage, Leipzig 2016.

193

Norāde uz Lutera Mazā katehisma 2. ticības artikulu “Par pestīšanu”.

Verweis auf den 2. Artikel des *Kleinen Katechismus* von Luther „Von der Erlösung“.

194

Stadius, Martin. *Lutherus redivivus, oder Christenthum Lutheri, darinnen der wahre lebendige Glaube sein Ursprung und Natur wie auch Kraft und Würckung der wahren Christen Majestät Herrligkeit Heiligkeit und Vereinigung mit Christo wie auch ihr ungefärbte Liebe und Christliches Leben mit Lutheri gantz Christlichen und Geistreichen Worten vor Augen gestellt wird Auß allen Deutschen zu Wittenberg und Jehna gedruckten Schrifften ... zusammen getragen durch M. Martinum Statium, Evangelischen Dienern am Worte Gottes uz St. Johan in Dantzig*. Stettin: Mamphras, 1654.

195

Anton, Paul. *Harmonische Erklärung der Heiligen vier Evangelisten, mit vielen Anmerckungen erläutert nebst vollständigen Registern*. Halle, 1737.

196

Anton, Paul. *Diss. de conversione Samaritanorum*. Halle, 1696.

197

Lutera Baznīcas postilla adventes 3. svētdienai izdevumā, kam ir Johana Georga Valha priekšvārds.

Johann Georg Walch (Hg.). Dr. Martin Luthers sämtliche Schriften. Band I-XXIII in 25 Bänden. Hier die Kirchenpostille von Luther zum 3. Advent in der Edition mit dem Vorwort von Walch.

198

“Tu visu mīļā Galva”. No: *Latviska dziesmu grāmata* 1764, nr. 124, 138. lpp. Teksts: Pauls Gerharts. Atdz. Svante Gustavs Dīcs. Šeit rindas no 1., 2., 4. un 6. panta. *O Haupt voll Blut und Wunden*. Text: Paul Gerhardt. Hier die Strophen aus den Versen Nr. 1,2,4,6.

199

Iesp., teoloģiskā koncepcija par visu lietu atjaunošanu (apokatastāze).

Eventuell die theologische Konzeption von der Wiederbringung aller Dinge (Apokatastasis).

200

"Tā Kristus asins taisnība ir mani svārķ un greznība". No: *Kādas jaukas gar. dz.* 1742, 104. lpp. Teksts: Nikolajs Ludvigs fon Cincendorfs.

Christi Blut und Gerechtigkeit. In: Herrnhuter GB (1739) 1258. Text: Nikolaus Ludwig von Zinzendorf.

201

"Es grēcīgs cilvēciņš, es bēdīgs nabadziņš". *Latviska dz. grām.* 1764, Teksts: Johans Hērmanis, nr. 248, 273. lpp. Atdz. Kristofors Firekers. Šeit 9. pants.

Wo soll ich fliehen hin. Text: Johann Heermann (1630), Vers 9.

202

"Tos grēkus visas pasaules, Tos parādus to ļaužu". Teksts: Pauls Gerharts. Pirmpublicējums 1647. gadā. *Latv. dz. gr.* 1764, "pielikuma no citām jaunām dziesmām" 77. lpp., nr. 69. (694). Atdz. Frīdrihs Bernhards Blaufūss. Šeit 7. pants. 1764. gada publikācijā tulkotājs nav norādīts. *Ein Lämmlein geht und trägt die Schuld.* Text: Paul Gerhardt. Erstpublikation 1647, Vers 7 (Anfangsstrophen).

203

Turpat. Šeit 7. panta beigas.

Ein Lämmlein geht und trägt die Schuld. Hier Vers 7 (Endstrophen).

204

Ahasverus (arī Ahasvers) Fričs (1629–1701), 1650. gadā studējis tieslietas Jēnā, no 1657. gada jaunā Švarcburgas–Rūdolštates grāfa Alberta Antona skolotājs, 1661. gadā kļuvis par galma un tieslietu padomnieku, no 1669. gada ķeizarišķais galma un rezidences (pfalcas) grāfs, no 1681. gada kanclers. 1676. gadā Fričs dibināja "garīgās augļus nesošās Jēzus biedrības" fondu kristīgas dzīves veicināšanai un kristiešu garīgajai labklājībai. Fričs bija viens no sava laika ražīgākajiem rakstniekiem, sarakstījis ap 300 darbu.

Ahasverus (auch: Ahasver) Fritsch (1629–1701). Studium der Jurisprudenz 1650 in Jena. Seit 1657 Lehrer des jungen Grafen Albert Anton von Schwarzburg-Rudolstadt, 1661 wurde er zum Hof- und Justizrath bestellt, seit 1669 kaiserlicher Hof- und Pfalzgraf, seit 1681 Kanzler. Fritsch gründete 1676 die Stiftung der „geistlichen fruchtbringenden Jesusgesellschaft“ zur Förderung des christlichen Lebens und geistlichen Wohles seiner Mitchristen. F. war einer der fleißigsten und fruchtbarsten Schriftsteller seiner Zeit, er hat um die 300 Schriften verfasst.

205

Par Friču sk., piem., Shantz, Douglas H. Ahasver Fritsch's Conception of Christian Renewal compared with Sepener's. In: Veronika Albrecht-Birkner, Alexander Schunka (Hg.). *Pietismus in Thüringen – Pietismus aus Thüringen. Religiöse Reform im Mitteldeutschland des 17. und 18. Jahrhunderts.* Gothaer Forschungen zur Frühen Neuzeit 13. Stuttgart, 2018, 101.–112. lpp.

Zu Fritsch siehe bspw. Shantz, Douglas H. Ahasver

Fritsch's Conception of Christian Renewal compared with Sepener's. In: Veronika Albrecht-Birkner, Alexander Schunka (Hg.). *Pietismus in Thüringen – Pietismus aus Thüringen. Religiöse Reform im Mitteldeutschland des 17. und 18. Jahrhunderts.* Gothaer Forschungen zur Frühen Neuzeit 13. Stuttgart, 2018, S. 101–112.

206

"Es grēcīgs cilvēciņš, es bēdīgs nabadziņš", *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 248, 273. lpp. Atdz. Kristofors Firekers.

Wo soll ich fliehen hin. Text: Johann Heermann. Erstpublikation 1630.

207

"Tos grēkus visas pasaules, Tos parādus to ļaužu", *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 69 (694), pielikuma 77. lpp. Frīdriha Bernharda Blaufūsa tulkojums.

Ein Lämmlein geht und trägt die Schuld. Text: Paul Gerhardt. Erstpublikation 1647.

208

"Kungs Jēzus Krist, mans mīļākais!" No: *Latviska dziesmu gr.* 1764, nr. 75, 78. lpp. Dziesma bieži minēta latviešu hērnhūtiešu dzīvesstāstos. Latviešu dziesmu grāmatā vācu nosaukums ir "O Jesu Christ, mein hoechstes Licht". Atdz. Svante Gustavs Dīcs.

O Jesu Christ mein schönstes Licht. In: Freylinghausen GB (1741) Nr. 285, Text: Paul Gerhardt.

209

"Piec avoši verd asini". *Latviska dziesmu grāmata* 1764, nr. 66 (691), 72. lpp. Nezināms autors (ap 1650. gadu). Tulkotājs nezināms, iespējams, Frīdrihs Bernhards Blaufūss.

Fünf Brunnlein sind. In: Neu-vielvermehrtes Rigisches Gesangbuch: bestehend aus schönen geistreichen Liedern und Psalmen, nach Ordnung der Jahrzeiten, auch hiesigem Kirchengebrauche eingerichtetem und izetzo mit Geist- und Trostreichen Liedern an der Zahl bis auf 1377 vermehret; nebst einem Andacht- und Trostvollen Gebetbuche, jedermänniglich zu seeliger Erbauung zu gebrauchen. Jan 1741 bey Samuel Lorenz Frölich (weiterhin als Rigisches GB 1741), Nr. 167, Textautor unbekannt (um 1650).

210

"Klaus cilvēks! ko es sakk". No: *Latviska dziesmu grāmata* 1764, nr. 58 (683), 64. lpp. Johana Hērmaņa teksts. Frīdriha Bernharda Blaufūsa tulkojums.

Merck auf o Mensch was ich dir sag. In: Rigisches GB 1741, Nr. 194. Text: Johann Heermann, die Übersetzung von Friedrich Bernhard Blaufuß.

211

"Sveicinātas medus dobes". No: *Latviska dziesmu grāmata* 1764, nr. 68 (693), 75. lpp. Teksts: Johans Šeflers. Frīdriha Bernharda Blaufūsa tulkojums.

Seyd gegrüßt ihr Honig Graben. In: Rigisches GB 1741, Nr. 219. Text: Johann Scheffler:

212

„Taisies, mana sirds, un posies”. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 290, 322. lpp. Tulkojis M. G. R. (magīstrs Gerhards Remlings; 1633–1695?).

Schmücke dich, o liebe Seele. In: *Rigisches GB* 1741, Nr. 561. Text: Johann Franck.

213

Domājams, Klervo Bernārs (1090–1153).

Vermutlich Bernhard von Clairvaux (1090–1153).

214

Ķempenes Toms (1380–1471). Šeit, iesp., domāts viņa nozīmīgākais darbs “Sekošana Kristum”, kas sarakstīts latīņu valodā un publicēts 1418. gadā. Sk. latviešu izdevumu: *Zeeniga preestera Tohma no Kempenes tschetras grahmatas no pakkal-staigaschanas Kristum Latiniskā valodā sarakstītas...* no Simworianā Mieleschko,... Jelgavā, drikkehts pee Jahna Wridrika Steffenhagen un dehla 1836. Šī grāmata bija F. B. Blaufūsa bibliotēkā, sk. vācu komentāru.

Thomas a Kempis (Thomas von Kempen) (1380–1471). Gemeint ist hier wahrscheinlich seine berühmteste Schrift “Von der Nachfolge Christi”, ursprünglich in lateinischer Sprache anonym um das Jahr 1418 erschienen. In dem “Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin E. E. Blaufuß um baar Geld verauctioniert wer den sollen”. [Rīga: S.L. Frölich, 1758] auf S. 15 ist unter Nr. 43 „Der lateinische Kempis durch Castellio“ verzeichnet. Castellio war der Übersetzer des Buches.

215

Elgers IV cu Hoenšteins (ap 1180–1242)?

Elger IV. zu Hohenstein (um 1180–1242)?

216

Johannes Taulers (ap 1300–1361)?

Johannes Tauler (um 1300–1361)?

217

Frīdrihs Mikonijs (1490–1546), Tīringenes reformators, 1510. gadā redzēto sapni tulkoja kā pravietojumu par Mārtiņu Luteru un sevi redzēja kā ticības “sējēju” nākotnē. Sapņa latīņu un vācu noraksts atrodas Gotas pētnieciskajā bibliotēkā: *Somnium Friederici Myconii ostentum ipsi Anno Christi 1510, cum Lutherus nondum scripsit contra Papam* (FB Gotha, Chart. B 153, Bl. 30r). Vācu versijas nosaukums ir *Von der gelegenheit oder uhrsprung dieses Traums und Eingangs ins Closter* (FB Gotha, Chart. B 153, Bl. 47r). **Friedrich Myconius** (1490–1546), Reformator Thüringens, deutete seinen 1510 gesehenen Traum als Prophezeiung auf Martin Luther und auch als seine eigene zukünftige Funktion als “Sämann” des Glaubens. Eine lateinische und eine deutsche Abschrift des Traumes befindet sich in der Forschungsbibliothek Gotha: „Somnium Friederici Myconii ostentum ipsi Anno Christi 1510, cum Lutherus nondum scripsit contra Papam.“ (FB Gotha, Chart. B 153, Bl. 30r). Die deutsche Fassung trägt

die Überschrift: „Von der gelegenheit oder uhrsprung dieses Traums und Eingangs ins Closter“ (FB Gotha, Chart. B 153, Bl. 47r).

218

Ludmila Elizabete no Švareburgas-Rūdolštates (1640–1672), mistiķe un baznīcas dziesmu autore. Blaufüßs, iespējams, šeit domā viņas trīs māsas. Ahasvers Fričs bija viņas brāļa Alberta Antona audzinātājs.

Ludmila (Ludämilie) Elisabeth von Schwarzburg-Rudolstadt (1640–1672); Mystikerin und Kirchenliedautorin; Blaufuß meinte wahrscheinlich ihre 3 Schwestern. Ahasverus Fritsch war der Erzieher ihres Bruders Albert Anton.

219

Nav noskaidrots.

Nicht ermittelt.

220

Joach. Just Breithaupts / D. Sieben Creutz=Predigten. Nemlich / Drey Paßions=Predigten: Eine Genesungs=Predigt: Und Drey Leich=Predigten. Zum andern mahl auffgeleget. HALLE / In Verlegung des Wäysen=Hauses. 1703.

221

A. Herm. Franckens Oeffentl. Reden über die Paßions=Historie nach dem Evangel. Marc. u. Joh. Hall. 715. August Hermann Franckens S. Theol. Prof. Ord. und Past. Oeffentliche Reden über die Paßions=Historie / Wie dieselbe vom Evangelisten Marco im 14. und 15. Cap. beschrieben ist / gehalten Von Esto mihi bis Ostern 1712. In dem Wäysen-hause zu Glaucha an Halle. HALLE, Gedruckt und verlegt im Wäysenhouse, MDCCXV.

222

IOH. ANASTASII Freylinghausens / Past. Adjuncti zu St. Ulrich in Halle / Schrift-mäßige Einleitung zu rechter Erkänntniß und heilsamen Gebrauch Des Leidens und Sterbens unsers HERRN und Heilandes JESU CHRISTI. Andere Edition. HALLE, In Verlegung des Waysenhauses / MDCCXV.

223

Rambach, Johann Jakob. *Betrachtungen über das ganze Leyden Christi, im Oel-Garten, vor dem geistl. Gericht d. Juden, vor d. weltl. Gericht Pilati u. Herodis u. auf dem Berge Golgatha [...]*. Jena: Hartung, 1730.

224

Johans Konrāds Dipels (1673–1734) pārstāvēja atdzimšanas teoloģiju, bija alķīmiķis un mediķis, viens no visvairāk lasītajiem autoriem 18. gadsimta sākumā. Dipels bija izteikts individuālists, kurš mistiski spirituālistiskā baznīcas kritikā gājis līdz galam, radikāli atmetot arī piētistu pārstāvēto apkarojamās institucionālās baznīcas aizvietošanu ar labāku, atdzimšanā un brīvprātības principā balstītu savienību.

Johann Konrad Dippel (1673–1734) vertrat die Theologie der Wiedergeburt, war Alchemist und Mediziner, einer der meistgelesenen Autoren im frühen 18. Jahrhundert. Dippel ist der klassische Typ des Individualisten, der den mystisch-spiritualistischen Weg der Kirchenkritik zu Ende gegangen ist, indem er auch den pietistischen Ersatz der bekämpften institutionellen Kirche durch eine bessere auf der Wiedergeburt und dem freiwilligen Zusammenschluß aufgebaute radikal verwarf.

225

Lange, Joachim. *Dissertationum Antipoirotianarum dodecas et in ea prima de Patrocino impietatis, a viro clarissimo, Petro Poirot, in oeconomia divina .. Halae saxorum 1719.*

226

Tā Cienīga Mācītāja un Dieva Kalpa Martiņa Luterus Mācība, Kā To svētu Ciešanu Ta Kunga Kristus pareizi būs apdomāt. No vāces valodas Latviešu valodā pārtulkota no Friedr. Bernhard Blaufuss. Mācītāja pie Jēkaba baznīcas. [Des verehrten Pfarrers und Gottesdieners Martin Luthers Lehre, wie man die Leiden des Herrn Christus richtig zu bedenken hat. Aus der deutschen Sprache in die lettische Sprache übertragen von Friedr. Bernhard Blaufuss]. Riga bey Samuel Lorentz Fröhlich, 1739 (?).

227

“Kungs Jēzus Krist, mans mīlākais!” No: *Latv. dz. gr.* 1764, 75. nr., 78. lpp. “Kungs Jēzus Krist, mans mīlākais!” bieži minēta latviešu hernhūtiešu dzīvesstāstos. Latviešu dziesmu grāmatā nosaukums ir “O Jesu Christ, mein höchstes Licht”. Atdz. Svante Gustavs Dīcs. Šeit 6. panta sākums.
O Jesus Christ mein schönstes Licht. In: Freylinghausen GB, Nr. 285 (1741), Text: Paul Gerhardt. Hier die Anfangsstrophen vom Vers 6.

228

“Kungs Jēzus Krist, mans mīlākais!”. Šeit 5. panta sākums.
O Jesus Christ mein schönstes Licht. In: Freylinghausen GB, Nr. 285 (1741), Text: Paul Gerhardt. Hier die Anfangsstrophe vom Vers 5.

229

“Kad grēki mani biedē”. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 104, 108. lpp. Justa Gezēnīusa (1601–1673) teksts. Atdz. Kristofors Firekers. Šeit 5. panta pēdējās rindas.
Wenn meine Sünd' mich kränken. Text: Justus Gesenius (1601–1673), letzte Zeilen aus dem 5. Vers des Liedes.

230

“Bez bēdām labu nakti tev, nikna pasaule”. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 460, 547. lpp. Atdz. Bernhards Vilhelms Binemanis (Bienenmann; ?–1732).
Valet will ich dir geben. In: Herrnhuter GB Nr. 210 (1735), Text: Valerius Herberger (1562–1627), Endzeilen des 3. Verses. Erstpublikation 1614.

231

Tulkojums nav zināms.

Geceutzigter, mein hertze sucht. In: Neues Geist=reiches Gesang=buch. Halle, 1714, S. 92.[99]. Text: Johann Eusebius Schmidt (1670–1745).

232

Jņ 8:56.

Aus Joh 8:56.

233

“Nu priecājies tu Kristus draudz”. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 279, 309. lpp. Teksts: Mārtiņš Luters. Tulkojis Kristofors Firekers. Šeit 1. panta 3., 4., 5. rinda.
Nun freut euch liebe Christen G' mein. In: Freylinghausen GB Nr. 284 (1741). Text: Martin Luther, die Zeilen 3,4,5 des ersten Verses.

234

Nav noskaidrots; iespējams, paša Blaufusa dzejas rindas. Lied nicht ermittelt. Vielleicht eigene Reime von Blaufuß.

235

“Jēzus! Kas dod prieku”. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 70, 69. lpp. Teksts: Johans Franks. Atdz. Kristofors Firekers. 1. panta pēdējās rindas.
Jesu meine Freude. In: Herrnhuter GB Nr. 516 (1737). Text: Johann Franck, Endzeilen des 1. Verses.

236

“Kas kustina tik stipri man' salda mīlība?”. No: *Kādas izlasītas garīgas jaukas dziesmas.* Rēvele, 1742, nr. 136, 151. lpp. Teksts: Anna Ničmane (1715–1760).
Was ist 's? verwundte Liebe. In: Herrnhuter GB Nr. 1369 (1740). Text: Anna Nitschmann (1715–1760).

237

Fridrihs Vilhelms Ādolfs Bifers (1706–1779), parūku meistars. Frankfurtē Bifers nonāca separātistu lokā, ko vadīja Andreass Gross. 1736. gadā Nikolausa Ludviga fon Cincendorfa sprediķa par Kristu kā “vienīgo samierinātāju un svētdarītāju” iespaidā viņš iepazina hernhūtiešu brāļu draudzi un devās uz Hernhāgu pie Bidinģenes Hesenē. 1738. gadā Marienbornā Cincendorfs viņu ordinēja par brāļu draudzes mācītāju, pēc tam viņš tika sūtīts uz Šveici – uz Bāzeli, Šafhauzeni, Steinu pie Reinas, Berni un Ženēvu. Viņš veicināja piētistu un separātistu integrāciju baznīcā, nonāca saskarē ar Zāmuēlu Vērenfelsu, Hieronimu Annoni un Zāmuēlu Lucu. Bāzelē un Bernē viņš lika pamatus vēl šodien pastāvošām brāļu apvienībām. 1739. gada rudenī Bifers tika nosūtīts uz Vidzemi. 1742. gada 14. aprīlī viņš ar fon Hallartes kundzes un prāvesta fon Brīninga piekrišanu Vidzemes latviešu sabiedrībā ieviesa brāļu draudzes kalpošanas formas. Viņš bija viena no vadošajām personām tā dēvētajos Tallinas nemieros. Vēlāk viņš darbojās Silēzijā un sorbu apdzīvotajos apvidos Saksijā līdz pat savai izslēgšanai 1760. gadā.

Friedrich Wilhelm Adolf Biefer (1706–1779), Perückenmacher. B. geriet in Frankfurt in den Separatistenkreis um Andreas Gross. 1736 wurde er durch Nikolaus Ludwig von Zinzendorfs Predigt von Christus als “alleinigem Versöhner und Heilmacher” gewonnen, lernte die Herrnhuter Brüdergemeine kennen und kam nach Herrnhag bei Büdingen in Hessen. 1738 wurde er in Marienborn von Zinzendorf zum Prediger der Brüderrkirche ordiniert, danach in die Schweiz nach Basel, Schaffhausen, Stein am Rhein, Bern und Genf gesandt. Er förderte die kirchl. Integration von Pietisten und Separatisten und kam mit Samuel Werenfels, Hieronymus Annoni und Samuel Lutz in Verbindung. In Basel und Bern legte er den Grund für die noch heute bestehenden Brüdersozietäten. Im Herbst 1739 wurde Biefer nach Livland beordert. Am 14. April 1742 führte er mit Zustimmung von Frau von Hallart und Propst von Bruiningk die Formen einer herrnhutischen Gemeinde im lettischen Teil von Livland ein. Er war maßgeblich an dem sogenannten Revaler Tumult beteiligt. Später wirkte er in Schlesien und unter Sorben in Sachsen bis zum Ausscheiden 1760.

238

Iesp., domāti hallieši; ārēji ļoti nopietna, jebkuru prieka izpausmi noraidoša izturēšanās.

Eine Anspielung auf die Hallenser; äußerlich sehr ernstes, jede Freude ablehnendes Verhalten und Bezeigen.

239

Nav noskaidrots.

Text nicht ermittelt.

240

Tekstu attiecina uz Lojolas Ignāciju (1491–1556), latīniski: *Amor meus crucifixus est*. Kā vācu dziesmas teksts: Benjamins Šmolks (1672–1737).

Meine Liebe hängt am Kreuz. Text: Benjamin Schmolck (1672–1737).

241

Frīdriha Bernharda Blaufūsa atraitnes rīkotās grāmatu izsoles katalogā “Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin E. E. Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen”. [Rīga: S. L. Frölich, 1758] šī grāmata minēta sadaļā ar kvarta formāta grāmatām ar 29. nr.

Johann Jakob Sege (auch: Segius) (1618–1679): *Hæmatologia sacra, das ist Meditationes und heilige Betrachtungen unsers überaus köstlichen und hochtheueren Lösegeldes, welches ist das kräftige Blut ... unsers hertzgeliebten Heylands Jesu Christi ...* Lüneburg, : Gedruckt und verlegt durch Johann und Heinrich Stern 1672. LNB RW2/2151. In dem “Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin E. E. Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen”. [Rīga: S.L. Frölich, 1758] in dem Teil „in quarto“ unter Nr. 29 ist das Buch aufgezeichnet: „Segii Betrachtung des Blutes Jesu Christi 1672“.

242

Bartolomejs Depkins (1682–1746), no 1738. gada virsmācītājs un mācītājs Sv. Pētera baznīcā Rīgā.

Bartholomæus Depkin (1682–1746), seit 1738 Oberpastor und Pastor zu St. Petri in Riga.

243

Sk. 204. un 205. kom.

Vgl. die Anm. 204 und 205.

244

Sv. Hīponas Augustīns (354–430).

Hl. Augustin, Augustinus von Hippo (354–430).

245

Domāts Ahasvers Frīčs, viņš bija kanclers Rūdolštātē.

Gemeint ist Ahasver Fritsch, er war Kanzler in Rudolstadt.

246

Sk. 73. kom.

S. Anm. 73.

247

“Kad grēki mani biedē”. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 104, 108. lpp. Teksts: Justus Gezēniuss. Atdz. Kristofors Firekera, šeit 7. un 8. pants.

Wenn meine Sünd mich kränken. Text: Justus Gesenius, gemeint ist Vers 7 und 8.

248

“Kad grēki mani biedē”. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 104, 109. lpp, šeit 7. panta pirmā rinda.

Wenn meine Sünd mich kränken. Text: Justus Gesenius, gemeint sind Anfangsstrophen vom Vers 7.

249

Iesp., uz pilsētu atbēguši latviešu dzimtzemnieki, taču Vidzemē tolaik bija arī kara bēgļi.

Eventuell Flüchtlinge von Bauernhöfen, in Livland gab es aber auch um die Zeit Kriegsflüchtlinge.

250

1743. gada tiesas prāvas pret hernhūtiešiem izmeklēšanas aktīs tiek minēts galvenokārt Šteinhauera uzvārds, taču viņš nodēvēts par lielākas ļaužu grupas vadītāju.

In den Untersuchungsakten zum Herrnhuterprozess in Livland von 1743 wird meistens nur der Familienname Steinhauer genannt, er wird aber als Leiter von einer größeren Personenanzahl angegeben.

251

1710. gadā, kad krievu karaspēks bija ieņēmis Rīgu, zviedru luterāņu baznīca Citadelē tika pārveidota par pareizticīgo baznīcu. 1725. gadā ķeizariene Katrīna I pavēlējusi uzbūvēt Rīgas citadelē jaunu mūra baznīcu, kas dažu gadu laikā (1726–1728) arī tika izpildīts.

1710 nach der Einnahme von Riga durch russische Truppen wurde die schwedische lutherische Kirche in

der Zitadelle zu einer russischen Kirche umgestaltet. Katharina I. hat den Bau einer neuen gemauerten Kirche in der Rigaer Zitadelle veranlasst, der Bau wurde 1726–1728 fertiggestellt.

252

Johans Heinrihs Mihaeliss (1668–1738). No 1699. gada profesors Halles Universitātē, 1707. gadā kļuva par universitātes bibliotēkas vadītāju, 1709. gadā tika uzaicināts par pastāvīgo teoloģijas profesoru, kad Breithaupts bija kļuvis par Berges klostera (Magdeburgas tuvumā) abatu. Mihaeliss bija viens no tuvākajiem Franckes līdzstrādniekiem, un kopā viņi veidoja *Collegium orientale theologicum*. Līdz ar to arī viņš pieskaitāms pie Halles pietisma "tēviem", lai gan visu mūžu viņa zinātniskā darbība galvenokārt bija saistīta ar Veco Derību.

Johann Heinrich Michaelis (1668–1738). Seit 1699 Professor der Universität Halle, 1707 übernahm er die Leitung der Universitätsbibliothek, 1709 wurde er ordentlicher Theologieprofessor, nachdem Breithaupt zum Abt des Klosters Berge aufgestiegen war. Michaelis gehörte zu den engsten Vertrauten Franckes und baute gemeinsam mit ihm das Collegium orientale theologicum auf. Damit gehört er auch zu den Vätern des halleschen Pietismus, wenn auch der Schwerpunkt seiner wissenschaftlichen Arbeit ein Leben lang auf dem Alten Testament lag.

253

Jerepkins, t. i., ģenerālleitnants vicegubernators **Dmitrijs Fjodorovičs Jeropkins** (Еропкин, 1680–1750), bijis amatā no 26.11.1741. līdz 17.09.1742.

Jerepkin, richtig Generallieutenant Vizegouverneur **Dmitrij Fjodorovičs Jeropkin** (1680–1750), im Amt vom 26.11.1741 bis zum 17.09.1742.

254

E. fon Rancava hronikā par grāfienes fon Cincendorfas apciemojumu Rīgā 1742. gada septembrī tiek ziņots: "Šajās dienās grāfienes kundzi apmeklēja ģenerālis Kampenhauzens, valdības padomnieks Butbergs ar dzīvesbiedres kundzi, asesors Štackelbergs un mācītāji Blaufūss, Loders un Zilmanis (no tiem divi pēdējie bija sasirguši), kā arī brālis Šteinhauers – skolotājs latvietis – līdz ar dažādām citām turienes modinātajām dvēselēm, un brālis Krīgelšteins, kuru Šteinhauers bija paņēmis sev līdzī uz Pārdaugavu, tur satika pulciņu ar 50 modinātām dvēselēm un noturēja ar tām svētītu saiešanu. Savukārt māsa Grīnbekiene Rīgā darbojās ar māsām."

Die Chronik von E. von Ranzau berichtet im Zusammenhang mit dem Besuch der Gräfin von Zinzendorf in Riga im September 1742: "Die Frau Gräfin wurde in diesen Tagen von dem General Campenhausen, dem Regierungsrath Buttberg und Frau Gemahlin, dem Assessor von Stackelberg und denen Pastoren Blaufus, Loder und Silman (von denen die 2 letzten auf schwachen Füßen stunden); wie auch von dem Bruder Steinhauer, ein Lehrer unter den Letten, nebst verschiedenen andren unter den dortigen erweckten Seelen fleißig besucht,

und der Bruder Krügelstein, den der Steinhauer mit sich über die Düna genommen, fand daselbst ein Häuflein von 50 erweckten Seelen, denen er eine gesegnete Versammlung hielt. So wie sich die Schwester Grünbeckin mit den Schwestern in Riga zu thun machte."

255

Iesp., ka Blaufūss domā Frīdriha Vilhelma Ādolda Biķera 1743. gada 20. janvārī rakstīto vēstuli Zigmundam Dāvidam Krīgelšteina (1698–1760), kurā Blaufūsa vārds minēts saistībā ar latviešu hernhūtieti Šteinhaueru. Vēstule acimredzot nonākusi komisijas rokās, jo tā tikusi publicēta rakstā "Historische Nachricht von dem ganzen Verlauf der in Liefland eingeführten und wieder gestörten Herrnhuterey. *Acta historico-ecclesiastica oder gesamlete Nachrichten von den neuesten Kirchengeschichten*. Weimar, bey Sigmund Heinrich Hofmann, 1750, 1032.–1033. lpp. Iespējams, tā varētu būt arī Kristiana Dāvida Blaufūsam 1741. gada 11. jūnijā rakstīta vēstule. Šī vēstule saglabājusies Kristiana Dāvida Lenca norakstā. Sk. Christian David Lenz: Führungen. LNA LVVA, 4038. f., 2. apr., 1330. l., 1. sek. lpp.

Eventuell meint Blaufuß den Brief von Friedrich Wilhelm Adolf Bieffer an Sigmund David Krügelstein (1698–1760) vom 20. Jan. 1743, in dem der Name von Blaufuß im Zusammenhang mit dem Namen des lettischen Herrnhuters Steinhauer erwähnt wird. Der Brief war offenbar in die Hände der Kommission gelangt, denn er wurde in dem Aufsatz "Historische Nachricht von dem ganzen Verlauf der in Liefland eingeführten und wieder gestörten Herrnhuterey" in: *Acta historico ecclesiastica oder gesamlete Nachrichten von den neuesten Kirchengeschichten*. Weimar, bey Sigmund Heinrich Hofmann, 1750, S. 1032f. publiziert. Eine andere Möglichkeit stellt der Brief von Christian David an Friedrich Bernhard Blaufuß vom 11. Juni 1741 dar. Dieser Brief ist in der Abschrift von Christian David Lenz erhalten, s. Christian David Lenz: Führungen. LNA LVVA, 4038.f., 2. apr., 1330. l., S. if.

256

"Jūs bērni Tā Augstākā". Šī dziesma atrodas Kēnigsberga Universitātes profesora un Doma mācītāja Georga Frīdriha Rogala (1700–1733) sastādītā dziesmu grāmatā. Teksts: Kristians Andreass Bernšteins (1672–1699). Dziesma latviešu valodā publicēta krājumā *Kādas jaukas izlasītas garīgas dziesmas*. Rēvele, 1742, nr. 126, 139. lpp. *Ihr Kinder des Höchsten! Wie stehts um die Liebe?* Das Lied befindet sich im Gesangbuch, das vom Professor der Universität Königsberg und dem Pastor der Domkirche Georg Friedrich Rogall (1700–1733) zusammengestellt wurde. Text: Christian Andreas Bernstein (1672–1699). Das Gesangbuch von Rogall gilt als ausgesprochen pietistisch und wurde auch als Kirchengesangbuch an der St. Jakobskirche in Riga benutzt.

257

Rogall, Georg Friedrich. *Kern Alter und Neuer Lieder, So In denen Königl. Preußis. und Chur=Brand. Landen gebräuchlich sind [...]*. Königsberg: Hartung, 1730.

258

Sk. "Historische Nachricht von dem ganzen Verlauf der in Liefland eingeführten und wieder gestörten Herrnhuterey". In: *Acta historico-ecclesiastica oder gesamlete Nachrichten von den neuesten Kirchengeschichten*. Weimar, bey Siegmund Heinrich Hofmann, 1750, 1060. lpp. Blaufüss esot nosaucis šādus pilsoņus: "... šejienes hernhūtiskajai iestādei piederīgus Rīgas pilsoņus, kā kronlukturu leļēju Birmani, kurpniekus Lēvi un Štīmeru, kā arī šuvēju Zelgi."

Vgl. Historische Nachricht von dem ganzen Verlauf der in Liefland eingeführten und wieder gestörten Herrnhuterey. In: *Acta historico-ecclesiastica oder gesamlete Nachrichten von den neuesten Kirchengeschichten*. Weimar, bey Siegmund Heinrich Hofmann, 1750, S. 1060 nennt Blaufuß folgende Bürger: "[...] zur hiesigen herrnhutischen Anstalt sich haltenden rigischen Bürgern, als dem Congiesser Byrmann, den Schustern Löwe und Stierner, imgleichen dem Schneider Selge."

259

Nav noskaidrots, iespējams, **Mihaels Cellihs** (1705–1764). Nicht ermittelt, vielleicht **Michael Zellich** (1705–1764).

260

Iesp., grāmatu tirgotājs **Johans** (arī: **Jonass Korte** (1683–1747)). Evaņģēliskis grāmatu tirgotājs Hamburgā un Altonā, 1737./38. gadā apceļoja Svēto zemi, strādāja kopā ar brāli Dāvidu Korti, viņu uzņēmuma nosaukums bija "Gebrüder Korte, Altona" jeb "Gebrüder Korte, Flensburg und Altona".

Eventuēll Buchhändler **Johann** (auch: **Jonas Korte** (1683–1747)). Evangelischer Buchhändler in Hamburg und Altona, bereiste 1737/38 das Hl. Land. Arbeitete auch zusammen mit dem Bruder David Korte als «Gebrüder Korte, Altona» oder «Gebrüder Korte, Flensburg und Altona».

261

Domāts **Heinrihs Ērihs fon Volfenšilts** (1689–1771), no 1730. gada zemes tiesnesis, no 1738. gada virskonsistorijas priekšsēdis, Lielvārdes novada muižkungs, no 1742. līdz 1759. gadam Vidzemes landrāts, vai arī Oto Reinholds fon Igelstrēms (m. 1751), kurš bija izmeklēšanas komisijas pret hernhūtiešiem priekšsēdētājs.

Gemeint ist **Heinrich Erich von Wolffenschildt** (1689–1771), seit 1730 Landrichter, seit 1738 Präses des Oberkonsistoriums, 1742–1759 livländischer Landrat oder Otto Reinhold Igelström (gest. 1751), er war Vorsitzender der Untersuchungskommission gegen die Herrnhuter.

262

Iesp., **Jākobs Andree** (1699–1775/6?), mācītājs Lielvārdē, piedalījies Bībeles 1739. gada latviešu izdevuma sagatavošanā, hernhūtiešu izmeklēšanas komisijas loceklis.

Eventuēll **Jacob Andrae** (1699–1775/6?), Pastor auf Lennwarden, beteiligt an der Herausgabe der zweiten lettischen Bibel von 1739, war Mitglied der herrnhutischen Untersuchungskommission.

263

Domāts izmeklēšanas komisijas dokuments. Tallinas komisijā "sentimentu" rakstījis pilsētas superintendents Vrēde. Sk. *Anhang zu den actis historico-ecclesiasticis und derselben vierzehenden Band*. Weimar 1751, 964. lpp.

Gemeint ist hier ein Schriftstück der Untersuchungskommission. Für Reval hat das Sentiment der Stadt-superintendent Wrede verfasst. Vgl. *Anhang zu den actis historico ecclesiasticis und derselben vierzehenden Band*. Weimar 1751, S. 964.

264

Retgers Zēdenss (1687–1758), Sv. Jāņa baznīcas pirmais mācītājs un pilsētas konsistorijas asesors. Elversa pēctecis, amatā no 1750. līdz 1758. gadam. Viens no galvenajiem Blaufūsa apsūdzētajiem 1743. gada prāvā.

Rötger Sehdens (1687–1758), Erster Pastor der St. Johannis Kirche und Assessor des Stadt-Consistoriums. Nachfolger Elvers, im Amt 1750-1758. Einer der wichtigsten Ankläger von Blaufuß im Untersuchungsprozess von 1743.

265

Blaufüss, iespējams, zināja arī par tiesas prāvu pret vienu no saviem priekštečiem Sv. Jēkaba baznīcā – piētisko mācītāju **Tedodru Krīgeru** (1676–1729). Krīgers tika apsūdzēts par sanāksmju organizēšanu pastorātā un baznīcā un 1708. gadā izraidīts no Zviedrijas. Sk. Paškevica, Beata. Auf der Spurensuche nach dem pietistischen Netzwerk in Riga und in Livland am Anfang des 18. Jahrhunderts. Magdalena Elisabeth von Hallarts Verbindung mit dem pietistischen Kreis um den Pfarrer Theodor Krüger in der Jakobskirche in Riga. In: Raivis Bičevskis, Jost Eyckmeyer u. a. (Hg.). *Baltisch-deutsche Kulturbeziehungen vom 16. bis 19. Jahrhundert. Medien-Institutionen-Akteure*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2019, S. 119–138.

Blaufuß könnte auch von dem Prozess gegen seinen Vorgänger in der Jakobskirche, den pietistischen Pfarrer **Theodor Krüger** (1676–1729), gewußt haben. Krüger wurde als Organisator von Konventikeln im Pastorat und in der Kirche für schuldig befunden und 1708 aus Schweden ausgewiesen. Vgl. Paškevica, Beata. Auf der Spurensuche nach dem pietistischen Netzwerk in Riga und in Livland am Anfang des 18. Jahrhunderts. Magdalena Elisabeth von Hallarts Verbindung mit dem pietistischen Kreis um den Pfarrer Theodor Krüger in der Jakobskirche in Riga. In: Raivis Bičevskis, Jost Eyckmeyer u. a. (Hg.). *Baltisch-deutsche Kulturbeziehungen vom 16. bis 19. Jahrhundert. Medien-Institutionen-Akteure*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2019, S. 119–138.

266

Šeit, iespējams, domāts **Karls Ludvigs Tečs** (1708–1771), hernhūtiešu izmeklēšanas komisijas loceklis, *Acta historico-ecclesiastica: oder gesammlete Nachrichten von den neuesten Kirchen-Geschichten*. 8. Band, 44. Theil. Weimar 1744, 309. lpp. viņš publicējis ziņojumu "M. Carl Ludwig Tetschen Past. Libav. Teut. Prim. & Insp. Schol. Kurze Nachricht von einigen Herrnhutischen Bewegungen in Curland".

Gemeint ist verm. Carl Ludwig Tetsch (1708–1771), er war ein Mitglied der herrnhutischen Untersuchungskommission, hat in *Acta historico-ecclesiastica: oder gesammelte Nachrichten von den neuesten Kirchen-Geschichten*. 8. Band, 44. Theil. Weimar 1744, S. 309ff. einen Bericht publiziert: M. Carl Ludwig Tetschen Past. Libav. Teut. Prim. & Insp. Schol. Kurze Nachricht von einigen Herrhuthischen Bewegungen in Curland.

267

Iesp., atsauce uz Jes 29:4: “Tad tu runāsi zemāka par zemi, zemu pišļos skanēs tevis sacītāis, kā rēgs no zemes kāps tava balss, no pišļiem čukstēs tava runa.”
Eventuell Anspielung auf Jes 29:4: “Dann sollst du erniedrigt werden und von der Erde her reden und aus dem Staube mit deiner Rede murmeln, dass deine Stimme sei wie die eines Totengeistes aus der Erde, und deine Rede wispert aus dem Staube.”

268

Saskaņā ar Cedlera universālleksikona ziņām – liesas slimība, tai laikā bieži izvirzīta diagnoze.
Laut Zedlers Universallexikon eine Milz-Krankheit. Zu der Zeit war das eine oft gestellte Diagnose.

269

Johans Junkers (1679–1759), mācījies Gīsenes pedagogumā, studējis filozofiju un teoloģiju Marburgā un Hallē, kļuvis par skolotāju Halles pedagogijā, īsu laiku studējis medicīnu Erfurtē. 1717. gadā viņš kļuva par Halles bāreņu nama ārstu, 1718. gadā ieguva *Dr. med.* grādu. No 1729. gada profesors Halles Medicīnas fakultātē. Viņš bija Georga Ernsta Štāla izstrādātās tā dēvētās “animisma” medicīnas sistēmas piekritējs. Visnozīmīgākais viņa devums ir Frankes 1708. gadā ierīkotās slimnieku aprūpes iestādes izveidē, kura kļuva par parauginstitūciju medicīnas studentu “klīniskajai” apmācībai. Junkera uzraudzībā studenti varēja izmeklēt un ārstēt lielākoties nabadzīgos slimniekus, kā arī veikt mājas aprūpi, bāreņu nama aptieka zāles piegādāja bez maksas.
Johann Juncker (1679–1759), besuchte das Pädagogium in Gießen, studierte Philosophie und Theologie in Marburg und Halle und wurde anschließend Lehrer am Pädagogium in Halle. Studierte kurzzeitig Medizin in Erfurt. 1717 wurde er Arzt am Waisenhaus, 1718 zum *Dr. med.* promoviert. Seit 1729 war er auch Professor der Medizinischen Fakultät in Halle. Er befürwortete das medizinische System des sog. “Animismus” von Georg Ernst Stahl. Die größten und bleibenden Verdienste erwarb sich Juncker durch die Ausgestaltung der 1708 von Francke eingerichteten Krankenanstalt der Stiftungen zum Modellinstitut für den „klinischen“ Unterricht der Medizinstudenten. Unter Junckers Anleitung und Aufsicht konnten Studenten die meist armen Kranken untersuchen und behandeln, auch zu Hause betreuen; die Waisenhausapotheke lieferte kostenlos die Arzneimittel.

270

Liesas esenci gatavoja no rūgtām zālītēm, lai novērstu liesas aizdambēšanos. sk. Adelung: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*, Bd. 3, Leipzig 1798, S. 212.

Die Milz-Essenz: Essenz aus bitteren Kräutern, die Verstopfung der Milz zu heben. Vgl. Adelung: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*, Bd. 3, Leipzig 1798, S. 212.

271

Angļu jeb Glauberā sāls. Aptiekārs Johans Rūdolfs Glaubers 1658. gadā ieteica nātrija sulfātu kā universālu caurejas līdzekli, un līdz ar to beidzās augu terapijas ēra. Glauberā sāļj sekoja daudzi citi, bieži kā slepeni brīnumlīdzekļi ieteikti maisījumi.

Englisch oder Glauber-Salz. Der Apotheker Johann Rudolf Glauber empfahl 1658 mit Natrium-Sulfat ein „Universal-Purgans“ und beendete damit die Ära rein pflanzlicher Therapeutika. Dem „Glauber-Salz“ folgten andere, oft als Geheimmittel angepriesene Zubereitungen.

272

Auksts kuņģis – arī mūsdienās dabas dziedniecībā izplatīts apzīmējums kuņģim ar zemu skābuma līmeni. Simptomi ir uzpūsts vēders, aizcietējums, atviltis u. c.
Kalter Magen, auch heute in der Naturheilkunde gebrauchte Bezeichnung für einen hypaziden Magen, (d. h. mit vermindertem Gehalt des Magensafts an Salzsäure). Symptome sind Blähungen, Verstopfung, Reflux u. ä.

273

Parastā jeb smaržīgā kalme (lat. *acorus calamus*), vācu valodā saukta arī par vācu ingveru, tikusi izmantota kuņģa un zarnu trakta slimību ārstēšanai.

Kalmus (lat. *acorus calamus*), zu deutsch auch Magenwurz oder deutscher Ingwer wurde zur Linderung von Magen-Darmschmerzen verwendet.

274

Aukstais drudzis – izplatīts apzīmējums dažādām slimību izpausmēm.

Kaltes Fieber, ev. auch als Wechselfieber bekannt, eine gängige Bezeichnung für verschiedene Krankheitsbilder.

275

Karstais drudzis, piem., iekaisuma slimībām.
Hitziges Fieber, z.B. bei Entzündungskrankheiten.

276

Ps 118:17.

Lutherbibel: Ps 118:17.

277

Benjamins Teofils Graf (1700–1767), 1734. gadā ieguvis doktora grādu Hallē, kļuva par garnizona ārstu Rīgā, pēc tam par pilsētas ārstu. 1739. gadā uzrakstīja aprakstu par pirmo kūrortu Latvijas teritorijā (Bārbeles

sēravotu) "Unterthänigster und ausführlicher Bericht von dem Barberschen Heil-Brunnen wie Selbiger Sr. Hoch-Fürstlichen Durchlauchten dem Herzoge von Curland Johann Ernst in tiefster Submission insinuiert worden". Vgl. Grindel, David Hieronymus. Vorläufige Untersuchung einer Schwefelquelle bei Schlock in Livland. In: *Allgemeine nord. Annalen d. Chemie*, Bd.1, 1819, S. 83–88.

Benjamin Theophil Graff (1700–1767) wurde 1734 in Halle zum Doktor der Medizin promoviert. In Riga wurde er erst Garnisonsarzt, dann als Stadtphysikus angestellt. 1739 verfasste er eine Beschreibung des ersten Kurorts auf dem Territorium Lettlands: Unterthänigster und ausführlicher Bericht von dem Barberschen Heil-Brunnen wie Selbiger Sr. Hoch-Fürstlichen Durchlauchten dem Herzoge von Curland Johann Ernst in tiefster Submission insinuiert worden. Vgl. Grindel, David Hieronymus. Vorläufige Untersuchung einer Schwefelquelle bei Schlock in Livland. In: *Allgemeine nord. Annalen d. Chemie*, Bd. 1, 1819, S. 83–88.

278

Vilims Fusadīrs (1709–1773), cēlies no Orleānas huge-notu dzimtas, no 1737. gada ķirurgs krievu dienestā Rīgā, vēlāk galma ķirurgs Sanktpēterburgā. Sk. Vivian Nutton (ed.): *Medicine at the Courts of Europe 1500–1837*. Routledge, 2019.

Foussadier, Villim Villimovich (1709–1773), entstammte einer Hugenottenfamilie aus Orleans, seit 1737 Chirurg in russischen Diensten in Riga, später Leibchirurg am russischen Hof in St. Petersburg. Mehr dazu: Vivian Nutton (ed.): *Medicine at the Courts of Europe 1500–1837*. Routledge, 2019.

279

Blaufūss, iespējams, domā Romas imperatoru Hadriānu (*Publius Aelius Traianus Hadrianus*, 76–138) un viņa epītāfiju, uz kuru Petrarka atsaucas vēstulē pāvestam Klēmēntam VI.

Blaufuß bezieht sich hier wahrscheinlich auf Kaiser Hadrian (*Publius Aelius Hadrianus*; 76–138) und dessen angebliche Epitaphaufschrift, auf die Petrarca in seinem Brief an den Papst Clemens VI. rekurriert.

280

"No Diev' es neatkāpšos". Teksts: Ludvigs Helmbolds (1532–1598). No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 344, 398. lpp. Atdz. Kristofors Firekers. Šeit 5. panta otrā daļa. *Von Gott will ich nicht lassen*. Text: Ludwig Helmbold (1532–1598), Erstpublikation 1563. Zitat ist Vers 5.

281

Virsnieks Kornēlijs saskaņā ar Apd 10:1 bija romiešu simtnieks Cēzarejā. Viņš ir viens no pirmajiem nejudiem, kurš ticis kristīts.

Der Hauptmann Cornelius (Cornelius) war nach der Schilderung in der Apostelgeschichte 10:1 ein römischer Centurio in Caesarea Maritima. Er gilt als einer der ersten Nichtjuden, der christlich getauft wurde.

282

Iesp., vīns, atšķaidīts ar ūdeni. Vielleicht mit Wasser verdünnter Wein.

283

"Lai viss man pretī taisās, Ka Dievs Kungs priekš man ir". Teksts: Pauls Gerhards. *Latviska dz. gr.* 1764. Pielikums, nr. 154 (779), 188. lpp. Šeit 3. panta 1. rinda. Atdz. nezināms.

Ist Gott für mich, so trete gleich alles wider mich. Text: Paul Gerhardt, Erstpublikation 1653, hier die 1. Zeile des 3. Verses.

284

"Pēc tevīm saucu, Jēzus Krist". Teksts: Johanness Agrikola. No: *Latviska dz. gr.* 1764, nr. 347, 403. lpp. Atdz. K. Firekers, šeit 4. panta sākums.

Ich ruf zu Dir, Herr Jesu Christ. Text: Johannes Agricola, hier Anfangszeilen vom Vers 4.

285

Sasaucas ar lūgšanu par svētīgu nāvi, dziesma nav noskaidrota.

Anklang an Gebet, um selig zu sterben, Liedtext nicht ermittelt.

286

"Man svētī Kristus dvēsele". Teksts: Angeluss Silēziuss. Frīdriha Bernharda Blaufūsa tulkojums. Blaufūsa tulkojums publicēts pēc viņa nāves 1764. gada *Latviskas dziesmu grāmatas* pielikumā *Jaunās dziesmas* (68. lpp., nr. 62 (687)). Blaufūss veicis jaunu šīs dziesmas tulkojumu, jo tā jau bijusi publicēta citā versijā hernhūtiešu dziesmu grāmatā *Kādas izlasītas jaukas garīgas dziesmas*. Rēvele, 1742, 93. lpp. Šeit citēts 4. panta sākums.

Die Seele Christi heilige mich. Text: Angelus Silesius, hier Anfangszeilen vom Vers 4. Das Lied wurde in die lettische herrnhutische Liedsammlung "Kādas jaukas garīgas dziesmas" von 1742 (Nr. 80, S. 93) aufgenommen. Friedrich Bernhard Blaufuß hat es neu übersetzt, das Lied erschien nach seinem Tod in dem Anhang „Neue Lieder“ des lettischen lutherischen Gesangbuchs „Latviska dziesmu grāmata“ von 1764 (S. 68, Nr. 62 (687)). Hier der Anfang vom Vers 4.

287

Tulkojums nav zināms.

Gleich wie sich fein ein Vögelein. Text: Hl. Bernhard von Clairvaux, Übersetzung von Johann Major.

288

Tulkojums nav zināms, šeit 2. pants.

Gleich wie sich fein ein Vögelein. Text: Hl. Bernhard von Clairvaux, Übersetzung von Johann Major, hier der 2. Vers.

289

Scriver, Christian. *Herrlichkeit und Seligkeit der Kinder Gottes dessen Sie vor denen ungläubigen, Weltkindern als ein sonderlich Vorrecht im Leben, Leiden und Sterben durch*

die Gnade Gottes. Verlegt Joh. Hoffmanns seel. Wittib und Engelbert Streck Christian-Erlang, gedruckt bey Joh. Fridrich Regelein, 1705.

290

Atsauce uz Jņ 17:21.
Anklang an Joh 17:21.

291

Ps 143:7–8: “Steidzies, Kungs, un paklausi mani, mans gars krīt izmisumā! Neapslēp Savu vaigu no manis, lai netopu kā tie, kas nogrimst kapa bedrē. Liec man piedzīvot Tavu žēlastību jau no paša rīta, jo es paļaujos uz Tevi! Rādi man to ceļu, pa kuru man jāiet, jo es paceļu savu dvēseli uz Tevi!”

Psalm 143:7–8 (Luther): “HERR, erhöre mich bald, mein Geist vergeht; verbirg dein Antlitz nicht vor mir, dass ich nicht gleich werde denen, die in die Grube fahren. Lass mich am Morgen hören deine Gnade; denn ich hoffe auf dich. Tu mir kund den Weg, den ich gehen soll; denn mich verlangt nach dir.”

292

Dzejojuma manuskripts ir divos rokrakstos: Unitātes arhīvā Hernhūtē ir nezināmas rokas rakstīts manuskripts (UAH R.19.G.a.8.6.b.), Latvijas Valsts vēstures arhīvā Rīgā ir dzejojuma autogrāfs (LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 8c. l.). Unitātes arhīvā glabātais rokraksts ir jaunāks un atšķiras no Rīgas manuskripta.

Das Manuskript des Gedichts ist in zwei Handschriften vorhanden – im Unitätsarchiv Herrnhut von unbekannter Hand (UAH R.19.G.a.8.6.b.) und im Historischen Staatsarchiv Lettlands im Autograph (LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 8c. l.). Die Variante des Unitätsarchivs ist späteren Datums und unterscheidet sich von dem Manuskript in Riga.

293

Nav zināms.
Nicht ermittelt.

Frīdriha Bernhārda Blaufūsa tekstu bibliogrāfija

Bibliografie der Texte von Friedrich Bernhard Blaufuß

Iespieddarbi

Gedruckte Schriften

Tulkojumi, autorteksti hronoloģiskā secībā un grāmatu izsoles katalogs

Übersetzungen, chronologisch erfasste Originaltexte sowie der Auktionskatalog seiner Bücher

Nezināms sprediķa teksts, iespiests Tiringenē (ar svešu vārdu) ap 1722. gadu?

Unbekannter Predigttext, erschienen in Thüringen (unter fremdem Namen) um 1722?

Ta Zeeniga Mahzitaja un Deewa Kalpa Martina Luterus Mahziba, Kā to fwehtu Zeeſchanu Ta KUnġa Kriſtus pareiſi buhs apdohmaht / No wahzes wallodas Latweeſchu wallodā pahrtulkota, No FRIEDR. BERNHARD BLAUFUSS. Mahzitaja pee Jehkaba Baſnizas. RIGA bey Samuel Lorentz Fröhlich, 1739(?).

(Des verehrten Pfarrers und des Dieners Gottes Martin Luthers Lehre, wie man die Leiden des Herrn Christus richtig zu bedenken hat. Aus der deutschen Sprache in die lettische Sprache übertragen von Friedr. Bernhard Blaufuss, Pfarrer an der Jakobskirche).

Weena Djeefma no tahs Zeeſchanas muhſu KUnġa JEſus Kriſtus. No: *Ta Zeeniga Mahzitaja un Deewa Kalpa Martina Luterus Mahziba, Kā to fwehtu Zeeſchanu Ta KUnġa Kriſtus pareiſi buhs apdohmaht / No wahzes wallodas Latweeſchu wallodā pahrtulkota*, No FRIEDR. BERNHARD BLAUFUSS. Mahzitaja pee Jehkaba Baſnizas. RIGA bey Samuel Lorentz Fröhlich, 1739(?), [15.–18. lpp.]. (Ein Lied von dem Leiden unseres Herren Jesus Christus. In: Des verehrten Pfarrers und Gottesdieners Martin Luthers Lehre, wie man die Leiden des Herrn Christus richtig zu bedenken hat. Aus der deutschen Sprache in die lettische Sprache übertragen von Friedr. Bernhard Blaufuss, Pfarrer an der Jakobskirche).

Weena Pamahziſchana, kahdā wiĥſē tee ſwehti Deewa rakſti jaļaſſa, ka tas warr Zilwekam isoĥtees us Jawu dweĥſeles labbumu un muĥſchigu dſiĥwoſchanu. No: *BIBLIA, tas irr: Ta Swehta Grammata, jeb Deewa Swehti Wahrđi, Kas preekſch un pehz ta Kunġa JEſus Kriſtus fwehtas Peedſimſchanas no teem fwehteem Deewa-Zilwekeem, Praweeſcheem, Ewangelisteem jeb Preezas-Mahzitajeem un Apuſtuleem usrakſiti, Tahm Latweeſchahm Deewa Draudfi-bahm par labbu istaiſita. Ķensbergā, driĳķehts pee Jahņa Indriķa Artunġa*, 1739, 2.–5. lpp. [3.–10. lpp.].

(Eine Belehrung, auf welche Weise die heiligen Schriften Gottes zu lesen sind, dass es dem Menschen gelingen kann, für sein Seelenheil und ewiges Leben zu sorgen. In: BIBLIA, das ist: Das Heilige Buch oder Gottes Heilige Worte, die vor und nach der heiligen Geburt des Herrn Jesus Christus von den heiligen Gottesmännern, Propheten, Evangelisten oder Lehrern der Freude und Aposteln aufgeschrieben sind, den lettischen Gottes Gemeinden zugute).

Als die Wohlgeborne Frau Catharina von Schultzen, geborne Elsingk, des Wohlgebornen Herrn Joh. V. Schultzen, der Kaiserl. Stadt Riga, hochverdienten ältesten Bürgermeisters, Ober-Munster-Herrn und Ober-Land-Vogts geliebteste Gemahlin den seligen Wechsel der Zeit mit der Ewigkeit antrat! wolten gegen das Hochbetrübtte Haus ihre ergebenste Condolenz abstatten Innen Benandte [Friedrich Bernhard Blaufuß; Collegen des Kaiserl. Lycei]. Riga, Bey Samuel Lorentz Frölich, 1742.

(Kad augstdzimusi kundze Katarīna fon Šulces kundze, dzimusi Elzinga, augstdzimušā kunġa Joh. fon Šulca, ķeizariskās Rīgas pilsētas nopelniem bagātā vecākā birģermeistera, pilsētas arsenāla virspāziņa un zemes pārvaldnieka, mīlotā sieva, iegājusi no laika mūžībā! Dziļi sērojošam namam savu pazemīgāko līdzjūtību vēlējušies izteikt iekšminētie [Frīdrihs Bernhārds Blaufūss, Ķeizariskā liceja kolēģi]).

Das glückselige Liefland, Wolte bey des Weyland Magnifici, hochwürdigen und hochgelahrten Herrn, Herrn Jacob Benjamin Fischers, des Herzogthums Lieflandes hochverordneten Generalsuperintendentis, eines hochpreißl. Kayserl. Ober-Consistorii hochmeritirten Praesidis und Kayserl. Licei Scholarchae, seligem Abschied aus dieser Welt und der darauf am 6. Febr. 1745. erfolgten Beerdigung des erblichen Körpers in der Burtneckschen Kirche, vorstellen/ Und zugleich sein Beyleid bezeugen Friedrich Bernhard Blaufuß. Past. zu St. Jacobi, und des Kayserl. Ober-Consistorii Assesor. Riga: Samuel Lorenz Frölich, 1745.

(Svētlaimīgā Vidzeme gribēja prezentēt un vienlaikus izteikt arī savu līdzjūtību bijušajai magnificencei godājamam un augsti skolotam kungam Jākobam Benjamiņam Fišera kungam, Vidzemes hercogistes nopelniem bagātajam ģenerālsuperintendentam, augsti slavējamās ķeizariskās virskonsistorijas nopelniem bagātajam priekšsēdētājam un ķeizariskā liceja mācībspēkam, sakarā ar viņa atvadām no šīs pasaules un viņa izdzisušās miesas zemē guldīšanu Burtņieku baznīcā 1745. gada 6. februārī Frīdrihs Bernhārds Blaufūss, Sv. Jēkaba baznīcas mācītājs un ķeizariskās virskonsistorijas asesors.)

Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen. [Riga]: [S. L. Frölich], 1758.

(Dažu teoloģisku grāmatu saraksts, kuras tiek pārdotas izsolē mācītājkunġa Blaufūsa atraitnes dzīvoklī par skaidru naudu.)

Peelikums no zittahm jaunahm dʒeefmahm. No: *Latviška dʒeefmugrahmata, Eekʃch ka tik labbi tahs aprastas kâ ir zittas itt no jauna fataifitas garrigas Dʒeefmas Ir DEewa Draudfibâ ir Mahjâs dʒeedamas [...]*. Riga, bey Samuel Lorentz Frölich 1764.

(Beilage von anderen neuen Liedern. In: Lettisches Gesangbuch, darin die gebräuchlichen und neu zusammengebrachte geistige Lieder, die in Gottes Gemeinde und auch zu Hause zu singen sind [...]).

Tajā iekļautas dziesmas Frīdriha Bernharda Blaufūsa atdzejojumā / Darin von Friedrich Bernhard Blaufuß übersetzte Texte:

Sveicinātas medus dobes. Nr. 68(693), 75. lpp.; Klaus, cilvēks! ko es sakk. Nr. 58 (683), 64. lpp.; Tos grēkus visas pasaules, Tos parādus to ļaužu. Nr. 69 (694), 77. lpp.; Voi šis ne ir pats Dieva dēls. Nr. 73 (698), 84. lpp.; Man svētī Kristus dvēsele. Nr. 62 (687), 68. lpp.

Stahʃti no tahs wezzas un jaunās Buhʃchanas to Widʒemmes ļauʃchu. No: *Widʒemmes Kallendars us to 1791 Gaddu pehʒ ta Kunga Kriʃtus Peedʒimschanas*. Rīgā, pee J. C. D. Müller [1790], 41.–47. lpp.

(Historien des alten und neuen Lebens der Leute von Livland. In: Kalender für Livland für das Jahr 1791 nach der Geburt des Herrn Christus).

Ta Zeeniga Mahzitaja un Deewa Kalpa Martina Luterus Mahziba, Kā to ʒwehtu Zeeʃchanu Ta Kunga Kriʃtus pareiʃi buhs apdohmaht. No: *Dr. Mahrtin Lutherus Mahzibas, wiʃfeem par labbu, kas Kriʃtu pareiʃi griib usņemt, un Deewam par Slawu Driķketōs Rakʃtōs eefpeestas*. Rihgē, 1793. Driķketas pee Julius Conrad Daniel Müller.

(Dr. Martin Luthers Lehren, allen zum Heil, die Christus richtig aufnehmen wollen, und zum Lob Gottes in gedruckter Schrift herausgegeben).

Pamahziʃchana, kahdâ wiʃfē ʒwehti Deewa rakʃti jalaʃʃa, ka zilwekam warr isdohtees us dwehʒeles labbumu un muhʃchigu dʒihwoʃchanu. [Riga. J. K. D. Millers, 1841].

(Die Belehrung, auf welche Weise die Schriften Gottes zu lesen sind, dass es dem Menschen gelingen kann, für sein Seelenheil und ewiges Leben zu sorgen).

Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunās būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753. Jānis Šiliņš (red.). Rīga 2015. (“Historien aus alten und neuen Zeiten der livländischen Leute, aufgeschrieben 1753”).

Rokraksti Manuskripte

Friedrich Bernhard Blaufußens Lebens-Lauff
Frīdriha Bernharda Blaufūsa dzīves-gājums
Autograph, 1752 / autogrāfs, 1752
UAH R.22.60.

Stahʃti No tahs wezzas un jaunās Buhʃchanas to widʒemmes ļauʃchu, uzrakʃtīti 1753.

(“Historien aus alten und neuen Zeiten der livländischen Leute, aufgeschrieben 1753”)

Nezināmas rokas noraksts bez datuma / Abschrift unbekannter Hand o. Datum.

LU AB M “LDB 5316”. *Publicēts 2015 / publiziert 2015.*

Liefländisches Denckmal bestehend in einem Ruhm des Werckes Gottes welches sich Ao 1738 in Erweckung einer Menge Ehnstlicher und Lettischer Bauern im Herzogthum Liefeland zu deren ungeheuchelten Bekehrung und seligen Herzens und Lebens Veränderung hervorgethan und jedermänniglich bekannt ja weltkündig geworden, wegen der davon ausgestreueten Unwahrheiten und falschen Berichte nach desselben wahren Begebenheit, in gebundenen Zeilen von einem unpartheiischen Augenzeugen aufgesetzt 1753.

(Vidzemes pieminekļis Dievam par godu, kas parādīts 1738. gadā, modinot lielu daudzumu igauņu un latviešu zemnieku Vidzemes hercogistē viņu neliekuļotai atgriešanai un svētīgai sirds un dzīves pārmaiņai un kas katram tapis zināms, pat visā pasaulē, izsēto nepatiesību un viltus ziņojumu dēļ pēc patiesiem notikumiem vārsnās izklāstīts no kāda bezpartejiska aculiecinieka 1753. gadā.)
Autograph / autogrāfs

LNA LVVA, 237.f. 1.apr., 8c. l.

Abschrift unbekannter Hand o. Datum / nezināmas rokas noraksts bez datuma

UAH R.19.G.a.8.6.b.

Ta apleezinaʃchana tahs tizzibas mahzibas, kas no teem, kas preekʃch diwiʃimts un puʃszettort deʃimts gaddeem to preezas mahzibu irr usnehmūʃchi, 1530 gaddâ tai 25 Junņus jeb pappuwju mehneʃcha deenâ, Augʃʃpurgâ, preekʃch ta wahʒʒemmes Œeiseʒa Kahrļa ta peehta un preekʃch daudʃ zitteem wahʒʒemmes waldineekeem, leeleem kungeem un wehl zitteem stīpreem un gohdi-geem kungeē un Biħkapeem laʃʃita un tam Œeiseʒam nodohta irr, no teem latnero rakʃteem latweeʃchu walodâ pahrtulkota, kuʒrai weena siņņa preeksch likta irr, kuʒrâ ʃtahʃtihts tohp, kâ tee Ewangeliʃchķigi ļaudis tik labbi wahz kâ arri ʃchinnī widʒemm zaur Deewa ... ʃchelastibas darbu to ʃkaidru preezas mahzibu [un?] tizzibas brihwibu irr dabbuʒuʃchi...

(Bekentnis der Glaubenslehre von denen, die die frohe Botschaft vor zweihundert und ein Viertel Jahrhundert Jahren am 25. Juni 1530 in Augsburg aufgenommen haben, dem deutschen Kaiser Karl dem Fünften und anderen deutschen Herrschern, großen Herren und noch anderen starken und ehrlichen Herren und Bischöfen

vorgelesen und dem Kaiser überbracht worden ist, aus lateinischer Schrift in die lettische Sprache übersetzt, mit einem Vorwort versehen, in welchem erzählt wird, wie die Glaubensfreiheit und die Lehre der Frohen Botschaft sowohl in das deutsche wie auch ins Livland durch Gottes Gnade gekommen ist).

Autogrāfs, ap 1755. gadu / Autograph, um 1755.

LU AB M "LDB 5313".

Parunnašchana no Jef: augšchamzell[šchannas?]

Rede von der Auferstehung Jesu.

Autogrāfs bez datuma / Autograph o. Datum

FB R M "LDB 5411".

Ta Pateešiba tahs Augšchamzellšchanas ta Peštitaja JESVS KRISTVS eekšch weenas Parunnašchanas starp Jefu un Wiņņa Mahzkleem preekšchlikta 1756. gaddā.

Die Wahrheit von der Auferstehung des Heilands Jesus Christus im Gespräch zwischen Jesus und Seinen Lehrlingen, vorgestellt im Jahre 1756.

Rediģēts autogrāfa FB R M "LDB 5411" noraksts (?), ko veicis Heinrihs Baumanis / redigierte Abschrift des o.g. Autographs FB R M "LDB 5411" (?) von Heinrich Baumann

LNA LVVA, 5759. f., 2. apr., 991. l.

Eine Dichtung über Christian David (*nicht gefunden*) / dzejojums par Kristianu Dāvidu vācu valodā (*nav atrasts*).

Arhīvu un bibliotēku nosaukumu rādītājs Verzeichnis der Archive und Bibliotheken

UAH	Unitātes arhīvs Herrnhūtē Unitātsarchiv Herrnhut
AFSt	Frankes fondu arhīvs Archiv der Franckeschen Stiftungen
UAHW	Halles-Vitenbergas Universitātes arhīvs Universitātsarchiv Halle-Wittenberg
LNA LVVA	Latvijas Nacionālais arhīvs Latvijas Valsts vēstures arhīvs Nationalarchiv Lettlands Historisches Staatsarchiv Lettlands
LU AB	Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka Akademische Bibliothek der Universität Lettlands
Stab/F	Berlīnes Valsts bibliotēkas Frankes fonds Staatsbibliothek Berlin, Francke Nachlass

The Life Story of Friedrich Bernhard Blaufuß

Summary

The life story of Friedrich Bernhard Blaufuß (1697–1756), pastor of St Jacob’s Church in Rīga – held by the Unity Archives in Herrnhut – is an unusual and highly engaging record of the history of Baltic ideas and culture in the 18th century. Born in Thuringia, where his father worked as a cantor and schoolmaster in the local Lutheran church, Blaufuß apprenticed under August Hermann Francke at the Halle Orphanage school, studied at the Gotha High School (*gymnasium illustre*), and studied at the University of Halle, one of the most progressive German universities of the period. His years of study and education coincided with a time when, in the words of Blaufuß, “the whole of Halle was stirring”. The dynamism and appeal of Halle lies in the idea that the spiritual transformation of society as a whole and of individuals is possible, which has come to be known as Halle Pietism.

Arriving in Livonia in 1726, Blaufuß saw the preaching and teaching of Halle in even starker clarity, coming into contact with the consequences of the devastation of the Great Northern War, the harsh living and working conditions in his first parishes in Valmiermuiža (Wolmarshof), Palsmane (Paltzmar), Ērgeme (Ermis) and Kārķi (Karkeln). Overcoming his desire to return to his homeland over disagreements with his first employer, Magdalena Elisabeth von Hallart, the tenant of Valmiermuiža, he nevertheless decided to stay and became involved in the increasingly popular Moravian (Herrnhutian) movement in Vidzeme.

The ideas of Halle Pietism and the tradition of the Czech Moravian Church create a new Christocentric socio-utopian movement that brings together craftsmen from Bohemia and Moravia, persecuted for their faith, as well as people of other faiths, who, soon after the founding of the Moravian congregation, also arrive in Livonia and Estonia. The typical life of a pastor is interrupted by Blaufuß’s introduction to the missionary Christian David, who arrived in Rīga and Valmiermuiža in 1729, and with Count Nikolaus Ludwig von Zinzendorf, whose 1736 visit

to Rīga Blaufuß describes in his autobiography. Influenced by the personality of Zinzendorf, the difference of opinion between the Halle and Moravian Pietists, widely discussed in the history of Pietism and of growing interest to scholars, becomes Blaufuß's personal dilemma. He is both a sceptical observer of the actions of the Moravian brethren and sisters and an active figure in the Moravian awakening movement among the Latvian peasantry and craftspeople of Vidzeme and the Rīga environs, which dates back to the construction of the Jērakalns (Lammberg) complex – both major spiritual centre and educational institution – in 1738/39. Blaufuß became a purveyor of Moravian literature, but having become pastor of St Jacob's Church – the most administratively important Lutheran church in Vidzeme – his involvement in Moravian activities grows even more. Blaufuß comes to be at the epicentre of events, organising scripture lessons for the awakened Latvian and German residents of Rīga and its environs in the St Jacob's pastorate, which are very well received. Blaufuß's activities outside his direct pastoral duties aroused suspicion on the part of the Tsarist Russian and Vidzeme provincial authorities. The devotional practices of the Moravian Pietists and the suspicion of the Halle Pietists about the writings and statements of their own pupil, Count Zinzendorf, have already created difficulties for the activities of the Moravian Pietists in several other European countries. The activities of religious and awakening movements among the lower classes increasingly provoked the emergence of controlling and socially disciplining demands 'from above' by authority institutions.

Blaufuß wants to remain faithful to the Halle Pietism tradition, to maintain good relations with the new head of orphanages, Gotthilf August Franke, son of August Hermann Franke, but finds this increasingly difficult. He unwittingly becomes one of the *Kippfiguren* (ambiguous figures) as defined by Christian Soboth, who change their views over the course of their lives, moving away from Halle and closer to Moravian Pietism. They move between internal and external worlds, driven by a variety of motives and clinging to the roots of their piety out of loyalty (in Blaufuß's case, it is his close relationship with the elder Franke), for personal or tactical reasons, under political and ecclesiastical pressure, trying not to reveal their regard for the Moravian Church in the political circumstances prevailing in the city of Rīga.

Blaufuß's pastoral career was practically destroyed by the 1743 trial organised against the Moravians and their supporters in Livonia and Estonia, in which he was one of the main defendants. Nevertheless, it is precisely these stressful events in Blaufuß's life that prompt him to reflect on the role of the Moravian Church in the awakening of Vidzeme and to try to find a balance between the many forces influencing his life. It is in this context of crisis, deepened also by serious health problems, that works of prose and poetry in Latvian and German, notable in Latvia's cultural history, emerge. Some of these works may have been read and perhaps even performed at Latvian and German Moravian gatherings, but today, scattered among assorted memory repositories, are still awaiting their interpreters.

While Blaufuß's autobiography fits in with the tradition of Pietist autobiographical writing, the text is not fully identifiable neither with Moravian life stories manifesting collective memory, nor with the biographies of the Halle Pietists based on their religious awakening experience.

The National Library of Latvia's publication of Blaufuß's autobiography has been produced in collaboration with scholars from the University of Halle and the Halle Franke Foundation, whose joint conclusion is that the involvement of the historical territories of Latvia and Estonia in the worlds of Halle and Moravian Pietism, although relatively little studied, is full of challenges, dynamic, and perhaps even promises surprising new discoveries.

Pateicība

Danksagung

Izdevēja pateicas Unitātes arhīvam Hernhūtē par atļauju publicēt Frīdriha Bernharda Blaufūsa autobiogrāfijas manuskriptu ar šifra numuru UAH R. 22. 60, kā arī Latvijas Universitātes Akadēmiskajai bibliotēkai par atļauju publicēt attēlus no Johana Kristofa Broces kolekcijas *Sammlung verschiedener liefländischer Monumente*. Pateicība Frankes fondu bibliotēkai Hallē par Frīdriha Bernharda Blaufūsa sarakstes digitalizēšanu un ilustrāciju publicēšanas atļauju.

Īpaša pateicība pirmajiem sagatavotā manuskripta lasītājiem un lasītājam Rīgā, Stokholmā un Hallē par ieteikumiem, komentāru priekšlikumiem: Arturam Hansonam, Sigitai Kušņerei, Holgeram Caunštekam, Tomasam Grūnevaldam, Jānim Šiliņam, Mārai Grudulei, Jānim Krēsliņam, Andreasam Tašem, Latvijas Nacionālās bibliotēkas kolēģiem.

Pateicība Valsts kultūrkapitāla fondam par sniegto finansiālo atbalstu izdevuma tapšanā. Izdevuma sagatavošana notikusi Latvijas Valsts pētījumu programmas projektā "Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību" (VPP-IZM-2018/1-0022), kā arī projektā "Latviešu grāmatai 500", ko finansē Latvijas Kultūras ministrija.

Die Herausgeberin dankt dem Unitätsarchiv Herrnhut für die Genehmigung, das Manuskript „Friedrich Bernhard Blaufußens Lebens-Lauff“ (UAH R. 22. 60) herauszugeben, und der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands für die Erlaubnis, die Zeichnungen aus Johann Christoph Brotzes "Sammlung verschiedener liefländischer Monumente [...]“ als Illustrationen nutzen zu dürfen. Mein Dank gilt der Bibliothek der Franckeschen Stiftungen in Halle für die Bereitstellung der Digitalisate der Briefe von und an Friedrich Bernhard Blaufuß und der Abbildungen.

Besonderer Dank gilt den ersten Leserinnen und Lesern des Manuskripts aus Riga, Stockholm und Halle für Korrekturen, Empfehlungen, Kommentarvorschläge – Arturs Hansons, Sigita Kušnere, Holger Zaunstöck, Thomas Grunewald, Jānis Šiliņš, Māra Grudule, Jānis Krēsliņš, Andreas Tasche, Kolleginnen und Kollegen der Nationalbibliothek Lettlands.

Die Vorbereitung der Publikation wurde durch die finanzielle Unterstützung des Staatlichen Kulturkapitalfonds Lettlands ermöglicht, die Arbeit an der Herausgabe konnte im Rahmen des Projekts „Die Bedeutung der Erforschung des Dokumentenerbes für die Synergie zwischen der Forschung und der Öffentlichkeit“ (VPP-IZM-2018/1-0022) innerhalb des Staatlichen Forschungsprogramms „Das Erbe Lettlands und Herausforderungen für die staatliche Nachhaltigkeit“ und des Projekts „500-Jahrfeier des lettischen Buches“, finanziert vom Kulturministerium Lettlands, durchgeführt werden.

Izdevuma atbalstītāji

Finanzielle Unterstützung

Valsts kultūrkapitāla fonds, Valsts pētījumu programmas "Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai" projekts "Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību" (VPP-IZM-2018/1-0022), Latvijas Republikas Kultūras ministrija pasākumu programmas "Latviešu grāmatai 500" ietvaros.

Staatliches Kulturkapitalfond Lettlands, das Projekt „Die Bedeutung der Erforschung des Dokumentenerbes für die Synergie zwischen der Forschung und der Öffentlichkeit, VPP-IZM-2018/1-0022“ innerhalb des Staatlichen Forschungsprogramms „Das Erbe Lettlands und Herausforderungen für die staatliche Nachhaltigkeit“, das Projekt „500-Jahrfeier des lettischen Buches“, finanziert vom Kulturministerium Lettlands.

Kultūras ministrija

L N B
LATVIJAS
NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

Latviešu grāmatai
500
Latviešu grāmatai

VPP
Valsts pētījumu
programma

VALSTS
KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423
lnb.lv

Tirāža 300 eks.

Fr672
UDK 94(474.3)
ISBN 978-9934-610-48-6

Šis Frīdriha Bernharda Blaufūsa (1697–1756) dzīves stāsta izdevums liek mums radikāli pārvērtēt 18. gadsimta Lielvidzemes kopainu, jo tas satur vienu no visnozīmīgākajiem 21. gadsimta pienesumiem mūsu kultūras vēstures izpratnei. Tas neieklaujas parastajā tekstu izdevumu tradīcijā, necenšas ideoloģizēt brāļdraudzisko kustību, slavēt tās panākumus vai gluži otrādi, uzsvērt tās maznozīmību. Savu mērķi tas sasniedz, ļaujot lasītājam pašam nonākt pie saviem secinājumiem. Disciplinēts mūsu laikmeta zinātniskums tajā apvienojas ar vēsturiski dvēselisku palielināmo stiklu. Mēs sastopamies ar pasauli, kas apgāž veselu virkni priekšstatu, kurus uzskatām par pašsaprotamiem.

Jānis Krēsliņš
Stokholmā

Endlich, so möchte man meinen, holt die lettische Germanistin Beata Paškevica mit ihrer Studie zu Friedrich Bernhard Blaufuß (1697–1756) diesen klugen, volksnahen, im Streit um den richtigen Glauben stets um Ausgleich bemühten Theologen aus dem Dämmerlicht der Geschichte. Blaufuß, der in Halle und Gotha ausgebildet und durch den Theologen und Pädagogen August Hermann Francke für den Pietismus gewonnen wurde, kam 1726 nach Livland und erlebte dort unmittelbar den Beginn der sehr erfolgreichen Wirksamkeit der Herrnhuter. Fasziniert von ihrer Theologie und Lebensweise wurde er faktisch ein Mitglied der Brüdergemeinde und kam nie wieder von ihr los – und das, obwohl die Brüdergemeinde von seiner lutherischen Kirche, der er lebenslang in wichtigen Ämtern diente, bald heftig angefeindet wurde. Als Blaufuß, der als «Kippfigur» galt, sich in kirchenpolitischen Kämpfen aufgerieben hatte und krank geworden war, fand er noch die Kraft, der lettischen Nation als Autor historischer Abhandlungen und Dichter nachhaltig zu dienen.

Andreas Tasche
Dresden und Herrnhut

